

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROVINCIA IUDEA'DA ZEALOT HAREKETİ

RUMEYSA BABADOSTU

2501140147

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HAMDİ ŞAHİN

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : RUMEYSA BABADOSTU Numarası : 2501140147
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TARİH / ESKİÇAĞ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. HAMDİ ŞAHİN
Tez Savunma Tarihi : 10.10.2019 Saati : 13:00
Tez Başlığı : " Provincia Iudea'da Zealot Hareketi "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HAMDİ ŞAHİN		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ Y. GÜRKAN ERGİN		KABUL
3- DOÇ. DR. HÜSEYİN SAMİ ÖZTÜRK		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. FERİT BAZ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE ERTEN		

ÖZ

PROVINCIA IUDEA'DA ZEALOT HAREKETİ RUMEYSA BABADOSTU

Zealot hareketi, Provincia Iudaea'da Roma egemenliğine karşı isyan eden radikal Yahudilerin hareketidir. Iudaea'nın seksen yıllık bağımsızlık deneyiminin ardından Roma hakimiyetine girişi, ilk andan itibaren Yahudilerin tepkisiyle karşılanmış; bölgenin eyaletleştirilip doğrudan Roma yönetimine bağlanmasıyla birlikte ise; Zealot hareketi de şekillenmeye başlamıştır. Hareketin içerisindeki birbirinden farklı Roma karşıtı grupların faaliyetleriyle, bölgede isyan ve karışıklıklar giderek artmıştır. Romalı valiler ve yönetici sınıftan Yahudiler ise bu karışıklıkları çözüme yetersiz kalmış, hatta çoğu kez sorunları daha da artırmışlardır. Sonunda M.S. 66 yılında, radikal Yahudilerin imparatora günlük kurban sunularını durdurma kararıyla isyan resmen başlamış; isyana müdahale eden Syria valisi Cestius'un ordusunun hezimetine uğramasıyla birlikte ise; Roma ile topyekün bir savaş halini almıştır. Vespasianus'un komutasında Iudaea kontrol altına alınırken; isyanın merkezi olan Kudüs'e ise Zealotlar hakim olmuştur. Roma'nın kendi içindeki imparatorluk krizi sayesinde Zealotlar dört yıl boyunca Kudüs'te hakimiyetlerini sürdürmüş; bu süreçte bir yandan birbirleriyle savaşmış, diğer yandan ise Roma'dan bağımsız bir Yahudi devletinin temellerini atmışlardır. M.S. 70 yılında Titus'un kuşatması sonucunda ise, Yahudilerin kutsal Tapınağı yakılmış ve Kudüs düşmüştür. Bu çalışmada, Makabilerin bağımsızlık mücadelesinden başlanarak incelenen tarihsel süreçte, Zealot hareketinin doğuşu ve hareketi oluşturan grupların yapısı ve dinamikleri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zealotlar, Sicarii, Kudüs, Iudaea, Iosephus, Roma, Yahudi İsyanı, Dördüncü Felsefe, Yahudilik

ABSTRACT

THE ZEALOT MOVEMENT IN PROVINCIA IUDEA

RUMEYSA BABADOSTU

The Zealot movement is the movement of the radical Jews who rebelled against the Roman Empire in Provincia Iudaea. After eighty years of independence, Iudaea's entry under the Roman rule met with the reaction of the Jews from the very first moment. With the region being turned into a province and under the direct rule of Rome; The Zealot movement also started to take shape and with the activities of different anti-Roman groups, sedition and turmoil gradually increased. The Roman governors and the Jewish ruling class were inadequate to solve these conflicts; instead, many times they have even increased the problems. Finally in 66 A.D.; with the radical Jews' decision to terminate daily sacrifices to the emperor, the revolt officially begun. And with the defeat of the army of Cestius, the governor of Syria, who came to suppress the revolt; the situation turned into a total war with Rome. While under the command of Vespasian, Iudaea was taken under control; Jerusalem, the center of the rebellion, was dominated by the Zealots. Due to the emperor crisis of Rome, the Zealots continued to rule in Jerusalem for four years, during the fight with each other and laid the foundations of an independent Jewish state. Then, as a result of the siege of Titus in 70 A.D., the holy Temple of the Jews was burned and Jerusalem fell. In this thesis, in company with the historical process starting from the Maccabees' fight for independence; the emergence of the Zealot movement and the structure and dynamics of the groups that make up the movement are examined.

Keywords: Zealots, Sicarii, Jerusalem, Iudaea, Iosephus, Rome, Jewish Revolt, The Fourth Philosophy, Judaism

ÖNSÖZ

M.S. birinci yüzyıl İudaea'sının özgün koşullarında doğan Zealot hareketi, Roma İmparatorluğu'na karşı giriştikleri ve kutsal Tapınaklarının yıkımıyla sonuçlanan büyük isyanlarıyla, özellikle Yahudi tarihinde önemli etkiler bırakmıştır. Bu araştırmada Zealotların kökenleri, yapısı ve motivasyonları ortaya konmaya çalışılmış ve haklarında oldukça kısıtlı bilgi sahibi olduğumuz bu hareketin tarihsel olarak doğru bir portresi çizilmeye çalışılmıştır.

Zealotlarla ilgili bu tez, benim için her aşamasında ilgiyle ve heyecanla araştırdığım ve bana çok katkısı olan bir çalışma oldu. Değerli danışman hocam Prof. Dr. Hamdi ŞAHİN'e; bana, dinler tarihiyle siyasi tarihe olan merakımı birleştiren bu konuyu önerdiği, bilgi ve tecrübeleriyle yol gösterip, destek olduğu için çok teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte başta Mübeccel Kübra BABADOSTU ve Elif TUNA olmak üzere her zaman yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen aileme ve dostlarıma, ve eğitimim boyunca değerli katkıları için tüm hocalarıma müteşekkirim.

Rumeysa BABADOSTU

İstanbul, Mayıs 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
HARİTALAR LİSTESİ.....	VIII
RESİMLER LİSTESİ.....	X
LEVHALAR LİSTESİ	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLAR

İKİNCİ BÖLÜM

IUDAEA BÖLGESİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Bölgenin Coğrafyası	14
2.2. Tarihsel Gelişim.....	18
2.2.1. Hellenistik Dönem.....	18
2.2.2. Hasmoniler Dönemi	25
2.2.2.1. Makabi Devrimi	25
2.2.2.2. Hasmoni Hanedanlığı.....	32
2.2.3. Roma Dönemi ve Zealot İsyanı.....	37
2.2.3.1. Pompeius'tan Herodes'e	37
2.2.3.2. Herodes Dönemi.....	45
2.2.3.3. Herodes'in Ardılları	52
2.2.3.4. Provincia Iudaea.....	57
2.2.3.4.1. Zealot İsyanı'na Kadar.....	62
2.2.3.4.2. Zealot İsyanı	85

2.2.3.4.2.1. Zealotlar Önderliğinde Kudüs	108
2.2.3.4.2.1.1. Kudüs Kuşatması	118
2.2.3.4.2.2. Titus'un Zafer Alayı.....	136
2.2.3.4.2.3. Masada Kuşatması.....	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEALOT HAREKETİNİN YAPISI VE DİNAMİKLERİ

3.1. Zeal Kavramı.....	144
3.2. Zealot Hareketinin Yapısı ve Unsurları	149
3.2.1. Zealot Hareketinin Çoklu Yapısı.....	149
3.2.2. Galilaealı Iudas ve Dördüncü Felsefe	158
3.2.3. Sicarii.....	166
3.2.3.1. İsyân Öncesi Dönemde Sicarii	167
3.2.3.2. Menahem Önderliğinde Sicarii	177
3.2.3.3. Masada'da Sicarii.....	181
3.2.3.3.1. Masada Kuşatması'nın Tarihselliği	184
3.2.3.4. Sicarii'nin Iudaea Dışındaki Faaliyetleri	192
3.2.4. Dördüncü Felsefe ve Sicarii'nin Öznelliği	197
3.2.5. Zealotlar Grubu	203
3.2.6. Gischalalı Yuhanna ve Grubu	215
3.2.7. Simon bar Gioras ve Idumaealılar.....	221
3.3. Zealot Hareketinin Motivasyonları	225
3.3.1. Iosephus'ta "Ters Polemik" Kavramı.....	238
3.3.2. Arkeoloji'nin Anlattıkları.....	241
3.3.2.1. İsyân Sikkeleri.....	241
3.3.2.2. Murabba'at Vadisi Belgeleri	251
3.4. Zealot Hareketinin Etkileri.....	255
SONUÇ.....	258
BİBLİYOGRAFYA	275
EKLER.....	315

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1:** Judas Makabeos, Jonathan ve Simon dönemleri (M.Ö. 160 - 134) Iudaea ve çevresindeki önemli yerleşimler.....327
(Jonathan A. Goldstein, “The Hasmonean Revolt and the Hasmonean Dynasty”, The Cambridge History of Judaism: The Hellenistic Age, C.II, Ed. W.D. Davies, Louis Finkelstein, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 297.)
- Harita 2:** Hasmonilerin fetih hareketleri.....328
(Machaerus, “Hasmonean Dynasty”, 8 Eylül 2006, (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Hasmonean_dynasty, 27 Aralık 2018.)
- Harita 3:** Aleksandros Yannai'nin krallığı (M.Ö. 103 - 76).....330
(Jonathan A. Goldstein, “The Hasmonean Revolt and the Hasmonean Dynasty”, The Cambridge History of Judaism: The Hellenistic Age, C.II, Ed. W.D. Davies, Louis Finkelstein, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 341.)
- Harita 4:** Herodes dönemi (M.Ö. 37 - 4) arası Iudaea bölgesi.....331
- Harita 5:** Kudüs.....332
(Josephus, The Jewish War, Loeb Classical Library)
- Harita 6:** Herodes dönemi (M.Ö. 37 - 4) inşa faaliyetleri.....333
(Magen Broshi, “The Archeology of Palestine 63 B.C.E. – C.E. 70”, The Cambridge History of Judaism: The Early Roman Period, Vol.III, Ed. by William Horbury, W.D. Davies, John Sturdy, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 2.)
- Harita 7:** Herodes'in imparatorluğunun bölüşümü.....334
(Aryeh Kasher, Jews, Idumaeans, and Ancient Arabs: Relations of the Jews in Eretz-Israel with the Nations of the Frontier and the Desert during the Hellenistic and Roman Era (332 BCE – 70 CE), Tübingen, J. C. B. Mohr, 1988, s. 179.)

Harita 8:	Cestius Gallus'un Iudaea seferi (M.S. 66).....335 (James J. Bloom, The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66-135: A Military Analysis, Jefferson, McFarland & Company, 2010, s. 71.)
Harita 9:	Vespasianus'un Galilaea seferi (M.S. 67).....336 (James J. Bloom, The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66-135: A Military Analysis, Jefferson, McFarland & Company, 2010, s. 115.)
Harita 10:	Vespasianus'un Iudaea seferleri (M.S. 67-69).....337 (James J. Bloom, The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66-135: A Military Analysis, Jefferson, McFarland & Company, 2010, s. 137.)
Harita 11:	Romalıların Kudüs'ün ilk suruna kadar ilerleyişleri.....338 (Si Shepherd, The Jewish Revolt AD 66-74, Oxford, Osprey Publishing, 2013, s. 64-5.)
Harita 12:	Ölü Deniz ve çevresi – Murabba'at Vadisi.....339 (Jonathan Campbell, "The Qumran Sectarian Writings", The Cambridge History of Judaism: The Early Roman Period , C.III, Ed. William Horbury, W.D. Davies, John Sturdy, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 799.)

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1:** Tapınakta İskender’e Daniel’in kehanetleri gösterilirken....340
(Sebastiano Conca, Alexander the Great in the Temple of Jerusalem, 1736, (Çevrimiçi) <https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/alexander-the-great-in-the-temple-of-jerusalem/f1ca904a-d77a-4cf2-93b4-7745484293c2>, 20 Aralık 2018.)
- Resim 2:** Heliodoros’un Tapıntan kovulması.....341
(Gustav Doré, Heliodoré chassé du Temple, Doré's English Bible, 2 Maccabees III, 1866.)
- Resim 3:** Roma elçisinin Antiokhos Epiphanes’i çembere alışı.....342
(Louis Jean François, Popilius envoyé en ambassade auprès d’Antiochus Epiphane pour arrêter le cours de ses ravages en Egypte, 1779, (Çevrimiçi) https://www.topoi.org/wp-content/uploads/2018/08/201810_Shaping-Good-Faith_Poster_Topoi.pdf, 21 Aralık 2018.)
- Resim 4:** Mattathias’ın *zeal*.....343
(Gustav Doré, Doré’s English Bible, 1 Maccabees II.1-25, 1866.)
- Resim 5:** Mattathias’ın Yahudileri isyana çağırışı.....344
(Gustav Doré, Doré’s English Bible, 1 Maccabees II.42-70, 1866.)
- Resim 6:** Macar Yahudi Müzesi & Arşivleri’den bazı Hanukiyah örnekleri.....345
(Fotoğraf: Rumeysa Babadostu, Budapeşte, 4 Ocak 2018.)
- Resim 7:** Pompeius’un Tapınağa girişi.....346
(Jean Fouquet, Pompée dans le Temple de Jérusalem, Flavius Josephus - Antiquités judaïques, 1465, (Çevrimiçi) <https://www.akg-images.com/archive/-2UMDHUNEAXOG.html>, 3 Ocak 2019.)

- Resim 8:** Tapınaktan Herodes'in kartalının indirilişi.....347
(Jean Luyken, Pieter Mortier, The golden eagle of Herod is torn off the Temple by people with ropes, 1704, (Çevrimiçi) <https://fineartamerica.com/featured/the-golden-eagle-of-herod-is-torn-off-the-temple-by-people-jan-luyken-and-pieter-mortier.html>, 10 Ocak 2019.)
- Resim 9:** Antonia Kalesi'nden Tapınağa bakışın bir modellemesi.....348
(The Virtual New Testament, Virtual Scriptures, 2019, (Çevrimiçi) <http://virtualscriptures.org/virtual-new-testament>, 22 Temmuz 2019.)
- Resim 10:** Antonia Kalesi'nden Kudüs'e bakışın modellemesi.....349
(The Virtual New Testament, Virtual Scriptures, 2019, (Çevrimiçi) <http://virtualscriptures.org/virtual-new-testament>, 22 Temmuz 2019.)
- Resim 11:** San Marco Bazilikası'nda Aziz Yakup'un ölümünü anlatan mozaikler.....350
(Basilica di San Marco, Venedik, XI. yüzyıl, Fotoğraf: Ekkehard Ritter, Image Collections and Fieldwork Archives, 2007, (Çevrimiçi) <http://atom.doaks.org/atom/index.php/east-side-narrative-cycles-of-martyrdom-of-st-james-less-and-martyrdom-of-st-philip>, 16 Ocak 2019.)
- Resim 12:** Tapınak ve Kudüs'ün modellemesi.....351
(The Virtual New Testament, Virtual Scriptures, 2019, (Çevrimiçi) <http://virtualscriptures.org/virtual-new-testament>, 22 Temmuz 2019.)
- Resim 13:** Tapınağın modellemesi.....352
(The Virtual New Testament, Virtual Scriptures, 2019, (Çevrimiçi) <http://virtualscriptures.org/virtual-new-testament>, 22 Temmuz 2019.)
- Resim 14:** Tapınağın merdivenlerine doğru bakışın bir modellemesi...353
(The Virtual New Testament, Virtual Scriptures, 2019, (Çevrimiçi) <http://virtualscriptures.org/virtual-new-testament>, 22 Temmuz 2019.)

Resim 15:	Tapınak ve pazar yerinin modellenmesi.....354 (The Virtual New Testament, Virtual Scriptures, 2019, (Çevrimiçi) http://virtualscriptures.org/virtual-new-testament , 22 Temmuz 2019.)
Resim 16:	Kudüs'ün bir modellenmesi.....355 (The Virtual New Testament, Virtual Scriptures, 2019, (Çevrimiçi) http://virtualscriptures.org/virtual-new-testament , 22 Temmuz 2019.)
Resim 17:	Masada kuş bakışı.....356 ((Çevrimiçi) http://www.christians-standing-with-israel.org/where-is-Masada.html , 20 Temmuz 2019.)
Resim 18:	Masada Kalesi'nin kalıntıları.....357 ((Çevrimiçi), https://www.crystalinks.com/masada.html , 20 Temmuz 2019.)
Resim 19:	Zealotların kazdıkları tünelden Roma kuşatma kulelerini patlatması.....358 (Çizen: Elif Tuna, İstanbul, Temmuz 2019.)
Resim 20:	Tapınak portikolarında Romalılara saldırı.....359 (Si Shepherd, The Jewish Revolt AD 66-74, Oxford, Osprey Publishing, 2013, s. 70-72.)
Resim 21:	Tapınağın yakılıp yağmalanması.....360 (Francesco Hayez, The Destruction of the Temple of Jerusalem, 1867, (Çevrimiçi) https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Francesco_Hayez_017.jpg , 12 Temmuz 2019.)
Resim 22:	Kudüs'ün yıkımı.....361 (David Roberts, The Siege and Destruction of Jerusalem by the Romans Under the Command of Titus, 1850, (Çevrimiçi) https://useum.org/artwork/The-Siege-and-Destruction-of-Jerusalem-by-the-Romans-Under-the-Command-of-Titus-A-D-70-David-Roberts , 10 Ocak 2019.)

- Resim 23:** Titus'un Zafer Takı'nda zafer alayı betimleri.....362
(Fotoğraf: Steven Zucker, Jeffrey Becker, "The Arch of Titus", (Çevrimiçi)
<https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/roman/early-empire/a/the-arch-of-titus>, 13 Haziran 2019.)
- Resim 24:** Romalıların Beyaz Kayalık üzerinde inşa ettikleri yapay
rampa.....363
(Çizen: Elif Tuna, İstanbul, Temmuz 2019.)
- Resim 25:** Phinehas'ın *zeali*.....364
(Ottmar Elliger, Pinchas killing Zimri and Cozbi with a spear, 1666,
(Çevrimiçi) <https://thetorah.com/pinchas-extrajudicial-execution-of-zimri-and-cozbi/>, 18 Şubat 2019.)

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1: Philippos'un (M.Ö. 4- M.S. 34) insan tasvirli sikkeleri.....365

- I. Herod IV Philip, Judaea, Æ 21mm, 8.65 g, ky. 1
Öy. Augustus büstü sağa. [KAICAPI] CEBACTΩ
Ay. Cepheden tetrastyle tapınak. ΦΙΛΙΠΠΟΥ
[TETPAPXOY]
(Classical Numismatic Group, Electronic Auction 291 Lot. 268)
- II. Herod IV Philip, Judaea, Caesarea Philippi, Æ 20mm,
6.51 g, ky.12
Öy. Tiberius büstü sağa. TIBE[PIOΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ
ΚΑΙΣΑΡ]
Ay. Cepheden tetrastyle tapınak. [ΕΠΙ ΦΙΛΙ-ΠΠΟΥ]
[TETPA]PXOY
Sütunlar arasında L- Λ- Γ
(Classical Numismatic Group, Electronic Auction 402 Lot. 440)
- III. Herod IV Philip, Judaea, Caesarea Philippi, Æ
11mm, 1.56 g, ky.12
Öy. Herod Philip büstü sağa. (?)
Ay. Çelenk içerisinde L- Λ- Z
(Classical Numismatic Group, Electronic Auction 248 Lot. 313)

Levha 2: Vespasianus'un VICTORIA NAVALIS sikkesi.....366

- Vespasianus, Lugdunum, Æ Dupondius, 29mm, 14.09 g, k.y. 6
Öy. Işın taçlı Vespasianus büstü sağa. IMP CAESAR
VESPASIAN AVG COS III
Ay. Ayakta Nike sağa, sağ elinde zafer tacı, sol elinde palmye
dalı tutar. VICTORIA – NAVALIS S – C
(Classical Numismatic Group, Electronic Auction 340, Lot 333.)

Levha 3: İsyanın ikinci ve üçüncü yıllarından tam, yarım ve çeyrek şekellik üç gümüş isyan sikkesi.....367

- I. Kudüs sikkesi, AR Şekel, 22 mm, 14.07 g.
Öy. Kupa, noktalı bordür. İsrail şekeli, Y(1) İki (Eski İbrani Alfabeti)
Ay. Bir saptan üç nar. Lejant: Kutsal Kudüs (Eski İbrani Alfabeti)
(Classical Numismatic Group, Lot. 339, no: 112)
- II. Kudüs sikkesi, AR Yarım Şekel, 19 mm, 6.52 g. Öy.
Kupa, noktalı bordür. Lejant: Yarım Şekel, Y(1) Üç (Eski İbrani Alfabeti)
Ay. Bir saptan üç nar. Lejant: Kutsal Kudüs (Eski İbrani Alfabeti)
(Hendin 1362, AJC II, 261)
- III. Kudüs sikkesi, AR Çeyrek Şekel, 16 mm, 3.13 g. Öy.
Kupa, noktalı bordür. Lejant: Çeyrek Şekel, (Y1) Bir (Eski İbrani Alfabeti)
Ay. Bir saptan üç nar. Lejant: Kutsal Kudüs (Eski İbrani Alfabeti)
(Hendin 1356; TJC 186; AJC II 260,7.)

Levha 4: İsyanın ikinci ve dördüncü yıllarından bronz sikkeler.....368

- I. Kudüs sikkesi, Æ 16 mm, 2.61 g.
Öy. Geniş ağızlı amphora, noktalı bordür. Lejant : Y1 İki (Eski İbrani Alfabeti)
Ay. Asma yaprağı. Lejant: Özgür Zion (Eski İbrani Alfabeti)
(Hendin 1360; TJC 196.)

- II. Kudüs sikkesi, Æ 21 mm, 4.90 g., M.S. 69-70.
Öy. Ağzı inciler ile süslü kadeh, noktalı bordür. Lejant:
Zion'un Kurtarılması İçin (Eski İbrani Alfabeti)
Ay. İki ağaç kavunu ortasında hurma ağacı dalı.
Lejant: Yıl Dört (Eski İbrani Alfabeti)
(Hendin 1369; Treasury 214.)

Levha 5: Tapınak Tepesi'nden, yabancıların Tapınağın iç avlusuna girişini yasaklayan yazıt.....369

Buluntu yeri: Kudüs Tapınak Tepesi

Tarihleme: M.Ö. 23 - M.S. 70

Edisyon: Corpus Inscriptionum Iudaea/Palaestinae C.I:
Jerusalem. Part 1-704; nos. 2.

ΜΗΘΕΝΑΑΛΛΟΓΕΝΗΕΙΣΠΟ
ΡΕΥΕΣΘΑΙΕΝΤΟΣΤΟΥΠΕ
ΡΙΤΟΙΕΡΟΝΤΡΥΦΑΚΤΟΥΚΑΙ
ΠΕΡΙΒΟΛΟΥΟΣΔΑΝΛΗ
ΦΘΗΕΑΥΤΩΙΑΙΤΙΟΣΕΣ
ΤΑΙΔΙΑΤΟΕΞΑΚΟΛΟΥ
ΘΕΙΝΘΑΝΑΤΟΝ

Levha 6: Iudaea Capta sikkeleri.....370

- I. Titus, Augustus olarak, AR Denarius. 79 AD.
Öy. Defne yapraklarından yapılmış taç takan
Vespasianus büstü sağa. IMP T CAESAR
VESPASIANVS AVG
Ay. Diz çöken Yahudi esir sağa, arkada tropaion.
TR POT VIII COS VII
(RSC 334a)

- II. Vespasianus, Æ Sestertius, 26.30 gm, M.S. 71.
Öy. Defne yapraklarından yapılmış taç takan
Vespasianus büstü sağa. IMP CAES VESPASIAN
AVG P M TR P P P COS III
Ay. Palmiye ağacı altında yas tutan Yahudi kadın sağa,
elleri arkasından bağlanmış esir Yahudi ayakta,
arkasında ele geçirilmiş silahlar. IVDEA [CAPTA], S
C
(Classical Numismatic Group, Triton V, Lot 1914.)

GİRİŞ

M.Ö. 1. yüzyılda, Roma'nın müdahalesiyle Hasmoni Devleti yıkılmış ve Iudaea, Roma egemenliği altına girmiştir. Böylece yaşadıkları seksen yıllık bağımsızlık deneyiminin ardından Yahudiler, kendilerini bir kez daha yabancı bir devletin egemenliği altında bulmuş ve bu yeni durum ilk andan itibaren tepkilerle karşılanmıştır. Roma egemenliği altında başta bağımlı krallar aracılığıyla yönetilen bölgenin, M.S. 6 yılında eyaletleştirilmesi, huzursuzlukları daha da artırmıştır. Özellikle bölgeye atanan valilerin özensiz yönetimi ve kötüleşen ekonomik durumla birlikte giderek artan tepki ve isyanlar; M.S. 66 yılında Roma yönetimine karşı topyekün bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Dört yıl boyunca devam eden ayaklanma ise; Yahudilerin kutsal kenti Kudüs'ün yıkımı ve kutsal Tapınaklarının yanmasıyla sonuçlanmıştır. Tüm bu süreç içerisinde yer alan isyancı grupların hareketi ise; Zealot hareketi olarak adlandırılmaktadır.

Tezimizin konusu Zealot hareketi ve hareketin tarihinin, yapısının ve özelliklerinin incelenmesidir. Bu kapsamda; Zealot hareketini oluşturan sürecin, Roma'ya karşı isyanın ve savaşın tarihinin, hareketin yapısı, unsurları ve dinamiklerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Tezimiz coğrafi olarak Iudaea bölgesiyle sınırlandırılmış olup; diaspora Yahudilerinin eylemleri, Zealot hareketine doğrudan etki etmediği sürece araştırma dışında tutulmuştur. Tarihsel süreç dilimiz ise; Iudaea'da Hellenistik Dönem ile başlamakta ve Zealot İsyanı'nın son perdesi olan Masada Kalesi'nin düşüşüyle sona ermektedir. Tarihsel süreci Hellenistik Dönem'den incelemeye başlamamız ise temelde iki nedene dayanır. İlk neden; Seleukoslara karşı isyan edip savaşarak, bağımsız Hasmoni Devleti'nin kurulmasını sağlayan Makabi hareketinin, Zealotlar için bir örnek teşkil etmesidir. Makabileri isyana götüren nedenlere, dayanaklarına ve kurdukları bağımsız devletin tarihine bakmak; Zealotlara aktardıkları mirasın ve Roma hakimiyetinden duyulan rahatsızlığın daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Diğer neden ise; isyanın başlıca sebeplerinden biri olan, Hellenistik kültür ile çatışmanın köklerinin bu döneme dayanmasıdır. Bu dönemde Hellenistik unsurların ilk kez Iudaea'ya girişiyle birlikte, bu unsurların Yahudiler arasında yarattığı tepkiler; hem Yahudilerin Roma yönetiminin çeşitli

uygulamalarına karşı çıkışlarını, hem de Zealot İsyanı sırasında bölgede bir iç savaşa dönüşen pagan halk ile Yahudiler arasındaki anlaşmazlığı anlamada önemlidir.

Tezimizin ilk bölümünde, araştırmamızda yararlanılan antik kaynaklar anlatılmakta; bu kapsamda ana kaynağımız olan Iosephus'un nasıl okunması gerektiği sorusu ele alınmaktadır. Zealot hareketini anlatmaya başlamadan önce Iosephus'un kaynaklığının incelenmesi şarttır; çünkü harekete dair bilgilerimizin çoğu Iosephus'tan gelmektedir ve Iosephus gerek dünya görüşü gerekse de içinde bulunduğu konum ve şartlardan dolayı Zealotlara belli bir pencereden bakmakta ve onları belli bir kalıp içerisinde ele almaktadır. En basit ifadeyle "düşmanca" olarak nitelendirebileceğimiz bu tanıklık, Iosephus'un özgün konumu gereği özellikle dikkatle değerlendirilmelidir. Öyle ki Iosephus; başlangıçta Roma'yla savaşta bir komutan olarak yer alıp; ardındansa imparatorun himayesine girerek, saraydan Yahudi-Roma savaşını kaleme alan bir Yahudi'dir. Bir yandan himayesinde olduğu Flavius hanedanlığı ile Roma imparatorluğunu; öte yandan ise ait olduğu ulusu gözetmeye çalışan Iosephus, savaşın ve getirdiği yıkımın sorumluluğunu özellikle iki unsura yükler: Bunların biri Roma'dan bağımsız hareket eden kötü valiler; diğeri ise halktan bağımsız ve halka rağmen ayaklanma başlatan fanatik Zealotlardır. Böylece Iosephus isyanın yükünü hem Roma'nın hem de Yahudilerin omuzlarından alarak, birkaç sorumsuz vali ile, bir grup çılgın Yahudi'ye yüklemektedir. Elbette içerisinde birçok farklı unsuru barındıran isyanın dinamikleri çok daha karmaşıktır ve ne karşı çıkılan Roma hakimiyeti yalnızca birkaç valinin icraatine bağlıdır; ne de isyan edenler yalnızca birkaç küçük gruptan ibarettir. Neyse ki Iosephus, olayları detaylarıyla anlatmakta ve doğrudan isyanla bağdaştırmasa da, isyana etkisi olan farklı unsurları da içerecek şekilde kapsamlı bir anlatı sunmaktadır. Iosephus'a dikkatli bir bakış ile, Zealot hareketine dair eksikleri olmakla birlikte, bütüncül bir resim çizilebilmektedir. Bu nedenle ilk bölümde, Iosephus'un tanıklığının değerlendirilmesi için belli başlı noktalara değinilmekte ve ardından Zealotlarla ilgili yararlanılan diğer antik kaynaklar kısaca ele alınmaktadır. Tezimizdeki antik kaynaklar için LOEB Classical Library serisinden yararlanılmış ve verilen alıntılar İngilizce'den çevrilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümü, kronolojik tarihsel anlatıdır. Bu bölümde, önce Iudaea bölgesinin coğrafi özellikleri kısaca belirtildikten sonra; Hellenistik Dönem'den itibaren, Zealot İsyanı'nın sonuna kadar bölgede yaşanan tarihsel olaylar ele alınmaktadır. Bu kapsamda Hellenistik Dönem, belli başlı olaylarına değinilerek özetlenirken; Makabi İsyanı, Zealotlara örnek teşkil etmesi bakımından daha detaylı ele alınmakta; ardından Hasmoni Dönemi ana hatlarıyla incelenmektedir. Hasmonilerin sona erişiyile birlikte gelen Roma hakimiyeti süreci ise, Zealot hareketine dair tüm tanıklıkları içerecek şekilde detaylıca anlatılmaktadır. Bu kapsamda, özellikle de M.S. 66 yılında, Tapınakta imparator adına yapılan günlük sunulara son verilmesi ile resmen başlayan isyan, Iosephus'un detaylı tanıklığı eşliğinde kapsamlı şekilde incelenmektedir. İsyanın son perdesi olan ve Iosephus'un isyanı anlatan eseri Bellum Iudaicum'un yedi kitabından birini kaplayan Masada Kalesi'nin düşüşü ise, üzerine yapılan pek çok tartışma ve inceleme dolayısıyla; eserimizin üçüncü bölümünü oluşturan analiz kısmına dahil edilmiş olup; kronolojik anlatı içerisinde yalnızca ana hatlarıyla anlatılmaktadır.

Tarihsel sınırlarımız, konu üzerine ana kaynağımız olan Iosephus'un, Roma ile savaşı konu edinen eseri Bellum Iudaicum'da ele aldığı zaman dilimiyle örtüşmektedir; Iosephus da eserini Makabiler ile başlatmakta ve Masada Kalesi'nin düşüşüyle sonlandırmaktadır. Bununla birlikte Iosephus anlatısını, Makabi dönemi ile Zealotlar dönemi arasında kopukluk oluşturacak şekilde, iki farklı tavırla ele almakta ve iki hareket arasındaki pozitif ilişkiyi görmeye olanak sağlamamaktadır. Bu ise; yazarın Roma ile savaşı anlattığı bir eseri, neden Makabiler döneminden başlattığı sorusunu akla getirir. Ayrıca Iosephus Makabileri olumlu şekilde ele alırken; benzer eylemlerinde Zealotlara karşı olumsuz bir tavır almaktadır. Bununla birlikte, gerek yazarın dünya görüşü, gerekse de içinde bulunduğu konum ve şartlar değerlendirildiğinde, bu kopukluk ve farklı yaklaşım daha anlaşılır olmaktadır. Bu nedenle tezimizin tarihsel anlatı bölümünde, öncelikli kaynağımız olan Iosephus'un tanıklığı dikkatle incelenerek, yazarın öznel yaklaşımlarından bağımsız, objektif bir anlatı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken, söz konusu dönem ve olaylarla ilgili diğer antik yazarların eserleri, arkeolojik bulgular ve modern araştırmalardaki görüşler ışığında süreç tarihsel bir eleştiri süzgecinden geçirilmiş ve konumuz olan Zealot

hareketinin özündeki isyan ruhunun, Makabilerden itibaren izi sürülerek, bütünlüklü bir anlatı oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca dönemin ruhunu yakalamak ve çeşitli detaylara dikkat çekebilmek adına zaman zaman Iosephus'tan ve diğer antik kaynaklardan doğrudan pasajlara da yer verilmiştir.

Süreç detaylarıyla ele alınıp, tarihsel altyapı oluşturulduktan sonra; üçüncü bölümde bu altyapıya dayanarak Zealot hareketi analiz edilmektedir. Bu kapsamda önce, Zealotların adını aldığı *zeal* kavramı ve bu kavramın Yahudi dini ve tarihi içerisindeki anlamı anlatılmaktadır. Ardından ise, araştırmamızda temel aldığımız, Zealot hareketinin çoklu yapısı açıklanmaktadır. Bu kapsamda ilk araştırmacılar tarafından literatüre yerleştirilmiş olan, her şeyin ardında Zealotlar adında tek bir grup olduğu kabulünün geçersizliği; mevcut kabule karşı çıkan araştırmacıların argümanları eşliğinde anlatılmaktadır. Zealot hareketinin tek bir gruptan değil; birbirinden bağımsız farklı gruplardan oluştuğunun görülmesiyle birlikte; genel isyan araştırmalarının yanında, hareketin içerisindeki ayrı ayrı grupların araştırılması da ilgi çekmeye başlamıştır. Öte yandan her ne kadar günümüzde artık bu gruplar ayrı ayrı öznellikleriyle ele alınsalar da; eski kabul de, halen birçok tarih ve İncil çalışmalarının içerisinde yer almaya devam etmektedir.

Zealot hareketinin çoklu yapısını ortaya koyduktan sonra, hareketin içerisindeki başlıca grupların özellikleri incelenmektedir. Önce Iudaea'nın eyaletleştirilmesinin hemen ardından, Roma'nın yapmak istediği nüfus sayımına karşı büyük bir isyan başlatan Galilaealı Iudas ve Iosephus'un Dördüncü Felsefe olarak adlandırdığı grubu ele alınmaktadır. Ardından, liderleri arasında Galilaealı Iudas'ın torunlarının olduğunu bildiğimiz Sicarii grubu incelenmektedir. Sicarii grubu, başlangıçta giysilerinin altına sakladıkları küçük hançerleriyle (*sicalarıyla*), Roma egemenliğindeki yönetimde kilit konumda olan Yahudilere düzenledikleri suikastlarla öne çıkarken; daha sonra isyanın başlangıcında Masada Kalesi'ni ele geçirerek Kudüs'te isyanın liderliğini üstlenmiş; diğer isyancılar tarafından liderleri öldürülüp, grup Kudüs'ten sürüldükten sonra ise bir daha isyana dahil olmamışlardır. Masada'da, çevreye düzenledikleri akınlarla yetinen Sicarii, isyanın en sonunda, Romalılar tarafından kaleleri kuşatılınca toplu şekilde intihar etmiş; kurtulmayı başaran bazı

Sicarii üyeleri ise, sonradan Iudaea dışında da halkı isyana teşviğe devam etmiştir. Önce suikastçı, ardından isyanın lideri, ardından Masada'da pasif ve son olarak Iudaea dışında bir kez daha aktif olan Sicarii, bu tutum değişikliklerine göre ayrı ayrı dönemler içinde incelenmektedir. Masada'daki dönem kapsamında ayrıca, efsaneleşmiş Masada kuşatmasının tarihselliği de sorgulanmakta ve Sicarii'nin dinamikleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Dönemlerden ayrı ayrı bahsettikten sonra, toplu bir bakışla Sicarii ve tutum değişikliklerinin olası sebepleri incelenmektedir. Bu şekilde Iudas'ın Dördüncü Felsefi ve Sicarii ayrı ayrı incelendikten sonra ise; bu kez, her ikisinin de aynı soydan gelen liderlere dayanması ve Sicarii'nin Iudas'ın Dördüncü Felsefi ideolojisini devam ettirmesi nedeniyle; bir başka başlık altında iki grubun önelliği tartışılmaktadır. Bu kapsamda Dördüncü Felsefi ve Sicarii'nin Zealot hareketi içerisindeki önemi ve rolü ortaya konurken; süregelen liderlik üzerinden soya dayalı bir isyan geleneğinin varlığı da sorgulanmaktadır.

Dördüncü Felsefi ve Sicarii'nin incelenmesini, Zealot hareketinin bir başka önemli unsuru olup; harekete de adını veren Zealotlar grubunun incelenmesi takip etmektedir. Savaş başladıktan yaklaşık bir yıl sonra, Vespasianus ordusuyla Iudaea'da ilerlerken; evleri yakılıp yıkılan ve canlarını kurtarmak için kaçmak zorunda kalan halk yığınları Kudüs'te toplanmış ve burada, Simon oğlu Eleazar'ın rahiplerin ağırlıkta olduğu radikal grubyula birleşerek Zealotları oluşturmuşlardır. Yönetimdeki ılımlı elitler, Roma ordusuna karşı mücadeledeki yetersizlikleri ve Roma'yla işbirliği yaptıkları şüphesinin artmasıyla, giderek tepki çekerken; Zealotlar hızla güç kazanmış ve sonunda Tapınağı ele geçirip, isyanın yönetimini ele almışlardır. Kollektif bir yapıya sahip grubun özellikleri ve isyanda oynadıkları rol tartışıldıktan sonra ise; isyanın ilerleyen aşamalarında Zealotlar grubunun da liderliğini üstlenmiş olan Gischalalı Yuhanna ve grubu incelenmektedir. Son olarak ise isyanın diğer önemli unsurları olan Simon bar Gioras'ın grubu ve Idumaealılar ele alınmakta ve isyanda oynadıkları roller ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Grupların ayrı ayrı ele alınmasının ardından, hareketin genel olarak dayandığı belli başlı motivasyonlar tartışılmaktadır. İsyancıları harekete geçiren dini, ekonomik ve sosyo-kültürel etkenler ele alındıktan sonra; ayrıca bir alt başlıkta, Iosephus'un bu

konudaki kaynaklığını değerlendirmede kullanılan “ters polemik” kavramı açıklanmaktadır. Daha sonra ise; yine hareketin motivasyonları kapsamında, ayrı bir başlık altında, arkeolojiden gelen iki özel tanıklık incelenmektedir: İsyan sikkeleri ve Murabba’at Vadisi belgeleri. Sikkeler, Zealotlar tarafından isyan sırasında Kudüs’te basılmış olup; Roma hakimiyetinden bütünüyle bir kopuşla birlikte, yeni bir bağımsız devletin de işaretidir. Aynı kopuş ve yeni oluşumu destekler nitelikteki isyan döneminden kalan Murabba’at Vadisi belgeleri de; yine Kudüs’teki Zealotların yönetim prensiplerine uygun şekilde kaleme alınmış ve bir nevi yeni Yahudi devletinin resmi belgeleri olup; çeşitli alım satım anlaşmaları ve bir boşanma belgesinden oluşmaktadır. Belgelerin özgün tanıklığıyla birlikte isyancıların yeni bir devlet kurma motivasyonları ele alındıktan sonra ise; Zealot hareketinin etkilerine değinilmektedir.

Böylece önce kronolojik anlatı şeklinde anlatılan Zealot hareketi; ardından modern araştırmalara konu olan tartışmalar ve çeşitli yaklaşımlar ışığında ele alınmaktadır. Bunu yaparken ise; mümkün olduğunca, söz konusu tartışma ve yaklaşımların doğrudan sonuçlarını belirtmek yerine; araştırmacıları bu sonuçlara götüren sorularla birlikte, olası yanıt ve argümanlara da yer verilerek, kapsamlı bir neden-sonuç ve olasılıklar bütünü oluşturulmaya çalışılmıştır. Tezimizden görülebileceği gibi, Zealot hareketi kapsamında hala açığa kavuşturulamamış, tartışmalı veya eksik pek çok nokta olup; bu noktalar yeni araştırmacıların katkılarını beklemektedir. Umarız ki tezimiz de, Zealotlar veya ilgili başka konular için araştırmacılara ilham kaynağı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLAR

Zealot hareketi hakkında bildiklerimizin çoğu, Yahudi yazar Flavius Iosephus'un eserlerinden gelmektedir. Iosephus aynı zamanda Zealotlar üzerine tek bütüncül kaynağımız olup; ne yazık ki diğer antik kaynaklardaki bilgiler Zealotlarla ilgili birkaç cümleden öteye gitmemektedir. Anlatısını tarihsel bir iskelet üzerine inşa eden Iosephus, genel olarak güvenilir bir kaynaktır ve engin külliyatıyla, dönemin Yahudiliği ve bölge tarihi açısından oldukça zengin bir tanıklık sunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu Zealotlar olduğunda, Iosephus'un anlatısı da dikkatli bir kritik gerektirir; çünkü gerek dünya görüşü gerekse de içinde bulunduğu konum gereği Iosephus, anlatısında Zealotları oldukça olumsuz ele alma eğilimindedir. Bu noktada, Zealotlara doğrudan bir tanıklık sunabilecek arkeolojik verilerin yanı sıra; elimizdeki bu ya karşıt ya da parçalı külliyatın titizlikle incelenmesi ve dönemin politik, dini, ekonomik, kültürel koşulları göz önüne alınarak anlamlı bir bütün oluşturulmaya çalışılması önemlidir. Bir açıdan denilebilir ki; Zealotların gerçekçi bir resmi, ayrıntılarda gizlidir. Bu nedenle, bazen Iosephus'un eserleri arasındaki bir çelişki; bazen yalnızca bir kelime, bazense parçalı bilgilerin küçük bir katkısı dahi Zealotları anlamada çok önemli olabilmektedir. Hareketin içinden çıktığı toplumun çağdaş yazarlarının tanıklığı özellikle önemlidir ve aynı dönemde Iosephus dışında bir de Tiberias kentinde bir isyan grubu lideri olan Tiberias'lı Iustus'un yazdığı bir tarih olduğu bilinmektedir. Ancak ne yazık ki, Zealotlara daha pozitif bir bakış sunabilecek bu tarih günümüze ulaşmamıştır.

Zealotlarla ilgili ana kaynağımız olan Titus Flavius Iosephus, M.S. 37 yılında Provincia Iudaea'da, eyaletin kalbi olan Kudüs'te (Jerusalem, Yerusaleim) doğmuştur.

Hasmonilerle akrabalık bağı olan soylu bir rahip ailesinden gelen Iosephus,¹ Farisi olmakla birlikte² Saduki kesimden de önemli dostlara sahiptir.³ Roma'ya karşı isyanın başlangıcında; Syria valisi Cestius'un ordusu isyancılar tarafından bozguna uğratılınca, Yahudiler arasında savaş yanlısı kesim üstünlük kazanmış; bu yeni durumda ılımlı elit kesim de savaş cephesine katıldığını açıklayarak isyanın liderliğini ele almıştır. İlimli elitlerin oluşturduğu yeni yönetim, bölgelere atadığı komutanlardan biri olarak, genç rahip Iosephus'u seçer. Üstelik Iosephus, Vespasianus'un ordusunun ilk saldıracağı bölge olan kuzeydeki Galilaea bölgesinin komutanlığıyla görevlendirilmiştir. Roma orduları bölgeye girip, zafer kazandıklarında ise, Iosephus teslim olmuş; Vespasianus'un ve Titus'un imparator olacağı kehanetinde bulunarak ise Flaviusların gönlünü kazanmayı başarmıştır. Bu andan itibaren Iosephus, savaş boyunca Roma'nın yanında cephede bulunmuş ve zaman zaman Titus tarafından, isyancı Yahudileri silahlarını bırakmaya ikna etmekle görevlendirilmiştir.⁴ Roma'nın zaferiyle Kudüs yıkıldıktan sonra ise Iosephus, Titus'la birlikte Roma'ya gitmiş; Vespasianus'un imparator oluşuyla doğrulanan kehanetinin ödülü olan Roma vatandaşlığının ve hem imparator hem de oğulları ile kurduğu dostluğun ayrıcalıklarını yaşamıştır. Eserlerini de işte bu dönemde, Roma'da, imparatorların himayesinde kaleme almıştır.

Iosephus'un ilk eseri Roma ile savaşı konu alan *Bellum Iudaicum*'dur. M.S. 75 - 81 yılları arasında yayınlandığı düşünülen⁵ eser, yedi ciltten oluşmakta ve Iudaea'nın Makabiler döneminden, isyanın sonuna kadar olan tarihini içermektedir. *Bellum*

¹ Ioseph., **Vit.**, 2, 198; Ioseph., **BJ**, I.3, III.352; Ioseph., **Ap.**, I.54.

² Ioseph., **Vit.**, 12.

³ Martin Hengel, **The Zealots: Investigations into the Jewish Freedom Movement in the Period from Herod I until 70 A.D.**, Çev. David Smith, Edinburgh, T&T Clark, 1989.

⁴ İsyân sürecinin bir aktörü olarak Iosephus'un icraatleri de, tarihsel sürecin anlatıldığı bölümde detaylı olarak işlenmektedir, bkz. **2.2.4.4.2. Zealot İsyanı**.

⁵ En erken tarih Vespasianus'un imparatorluğa getirdiği barış şerefine dikilen Templum Pacis'in açılışıdır; bkz. Cass. Dio, LXV.15.1.; Hengel, **a.g.e.**, s. 7. Vespasianus'un ölüm yılı olan 79 da düşünülen bir tarihtir; Emil Schürer, **The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C. - A.D. 135)**, C.I, Ed. By Geza Vermes, Fergus Millar, Revised Ed., Edinburgh, T. & T. Clark Ltd., 1973. En geç aralık olarak da Titus'un imparatorluğu dönemi yani M.S. 79 - 81 yılları arası düşünülmektedir; Andrea M. Berlin, J. Andrew Overman, "Introduction", **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. Andrea M. Berlin, J. Andrew Overman, London, Routledge, 2002, s. 1.

Iudaicum'un ardından ise, Domitianus döneminde (M.S. 81-96) yazılmış⁶ yirmi ciltlik *Antiquitates Judaicae* gelmektedir. Antik zamandan itibaren Yahudi tarihinin anlatıldığı eserin on ikinci cildinden sonrası konumuza kaynaklık etmektedir. Iosephus, Domitianus döneminde ayrıca Yahudiliği anlatıp savunduğu eseri *Contra Apionem*'i ve isyandaki tanıklığını anlattığı otobiyografisi *Vita*'yı kaleme almıştır. Bu eserler diğerleri kadar hacimli olmamakla birlikte, özellikle *Vita* savaşın başlangıç dönemine dair detaylı bilgi sunmakta ve Vespasianus'la Titus'un ölümlerinin ardından yazılmasıyla, daha güvelir kabul edilmektedir.

Iosephus'un eserleri arasında *Bellum Iudaicum*, ana kaynağımız olmakla birlikte, aynı zamanda isyancılar üzerine en olumsuz portreyi çizen eserdir. Bu olumsuzluk yalnızca isyancılarla da sınırlı değildir; Iosephus sonraki eserlerine kıyasla burada Yahudileri daha az sahiplenen ve olumlayan bir tavır içindedir. İlerleyen süreçteki tavrının değişimi, eserleri arasında farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Öyle ki; Iosephus'un güvenilirliğine en çok, ilk ve son eserleri *Bellum* ve *Vita* arasındaki çelişkiler soru işareti düşürmektedir.⁷ Bununla birlikte, bu farklı ifadeler, Iosephus'un motivasyonlarını ortaya koymakta olup; *Bellum Iudaicum*'un siyah-beyaz anlatısı yerine, gri tonlara da yer veren sonraki eserleri, daha gerçekçi bir analiz için imkân sağlamaktadır. Diğer yandan arkeolojik veriler de Iosephus'un anlatısının tarihselliğine ışık tutmaktadır. Özellikle askeri ve coğrafi detaylarda olmak üzere, genel olarak anlatısı arkeolojik verilerle desteklenen ve güvenilir kabul edilen⁸ Iosephus'un Zealotlarla ilgili tanıklığı da tarihsel bir iskelet üzerine oturmaktadır. Bununla birlikte Iosephus'un isyancıları olumsuz yansıtmaya eğilimiyle zaman zaman abartıya ve farklı yorumlamalara gidebildiği de görülmektedir.

⁶ Berlin, Overman, **a.g.e.**, s. 1.

⁷ Morton Smith, "The troublemakers", **The Cambridge History of Judaism: The Early Roman Period**, C.III, Ed. William Horbury, W.D. Davies, John Sturdy, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 502.

⁸ Ancak Iosephus'un, isyan ve savaşlardaki rakamlarının oldukça abartılı olduğu gerçeğine dikkat edilmelidir.

Iosephus'un özellikle ilk eseri *Bellum Iudaicum*'u Roma'nın isteğiyle yazdığı düşünülmektedir. Iosephus, eserini Titus'un imzaladığını ve yayınlanmasını emrettiğini söyler.⁹ Titus ayrıca eserin yazımında Iosephus'a yardımcı olmaları için, katipler de görevlendirmiştir.¹⁰ Hengel, eserin adının dahi Roma bakış açısını yansıttığını söyler; öyle ki Yahudilerle Roma arasındaki savaşı anlatan bir Yahudi olan Iosephus, Roma Savaşı değil ama Yahudi Savaşı demeyi tercih etmektedir.¹¹ Eserin hangi amaçlarla kaleme alındığı sorusu ayrıca önemlidir. Bu konuda yaygın kanı, eserin ilk önce Aramice yazılmış olmasından yola çıkılarak; Mezopotamya ve Adiabene'nin büyük Yahudi nüfusunun okuması amacıyla ve Parthların Palaestina konusunda araya girmesi ya da Yahudiler üzerinde etkili olarak bölgede hakimiyet kurması tehlikesine karşı yazıldığıdır. Öyle ki; Aramice metin buralardaki topluluklara gönderilmiştir.¹² Ardından Eski Yunancasının da gelmesiyle imparatorluk genelinde dağıtımına çıkan eser; epik bir dille anlattığı savaşın felaketi ve Romalıların yenilmezliğiyle, Roma egemenliği altındaki uluslar için bir ikaz niteliğindedir. Iosephus kitabında, en çarpıcı örneklerini kendi diyaloglarına ve kral Agrippa ile Titus'un ağzına yerleştirdiği ifadelerle; savaşın getireceği felaketle birlikte, isyanın beyhudeliğini de vurgulamakta ve Tanrı'nın isyancıların değil; Roma'nın yanında olduğunu anlatmaktadır.

Diğer yandan ağırlıklı olarak Roma için yazmakla birlikte; inançlı ve soylu bir Yahudi olarak Iosephus, aynı zamanda Yahudi ulusunun da savunucusudur. Eserlerinde Iudaea halkını soylu, erdemli, coşkulu ve gayretli bir halk olarak anlatır.¹³ Iosephus'un Roma ile Yahudiler arasındaki savaşı, hem Romalıları hem de Yahudi halkını savunarak anlatabilmesi ise; isyanın suçunu, Yahudilerden ayırdığı Zealotlara yükleyerek mümkün olmuştur. Iosephus anlatılarında isyancılar için sürekli *lestai* (haydutlar) ifadesini kullanmakta ve onları yalnızca kendi çıkarları peşinde koşan, zalim, dine saygısız bir avuç çılgın olarak tasvir etmektedir. Bunlar kesinlikle

⁹ Titus'un ölümünün ardından yazdığı eserinde; bkz. Ioseph., **Vit.**, 363.

¹⁰ Ioseph., **Ap.**, I.50.

¹¹ Hengel, **a.g.e.**, s. 7.

¹² Smith, **a.g.e.**, s. 502.

¹³ Berlin, Overman, **a.g.e.**, s. 1.

Yahudi halkını yansıtmamakta, hatta kendi halkına zulmetmektedir. Öyle ki; bu şekilde Roma, Yahudi ulusuna yıkım değil; tam tersine, onu bu zalim tiranlardan kurtararak, barış getirmiş olmaktadır. Roma tarafında ise yıkımın suçu, ağırlığı Zealotlarınki kadar olmamakla birlikte; kabiliyetsiz ve açgözlü valilerin kötü yönetimine yüklenmektedir. Bu sırada sık sık Roma devletinin olaylarla ilgisizliği vurgulanmakta ve sorumluluk bireylere indirgenmektedir. Bununla birlikte Smith, valileri suçlamanın; bu valilerin hepsinin Iulio-Cladiuslar tarafından, yani Flavius hanedanından önce atanmış olmasından dolayı da sorun yaratmayacağını belirtir.¹⁴ Tüm bu nedenlerle Iosephus'un Zealotlar için kaynaklığında oldukça eleştirel ve dikkatli olunması gerekmektedir.

Tezimizin tarihsel anlatı bölümünde, doğrudan Zealotlarla ilgili olmasa da, Makabiler dönemini aydınlatmalarıyla kullandığımız iki önemli kaynak; 1. ve 2. Makabiler kitaplarıdır. Hasmoniler döneminde yazılan bu kitaplar, özellikle tarihi, Makabilerin bakışından anlatmalarıyla ilgi çekicidir. Öyle ki; Iosephus'ta Roma'ya karşı isyan etmek ne kadar yanlış ve mantıksız görülüyorsa; Makabiler kitaplarında ise tam tersine, Seleukoslara karşı isyan etmek bir onur ve gereklilik olarak ele alınmaktadır. Eserler, Zealotların Makabilerle bazı benzer motivasyonları paylaştığı düşünüldüğünde, ayrıca bu motivasyonlara Iosephus'un düşman yorumları dışında bir bakışla bakmaya da yardımcı olmaktadır. Yine bir başka Yahudi tanıklık, Aleksandrialı Philo'nun eserlerinden gelmektedir. Philo doğrudan isyanla ilgili bilgi vermese de, hareketin isyan öncesi dönemine, konumuz açısından özellikle de Pontius Pilatus hakkındaki ve kendisinin de bizzat elçi olarak yer aldığı, Aleksandria'daki Yahudi-pagan olayları üzerine sağladığı tanıklıkla önemlidir.¹⁵

Zealotlarla ilgili bir başka antik kaynaklık, rabbinik yazından gelmektedir. Ancak ne yazık ki rabbinik yazında da, Iosephus dışındaki diğer tüm kaynaklarımız gibi, Zealotlarla ilgili oldukça kopuk ve parçalı bilgiler yer almakta olup; bazen

¹⁴ Smith, **a.g.e.**, s. 503.

¹⁵ Bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 41vd.

yalnızca bazı liderlerin adları, bazense Zealot ya da Sicarii sözcükleri birkaç cümlede geçmektedir. Bununla birlikte Zealotların adlarını aldıkları zeal kavramının Tevrat'taki en önemli örneği olan Phinehas anlatısı ise, rabbinik yazında geniş yer bulmakta ve zeal kavramını anlamak açısından önemli bir tanıklık sunmaktadır.

Zealot hareketinin izleri, İncillerde de sürülebilmektedir. Hatta İnciller kimi zaman Iosephus'ta eksik kalan noktaları doldurmaktadır. Örneğin; Zealot hareketinin en önemli liderlerinden ve Dördüncü Felsefe'nin kurucusu olan Galilaealı Iudas'ın akıbeti konusunda Iosephus hiçbir bilgi vermezken; Elçilerin İşleri Iudas'ın öldürüldüğünü ve takipçilerinin dağıtıldığını bildirmektedir.¹⁶ İnciller ayrıca zeal kavramı için de önemli bir kaynaktır.¹⁷ Eusebius gibi daha geç dönemden Hristiyan yazarlarla birlikte ise, Zealotlar büyük ölçüde Iosephus'un kaynaklığına dayanarak anlatılmakta; bu ise, Iosephus'un o dönemde de ana kaynak teşkil ettiğini göstermenin yanında, araştırmalarımız açısından yeni bir katkı sunmamaktadır. Bu noktada bir istisna olarak M.S. 2. yüzyılın kilise babalarından Iustinus, aynı yüzyılın Hristiyan tarihçilerinden Hegesippos ve 3. yüzyılın Hristiyan teologlarından Hippolytos'un eserlerinde ayrı ayrı Yahudi sektlerine yer vererek, literatüre yerleşen Iosephus'un sektlerinin mutlak doğru olarak ele alınışını sorgulatan tanıklıklarını belirtmek gerekir. Yazarların bu tanıklığı, literatürdeki, tek bir Zealotlar grubu olduğuna dair kabulün yanlışlığının görülmesinde de önemli olmuştur.¹⁸

Döneme dair pagan kaynaklarda da Zealotlarla ilgili parçalı bilgiler bulunmaktadır. Hengel'in de belirttiği gibi; savaş resmen başlayana kadar bu, imparatorluğun bir ucundaki eyaletin huzursuzluk ve isyanları Romalı yazarların dikkatini çekmemiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte ise, savaş en azından imparatorluğun doğusunda ilgi görmüş olup Hengel bunu iki sebeple açıklar: İlki; imparatorluğun bu kısmının uzun zamandır bir isyana sahne olmamasıdır. İkinci ve daha önemli sebep ise; Yahudi Savaşı'nın komutanlarının, Roma İmparatorluğu'nun

¹⁶ Elçilerin İşleri, V.37.

¹⁷ Bkz. 3.1. Zeal Kavramı.

¹⁸ Bkz. 3.2.1. Zealot Hareketinin Çoklu Yapısı.

yeni hanedanını kuran iki imparator oluşudur. Bu önemi sayesinde; Tacitus, Suetonius ve Cassius Dio gibi tarihçilerin kayıtlarında, her ne kadar savaş öncesine dair tanıklık eksik olsa da;¹⁹ özellikle savaş ve sonrası işlenmekte ve verdikleri detaylarla bu kayıtlar değerli bir tanıklık sunarken;²⁰ zaman zaman Iosephus'tan farklılaşan yaklaşımlarıyla alternatif bir bakış da sağlamaktadırlar.

Antik literatür dışında Zealotlara dair çok önemli iki diğer kaynak ise; Zealotların bastırıldığı isyan sikkeleri ve Vadi Murabba'at'ta bulunan, Zealotların yeni yönetim esaslarına göre tarihlendirilip yazılmış olan resmi belgelerdir. Bu kaynaklar, Zealotların içinden gelmeleri ve onların Iosephus tarafından çizilen; amaçsız, yalnızca bireysel çıkarlar peşinde ve yıkım getiren portrelerinin karşısında, onların yeni bir oluşuma dair ideallerini ve kararlılıklarını göstermeleri açısından, özellikle Zealotların motivasyonları üzerine çok önemli bir tanıklık sağlamaktadır. Bu özel önemleri nedeniyle ise, Zealotların motivasyonları başlığı altında ayrıca ele alınacaklardır.²¹

¹⁹ Dönemden yalnızca Tacitus birkaç cümleyle bahsetmektedir: Tac., **Ann.**, XII.54; Tac., **Hist.**, V.10.

²⁰ Tac., **Hist.**, V.1-13; Suet., **Vesp.**, IV-VI, VII-VIII; Suet., **Tit.**, III-V; Cass. Dio, LXVI.4-7; Hengel, **a.g.e.**, s. 22-3. Ayrıca Sulpicius Severus, **Chron.**, II.30.

²¹ Bkz. 3.3.2.1. **İsyan Sikkeleri** ve 3.3.2.2. **Murabba'at Vadisi Belgeleri**.

İKİNCİ BÖLÜM

IUDAEA BÖLGESİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Bölgenin Coğrafyası

Bölgenin adı, Yahudilerin Mısır'dan çıkarak, Palaestina bölgesine yerleşmelerinden önceki dönemde; Mısır'ın Orta Krallık Dönemi ve Yeni Krallık Dönemi'ne ait yazıtlarda *Retenu* olarak geçmektedir. Ancak bu yazıtlarda kastedilen yer adı, sadece Palaestina'yı değil aynı zamanda Suriye ve Lübnan'ın da içinde bulunduğu alanı belirtmektedir.²² Kenan adı ise ilk kez, M.Ö. 15. yüzyıla tarihlenen Tell el-Amarna mektuplarında geçer.²³ Mısır'daki Yahudilerin kaçıp yerleştiği bölgeye verilen bu ad, "Erez Benei Yisrael" yani İsrail oğullarının yaşadığı yer olarak bilinmektedir. Buradaki Yahudilerin kurmuş olduğu Yehuda krallığı M.Ö. 10. yüzyılda ikiye bölünmüş; ikiye bölünen toprakların kuzeyi İsrail, güneyi ise Yudah olarak tanınmaya başlamıştır. Akdeniz kıyılarınsa kuzeyi Phoenicia, güneyi ise Philistia olarak adlandırılmıştır.²⁴ M.Ö. 6. yüzyılın başlarında, yani Pers hakimiyeti sırasında ise bölge, Yehuda olarak bilinmektedir ve Pers döneminde bölge, Coele-Syria satraplığı sınırları içerisinde yer almaktadır. Herodotos, Coele-Syria sınırlarını Mısır'dan Cilicia'ya kadar uzanan topraklar olarak vermekte olup;²⁵ Coele-Syria ismi, M.Ö. 4. yüzyılda Diodorus²⁶ ve Pseudo-Skylaks'da²⁷ da geçmektedir.

²² Louis H. Feldman, "Some Observations on the Name of Palestine", **Hebrew Union College Annual** 61,1990, s. 1-2.

²³ Bustanay Oded, "Canaan, Land of," **Encyclopaedia Judaica**, C.5, s. 98.

²⁴ Feldman, **a.g.e.**, s. 2.

²⁵ Hdt., III.91.

²⁶ Diod. Sic., II.2.3.

²⁷ Pseudo-Skylaks, 104; bkz. Murat Arslan, "Pseudo-Skylaks: Periplus", **Mediterranean Journal of Humanities** II/1, 2012, s. 251-2.

Bölgeden bahseden ilk klasik yazar olan Herodotos; Perslerin, Phoenicia ve Syria'nın bir kısmını da kapsayan Palaestina'nın içinde olduğu, beşinci satraplığından söz eder.²⁸ Herodotos, Suriye'nin Palaestina adı verilen bu kısmı ile, Palaestinalı halkın yaşadığı kıyı bölgesini ifade etmektedir. Aynı şekilde Palaestina'daki Syrialılardan (muhtemelen yine bölgenin kıyısında yaşayan halktan bahsetmektedir) ve Yunan kentlerine karşı ikinci sefer sırasında Perslere gemi sağlayan Palaestina'daki Phoenicialılardan bahsetmiştir.²⁹ Bazı kaynaklar ise Herodotos'un, sadece bölgenin kıyısını gördüğünden, bölgenin tamamından Palaestina olarak bahsettiğini de söylemektedir.³⁰ Bir diğer antik yazar Aristoteles ise, Palaestina'da, batmanın neredeyse imkansız olduğu bir tuz gölünden bahsetmiş olup; Ölü Deniz'i betimlemektedir.³¹

Iudaea ismi ise en erken M.Ö. 300'de Mısır'da yaşayan Abderalı Hekataeus tarafından kullanılmıştır. İsim, M.Ö. 6. yüzyılda bölgeyi hakimiyeti altına alan Yehuda Krallığı'na dayanmaktadır.³² İbranice: יהודה, Yunanca: Ἰουδαία ve Latince: Iūdaea şeklinde yazılmaktadır. Yahudi tarihçi Iosephus ise yazılarında bölgenin adını Iudaea olarak kullanır. Iosephus bu adı bazen Romalı yöneticiler tarafından adlandırılan Provincia Iudaea'ya atıfta bulunmak amacıyla kullanırken; bazen ise Palaestina'daki Yahudi nüfusun yaşadığı bölgeyi kastetmektedir.³³

Iudaea, Yehuda Krallığı'nın eski toprakları olarak tanımlansa da, her zaman aynı toprakları ifade etmemiştir. Bazen Ürdün'ün ötesindeki kısımlar da dahil olmak üzere tüm toprağın adı olmuştur;³⁴ bazense sınırlı bir anlamda, Samaria'nın güneyinde yer alan dağın güney kısmını tanımlamıştır. Bazen de, yine Akdeniz'den Ürdün ve Ölü

²⁸ Hdt., III.91.

²⁹ Hdt., VII.89.

³⁰ Feldman, **a.g.e.**, s. 2.

³¹ Arist., **Mete.**, II.359a.

³² John H. Allen, **The national rebirth of Judah**, Boston, A. A. Beauchamp, 1920, s. 13.

³³ A. Schalit, "Namenwörterbuch zu Flavius Iosephus. Supplementum," **A Complete Concordance to Flavius Iosephus**, Ed. K. H. Rengstorf, Leiden, 1968, s. 61-62; Ἰουδαία: Shaye J. D. Cohen, **The Beginnings of Jewishness: Boundaries, Varieties, Uncertainties**, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 2001, s. 70.

³⁴ Ioseph., **AJ**, XII.4.2.

Deniz'e uzanan, Kuzey'de Antipatris kentinin hemen yakınından geçen ve batı sınırına doğru dökülen nehirden, Beerşeba kentinin güneyindeki dağ sırtına kadar uzanan alanı ifade eder.³⁵ Iudaea bölgesinin sınırları pek çok tarihçi açısından tartışmalıdır, ancak coğrafi olarak bölgenin sınırlarını; batıda Akdeniz, doğuda Ölü deniz ve Ürdün nehri, güneyde Beerşeba antik kenti ve kuzeyde ise Antipatris kenti olarak çizebiliriz. Yaklaşık sekiz bin kilometrekarelik bir alana yayılan Iudaea bölgesi; kuzeyinde Samaria, güneyinde Idumaea ve doğuda ise Peraea bölgesiyle komşudur.

Bölgenin coğrafi özelliklerine baktığımızda; Akdeniz kıyı şeridinden güneye doğru gidildikçe birçok tepe ve çakıl taşlarıyla dolu sel yataklarının olduğu alçak bir ova ile karşılaşmaktadır. Bu ova Carmel dağı tarafından Vazrael ve Sharon adlarıyla ikiye ayrılır. Ortadaki dağlık kesim yani yüksek platolar kısmını meydana getiren bölüm ise, kendi içerisinde dört kısma ayrılır. Kuzeyden güneye olmak üzere, Sepph ve Nazareth şehirleri ile Tabor dağının bulunduğu Galilaea bölgesi; ortada Neapolis şehrinin bulunduğu ve Batıda Carmel dağına kadar uzanan bölge; daha güneyde, Ürdün nehrinin Ölü Denize döküldüğü yerde Kudüs, Bethlehem ve Hebron şehirlerinin bulunduğu bölge ve daha güneyde de Beerşeba şehrinin bulunduğu Negev çölü. Ürdün vadisinin oluşturduğu son bölümse bölgenin en önemli coğrafi karakteristiğini meydana getirir. Bu vadinin derin yarığı, Dekapolis ve Peraea bölgelerini; Galilaea, Samaria ve Iudaea bölgelerinden ayırır. Ürdün vadisi, Akdeniz seviyesinden iki yüz on metre aşağıda olduğu halde, Akdeniz kıyılarına kıyasla denizden hafifçe yüksektir.

Ürdün nehri istisna olmak üzere, bölgedeki ırmak ve dereler daha ziyade birer sel yatağından ibarettir. Ürdün nehrinin yataklığını yapan Ürdün vadisi ise, müstesna bir coğrafyaya sahiptir. Hermon dağı eteklerinden çıkan nehir; Suriye çölüne doğru uzayan ve gittikçe alçalan vadiden akarak, bölgeyi kuzeyden güneye doğru ikiye ayırır. Nehir, çevreden aldığı çeşitli kollarla birlikte, deniz yüzeyinden iki metre yüksekte

³⁵ J. S. Riggs, "Studies in Palestinian Geography. II. Judea", **The Biblical World**, C.IV, The University of Chicago Press, 1894, s. 87-93.

olan Hermon gölüne akar. Tekrar bu gölden çıkan nehir, daha sonra ise güneye doğru ilerleyerek Taberiye Gölü'ne dökülür. Ürdün nehri, yaklaşık yirmi bir kilometre uzunluğunda olan Taberiye Gölü'nden çıktıktan sonra ise, Lut Gölü'ne yani Ölü Deniz'e dökülür. Bu büyük tuzlu gölün ise uzunluğu yetmiş yedi kilometre ve genişliği on altı kilometreyi bulmaktadır.

Söz konusu topraklar tabiat koşulları bakımından, ilgi çekici bir çeşitliliğe sahiptir. Akdeniz kıyı şeridinde yeterince yağış alan yarı tropikal bir iklim görülürken; orta kısımda bol yağış alan kuzeyden, güneye, Necef çölüne doğru gidildikçe yağışların giderek sifira yaklaştığı ve karasal iklimin hâkim olduğu görülür. Ürdün vadisinde ise kış ayları dahi ılık bir havanın hakim olduğu, ısının hayli yüksek derecelere çıktığı daha sıcak iklim koşulları vardır. Bu iklim koşullarına bağlı olarak bölgenin toprağı da çeşitlilik gösterir. Sahildeki kumluk arazide hurma ağaçları, Esavelon vadisinde buğday yetişir. Aşağı Galilaea'da çınar ağaçları her tarafı yeşille örterken, yukarı Galilaea'da tepeler çıplaktır. Bir tarafta boz kalkerli ve boz renkli çalılıklarla örtülü uzun dağ zincirleri görülürken; diğer tarafta koyu gölgeliklere ve ekvator iklimine mahsus yeşilliklere bürünmüş sıra tepeler göze çarpmaktadır.

Konumuz özelinde, Provincia Iudaea'nın siyasi sınırları ise, Zealot İsyanı'na kadar sürekli bir değişim göstermiştir. Bölge Roma hakimiyetine girdiğinde, önce Hasmoni Krallığı'nın geniş toprakları törpülenmiş ve geriye yalnızca Galilaea, Iudaea ve Idumaea ile Peraea'nın bir kısmı kalmıştır. İlerleyen süreçte önce Ptolemaios Kraliçesi Kleopatra'ya verilen yerlerle daha da törpülenen Iudaea'nın sınırları, Herodes'in krallığının ilerleyen döneminde yeniden büyümüş, Hasmoni sınırlarına yakın şekilde eski genişliğine kavuşmuştur. Herodes'in ardından ise, Galilaea ve Peraea bölgeleri ayrı bir tetrarklık ve Batanaea, Trachonitis, Auranitis ve Gaulanitis de bir başka tetrarklık olmak üzere, Iudaea yönetim bölgesinden özerkleşmiştir. Tam eyaletleşmeye geçişle birlikte, tetrarkklar görevlerini sürdürmeye devam etmiştir. İsyanda Galilaea, Idumaea ve Peraea bölgeleri başta olmak üzere, Provincia Iudaea'nın dört bir yanında farklı isyancı ve haydut grupları faaliyet göstermiş, nüfusu ağırlıklı olarak paganlardan oluşan Samaria bölgesi ise isyanda Roma tarafında yer

almıştır. Tarihsel anlatı süreci içerisinde, değişen sınırlar ve ilgili coğrafi koşullar daha detaylı şekilde ele alınmaktadır.

2.2. Tarihsel Gelişim

2.2.1. Hellenistik Dönem

Büyük İskender, M.Ö. 333 yılındaki İssos zaferinin ardından güneye yönelir ve Mısır'a kadar uzanan seferi kapsamında Palaestina bölgesini de hakimiyetine alır. Böylece bölgede iki yüzyıldır süren Pers egemenliği sona ererken, Hellenistik Dönem başlar. İskender zamanına dair Palaestina hakkında bildiklerimiz sınırlıdır. İosephus ve Babil Talmudu İskender'in Kudüs'ü ziyaretini anlatır.³⁶ Efsanevi öğeler barındıran bu renkli anlatının tarihselliği belirsiz olmakla birlikte;³⁷ anlatıdaki gibi, Yahudilerin İskender'den, Pers döneminde sahip oldukları imtiyazların devamını istemiş olmaları olasıdır.³⁸ Nitekim, bölgede Pers yönetim yapısının ana hatlarıyla korunduğu ve başrahiplerin de görevlerini sürdürdükleri görülmektedir.³⁹

M.Ö. 323'te İskender'in ölümünün ardından, komutanları arasında başlayan imparatorluğun paylaşımı savaşında, Palaestina da mücadele merkezlerinden biri

³⁶ Babil Talmudu, Yoma 69a; İoseph., **AJ**, XI.331-9; Louis H. Feldman, Meyer Reinhold, **Jewish Life and Thought among Greeks and Romans: Primary Readings**, Minneapolis, Augsburg Fortress, 1996, s. 2-4. Anlatıya göre İskender, kutsal kente gelir ve Makedonia'da iken rüyasında gördüğü kişinin, Kudüs başrahibi olduğunu görüp başrahibe hürmet eder. Rahipler, Daniel'in Kitabı'nda Persleri bir Yunan'ın yeneceğinin kehanet edildiğini gösterince (Bkz. **Resim 1**); İskender Yahudilerin dileklerini sorar, onlar da ayrıcalıklarının devamını diler. Tapınakta Yahudilerin tanrısı için kurban kesen İskender, Yahudilere dini imtiyazlarını bahşeder.

³⁷ Bkz.: Victor Tcherikover, **Hellenistic Civilization and the Jews**, Çev. S. Applebaum, Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1959, s. 42-9; Shaye J. D. Cohen, "Alexander the Great and Jaddus the High Priest According to Josephus", **Association for Jewish Studies 7/8**, Cambridge University Press, 1982/1983, s. 41-68; Tae Hun Kim, "The Dream of Alexander in Josephus: Ant. 11.325-39", **Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period 34**, Brill, 2003, s. 425-42.

³⁸ Martin Hengel, **Jews, Greeks and Barbarians: Aspects of the Hellenization of Judaism in the pre-Christian Period**, Çev. John Bowden, Philadelphia, Fortress Press, 1980, s. 8.

³⁹ A. H. M. Jones, **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, 2. bs., Oxford, Oxford University Press, 1971, s. 236 vd.

olur.⁴⁰ Başlangıçta bölgede Antiokhos Monophthalmos ile Ptolemaios güç savaşı verirken; M.Ö. 301'deki İpsos Savaşı'nda Antiokhos'un yenilmesi ile Coele-Syria bölgesi Seleukosların olurken; Ptolemaioslar da Palaestina'yı hakimiyetlerine alır.⁴¹ Bundan sonra ise bölge, yüz yıl boyunca Ptolemaioslar ile Seleukoslar arasındaki hakimiyet savaşlarına sahne olacaktır.

M.Ö. 301-200 yılları arası Palaestina, Ptolemaiosların hakimiyetindedir. Bölgede M.Ö. 223'e kadar sınırların değişmediği, görece barışçıl bir dönem yaşanmıştır,⁴² ki Zenon arşivleri de⁴³ bunu doğrular.⁴⁴ İosephus bu dönemde, Yahudilerin şefi olan başrahibin, krala vergi ödemeyi reddettiğini yazar.⁴⁵ Bunun üzerine Ptolemaios Yahudileri topraklarına el koymakla tehdit etmiş; ancak başrahibin yeğeni Yusuf, Ptolemaios'un gönlünü almış ve hem ulusun yeni temsilcisi (*prostasia*) hem de vergileri iki katına çıkarma sözüyle, krallığın tüm Syria ve Phoenicia'daki vergi mültezimi olmuştur.⁴⁶ Böylece, bu dönem Ptolemaioslar ekonomik olarak

⁴⁰ Hengel, **a.g.e.**, s. 13-7.

⁴¹ Martin Hengel, **Judaism and Hellenism: Studies in Their Encounter in Palestine During the Early Hellenistic Period**, Çev. John Bowden, C.I, Philadelphia, Fortress Press, 1974, s. 6.

⁴² Will bu dönemi 'l'impossible stabilité' olarak betimler: Édouard Will, **Histoire politique du monde hellénistique: 323-30 av. J.-C.**, C.I, Annales de l'Est 32, Nancy, Presses Universitaires de Nancy, 1967, s. 115. Nitekim bu süreçte Seleukoslar ve Ptolemaioslar arasında üç savaş yaşansa da sınırlar değişmemiş, bölge etkilenmemiştir. Hengel, bu dönemde Palaestina'nın gelecek üç yüz elli yıl boyunca yaşayamayacağı bir barış döneminden geçtiğini yazar: Martin Hengel, "The political and social history of Palestine from Alexander to Antiochus III (333-187 B.C.E.)", **The Cambridge History of Judaism: The Hellenistic Age**, C.II, Ed. W.D. Davies, Louis Finkelstein, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 52.

⁴³ Zenon arşivleri, Ptolemaios Krallığı'nın ekonomi sorumlusu (*dioiketes*) Apollonius'un özel sekreteri Zenon'a ait papirüslerden oluşmaktadır. Günümüze ulaşan iki bin belgenin kırkı Syria ve Palaestina'yla ilgilidir. Arşivlerindeki Yahudilerle ilgili belgelerin tümü için bkz.: Victor Tcherikover, A. Fuks, **Corpus Papyrorum Judaicarum**, C.I, Cambridge, Massachusetts, 1957, s. 115-46.

⁴⁴ Belgeler bölgede yoğun ekonomik ve siyasi faaliyetler olduğunu göstermekle birlikte; askeri çatışmalara dair hiç iz içermez; bkz. Hengel, **a.g.e.** s. 54. "Zenon papirüsleri, görünüme bakılırsa tek endişesi yeni elma ağaçları olan ekonomi sorumlusu ile, sanki savaştan hiç haberi olmamış bir ülke resmi çizer.": W.W. Tarn, "The First Syrian War", **The Journal of Hellenic Studies** 46, London, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, 1926, s. 162.

⁴⁵ İoseph., **AJ**, XII.158-236. Bunun sebebi İosephus'un anlatısındaki gibi Onias'ın açgözlülüğü ve yaşlılık inadından ziyade, Ptolemaios boyunduruğundan bıkkınlığı ve güç dengesinin Seleukoslar lehine değişeceği beklentisi olmalıdır; Hengel, **a.g.e.**, s. 61; Peter Schäfer, **The History of the Jews in the Greco-Roman World**, London, New York, Routledge, 2003, s. 19-20.

⁴⁶ Hengel, **a.g.e.**, s. 61-2; Schäfer, **a.g.e.**, s. 20.

zayıflamaya başlasa da;⁴⁷ Kudüs'ün ekonomik ve politik önemi artmış ve giderek daha fazla soylunun burada yaşamaya başlamasıyla kent, bu soylular arasında yaygın olan Hellenistik kültürle daha çok etkileşime girmiştir.⁴⁸

M.Ö. 223'te Seleukos tahtına geçen III. Antiokhos ile birlikte bölgedeki üstünlük durumu değişecektir. Antiokhos önce IV. Syria Savaşı'yla Palaestina'yı almaya girişir ancak sonuç alamaz. Sonraki dönemde Antiokhos, İskender'inkilere benzetilen, Hindistan ve Baktria'ya uzanan seferleriyle sınırlarını genişletip, reformlarla ülkesini güçlendirirken; Mısır'da ise ekonomiyi, daha da artırılan vergilerle düzeltme çabası isyanlara yol açar; ki bu dönemde Yusuf'un da yönetimle arası soğuktur.⁴⁹ Yusuf'tan sonraki başrahip (Kohen Gadol, başkahin) Simon ile birlikteyse, Iudaea'da Seleukos yanlısı tutum hakim olacaktır.⁵⁰ M.Ö. 202'de Antiokhos bir kez daha Ptolemaioslara savaş açar. V. Syria Savaşı M.Ö. 200'de Antiokhos'un zaferiyle sonuçlanır ve Phoenicia ile Palaestina bu kez Seleukosların hakimiyetine girer.⁵¹ Ptolemaios yönetiminden hoşnutsuz yerel halklar, bu değişimi olumlu karşılamıştır; Iosephus, Kudüs'ün alınmasında Yahudilerin Seleukoslara gönüllü olarak yardım ettiklerini söyler. Antiokhos'a ait bir mektup ve ferman da Yahudilerle olumlu ilişkileri ve sağlanan imtiyazları gösterir;⁵² vergide indirimle gidilmiş, yasalar Yahudiliğe daha uygun şekilde reforme edilmiştir. Ayrıca Ptolemaiosların merkezîyetçi yapısının aksine,⁵³ Seleukosların 'federal' sistemi, iç

⁴⁷ Palaestina sikke buluntuları da, ek sömürünün para sirkülasyonunu azalttığını gösterir; bkz. Hengel, **a.g.e.**, s. 62; O. R. Sellers, "Coins of the 1960 excavation at Shechem", **The Biblical Archeologist 25: The Archeology of Moab**, The University of Chicago Press, 1962, s. 87-96.

⁴⁸ Hengel, **a.g.e.**, s. 62.

⁴⁹ **A.e.**, s. 64-9, Ioseph., **AJ**, XII.182-222.

⁵⁰ 3. Makabiler'deki, Yahudileri Dionysos'a tapıma zorlayan düşman IV.Ptolemaios portresinde, bu Seleukos yanlısı değişimin payı olmalıdır: Hengel, **a.g.e.**, s. 69-70, **3. Makabiler**, I.6-II.24.

⁵¹ Schäfer, **a.g.e.**, s. 24-5.

⁵² Ioseph., **AJ**, XII.124-46. Belgelerde savaş zararı için vergide indirimle gidildiği, savaşta hasar görmüş Tapınağın onarımı sözü ve Yahudilerin yasalarına uygun yaşama hakkının tanındığı görülür. Yahudi dinine uygun yasaklar da dikkat çeker; yabancıların Tapınağa girmesi, dinen 'temiz olmayan' hayvanların yetiştirilmesi ya da et ve derilerinin ithali ve kutsal şehirde kurbanlık dışında hayvan tutulması yasakları gibi. Hengel, bu yasakların ardında başrahip Simon önderliğindeki katı ortodoks rahipliğin olduğu ve yasakların, kentin bir ticaret merkezi olarak önemini azaltmış olabileceği görüşündedir, öyle ki; yabancı tüccarlara, böylesine kısıtlayıcı düzenlemeleri olan bir kent cazip gelmeyecektir: Hengel, **a.g.e.**, s. 74.

⁵³ Bkz.; Schäfer, **a.g.e.**, s. 13-4.

işlerinde daha özgür olmalarını sağlamıştır.⁵⁴ Yahudiler böylece, Seleukos hakimiyeti başlangıcında durumlarında bir iyileşme hissetmiş olmalıdır.⁵⁵

Bölgede bunlar yaşanırken, Akdeniz’de ise yeni bir güç yükselmektedir. Kartaca zaferiyle Batı Akdeniz’e egemen olan Roma, doğuya yönelmiştir. M.Ö. 200’de ‘Makedon yayılcılığına karşı Greklerin bağımsızlığını korumak’ iddiasıyla açtığı II. Makedonia Savaşı, M.Ö. 197’de kral V. Philippos’un yenilgisiyle sonuçlanır. Böylece Roma Hellas’a hakim olurken,⁵⁶ bu hakimiyet onu Seleukoslarla karşı karşıya getirecektir. M.Ö. 196’da Romalı bir heyet Antiokhos’a, Küçük Asia’daki Grek kentlerini özgür bırakmasını bildirince, Antiokhos yalnızca heyeti kovmakla kalmaz;⁵⁷ M.Ö. 191’de Roma’ya savaş açar; fakat önce Thermopylai’de, ardından Magnesia’da yenilince, Roma’nın ağır barış şartlarını kabul etmek zorunda kalır. M.Ö. 188’de imzalanan Apameia Antlaşması’yla Antiokhos, Küçük Asia’da Toroslar’a kadarki tüm topraklarından çekilirken, fillerinden ve donanmasının çoğundan da vazgeçer. Bu maddelerle askeri ve politik gücü baltalanan Seleukoslar’ın sırtına bir de on beş bin Talanton gibi yüksek bir tazminat yükü binince, krallık eski gücünü bir daha toplayamayacaktır.

Seleukoslar’ın içine düştüğü sıkıntılı durumda, himayesindeki halklarla ‘balayını’ sürdürmesi de kolay olmaz. Apameia Antlaşması’ndan yalnızca bir yıl sonra, Büyük Antiokhos, Elam’daki bir Baal tapınağını yağmalarken, “alelade bir haydutmuşçasına”⁵⁸ Elamlılarca öldürülür.⁵⁹ Antiokhos’un ardından tahta önce oğlu

⁵⁴ E. J. Bickerman, **Institutions des Seleucides**, Bibliotheque archeologique et historique 26, Librairie Orientaliste P. Geuthner, Paris, 1938, s. 170 vd.

⁵⁵ Hengel, **a.g.e.**, s. 75.

⁵⁶ V. Diakov, S. Kovalev, **İlkçağ Tarihi 2: Roma**, Çev. Özdemir İnce, 2. bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2011, s. 84-6.

⁵⁷ Heyet ayrıca Antiokhos’un Ptolemaioslar ile anlaşmazlığında arabuluculuk teklifi de etmiştir. Antiokhos ise bunun yerine bizzat kendisi Ptolemaioslar ile barış yoluna giderek, V. Ptolemaios ile kızını evlendirmiş ve Roma ile savaşa gitmeden evvel sınırını güvene almıştır: Hengel, **a.g.e.**, s. 76.

⁵⁸ Édouard Will, **Histoire politique du monde hellénistique: 323-30 av. J.-C.**, tome II, Annales de l’Est 32, C.I, Nancy, Presses universitaires de Nancy, 1967, s. 200.

⁵⁹ Antiokhos’un ardından tahta geçmesi, Kudüs’ün tahribi ve Tapınak hazinelerinden yararlanma girişimleri, Kudüs özelinde, Yahudilerin iç çatışmalarıyla da körüklenerek huzursuzluğu artırmıştır; Michael J. Taylor, “Sacred Plunder and the Seleucid Near East”, **Greece & Rome 61**, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, s. 230 vd. Seleukoslar dönemi tapınak yağmalarının bir tablosu için bkz. **A.e.**, s. 226.

IV. Seleukos, M.Ö. 175'te o da öldürülünce ise diğer oğlu IV. Antiokhos Epiphanes geçer.⁶⁰ Başrahibin kardeşi Iason, yeni kralla görüşerek ona, ağabeyi yerine kendisini başrahip ataması halinde yıllık vergiyi artırma sözü verir ve Kudüs'e *gymnasion* kurma izni ister. Antiokhos'un kabulüyle, yeni başrahip olarak Kudüs'e dönen Iason, kentte yoğun Hellenizasyon faaliyetleri başlatır.⁶¹ Kurulan *gymnasion* ile Grek eğitim sistemiyle tanışılırken, Hellen hayat tarzı da kentte ağırlığını hissettirir. Öyle ki; artık rahipler dahi atletik oyunlara katılmak için kutsal görevlerini aksatabilmektedir.⁶² Hellenleşmeyi daha ileri boyutlara taşıyan Yahudilerse, çıplak oynanan müsabakalarda sünnetli oldukları anlaşılmasın diye cerrahi operasyonlara başvurmaktadır.⁶³ Ortodoks Yahudilerin korkulu bakışları altında Iason, Tyre'de Herakles adına yapılan festivale bir heyet bile gönderir.⁶⁴ Fakat işler kısa sürede Iason'un aleyhine değişecektir.

M.Ö.172/1'de Iason, eski *epistatesin* (Tapınağın finansal yöneticisi) oğlu Menelaos'u, yıllık vergiyi ödemek üzere Antiokheia'ya yollar. Fakat Menelaos, bu görüşmeyi Iason'u safdışı bırakmak için bir fırsat olarak görür ve krala vergiyi daha da artırma sözü vererek, başrahipliğe kendisini atamasını ister. Antiokhos Menelaos'u başrahip atayınca, Iason kaçmak zorunda kalır. Fakat Menelaos çok geçmeden verdiği vergi sözünün altında kalarak ödemelerini aksatmaya başlar. Krala izahat için Antiokheia'ya giderken, yanına Tapınak hazinesinden altın kaplar alarak, yolda bunları satıp borcunu kapatmaya çalışır. Yokluğunda yerine vekalet eden kardeşi de

⁶⁰ IV. Seleukos döneminde başrahip Onias ile *epistates* (Tapınağın finansal yöneticisi) Simon arasında anlaşmazlık çıkınca Simon, desteğini almak için krala, Tapınak hazinesinden yararlanabileceğini söyler. Bunun üzerine, Tapınağı yağmalamaya gelen kralın başvekili Heliodoros, 2. Makabiler'e göre efsanevi şekilde iki melek tarafından kırbaçlanıp kovulur; 2. **Makabiler**, III.1-28, **Resim 2**. Anlatının tarihsel bir analizi için bkz. Uriel Rappaport, "Did Heliodoros Try to Rob the Treasures of the Jerusalem Temple? Date and Probability of the Story of II Maccabees, 3", **Revue des Etudes Juives**, C.170(1-2), Peeters, 2011, s. 3-19. Heliodoros eli boş dönerken, Onias ve Simon arasındaki mücadele sürer. Kralın Heliodoros tarafından öldürülmesi sonrası ise devreye Onias'ın kardeşi Iason girer.

⁶¹ Otto Mørkholm, "Antiochus IV", **The Cambridge History of Judaism: The Hellenistic Age**, C.II, Ed. W.D. Davies, Louis Finkelstein, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 279-80.

⁶² 2. **Makabiler**, IV.13-5.

⁶³ 1. **Makabiler**, I.15; Schäfer, **a.g.e.**, s. 38, William Reuben Farmer, **Maccabees, Zealots and Josephus: An Inquiry into Jewish Nationalism in the Greco-Roman Period**, New York, Columbia University Press, 1956, s. 57. Bu operasyonu gösteren bir başka kayıt da İncil'den gelir: "Biri sünnetliyken mi çağrıldı? Öyleyse sünnetinin izlerini yok etmeye çalışmasın. ...": 1.Korintliler, 7.18.j

⁶⁴ Mørkholm, **a.g.e.**, s. 280.

Tapınak hazinesinden yararlanmaya kalkınca Yahudiler ayaklanır ve çıkan arbedede Menelaos'un kardeşi öldürülür. Bu olayla birlikte, kraliyet destekli soylu rahiplerle halk arasındaki gerilim giderek tırmanmaya başlayacaktır.⁶⁵

M.Ö.170'te tarihe VI. Syria Savaşı olarak geçen son Syria savaşı başlar. Savaşta Antiokhos Aleksandria'ya dek ilerleyince, Ptolemaioslar Roma'dan yardım ister ve Roma'nın müdahalesiyle Antiokhos geri çekilmek zorunda kalır.⁶⁶ Bu sırada Iudaea'da ise Antiokhos'un öldüğü söylentileri yayılmıştır. Söylentileri duyan eski başrahip Iason bir orduyla Kudüs'e girer.⁶⁷ Antiokhos ise, dönüş yolunda Iason'un darbesini haber alınca, Yahudilerin kendisine karşı ayaklandığını düşünür ve ordusuyla Kudüs'e girer. 1. ve 2. Makabiler, kentte büyük bir kıyımdan bahseder; kent yakılıp yıkılır, pek çok Yahudi öldürülür ve esir alınır.⁶⁸ Antiokhos, Tapınağa girer ve hazineyi yağmalar.⁶⁹ Yaşananlar Yahudileri dehşete düşürür ancak bunlar yalnızca başlangıçtır. M.Ö. 167'de Antiokhos Kudüs'ün surlarını yıktırır ve Akra bölgesini surla çevirip, buraya askerlerini ve Hellenizm yanlısı Yahudileri yerleştirir.⁷⁰ Daha sonra vergi sisteminde düzenlemeye gidilerek, başrahipçe toplanan yıllık vergi yerine, kraliyet görevlilerince tarım ürünleri üzerinden alınan oransal vergi sistemine geçilir.⁷¹ Asıl vurucu darbe ise kralın doğrudan Yahudi dinini hedef alan kararnamesi ile gelir.

⁶⁵ Takip eden huzursuzluklarda, halkın Menelaos yönetiminden şikayetini dile getiren üç *gerousia* (yaşlılar konseyi) üyesi kraliyet tarafından ölüme mahkum edilmiştir; **A.e.**, s. 280-2.

⁶⁶ Gelen Roma elçisi, Antiokhos'un tokalaşmak üzere uzattığı eline, Mısır'dan derhal çekilmesini isteyen *Senatus*'un hükmünü verir ve etrafına bir daire çizerek, bu daireden, ancak ona *Senatus*'a götürebileceği bir cevap verdikten sonra çıkabileceğini söyler: Liv., XLI.12; bkz. **Resim 3**. Bunun üzerine, *Senatus*'un kararını kabul ettiğini söyleyen Antiokhos; hem seferinde başarısız olmuş olur, hem de ordusunun önünde küçük düşer: Erich S. Gruen, **The Hellenistic World and the Coming of Rome**, Berkeley, University of the California Press, 1984, s. 661.

⁶⁷ 2. Makabiler, V.5-10.

⁶⁸ 1. Makabiler, I.20-8; 2. Makabiler, V.11-14.

⁶⁹ Bu olay kralın Yahudilerin sadakatine olan güvenini sarsmıştır. Bunun bir sonucu olarak Antiokhos *epistates* gibi önemli memurları Yahudiler arasından değil, kendi kraliyet görevlilerinden seçmeye başlar; Łukasz Niesiołowski-Spanò, "Antiochus IV Epiphanes and the Jews: a reassessment", **History, Archaeology and the Bible Forty Years After "Historicity": Changing Perspectives 6**, Ed. Ingrid Hjelm, Thomas L. Thompson, London, New York, Routledge, 2016, s. 136.

⁷⁰ Ortodoks Yahudilerin gözünde kutsal şehirleri, bir yabancı kolonisine dönüşmektedir ki; bazıları şehri terk etmeyi seçer; **1. Makabiler**, I.33-40; Mørkholm, **a.g.e.**, s. 285.

⁷¹ Bu vergi oldukça ağırdır, öyle ki; M.Ö. 153'te elde edilen tahılın üçte birinin ve meyvenin yarısının alındığını bilmekteyiz; bkz. Mørkholm, **a.g.e.**, s. 285.

1. Makabiler kitabına göre bu kararname Yahudilerin belli başlı tüm ritüel ve geleneklerini yasaklamaktadır,⁷² öyle ki kralın emrine göre artık;

- Yahudi bayramlarının kutlanması yasaktır.
- Şabat gününe uyulmayacaktır.
- Sünnet olmak yasaktır.
- Tapınak sunularına yasak getirilmiştir.
- Torah parşömenlerine el konulup yakılacaktır.

Yasalara uymamanın cezası ise ölümdür. Ardından Tapındaki günlük sunular askıya alınır ve Tapınağa meşhur *abomination of desolation* dikilir.⁷³ Altarda domuz kurban edilerek, Tapınak tanrı Zeus Olympios'a adanır.⁷⁴ Dionysos gibi Grek kültleri kente getirilirken, ülke boyunca pagan altınlar dikilerek, halk yeni tanrılara kurban vermeye zorlanır.⁷⁵ Torah parşömenleri buldukları yerde yakılırken, kutsal

⁷² **1. Makabiler**, I.44-57.

⁷³ *Abomination of desolation* ifadesi Daniel'in kehanetlerinde, 1. Makabiler kitabında ve Matta ve Markos İncillerinde geçmekte olup anlamı belirsizdir. Daniel'in kitabında sunulara son verilmesi ile birlikte gerçekleşecek bir '*abomination of desolation*'dan bahsedilir: Daniel, IX.27, XI.31, XII.11. 1. Makabiler'de ise ifade, IV. Antiokhos'un Tapınağı kirletmesidir: **1. Makabiler**, I.54. İncilde İsa, Daniel'in kehanetindeki *abomination of desolation* kutsal yere dikildiğinde dağlara kaçılması gerektiğini söyler: Matta, XXIV.15; Markos, XIII.14. Bunun geçmişte Antiokhos'ca Tapınağın kirletilmesine bir anıştırma veya yaklaşan Roma yıkımına bir gönderme olabileceği düşüncelerinin yanında, ayetle ilgili eskatolojik yorumlar da yapılmaktadır. Rabbilerse ifadenin Antiokhos'un Tapınak'a diktiği bir Zeus heykeli olduğunu söyler. Bkz. Louis Ginzberg, "Abomination of Desolation", **Jewish Encyclopedia**, 2002-11, (Çevrimiçi) <http://jewishencyclopedia.com/articles/353-abomination-of-desolation>, 12 Aralık 2018.

⁷⁴ Antiokhos'un uygulamalarının dini kapsam ve amacı tartışılmaktadır; Tapınağa Zeus ve Antiokhos'un heykelleri dikilmiş midir, yeni bir kült getirilmiş midir, Antiokhos kendini Zeus ile özdeşleştirmekte midir, yahut Yahveh-Zeus Olympios özdeşleştirmesi gibi senkretistik bir monoteizm mi söz konusudur tartışılmakla birlikte; Dionysos gibi, başka tanrı tapımlarının da getirilmesi, gelişmeleri bir monoteizm yerine, paganizmin normal uygulamaları kapsamında görmenin daha uygun olduğunu düşündürmektedir; bkz. Fergus Millar, **Rome, The Greek World, and the East: The Greek World, the Jews and the East**, C.III, Ed. Hannah M. Cotton, Guy M. Rogers, NC, The University of North Carolina Press, 2006, s. 88. Antiokhos'un tanrısallığı ile ilgili uygulamalar da, Hellenistik imparator kültü kapsamında düşünülebilir; bkz. Otto Mørkholm, **Studies in the Coinage of Antiochus IV of Syria**, Historisk-filosofiskemeddelelser 40, 3, Ejnar Munksgaard, Kopenhagen, 1963, s. 58-61. Konu ile ilgili farklı fikirlerin bir özeti için bkz.: John Day, **Yahweh and the Gods and Goddesses of Canaan**, Journal for the Study of Old Testament Supplement Series 265, London, New York, Sheffield Academic Press, 2002, s. 83-5; Millar, **a.g.e.**, s. 86-8.

⁷⁵ Mørkholm, "Antiochus IV", s. 286. Ayrıca her ay kralın doğumunu kutlamak için yapılan törenlerde Yahudiler kurban edilen hayvanları yemeye zorlanırken, Dionysos şenliklerinde başlarında yapraklı taçlar ile geçitte yürümleri gerekmektedir; **2. Makabiler**, VI.7-8. Anlatının tarihselliği ile ilgili bir

kitap kopyalarıyla yakalananlar öldürülür. Pek çok kişi ise yasayı çiğnemektense ölümü yeğler;⁷⁶ din alimi Eleazar ve bir anneyle yedi oğlu domuz eti yemedikleri için işkencelerle öldürülürken bir an dahi tereddüt etmezler.⁷⁷ Bir grup Yahudi ise, Şabat yasasına uyabilmek için mağaralarda toplandıkları öğrenilince basılıp katledilir; üstelik Şabat günü olduğu için kendilerini savunmaya dahi kalkmamışlardır.⁷⁸ Bu tabloya göre Yahudi dini artık yaşanamaz haldedir. Ya yasak ve baskılara boyun eğip dine yüz çevrilmekte ya da pasif direnişlerle ölmektedir. Fakat kısa sürede devreye başka bir seçenek daha girer: Önderliğini Makabilerde bulan aktif direniş.

2.2.2 Hasmoniler Dönemi

2.2.2.1. Makabi Devrimi

IV. Antiokhos'un getirdiği yasak ve yaptırımların uygulanması kapsamında, kırsal Modiin kentinde de görevliler, halktan pagan altarında kurban sunmalarını ister. Kentin önde geleni, Yoarib soyundan yaşlı bir rahip olan Mattathias (Hasmoni)⁷⁹ buna şiddetle karşı çıkar. Ancak kalabalıkta kralın emrine uymaya gönüllüler vardır. Mattathias bir Yahudi'nin kurban için altara yürüdüğünü görünce öfkeyle dolar ve

inceleme için bkz: Ory Amitay, "Dionysos in Jerusalem and the Historicity of 2 Macc 6:7", **Harvard Theological Review** 110, Harvard Divinity School, 2017, s. 265-79.

⁷⁶ **1. Makabiler**, I.55-64.

⁷⁷ Anlatıya göre Eleazar, domuz eti yemezse öldürülecektir ve görevliler Eleazar'ın arkadaşıdır. Ona, domuz yerine helal bir et vereceklerini, sadece domuz yiyormuş gibi görünürse ölümden kurtulacağını söylerler; fakat yaşlı adam halkına kötü örnek olmaksızın ölümü tercih eder: **2. Makabiler**, VI.18-31. Diğer anlatı ise Tanrı'nın yasasına karşı gelmedikleri için sıra sıra işkencelerle öldürülen yedi oğlunun ölümünü izleyip, ardından öldürülen annenin hikayesidir: **2. Makabiler**, VII. Anlatılarda Tanrı'nın günahlarından dolayı halkını cezalandırdığı düşüncesi ile ulus adına bir bedel/kefarete ödeyerek Tanrı'nın desteğini yeniden kazanma ve Tanrı'nın yaptıklarından dolayı Antiokhos'u cezalandıracağı inancı hakim olup bu Yahudilikteki *zeal* kavramıyla da örtüşmektedir; bkz. **3.1. Zeal Kavramı**.

⁷⁸ **2. Makabiler**, VI.11.

⁷⁹ Hasmoni adının nereden geldiği bilinmemektedir. Iosephus, Mattathias için Asamonaos oğlu der: Ioseph., **BJ**, I.36. Babasının adının Yuhanna ve dedesinin Simon olduğunu bildiğimiz (**1. Makabiler**, II.1) Mattathias'ın belki büyük büyükbabası Asamonaos'tur.

zeahlıya⁸⁰ adamı öldürür.⁸¹ Halkı kurbana zorlayan görevliyi de öldürüp altarı yıkar.⁸² Ardından tüm dindar Yahudileri kendisiyle birlikte direnmeye çağırır⁸³ ve beş oğlu ile birlikte dağlara çıkar. Baskılardan kaçan ve direnişe katılmak isteyen Yahudiler Mattathias ve oğullarına katılır ve Iudaea dağlarında Makabiler bir isyan hareketi başlatırlar.⁸⁴

Mattathias yalnızca aktif direnişi başlatmakla kalmaz; aynı zamanda radikal bir uygulamaya da gider; Şabat günü mağaralarda katledilen Yahudileri duyduklarında, takipçileriyle birlikte bir karar verir: Eğer yasaya göre Şabat günleri dinlerini ve kendilerini savunmak için hiçbir şey yapmazlarsa, şüphesiz kısa sürede yeryüzünden silineceklerdir. Fakat burada asıl amaç yasayı yaşatmak ve korumak olduğuna göre; asıl amaç için, Şabat günleri eğer düşmanlarının saldırısına uğrarlarsa savunma yapmaya karar verirler.⁸⁵ Böylece bir nevi yasa için yasadan taviz verilir; ki bu uygulama iki yüzyıl sonra Roma'ya karşı savaşan Zealotlar tarafından da benimsenecektir.

Mattathias ve takipçileri baskınlar düzenledikleri yerlerde, Hellenizasyon yanlısı Yahudileri hedef alan bir “gerilla savaşı”⁸⁶ yürütürler. Kralın emrini uygulayanları cezalandırır, pagan altarlarnı yıkarlar. Ayrıca gördükleri sünnetsiz çocukları sünnet ettirip, Hellenizasyon yanlılarını sürgüne zorlarlar.⁸⁷ Çok geçmeden, M.Ö. 166'da yaşlı Mattathias ölür ve hareketin önderliğini beş oğlundan biri olan

⁸⁰ Sözcük olarak gayretli, hevesli, fanatik anlamlarına gelen *zeal*, Yahudi dininde dinin gereklerini yerine getirmek ve dine karşı gelenleri cezalandırmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Detaylar için bkz.: **3.1. Zeal Kavramı.**

⁸¹ 19. yüzyıldan bir canlandırması için bkz.: **Resim 4.**

⁸² **1. Makabiler**, II.15-25.

⁸³ Bkz. **Resim 5.**

⁸⁴ **1. Makabiler**, II.27-8.

⁸⁵ **1. Makabiler**, II.39-41. Ayrıca bkz. Farmer, **a.g.e.**, s. 77-81.

⁸⁶ Richard A. Horsley, “The Sicarii: Ancient Jewish "Terrorists"”, **The Journal of Religion** **59**, The University of Chicago Press, 1979, s. 438.

⁸⁷ **1. Makabiler**, II.44-47; Jonathan A. Goldstein, **I Maccabees: A New Translation with Introduction and Commentary**, The Anchor Bible 41, Garden City, New York, Double Day & Company, Inc., 1976, s. 237.

Iudas Makabeos⁸⁸ devralır.⁸⁹ Iudas, köy köy gezip Iudaea kırsalından pek çok yeni takipçi toplar. Grup, Hellenizasyon yanlılarına karşı saldırılarını devam ettirirken, ilk önemli zaferlerini, onları bastırmaya gelen kraliyet güçlerine karşı kazanır. Makabilerin yarattığı karışıklık üzerine Samaria’da Yahudi olmayanlardan oluşturulan Seleukos ordusu, Iudas’ın güçleri karşısında başarısız olmuştur.⁹⁰ Ardından daha büyük bir orduyla Iudas’ın üzerine yürünür fakat Makabiler Beth-Horon’da bu orduyu da yener. Tehdidin ciddileşmesi üzerine, Akra’daki garnizon komutanı, kraliyetten yardım ister.⁹¹

O sırada IV. Antiokhos, doğu seferiyle meşguldür. Yokluğunda sorumlu Lysias⁹² bölgeye, deneyimli komutanlar Nicanor ve Gorgias komutasında bir ordu gönderir ancak Makabiler bu orduyu da geri püskürtmeyi başarır.⁹³ Bu beklenmedik zaferle, Tanrı’nın Makabilerin yanında olduğuna dair inanç pekişirken; Lysias duruma bizzat müdahale etmesi gerektiğini anlar ve büyük bir orduyla Iudaea’ya girer.⁹⁴ Beth-Zur’daki⁹⁵ savaşta, 1. Makabiler’e göre verdiği ağır kayıpların ardından yenileceğini anlayan Lysias, Antiokheia’ya geri çekilir. Makabiler ise artık Kudüs’ü özgürleştirmenin zamanı geldiğini düşünerek kutsal kente girerler. Kentte gördükleri

⁸⁸ Harekete adını veren Judas’ın lakabı *Makabeos*, İbranice ‘çekiç’ anlamına gelmekte olup, Judas’a savaşlardaki kahramanlığından dolayı verildiği düşünülmektedir; bkz.: Joseph Jacobs, M. Seligsohn, “Maccabees, the (Greek, Οἱ Μακκαβαῖοι)”, **Jewish Encyclopedia**, 2002-11, (Çevrimiçi) <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/10236-maccabees-the>, 14 Aralık 2018.

⁸⁹ **1. Makabiler**, II.66,70.

⁹⁰ **2. Makabiler**, VIII.1-7; Jonathan A. Goldstein, “The Hasmonean Revolt and the Hasmonean Dynasty”, **The Cambridge History of Judaism: The Hellenistic Age**, C.II, Ed. W.D. Davies, Louis Finkelstein, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 296. Makabi savaşlarının askeri yönden analizi için bkz.: M. Avi-Yonah, “The Hasmonean revolt and Judah Maccabee’s war against the Syrian”, **The Hellenistic Age: Political History of Jewish Palestine from 332 B.C.E. to 67 B.C.E.**, The World History of the Jewish People 6, Ed. Abraham Schalit, New Brunswick, Rutgers University Press, 1972, s. 147-82.

⁹¹ Goldstein, **a.g.e.**, s. 297; **2. Makabiler**, VIII.8.

⁹² Antiokhos yokluğunda imparatorluğun batısının sorumluluğu için küçük oğlu Antiokhos’u naibi olarak görevlendirmiş ve oğlunun hamiliği ile kraliyet ordusunun yarısını da Lysias’a vermiştir.

⁹³ Iudas bu büyük ordunun tamamıyla karşılaşmaktan kaçınmış ve dağlarda saklanıyor izlenimi vererek, ordunun Gorgias komutasındaki önemli kısmını dağlara çekmeyi başararak orduyu bölmüş, ardındansa kampta kalan kuvvetlere saldırıp yenmiştir. Kamptan yükselen dumanı gören Gorgias’ın askerleri ise yenildiklerini düşünerek panikle dağılmıştır. **1. Makabiler**, IV.1-25; **2. Makabiler**, VIII.8-25; Goldstein, **a.g.e.**, s. 298-9.

⁹⁴ **1. Makabiler**, IV.26-8; Goldstein, **a.g.e.**, s. 299.

⁹⁵ Bkz. **Harita 1**.

manzara karşısında yasa boğulurlar; Tapınak kirletilmiştir ve kent harap haldedir. Iudas bir grubu kaledeki garnizonla savaşmakla görevlendirirken, seçtiği rahiplerse Tapınağı arındırırlar.⁹⁶ M.Ö. 164 yılının 25 Kislev günü, Antiokhos'un *abomination of desolation*unun yıldönümünde, kurban kesilip, ilahiler ve dualar eşliğinde Tapınak yeniden Yehova'ya adanır. Kutlamalar sekiz gün boyunca devam eder ve Makabiler bu günleri tüm Yahudiler için bayram ilan eder.⁹⁷ Günümüzde halen kutlanan *Hanukah* bayramında,⁹⁸ *hanukiyah*⁹⁹ her gün bir kolu yakılarak sekiz gün boyunca Makabilerin zaferi yad edilmektedir.¹⁰⁰

⁹⁶ Tapınağın ve altarn kirletilmiş taşları tek tek taşınıp uzağa atılır. Ardından yepyeni taşlarla yeni bir altar inşa edip Tapınağı onarırlar, tapınım unsurlarını olması gerektiği gibi yerleştirir ve kandilleri yakarak Tapınağı ışıklandırır. **1. Makabiler**, IV.29-51.

⁹⁷ **1. Makabiler**, IV.52-9; **2. Makabiler**, X.1-8.

⁹⁸ *Hanukah* kelimesi İbranice adamak (חנך) anlamına gelmekte olup, Tapınağın ışıkları yakılarak yeniden adanmasının anıldığı bayrama 'Işıklar Bayramı' da denmektedir; bkz. Ioseph., **AJ**, VII.325.

⁹⁹ *Hanukiyah*, kutsal yedi kollu şamdan *menoraha* iki kol daha eklenmesinden oluşmuş ve *Hanukah* için kullanılan şamdandır. Makabiler kitaplarında bahsedilmeyen, fakat Talmud'da geçen hikayesine göre; Makabiler Tapınağı yeniden adamak için *menorah*ı yakacakken, yalnızca bir günlük yağları olduğunu görürler; ancak yağ mucizevi şekilde, onlar yeni yağ bulana kadar sekiz gün boyunca yanmaya devam eder; Babil Talmudu, Shabbat 21b. Yahudiliğin önemli bir sembolü haline gelen *hanukiyah*ın ortasındaki kol başlangıçtaki yağı, diğer sekiz kol ise dayandığı sekiz günün ışığını simgeler; bkz.

Resim 6.

¹⁰⁰ **2. Makabiler** kitabında ise; Lysias'ın Beth-Zur'daki geri çekilişinin, **1. Makabiler**'de anlatıldığından daha karmaşık olduğunu görürüz. Gerçekte, muhtemelen her iki taraf da kesin bir zafer elde edememiştir; Goldstein, **a.g.e.**, s. 300. Kitapta Lysias'ın Yahudilerle anlaşma talebinde bulunduğu belirtilerek, bazı mektuplara yer verilir; **2. Makabiler**, XI.16-33. Bu mektuplardan biri Lysias'tan Yahudi halkına gönderilmiştir. Lysias Yahudilere, temsilcileri Yuhanna ve Avşalom aracılığıyla bildirdikleri taleplerini alarak Antiokhos'a ilettiğini ve Yahudiler bağlılıklarını sürdürdüğü sürece, onlar için elinden geleni yapacağını söyler. Diğer mektup V. Antiokhos'tan Yahudi konseyine ve Yahudilere gönderilmiş olup; mektupta Yahudilerin taleplerini bu kez başrahip Menelaos'un ilettiği ve Antiokhos'un Yahudilerin yasalarına göre yaşamalarına izin vereceği yazılıdır. Buradan yola çıkarak, bazı araştırmacılar Tapınağı asıl özgürleştirenin kullandığı diplomatik yollarla, mektupta referans verilen başrahip Menelaos olduğunu düşünmüştür; bkz. John Ma, "Re-Examining Hanukkah", **Marginalia: Los Angeles Review of Books**, 9 Temmuz 2013, (Çevrimiçi) <http://marginalia.lareviewofbooks.org/re-examining-hanukkah/>, 17 Aralık 2018. Goldstein ise, daha kompleks bir tablo çizer; ilk mektuptaki Yuhanna ve Avşalom ona göre, Makabiler içinde Lysias'la anlaşma taraftarı olan kesimdenidir. Diğer mektupsa, kralın halen Menelaos'u ve Yahudi konseyinin önde gelenlerini muhatap aldığını ve verdiği tavizlerle, Iudaea politikalarını tümünden değiştirmeden, Makabilerle Hellen yanlısı Yahudiler arasında bir *modus vivendi* sağlamaya çalıştığını gösterir. Bu tavizler dindar kesimi memnun etmiş olsa da; zaten uzun süredir silahlı mücadeleleriyle bu tavizler olmadan da yasaya göre yaşayabilen Makabiler, kendilerine yeni bir şey vaat etmeyen bu anlaşmayı önemsememiş olsa gerektir. Tapınağın yeniden adanması da bu geçici "barış" döneminde gerçekleşmiş olmalıdır. Analizin tümü için bkz.; Goldstein, **a.g.e.**, s. 289-302; Jonathan A. Goldstein, **II Maccabees: A New Translation with Introduction and Commentary**, The Anchor Bible 41A, Double Day & Company, Inc., Garden City, 1983, s. 402-28.

IV. Antiokhos Iudaea’da yaşananları haber aldığı sırada Persia’dadır. Burada hastalanarak M.Ö. 163 yılında ölür.¹⁰¹ Bu sırada Yahudiler ise komşularıyla sorun yaşamaktadırlar. Komşudaki Yahudilerin katledilmesi tehlikesine karşı¹⁰² Iudas ve adamları, çevreye başarılı seferler düzenler, Galilaea ve Gilead’daki Yahudilerin Iudaea’ya tahliyesini sağlarlar. Kurtarma seferlerinin ardından cezalandırma seferleri başlar, Idumaea ve Azotus’tan başarıyla dönerler.¹⁰³ Yeni rejim ise dindar Yahudileri kazanmak ister; öyle ki V. Antiokhos bir mektubunda, Yahudilerin Hellen yaşam tarzını istemediğinin farkında olup, bunu dayatmaktan vazgeçtiğini, Tapınağı onlara geri verdiğini ve Yahudilerin yasalarına göre yaşamakta özgür olduklarını yazar.¹⁰⁴ Bununla birlikte, Makabiler Akra’yı kuşattıklarında ise kral ve Lysias, yine büyük bir ordu ile Akra’dakilere yardıma gelir. Beth-Zur ve Kudüs’te yapılan iki kuşatma da Şabat yılı olduğu için yeterli erzak olmayışından Yahudilerin teslim olmasıyla başarılı olur.¹⁰⁵ Tapınakta her şeye rağmen teslim olmayı reddeden az sayıdaki Yahudi ise,¹⁰⁶ Antiokheia’da isyan çıkınca, kralın acil bir ateşkes yapıp başkente dönmesiyle kurtulur. Ayrıca bu sırada; dindar Yahudilerin karşı olduğu başrahip Menelaos, Lysias tarafından ölüme mahkum edilmiş ve dindarların destekleyeceği bir isim olan Alkimos yeni başrahip olarak atanmıştır.¹⁰⁷

¹⁰¹ 1. Makabiler’de kral, hastalığını Yahudilere yaptıklarının bir cezası olarak görmekte ve pişmanlık konuşmaları yapmaktadır; **1. Makabiler**, VI.8-13. 2. Makabiler’de ise, kralın Yahudileri yok etmeye giderken Tanrı tarafından durdurulup, hastalıktan vücudunun gözlerine kadar kurtlandığı, pişmanlık içinde Yahudilere özgürlük vadettiği hatta Yahudi olacağını söylediği çok daha dramatik ve efsanevi bir ölüm anlatısı vardır; **2. Makabiler**, IX.

¹⁰² Kazandıkları zaferle, Tanrı’nın esaret dönemlerine son verdiğine inanan Yahudilerin, bir sonraki adımda Tanrı’nın kendilerine vadettiği toprakları almaya girişebilecekleri düşüncesi, bu vadedilen topraklar üzerinde yaşayan komşularının, aralarındaki Yahudileri bir tehdit olarak görmesine sebep olmuş olabilir: Goldstein, “The Hasmonean Revolt and the Hasmonean Dynasty”, s. 304.

¹⁰³ **A.e.**, s. 304-5; **1. Makabiler**, V.65-8; **2. Makabiler**, XII.32-45.

¹⁰⁴ **2. Makabiler**, XI.23-6.

¹⁰⁵ **1. Makabiler**, VI.21-54, **2. Makabiler**, XIII.1-22.

¹⁰⁶ Bunların arasında Iudas’ın olup olmadığı bilinmemektedir; Hasmoniler o sırada dağlarda da olabilir: Goldstein, **II Maccabees: A New Translation with Introduction and Commentary**, s. 119.

¹⁰⁷ Bu hamlelerle dindar kesime, isyan etmeyi bağluluklarını korumaları halinde rejimin onlara destek olacağı vaadi verilmek istenmiş olabilir. Ya da Goldstein’in belirttiği gibi, bu şekilde uyum içinde olabilecekleri bir dindar kesim oluşturarak, Hasmoni tabanını bölmek de amaçlanmış olabilir; bkz. Goldstein, “The Hasmonean Revolt and the Hasmonean Dynasty”, s. 306-8.

M.Ö. 162’de, Apameia Antlaşması’nın güvencesi olarak Roma’da tutulan IV. Seleukos’un oğlu Demetrios¹⁰⁸ Roma’dan kaçarak krallığını ilan eder. Antiokheia’daki birlikler de onu destekleyerek V. Antiokhos ve Lysias’ı öldürür ve I. Demetrios yeni Seleukos kralı olur. Iudaea başrahibi Alkimos, Demetrios’un huzuruna çıkarak, Iudas ve kardeşlerinin iktidarı destekleyenlere zulmettiklerini ve onları Iudaea’dan sürmeye çalıştıklarını anlatarak, kraldan yardım ister. Bunun üzerine Demetrios, Coele-Syria ve Phoenicia valisi Bakhides’i Iudaea’da düzeni sağlamakla görevlendirir. Bakhides hem ortodoks kesimden hem de Hellenizasyon yanlılarından bazılarını infaz ettirir ve böylece iki tarafı da yatıştırdığını düşünerek, birliklerini Alkimos’a bırakıp bölgeden ayrılır. Ancak Makabiler, Iudaea boyunca yürüttükleri gerilla hareketiyle Alkimos destekçilerine karşı savaşı sürdürürler. Alkimos durumla başa çıkamayınca bu kez kral, geçmişte de Iudas’a karşı savaşmış komutan Nikanor’u Iudaea’ya yollar.¹⁰⁹ Nikanor Makabilerle kısa bir çarpışmanın ardından diplomasi yoluna gider; hatta Iudas’la ahbaplık kurar.¹¹⁰ Fakat Alkimos bu ‘ihaneti’ krala ihbar edince Nikanor, Iudas’la savaşmak zorunda kalır. Fakat Nikanor savaşta öldürülürken, Seleukoslar da bir kez daha Makabiler’e yenilir. Böylece, zafere inanç iyice artarken, Iudaea köylüleri de Makabiler’e desteğini artırır.¹¹¹

Makabiler bağımsızlıkları için artık, savaş dışındaki yöntemleri de devreye sokmaya başlar. M.Ö. 161 yılında, Yahudi ulusu adına iki elçi Roma’ya gönderilir.¹¹² Ziyaret başarılı geçer ve Romalılar Yahudilerin adını dostları ve müttefikleri listesine alırken, yapılan bir antlaşmayla da bu dostluk pekiştirilir.¹¹³ Ayrıca Romalılar

¹⁰⁸ Seleukosların Apameia antlaşmasının şartlarına uyacaklarının güvencesi olarak önce IV. Antiokhos Epiphanes Roma’da rehin olarak kalmış, ardından yeğeni Demetrios onun yerini almıştır.

¹⁰⁹ **1. Makabiler**, VII.1-26.

¹¹⁰ 2. Makabiler kitabı, Nicanor’un bir süre Kudüs’te yaşadığını ve Iudas’ı çok sevip, sürekli onunla görüştüğünü yazar. O kadar ki Nicanor Iudas’ı evlenmesi yolunda teşvik etmiş ve Iudas onu dinleyip evlenmiştir: **2. Makabiler**, XIV.23-5.

¹¹¹ Sayıca çok daha üstün olan Seleukos ordusunun yenilmesinde, Nicanor’un savaşın başında ölümünün etkisi olabilir; Goldstein, **a.g.e.**, 309.

¹¹² Konumuz açısından, 1. Makabiler’de yer verilen Roma’nın gücünün anlatıldığı övgüsel pasajlar dikkat çekicidir: **1. Makabiler**, VIII.1-16. En olası müttefikliğe gidilecek ülkenin Roma olarak görülmesi konusunda bkz.: Goldstein, **a.g.e.**, 310.

¹¹³ Antlaşma metni için bkz.: **1. Makabiler**, VIII.23-6.

Demetrios'u da uyarır.¹¹⁴ Ancak Roma'yla savaşın kaçınılmaz olmadığını ve Romalıların pekala Alkimos'un başrahipliğini de tanıyabileceğini düşünen Demetrios, hassas Mısır sınırının yakınındaki isyana göz yummamaya karardır ve Bakhides'i bir kez daha, bu kez kraliyet ordusunun yarısıyla birlikte Makabiler'in üzerine gönderir.¹¹⁵ Anlatıya göre, gelen ordunun büyüklüğü karşısında birçok direnişçi kaçar; fakat Iudas, daha fazla kuvvet toplamak için geri çekilmek yerine çarpışmakta ısrar eder ve M.Ö. 160 yılında Elasa'da gerçekleşen savaşta birçok isyancı gibi o da hayatını kaybeder.¹¹⁶ Ağır bir yenilgi alan ve efsanevi liderleri Iudas Makabeos'u kaybeden direnişçiler için zor günler başlar; pek çokları yakalanıp cezalandırılırken; kaçmayı başaranlar mücadelelerini, Iudas'ın kardeşi Yonatan liderliğinde sürdürmeye karar verir.

Yonatan'ın işi kolay değildir. Bir yandan başrahip Alkimos'un süre avı, bir yandan da mahsul kıtlığı direnişi vurmaktadır. Buna rağmen, Bakhides'in bir Şabat günü saldırısı başarıyla geri püskürtülür.¹¹⁷ M.Ö. 159'da başrahip Alkimos ölünce, Bakhides başrahiplik makamını boş bırakır ve Makabiler'i kuşatır. Ancak tekrar başarısız olunca Yonatan'la barış yaparak bölgeden çekilir. Bakhides'in çekilmesiyle Iudaea'nın en kuvvetli askeri gücü artık Makabilerdir. Makabiler ile Seleukoslar arasındaki *modus vivendi* birkaç yıl korunur. Ardından Seleukoslarda başlayan ve giderek şiddetlenen taht savaşlarında önce tarafların desteklerini kazanmaya çalışmasıyla çıkar elde ederler.¹¹⁸ Fakat daha sonra Yonatan, taht rakiplerinden

¹¹⁴“Neden dostumuz ve müttefikimiz olan Yahudiler üzerindeki boyunduruğunuz bu kadar ağır? Eğer onlar bir kez daha size karşı yardımımıza başvururlarsa, onların haklarını savunacak ve sizinle hem karada hem de denizde savaşacağız.”: **1. Makabiler**, VIII.31-2. Goldstein, Roma yönetiminin Yahudileri savunmakla birlikte, bu ifadelerle bir yandan da Seleukosların Yahudiler üzerindeki meşru yönetim hakkını halen kabul etmekte olduğuna dikkat çeker ve bunun, Seleukosların meşruiyetini asla kabul etmeyen Makabi ideolojisi ile çelişmesinden yola çıkarak; elçileri gönderenler Makabilerse bile, elçilerin Yahudi toplumunun daha geniş (ılımlı) kesimini de kapsayacak şekilde hareket etmiş olduğunu söyler: Goldstein, **a.g.e.**, 310-1.

¹¹⁵ Schäfer, **a.g.e.**, s. 51.

¹¹⁶ **1. Makabiler**, IX.11-22. Bar Kochva ise, iki tarafın asker sayısının hemen hemen eşit olduğu ve Seleukosların zaferinin taktiksel başarıdan geldiği fikrindedir: Bezalel Bar-Kochva, **The Seleucid Army: Organization and Tactics in the Great Campaigns**, Cambridge, Cambridge University Press, 1976, s.186-200.

¹¹⁷ Ki bu; Tanrı'nın, Şabat günü kendilerini savunma kararlarını onaylaması gibi de görülebilir: Goldstein, **a.g.e.**, s. 312.

¹¹⁸ Önce IV. Antiokhos'un oğlu olduğu iddiasıyla Aleksandros Balas sahneye çıkar. Yonatan, mevcut kral Demetrios'tan birliklerini artırma ve silah üretim hakkı kazanırken; kralın rakibi Aleksandros Balas ise, uzun süredir boş olan başrahiplik makamına Yonatan'ı atar; bkz. **A.e.**, s. 313-4. M.Ö. 150'de savaşı

Antiokhos'un naibi olan Tryphon'un komplosuna kurban gider ve bin adamıyla birlikte öldürülür.¹¹⁹ Yonatan'ın ölümüyle Makabilerin başına Mattathias'ın bir başka oğlu Simon geçer ve Makabiler herhangi bir kralın onayını aramadan Simon'u başrahip ilan ederler. Antiokhos da ölüp, Tryphon yeni rakip oluncaysa; Yahudiler Tryphon karşısında diğer rakip Demetrios'un tarafında yer alır.¹²⁰

Sonunda, M.Ö. 142'de, Makabiler bağımsızlık mücadelelerini kazanır. Demetrios, Roma ile birlikte, toplumun giderek daha geniş kesiminin de desteğini kazanan Simon'un başrahipliğini tanır ve Iudaea'ya özerklik verir. Bağımsızlıklarına kavuşan Yahudiler kararı coşkuyla kutlar. Akra'dakiler Kudüs'ten sürülür; Tryphon'un saldırısı da geri püskürtülür.¹²¹ M.Ö. 134'te ise Simon, üvey oğlunun komplosuyla, iki oğluyla birlikte öldürülür. Simon'un diğer oğlu Yuhanna ise komplodan kurtulmayı başarır ve Yahudilerin yeni lideri olur.¹²²

2.2.2.2. Hasmoni Hanedanlığı

Yuhanna Hyrcanus¹²³ zamanında Hasmoni yönetimi, yavaş yavaş bir hanedanlık görünümüne almaya başlar.¹²⁴ Yuhanna, iktidarının ilk yılında yeni Seleukos

Aleksandros Balas kazanır ve onun yönetiminde Yonatan da ayrıcalıklı bir yer edinir. O kadar ki; Aleksandros, düğününde Yonatan'a erguvan rengi giysiler giydirerek, Yonatan'dan şikayetçi Hellenizm yanlısı Yahudilere cevaben onu Kralın İlk Dostu ve Iudaea'nın sivil ve askeri lideri ilan eder. Fakat Aleksandros'un krallığı da uzun sürmez ve Demetrios'un oğlu II. Demetrios, Ptolemaiosların desteğiyle tahtı elinden alır: **1. Makabiler**, X.61-6, XI.1-19. Demetrios'a karşı ise Aleksandros Balas'ın oğlu Antiokhos ve Antiokhos'un naibi Tryphon sahneye çıkar.

¹¹⁹ Tryphon, Ptolemais kentini Yonatan'a vereceğini söyler fakat Yonatan bin kadar Makabi eşliğinde kente geldiğinde, burada onları öldürtür. Goldstein, **a.g.e.**, s. 315-7; Eric H. Cline, **Jerusalem Besieged: From Ancient Canaan to Modern Israel**, The University of Michigan Press, 2004, s. 86.

¹²⁰ Goldstein, **a.g.e.**, s. 317-8. Ayrıca bkz. Elias Bickerman, "Ein jüdischer Festbrief vom Jahre 124 v. Chr. (II Macc. 1, 1-9)", **Studies in Jewish and Christian History**, C.II, Brill, 1986, s. 136-58.

¹²¹ Goldstein, **a.g.e.**, s. 318-20; Schäfer, **a.g.e.**, s. 54-9; **1. Makabiler**, XIV.25-XVI.10. Tryphon Yahudilerden, Jaffa, Gazara ve Akra'yı kraliyete geri vermelerini ya da buraları için biner Talanton ödemelerini istemiş, Simon reddedince ise Iudaea'ya saldırmıştır. Diğer yanda II. Demetrios ise, Parthlarla savaşırken esir alınmış ve kardeşi VII. Antiokhos fırsattan yararlanıp krallığını ilan etmiştir.

¹²² Simon, üvey oğlu Ptolemaios'u Eriha'nın yöneticisi yapmıştır ancak Ptolemaios bundan daha fazlasını istemektedir ve kendisini ziyaret eden babasını ve kardeşlerini içirip sarhoş ederek öldürür. **1. Makabiler**, XVI.11-24; Goldstein, **a.g.e.**, s. 320; Schäfer, **a.g.e.**, s. 59; Cline, **a.g.e.**, s. 87.

¹²³ Iosephus, Yuhanna'ya Hyrcanus da dendiğini söyler: Ioseph., **BJ**, I.54. Diğer ana kaynağımız olan **1. Makabiler** kitabında ise bu addan hiç bahsedilmez.

¹²⁴ Schäfer, **a.g.e.**, s. 65.

kralı VII. Antiokhos'un saldırısıyla karşılaşır. Antiokhos birlikleriyle Iudaea'ya girip, her yeri yakıp yıkarak Kudüs kapılarına dayanır. Şehir bir yıl boyunca kuşatma altında kalır ancak sonunda açlığın zorlamasıyla Antiokhos'la anlaşma yoluna gidilir. Yapılan antlaşmada Hasmoniler, Iudaea dışındaki kentler için vergi vermek ve silahlarını teslim etmek gibi, bağımsızlık yolunda bazı geri adımlar atmak zorunda kalır. Antiokhos'un M.Ö. 129'da Parth seferinde öldürülmesiyle ise, Seleukoslar yeniden taht kavgalarına teslim olurken;¹²⁵ Hyrcanus bu durumdan yararlanıp ülkesinin sınırlarını genişletir. Samaria ve Idumaea'yı topraklarına katarken, bunlardan vadedilmiş topraklar kapsamına giren Idumaealıları sünnet ettirip Yahudiliğe geçmeye zorlar.¹²⁶ Hyrcanus Kudüs kuşatmasının zararını telafi etmek için Kral Davud'un mezarını açıp hazinelerini kullanarak dindar kesimi gücendirmiştir.¹²⁷ Fetihleriyle bu kesimin bir kısmının gönlünü almış olabilir; fakat belli ki hepsinin değil. Iosephus, Farisilerle Hyrcanus arasında çıkan anlaşmazlık üzerine Hyrcanus'un Farisilerin uygulamalarını yasakladığını ve aralarından ayrılıp Sadukilerle yakınlaştığını söyler.¹²⁸ Dış politikadaysa Roma'nın yanında, Pergamon, Atina ve Ptolemaiosların da desteğini alır. Otuz yıllık iktidarı sonunda Hyrcanus artık, Roma'nın da desteklediği bir ulusun prensi görünümündedir¹²⁹ ve M.Ö. 104'te öldüğünde oğlu Iudas Aristobulos bu mirası devralır.

¹²⁵ Ioseph., **AJ**, XIII.236-52; Cline, **a.g.e.**, s. 87-8. Kısa süre önce Parth tutsaklığı sona ermiş olan II. Demetrios yeniden başa geçer. Ancak M.Ö. 125'te, II. Demetrios, Ptolemaioslar'ın desteklediği bir Aleksandros tarafından öldürülünce, oğlu VIII. Antiokhos da Aleksandros'u alt eder ve yeni kral olur. M.Ö. 111'de ise VIII. Antiokhos tahtını, kuzeni IX. Antiokhos ile paylaşmak zorunda kalır.

¹²⁶ Bkz. Schäfer, **a.g.e.**, s. 68-9. Hasmonilerin fetih hareketleri için bkz.: Harita 2.

¹²⁷ H. Jagersma, **A History of Israel from Alexander the Great to Bar Kochba**, Minneapolis, Fortress Press, 1986, s. 89.

¹²⁸ Ioseph., **AJ**, XIII.288-98. Schäfer, burada, güç gitgide bir elde; Hasmoni yönetici sınıfında toplanıp, Makabi hareketinden hanedanlığa doğru bir dönüşüm yaşanırken, hareketin orijinal amaçlarından uzaklaştığını ve bunun dindarlarla sorunu kaçınılmaz kıldığını söyler. Ekonomik menfaatlerinin, dini konularda 'uzlaşmacılığa' yatkın kıldığı zengin rahip sınıflarından gelen Sadukiler ile yakınlaşma da, bu dönüşüme uygun görülebilir: Schäfer, **a.g.e.**, s. 69.

¹²⁹ Goldstein, **a.g.e.**, s. 332.

Iosephus, Iudas Aristobulos'un yönetimi krallığa çeviren kişi olup diadem giydiğini yazar.¹³⁰ Yalnızca bir yıl süren iktidarında Iudas sınırları da genişletir.¹³¹ Ölümüyle ise eşi Salome, Iudas'ın hapisteki kardeşlerini¹³² salar ve kardeşlerden Aleksandros Yannai ile evlenerek onu kral yapar.¹³³ Yannai zamanında krallığın ilk sikkeleri basılmış;¹³⁴ dışarıda başarılı fetih faaliyetleri yürütülürken, iç siyasete ise Şukot bayramında¹³⁵ çıkan isyanla başlayan¹³⁶ ve altı yıl süren iç savaş damga vurmuştur. Yannai, başını Farisilerin çektiği olayları¹³⁷ sertçe bastırmış ve Iosephus'a göre en az elli bin muhalifi öldürtmüştür.¹³⁸ İç savaştan fırsat buldukça seferlerini sürdüren Yannai M.Ö. 76'da öldüğünde¹³⁹ krallık en geniş sınırlarına ulaşmıştır.¹⁴⁰

¹³⁰ Ioseph., **AJ**, XIII.301. Strabon ise ilk kralın, Aristobulos'un ardılı Yannai olduğunu yazar: Strab., XVI.2.40. Muhtemelen Strabon yanılmaktadır; bkz.: Goldstein, **a.g.e.**, s. 332.

¹³¹ Ayrıca Iosephus Yannai'ye Philhellen (Helen dostu) dendığını söyler; Ioseph., **AJ**, XIII.318. ki Iudas'tan itibaren Hasmonilerin Yahudi adlarına ek bir Grek ad da aldıkları görülür. Yuhanna'nın ek adı Hyrcanus ise Pers kökenlidir; bkz.: Tal Ilan, **Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity I: Palestine 330 BCE - 200 CE**, Texts and Studies in Ancient Judaism 91, Tübingen, Mohr Siebeck, 2002, s. 350.

¹³² Iudas kendi ailesine karşı oldukça zalimdir; annesini zindana attırıp, açlıktan ölüme terk etmiştir. Kardeşlerini de zindana attırmış, ancak çok geçmeden hastalanıp ölmüştür: Ioseph., **AJ**, XIII.302-18.

¹³³ Ioseph., **AJ**, XIII.320. Ki Yahudi yasası da bunu gerektirir; bkz: Yasa'nın Tekrarı, XXV.5-10.

¹³⁴ Bkz. Goldstein, **a.g.e.**, s. 334 vd.

¹³⁵ Şukot (Çardaklar Bayramı) Yahudilerin Tapınakta hac yaptıkları üç ana bayramlarından biri olup, Mısır'dan çıkışın ardından çölde, çadırlarda kalarak geçirdikleri 40 yılın anısına kutlanır. Detaylar için bkz.: Joseph Jacobs, H. G. Friedmann, "Tabernacles, Feast of.", **Jewish Encyclopedia**, 2002-11, (Çevrimiçi) <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/14185-tabernacles-feast-of>, 2 Ocak 2019.

¹³⁶ Bayramda, Yannai kurban kesecekken halk, ellerindeki meyveleri ona fırlatarak başrahipliğini protesto eder. Müdahale eden Yannai'nin paralı askerleri altı bin kadar protestocuyu öldürür. Fakat Yannai karşıtları yine ayaklanır ve iç savaş başlar; Goldstein, **a.g.e.**, s. 338-9; Cline, **a.g.e.**, s. 89-90.

¹³⁷ Farisilerin arkasında olduğu iddiaya göre Yannai başrahipliğe uygun değildir çünkü bir savaş tutsağının soyundan gelmektedir; aynı suçlama Yuhanna Hyrcanus'a da yapılmıştır; buna göre Hyrcanus'un annesi IV. Antiokhos zamanında esir alınmıştır ki; bu da onun doğumunun meşruluğuna ve başrahipliğe uygunluğuna soru işareti getirmektedir: Ioseph., **AJ**, XIII.291-2, 372.

¹³⁸ Karşıtlık o kadar büyüktür ki bazı Yahudiler Yannai'ye karşı Seleukos kralı III. Demetrios'tan yardım ister. M.Ö. 89'da Demetrios müdahale eder ama karışık durumdaki Antiokheia'ya dönmesi gerekince, Yannai iç savaşı sürdürür. Iosephus yakalanan sekiz yüz kişinin, gözleri önünde eş ve çocuklarının öldürülmesinin ardından çarمیha gerildiklerini yazar; Ioseph., **AJ**, XIII.379-81; Goldstein, **a.g.e.**, s. 339-40; Cline, **a.g.e.**, s. 90. Bu sekiz yüz kişi için bir mezhep adı vermez ancak bunlar muhtemelen Farisilerle ilişkilidir; James C. VanderKam, "Peshar Nahum and Josephus", **When Judaism & Christianity Began: Essays in Memory of Anthony J. Saldarini Vol I: Christianity in the Beginning**, Ed. Alan J. Avery-Peck, Daniel Harrington, Jacob Neusner, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 85, Leiden, Boston, 2004, s. 299-311.

¹³⁹ Ioseph., **AJ**, XIII.390-404; Goldstein, **a.g.e.**, s. 340-2; Cline, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁴⁰ Bkz.: Harita 2, Harita 3.

Yannai'nin ardından, iki yetişkin oğulları olmasına rağmen eşi Salome Aleksandra başa gelerek Iudaea tarihinin ilk ve tek kadın yöneticisi olur. Altı yıl süren, barışın hakim olduğu yönetimi, Talmud'da bolluk ve bereketiyle bir altın çağ olarak anılır.¹⁴¹ Salome'nin en önemli icraatı ise, Hyrcanus'dan beri sürmekte olan Farisi düşmanı/Saduki yanlısı politikayı tersine çevirmek olmuştur. Salome'nin kendisi de bir Farisi olup, döneminde Farisilere kaybettikleri haklarını yeniden vererek onları gözeten bir politika izler.¹⁴² Başrahipliğe de, kendisi gibi Farisi olan oğlu II. Hyrcanus'u getirir. Farisilerin hedefindeki Sadukiler ise yeni politikalara direnmekle birlikte, iktidarla aralarının açılmasını da istememektedir. Bu nedenle Salome'nin, babası gibi Saduki olan diğer oğlu II. Aristobulos'un ardında örgütlenirler. Böylece sorunsuz geçen Salome'nin iktidarında, ileride doğacak iç çatışmanın tohumları da atılmış olur. Salome, Sadukilerin desteğini arkasına alan Aristobulos'un, ülkenin önemli kalelerini işgaline engel olamaz¹⁴³ ve M.Ö. 67 yılında öldüğünde ardında, birbirine düşman ve iktidara talip iki kardeş -ve iki mezhep- bırakır. Salome'nin ölümüyle tahta çıkan II. Hyrcanus, çok geçmeden kardeşiyle savaşmak zorunda kalır. Yenilip tahtını kaybedince ise Hyrcanus; dostu, Idumaea valisi (Büyük Herodes'in babası) Antipater'in tavsiyesiyle Nabatea kralından yardım ister. Kralın ordusu Aristobulos'u yenince, Aristobulos Tapınak Tepesi'ne sığınır.¹⁴⁴ Bu noktada ise devreye, sınırları yanı başlarına kadar ulaşmış olan Roma girecektir.

Roma bu sırada, Pontos kralı Mithradates ile M.Ö. 89 yılından beri süren savaşın komutasına, korsanlara karşı kazandığı başarılarla ünlü Gnaeus Pompeius'u

¹⁴¹ Babil Talmudu, Ta'anit 23a, Sifra Bechukotai I.1.

¹⁴² O kadar ki Iosephus, Salome dönemi için şöyle der: "Ve böylece, hükümdar ünvanına o (Salome) sahip iken, yetkiye ise Farisiler sahiptir, öyle ki; sürgünleri geri getiren, tutsakları özgür bırakan onlardır, yani tek cümleyle özetlemek gerekirse; gerçek bir hükümdardan hiçbir farkları yoktur.": Ioseph., AJ, XIII.409. Fakat Salome'nin ne derece 'kukla' bir yönetici olduğu şoru işaretidir. Öyle ki; yalnızca, eşi Farisilere savaş açmış hatta onları çarmlıha germişken Farisiliğini korumuş olması dahi; güçlü bir bağımsız irade gerektirmektedir: Kenneth Atkinson, "The Salome No One Knows: Long-time Ruler of a Prosperous and Peaceful Judea Mentioned in Dead Sea Scrolls", **Biblical Archeology Review** 34:4, Washington D.C., The Biblical Archeology Society, 2008, s. 72.

¹⁴³ Schäfer, a.g.e., s. 76.

¹⁴⁴ Ioseph., AJ, XIV.4-20; Ioseph., BJ, I.120-6; Schäfer, a.g.e., s. 77; Cline, a.g.e., s. 90-1. Detaylar için bkz. Aryeh Kasher, Jews, Idumaeans, and Ancient Arabs: Relations of the Jews in Eretz-Israel with the Nations of the Frontier and the Desert during the Hellenistic and Roman Era (332 BCE – 70 CE), Tübingen, J. C. B. Mohr, 1988, s. 108-13.

getirmiş; Pompeius Mithradates'i yenince, Mithradates'in müttefiki Armenia kralı Tigranes de Roma'ya teslim olmuş ve böylece Roma'ya bağımlı bir krallık haline gelen Armenia'nın Mezopotamia, Syria ve Phoenicia'daki toprakları doğrudan Roma egemenliğine girmiştir.¹⁴⁵ Pompeius Seleukos Krallığı'na da tamamen son vererek Damascus'a geçer ve burada, Roma'nın yeni sınırlarındaki, kardeş kavgasıyla çalkalanan Iudaea'nın durumuyla bizzat ilgilenir. Her iki kardeşi de dinleyen Pompeius, sonunda Hyrcanus'u desteklemeye karar verip,¹⁴⁶ ordusuyla Aristobulos'un üzerine yürüyünce Aristobulos teslim olur ama destekçileri Kudüs'te direnmeyi sürdürür. Hyrcanus yanlıları, Kudüs surlarına dayanan Pompeius'a kentin kapılarını açınca, Aristobulos yanlıları Tapınağa sığınır. Tapınaktakiler, Hyrcanus yanlılarının Roma'yla işbirliğine rağmen üç ay boyunca kuşatmaya direnmeyi başarır.¹⁴⁷ Ancak sonunda; M.Ö. 63'te Pompeius büyük bir kıyımla Tapınağı alır. Iosephus on iki bin Yahudi'nin çoğu düşman tarafından öldürülürken, pek çoğununsa kendini tepeden aşağıya ya da alevlere atarak can verdiğini yazar. Rahiplerse kıyıma rağmen ibadetlerini bırakmamış; kimi tütsü yakarken kimiye libasyon yaparken öldürülmüştür. Pompeius Tapınağın, başrahipler dışında herkese yasak olan Kutsalların Kutsalı bölümüne girmeye de cüret eder ancak, kaynakların kimine göre, hazineye dokunmaz¹⁴⁸ ve Tapınağın temizlenip tekrar ibadete açılmasını emrederek Hyrcanus'u başrahip ilan eder. Fakat bağımsız Hasmoni Devleti'nin sonu gelmiştir; Iudaea artık Roma'ya bağlı ve vergi vermekle yükümlüdür.¹⁴⁹ Ayrıca Hasmonilerin

¹⁴⁵ Detaylı ve öyküsel bir anlatı için bkz.: Adrienne Mayor, **Mithradates: Zehirlerin Kralı**, Çev. Gürkan Ergin, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 356-87.

¹⁴⁶ Hyrcanus ilk doğan olarak meşru krallık hakkını savunurken, Aristobulos ağabeyinin yönetim için gereken kabileyete sahip olmadığını ileri sürer. Pompeius iki taraftan birine desteğe karar vermeden önce olaya dahil olan Nabatealılar da dinlemek ister fakat bu sırada Aristobulos tutarsız tavırlarıyla Pompheus'un nefretini kazanınca Hyrcanus'tan yana tavır alır.

¹⁴⁷ Ioseph., **AJ**, XIV.29-66; Cass. Dio, XXXVII.15-6; Cline, **a.g.e.**, s. 91-2. Kuşatmada Şabat günleri kendilerine saldırmayacağını bilen Romalılar, bu günleri kuşatma malzemeleri ve inşa faaliyetleri yaparak değerlendirmiştir. Hatta Dio'ya göre Tapınağa giriş de Şabat günü olmuş ve Yahudiler kendilerini savunmamıştır: Cass. Dio, XXXVII.16.2-4.

¹⁴⁸ Iosephus ve Cicero hazineye dokunulmadığını söyler: Ioseph., **AJ**, XIV.66-73, Cic., **Flac.**, XXVIII. Cassius Dio ise Tapınağa girilip tüm servetin yağmalandığını yazar; Cass. Dio, XXXVII.16.4. Hangi kaydın doğru olduğu tartışmalıdır. Pompeius'un Tapınağa girişinin 15. yüzyıldan bir betimi için bkz.: **Resim 7**.

¹⁴⁹ Iosephus *Bellum*'da, Roma'ya karşı isyan etmenin nafileliğini anlatan kral Agrippa'nın ağzından, özgürlük mücadelesi için geç kalındığını belirterek şöyle der: "Boyunduruğu bir kez kabul ettikten sonra ondan kurtulmaya çalışan biri özgürlük aşığı değil; olsa olsa itaatsiz bir köledir. Romalıları içeri sokmamak için her şeyin yapılabileceği bir zaman vardı ki o da; Pompeius ülkeyi işgal ettiği zamandı.

fethettiği yerlerin çoğu Syria valisinin kontrolüne verilir; ulaşılan geniş sınırlardan geriye sadece Galilaea, Iudaea ve Idumaea ile Peraea'nın bir kısmı kalır.¹⁵⁰ Düzenlemelerin ardından Pompeius, Aristobulos ve ailesi ile binlerce esir eşliğinde Roma'ya dönerken; Yahudiler de, seksen yıllık bağımsızlıklarıyla vedalaşmaktadır.

2.2.3. Roma Dönemi ve Zealot İsyanı

2.2.3.1. Pompeius'tan Herodes'e

M.Ö. 63'te Pompeius'un Kudüs'e girişi ile birlikte, Iudaea'da Roma egemenliğinde yeni bir dönem başlar. Bu egemenliğin ilk aşamadaki şekli kaynaklarda net olarak çizilmemiştir. Pompeius, II. Hyrcanus'u başrahip ve ulusun yöneticisi ilan etmiş, ancak kraliyet tacından mahrum bırakmıştır.¹⁵¹ Bununla birlikte Iudaea resmi olarak Syria eyaletine de katılmamıştır. Bu noktada ülkenin özerklik ile Roma eyalet sistemine tam entegrasyon arasında bir yerde bulunduğunu söyleyebiliriz.¹⁵² Roma'ya

Fakat atalarımız ve onların kralları, gerek zenginlikte gerekse de beden ve ruh dinçliğinde sizden çok daha üstün olmalarına rağmen, Roma ordusunun küçük bir bölümüne karşı direnmeyi başaramadılar da siz; köleliği miras almış, ellerinde ilk boyun eğenlerden çok daha az imkan olan siz mi koskoca Roma İmparatorluğu'nu yeneceksiniz?": Ioseph., **BJ**, II.356-7. Peki Pompeius'a gerçekten karşı konulabilir miydi? Gabba, her halükarda, içeride kavgalarla çalkalanan ve yeni eyaletleri Syria'nın sınırında olup, olası bir Parth istilasında açık tehdit oluşturan bir bölgeyi Romalılar'ın kendi haline bırakamayacağını söyler. Ayrıca Roma'nın Syria'ya akınlara ve bölgedeki korsanlık faaliyetlerine de son vermesi gerektiğine dikkat çeker: Emilio Gabba, "The social, economic and political history of Palestine 63 BCE - CE 70", **The Cambridge History of Judaism: The Early Roman Period**, C.III, Ed. William Horbury, W.D. Davies, J. Sturdy, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 96.

¹⁵⁰ Bkz.: Harita 3.

¹⁵¹ Ioseph., **AJ**, XX.244. Konuyla ilgili çeşitli araştırmacıların görüşleri için bkz.: Nadav Sharon, **Judea under Roman Domination: The First Generation of Statelessness and Its Legacy**, Early Judaism and Its Literature 46, Atlanta, SBL Press, 2017, s. 82-4.

¹⁵² Schäfer, **a.g.e.**, s. 78. Gabba, pagan nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerin Iudaea hakimiyetinden alındığı düşünüldüğünde, Yahudilerin eski teokratik sistemleriyle kendilerini yönetebileceklerinin düşünülmüş olabileceğini söyler: Gabba, **a.g.e.**, s. 98. Smallwood ise; Iudaea'dan bağımsızlaştırılan Joppa ve Jamnia gibi bağımsızlaştırılan Yahudi kentlerine işaret ederek, Pompeius'un Hasmoni topraklarını ayırıştırırken dini öncelik gözetmediğini söyler. Ona göre; Hellenistik dünya ile Semitik dünya arasındaki uçurumu artıracak böyle bir ayırım yerine; Pompeius'un amacı Yahudilerin liman ticaretini kesmek ve onları, statülerini ve topraklarını törpüleyerek imparatorluğun eyalet sistemine katılmaya hazırlamaktır: E. Marry Smallwood, **The Jews Under Roman Rule: From Pompey to Diocletian**, Studies in Judaism in Late Antiquity 20, Leiden, E. J. Brill, 1976, s. 29. Rappaport ise Pompeius'un bu sert düzenlemelerinde, Hasmonilerin Aleksandros Yannai'den itibaren Roma'ya ters

bağlılığın en açık göstergesi ise vergi yükümlülüğüdür.¹⁵³ Kaynaklarımız uygulanan verginin çeşit ve kapsamına dair de suskunluğunu korusa da; Roma'nın diğer eyaletlerinde uyguladığı vergi politikasını Iudaea'ya da uyguladığını düşünebiliriz. Yani ülke vergi bölgelerine ayrılmış ve *publicaniler* (vergi mültezimleri) üzerinden bir vergi toplama sistemi oluşturulmuş olmalıdır.¹⁵⁴

Bir kez daha yabancı bir ülkenin boyunduruğu altına girmek; Hasmonilerin zaferiyle, Tanrı'nın Yahudileri cezalandırmasının sona erdiğine ve ulusun artık özgür günlerine kavuştuğuna inanmış dindar Yahudiler üzerinde şok etkisi yaratmış olmalıdır.¹⁵⁵ Yannai ve Salome zamanlarının geniş ve güçlü krallığını hatırlayanlar, yeni durumu küçültücü bulmuş ve gücünü Roma'dan alan yönetime tepki duymuş olabilir.¹⁵⁶ Bununla birlikte Hyrcanus liderliğindeki ilk yıllar sorunsuz geçer. Fakat çok geçmeden tepkili kesim, hoşnutsuzluklarını eyleme dökcek bir lider bularak ayaklanır; bu lider ise, Hyrcanus'un mağlup kardeşi Aristobulos'un oğlu Aleksandros'tur. Aleksandros, M.Ö. 63'te, babası ve kardeşleriyle birlikte Pompeius'un zafer alayı için Roma'ya götürülürken, yolda kaçmayı başarır ve zaman içerisinde önemli sayıda takipçi toplar.¹⁵⁷ Aleksandros takipçileriyle birlikte M.Ö. 57 yılında bir isyan başlatarak, önemli kaleleri ele geçirir ancak daha ileri gitmesi Syria valisi Gabinius'un müdahalesiyle önlenir. Birlikleriyle isyanı bastıran Gabinius; Iudaea yönetiminde reform yapma ihtiyacı hissederek ülkeyi beş yönetim bölgesine ayırır.¹⁵⁸ Buna göre her bölgenin bir merkez kenti¹⁵⁹ ve kendi *Sanhedrin*'i¹⁶⁰ olacak ve

bir politika izlemelerinin cezalandırıcı etkisini görür: Uriel Rappaport, "La Judée et Rome pendant le règne d'Alexandre Jannée", **Revue des Etudes Juives** 127, Mouton, 1968, s. 342-5.

¹⁵³ Schürer, **a.g.e.**, s. 267.

¹⁵⁴ Schäfer, **a.g.e.**, s. 78-9.

¹⁵⁵ Goldstein, **a.g.e.**, s. 349.

¹⁵⁶ Gabba, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁵⁷ Pompeius ile birlikte binlerce Aristobulos destekçisinin Roma'ya köle olarak götürüldüğü düşünüldüğünde, Aleksandros'un Iudaea'da büyük kitleler toplayabilmesi halen hatırı sayılır sayıda yanlıları olduğunu göstermektedir.: Smallwood, **a.g.e.**, s. 30-1.

¹⁵⁸ Ioseph., **BJ**, I.160-70; Ioseph., **AJ**, XIV.82-91.

¹⁵⁹ Bu merkezler Iudaea'da Kudüs ve Eriha, Peraea'da Amathus, Galilaea'da Sephoris ve Idumaea'da (muhtemelen) Adora'dır. Detaylar için bkz.: B. Kanael, "The Partition of Judaea by Gabinius", **Israel Exploration Journal**, C.7, No.2, Jerusalem, Israel Exploration Society, 1957.

¹⁶⁰ *Sanhedrin* terimi antik kaynaklarda ilk kez Iosephus'un, Gabinius'un bu düzenlemesini anlatımında geçer: Ioseph., **BJ**, I.170; Ioseph., **AJ**, XIV.91. *Sanhedrin* Yahudilerin hem dini hem politik hem de

bunlar muhtemelen Syria valisi gözetiminde tutulacaktır.¹⁶¹ Hyrcanus başrahiplik görevini korur ancak yeni Kudüs *Sanhedrin*'indeki rolü bilinmemektedir. Bununla birlikte, bu yeni sistemden kaynaklarda bir daha bahsedilmemesinden, sistemin kısa ömürlü olduğu anlaşılmaktadır.

M.Ö. 56 yılında Iudaea bu kez de, hapisten kaçmayı başaran Aristobulos ve diğer oğlu Antigonos'un isyanına sahne olur. Ama Gabinius bu isyanı da bastırarak baba ve oğlu Roma'ya geri gönderir. Hyrcanus ve sağ kolu Idumaealı Antipater ise Gabinius'la aralarını iyi tutmaktadır. M.Ö. 55 yılında, Gabinius'un Mısır'daki seferine eşlik ederler. Fakat bu boşluğu fırsat bilen Aristobulos'un oğlu Aleksandros bir kez daha ayaklanma çıkarır. Bu kez daha güçlü bir ordu toplamıştır ve adamları hem Galilaea, hem Samaria hem de Iudaea bölgelerinde pek çok Romalı'yı katleder. Gabinius duruma müdahale etmek üzere Antipater'i Iudaea'ya geri yollar ve önce Antipater'in ardından kendisinin müdahalesiyle ayaklanma bastırılır. Aleksandros'un hayatı bağışlanır ve bir süreliğine sahneden çekilir.¹⁶² Üç yıl içerisinde Aristobulos ve oğullarının öncülük ettiği üç ciddi ayaklanma yaşanmıştır. Görünen o ki; Hyrcanus ve Aristobulos'un arasındaki kavga, Roma geldikten sonra da sonlanmayıp, biçim değiştirmiştir. Roma hakimiyetine girişin dönüm noktasının, iki kardeş arasındaki anlaşmazlık olması, bu kardeşlerden birini yeni düzenin ve Roma egemenliğinin sembolü yaparken; diğeriniyse eski rejimin ve bağımsızlığın sembolü haline getirmiştir. Böylece kardeşler arası kavga giderek Roma yanlıları ile Roma karşıtları arasındaki kavga görünümünü almıştır.¹⁶³ M.Ö. 54 yılına gelindiğindeyse; Roma'ya öfkeyi körükleyen yeni bir olay yaşanır; Gabinius'un ardından yeni Syria *proconsulü* olan Crassus, Parthlara karşı düzenleyeceği seferi finanse etmek için Kudüs Tapınağı'nı yağmalar. Pompeius'un el sürmediği altınların tümünü almaya

yargısal üst kuruldur; detaylı bilgi için bkz.: Hugo Mantel, "Sanhedrin", **Encyclopaedia Judaica**, C.XVIII, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Detroit, Thomson Gale, 2007, s. 21-3.

¹⁶¹ Smallwood, **a.g.e.**, s.32.

¹⁶² Ioseph., **BJ**, I.171-7; Ioseph., **AJ**, XIV.92-102; Smallwood, **a.g.e.**, s. 34-5.

¹⁶³ Smallwood, **a.g.e.**, s. 33-4.

çekinmeyen Crassus, Parth seferinde hezimete uğrar ve öldürülür. Öfkeli Yahudiler ise Galilaea’da bir kez daha ayaklanır ancak tekrar bastırılırlar.¹⁶⁴

M.Ö. 63’ten M.Ö. 49’a kadar, Iudaea bölgesi genel olarak Pompeius’un etki alanında kalmıştır.¹⁶⁵ M.Ö. 49’da Roma’da başlayan iç savaşta Caesar, Roma’da tutsak olan Aristobulos’u, Syria’da kendi amaçları için kullanabileceğini düşünerek serbest bırakır ve emrine iki lejyon vererek bölgeye gönderir; ancak Aristobulos yolda Pompeius yanlılarınca zehirlenir. Caesar’ın yararlanabileceği bir diğer isim olan Aristobulos’un oğlu Aleksandros da, Scipio’nun emriyle Antiokheia’da yakalanarak öldürülür.¹⁶⁶ M.Ö. 48 yılında Pompeius, Caesar’ın güçlerine karşı Pharsalos Savaşı’nda yenilip, ardından Mısır’da öldürülünce ise; Iudaea’nın siyaseti Roma iç savaşından doğrudan etkilenmeye başlar.¹⁶⁷ Hyrcanus ve sağ kolu Antipater bu zamana kadar, doğru şekilde, iktidarları için Roma desteğini almaları gerektiğini sezmiş ve buna göre davranmışlardır ancak artık başka bir sürece girilmiştir: “Bundan böyle hayati soru, Roma’ya sadık olup olmamak değil; doğru Romalı’ya sadık olmaktır.”¹⁶⁸ Caesar’ın Mısır seferi, Hyrcanus ve Antipater’e Caesar’a bağlılıklarını göstermek için iyi bir fırsat sunar. Sefere Antipater komutasında güçlü bir birlikle katılırlar ve Antipater askeri başarılarıyla Caesar’ın övgüsünü kazanır.¹⁶⁹ M.Ö. 47 yılında Caesar Syria’ya geldiğinde, Iudaea’da daha önce Pompeius ve Gabinius’ca yapılmış düzenlemeleri revize eder. Yeni sistemde Hyrcanus başrahip ve ulusun *ethnarkhosu* ilan edilir. Böylece Gabinius’un bölünme reformu ile yönetim gücü azalmış olan Hyrcanus, Pompeius zamanındaki statüsünü yeniden kazanır. Ayrıca Hyrcanus’un yasaya göre başrahıpsel her hakka sahip olduğu belirtilir ki bu; Yahudilerin iç meselelerinde yargı yetkisine sahip olduğunun da onayı anlamına gelmektedir. Hyrcanus “Romalılar’ın dostu ve müttefiki” ilan edilirken; Roma vatandaşlığıyla

¹⁶⁴ Ioseph., **BJ**, I.179-80; Ioseph., **AJ**, XIV.105-9, 119-20. Iosephus sadece bu isyan sonrasında otuz bin kadar Yahudi’nin köleleştirildiğini yazar; bu elbette abartılı bir rakamdır ancak ayaklanmanın ciddi bir boyutta olduğunu gösterir. İsyanın başındaki isim ise daha önce Aristobulos isyanında da yer almıştır; bkz. Gabba, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁶⁵ Sharon, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁶⁶ Ioseph., **BJ**, I.183-6; Ioseph., **AJ**, XIV.123-5; Cass. Dio, XLI.18.1.

¹⁶⁷ Sharon, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁶⁸ Smallwood, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁶⁹ Schürer, **a.g.e.**, s. 270-1.

onurlandırılan Antipater ise ülkenin ekonomi yönetiminin başına getirilmiştir. Antipater, oğullarından Phasaelus'u Iudaea'ya, Herodes'i de Galilaea'ya *strategos* - askeri vali- olarak atarken; Antipater ailesinin hızlı yükselişi Yahudi üst sınıfları arasında rahatsızlık yaratan bir boyuta gelmektedir.¹⁷⁰

Herodes Galilaea'dayken, Hezekiyah adında bir haydut (λησταί)¹⁷¹ şefinin, yanına topladığı pek çok takipçiyle, Syria sınırında etkin olduğunu öğrenir ve gruba saldırır. Hezekiyah ve haydutları yakalanıp öldürülürler. Ancak Herodes'in bu başarısı Syria valisi Sextus Caesar'ı memnun etse de, ülkesinde başına sorun olur. Öyle ki; *Sanhedrin* üyeleri, Herodes'in başına buyruk hareket ederek, Yahudileri yasaya uygun şekilde yargılanmadan öldürmesinden rahatsız olur ve Hyrcanus'tan, Herodes'i yargılanmak üzere çağırmasını isterler. Suçlama ciddidir ve *Sanhedrin*'de yargılanan Herodes'in ölüm cezası alması dahi söz konusudur; fakat Sextus Caesar'ın araya girmesi Herodes'i kurtarır.¹⁷² Hezekiyah ve grubunun öldürülmesinin *Sanhedrin*'e taşınan etkisi, onların sıradan 'haydutlar' olmadığını gösterir; Hezekiyah'ın Herodes'in yönetimine karşı bir soylu olduğu düşünülebilir.¹⁷³ Grubunun Galilaea'da sağlam temelleri olmalıdır, ¹⁷⁴ öyle ki; Herodes'in 'temizliği' sonrasında da 'haydutların' eylemleri artarak devam edecek, ileride Zealot hareketi ile birlikte ise bu eylemler Roma'ya karşı topyekün bir isyana evrilecektir.

Hezekiyah olayının ardından Herodes, Damascus'a sığınmak zorunda kalır.¹⁷⁵ Burada, güvenini kazandığı Sextus Caesar, onu Samaria ve muhtemelen Dekapolis'e¹⁷⁶ *praefectus* olarak atar. Ancak Herodes'in tam desteğini aldığı Syria'daki Caesar

¹⁷⁰ Gabba, **a.g.e.**, s. 100-1; Schäfer, **a.g.e.**, s. 85-6.

¹⁷¹ Iosephus burada, isyancılar için sık sık kullandığı λησταί kelimesini ilk kez kullanmaktadır: Ioseph., **BJ**, I.204; Ioseph., **AJ**, XIV.159.

¹⁷² Ioseph., **BJ**, I.204vd.; Ioseph., **AJ**, XIV.158vd.; Gabba, **a.g.e.**, s. 101, Sharon, **a.g.e.**, s. 379-90.

¹⁷³ Hezekiyah'ın kökeniyle ilgili olası düşünceler için bkz. **Galilaealı İudas ve Sicarii'nin Öznelliği**

¹⁷⁴ Gabba, **a.g.e.**, s. 101.

¹⁷⁵ Herodes'in bu esnada Galilaea'daki görevini bırakıp bırakmadığı bilinmemektedir.

¹⁷⁶ Gabba, **a.g.e.**, s. 103; I. Hahn, "Herodes als Procurator", **Neue Beiträge zur Geschichte der Alten Welt**, C.II, Ed. E. C. Welskopf, Berlin, 1965, s. 25-32; A. Momigliano, "Ricerche sull'organizzazione della Giudea sotto il dominio romano (63 a.c. - 70 d.c.)", **Annali della R. Scuola Normale Superiore di Pisa**, Lettere: Storia e Filosofia Serie II, C.3, No.3, Bologna, Scuola Normale Superior, 1934, s. 218-9.

yanlısı yönetim kalıcı değildir. M.Ö. 46'da Pompeius destekçilerinden Bassus, Sextus Caesar'ı öldürerek eyaletin yönetimini ele geçirince eyalette Caesar yanlıları ve karşıtları arasında savaş başlarken, Antipater ve oğulları da Caesar tarafında mücadeleye dahil olurlar. M.Ö. 44 yılında, Caesar'ın Roma'da senatörlerin suikastına uğrayarak öldürülmesinin ardından, suikastın öncülerinden Cassius Longinus Syria'nın komutasını alır. Artık yeni bir iç savaş kapıdadır; Marcus Antonius ve Octavianus'a karşı verilecek mücadelenin finansmanı kapsamında Cassius, Iudaea yönetiminden yedi yüz Talanton talep eder. Doğuda rüzgarın artık Caesar yanlılarından yana esmeyeceğini anlayan Antipater ve oğulları talebe boyun eğer ve Herodes atak davranıp kendine düşen miktarı ilk toplayan olarak bir kez daha öne çıkar.¹⁷⁷ İçerideyse Antipater cephesine karşı düşmanlık giderek artmıştır ve sonunda Antipater şahsi bir düşmanı tarafından öldürülür.¹⁷⁸ Fakat babasının ölümü, Herodes'in yükselişini engelleyemeyecektir.

M.Ö. 42 yılında Cassius'un, Marcus Antonius ve Octavianus ile karşılaşmak üzere birliklerinin çoğuyla birlikte Syria'dan ayrılmasıyla, önce Roma kalkanından mahrum kalan Antipater'in oğlu Phasaelus'a karşı isyan çıkar, ancak Phasaelus isyanı bastırmayı başarır. Ardından ise, Aristobulos'un hayatta kalan diğer oğlu Antigonos Kudüs'ü almaya kalkınca, girişimi Herodes tarafından önlenir. Bu başarısının ardından Hyrcanus Herodes'i, torunu Meryem ile evlendirmeye karar verir.¹⁷⁹ Böylece Herodes, Hasmoni kraliyet ailesi ile bağ kurarak meşruiyetini pekiştirecektir. Bu sırada Philippi Savaşı'nda Cassius ve Brutus, Marcus Antonius ve Octavianus'un güçleri karşısında yenilmiş ve doğunun hakimiyeti tekrar el değiştirmiştir. Kendini bir

¹⁷⁷ Hizmetinin karşılığı olarak *praefectus*luğu Cassius tarafından da onaylanan Herodes'e ayrıca Iudaea'daki cephaneliklerin de sorumluluğu verilir. Ioseph., **BJ**, I.216-25; Ioseph., **AJ**, XIV.268-80; Schürer, **a.g.e.**, s. 275-7; Gabba, **a.g.e.**, s. 104; Martin Goodman, "Judaea", **The Cambridge Ancient History: The Augustan Empire, 43 B.C. - A.D. 69**, C.X, Ed. Alan K. Bowman, Edward Champlin, Andrew Lintott, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 739.

¹⁷⁸ Ioseph., **AJ**, XIV.281. Ayrıca bkz. Smallwood, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁷⁹ Ioseph., **BJ**, I.236-41; Ioseph., **AJ**, XIV.294-300. Meryem, Hyrcanus'un kızı Aleksandra ile, Aristobulos'un Scipio tarafından öldürülen isyancı oğlu Aleksandros'un kızlarıdır. Böylece Hasmonilerin iki düşman kolunu birleştiren bu çiftin oğulları, Hyrcanus'un ardılı olmak için ideal bir adaydır. Hyrcanus iyice yaşlanmıştır ancak çocuk henüz on yaşlarındadır; bu nedenle Meryem'in eşi olmak ardıllık açısından da önemli bir konumdur. Bkz.: Smallwood, **a.g.e.**, s. 48.

kez daha “yanlış Romalı” hizmetinde kalmış bulan Herodes, önceden olduğu gibi taraf değiştirmekte güçlük çekmez. M.Ö. 41 yılında, yeni “doğru Romalı” Marcus Antonius Bithynia’dayken, hem Herodes hem de Herodes karşıtlarınca ziyaret edilir. Muhafifler, Herodes ve kardeşi Phasaelus’u, yönetimi gasp edip, Hyrcanus’a sadece ünversal onurlar bırakmakla suçlarlar. Marcus Antonius ise tavrını, zamanında Caesar’a destek olmuş, ayrıca Gabinius zamanından beri dost olduğu Antipater’in oğullarından yana koyar. Aynı yıl Antonius Antiokheia’ya geldiğinde de, Yahudi aristokrasisi geniş bir heyetle Herodes ve Phasaelus kardeşlerden rahatsızlıklarını dile getirir; ancak Antonius, Hyrcanus’un da onayıyla bir kez daha kardeşleri destekleyerek, Herodes’i Galilaea ve Phasaelus’u Iudaea *tetrarkhı* ilan eder.¹⁸⁰ Bu karardan sonra dahi, bin kişilik bir Yahudi heyeti daha gelip şikayetlerini yineleyince Antonius, Yahudilerin inatları karşısında öfkelenmiş ve grubu zor kullanarak geri göndermiş olup;¹⁸¹ bu ısrarlı şikayetler, kardeşlerin iktidarına karşıtlığın boyutunu göstermektedir.

M.Ö. 40 yılında yaşanan Parth işgali ise bölgedeki dengeleri altüst eder. Parthlar doğal olarak, Roma karşıtı olan güçleri desteklemekte; Palaestina bölgesi söz konusu olduğunda ise bu güç öznesini Aristobulos’un oğlu Antigonos’ta bulmaktadır. Önceki başarısız isyan girişimlerinin ardından, bu kez Parth İmparatorluğu’nun desteğini arkasına alan Antigonos, fazla zorlanmadan Kudüs’e kadar ilerler. Burada Herodes ve Phasaelus’un güçleriyle çatışırken,¹⁸² Parth birlikleri de Kudüs’e ulaşır. Parthların barış için aracılık etme tekliflerini kabul eden Phasaelus ve Hyrcanus, görüşmek için Kudüs’ten çıktıklarında bunun bir tuzak olduğu anlaşılır ve esir alınırlar. Phasaelus intihar ederken, Hyrcanus’un kulakları kesilerek başrahip

¹⁸⁰ Ioseph, **BJ**, I.244; Ioseph., **AJ**, XIV.294-326; Schürer, **a.g.e.**, s. 278; Goodman, **a.g.e.**, s. 739. “Tetrarkhes” ifadesi Iosephus’ta ilk kez burada geçmekte olup, terim orijinal anlamıyla, yani bir krallığın dörtte birinin yöneticisi anlamında değil; daha çok, bağımlı bir prensliğin ifadesi olarak kullanılmıştır. Etnarkhlığını koruyan Hyrcanus ile tetrarkhlar arasındaki yapısal ilişki açıklanmamakla birlikte, Hyrcanus’un konumu sembolikse bile (bkz.; Abraham Schalit, **König Herodes: Der Mann und sein Werk**, Berlin, De Gruyter, 1969, s. 69-70) tetrarkhların, en azından teoride ona bağlı oldukları kabul edilebilir; Smallwood, **a.g.e.**, s. 50-1.

¹⁸¹ Ioseph., **BJ**, I.245-7; Ioseph., **AJ**, XIV.327-9.

¹⁸² Iosephus, bu çatışmalarda, halktan bir kesimin, Herodes’in garnizonuna saldırdığı ve bunun üzerine Herodes’in silahlarını halka da döndürdüğünü yazar. Her gün birbirine karşıt gruplar arasında çatışmaya sahne olmaktadır. Öyle ki; Şavuot bayramına gelen hacı Yahudilerin çoğu dahi silahlıdır; bkz. Ioseph., **BJ**, I.252-3; Gabba, **a.g.e.**, s. 105.

olamayacak hale getirilir. Herodes ise kaçmayı başarır; ailesini güvenli Masada Kalesi'ne bırakıp Arabia'ya geçer. Kudüs'te ise Parthlar Antigonos'u tahta oturtmuş, kenti yağmalamaktadır. Arabia'da beklediği yardımı bulamayan Herodes, Roma'ya kaçarak burada Marcus Antonius ile görüşür ve Senatus, Antonius'un tavsiyesiyle, Herodes'i Iudaea'nın kralı ve Roma'nın dostu ve müttefiki ilan eder.¹⁸³ Artık Iudaea'nın iki kralı vardır; biri Parthların tanıdığı Antigonos ve diğeri Romalıların tanıdığı Herodes. Sonuçta hangi kralın muzaffer olacağını ise iki büyük devlet arasındaki güç dengesi belirleyecektir.

M.Ö. 39'da Herodes Iudaea'ya geçer. Bu sırada Syria valisi, Parthları eyaletten çıkarmış, ancak ardından Antigonos ile işbirliğine gitmiştir.¹⁸⁴ M.Ö. 38'de Parthlar saldırılarını yeniler, Herodes ise Syria valisinin desteği olmadan Joppa, Masada ve Idumaea ile, rakibine desteğin en güçlü olduğu bölge olan Galilaea'da savaş verir. Galilaea'da hem Antigonos yanlıları hem de 'haydut'larla savaşır ve ulaşılması güç dağlardaki haydutları 'temizler'.¹⁸⁵ Roma'ysa Parthları tekrar mağlup eder ve Kommagene'ye sefer düzenler. Herodes, bu sefere bizzat katılır ve yardımlarının ardından Antonius, Syria valisi Sosius'a, Herodes'e tam destek sağlama talimatı verir. Herodes önce yeniden ayaklanan Galilaea'da, ardından Kudüs dışında tüm ülkede kontrol sağlar. M.Ö. 37'de ise Sosius ile birlikte Kudüs'ü kuşatır. Şehir beş aylık kuşatmanın sonunda düşer ve Antigonos esir alınıp öldürülür. Herodes kenti alırken,

¹⁸³ Antonius, Herodes ve ailesinin Roma'ya defalarca verdikleri destekle gösterdikleri dostluğu hatırlatır. Diğer yandan Antigonos ise hem başından beri Roma'ya karşı isyanlar çıkartmış, hem de şimdi Parthların elinden taç giyerek düşmanlığını bir kez daha kanıtlamıştır. Parthlarla olası bir savaş durumunda Roma'nın Antigonos yerine Herodes'in krallığını tercih etmesi gerektiği açıktır; Ioseph., **BJ**, I.254-85; Ioseph., **AJ**, XIV.340-89; Goodman, **a.g.e.**, s. 740. Ardından Octavianus ve Antonius'un da katılımıyla Capitolinus Tepesi'nde kurban sunulur. Herodes'in bu sunuda yer alması; tıpkı iktidarında inşa ettirdiği pagan tapınaklar gibi, Yahudi monoteist anlayışıyla çelişir; Hengel, **a.g.e.**, s. 319.

¹⁸⁴ Gabba bu noktada, Romalıların da aslında, toplumda Antigonos'un, soylu bir aileden gelmeyen, Idumaealı, yarı-Yahudi Herodes'le kıyaslandığında çok daha fazla kabul gördüğünün farkında olduğuna dikkat çeker ve bu nedenle, Antonius'un teşviğine rağmen Roma valisinin Herodes'in krallığı ele geçirmesine yardım ederken isteksiz davrandığını belirtir: Gabba, **a.g.e.**, s. 105. Roma'nın bağlı krallarını yeni bir aileden seçmesi alışılmış değildir; fakat sonuçta Roma ile işbirliği yapabilecek herhangi bir Hasmoni aday yoktur ve Herodes en makul seçenektir; Goodman, **a.g.e.**, s. 740.

¹⁸⁵ Anlatıdaki 'haydut'ların tavizsizliği dikkat çekicidir; çoğu teslim olmaksızın ölümü seçer. Dağdaki mağarada bir babadan, eşi ve yedi çocuğu Herodes'e teslim olmak için izin isteyince adam onları tek tek öldürmeye başlar. Herodes'in durması için yakarmalarına küçümseyerek bakar ve tüm çocukları ve eşini öldürüp bedenlerini uçurumdan attıktan sonra kendisi de atlar: Ioseph., **BJ**, I.312-3.

bir yandan da Sosius'un yağmasını önlemeye çalışır. Sosius'a "Kentin tüm parasını ve insanların alacaksınız, beni bir çöle mi kral olarak bırakacaksınız?" der ve Sosius ile askerlerine ödeme yaparak, Tapınak hazinesine dokunmadan çekilmelerini sağlar.¹⁸⁶ Böylece sonunda Herodes tek başına iktidardadır ve önünde yeniden düzenlenip inşa edilecek bir ülke ve karşısında büyük bir muhalefet vardır.

2.2.3.2. Herodes Dönemi

Herodes'in krallık dönemi üç evrede incelenebilir. M.Ö. 37 - 25 yılları arasındaki ilk evre, Herodes'in otoritesini sağlamlaştırma evresidir. Bu evrede Herodes'in iktidarına karşı pek çok güç olup;¹⁸⁷ Herodes bunlara karşı bir meşruiyet mücadelesi içindedir. İkinci evre, M.Ö. 25 - 13 yılları arasındaki refah dönemidir; Roma ile dostluğun zirvesinde olunan bu evre, aynı zamanda büyük imar çalışmalarlarıyla da öne çıkar. M.Ö. 13 - 4 yılları arasındaki son evreye ise iç problemler damga vurmaktadır.¹⁸⁸

Herodes iktidara geldiğinde öncelikle, Kudüs soyluları arasında etkin olan muhalif kesimin gücünü kırmak ister. Bunun için önce, öne çıkan kırk beş Antigonos yanlısı soyluyu öldürtürerek mülklerine el koyar.¹⁸⁹ Anlaşılan Sanhedrin üyeleri de öldürülmüştür,¹⁹⁰ ki böylece aristokrasinin en önemli merkezi devre dışı bırakılmış olur. Bununla birlikte, kuşatma sırasında halka teslim olma tavsiyesinde bulunmuş

¹⁸⁶ Ioseph., **BJ**, I.317-57; Ioseph., **AJ**, XIV.411-91; Gabba, **a.g.e.**, s. 106; Cline, **a.g.e.**, s. 101-2. Herodes'e karşıtlığın boyutunu şu pasaj da güzel gösterir: "Antigonos Antiokheia'ya getirildiğinde, Antonius başını kestirdi. Antonius, bir kralın başının kesilmesi kararını veren ilk Romalıydı, çünkü Yahudilerin davranışlarını değiştirmelerinin ve kralın yerine atanmış Herodes'i kabul etmelerinin başka hiçbir yolu olmadığına inanıyordu. Öyle ki; işkence altında bile onu kral ilan etmeyi kabul etmezlerdi, önceki krallarına o kadar çok bağlıydılar.": Ioseph., **AJ**, XV.9-10.

¹⁸⁷ Bu güçler içeride halk, soylular ve özellikle Hasmoni ailesi iken; dışarıda ise Ptolemaiosların kraliçesi Kleopatra'dır.

¹⁸⁸ Bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 296.

¹⁸⁹ Ioseph., **BJ**, I.358; Ioseph., **AJ**, XV.5-7; Schäfer, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁹⁰ Iosephus Antiquities'inin başka bir yerinde Herodes'ten bahsederken, Herodes'in iktidara geldiğinde tüm Sanhedrin üyelerini öldürdüğünü söyler: Ioseph., **AJ**, XIV.175. Bununla birlikte bu olayla, kırk beş soylunun öldürülmesi aynı olaylar da olabilir: M. S. Ginsburg, **Rome et la Judée: contribution à l'histoire de leurs relations politiques**, Paris, 1928, s. 120; Hengel, **a.g.e.**, s. 318.

olan Farisi kesime dokunulmaz; Herodes belki de, halk arasında geniş kabul gören Farisiler aracılığıyla halkı kazanmayı ummuştur.¹⁹¹ Bir diğer kritik makam ise başrahipliktir; ki Yonatan zamanından beri, başrahiplik Hasmoni ailesinin tekelindedir. Herodes'in ise bir Idumaealı olarak bu makama gelebilmesi mümkün olmayıp, krallıkla yetinmek zorundadır.¹⁹² Başrahiplik ile ulusun liderliğinin aynı kişide toplanmasına alışkın Yahudi halkı, şimdi 'seküler' bir liderle karşı karşıyadır. Bu durumda Herodes, makamın önemini azaltmak istemiş olmalıdır ki; başrahipliğe Babil'den, bilinmeyen bir rahip ailesinden Ananelus adında birini getirir. Ancak Hasmoni ailesi, geleneğe uygun olarak Hyrcanus'un torunu Aristobulos'un makama gelmesini istemektedir.¹⁹³ Herodes eşinin ısrarı, ve muhtemelen kararının toplumdaki tepkiyi artırması üzerine, M.Ö. 35'te, Ananelos'u görevden alıp, yerine Aristobulos'u getirir. Ancak Aristobulos'un başrahipliği de uzun sürmez; aynı yıl Şukot bayramında halkın yeni başrahiplerine gösterdiği coşkulu ilgi karşısında Herodes, Aristobulos'un iktidarı için tehlikeli bir rakip olduğuna karar vererek onu öldürtür ve Ananelos'u yeniden başrahip yapar.¹⁹⁴ Böylece yaklaşık yüz yirmi yıldır devam eden, başrahibin Hasmoni ailesinden seçilmesi geleneği sonlandırılmış olurken; siyasi kimliğinden arındırılan makam, artık kralın iradesine bağlı dini bir göreve indirgenir.¹⁹⁵

Herodes içeride muhalefete karşı mücadele ederken, dışarıda ise krallığının bağımsızlığını tehdit eden yeni bir güçle karşı karşıya gelir. Ptolemaios kraliçesi Kleopatra, krallığına eski gücünü yeniden kazandırmak istemekte; Antonius ile birlikteliğinin sağladığı avantajla, krallığının eski toprakları üzerinde hak iddia

¹⁹¹ Schäfer, **a.g.e.**, s. 94; Ioseph., **AJ**, XV.3.

¹⁹² Herodes, başrahiplik makamının getireceği meşruiyetten yoksunluğunu, Roma ile daha sıkı ilişkilerden gelecek güç ile kapatmaya çalışmıştır: "Gerçek şu ki; Herodes'in gücü yalnızca seküler olup, Herodes, kendinden önce gelen Hasmonilerin, başrahipler olarak sahip oldukları prestij ve manevi otoriteden yoksundur ve bu nedenle Roma'yla, Hyrcanus'tan çok daha yakın bir bağlılık ilişkisi kurmuştur; ki bu, kariyerinin kilit noktasıdır.": Smallwood, **a.g.e.**, s. 60. Ayrıca bkz.: Martin Goodman, **The Roman World 44 BC – AD 180**, Routledge History of the Ancient World, London, New York, Routledge, 1997, s. 255.

¹⁹³ Parth esaretinden dönen yaşlı Hyrcanus ise, almış olduğu hasarla artık başrahiplik için uygun değildir.

¹⁹⁴ Schäfer, **a.g.e.**, s. 94-5.

¹⁹⁵ Samuel Rocca, **Herod's Judaea: A Mediterranean State in the Classical World**, Texts and Studies in Ancient Judaism 122, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, s. 281-7; Schalit, **a.g.e.**, s. 225; Goodman, "Judaea", s. 746-7. Herodes'in elinde bir güç enstrümanına dönüşen makamda, Herodes döneminde en az yedi kez başrahip değişimi yapılmıştır, bkz.; Hengel, **a.g.e.**, s. 319-20.

etmektedir. Iosephus, kraliçenin Antonius'tan, Herodes'in krallığına son vermesini istediğini ancak Antonius'un Herodes'i koruduğunu söyler. Yine de Antonius, Kleopatra'nın istediği yerlerden bazılarını ona verir; buna Dekapolis ile Syria ve Palaestina'nın kıyı şeritleri de dahildir.¹⁹⁶ Öte yandan, Kleopatra'nın düşmanlığı, sonuçta beklenmedik şekilde Herodes'in kurtarıcısı olur, öyle ki; Herodes, Antonius ile Octavianus arasındaki savaşa, Kleopatra'nın müdahalesiyle katılamayınca; mağlup olacak tarafta savaşa girmesi önlenmiş olur.¹⁹⁷ M.Ö. 31 yılındaki Actium Savaşı'nda Antonius ve Kleopatra yenilerek, kaçtıkları Mısır'da intihar ederler. Böylece Ptolemaios Krallığı sona erip Mısır Roma eyaleti olurken; Octavianus Roma'nın ve Akdeniz dünyasının tek lideri haline gelir. Son anda yanlış tarafta savaşa girmesi önlenmiş olan Herodes ise, Octavianus'un tarafına geçmekte zorlanmayacaktır. Octavianus ile görüşmeden önce, yaşlı Hyrcanus'u öldürterek, kalan son olası Hasmoni rakibini de ortadan kaldırır. M.Ö. 30'da, Rodos'ta Octavianus ile görüşen Herodes onu, Roma'ya koşulsuz sadakatine ikna eder ve Octavianus Herodes'in krallığını kabul eder.¹⁹⁸ Ayrıca birçok yeri de yeniden Iudaea sınırlarına katar.¹⁹⁹ Böylece dışarıda, Roma hükümdarı karşısındaki sınavı başarıyla geçerek, yalnızca krallığını onaylatmakla kalmayıp, sınırlarını da genişleten Herodes; ülkesine dönerek iç meselelere yönelir. M.Ö. 29'da, eşi Meryem'i ihanet suçlamasıyla ölüme mahkum eder,²⁰⁰ ardından Meryem'in annesini de öldürtür. Böylece Hasmoni ailesinin hiç bir

¹⁹⁶ Plut., **Ant.**, XXXVI; Ioseph., **AJ**, XV.79; Cass. Dio, XLIX.32.4-5; Gabba, **a.g.e.**, s. 113-4; Goodman, **a.g.e.**, s. 740; Smallwood, **a.g.e.**, s. 60-3.

¹⁹⁷ M.Ö. 33 yılında Antonius ile Octavianus arasındaki ilişki kopma noktasına gelmiş, ikili arasında savaş kaçınılmaz olmuştur. Bu sırada sorun yaşadığı Nabatea kralı Malchus'a karşı bir sefer hazırlığında olan Herodes, durumu haber alınca savaşta Antonius'a destek olmak üzere yola çıkar. Ancak muhtemelen, Herodes'in, yardımıyla konumunu sağlamlaştırmasını istemeyen ve topraklarını almak istediği iki krallığın (Iudaea ve Nabatea) savaşından memnun olacak olan Kleopatra'nın ısrarıyla, Antonius Herodes'e, geri dönüp sefer planına devam etmesini bildirir. Herodes Malchus'la savaşıp kazanırken, böylece Actium Savaşı'na da katılmamış olur. Ioseph., **BJ**, I.364-82; Ioseph., **AJ**, XV.108-60; Smallwood, **a.g.e.**, s. 67-8. Detaylar için bkz. Kasher, **a.g.e.**, s. 131-51.

¹⁹⁸ Schäfer, **a.g.e.**, s. 96; Ioseph., **BJ**, I.386-293, 431-4; Ioseph., **AJ**, XV.161-97. Octavianus'un iknasında, Herodes'in Roma'ya geçmiş hizmetlerinin yanında, Kleopatra'nın Herodes'e düşmanlığı da etkili olmuş olabilir: Gabba, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁹⁹ Kleopatra'ya verilmiş Eriha ve Gaza'nın yanında; Joppa, Anthedon gibi kıyı kentleri, Samaria bölgesi ve Gadara ile Hippius kentleri: Ioseph., **BJ**, I.396-7; Ioseph., **AJ**, XV.215-7.

²⁰⁰ Iosephus'un anlatısına göre; Herodes, Octavianus'un yanına giderken sağ dönebileceğinden emin değildir ve karısını, dostu Soemus'a emanet ederek, dönmemesi halinde Meryem'i öldürmesini ister. Döndüğünde bu isteğinin ortaya çıkması Meryem ile gerginliğe sebep olur ancak asıl kriz Meryem'in Herodes'in yokluğunda onu Soemus ile aldattığı iddialarıyla çıkar. Suçlamalar üzerine Herodes Soemus

önemli temsilcisi hayatta kalmazken; Herodes'in krallığının ise altın dönemi başlamaktadır.

Meşruiyet mücadelesini kazanan Herodes, görkemli inşa faaliyetlerine girişir. Roma'da M.Ö. 27'de, Senatus Octavianus'a *imperator* ve *augustus* ünvanlarını verirken Herodes de, Samaria kentini yeniden inşa ettirip, Sebaste adı ile imparatora adar.²⁰¹ Ardından Herodes Kudüs'e tiyatrolar yaptırır ve kendisine bir saray inşa ettirir.²⁰² Ayrıca Caesarea adında devasa bir liman kenti yaptırır. Yapımı on iki yıl süren kent, tepesinde yükselen Caesar tapınağı ile imparatoru onurlandırırken, limanı da ekonomiye can katar. Herodes, yayılan imparator kültürüne uygun şekilde, pagan nüfusun ağırlıklı olduğu başka kentlerde de pek çok tapınak yaptırır ve çoğunu imparatora adar.²⁰³ Fakat şüphesiz en önemli tapınak inşa faaliyeti Kudüs Tapınağı'nın yeniden inşasıdır. Roma İmparatorluğu'nun en görkemli yapılarından biri olan²⁰⁴ yeni Tapınağın ihtişamı, dönemin bir deyişi haline gelir; denir ki: "Herodes'in yapısını görmemiş bir kişi, henüz güzel bir şey görmemiş demektir."²⁰⁵ Augustus, Herodes yönetimine yeni bölgeler verirken,²⁰⁶ Roma'yla iyi ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle

ve Meryem'i öldürtür: Ioseph., **BJ**, I.364-82; Ioseph., **AJ**, XV.202d. Hikayenin tarihselliği tartışmalı olmakla birlikte; Herodes'in Hasmoni ailesine olan güvensizliğinin Meryem özelinde de etkisi olmuş olmalıdır; bkz.: Schäfer, **a.g.e.**, s. 97.

²⁰¹ Ioseph., **BJ**, I.403; Ioseph., **AJ**, XV.292-8.

²⁰² Bkz.: Harita 5. Antonius zamanında Tapınağın kuzeybatı köşesine, onun onuruna Antonia adını verdiği kaleyi de yaptırmıştır.

²⁰³ Görünen o ki, eyaletlerin birbiriyle imparator kültü için yarıştığı, imparator adına kutlamalar düzenlenip tapınaklar inşa edildiği, her yerde tiyatro ve hipodromların yapıldığı bir döneme girilirken Herodes de zamanın ruhunu yakalamıştır. Schürer, **a.g.e.**, s. 304. Bununla birlikte bu uygulamalar, ortodoks Yahudilerin canını sıkımsı olmalıdır. Ayrıca Herodes, Yahudi olmayan nüfusun ağırlıkta olduğu Caesarea ile birlikte Kudüs'te de, dört yılda bir düzenlenen olimpiyat oyunları başlatmış ve ortodoksların tepkisini çekmiştir. Bkz.: **A.e.**, s. 309-10.

²⁰⁴ David Jacobson, "The Jerusalem Temple of Herod the Great", **The World of the Herods**, Oriens Et Occidens: Studien Zu Antiken Kulturkontakten Und Ihrem Nachleben 14, Ed. Nikos Kokkinos, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2007, s. 145-76. Ayrıca bir betimi için bkz.: **Resim 12, Resim 13, Resim 14.**

²⁰⁵ Bava Batra, 4a; Rachel Neis, **The Sense of Sight in Rabbinic Culture: Jewish Ways of Seeing in Late Antiquity**, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, s. 83-4; John H. Hayes, Sara R. Mandell, **The Jewish People in Classical Antiquity**, Louisville, Westminster John Knox Press, 1998, s. 139; Aryeh Kasher, **King Herod: A Persecuted Persecutor: A Case Study in Psychohistory and Psychobiography**, Studia Judaica 36, Berlin, Walter de Gruyter, 2007, s. 186.

²⁰⁶ Augustus Trachonitis, Batanaea ve Auranitis bölgeleri ile Trachonitis ve Galilaea arasındaki bölgeyi de Iudaea topraklarına dahil eder; Ioseph., **BJ**, I.398-400; Ioseph., **AJ**, XV.343-8, 354; Cass. Dio, LIV.9.3; Goodman, **a.g.e.**, s. 741. Herhalde Roma yönetimi, Iosephus'un yoğun haydutluk faaliyetlerinden bahsettiği, doğrudan kontrolü zor olan bu bölgeleri, güvendiği, yetenekli bir yerli kralla

pekiştirilir.²⁰⁷ İnşa faaliyetleriyle ekonomi canlı tutulurken; yapılan vergi indirimleriyle de halkın sırtındaki ağır vergi yükü hafifletilmeye çalışılır.²⁰⁸ Fakat çok geçmeden Herodes'in bu refah dönemi, taht kavgalarıyla gölgelenir. En sonunda üç oğlunun Herodes'e ihanetle yargılanıp öldürüldüğü on yıllık bir kavga sonunda, artık yetmişlerindeki Herodes de hastalanır ve durumu giderek kötüleşir.²⁰⁹

Herodes dönemi boyunca kaynaklar, iktidarının son yılı dışında, herhangi bir ayaklanmadan söz etmez. Bu, Herodes'in baskı rejiminin bir başarısı olarak görülebilir.²¹⁰ Iosephus, Herodes'in herhangi bir isyana karşı her türlü önlemi aldığını söyler; vatandaşların toplantı yapmaları yasak olup, birlikte yürümleri dahi şüphelidir. Herodes'in casuslarınca halkın her hareketi izlenmektedir. Yakalananlar ağır şekilde cezalandırılır, çoğu ölüme mahkum edilir. Herodes, güvenlik kaygısı ile ülkenin her yanına garnizonlar yerleştirmiştir; böylece en ufak bir isyan belirtisinden dahi haberdar olunup, büyümeden müdahale edilebilir.²¹¹ M.Ö. 4 yılında, Herodes'in hastalığının ilerlemesiyle birlikte ise dönemin ilk ve tek önemli isyanı gerçekleşir.

emanet etmeyi tercih etmiştir; Gabba, **a.g.e.**, s. 115; Kasher, **Jews, Idumaeans, and Ancient Arabs: Relations of the Jews in Eretz-Israel with the Nations of the Frontier and the Desert during the Hellenistic and Roman Era (332 BCE – 70 CE)**, s. 157-60.

²⁰⁷ Hatta M.Ö. 15'te Agrippa, Herodes'i Kudüs'te ziyaret ederek Tapınakta kurban sunmuştur; Ioseph., **AJ**, XVI.13; Philo, **Leg.**, 294-7; Kasher, **King Herod: A Persecuted Persecutor**, s. 248-51.

²⁰⁸ Ioseph., **AJ**, XVI.16-64. Horsley, indirimlere rağmen verginin çok ağır olduğunu ve Herodes öldüğünde ardında ekonomik olarak tükenmiş bir halk bıraktığını söyler: Richard A. Horsley, John S. Hanson, **Bandits, Prophets, and Messiahs: Popular Movements in the Time of Jesus**, Minneapolis, Chicago, New York, Winston Press, 1985, s. 32. Bu Herodes'in ardından halkın ve Augustus'a giden heyetin vergilerden şikayetlerinden de görülebilir; Hengel, **a.g.e.**, s. 323.

²⁰⁹ Herodes'in Meryem'den oğulları olan ve dolayısıyla anne tarafından Hasmoni soyundan gelen Aleksandros ve Aristobulos'un, Roma'da aldıkları eğitimin ardından Kudüs'e dönüşleri sarayda huzursuzluk yaratır ve kral; iki kardeşin, annelerinin intikamını almak için kendisini öldürme hazırlığında olduğuna inandırılır. Herodes, M.Ö. 13'te iki kardeşle birlikte Roma'ya giderek Augustus karşısında oğullarını suçlar. Augustus aralarında bir uzlaşma sağlasa da geçici olur ve sorunlar artarak devam eder. Herodes, Aleksandros'u kendisine komplo kurma suçuyla hapse attığında bu kez Aleksandros'un kayınpederi Kappadokia kralı Arkhelaos araya girer ama bu uzlaşma da uzun sürmez ve sonunda iki kardeşi Augustus'a ihanetten yargılanarak M.Ö. 7'de öldürülür. Herodes, en büyük oğlu Antipater'i tahtın varisi ilan eder ama Antipater'in de Herodes'i öldürmeyi planladığı ortaya çıkınca o da öldürülür: Ioseph., **BJ**, I.445-8, 467-512, 538-51, 573-646; Ioseph., **AJ**, XVI.66-85, 188-270, 361-94, XVII.53-146; Nic. Dam., **FGH**, 90 F136, bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 294; Gabba, **a.g.e.**, s. 126. 5. yüzyıldan Romalı bir yazar olan Macrobius'a göre, Herodes'in oğullarını öldürmesi, Augustus'un bir şakasına konu olmuş; Augustus, Yahudilerin domuz eti yememe geleneklerine istinaden, "Herodes'in domuzu olmak, oğlu olmaktan daha iyidir." demiştir: Macrobi., **Sat.**, II.4.11.

²¹⁰ Hengel, **a.g.e.**, s. 318.

²¹¹ Ioseph., **AJ**, XV.295, 366-8. Horsley ile Hanson, Herodes'in bu sıkı kontrole dayalı sistemi için 'polis devleti' benzetmesi yapmaktadır: Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 33.

Kudüs'te tanınmış iki rabbi öğretmen Iudas ve Matthias'ın önderliğinde bir grup, Tapınağın büyük giriş kapısının üzerindeki altın kartal heykelini indirmeye kalkışır. Yahudi yasasına göre canlı varlıkların betimi yasak olup; Tapıntaki kartal, yasanın bir ihlali niteliğindedir.²¹² Iudas ve Matthias takipçilerine şöyle der:

“Birinin, ülkesinin yasaları uğruna ölmesi soylu bir ölümdür; böyle bir sona erişen ruhlar ölümsüz olur ve sonsuz bir mutluluğa ulaşırlar. Ve yalnızca bu hikmetten bihaber, bayağı insanlar, cehaletleriyle yaşama yapışp; bir kahraman gibi ölmektense hasta yatağında ölmeyi tercih eder.”²¹³

Kartal indirilip parçalanırken, Herodes'in öldüğü söylentileri isyancıları daha da cesaretlendirir. Ama çok geçmeden Tapınak şefi ve muhafızları duruma müdahale ederek kırk isyancıyı tutuklar. Tutuklanan isyancılar Herodes'in huzuruna çıkarılır:

“Herodes önce onlara altın kartalı kırmaya cüret edip etmediklerini sorar, kabul ederler. ‘Bunu yapmanızı size kim emretti?’ diye devam eder. ‘Atalarımızın yasaları.’ ‘Peki ama az sonra öldürüleceksen, neden bu kadar sevinçlisiniz?’ ‘Çünkü öldükten sonra çok daha büyük bir mutluluğa kavuşacağız.’”²¹⁴

Herodes isyancıların “yasa için *zeal*” bahanesinin ardına sığındıklarını söyler ve öfkeyle hepsinin öldürülmesini emreder; hatta Iudas, Matthias ve kartalı kırmaya doğrudan katılanlar canlı canlı yakılırlar.²¹⁵ Kral, böylece iktidarındaki tek isyanı da en sert şekilde bastırır. Ancak hastalığını ise yenemez ve çok geçmeden ölür.²¹⁶

Herodes, Iudaea'yı Roma İmparatorluğu içinde ayrıcalıklı bir konuma kavuşturmuştur. Kendisi de Roma vatandaşı olan Herodes, Romalı yöneticilerle çok yakın ilişki kurmuş ve bu ilişkilerin fazlasıyla getirisini görmüştür. Goodman bu

²¹² Ioseph., **BJ**, I.648-9. Olayın 18. yüzyıldan bir tasviri için bkz.: **Resim 8**.

²¹³ Ioseph., **BJ**, I.650.

²¹⁴ Ioseph., **BJ**, I.653.

²¹⁵ Ioseph., **BJ**, I.654-5. Yasa için *zeal* gösterme kavramı için bkz. s.

²¹⁶ Ioseph., **BJ**, I.665; Ioseph., **AJ**, XVII.191; Schürer, **a.g.e.**, 326-9; Schürer Herodes'in tüm ulusun nefretini kazanarak öldüğünü söyler ve şöyle der: “Herodes'in iktidarının sonu da başlangıcı kadar kanlıydı. Daha iyi zamanlarıysa ikisinin arasındaydı. Ama o zamanlarda bile Herodes bir despottu, ve devrinin tüm ihtişamına rağmen kişisel olarak üstün biri değildi. Onu, daha az önemli ardıllarından ayırmak için kullanılan ‘Büyük’ sıfatı, yalnızca bu göreceli bakışla makul oluyor.”: s. 329.

durumu güzel özetler: “Iudaea’da bile bir yabancı kabul edilen Herodes’in, iktidarda kalabilmek için Roma desteğine muhtaç olması; beraberinde Roma’ya karşı sıra dışı bir sadakati getirdi; bu sıra dışı sadakat de, sıra dışı mükafatları.”²¹⁷ Bu mükafatlar karşısında Herodes, imparatora bağlılığını en etkin şekilde göstermeye çalışmıştır. Bu kapsamda pagan nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerde imparator kültü yayılırken, Kudüs Tapınağı’nda imparator için günlük kurban sunma uygulaması getirilmiştir.²¹⁸ Roma ile uyumu kolaylaştıracak şekilde yönetim ve örgütlenmede Hellenistik unsurlar ön plana çıkarılmış; örneğin Romalılarla diplomasiyi, bünyesine aldığı pek çok Grek entelektüel diplomat aracılığıyla yürütmüştür.²¹⁹ Diğer yandan, çok kültürlü Hellenistik devlet anlayışına uygun olarak pagan bölgelere yapılan yatırımlar, kurulan şehirler, tapınaklar vs. ortodoks Yahudilerin tepkisini çekmiş ve Herodes’in Yahudi olmayanlara ayrıcalıklı davrandığı izlenimini uyandırmıştır; öyle ki gelişmiş Hellenistik kentlerin yanında, şehirleşmemiş Yahudi bölgeleri tezat uyandırmaktadır. Böylece Herodes döneminde Yahudi halkta, hem dini hassasiyetler hem de ekonomik farklılıklardan kaynaklanan bir hoşnutsuzluk oluşmuş; ancak Herodes’in yoğun güvenlik önlemleri altında bu hoşnutsuzluk, bir isyana dönüşmemiştir. Yahudi ve soylu olmayan bir kökenden gelişi ise her zaman kendisine karşıtlığın ana unsurlarından olmuş ve Herodes iktidarını sağlamlaştırmak adına çareyi, eski yönetici sınıfı saf dışı bırakıp, hem bürokratik hem de askeri alanda kendine bağlı yeni bir yönetici sınıf oluşturmakta bulmuştur.²²⁰ Böylece Herodes döneminde Iudaea’nın çehresi değişirken, kralın ölümüyle birlikte ise; bu yeni çehreden memnun olmayanlar kendilerine daha fazla hareket alanı bulmuş ve ülke geniş çaplı isyanlara sahne olmuştur.

²¹⁷ Goodman, **The Roman World 44 BC – AD 180**, s. 254.

²¹⁸ Momigliano, “Ricerche sull’organizzazione della Giudea sotto il dominio romano (63 a.c. - 70 d.c.)”, s. 361-2; Gabba, **a.g.e.**, s. 116.

²¹⁹ Schürer, **a.g.e.**, s. 310-1; Gabba, **a.g.e.**, s. 117.

²²⁰ Bkz.: Gabba, **a.g.e.**, s. 117; Momigliano, **a.g.e.**, s. 365-9; Schürer, **a.g.e.**, s. 311-5.

2.2.3.3. Herodes'in Ardılları

Herodes son vasiyetinde, krallığını kalan oğullarının en büyüğü olan Arkhelaos'a bırakırken; diğer oğulları Antipas ve Philippos'u da *tetrarkhes* olarak düşünmüştür. Arkhelaos, babasının ölümüyle birlikte, krallığını güvenceye almak için Roma'ya giderek imparatorun onayını almak ister²²¹ ancak öncesinde, Kudüs'te yeniden patlak veren isyanla ilgilenmesi gerekecektir. Herodes öldüğünde, halk Arkhelaos'tan vergileri indirmesini ve hapistekileri serbest bırakmasını ister. Arkhelaos kabul eder, ancak bu, halkın tümünü yatıştırmaz. Tapınaktaki öfkeli bir kalabalık ayrıca, ülkelerinin yasalarını savunan rabbi İudas ve Matthias'ın yakılmasının hesabını sormaktadır; sorumlular cezalandırılmalıdır.²²² Arkhelaos zor bir durumda kalır; bir yandan isyanı şiddetle bastırması, tiranlıkla suçlanmasına sebep olabilecek, diğer yandan bastıramazsa, ülkeyi yönetme kabiliyetinden yoksun görünecektir.²²³ Arkhelaos, isyancıları vazgeçirmek için ikna yoluna gitmeye karar verir ama birbiri ardına gönderdiği elçiler kalabalığın taş yağmuruna tutulur.²²⁴ Pesah Bayramı'nın gelişiyi birlikte, ülkenin her yanından Tapınağa gelen Yahudilerin de katılımıyla durum tehdit edici bir boyuta ulaşınca, Arkhelaos isyanı bastırmak üzere Tapınağa askerlerini gönderir. İsyancı halk askerleri de taşlar ve çoğunu öldürür. Bu hezimet karşısında Arkhelaos, ordusunun tümünü Kudüs'e çağırarak Tapınağa saldırır. İosephus askerlerin, ibadet halindeki yaklaşık üç bin kadar Yahudi'yi katlettiğini yazar. Arkhelaos herkesin evlerine dönmesini emreder.²²⁵ Böylece isyan şiddetle bastırılırken, bayram kutlaması yarım, Tapınaksa boş kalır. Artık Arkhelaos Roma'ya gitmeye hazırdır.

²²¹ Iudaea her ne kadar özerk bir krallık olsa da; Herodes zamanının taht kavgalarında da görüldüğü gibi, imparator, krallığın ardılığı üzerinde doğrudan otorite sahibidir: Gilbert Labbé, **L’Affirmation de la puissance romaine en Judée (63 av. J.-C. - 136 après J.C.)**, Paris, Les Belles Lettres, 2012, s. 67-87. Bu nedenle vasiyet yeterli değildir; Augustus'un onayı alınmak zorundadır.

²²² Tepki en başta Herodes'in atadığı başrahibe yönelir; başrahip görevden alınmalı, yerine dinine daha bağlı ve daha ahlaklı bir başrahip getirilmelidir; Ioseph., **BJ**, II.1-7; Ioseph., **AJ**, XVII.200-8.

²²³ Smith, “The troublemakers”, s. 504-5.

²²⁴ Ioseph., **BJ**, II.9; Ioseph., **AJ**, XVII.209-12; Schürer, **a.g.e.**, s. 330. Bu tavırdan, meselenin taleplerden öte, yeni rejime karşıtlık olduğu düşünülebilir. Smith, isyanın arkasında rakip prenslerin olabileceğini söyler: Smith, **a.g.e.**, s. 504-5. Böyle olsun olmasın; isyan halkta ciddi bir taban bulmuştur.

²²⁵ Ioseph., **BJ**, II.10-3; Ioseph., **AJ**, XVII.213-8.

Arkheleos Roma'ya vardığında, Herodes ailesinin başka üyelerinin de orada olup, krallığına karşı çıktıklarını görür. İki tarafı da dinleyen Augustus, düşünmek üzere kararını ertelerken,²²⁶ Iudaea'da karışıklıklar devam etmektedir. Arkheleos'un ardından Yahudiler yeniden ayaklanmış, Syria valisi Varus gelip isyanı bastırmıştır. Varus Antiokheia'ya dönerken; Augustus da geçici olarak Iudaea'ya *procurator* Sabinus'u gönderir. Ancak Şavuot bayramının gelişiyile Kudüs'te toplanan çok sayıda Yahudi, Romalılara saldırınca, Sabinus Varus'a haber gönderip yardım ister ve askerleri Tapınağa girer. Yaşanan çatışmada portikolar üzerinden Yahudilerin taş yağmuruna tutulan askerler, portikoları ateşe verir. Çok sayıda Yahudi, ya kılıçla ya da yanarak can verirken; Sabinus Tapınak hazinesini yağmalar. Fakat isyan burada bitmez ve Tapınağın yağmasına duydukları öfkeyle, ilkinden de çok Yahudi Romalılara karşı birleşir; bu kez Herodes'in bazı askerleri de isyancıların safına geçmiştir. İsyancılar Herodes'in sarayındaki Sabinus ve askerlerini kuşatmaya alır ve onlara şehri terk etmeleri şartıyla güvenli çekilme hakkı sunar ancak Varus'un yardımını bekleyen Sabinus bunu kabul etmez ve kuşatma devam eder.²²⁷

Yönetimdeki boşluk, yalnız Kudüs'te değil, Iudaea'nın dört bir yanında hoşnutsuz kesimleri harekete geçirmiştir. Özellikle de Yahudi nüfusun ağırlıkta olduğu bölgelerde²²⁸ karışıklık hakimdir:

- Galilaea'da; Herodes'in öldürdüğü haydut şefi Hezekiyah'ın oğlu Iudas, önemli sayıda takipçi toplayarak, Sephoris'teki sarayı ele geçirir. Buradaki kraliyet cephaneliğini yağmalayarak silahlandığı takipçileriyle bölgeye hakim olur.²²⁹

²²⁶ Herodes'in bir başka oğlu Antipas tahtta hak iddia ederken; diğer aile üyeleri de, Arkheleos'un Tapınaktaki kıyımını da kınayarak, yönetimine karşı çıkarlar. Onlara göre en doğrusu Roma'nın doğrudan yönetimidir; eğer bu olmayacaksa da Antipas Arkheleos'tan daha iyi bir seçenek olacaktır; Ioseph., **BJ**, II.14-28; Ioseph., **AJ**, XVII.218-49; Nic. Dam., **FGH** 90 F 136, bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 331.

²²⁷ Ioseph., **BJ**, II.39-54; Ioseph., **AJ**, XVII.250-268; Schürer, **a.g.e.**, s. 331-2; Smallwood, **a.g.e.**, s. 110-1; Cline, **a.g.e.**, s. 108.

²²⁸ Hengel, **a.g.e.**, s. 327; Smallwood, **a.g.e.**, s. 111.

²²⁹ Iosephus, Bellum'da Iudas ve takipçilerinin, saldırılarının diğer güç taliplerine karşı olduğunu söyler; Ioseph., **BJ**, II.56; ancak bunların Herodes ailesi mi, Romalılar mı yoksa diğer isyancı grupların

- Peraea’da; Herodes’in eski kölelerinden Simon, takipçileri tarafından kral ilan edilir. Simon’un grubu, Eriha’daki kraliyet sarayını ve pek çok büyük konağı yağmalayıp yakarak güç kazanırken, başka bir Peraealı isyancı grup da Beth-haram’daki sarayı yakar.²³⁰
- Iudaea kırsallarında; Athronges adında bir çoban kral olarak taç giyer ve dört erkek kardeşi ile birlikte Romalılara ve Herodes destekçilerine saldırı ve yağmalarla, uzun süre gerilla savaşı yürütürler.²³¹ Athronges ve kardeşlerinin, Makabi kardeşlere öykündükleri düşünülebilir.²³²
- Idumaea ise; Herodes’in iki bin kadar eski askerinin isyanına sahne olur. Iosephus, Herodes ailesinin bazı üyelerinin de katıldığı grubun on bin kadar takipçi topladığını söyler.²³³

Olayları haber alan Varus, tüm ordusuyla yola çıkar. Önce Galilaea’daki isyancılarla savaşılır. Sephoris kenti alınarak kent yakılır ve tüm halkı köleleştirilir. Ardından Samaria’ya geçilir; bölge herhangi bir isyanda yer almadığı için buradan doğruca ilerlenerek, Sabinus’un halen kuşatma altında olduğu Kudüs’e geçilir. Kudüs’te işleri kolay olur; çünkü Roma birliklerinin kente girdiğini gören isyancılar, karşı koyamayacaklarını görüp, kuşatmayı terk ederek kaçarlar. Bu sırada Tapınak yağması gibi pervasız eylemlerinden dolayı cezalandırılacağından korkan Sabinus da kaçmayı tercih eder. Varus, askerlerini ülkenin diğer bölgelerine de gönderir. Peraea’da isyancılar Romalılar karşısında yenilirken, Simon başı kesilerek öldürülür.²³⁴ Idumaea’dakiler teslim olup affedilirken çoban Athronges’in grubu

liderleri mi olduğu belli değildir; Hengel, **a.g.e.**, s. 327. Antiquitates’de ise Iudas’ın hedefinin krallık olduğu söylenir; Ioseph., **AJ**, XVII.272; Smallwood, **a.g.e.**, s. 112.

²³⁰ Ioseph., **BJ**, II.57-9; Ioseph., **AJ**, XVII.273-4; Schürer, **a.g.e.**, s. 332; Schäfer, **a.g.e.**, s. 103; Smith, **a.g.e.**, s. 505; Hengel, **a.g.e.**, s. 327-8.

²³¹ Ioseph., **BJ**, II.60-5; Ioseph., **AJ**, XVII.278-84; Schürer, **a.g.e.**, s. 332; Schäfer, **a.g.e.**, s. 103; Smith, **a.g.e.**, s. 505; Hengel, **a.g.e.**, s. 328; Smallwood, **a.g.e.**, s. 111.

²³² Goodman, **a.g.e.**, s. 743.

²³³ Ioseph., **BJ**, II.55; Ioseph., **AJ**, XVII.270; Smallwood, **a.g.e.**, s. 112; Smith, **a.g.e.**, s. 505.

²³⁴ Ioseph., **BJ**, II.57-65; Ioseph., **AJ**, XVII.273-98. Tacitus, Simon’un öldürülmesiyle, Yahudilerin sindirildiğini yazar; Tac., **Hist.**, IX.2. Smallwood; Tacitus’un isyan liderlerinden yalnızca Simon’un adını vermesine dikkat çekerek, onun muhtemelen en ciddi tehdit olarak Simon’u gördüğünü belirtir. Iosephus’da ise Arkhelaos ve kardeşlerinin gücü baskındır; Smallwood, **a.g.e.**, s. 111.

etkinliğini sürdürür.²³⁵ Varus yakalanan isyancıların iki binini çarpmıha gerdirir ve Iudaea'yı bu şekilde kontrol altına aldıktan sonra Antiokheia'ya döner. Appianus, Varus'un bu seferinin, Iudaea'da, Pompeius'un Kudüs'ü alışı ile Vespasianus'un seferi arasındaki en önemli savaşlardan biri olduğunu yazmıştır.²³⁶

Iudaea'da tüm bunlar yaşanırken, taht adayları ise halen Roma'da Augustus'un kararını beklemektedir. Bekleme sürecinde kente bir de Iudaea halkını temsilen bir heyet gelir ve Herodes'in baskıcı ve adaletsiz yönetimini şikayet edip, oğlunun da Tapındaki kırımını hatırlatarak Herodes ailesinin yönetimine karşı olduklarını belirtir ve yöneticilerini kendileri seçebilmeyi talep eder.²³⁷ Tüm tarafları dinleyen Augustus ise, sonunda kararını Herodes'in vasiyetine uygun şekilde verir. Buna göre;

- Arkhelaos Iudaea, Samaria ve Idumaea bölgelerinin yönetimini²³⁸ ve kral değil *etnarkhes* ünvanını alır.
- Antipas *tetrarkhes* ünvanıyla Galilaea ve Peraea'dan sorumlu olur.
- Philippos da *tetrarkhes* ünvanıyla Batanaea, Trachonitis, Auranitis, Gaulanitis ve muhtemelen ayrıca Ituraea bölgelerinin sorumluluğunu alır.²³⁹

Augustus'un kararında, Herodes ailesi içerisinde uzun zamandır süregelen kavgaların etkisi olmuş olmalıdır. Öyle ki; bu kavgalar, yalnız ailenin prestijini düşürmekle kalmamış, yönetim kabiliyetini de zayıflatmıştır.²⁴⁰ Augustus'un Herodes gibi kral ilan ederek, Roma adına tüm ülkeden sorumlu kılabileceği yetkinlikte bir aday yoktur; o da ülkeyi bu üç oğul arasında bölüştürmeyi tercih etmiştir.

Kardeşlerden Philippos'un yönetimi (M.Ö. 4 - M.S. 34) en barışçılı olmuştur. Hakkında hiçbir olumsuz bir kayıt düşülmemiş olan Philippos'un iktidarının, genel

²³⁵ Ioseph., **BJ**, II; Ioseph., **AJ**, XVII.

²³⁶ App., I.34, ayrıca bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 332-3.

²³⁷ Ioseph., **BJ**, II.87-92; Ioseph., **AJ**, XVII; Schürer, **a.g.e.**, s. 333.

²³⁸ Gaza, Gadara ve Hippos kentleri hariç olup bu kentler Syria eyaletine bağlanmıştır.

²³⁹ Philippos'un Ituraea bölgesinin de tetrarkhi olduğu Luka İncili'nde geçmektedir: Luka, III.1; Schäfer, **a.g.e.**, s. 120. Harita üzerinde Herodes'in krallığının bölünümü için bkz. **Harita 7**.

²⁴⁰ Smith, **a.g.e.**, s. 506.

olarak huzurlu geçtiği söylenebilir. Philippos bu huzuru biraz da, egemenlik alanındaki nüfusun çoğunluğunun Syrialılar ve Greklerden oluşmasına borçludur. Böylece Hellen usulü uygulamaları herhangi bir muhalefetle karşılaşmamış; hatta sikkelerinde insan tasviri kullanmaktan dahi çekinmeyerek; ki Herodes dahi buna cesaret edememiştir; imparator Augustus'un, Tiberius'un, hatta kendisinin portresine yer verebilmiştir.²⁴¹ Böylece Philippos aynı zamanda portresini sikkelere bastıran ilk Yahudi lider olurken;²⁴² muhtemelen pagan nüfusun çoğunluğu nedeniyle tepki görmemiştir. Philippos'un ölümüyle ise toprakları Syria eyaletine bağlanmış, Caligula zamanındaysa yeniden Yahudi yönetimine verilmiştir.²⁴³

Herodes Antipas (M.Ö. 4 - M.S. 39) İncillerdeki meşhur Herodes olup, babası gibi kurnaz ve hırslı bir yönetici portresi çizer,²⁴⁴ öyle ki; Luka İncili'nde İsa, Antipas'a 'tilki' demektedir.²⁴⁵ Antipas, iktidarı döneminde babası gibi inşa projeleriyle öne çıkar. Galilaea'da, Iudas'ın isyanı sonrası yıkılıp yıkılan Seforis kentini yeniden inşa ettirirken; imparator Tiberius'u onurlandırarak Tiberias adında yeni bir kent kurup, burayı başkenti yapar.²⁴⁶ Bütünüyle Hellenistik modele göre inşa edilen kent, özellikle hayvan betimleri olan kraliyet sarayıyla ortodoks Yahudilerin tepkisini çeker.²⁴⁷ Bununla birlikte Antipas, babası gibi bir yandan da halkın dini hassasiyetlerine dikkat etmeye çalışmıştır; örneğin dini bayramlarda Kudüs'e gitmiş, sikkelerinde canlı betimleri kullanmaktan kaçınmıştır. Vaftizci Yahya ve İsa onun döneminde, onun

²⁴¹ Bkz. **Levha 1**.

²⁴² Rachel Barkay, "Roman Influence on Jewish Coins", *Judaea and Rome in Coins 65 BCE - 135 CE: Papers Presented at the International Conference Hosted by Spink, 13th - 14th September 2010*; Ed. David M. Jacobson, Nikos Kokkinos, London, Spink, 2012, s. 22.

²⁴³ Ioseph., **BJ**, II.167-8, 181; Ioseph., **AJ**, XVIII.106-8, 237; Schürer, **a.g.e.**, s. 336-40; Schäfer, **a.g.e.**, s. 104; A. H. M. Jones, **The Herods of Judaea**, Oxford, Clarendon Press, 1967, s. 156-66.

²⁴⁴ Schäfer, **a.g.e.**, s. 105.

²⁴⁵ "Tam o sırada bazı Farisiler gelip İsa'ya, 'Buradan ayrılıp başka bir yere git. Herodes seni öldürmek istiyor' dediler. İsa onlara şöyle dedi: "Gidin, o tilkiye söyleyin, ...""; Luka, XIII.31-2. Detaylı bilgi için bkz.: Harold W. Hoehner, **Herod Antipas: A Contemporary of Jesus Christ**, Cambridge, Cambridge University Press, 1972, s. 343-8.

²⁴⁶ Kentin lokasyonu seçilirken iklim koşulları düşünülmüş; ancak burasının antik bir mezar bölgesi oluşu gözardı edilmiştir. Bu dikkatsizlik Yahudilerin kentte yaşamak istememesine neden olur çünkü Yahudi inancına göre ölüye ya da mezara dokunmak kirlenmeye sebep olmaktadır; "Dışarıda kılıçla ya da doğal şekilde ölmüş birine, ya da bir insan kemiği veya bir mezara dokunan kişi 7 gün boyunca kirli sayılır.": Sayılar, XIX.16. Bu yüzden Antipas kenti zorla nüfuslandırmak zorunda kalır. Sonuçta pek çok yabancı, dolandırıcı ve dilenci kente yerleşirken, oldukça karmaşık bir nüfus oluşur.

²⁴⁷ Ki büyük isyanda da bu saray isyancıların öfkesine hedef olup yakılacaktır: Ioseph., **Vit.**, 65-7.

egemenlik alanında faaliyet göstermiş ve öldürülmüştür.²⁴⁸ Antipas'ın krallık talebi ise sürgününe yol açar ve ardından toprakları Caligula tarafından kral ilan edilen Agrippa'ya verilir.²⁴⁹

Arkheleos ise Tapınak baskısıyla aldığı despot sıfatına uygun bir yönetim izlemiş; halkta doğurduğu memnunsuzluk ise kısa sürede görevine veda etmesine sebep olmuştur. Etnarkhlığı süresince²⁵⁰ başrahipleri keyfince atayıp görevden almış, baskıcı bir yönetim izlemiştir. M.S. 6 yılında hem Yahudilerin hem de Samarialıların önde gelenlerinden oluşan heyetler imparatorun huzuruna giderek, Arkheleos'tan şikayetçi olur. Şikayetler ciddi boyutta olmalıdır ki; Augustus Arkheleos'u çağırıp sorgular ve ardından görevden alır. Arkheleos Gaul'deki Vienna'ya sürgün edilirken,²⁵¹ onun gidişi ile Iudaea'da yeni bir dönem başlar. İmparator, Iudaea'yı artık bağımlı bir krallık şeklinde yönetmektense, doğrudan yönetime geçmeye karar vermiştir.²⁵² Herodes'in Iudaea krallığı, artık *Provincia Iudaea*'ya dönüşmektedir.

2.2.3.4. Provincia Iudaea

Augustus döneminde eyaletler, temelde iki kategoriye ayrılmıştır; imparator eyaletleri ve senato eyaletleri. İmparatorun doğrudan kendisine bağlı olan imparator eyaletleri, Cassius Dio'nun deyiimiyle daha güçlü, ama güvenlik ve istikrar açısından sorunlu; düşman tehdidi altındaki sınır bölgeleri ya da ciddi ayaklanma ihtimali olan bölgelerdir ve sürekli bir askeri kontrol gerektirmektedir. Senatoya bağlı eyaletler ise görece daha güçsüz ancak sorunsuz bölgelerdeki eyaletlerdir.²⁵³ Her iki eyalete de

²⁴⁸ Bkz. s.

²⁴⁹ Herodes Antipas hakkında detaylı bilgi için bkz.: Hoehner, **a.g.e.**; Jones, **a.g.e.**, s. 176-83; Schürer, **a.g.e.**, s. 340-53.

²⁵⁰ Matta, II.22 ve Ioseph., **AJ**, XVIII.93'te Arkheleos için hatalı şekilde kral (*basileus*) denmektedir.

²⁵¹ Cass. Dio, LV.27.6; Strab., XVI.765; Ioseph., **BJ**, II.111-2; Ioseph., **AJ**, XVII.339-44.

²⁵² Goodman Arkheleos'un kötü yönetiminin yanında; Herodes'in kraliyet mülklerinin imparatorluk hazinesine aktarılması, Iudaea'nın imparatorluğun hassas doğu sınırını korumadaki stratejik önemi gibi etmenlerin de doğrudan yönetimi cazip kılmış olabileceğini belirtir: Goodman, **a.g.e.**, s. 750-1.

²⁵³ Cass. Dio, LIII.12:2-3.

senatör sınıfından bir vali atanır ve bu ya eski bir *consul* ya da eski bir *praetor* olur.²⁵⁴ Bununla birlikte Strabon'un da bahsettiği özel bir üçüncü kategori vardır ki;²⁵⁵ bu kategorideki eyaletler imparatora bağlı olmakla birlikte, yöneticileri atlı sınıftan atanmaktadır. *Provincia Iudaea*'nın da dahil olduğu bu üçüncü gruba; kültürleri nevi şahsına münhasır olan ya da barbar olarak görülen özgün bölgeler girer. Bu bölgelerde Roma'nın olağan eyalet düzenlemelerini aynı katılıkla uygulamasının zorluğu ve istisnalara gitme gereği, bu kategoriye ihtiyaç doğurmuş olmalıdır.²⁵⁶ Iudaea özelinde ise; Iudaea'nın özgün kültürünün yanında, bölgenin görece küçüklüğü ve hemen yanbaşıdaki güçlü Syria yönetiminin gerektiğinde güvenlik desteği verebilecek olması, daimi lejyon ve yüksek rütbeli yöneticileri gerektirmemiş olabilir.²⁵⁷ Bu kategoriye uygun olarak Augustus, M.S. 6 yılında Iudaea'yı bir Roma eyaletine dönüştürdüğünde, vali olarak atlı sınıftan bir Romalı olan Coponius'u atar.²⁵⁸ İmparator eyaleti valileri *legatus (legati Augusti pro praetore)* ünvanını alırken, bu üçüncü kategorideki valilere ise önce *praefectus*,²⁵⁹ daha sonra (en azından imparator Claudius'tan itibaren) *procurator* denmiştir.²⁶⁰ Iudaea'nın Syria eyaleti ile ilişkisi için ise, kaynaklar birbirinden farklı bilgiler vermektedir.²⁶¹ Ancak bakıldığında,

²⁵⁴ Bkz. Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", **Tarih Araştırmaları Dergisi** 38, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2005, s. 22-3.

²⁵⁵ "İmparator, idareci olarak bazılarını *consul* rütbesinden, bazılarını *praetor* rütbesinden, bazılarını ise atlı sınıftan kişiler gönderirdi.": Strab., XVII.840.

²⁵⁶ Üçüncü kategorinin bölgenin önemsizliğini göstermekten ziyade özgünlüğüne dayandığına güzel bir örnek Mısır'dır. Öyle ki Mısır; tüm önemine rağmen, her zaman yalnızca atlı sınıftan valilerce yönetilmiştir; Schürer, **a.g.e.**, s. 357-8; Schäfer, **a.g.e.**, s. 107.

²⁵⁷ Smallwood, **a.g.e.**, s. 144-5.

²⁵⁸ Ioseph., **BJ**, II.117; Ioseph., **AJ**, XVIII.2.

²⁵⁹ Caesarea'da bulunan bir yazıtta da, bunu doğrulayacak şekilde, M.S. 26 - 36 yılları arası Iudaea valiliği yapan Pontius Pilatus'un resmi ünvanı *praefectus* olarak geçmektedir:

TIBERIEVM
PON]TIVS PILATVS
PRAEF]ECTVS IVDA[EA]E

Bkz.: A. Frova, "L'iscrizione di Ponzio Pilato a Cesarea", **Accademia di Scienze e Lettere: Classe di Lettre** 95, Milan, Rendiconti dell'Istituto Lombardo, 1961, s. 419-34; J.-P. Lémonon, **Pilate et le gouvernement de la Judée: textes et monuments**, Études Bibliques, Paris, Librairie Lecoffre, 1981, s. 23-32; Menahem Stern, "The Status of Provincia Judaea and its Governors in the Roman Empire under the Julio-Claudian dynasty", **Eretz-Israel**, C.10, Jerusalem, Israel Exploration Society, 1971, s. 274-82.

²⁶⁰ Goodman, **The Roman World 44 BC – AD 180**, s. 255. Mısır eyaleti bu konuda bir istisna olup, valisi her zaman *praefectus* ünvanını almıştır.

²⁶¹ Iosephus, *Antiquitates*'inde Arkhelaos'a ait toprakların Syria'ya eklendiğini söylerken; Ioseph., **AJ**, XVII.355, XVIII.2; Bellum'da ise, Arkhealos'un topraklarının bir eyalete dönüştürüldüğünü ve valisi Coponius'un Augustus tarafından tam yetkiyle görevlendirildiğini yazar; **BJ**, II.117. Tacitus

Iudaea'nın Syria eyaletinin bir parçası değil; kendi valisi ve yönetimiyle ayrı bir eyalet olduğu, fakat belli bir derecede Syria valisine de bağlı olduğu söylenebilir.²⁶² Başka bir ifadeyle; olağan şartlarda Syria'dan bağımsız olarak yönetilen Iudaea'ya; olağanüstü karışıklık, isyan vb. gibi durumlarda Syria valisi üst otorite olarak müdahale edebilmektedir.²⁶³

Provincia Iudaea'da valiler Kudüs'te değil, Herodes'in inşa ettirdiği liman kenti Caesarea'da ikamet etmiştir. Roma'nın politik ve askeri aygıtlarıyla merkez olarak yerleşmek için, pagan nüfusun ağırlıklı olduğu bu kenti seçmesi, Yahudilere bir saygı olarak görülebilir. Bununla birlikte, her yandan Yahudi'nin Kudüs'e akın ettiği bayram zamanları gibi, ekstra güvenlik gerektiren zamanlarda vali de Kudüs'e gitmektedir.²⁶⁴ İmparatorluğun iradesinin temsilcisi olan vali, hem askeri, hem yargısal hem de mali otoriteye sahiptir. Askeri güç olarak Iudaea'da, aynı kategorideki diğer eyaletler gibi,²⁶⁵ kalıcı bir lejyon yerine *auxilia* denen yardımcı askeri birlikler bulunmaktadır. Lejyonlardan farklı olarak, Roma vatandaşı olmayanların da alındığı *auxilia* birliklerine katılım Yahudi olmayan nüfustan sağlanmış olup; Yahudiler dini hassasiyetleri göz önüne alınarak askerlik görevinden muaf tutulmuştur. Caesarea'daki ana birliklerin dışında, stratejik açıdan önemli bazı noktalara da birlikler yerleştirilmiştir. Bu noktalardan biri de Kudüs olup; Tapınağa bitişik Antonia Kalesi'nde daimi bir *cohors* bulunmakta, böylece Tapınak ve çevresi sürekli kontrol altında tutulmaktadır.²⁶⁶

Annales'inde, M.S. 17'de Syria ve Iudaea'dan iki ayrı eyalet şeklinde bahseder; Tac., **Ann.**, XII.42, *Historiae*'da ise, Kral Agrippa'nın ölümü sonrası düzenlemeler için Claudius'un Iudaea'yı eyalet yaptığını yazar; Tac., **Hist.**, V.9. Annales'in bir başka yerinde ise Iosephus'un dediği gibi, Iudaea'nın Syria'ya eklendiğini belirtir; Tac., **Ann.**, XII.23. Suetonius ise Iudaea'dan doğrudan bir eyalet olarak bahseder; Suet., **Claud.**, XXVIII.

²⁶² Schäfer, **a.g.e.**, s. 107; Gabba, **a.g.e.**, s. 134; Schürer, **a.g.e.**, s. 357.

²⁶³ Bkz.; Schürer, **a.g.e.**, s. 360-1; Smallwood, **a.g.e.**, s. 145; Hannah M. Cotton, "The Impact of the Roman Army in the Province of Judaea/Syria Palaestina", **The Impact of the Roman Army (200 BC - AD 476): Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects**, Impact of Empire 6, Ed. Lukas de Blois, Elio Lo Cascio, Leiden, Boston, Brill, 2007, s. 393-4.

²⁶⁴ Gabba, **a.g.e.**, s. 136; Eduard Lohse, "Die römischen Statthalter in Jerusalem", **Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins 74**, y.y., Deutscher verein zur Erforschung Palästinas, 1958, s. 69-78.

²⁶⁵ Mısır yine istisnadır.

²⁶⁶ Schürer, **a.g.e.**, s. 366; Schäfer, **a.g.e.**, s. 108; Cotton, **a.g.e.**, s. 395. Antonia Kalesi'nin bir modellenmesi için bkz.: **Resim 9, Resim 10.**

Roma valisi yargı konusunda da en yüksek otorite olmakla birlikte, Roma'nın eyaletlerde genel olarak yaptığı gibi; olağan işleyişi yerel otoritelere bırakmış, üst bir müdahale gerekmedikçe müdahil olmamıştır. Iosephus bu dönemde, yerel yönetimin bir aristokrasi haline geldiğini söyler.²⁶⁷ Gerçekten de, Herodes'in monarşik yönetimi parçalanırken, o dönemde tasfiye edilmiş eski aristokrasi prestijini yeniden kazanır. Aristokratların oluşturduğu ve başrahibin başkanlık ettiği *Sanhedrin*, Yahudilerin yasalarına uygun işleyişten sorumlu olarak pratikte bir nevi hükümet işlevi görürken; vali de bu hükümetin denetçisi gibidir.²⁶⁸ Valinin iradesinin daha çok politik vakalarda devreye girdiği görülür. Vali ayrıca ölüm cezası verme yetkisine sahipken, *Sanhedrin*'in de gerektiğinde böyle bir yetkisi olup olmadığı ise tartışmalıdır.²⁶⁹ Vali ayrıca, bir kontrol mekanizması olarak, başrahibi atama yetkisini de Herodes iktidarından miras almıştır. Bununla birlikte, Herodes döneminden farklı olarak, başrahipliğe eski, önemli aristokrat ailelerinden atamalar yapılmıştır.²⁷⁰

Valinin en önemli görevlerinden biri de mali idaredir. Yeni vergilendirme sistemi genel olarak Herodes dönemindeki sistem üzerine inşa edilmiş, bununla birlikte zam ve ek vergiler de getirilmiştir. Herodes zamanının toprak vergisinin devamı olan, topraktaki ürünler üzerinden, bir kısmı para daha büyük bir kısmı ise ürün şeklinde alınan *tributum soli* (toprak vergisi) ile, taşımacılık vergileri ve yerel

²⁶⁷ Ioseph., **AJ**, XX.251.

²⁶⁸ Schürer, **a.g.e.**, s. 377. Cotton, Yahudilerin eyalet yasalarından ziyade Yahudi yasalarına göre yaşadığını ve otorite olarak öncelikle başrahibi ve *Sanhedrin*'i gördüğünü söyler: Hannah M. Cotton, "Jewish Jurisdiction under Roman Rule: Prolegomena", **Zwischen den Reichen: Neues Testament und Römische Herrschaft: Vorträge auf der Ersten Konferenz der European Association for Biblical Studies**, Ed. M. Labahn, J. Zangenberg, Tübingen, Francke Verlag, 2002, s. 16.

²⁶⁹ İsa'nın yargılanması olayından hareketle, *Sanhedrin* ölüm cezası verse bile, uygulanması için Roma valisi tarafından ilanı ya da onaylanması gerektiği düşünülmektedir. Ancak *Sanhedrin*'in ölüm cezası verebildiğine işaret edebilecek örnekler de vardır. Örneğin Iosephus Titus'un ağzından; Yahudilerin, Tapınağın sadece Yahudilerin girebildiği kısmına giren yabancıları, o yabancı Romalı olsa dahi, öldürmelerine izin verildiğini söyler; Ioseph., **BJ**, VI.125. Fakat, Paulus'un Tapınağa Grekleri sokması üzerine öldürülmeye çalışılması anlatısında vali, Paulus Roma vatandaşı olduğu için duruma müdahale etmiştir; Elçilerin İşleri, XXI.27vd. Bkz.; Smallwood, **a.g.e.**, s. 150.

²⁷⁰ Özellikle de iki aile; Boethus ve Ananus aileleri öne çıkar. M.S. 44 yılından isyana kadarki süreçte ise başrahibi atama yetkisi, bağlı Yahudi krallara verilmiştir. Ayrıntılar için bkz.: E. Mary Smallwood, "High Priests and Politics in Roman Palestine", **The Journal of Theological Studies**, C.13, Oxford, Oxford University Press, 1962, s. 14 vd.

vergilere ek olarak bir de; kişi başına ödenmesi gereken, *tributum capitis* (baş vergisi) denen yeni ve ağır bir vergi daha yürürlüğe girmiştir. Herkes için aynı, muhtemelen bir *denarius*,²⁷¹ olan bu vergi özellikle yoksulların sırtında ağır bir yük olmuştur.²⁷² Tacitus, M.S. 17 yılında, vergi yükünün altında tükenmiş Syria ve Iudaea eyaletlerinin, imparatorun vergilerde indirim istediklerini yazar.²⁷³ Giderek kötüleşen ekonomik durum, yoksullaşan yığınlardaki tepkiyi artıracak, mülksüzleşen yığınların artmasıyla ülkede haydutluk ve suç oranı da yükselecektir.

Roma'nın eyaletlerdeki olağan uygulamalarının bazılarını, Yahudilerin dini hassasiyetlerini göz önüne alarak, *Provincia Iudaea*'da uygulamaktan kaçındığı görülmektedir. Örneğin, Yahudilerin canlı betimine karşıtlığı dikkate alınarak, Roma birliklerinin imparatorun portresini içeren standartları, Kudüs'e girerken kullanılmamış ve eyalette basılan bakır sikkelerde imparator tasvir edilmeden, yalnızca imparatorun adı ve zararsız simgelerle yetinilmiştir. Yahudilere askerlik muafiyetinin yanında, Şabat günlerine uyma izni de verilmiştir. İmparatorun gücünün en önemli simgelerinden olan imparator kültü için de, Caligula zamanı dışında Yahudilere dayatma uygulanmamış, Tapınakta her gün, günde iki kez "Caesar ve Roma ulusu için" kesilen kurban uygulaması ise baki kalmıştır.²⁷⁴ Bununla birlikte, teorideki bu hassasiyetlere dikkat etme niyeti, pratikte, aynı dikkatle sürdürülememiş, dikkatsiz valilerin uygulamaları halkı çok kez öfkelenmiştir. Araştırmacılar Herodes döneminin ardından, Roma'nın doğrudan yönetimi ile birlikte bölgede gerek ekonomik, gerekse de politik açıdan hızla bir kötüye gidişe dikkat çeker.²⁷⁵ Bu kötü

²⁷¹ Miktarın bir *denarius* olduğuna dair varsayım, İncillerde vergiyle ilgili bir anlatıya dayanır. Anlatıya göre İsa'yı zor duruma düşürmek isteyen bir grup Farisi, ona Caesar'a vergi vermenin kutsal yasaya uygun olup olmadığını sorarlar. İsa da onlara "Vergi öderken kullandığımız parayı getirin bana" der. Farisiler ona bir *denarius* getirirler. İsa onlara *denarius*un üzerindeki resim ve yazının kimin olduğunu sorar. Muhbirler Caesar'ın olduğunu söyleyince İsa "Öyleyse Caesar'ın hakkını Caesar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin" der; Matta, XXII.15-22. Markos ve Luka'da aynı anlatıda ise Caesar doğrudan "Bana bir *denarius* getirin" demektedir; Markos, XII.13-7; Luka, XX.21-6.

²⁷² Gabba, **a.g.e.**, s. 136-7.

²⁷³ Tac., **Ann.**, XI.42.

²⁷⁴ Schürer, **a.g.e.**, s. 379-80. Daha önce belirttiğimiz gibi uygulama Herodes zamanında başlamıştır. Günlük iki kuzu ve bir öküzden oluşan kurbanın masrafının kim tarafından karşılandığı konusunda kaynaklar farklı bilgi verir; Philo'ya göre masrafları imparator karşılar, Iosephus'a göre ise Yahudi halkı bunu kendi kaynaklarından temin etmektedir: Philo, **Leg.**, 157; Ioseph., **Ap.**, II.77.

²⁷⁵ Bkz.: Schäfer, **a.g.e.**, s. 107.

gidişat içinde, valilerin dikkatsizlikleri de daha tolere edilemez hale gelecek ve büyük isyanlara sebep olacaktır. Zealotların adını verdiği isyan hareketinin ilk ateşi ise eyaletleştirilmenin hemen ardından; daha Roma'nın ilk icraatı üzerine yanar.

2.2.3.4.1. Zealot İsyanı'na Kadar

Augustus, Iudaea'ya vali olarak atadığı Coponius'la aynı zamanda, Syria'ya da yeni vali olarak Sulpicius Quirinius'u atar ve Quirinius, Syria ile birlikte, yeni eyaletleştirilen Iudaea topraklarında da bir nüfus sayımı yapmakla görevlendirilir. Nüfusun sayısı ile birlikte, bu nüfusun sahip olduğu varlıkların da kayıt altına alınmasını içeren bu sayım,²⁷⁶ Roma'nın olağan bir uygulaması olup, vergilendirme sisteminin oluşturulması için de bir gerekliliktir.²⁷⁷ Ancak bu olağan uygulama, Yahudi halkında ciddi bir direnişle karşılaşılır. Iosephus, halkın bu karar karşısında “şok olduğunu” yazar²⁷⁸; öyle ki halk ancak başrahibin çabalarıyla ikna edilebilir ve M.S. 6 ya da 7 yılında sayım gerçekleştirilmeye başlanır. Fakat bu sırada Gamala kentinden, Galilaealı bir Iudas önderliğinde,²⁷⁹ sayıma karşı büyük bir isyan hareketi başlatılır. Saddok adlı bir Farisi'yle birlikte Iudas halka bu sayım ve vergilendirmenin tam bir köleleştirmeden başka bir şey olmadığını anlatarak, onları bağımsızlıkları için mücadeleye çağırır. Çağrının halkta geniş ve coşkulu bir karşılık bulması ile Iudas ve grubu, büyük isyanın ateşinin kıvılcımlarını ilk yakanlar olur. Bir sofist olan Iudas'ın kurduğu Dördüncü Felsefe de, isyanın teorik kaynağını oluşturacak, Iosephus Iudas'ın

²⁷⁶ Luka İncili'nde İsa'nın doğumuyla ilişkilendirilen nüfus sayımının, Quirinius döneminde olduğu yazılır: “O günlerde Caesar Augustus bütün Roma dünyasında bir nüfus sayımının yapılması için buyruk çıkardı. Bu ilk sayım, Quirinius'un Syria valiliği zamanında yapıldı.”: Luka II.1-2. İsa'nın doğum tarihi ve söz konusu sayım ile ilgili, Luka'daki bu referanstan doğan tartışmalar için bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 399-427; Ronald Syme, “The Titulus Tiburtinus,” **Akten des VI. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik**, Vestigia 17, Munich, Beck, 1973, s. 585-601; John Nolland, **Word Biblical Commentary: Luke 1:1-9:20**, C.35a, Dallas, Word Books Publisher, 1989, s. 99-102.

²⁷⁷ Gabba, **a.g.e.**, s. 133.

²⁷⁸ Ioseph., **AJ**, XVIII.3.

²⁷⁹ Bazı araştırmacılar, bu Iudas'ı, Herodes'in ölümünden sonra Galilaea'da kral ilan edilen ve haydut şefi Hezekiyah'ın oğlu olan isyan lideri Iudas ile özdeşleştirmektedir ancak kaynaklarda bu özdeşliği kanıtlayan herhangi bir bilgi bulunmamakta olup konu hakkında tartışmalar için bkz.: **3.3. Galilaealı Iudas ve Dördüncü Felsefe.**

sektini Yahudilikteki dört ana sektten biri olarak anacaktır. Sektin ayırt edici özelliği, Yahudi yasasına getirdikleri yeni yorumdur. Buna göre Tanrı'dan başka hiçbir ölümlü efendi kabul edilmemeli, buna uymayan Yahudilere karşı da sonuna kadar mücadele edilmelidir; çünkü Tanrı'nın onlar için vadettiği kurtuluş ancak böyle gelecektir.²⁸⁰ Iosephus, Galilaealı Iudas'ın başlattığı hareketin bulduğu karşılık ile büyük isyana gidildiğini söylemekte ve bu hareketi yıkımın sorumlusu ve “yılanın başı” görmektedir.²⁸¹ Iosephus'ta değinilmeyen Iudas ve grubunun akıbetini ise, İncil sayesinde öğrenmekteyiz:

“Ondan sonra, sayım yapıldığı günlerde ortaya çıkan Galilaealı Yahuda, pek çok insanı ayartıp peşine taktı. Ama o da öldürüldü ve takipçilerinin hepsi darmadağın oldu.”²⁸²

Iudas'ın isyanı bastırılmış olsa da, harekete geçirdikleri dinamik canlılığını korumaya devam eder ve Iudas yalnızca örnek teşkil etmekle kalmaz, Iudas'ın oğulları ve torunları da Roma karşıtı mücadelenin öncüleri olarak ondan aldıkları mirası sürdürürler. Iudas'ın yenilgisi bu açıdan yalnızca kısa süreli bir ateşkes gibidir ve yeni isyanların ortaya çıkması çok zaman almayacaktır.

M.S. 41 yılına kadarki Iudaea valileri hakkında, Pontius Pilatus hariç, isimleri dışında çok az şey bilinir.²⁸³ Pontius Pilatus hakkındaysa hem Iosephus ve Philo'daki detaylı kayıtlar, hem de İsa'yı yargılayan vali oluşuyla, İnciller sayesinde bilgi edinebilmekteyiz. Iosephus ve Philo'daki Pilatus anlatıları olumsuzken, İnciller ve

²⁸⁰ Dördüncü Felsefe ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: 3.3.2. Galilaealı Iudas ve Dördüncü Felsefe ve 3.3.4. Dördüncü Felsefe ve Sicarii'nin Öznelliği.

²⁸¹ Ioseph., **AJ**, XVIII.5-10, 24-5.

²⁸² Elçilerin İşleri, V.37.

²⁸³ Valiler:

1. Coponius (M.S. 6–9);
2. Marcus Ambibulus (M.S. 9–12);
3. Annius Rufus (M.S. 12–15);
4. Valerius Gratus (M.S. 15–26);
5. Pontius Pilatus (M.S. 26–36);
6. Marcellus (M.S. 36–37);
7. Marullus (M.S. 37–41).

Marcellus ile Marullus'un aynı kişi olabileceği de düşünülmektedir. Bkz.: Schürer, **a.g.e.**, s. 382vd.; Smallwood, **The Jews Under Roman Rule: From Pompey to Diocletian**, s. 156vd.

sonraki Hristiyan yazın görece daha olumlu bir resim çizmektedir. Kaynaklar arasında, kral Agrippa'nın mektubuna dayanan Philo'nun anlatısı, Pilatus'un çağdaşı tek kayıt olmasıyla özellikle önemli olup; burada Pilatus Yahudilerin hassasiyetlerine karşı umursamaz, açgözlü ve acımasız bir vali olarak anlatılır.²⁸⁴ Augustus'un M.S. 14 yılındaki ölümünün ardından başa geçen imparator Tiberius, M.S. 26'da Pilatus'u Iudaea'ya vali olarak atar. Pilatus, daha ilk icraatından izleyeceği politikanın sinyalini verir; birlikleriyle birlikte geceleyin Kudüs'e girerken, daha önceki valilerin şehre sokmaktan sakındığı Caesar betimli standartları da içeri sokar. Sabah kentte yükselen standartları gören halk dehşete düşer ve büyük kalabalıklar halinde, Caesarea'ya geçen Pilatus'u takip ederek, burada ona, Kudüs'teki standartları kaldırması için yalvarırlar. Pilatus'un reddetmesi üzerine, evinin etrafında beş gün boyunca yere kapanmış vaziyette beklerler. Sonunda Pilatus, onları kararını bildirmek üzere toplar ve toplanan kalabalığı askerleriyle çevirerek, Caesar'ın resimlerini kabul etmemeleri halinde hepsini öldürtmekle tehdit eder. Kalabalık ise bir kez daha yere kapanıp boyunlarını uzatarak, yasayı çiğnemektense ölmeye hazır olduklarını söylerler. Bu kararlılık karşısında şaşırın Pilatus, sonunda ısrarından vazgeçerek standartların kaldırılması emrini verir.²⁸⁵ Philo da Pilatus'un Kudüs'e, üzerinde imparator onuruna yazılar olan altın kalkanlar getirerek tepkilere neden olduğu benzer bir girişiminden söz eder.²⁸⁶ Bir başka karışıklık ise, Pilatus'un Kudüs'e su kemeri yapmak için, yani aslında Yahudilerin yararına bir amaçla, Tapınağın hazinesini kullanması üzerine çıkar.²⁸⁷

²⁸⁴ Philo, **Leg.**, XXXVIII.299-306.

²⁸⁵ Ioseph., **BJ**, II.169-74; Ioseph., **AJ**, XVIII.55-9, Iosephus'tan alıntıyla; Euseb., **Hist. eccl.**, II.6:4-5; C. H. Kraeling, "The Episode of the Roman Standards at Jerusalem", **The Harvard Theological Review** 35, Cambridge, Cambridge University Press, 1942, s. 263-89; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 38-9.

²⁸⁶ Philo, **Leg.**, XXXVIII.299-306; Paul L. Maier, "The Episode of the Golden Roman Shields at Jerusalem", **The Harvard Theological Review** 62, Cambridge, Cambridge University Press, 1969, s. 109-21. Fuks ve Goodman, bu olayda tepki çekenin, yazıların imparatorun ilahiliğiyle ilgili olması olabileceğini söyler; Gideon Fuks, 'Again on the Episode of the Gilded Roman Shields at Jerusalem', **Harvard Theological Review** 75, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, s. 503-507; Goodman, "Judaea", s. 752. Lémonon, kalkanlarda Caesar'ın resmi olabileceğini düşünür; Lémonon, **a.g.e.**, s. 205-30. Schwartz ise bu anlatının yalnızca, Roma standartları olayının bir başka varyasyonu olduğu düşüncesindedir; Daniel R. Schwartz, "Josephus and Philo on Pontius Pilate", **The Jerusalem Cathedra** 3, Ed. L. I. Levine, Jerusalem, Detroit, Yad Izhak Ben-Zvi Institute, Wayne State University Press, 1983, s. 26-45. Ayrıca bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 511.

²⁸⁷ Pastor, Pilatus'un bu yatırıma Yahudilerin yararından çok; kendi kazancı için gitmiş olabileceğini belirtir: Jack Pastor, **Land and Economy in Anvient Palestine**, London, New York, Routledge, 1997, s. 126.

Kenti ziyaretinde, olacak protestoları öngören Pilatus, önceden, askerlerini sivil kıyafetlerle kalabalığın arasına karıştırır. Tepkiler isyana dönüşmek üzereyken, verdiği işaretle, askerleri sopalarla Yahudilere saldırır ve pek çok Yahudi'nin kimi darbelerle, kimi ise çıkan izdihamda ezilerek can verir.²⁸⁸

Vaftizci Yahya'nın ve İsa'nın hikayeleri de dönemin karışık atmosferine ışık tutar. İncilde Herodes Antipas'ın Vaftizci Yahya'yı öldürtmesi, Yahya'nın Herodes'i yasalara aykırı şekilde evlenmekle suçlamasıyla ilişkilendirilirken;²⁸⁹ Iosephus, Herodes'in, Yahya'nın artan takipçileriyle siyasi bir tehlike yaratmasından korktuğu için onu öldürttüğünü söyler.²⁹⁰ Pesah bayramı sırasında Kudüs'te Yahudilerin Kralı olduğunu iddia etmekle suçlanıp yakalanan İsa da, *Sanhedrin*'de yargılandıktan sonra Pilatus tarafından ölüme mahkum edilir ve iki 'haydut'la birlikte çarpmıha gerilir.²⁹¹ Gerek Yahya'nın gerekse de İsa'nın öncülük ettiği hareketler, dönemin mevcut düzenine karşı çıkan ve Zealotların dinamiklerini aldığı isyan eğilimi ile uyumlu olmakla birlikte, barışçıl söylem ve yöntemleriyle ise ayrışır.²⁹² İncillerde ayrıca, o sırada varolan başka isyan ve karışıklıkların da izleri görülür. Örneğin halkın İsa yerine canını kurtarmayı seçtiği Barabbas'ın da, bir ayaklanmada yer aldığından söz edilir:

“Pilatus, her Pesah Bayramı'nda halkın istediği bir mahkumu serbest bırakırdı. Ayaklanma sırasında adam öldüren isyancılar arasında, Barabbas adında bir tutuklu da vardı.”²⁹³

“O (Barabbas), kentte isyan ve cinayet suçundan hapse atılmıştı.”²⁹⁴

Ayrıca Luka'da, Pilatus tarafından öldürülen Galilaealılardan bahsedilir:

²⁸⁸ Ioseph., **BJ**, II.175-7; Ioseph., **AJ**, XVIII.60-2. Iosephus'tan alıntıyla; Euseb., **Hist. eccl.**, II.6:6-7; Gabba, **a.g.e.**, s. 137; Lémonon, **a.g.e.**, s. 159-71; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 39.

²⁸⁹ Matta, XIV.3-12; Markos, VI.17-29; Luka, III.19.

²⁹⁰ Ioseph., **AJ**, XVIII.118-9; Smith, **a.g.e.**, s. 512.

²⁹¹ Matta, XXVI.47 vd.; Markos, XIV.43 vd.; Luka, XXII.47 vd.; Yuhanna XVII.3 vd.; Testimonium Flavianum: Ioseph., **AJ**, XVIII.63-4.

²⁹² Gabba, **a.g.e.**, s. 138-9.

²⁹³ Markos, XV.6-7.

²⁹⁴ Luka, XXIII.19.

“O sırada bazı kişiler gelip İsa’ya bir haber getirdiler. Pilatus’un bazı Galilaealıları nasıl öldürüp, kanlarını, kendi kestikleri kurbanların kanına kattığını anlattılar.”²⁹⁵

Muhtemelen bir isyan sonucu öldürülen bu Galilaealılar da,²⁹⁶ bölgedeki huzursuzluğun bir başka örneği olarak görülebilir. M.S. 35 yılında, bu kez Samaria’da dini bir önderin çağrısıyla Gerizm Dağı’nda büyük bir kalabalık toplanır. Bu buluşmayı bir ayaklanma girişimi olarak gören Pilatus, toplantıya sertçe müdahale eder ve pek çok Samarialı öldürülür. Bu son kıyım üzerine sabırları taşan Samarialılar, Syria valisi Vitellius’a giderek Pilatus’u şikayet ederler.²⁹⁷ Onları dinleyen Vitellius; Pilatus’u, hakkındaki suçlamalarla ilgili Caesar’a hesap vermek üzere Roma’ya göndererek, Iudaea valiliğine dostu Marcellus’u getirtir.²⁹⁸ Böylece Pontius Pilatus’un ‘olaylı’ valilik dönemi sona erer. Bununla birlikte; bu ‘olaylılığın’ bölgesel bakışı yansıttığı söylenebilir. Öyle ki; Tacitus, tarihinde, Iudaea’daki durum için şöyle der: “Tiberius zamanında herşey sakindi.”²⁹⁹ Devasa imparatorluğun bir ucundaki bölgenin, içinden bakıldığında olaylarla dolu olan bir dönem, imparatorluğun merkezinden bakıldığında ise sessiz sakin görünebilmektedir.

M.S. 36 yılının Pesah bayramında, Vitellius Kudüs’e giderek burada, meyve satışlarından alınan vergide indirim yapmak ve başrahibin giysilerinin Roma himayesinde tutulması uygulamasını kaldırmak gibi Yahudilerin gönlünü alacak uygulamalarda bulunur. Nabatea’ya düzenlediği seferde de, Yahudiler ordusunun standartlarından rahatsız olmasın diye rotasını değiştirir.³⁰⁰ Vitellius’un bu hoşgörülü yaklaşımları; Roma’nın doğu politikası kapsamında, Iudaea’da huzuru sağlamak için

²⁹⁵ Luka, XIII.1.

²⁹⁶ Geza Vermes, **Jesus the Jew: A Historian’s Reading of the Gospels**, Philadelphia, Fortress Press, 1981, s. 47.

²⁹⁷ Ioseph., **AJ**, XVIII.85-7; Smith, **a.g.e.**, s. 513; Lémonon, **a.g.e.**, s. 231-9. On İki Levha Kanunları’yla birlikte Roma yasası her türden yasadışı toplantıyı yasaklamıştır ve herhangi bir suç niyeti tespit edilmeden de yalnızca toplanmak başlı başına bir suç sayılabilmektedir: Smith, **a.g.e.**, s. 566.

²⁹⁸ Ioseph., **AJ**, XVIII.88-9; Tac., **Ann.**, VI.32.5; Daniel R. Schwartz, **Studies in the Jewish Background of Christianity**, Wissenschaftliche Untersuchungen Zum Neuen Testament 60, Tübingen, Mohr Siebeck, 1992, s. 202-17.

²⁹⁹ Tac., **Hist.**, V.9.2.

³⁰⁰ Ioseph., **AJ**, XVIII.90, 120-2; Schürer, **a.g.e.**, s. 388.

daha az baskıcı yöntemler izlemeye gitmesi olarak görülebilir.³⁰¹ Ancak bu politikanın olumlu etkisi, çok geçmeden, imparator Tiberius'un ölümü ile başa gelen Caligula'nın baskıcı uygulamalarıyla yeniden kesintiye uğrayacaktır.

Caligula başa geldiğinde, Philippos'un ölümünün ardından Syria eyaletine bağlanan toprakları yeniden Yahudi yönetimine vererek, dostu Herodes Agrippa'yı, kral ünvanıyla bu tetrakhlığın başına atar.³⁰² Başlangıçta herşey yolundadır. Ancak, Caligula'nın imparator kültürünü; öncülleri gibi sembolik olarak ele almaktansa giderek içselleştirerek, kendisini tanrısallaştırması ve tebaasından da buna uygun şekilde kendisini yüceltmelerini beklemesi³⁰³ çok geçmeden Yahudilerle arasında sorun yaratacaktır. Anlaşmazlıkların ilk patlak verışı ise Iudaea'da değil ama, Yahudi diasporasının en önemli merkezlerinden biri olan Aleksandria'da gerçekleşecektir.

Mısır valisi Flaccus'un yeni imparatorla arası iyi değildir; taht mücadelesinde Caligula'nın rakibini desteklemiş, Caligula'nın zaferiyle ise pozisyonu tehlikeye düşmüştür. Philo Flaccus'un, imparatorun desteğini almak için gittiği politika değişikliği kapsamında, Yahudilere karşı bir tutum içine girdiğini yazar.³⁰⁴ Yerel halkla Yahudiler arasında zaten var olan huzursuzluk, yönetimin de desteğiyle körüklenir. M.S. 38 yılında, Herodes Agrippa Roma'dan Iudaea'ya dönerken kente uğradığında Yahudilerden coşkulu bir karşılama görürken, pagan halkın alay ve iğnelemelerine maruz kalır ve Flaccus bu alayları görmezden gelir. Flaccus, bir yandan da Caligula'nın desteğini kazanmak için, imparatorun çok önem verdiği

³⁰¹ Gabba, **a.g.e.**, s. 139.

³⁰² Roma'da, imparatorluk ailesiyle birlikte yetişmiş olan Agrippa, Büyük Herodes'in torunu ve Herodes Antipas'ın karısının kardeşidir. Caligula'nın dostu olan Agrippa, Tiberius'un iktidarının son yılında, Caligula'nın imparator olması yönünde ulu orta konuşmakla suçlanıp hapse atılmıştır. Caligula imparator olduğunda ise, Agrippa'yı serbest bırakarak ona hapisteki prangalarının ağırlığında bir altın zincir hediye etmiş ve tetrarkhlık ile kral ünvanı vermiştir: Ioseph., **BJ**, II.178-81; Ioseph., **AJ**, XVIII.126-237; Philo, **In Flacc.**, 25; Cass. Dio, LIX.8.

³⁰³ Philo, **Leg.**, 75-82, 93-118, 346; Suet., **Calig.**, XXII; Ioseph., **AJ**, XVIII.256; Cass. Dio, LIX.26, 28; Schürer, **a.g.e.**, s. 389; Gabba, **a.g.e.**, s. 140.

³⁰⁴ Philo, **In Flacc.**, 8-24; Albino Garzetti, **From Tiberius to the Antonines: A History of the Roman Empire AD 14-192**, Çev. J. R. Foster, 2. bs., Routledge, 2014, s. 95. Maurice Sartre, "Co-opting the Conqueror: The East from Augustus to Trajan", **A Companion to Roman Imperialism**, History of Warfare 81, Ed. Dexter Hoyos, Leiden, Boston, Brill, 2013, s. 288.

imparator kültünü büyük bir hevesle desteklemiş; Yahudilerse dini hassasiyetleriyle, kültü desteklemede gönülsüz davranmış ve gönülsüzlükleri, pagan halk tarafından suçlanmaları için bir vesile olmuştur.³⁰⁵ Artan düşmanlık ortamı içerisinde halk Flaccus'tan; imparator kültü kapsamında imparatorun heykelleri dikilirken, sinagogların istisna kalmamasını, buralarda da Caligula heykellerinin yer almasını talep eder. Flaccus tabandan aldığı bu talep ve destekle bir dizi Yahudi karşıtı uygulamayı hayata geçirir; önce sinagoglara imparatorun resimleri yerleştirilir; ardından Aleksandria Yahudilerinin vatandaşlık hakları geri alınır. Fethedilmiş bir halkmışçasına, Yahudilerin malları yağmalanır ve bunu Yahudilere karşı büyük bir kıyım izler.³⁰⁶ Aynı yıl, Flaccus imparatorun kararıyla tutuklanıp sürgün edilir. Flaccus'un sürgününün ardından, Aleksandria'daki Yahudilerinin statüsünün ne olduğu bilinmemekle birlikte; Caligula döneminde yoğun şekilde imparator kültü uygulamaları sürdürülürken, sinagoglarını geri alamamış olmaları muhtemeldir. M.S. 40 yılında, devam eden karışıklıklar kapsamında pagan ve Yahudi taraflar imparatora heyetler gönderir; ki Yahudi heyetinin başında Philo vardır. Ancak bu görüşmeler de Yahudilerin lehine sonuçlanmaz; aksine Caligula Yahudilere sinirlenir:

“Siz benim bir tanrı; hem de sizin dışınızdaki tüm diğer ulusların kabul ettiği bir tanrı olduğuma inanmayan tanrı düşmanları mısınız?”³⁰⁷

Caligula öldürülüp, Claudius başa gelene kadar Aleksandria'daki durum düzelmeyecektir. Cladius başa geldiğindeyse ilk icraatlerinden biri Aleksandria'daki iç savaşa son vermek ve Yahudilere eski ayrıcalıklarını geri vermek olacaktır.³⁰⁸

³⁰⁵ Philo, **In Flacc.**, 25-40; Schürer, **a.g.e.**, s. 389.

³⁰⁶ Philo'nun çizdiği tablo korkunçtur; Yahudilerin evleri ve dükkanları yağmalanırken; mülksüzleşip köleleşenler şanslı sayılır; çünkü birçokları taşlanmış, kimi yakılmış, kimiye kılıçtan geçirilmiştir. Sinagogların bazıları yıkılırken, yıkılmayanlar da tanrısallaştırılmış Caligula'nın heykel ve resimleriyle kirletilmiştir. İmparator kültüne karşı çıkan Yahudi gerousia (yaşlılar heyeti) üyeleri, getirildikleri tiyatrodaki halkın taş yağmuruna tutulurken, yine aynı sahnede Yahudi kadınlar domuz eti yemeye zorlanırlar: Philo, **In Flacc.**, 40-96; Philo, **Leg.**, 121-37; Schürer, **a.g.e.**, s. 390-1.

³⁰⁷ Philo, **Leg.**, 353.

³⁰⁸ Schürer, **a.g.e.**, s. 393-4; Emma Dench, **Empire and Political Cultures in the Roman World**, Key Themes in Ancient History, Cambridge, Cambridge University Press, 2018, s. 105-7. Aleksandria'daki Yahudi kıyımı ile ilgili detaylı bir araştırma için bkz.: Sandra Gambetti, **The Alexandrian Riots of 38 C.E. and the Persecution of the Jews: A Historical Reconstruction**, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 135, Leiden, Boston, Brill, 2009.

Caligula'nın imparator kültündeki ısrarı yalnız Mısır'da değil; Iudaea'da da Yahudilerle gerilim yaratır. M.S. 39'da, Yahudi nüfusun ağırlıklı olduğu sahil kenti Jamnia'daki pagan halk, imparatoru onurlandırmak üzere bir altar dikince, Yahudiler bu altarı yıkar. Olayı haber alan Caligula, bunu kendi otoritesine karşı bir eylem olarak görerek Yahudileri cezalandırmak üzere, Kudüs Tapınağı'na kendisinin bir heykelinin dikilmesini emreder.³⁰⁹ Bu, Roma'nın Yahudi dini yasalarına hoşgörü politikasına, imparatorluğun merkezinden gelen ilk karşı müdahaledir.³¹⁰ Yahudilerin bu emre direneceği açıktır; bu nedenle Caligula, emrini yerine getirmek üzere, Syria valisi Publius Petronius'u bizzat görevlendirir. Petronius, bir ordu eşliğinde Kudüs'e ilerlerken, yolda Yahudiler büyük kalabalıklar halinde yanına gelerek yasalarını çiğnememesi için yalvarırlar.³¹¹

“Petronius ... sordu: “Aksi halde Caesar'la mı savaşacaksınız?”. Yahudiler Caesar ve Roma halkı için günde iki kez kurban sunduklarını, ancak Caesar bu heykelleri diktirmek istiyorsa, bunun için önce tüm Yahudi ulusunu kurban etmesi gerektiğini söyleyerek; kendilerinin, eşleri ve çocuklarıyla birlikte ölmeye hazır olduklarını söylediler.”³¹²

Petronius, halkın ısrarı karşısında Caligula'ya bir mektup göndererek, onu emirden vazgeçiremese de, çeşitli nedenler öne sürerek³¹³ uygulamayı erteletir. Ardından, kırk gün boyunca hem halkla hem de Yahudi soylularla müzakereler yürütür ve Caligula'ya, yaptığı görüşmeler sonucunda emrin nasıl bir yıkıma yol açabileceğini anlatan bir mektup daha göndererek ordusunu Antiokheia'ya geri çeker. Bu sırada, toplu bir isyandan korkan Herodes Agrippa da imparatorla görüşerek; ona kendinden

³⁰⁹ Philo, **Leg.**, 200-3.

³¹⁰ Bkz.: P. Bilde, “The Roman Emperor Gaius (Caligula)'s Attempt to Erect his Statue in the Temple of Jerusalem”, **Studia Theologica: Nordic Journal of Theology** 32, Routledge, 1978, s. 67, 70-6; Gabba, **a.g.e.**, s. 140. Ayrıca bkz.: Eliezer Paltiel, **Vassals and Rebels in the Roman Empire: Julio-Claudian Policies in Judaea and the Kingdoms of the East**, Collection Latomus 212, Brussels, Peeters Publishers, 1991, s. 172-86.

³¹¹ Philo, **Leg.**, 203-46; Ioseph., **BJ**, II.184-7, 192-5; Ioseph., **AJ**, XVIII.261-72; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 40.

³¹² Ioseph., **BJ**, II.196-7.

³¹³ Petronius mektubunda heykellerin yapımının zaman istediğini belirtir; ayrıca hasat zamanı oluşuna da dikkat çekerek, halkın karara karşı ekinlerini toplamadıklarını ve burdan doğabilecek kıtlık tehlikesini öne sürerek, emrin uygulanması için doğru zaman olmadığını ifade etmeye çalışır.

önceki imparatorların böyle bir istekten kaçındığı söyler ve Yahudilerin hassasiyetini anlatarak imparatoru ikna eder. Fakat Caligula'nın fikir değiştirmesi uzun sürmez; Petronius'un mektubunu aldığı anda çok öfkelenir ve Kudüs'e gizlice heykelini gönderirken, Petronius'un ise ölüm emrini verir. Sonunda Caligula'nın M.S. 41 yılında öldürülmesi, Kudüs Tapınağı'nı "kirletilmekten" kurtarır.³¹⁴

Herodes Agrippa, Caligula ile görüşmeden önce, amcası, Galilaea *tetrarkhı* Herodes Antipas da Roma'ya giderek, kral ünvanının Agrippa yerine kendisine verilmesini istemiştir. Ancak burada, Agrippa'nın azatlı bir kölesi tarafından, Roma'ya karşı Parthlarla işbirliği yapmakla suçlanmış, depoladığı silahlar da şüpheleri desteklemiştir, kendini aklayamayan Antipas, Galya'daki Lugdunuma'a sürgün edilmiştir.³¹⁵ Agrippa Caligula'yı ziyarete geldiğinde imparator, Antipas'tan boşalan Galilaea ve Peraea topraklarını da onun kontrolüne verir. Caligula öldürüldüğünde halen Roma'da olan Agrippa, Claudius'un tahta geçmesine de yardımcı olarak, *Senatus* ile Claudius arasında arabuluculuk görevi üstlenir. Aynı yıl, M.S. 41'de Claudius tahta geçip, Agrippa'ya Iudaea ve Samaria'nın da yönetimini verince³¹⁶ Agrippa, dedesi Büyük Herodes gibi, birleşik bir Iudaea'ya hükmetme ayrıcalığına kavuşurken; doğrudan Roma yönetimi de yerini yeniden, bağlı kral aracılığıyla yönetime bırakır. Şüphesiz, bu bir jestten fazlasıdır; Roma Iudaea'nın doğrudan yönetimin zorluğunu görmüş olmalıdır.³¹⁷ Claudius bununla bir yandan da, Caligula'nın Tapınağa heykelini koydurma girişimiyle güvenmiş Yahudilerin gönlünü

³¹⁴ Petronius'un kurtuluşuysa mucizevidir; öyle ki Petronius'un ölüm emrini getiren haberciler deniz yolunda kötü hava şartlarından dolayı gecikirken, imparatorun ölüm haberini getirenler ise yirmi yedi gün daha önce gelir. Böylece yirmi yedi günlük bir gecikme Petronius'un hayatını kurtarır. Ioseph., **BJ**, II.199-203; Ioseph., **AJ**, XVIII.273-309; Philo, **Leg.**, 225-337; Tac., **Hist.**, V.9; Schürer, **a.g.e.**, s. 394-7; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 40-1; Goodman, **a.g.e.**, s. 752-3; Smith, **a.g.e.**, s. 513-4; Simon Corcoran, "State Correspondence in the Roman Empire: Imperial Communication from Augustus to Justinian", **State Correspondence in the Ancient World: From New Kingdom Egypt to the Roman Empire**, Ed. Karen Radner, Oxford University Press, 2014, s. 205.

³¹⁵ Ioseph., **BJ**, II.181-3; Ioseph., **AJ**, XVIII.240-52; Smallwood, **a.g.e.**, s. 191.

³¹⁶ Ioseph., **BJ**, II.206-16; Ioseph., **AJ**, XIX.212-75; Cass. Dio, LX.8.2.

³¹⁷ Bu zorluk başından beri yaşanan problemlerle kendini göstermiş olup; üst sınıfların desteğine rağmen ortak bir anlaşma zeminine varılamaması, turmanan sosyal gerilimler ve Roma eyalet yönetimi uygulamalarıyla Yahudiliğin özgün koşullarının uyumsuzlukları gibi nedenler monarşiye dönüşü cazip hale getirmiş olmalıdır: Gabba, **a.g.e.**, s. 140-1.

almayı da amaçlamış olabilir. Aleksandria'daki Yahudilere de eski haklarını veren imparator, genel olarak Yahudi dünyasını yatıştırıcı bir politika izlemeye çalışmıştır.³¹⁸

Kral Agrippa, Yahudiliğe saygılı, dindar bir yönetici olarak öne çıkar ve bu yönüyle Yahudilerin sevgisini kazanır. Krallığı genel olarak kabul görmüştür; ki bunda dindarlığı ile birlikte, Meryem'in torunu oluşuyla dayandığı Hasmoni kökeninden gelen meşruiyet de etkili olmalıdır.³¹⁹ Agrippa Iudaea'ya döndüğünde ilk işi Tapınağa giderek kurban sunmak olur. Ayrıca zamanında Caligula'nın kendisini esaretten kurtarıırken ona hediye ettiği, prangaları ağırlığındaki altın zinciri Tapınağın hazinesine adar. Roma valilerinin aksine Agrippa, kutsal kentte ikamet etmeyi seçer. Ayrıca yalnızca Iudaea'daki değil, her yerdeki Yahudilerin koruyuculuğunu üstlenir. Dedesi Büyük Herodes gibi diasporaya yardımlar yaparken; Syria'daki Dora kentinde bir sinagoga Claudius'un heykelinin dikilmesini izleyen Yahudi karşıtı olaylara da doğrudan müdahale ederek; Syria valisi ile yaptığı müzakerelerle olası bir kıyımı önler.³²⁰ Dindarlığıyla halkın 'kardeş' hitabını kazanan Agrippa, özellikle de Farisilerden destek bulur.³²¹

Diğer yandan Agrippa'nın, pagan nüfusun ağırlıkta olduğu bölgelerdeyse; son derece Hellenizm yanlısı uygulamalara imza attığı görülür. Kendisi zaten Roma'da yetişmiş olup, pagan gelenekleriyle iç içe büyümüştür. Philippos'un tetrarklığını devraldığında, bu pagan nüfusun ağırlıklı olduğu bölgede Caligula'nın portresini taşıyan sikkeler bastırarak, Philippos'un başlattığı geleneği devam ettirmiştir. Bununla kalmayıp; Iudaea yönetimine geldiğinde de, Kudüs dışındaki yerlerde imparatorun, hatta kendisinin resimlerinin yer aldığı sikkeler bastırır. Grek oyunlarını destekleyerek Caesarea'daki oyunlara sponsor olur; ayrıca sıradışı şekilde, buraya kızlarının heykellerini diktirir.³²² Yahudiliğin katı kurallarıyla çelişen bu gibi uygulamalarına

³¹⁸ Smallwood, **a.g.e.**, s. 193.

³¹⁹ **Ae.**, s. 193.

³²⁰ Ioseph., **AJ**, XIX.294-331; Schürer, **a.g.e.**, s. 445-6; Smallwood, **a.g.e.**, s. 193, 196.

³²¹ Schürer, **a.g.e.**, s. 447.

³²² Ioseph., **AJ**, XIX.335-57; Daniel R. Schwartz, **Agrippa I: The Last King of Judaea**, Texte und Studien zum antiken Judentum 23, Tübingen, J. C. Mohr, 1990, s. 133.

bakarak, Agrippa'nın dindarlığı, yalnızca politika gereği olarak görülebilir. Ya da bu tutumla Agrippa; krallığındaki pagan ve Yahudi halklar arasındaki gerilim ve hoşnutsuzluğun farkında olup, her iki tarafın da taleplerine cevap vererek ülkesinde barış ve huzuru sağlamaya çalışmış da olabilir.³²³

Agrippa'nın krallığı dönemindeki iki girişimi Roma ile gerginlik sebebi olmuştur. Bunların ilki; Kudüs'ün Yeni Şehir (Bezetha) bölümünü bir surla çevirmek istemesidir. Roma'dan habersiz başlanan surun yapımını öğrenen Syria valisi, bunu Claudius'a rapor edince; Claudius bu boyutta bir sur inşasını şüpheli bulur ve inşa durdurulur. Iosephus, bu sur tamamlanabilseydi; Roma'nın Zealot isyanında kente girebilmesinin mümkün olmayacağını söyler.³²⁴ Diğer girişim ise Agrippa'nın, Roma'ya bağlı beş kral ile ülkesinde bir görüşme organize etmesidir. Görüşme, Syria valisinin çıkagelip, krallara evlerine geri dönmelerini bildirmesiyle son bulur. Agrippa validen şikayetçi olur, ancak bir bağımlı kral olarak dış politika faaliyetlerinde bulunması uygun olmadığından Claudius'tan destek alamaz.³²⁵

Agrippa'nın egemenliği oldukça kısa ömürlü olup; M.S. 44 yılındaki ani ölümüyle sona ermiştir.³²⁶ Claudius, kralın genç oğlu II. Agrippa'ya krallığı devretmektense, yeniden valiler aracılığıyla yönetime dönmeyi seçer. Smallwood, Claudius'un, yaptığı Iudaea düzenlemesinin bu kadar kısa ömürlü olacağını ummuyor olmakla birlikte, hoşnutsuz da olmadığını düşünür; çünkü Agrippa ölmese, hırslı ve başına buyruk yapısı, ve ölçsüz harcamalarıyla³²⁷ daha fazla soruna yol açacak;

³²³ Schürer, **a.g.e.**, s. 452.

³²⁴ Ioseph., **BJ**, II.218-22; Ioseph., **AJ**, XIX.326-7; Tac., **Hist.**, V.9; Smallwood, **a.g.e.**, s. 197. Ki; Yahudiler isyan zamanında suru kendi çabalarıyla tamamlamaya çalışacaktır, bkz.; Ioseph., **BJ**, II.648, V.155.

³²⁵ Ioseph., **AJ**, XIX.338-42; Smallwood, **a.g.e.**, 198.

³²⁶ Agrippa; İncil'e göre, bir konuşması sırasında halkın, sesinin tanrısallığını haykırması; Iosephus'a göre de imparator onuruna Caesarea'da düzenlenen festivalde, gümüş rengi giysiler içinde halkın karşısına çıkıp bir tanrı olarak selamlanması üzerine Tanrı'nın gazabına uğrayarak hastalanıp ölmüştür: Elçilerin İşleri, XII.21-3; Ioseph., **AJ**, XIX.343-52; D. R. Schwartz, **a.g.e.**, s. 145-9.

³²⁷ Agrippa'nın masraflı inşaa faaliyetleri ve pagan kentlerine verdiği cömert destekler için bkz. Ioseph., **AJ**, XIX.299-311, 327, 331-52; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 165. Momigliano da, Iosephus'un Agrippa'nın gelirlerini bilmesinin yalnızca, ölümü sonrası Roma tarafından hesaplarının incelemeye alınmış olmasıyla mümkün olabileceğini söyler; Momigliano, **a.g.e.**, s. 387. Karşı görüş için bkz.: D.R. Schwartz, **a.g.e.**, s. 150-1.

ileride ödeme zorlukları ya da Doğu'nun güvenliği gibi nedenlerle görevden alınmasıysa daha zor olacaktır.³²⁸ Bazı araştırmacılar ise, ekonomiden ziyade, Agrippa'nın bağımsız tavırlarının ana problemi oluşturduğunu düşünür.³²⁹ Sonuçta, kısa bir krallık denemesinin ardından yeniden eyalet sistemine dönülür. Yeni eyaletin sınırları daha geniş olup, eski eyalet ile birlikte Galilaea ve Peraea'yı da kapsamaktadır ve bu kez valileri *procurator* ünvanını alacaktır.

Atanan ilk Iudaea *procuratoru* Cuspius Fadius (M.S. 44-45/6) olur. Fadius göreve geldiğinde ilk olarak, Peraealılar ile Philadelphialılar arasında yaşanan sınır kavgasını bastırır ve kavgada öne çıkan üç Yahudi'nin birini öldürtüp diğerlerini ülkeden sürer. Ardından başrahibin giysilerinin yeniden Roma kontrolünde, Antonia Kalesi'nde tutulmasını talep eder ama Yahudiler Claudius'a ulaşarak rahatsızlıklarını dile getirince, imparator Yahudilerin lehine karar vererek Fadius'un bu girişimini önler.³³⁰ Bu olay, merkezi hükümetin Yahudi dini ve kültürüne hassasiyetine karşın, valilerin aynı hassasiyeti paylaşmamasına bir örnek olarak görülebilir. Ki, eyalet sistemine dönüşle birlikte valiler gitgide daha özensizleşecek³³¹ ve isyan da adım adım körüklenecektir.

Fadius döneminde de bastırılan 'haydut' hareketlerinden söz edilir.³³² Bunların en dikkat çekenini, Iosephus'ta geçen ilk 'sahte peygamber' olan Theudas'ınkidir. Iosephus'a göre Theudas inananlarıyla birlikte Ürdün Nehri'ne giderek, burada Musa'nın Kızıldeniz'i yarması gibi nehri yarıp onları karşıya geçireceğini iddia etmiş; Fadius gönderdiği süvari birliğiyle buna müdahale etmiştir. Grup dağıtılır, çoğu öldürülür ve Theudas'ın başı kesilerek Kudüs'e götürülür.³³³ Hareketin önemi, İncil'de

³²⁸ Smallwood, **a.g.e.**, s. 199.

³²⁹ D. R. Schwartz, **a.g.e.**, s. 150-3; Goodman, **The Roman World 44 BC – AD 180**, s. 255.

³³⁰ Ioseph., **AJ**, XX.2-4, 6-14.

³³¹ Özellikle üçüncü *procurator* Cumanus ile birlikte hızlı bir kötüleşme yaşanacaktır. "Bu açıdan, en az suçlu olanlar; atasal geleneklere herhangi bir müdahaleden kaçınarak ulusu barış halinde tutan ilk iki *procurator*dur." Schürer, **a.g.e.**, s. 455.

³³² Ioseph., **AJ**, XX.5., Hengel, *Zealots: Investigations into the Jewish Freedom Movement in the Period from Herod I until 70 A.D.*, s. 344.

³³³ Ioseph., **AJ**, XX.97-8, ayrıca Iosephus ve Luka'dan alıntıyla: Euseb., **Hist. eccl.**, II.11.

döneme dair verilen iki isyan örneğinden biri Galilaealı İudas'ınken, diğerinin Theudas'ın hareketi olmasından anlaşılabilir:

“Bir süre önce Theudas da kendisiyle ilgili büyük iddialarda bulunarak başkaldırdı. Dört yüz kadar kişi de ona katıldı. Ama adam öldürüldü, izleyicilerinin hepsi dağıtıldı ve hareket yok oldu.”³³⁴

Buradan da görülebileceği gibi bu; peygamberlik iddiaları ile isyancılığın, politika ile dinin birbirine karıştığı bir çağdır ve Theudas'ın ne ölçüde bir ‘peygamber’ ne ölçüde bir ‘haydut’ olduğuna karar vermek kolay değildir.³³⁵

Fadus'tan sonraki *procurator*, Aleksandria'nın ünlü Yahudi ailelerinden birinden gelen ve Philo'nun da yeğeni olan Tiberius Aleksandros'tur (M.S. 45/6-48).³³⁶ Aleksandros Yahudiliği terk etmiştir; ancak bu kültürün içine doğup büyümüş olduğundan Yahudi adet ve geleneklerini iyi bilmektedir. Claudius bu seçimiyle, doğrudan Roma yönetimine dönüş ile özerkliklerini kaybeden Yahudileri, dillerinden anlayan bir yöneticiyle memnun etmek istemiş olabilir. Yahudilerin, dinlerinden ayrılmış birine ne derece yakınlık duyabilecekleri ise soru işaretidir.³³⁷ Yine de Aleksandros'un dönemi görece huzurlu bir dönem olarak kabul edilir.³³⁸ Bununla

³³⁴ Elçilerin İşleri, V.36; Smith, **a.g.e.**, s. 514-5. Bir kronoloji hatası ile olay, Galilaealı İudas'tan önce gerçekleşmiş şekilde anlatılmaktadır; bkz. Black, **a.g.e.**, s. 48-9; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 199.

³³⁵ Horsley ve Hanson hareketin motivasyonlarına dair çeşitli ihtimaller üzerinde durur, ki bunlardan biri; Theudas'ın, Kızıldeniz'i yararak halkı Mısırlıların boyunduruğundan kurtaran Musa'ya öykündüğü ve Ürdün Nehri'nden geçişin Roma boyunduruğundan kurtuluşu simgelediğidir; bkz. Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 164-7. Hengel, Theudas ve takipçilerinin silahlı olduğunu düşünür; Hengel, **a.g.e.**, s. 230. Karşı görüş için bkz.; Rebecca Gray, **Prophetic Figures in Late Second Temple Jewish Palestine: The Evidence from Josephus**, New York, Oxford, Oxford University Press, 1993, s. 114-6. Başka analizler için bkz.: P. W. Barnett, “The Jewish Sign Prophets – A.D. 40-70: Their Intention and Origin”, **New Testament Studies** 27, Cambridge University Press, 1981, s. 680-1.

³³⁶ Ioseph., **AJ**, XX.100. Tiberius Aleksandros, valiliğinden sonra Parthlara karşı savaşta yer almış; Tac., **Ann.**, XV.28.4, ve Mısır valiliği de yapmış olup; Ioseph., **BJ**, II.309,492, IV.616; Tac., **Hist.**, I.11, II.74, 79; Suet., **Vesp.**, VI, Kudüs kuşatmasında da Titus'un en önemli yardımcılarından olacaktır; Ioseph., **BJ**, V.45, VI.237. Aleksandros'un ailesi de Roma İmparatorluğu'nda önemli yerlerde hizmet etmiş; Yahudilikten dönen aile üyeleri arasından, Roma devlet dininin önemli rahipliklerinden biri olan *Fratres Arvales* rahibi bile çıkmıştır. Tiberius ve ailesi hakkında detaylı bilgi için bkz.: E. G. Turner, “Tiberivus Ivlivs Alexander”, **The Journal of Roman Studies** 44, London, Society for the Promotion of Roman Studies, 1954, s. 54-64; Viktor Burr, **Tiberius Iulius Alexander**, Antiquitas : Reihe 1: Abhandlungen zur alten Geschichte, R. Habelt, Bonn, 1955.

³³⁷ Burr, **a.g.e.**, s. 336, Goodman, “Judaea”, s. 751-2.

³³⁸ Goodman, **a.g.e.**, s. 753.

birlikte Iosephus bu dönemde, Dördüncü Felsefe'nin kurucusu Galilaealı Iudas'ın oğulları Yakup ve Simon'un yakalanıp, Aleksandros tarafından çarpmıha gerildiklerini yazar;³³⁹ ki bu, isyan hareketlerinin devam ettiğini gösterir. Iudas'ın oğulları ile ilgili bildiklerimiz Iosephus'un bu cümlesi ile sınırlıdır ancak oğullar, babalarıyla başlattığı isyancı akımı devam ettirmiş olmalıdır.³⁴⁰ Dönemde yaşanan kıtlık³⁴¹ ve doğurduğu sefalet de, isyancı eğilimlerin güçlenmesinde etkili olmuş olmalıdır.³⁴² Aleksandros dönemi sona erip, yerine Ventidius Cumanus'un gelmesiyle birlikteyse durumlar daha da kötüleşecek ve ülke giderek bir kaosa sürüklenecektir.

Cumanus dönemi (M.S. 48-52) Zealot isyanına giden süreçte bir dönüm noktası olarak görülür. Bu dönemde ülkenin her yanına yayılan karışıklıklar öyle bir boyuta gelir ki; Cumanus'un ardılları bu kaosu çözmek bir yana, sınırlandırmayı dahi başaramayacaktır.³⁴³ Kargaşayı başlatan olayların ilki, Pesah bayramı sırasında Kudüs'te gerçekleşir. Her bayram olduğu gibi o yıl da, dört bir yandan gelen Yahudiler Tapınağı doldurmuş ve Cumanus, bayramlarda alışlageldiği üzere, Antonia Kalesi'nden bir grup askerini gözetim amacıyla portikolarının üzerine yerleştirmiştir.³⁴⁴ Askerlerden biri, giysisini kaldırıp, aşağıda ibadet etmekte olan Yahudilere doğru ahlak dışı bir hareket yapınca kalabalık öfkelenir. Cumanus askere ceza vermeden halkı sakinleştirmeye çalışır; ama öfkelerinin dinmediğini, hatta kiminin askerlere taş atmaya başladığını görünce, toplu bir ayaklanmadan korkarak, kaledeki tüm askerlerini aşağı çağırır. Askerlerin gelişini gören halk, paniğe kapılıp kaçmaya çalışınca ise izdiham çıkar ve bir çok Yahudi ezilerek can verir. Ölenlerin sayısını Antiquitates yirmi bin, Bellum'sa otuz binden fazla olarak bildirir.³⁴⁵ Bu rakamlar abartılı olmakla birlikte, felaketin büyüklüğü hakkında fikir vermektedir.

³³⁹ Ioseph., **AJ**, XX.102.

³⁴⁰ Gabba, **a.g.e.**, s. 143, Shimon Applebaum, "The Zealots: The Case for Reevaluation", **The Journal of Roman Studies** 61, London, Society for the Promotion of Roman Studies, 1971, s. 160-1.

³⁴¹ Ioseph., **AJ**, XX.51-3, 101. Bu kıtlık, Elçilerin İşleri, XI.27-30'da bahsedilen kıtlık olabilir; bkz. Schürer, s. 457.

³⁴² Hengel, **a.g.e.**, s. 345-6.

³⁴³ Smallwood, **a.g.e.**, s. 263, Gabba, s. 143-4.

³⁴⁴ Antonia Kalesi'nden Tapınağa bakışın bir modellemesi için bkz.: **Resim 9**.

³⁴⁵ Ioseph., **BJ**, II.223-7; Ioseph., **AJ**, XX.105-12, Eusebius, herhalde Bellum'u referans alarak ölen Yahudi sayısı için otuz bin demektedir; Euseb., **Hist. eccl.**, II.19.1. Ayrıca Schürer, **a.g.e.**, s. 458.

Bir başka olay, imparatorun bir kölesinin Kudüs'e yakın bir yolda bazı haydutlar tarafından soyulması üzerine gerçekleşir.³⁴⁶ Olayı haber alan Cumanus, haydutları yakalamadıkları için çevre köyleri cezalandırmak üzere, köylere askerlerini gönderir. Askerler evleri yağmalarken bir tanesi, bulduğu bir Torah'ı parçalayıp ateşe atınca, bunu gören halk "ateşte yanan tüm ülkeleriymiş gibi" öfkelenir ve bir heyet halinde Caesarea'daki Cumanus'a giderek, Tanrı'larına ve yasalarına karşı böylesi bir hakareti cezasız bırakmaması için ona yalvarırlar. Askeri cezalandırmadan kalabalığın ikna olmayacağını gören Cumanus, askerini öldürülmesini emreder. Böylece yatışan Yahudiler, köyelerine geri döner.³⁴⁷

Üçüncü olay da yine bir bayram sırasında gerçekleşir. Kudüs'e gitmek üzere Galilaea'dan yola çıkan Yahudilerden biri,³⁴⁸ Samaria'dan geçerken saldırıya uğrayıp öldürülür. Iosephus'un anlatısına göre, bu cinayet üzerine Galilaea'dan büyük bir kalabalık toplanıp Samarialıları cezalandırmak isteyince, Galilaealı soylular Cumanus'un yanına giderek, çatışma çıkmadan, suçluları cezalandırmasını isterler. Ancak Cumanus; Bellum'a göre durumu önemsemediğinden, Antiquitates'e göre ise Samarialılardan rüşvet aldığından, bir şey yapmaz. Bu sırada Kudüs'teki Yahudiler, olayı ve Cumanus'un cinayeti cezasız bıraktığını öğrenince, intikam almak üzere Samaria'ya doğru yola çıkarlar. Grubun başında uzun zamandır dağlarda 'haydutluk' yapmakta olan Eleazar ben Dinai ile bir Aleksandros vardır.³⁴⁹ Bölgeye güneydoğudan saldıran grup, köyleri ateşe verip sakinlerini öldürür. Bunun üzerine Cumanus, birlikleriyle Samarialıların yardımına gelir ve Eleazar'ın grubunun çoğu öldürülür, pek çoğu da tutsak alınır. Ardından bu kez bir başka grup toplanıp Samaria'ya doğru yola çıkınca, Kudüs'ün önde gelenleri peşlerinden gidip, Roma'nın öfkesini üzerlerine çektiklerini söyleyerek dönmeleri için ısrar edince grup dağılır fakat pek çoğu

³⁴⁶ Bu haydutların da normal soyguncular olmayıp, Zealot akımına dahil olmaları olasıdır.

³⁴⁷ Ioseph., **BJ**, II.228-31; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 41. Antiquitates'te Torah'ın yalnızca parçalandığı söylenir, yakma yoktur; Ioseph., **AJ**, XX.113-7.

³⁴⁸ Bellum'da anlatı bir kişi şeklinde iken, Antiquitates'te ise birden çok kişi kastedilerek Galilaealılar denir. Antiquitates'teki kaydın sonradan, Iosephus'un Yahudiler lehine yaptığı bir düzeltme olması olasıdır; Smith, **a.g.e.**, s. 516.

³⁴⁹ Antiquitates'teki anlatıda Aleksandros yoktur.

'haydut'luğa soyunur ve ülkenin her yanı haydutların yağma ve isyanlarıyla dolar. Samarialıların önde gelenleri, Syria valisi Quadratus'a giderek yağmacılara karşı bir şey yapmasını isterler. Yahudi önde gelenleri de Quadratus'un huzuruna çıkarak; karışıklıkları başlatanın Samarialılar ve asıl sorumlunun cinayetin faillerini cezalandırmayan Cumanus olduğunu söylerler. Quadratus durumu bizzat incelemek üzere Caesarea'ya gider ve burada Cumanus'un esir aldığı tüm Yahudilerin çarpmıha gerdirip, olaylarda yer aldığı öğrenilen başka Yahudilerin de başlarını kesitirir. Ardındansa Cumanus'la birlikte iki tarafın önde gelenlerini, durumu izahat için Roma'ya gönderir. Roma'da tarafları dinleyen Claudius, II. Agrippa'nın da devreye girmesiyle, Yahudilerden yana karar vererek; önde gelen üç Samarialıyı infaz ettirip Cumanus'u sürgün eder.³⁵⁰ Fakat Iudaea bir kez karışmıştır ve bu karışıklığı durdurmak kolay olmayacaktır.

Cumanus'un ardından yeni Iudaea valisi Antonius Feliks (M.S. 52-58/60) olur.³⁵¹ İmparatorluğun azatlı bir kölesi olan Feliks'in *procurator* olarak atanması sıradışıdır ancak yine azatlı bir köle olup, Claudius döneminde imparatorluğun önemli isimlerinden biri olan ağabeyi Pallas bu atamada etkili olmuştur.³⁵² Feliks, ayrıca Kral

³⁵⁰ Ioseph., **BJ**, II.232-45; Ioseph., **AJ**, XX.118-36, Seth Schwartz, **The Ancient Jews from Alexander to Muhammad**, Key Themes in Ancient History, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, s. 73. Mason, Zealot isyanının patlak verdiği M.S. 66 yılında da olayların Caesaria'daki paganlarla Yahudiler arasındaki çatışmadan çıktığını hatırlatarak, iki olayın ne kadar benzediğine dikkat çeker. Öyle ki; eğer imparator Claudius Yahudilerden yana karar almasa, isyan belki de M.S. 52'de çıkacaktır. Bu açıdan Mason'a göre iki olaydan birinin sonucunda isyan çıkmasındaki belirleyici etmen, imparator Claudius ile Nero'nun farkı olmuştur; Steve Mason, **A History of the Jewish War A.D. 66-74**, Cambridge, Cambridge University Press, 2016, s. 272.

³⁵¹ Cumanus, Iosephus'ta, döneminin tek valisi olarak anlatılmaktayken; Tacitus'un kaydında bölgeler arası ayrışmadan dolayı, Feliks'in Samaria ve Iudaea'dan, Cumanus'un ise yalnızca Galilaea'dan sorumlu olduğu yazılmakta ve yaşanan olayların sorumluluğu her ikisine de yüklenmektedir: Tac., **Ann.**, XII.54. Iosephus'un kaydının mı yoksa Tacitus'un kaydının mı doğru olduğu tartışmalı olup (örneğin Garzetti tarihini Tacitus'un anlatısına göre yazmıştır; bkz: Garzetti, **a.g.e.**, s. 127); Feliks'in, Cumanus'un sürgünü öncesinde de bölgenin bir kısmının yönetiminde olup olmadığı bilinmemektedir. Bununla birlikte, Claudius'un olaylar üzerine yalnızca Cumanus'u cezalandırıp, Feliks'i valiliğe getirmesi, Feliks'in sorumluluğu olmadığını düşündürmektedir; bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 459-60; R. Hanslik, "Ventidius Cumanus", **Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft**, C. VIIIA, Ed. Pauly Wissowa, Stuttgart, Alfred Druckenmüller Verlag, 1955, s. 2447; Momigliano, **a.g.e.**, s. 388-91; E. Mary Smallwood, "Some Comments on Tacitus, Annals XII.54", **Latomus** 18, Brussels, Société d'Études Latines de Bruxelles, 1959, s. 560-7.

³⁵² Schäfer, **a.g.e.**, s. 118; Smith, **a.g.e.**, s. 516. Ayrıca bkz. Garzetti, **a.g.e.**, s. 134-5.

Agrippa'nın kızı ve II. Agrippa'nın³⁵³ kızkardeşi olan Drusilla ile evlenerek, Yahudi kraliyet ailesiyle de bağ kurmuştur.³⁵⁴ Tacitus Feliks'in, arkasındaki destekle, ne suç işlerse işlesin cezasız kalacağını düşündüğünü söyler³⁵⁵ ve onun Iudaea'da "yönetim gücünü tamamen bir kölenin içgüdüleriyle kullanıp, her türlü hırsı ve zalimliği gösterdiğini" yazar.³⁵⁶ Böyle bir yönetim, yangına körükle gitmek gibidir. Smallwood ise; Tacitus'un gözünde azatlı bir kölenin iyi bir şey yapamayacağına dikkat çeker;³⁵⁷ buna göre Tacitus'un bakışı olumsuz ucu yansıtır. Tersine İncil'deyse; Paulus'u suçlayanlar Feliks'i överek, valinin aldığı önlemlerle ulusa esenlik getirdiğini söylemektedirler.³⁵⁸ Iosephus'taysa, olumsuz değilse de; yetersiz ve etkisiz bir yönetici portresi vardır.³⁵⁹ Hangi portrenin gerçeğe en yakın olduğunu bilememekteyiz; ancak sonuçta nasıl bir yönetimi olursa olsun Feliks, Iudaea'daki karışıklıkları çözmeye başarılı olamamıştır.

Feliks göreve geldiğinde, isyanlar artık bireylere bağlı çıkan münferit olaylar olmaktan çıkıp; Iudaea'nın genel bir gerçekliği haline almıştır. 'Haydut'lara karşı mücadeleye girişen Feliks, Samaria'daki olaylarda öncülük etmiş haydut lideri Eleazar ben Dinai'yi de hile yoluyla yakalamayı başarır.³⁶⁰ Iosephus, Feliks'in çarpmıha gerdirdiği haydutların ve onlarla suç ortaklığı yaptıkları gerekçesiyle takip ettirip cezalandırdığı vatandaşların sayısının, sayılamayacak kadar çok olduğunu söyler.³⁶¹ Fakat çok geçmeden yakalanması zor başka bir 'haydutluk' türer: *Sicarii*. Latince

³⁵³ Bu sırada II. Agrippa'ya Philippos'un eski tetrarklığının yönetimi verilir ve M.S. 54 yılında Claudius ölüp yerine Nero imparator olduğunda II. Agrippa'nın yönetim alanı daha da genişletilerek, kuzey Galilaea ve Peraea'nın bir kısmından da sorumlu kılınır: Ioseph., **BJ**, II.252; Ioseph., **AJ**, XX.159. Belki de Iudaea'yi yeniden birleşik bir krallık şeklinde II. Agrippa'nın yönetimine vermek amaçlanmaktadır ve verilen topraklarla Agrippa, yavaş yavaş Iudaea krallığına hazırlanmaktadır; bkz. Gabba, **a.g.e.**, s. 142, 145; Mason, **a.g.e.**, s. 273.

³⁵⁴ Ioseph., **AJ**, XX.141-4; Elçilerin İşleri, XXIV.24. Drusilla Feliks'in ikinci eşi olup, ilk eşi ise Marcus Antonius ve Kleopatra'nın torunudur; Tac., **Hist.**, V.9. Feliks, böylece Antonius'un bir başka torunu olan imparator Claudius ile de akrabalık bağı kurmuştur.

³⁵⁵ Tac., **Ann.**, XII.54.

³⁵⁶ Tac., **Hist.**, V.9.

³⁵⁷ Smallwood, *The Jews Under Roman Rule: From Pompey to Diocletian*, s. 270.

³⁵⁸ Elçilerin İşleri, XXIV.2-3.

³⁵⁹ Smallwood, **a.g.e.**, s. 270.

³⁶⁰ Feliks Eleazar'ı, karşısına çıkarsa kendisine hiçbir zarar vermeyeceğine ikna etmiş, ancak Eleazar geldiğinde ise tutuklatarak Roma'ya göndermiştir.

³⁶¹ Ioseph., **BJ**, II.253; Ioseph., **AJ**, XX.160-1.

Sicarius (hançerli adam) sözcüğünün çoğulu olan *Sicarii*, adını üyelerinin düşmanlarını öldürmede kullandıkları küçük hançerlerden alır. Iosephus, Zealot hareketinin en önemli gruplarından biri olacak olan *Sicarii*'yi şöyle tarif eder:

“Ama ülke bu belalardan temizlenirken, Kudüs'te, adına *Sicarii* denen ve gün ışığında adam öldüren yeni bir haydut türü doğuyordu. Düşmanlarını öldürmede kullandıkları küçük hançerlerini kıyafetlerinin altına saklayarak, kalabalıkların arasına karışabildikleri bayramlar, özellikle etkin oldukları zamanlardı. Sonra, düşmanları yere serildiğinde, bu katiller de (kalabalığın) öfkeli haykırışlarına katılır ve bu inandırıcı davranışlarıyla asla farkedilmezlerdi.”³⁶²

Böylesi bir taktik *Sicarii*'ye Kudüs'te, hatta Tapınak bölgesinde dahi etkili olabilme imkanı verir.³⁶³ Nitekim ilk kurbanları başrahip Yonatan olur³⁶⁴ ve Yonatan'ı başka cinayetler izler. *Sicarii* özellikle üst sınıftan Yahudileri hedef alarak gerçekleştirdiği suikastlarla, elit kesim arasında büyük korku ve paniğe yol açar.

Ayrıca bir de, Josephus'un “elleri daha temiz ama amaçları daha çirkin” dediği sahte peygamberler vardır. İlahi vahiyler aldıklarını söyleyerek halkı, Tanrı'nın Roma hakimiyetinden kurtuluş için göndereceği işaretleri almak üzere çöllere çağırın³⁶⁵ bu sahte peygamberlerin eylemlerini, isyana özhazırlık olarak değerlendiren Feliks,³⁶⁶ birliklerini göndererek birçoğunu kılıçtan geçirtir. Dönemin sahte peygamberlerinden en meşhuru, İncil'de de geçen Mısırlı bir Yahudi'dir. Iosephus, bu Mısırlı'nın otuz bin civarında takipçi topladığını ve inananlarıyla birlikte çöllerden geçerek Zeytin Dağı'na çıktığını yazar. İnançlarına göre Mısırlı'nın bir emriyle Kudüs'ün surları yıkılacaktır; ve müritleri de Kudüs'e girip Roma garnizonunu defederek, peygamberlerini başa getirecektir. Ancak girişimleri Feliks'in karşı atağı ile önlenir ve müritlerin çoğu

³⁶² Ioseph., **BJ**, II.254-5.

³⁶³ Hengel, **a.g.e.**, s. 351.

³⁶⁴ Bu konuda Bellum ve Antiquitates'teki iki farklı anlatım için bkz.: **3.3.3.1. İsyana Kadarki Dönemde Sicarii.**

³⁶⁵ Ioseph., **BJ**, ve sahte peygamberler çıkacak ve büyük alametler gösterecekler...Bunun için size ‘Bakın, o çölde’” derlerse inanmayın.”: Matta, XXIV.24, 26; Vermes, **a.g.e.**, s. 97.

³⁶⁶ Schürer de, Makabi zamanlarından beri Yahudi direniş gruplarının çöle çekilmesinin, askeri hareketleri için bir başlangıç aşaması olduğuna dikkat çeker; Schürer, **a.g.e.**, s. 464.

öldürülürken; Mısırlı, birkaç inanani ile birlikte kaçır.³⁶⁷ Elçilerin İşleri'nde, Paulus yasaya aykırı şekilde Tapınağa Grekleri soktuğu iddiasıyla halkın saldırısına uğrayıp, Roma komutanının müdahalesiyle öldürülmekten kurtulduğunda, komutan onu kaçan Mısırlı sanarak sorar: “Sen kısa süre önce devlete karşı ayaklanma başlatıp, dört bin *Sicariyi* çöle götüren Mısırlı değil misin?”³⁶⁸ İncil'deki rakam daha gerçekçi görünmekte olup, bu Mısırlı'nın inananlarına da *Sicarii* denmiş olması, ister sahte peygamberler öncülüğünde, ister 'haydutluk' şeklinde olsun; isyan hareketlerinin benzer algılandığına işaret etmektedir.³⁶⁹ Feliks'in müdahalelerine rağmen, dağıtılan grupların yerine yenileri çıkmakta, kargaşa durulmamaktadır:

“Bunlar susturulduğunda, bu kez, tıpkı hasta bir vücuttaki gibi, başka bir kısım iltihaplanıyordu. Düzenbazlar ve haydutlar birleşerek, halkı bağımsızlıklarını savunmaları için yüreklendirdiler ve Roma'ya boyun eğmeye devam eden her kim olursa öldürmekle tehdit edip; gönüllü şekilde köleliği kabul edenleri zorla vazgeçireceklerini söylediler. Kendilerini bölükler halinde ülkenin her yanına dağıtarak, zenginleri öldürüp evlerini yağmaladılar ve köyleri ateşe verdiler. Böylece taşkınlıklarının etkileri İudaea'nın her yanında hissedildi ve savaş her gün daha da alevlendi.”³⁷⁰

Bu kaos ortamı içerisinde belki güvenlik kaygısından, belki kendileri de bu ortamdan yararlanmak için, elit sınıflar da kendilerine çeteler oluşturmuştur. Çeteler karşıt gruplar halinde ayrılırken, ülke sürekli çeşitli grupların birbirleriyle çatışmalarına sahne olmaktadır. Rahipler dahi kendi arasında bölünmüş, rahip aristokrasisi ile alt sınıftan rahipler arasında da bir savaş başgöstermiştir. Gücü elinde tutan başrahipler, savaşı; tuttıkları çeteler aracılığıyla rahiplere ait olan *tithe* bağışlarına el koymaya kadar götürmüştür.³⁷¹ Dönemin başrahiplerinin zalimliği, Talmud'da bir rabbinin ağzında da geçer:

³⁶⁷ Ioseph., **BJ**, II.258-63; Ioseph., **AJ**, XX.167-72; Goodman, **a.g.e.**, s. 753; Smith, **a.g.e.**, s. 515.

³⁶⁸ Elçilerin İşleri, XXI.27-38.

³⁶⁹ Lake, bu ifadede hem Sicarii, hem Mısırlı sahte peygamber hem de daha önceki sahte peygamber Theudas'ın birleştirilmiş olduğunu düşünür: K. Lake, “Appendix A: The Zealots”, **The Beginnings of Christianity I: The Acts of the Apostles**, C.I, Ed. F. Jackson, K. Lake, London, MacMillan and Co., 1920, s. 422. Ayrıca bkz.; Smallwood, **a.g.e.**, s. 276.

³⁷⁰ Ioseph., **BJ**, II.264-5.

³⁷¹ Ioseph., **BJ**, XX.179-81, 206-7; Schürer, **a.g.e.**, s. 464-5; S. Schwartz, **a.g.e.**, s. 73; Smith, **a.g.e.**, s. 516.

“Keder benim, Boethus ailesi yüzünden,
benim keder, onların sopalarından,
Keder benim, Hanan ailesi yüzünden,
benim keder, (yaydıkları) söylentilerden,
Keder benim, Kathros ailesi yüzünden,
benim keder, (yazdıkları) kalemlerinden,
Keder benim, İşmael ben Phiabi ailesi yüzünden,
benim keder, onların yumruklarından,
Çünkü onlar başrahiplerdir, oğulları hazinedar,
damatları Tapınak şefidir ve köleleri halkı sopalar.”³⁷²

Feliks’in zorlu valilik dönemi son olarak bir de Caesarea’da, Yahudiler ile Syrialılar arasındaki savaşa tanık olur. Yahudiler, kentin kurucusu Herodes’ten dolayı, kentin kendilerinin olduğunu savunmakta; Syrialılar ise, Herodes’in burada yaptırdığı heykellere ve pagan tapınaklarına işaret ederek kentin asıl sahipleri olduklarını söylemektedir.³⁷³ Silahlanan iki tarafın arasında her gün çatışmalar olur. Feliks birlikleriyle müdahale edip pek çok Yahudi’yi öldürtse de iç savaş devam eder. Sonunda Feliks her iki taraftan öne çıkanları, dertlerini anlatmak üzere Nero’ya gönderir.³⁷⁴ Fakat olay çözülmeden Feliks, Nero tarafından geri çağrılır ve yerine Porcius Festus atanır.

Caesarea’daki sorun, Nero tarafından Syrialılar lehine karara bağlanır; Syrialılar kentin sahipleri olarak tanınırken, Yahudiler onlarla eşitliklerini kaybeder. Bu kararın Yahudilerde yarattığı hoşnutsuzluk, birkaç yıl sonra kentte çıkan ayaklanmalarla kendini gösterecek ve Iosephus bu olayları büyük isyanın başlangıcı kabul edecektir.³⁷⁵ Yeni vali Porcius Festus (M.S. 58/60³⁷⁶-62) da isyanlara karşı mücadele eder. *Sicarii* bu dönemde de oldukça etkindir ve sahte peygamber vakaları

³⁷² Talmud, Pesahim 57a; Tosefta, Menahot 13:21.

³⁷³ Goodman, **a.g.e.**, s. 754. Bu Bellum’daki ifade olup, Antiquitates’ta paganların argümanı, Caesarea’dan önceki kentte tek bir Yahudi olmadığı şeklindedir; Ioseph., **AJ**, XX.173.

³⁷⁴ Ioseph., **BJ**, II.266-70; Ioseph., **AJ**, XX.173-8; Mason, **a.g.e.**, s. 274-5; Schäfer, **a.g.e.**, s. 119.

³⁷⁵ Schürer, **a.g.e.**, s. 467; Ioseph., **BJ**, II.284-5; Ioseph., **AJ**, XX.183-4.

³⁷⁶ Tarihlemeyle ilgili bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 465-6; Smallwood, **a.g.e.**, s. 269.

sürmektedir. Yahudi elit sınıfının da yardımıyla birçok 'haydut' hareketi dağıtılır;³⁷⁷ ancak her yana yayılmış isyan ateşini söndürebilmek için geçtir. Rahipler arasındaki karışıklıklar da devam etmekte olup; artık sık sık yapılan başrahip değişiklikleri en üst kademelerde bile huzursuzluk ve karışıklığın hakim olduğunu gösterir.³⁷⁸ Festus M.S. 62 yılında ölür³⁷⁹ ve o sırada başrahip olan Ananus,³⁸⁰ yeni vali gelene kadar bu otorite boşluğundan yararlanmak ister. Koyu bir Saduki olan Ananus, Hristiyanlara müdahale ederek, İsa'nın kardeşi Yakup dahil bazı Hristiyanları Sanhedrin'de, yasalara karşı gelmekten yargılatır ve taşlanarak ölüme mahkum eder. Ancak bu eylemi kınanır ve şikayetler üzerine II. Agrippa, onu görevden alır.³⁸¹

Festus'un ardından Iudaea valiliğine Luceius Albinus (M.S. 62-64) gelir. Iosephus, Bellum'da, Albinus'un valiliği süresince yapmadığı kötülük kalmadığını söyler.³⁸² Antiquitates'inde ise önce, Albinus'un geldiğinde, ülkede barışı sağlamak için her türlü çabayı gösterdiğini ve *Sicarii*'nin üzerine gittiğini yazar.³⁸³ Fakat bu girişimler daha sonra, valinin para hırsı ile gölgelenecektir. Öyle ki; her tür kaynaktan kazanç elde etmeye çalışan Albinus, vergileri ağırlaştırır ve valilik gücünü, toplumun ve şahısların mallarına el koyma ve yağmada kullanır. Dahası toplumdaki kavgaları dindirmek yerine, kavgaların taraflarından ayrı ayrı rüşvet alarak bunu da bir kazanç sağlama yoluna dönüştürür.³⁸⁴ Özellikle de, ülkenin en zengin ve etkili isimlerinden

³⁷⁷ Ioseph., **BJ**, II.271; Ioseph., **AJ**, XX.188.

³⁷⁸ Gabba, **a.g.e.**, s. 146.

³⁷⁹ Festus dönemin kayda geçen bir başka olayı da; Kudüs'te tutuklanıp Caesarea'ya getirilmiş olan Paulus'un, Feliks'in ardından Festus tarafından sorgulanmasıdır. Paulus bir Roma vatandaşı olarak imparator tarafından yargılanmak istediğinde, Festus onu Roma'ya göndermiştir: Elçilerin İşleri, XXI.32-XXVI.

³⁸⁰ Bu Ananus, eski başrahip Ananus'un oğullarındandır. Başrahibin beş oğlu da babaları gibi başrahiplik yapmıştır; bkz. Ioseph., **AJ**, XX.198.

³⁸¹ Ioseph., **AJ**, XX.197-203. Schürer, *Testimonium Flavianum*'un aksine, bu pasajın orijinalliğinin daha mümkün görüldüğünü söyler; çünkü bir Hristiyan eklemesi olsa muhtemelen Yakup hakkında daha övgüsel ifadeler yer alacaktır; bkz. Schürer, **a.g.e.**, s. 428-441. Eusebius da, 2. yüzyılın Hristiyan tarihçilerinden olan Hegesippos'tan alıntıyla, Yakup'un Tapınak Tepesi'nden aşağı atılıp, taşlandığını ve bir demircinin başına vurduğu darbe ile öldürüldüğünü söyler ve hemen ardından Vespasianus'un kuşatmasının yaşandığını belirterek, kuşatmayı Yakup'un öldürülmesinin cezası olarak görür; Euseb., **Hist. eccl.**, II.23.11-8. Yakup'un öldürülmesinin bir betimi için bkz.: **Resim 11**.

³⁸² Ioseph., **BJ**, II.272.

³⁸³ Ioseph., **AJ**, XX.204.

³⁸⁴ Ioseph., **BJ**, II.272-3.

biri olan eski başrahip Ananias,³⁸⁵ Albinus'a her gün hediyeler sunarak etkinliğini pekiştirir. *Sicarii* ise, Ananias'ın bu etkinliğinden faydalanabileceği bir eylem gerçekleştirir. Ananias'ın oğlu Eleazar Tapınak şefidir ve *Sicarii* bir gece Eleazar'ın katibini kaçıtır. Ardından, katibin salıverilmesi için Ananias'ın vali Albinus'u, zindandaki on *Sicariyi* serbest bırakmaya ikna etmesini ister. Ananias, vali ile dostluğunu kullanarak onu ikna etmeyi başarır ve on mahkum serbest bırakılır. Yöntemin başarılı olduğunu gören *Sicarii*, Ananias ailesinden önemli kişileri kaçırmaya devam eder ve her seferinde hapisteki başka üyelerinin salınmasını sağlar. Öyle ki, Iosephus bu şekilde *Sicariinin* yeniden ülkenin her yerinde faaliyet gösterecek güce kavuştuğunu söyler.³⁸⁶ Anlatıya göre Albinus, rüşvet aldığı sürece her tür grubun faaliyetine izin verir. Hatta yeterli bir ücret karşılığında hapisanedeki suçluları da serbest bırakır. O kadar ki “suçlu olarak hapiste kalanlar yalnızca ücreti ödeyemeyenlerdir.”³⁸⁷ Nero tarafından geri çağrıldığında ise Albinus, (Iosephus'a göre kayda değer bir şeyler yapmış olmak ve halkı memnun etmek amacıyla) giderayak hapishanelerdeki en ağır suçluları infaz ettirip, diğer tüm mahkumları serbest bırakır. “Böylece hapishane mahkumlardan temizlendi ve ülke haydutlarla doldu.”³⁸⁸ Anarşi giderek ülkeye hakim olurken, böyle bir ortam Zealot akımını da güçlendirir.³⁸⁹ Ülke genel olarak, düzen ve Roma yanlıları ile isyan yanlıları arasında kamplaşmakta,³⁹⁰ iki taraf arasındaki çizgi keskinleşmektedir.

³⁸⁵ Ananias, M.S. 47-59 yılları arası başrahiplik yapmıştır. Ananias ayrıca bahsettiğimiz, kölelerini depolara yollayıp *tithelere* el koydurarak birçok rahibin açlıktan ölmesine sebep olan başrahiptir.

³⁸⁶ Ioseph., **AJ**, XX.208-10, Vasily Rudich, *Religious Dissesnt in the Roman Empire: Violence in Iudaea at the Time of Nero*, London, New York, Routledge, 2015, s. 262.

Bu sırada II. Agrippa da huzursuzluğu artıracak bazı girişimlerde bulunmuştur. Bunlardan ilki, Caesarea Philippi kentini genişletme projesidir. Agrippa, imparator Nero'nun onuruna kentin adını Neronias olarak değiştirerek, her yanını heykellerle donatır ve büyük bir tiyatro inşa ettirir. Yahudiler kralın, topraklarını alıp bir yabancı kentine çevirmesinden rahatsız olur. Bir diğer gerginlik sebebiyse başrahibi değiştirmesi olur. Eski başrahip görevi yenisine teslim etmek istemeyince iki taraf da tuttukları çetelerle, birbirlerini taşlamaya kadar varan sokak kavgalarına girişmiştir. Çeteler tutup yağmacı faaliyetler yapanlar arasında Agrippa'nın iki akrabası dahi vardır ve Albinus ise aldığı rüşvetlerle, faaliyetlerine izin vermiştir. Bkz.; Ioseph., **AJ**, XX.211-4.

³⁸⁷ Ioseph., **BJ**, II.273.

³⁸⁸ Ioseph., **AJ**, XX.215; Schäfer, **a.g.e.**, s. 119.

³⁸⁹ Schürer, **a.g.e.**, s. 469.

³⁹⁰ Gabba, **a.g.e.**, s. 146.

Albinus'un ardından gelen Gessius Florus (M.S. 64-66) ise, Iosephus'a göre valilerin en kötüsüdür:

“...Albinus, Gessius Florus'un yanında bir erdem abidesi gibi kalırdı. Albinus'un suçları genellikle, gizli işlenmiş ve örtbas edilmişti; Gessius ise tersine, ulusa ettiği zorbalıkların gösterişini yaptı, ve kendini güya suçluların celladı olarak gönderilmiş gibi gösterirken, hiçbir soygun ve şiddetten kaçınmadı. Söz konusu merhametse; o en acımasız insandı, söz konusu utançsa; ondan daha utanmaz biri bulunamazdı. Hiç kimse gerçekleri onun kadar hor görmedi; ve hiç kimse suç için ondan daha hileli yöntemler geliştiremedi. Altındakilerden kazanç sağlamak için; tüm şehirleri soydu, tüm nüfusu perişan etti ve neredeyse tüm ülke boyunca herkesin, yağmalarından ona da pay vermeleri şartıyla haydutluk yapmakta serbest olduğunu ilan etmeye kadar gitti. Şüphesiz onun servet tutkusu tüm kentlere haraplık getirdi ve pek çok insan atalarının yurdunu terk edip yabancı eyaletlere sığındı.”³⁹¹

Iosephus'un, savaşın sorumluluğunu Florus'a yıkmak isteyerek abartılı bir portresini sunduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, söylediklerinin ne derece yanlış olduğunu da bilememekteyiz. Örneğin Iosephus, Florus'un yağmalardan pay aldığı oranla haydutluğa izin verdiğini söyler;³⁹² bu elimizdeki kaynakların yetersizliğiyle, ne kanıtlayabileceğimiz, ne de reddebileceğimiz bir iddiadır.³⁹³ Fakat unutulmaması gereken Florus yönetime geldiğinde, ülkede çoktan bir kaosun hakim olduğudur. Bu noktadan sonra, onun kötü değil; yeterince iyi olmayan bir politika izlemesi dahi kötü sonuç verecektir. Nitekim Tacitus da şu cümlesiyle aslında sürece vurgu yapar: “Yine de Yahudilerin sabrı, Gessius Florus *procurator* olana dek sürdü.”³⁹⁴ Sonuçta, Florus'un valiliği ile birlikte, çok hızlı bir şekilde isyanın patlak vermesine neden olan olaylar gerçekleşir. Bu nedenle, dönemin isyana götüren bu gelişmelerini artık isyan başlığı altında anlatacağız.

³⁹¹ Ioseph., **BJ**, II.277-9.

³⁹² Hem verilen pasajda, hem de Ioseph., **AJ**, XX.255.

³⁹³ Smith, **a.g.e.**, s. 517.

³⁹⁴ Tac., **Hist.**, V.10.1; Hengel, **a.g.e.**, s. 355; Gabba, **a.g.e.**, s. 146; Menahem Stern, **Greek and Jewish Authors on Jews and Judaism: From Herodotus to Plutarch**, C.I, Jerusalem, The Israel Academy of Sciences and Humanities, 1976, s. 29, 53.

2.2.3.4.2. Zealot İsyanı

Florus'un valiliği döneminde, Syria valisi Cestius Gallus, muhtemelen Iudaea'daki karışıklığın boyutu üzerine,³⁹⁵ Pesah bayramı sırasında³⁹⁶ Kudüs'e bir ziyaret yapar. Iosephus, Florus'un yönetiminden şikayetçi, ama dertlerini anlatmak için Syria'ya gitmeye de cesaret edemeyen Yahudilerin, bu ziyaret sayesinde şikayetlerini dile getirme fırsatı bulduklarını söyler.³⁹⁷ Gallus daha önceki Syria valileri gibi, aldığı şikayetler üzerine Iudaea valisini hesap vermesi için Roma'ya göndermeyi seçmez. Bunun yerine, kalabalığı Florus'un bundan sonra daha özenli davranacağını söyleyerek yatıştırır ve bayramda kesilen kuzu sayısı üzerinden kabataslak bir sayım yaptırarak, sayıyı Nero'ya rapor eder. Bu sayım raporu muhtemelen Florus hakkındaki şikayetleri de içermektedir ve olası bir isyana karşı tehlikenin boyutuna dikkat çekilmek istenmiş olabilir.³⁹⁸ Iosephus, bu andan itibaren, Florus'un gönüllü şekilde bir isyan çıkarmaya çalıştığını yazar. Çünkü yargılanması durumunda o kadar çok suçu çıkacaktır ki; buna izin vermemelidir ve ancak bir isyan, okları kendi üzerinden çekip Yahudilere yönlendirebilecek, böylece Yahudilerin kendisini Roma'ya şikayet etmesini önleyebilecektir. Iosephus'a göre bu hesapla Florus, adım adım isyanın kıvılcımlarını yakmaya başlar.³⁹⁹

³⁹⁵ Smallwood, **a.g.e.**, s. 284.

³⁹⁶ Bayramın yılı belirsiz olup, Gabba muhtemelen 65 yılı olduğunu söylerken, Abel ve Smallwood 66 yılı olduğunu düşünürler: Gabba, **a.g.e.**, s. 147, P. F. M. Abel, **Histoire de la Palestine depuis la Conquête d'Alexandre Jusqu'a l'Invasion Arabe I: De la Conquête d'Alexandre Jusqu'a la Guerre Juive**, Paris, Librairie Lecoffre, 1952, s. 478; Smallwood, **a.g.e.**, s. 284-5.

³⁹⁷ Iosephus şikayetçi kalabalığın üç milyondan fazla olduğunu söyler ki bu imkansız bir rakamdır: Smallwood, **a.g.e.**, s. 284-5; Ioseph., **BJ**, II.280.

³⁹⁸ Ioseph., **BJ**, II.281. Smallwood, Gallus'un Florus'u doğrudan Roma'ya göndermemesini, ortada spesifik bir olay olmayışına bağlar; Smallwood, **a.g.e.**, s. 284-5. Gabba ise farklı olarak; Gallus'un Florus'a karşı herhangi bir yaptırımda bulunmamasının, onun politikalarını onayladığını gösterdiği düşüncesindedir; Gabba, **a.g.e.**, s. 147.

³⁹⁹ Ioseph., **BJ**, II.282-3; Mason, **a.g.e.**, s. 275. Bazı araştırmacılar ise, Florus'un isyanı kışkırtma emrini Nero'dan almış olabileceği ihtimali üzerinde durur. Buna göre Nero; Iudaea'da karışıkların artan gücünü bastırmak üzere Roma ordularının müdahalesini meşrulaştırmak için bir isyan çıkmasını istemektedir; bkz; George C. Brauer, **Judaea Weeping: The Jewish Struggle against Rome from Pompey to Masada, 63 B.C. to A.D. 73**, New York, Thomas Y. Crowell Company, 1970, s. 196; Martin Goodman, "A Bad Joke in Josephus", **Journal of Jewish Studies** 36, Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, 1985, s. 195-9.

Büyük isyanı başlatan olaylar silsilesinin ilki Caesarea'da gerçekleşir. Bahsettiğimiz gibi, Feliks'in valiliği döneminde (M.S.52-58/60), Caesarea'daki paganlarla Yahudiler arasında, hakları üzerinden bir kavga çıkmış; Nero'ya taşınan sorun, pagan halk lehine çözümlenerek Syrialılar kentin gerçek sahipleri olarak tanınmıştır. Bu zamandan itibaren kentte gerginliğin devam ettiğini düşünebiliriz.⁴⁰⁰ Taraflar arasında yeni bir çatışma ise, bir sinagog üzerinden patlak verir. Anlatıya göre, bir sinagogun bitişiğindeki toprakların Syrialı sahibi, araziye atölyeler inşa ettirmeye kalkınca, sinagoga geçiş için neredeyse yer kalmaz. Bunun üzerine bazı Yahudi gençler inşaatçılara saldırınca Florus araya girer. Kentin önde gelen Yahudileri Florus'a sekiz talanton ödeyerek, inşaatı son vermesini isterler. Florus parayı alır, ancak sorunu çözmeden kentten ayrılır. Ertesi gün, Yahudiler sinagoga gittiklerinde, girişte bir Syrialının, bir kabın üzerinde kuşlar kurban ettiğini görürler. Bu hakaret⁴⁰¹ bardağı taşıran son damla olur ve Yahudilerle paganlar arasında çatışma çıkar. Yahudiler, sonunda sinagoga Kutsal Yasa'yı yanlarına alarak kenti terk edince ise Florus, Kutsal Yasa'yı kentten götürmek suçuyla onları yakalatıp zincire vurdurur.⁴⁰²

Caesarea'daki Yahudilerin haberi, Kudüs'teki öfkeyi iyice artırmıştır. Bunun üzerine bir de Florus, Tapınak hazinesinden on yedi talanton almaya kalkınca artık

⁴⁰⁰ Bkz. Aryeh Kasher, *Jews and Hellenistic Cities in Eretz-Israel: Relations of the Jews in Eretz-Israel with the Hellenistic Cities during the Second Temple Period (332 BCE-70 CE)*, Texts and Studies in Ancient Judaism 21, Tübingen, Mohr Siebeck, 1990, s. 245-68.

⁴⁰¹ Bu kurban, sinagogların kirletmenin yanında; Yahudilerin kuş kurbanıyla ilgili bir yasaları düşünüldüğünde bundan daha fazlasıdır: Yahudilerin yasalarına göre; toprak bir kaptaki kuş kurban edilmesi, cüzzamlı kişilerin arındırılması için yapılan bir ritüeldir; bkz. Levililer, XIV.1vd. Yahudi karşıtı ithamların en popülerlerinden biri ise; Musa önderliğindeki Yahudilerin, cüzzamlı oldukları için Mısır'dan sürüldükleri iddiasıdır ki; Iosephus Contra Apionem'inde bu ithama da yanıt vermektedir; Ioseph., **Ap.**, 229vd., 279., 304vd; Tac., **Hist.**, V.3.1, 4.2 :Hatta Tacitus'ta, Yahudilerin domuz yememeleri de, domuz veba bulaştıran bir hayvan olduğundan veba günlerinin kötü anısına bağlanmaktadır. Syrialı, kaptaki kuş kurbanı ile bu ithamı ima ediyor olabilir. Karşı görüşteki Schwartz ise Caesarea'daki paganların Yahudi dini hakkında bu kadar ayrıntılı bilgiye sahip olmasının olası gözükmediğini söyler. Syrialı yalnızca kendisine yemek hazırlıyor dahi olabilir ama kentte tansiyon o kadar yüksektir ki, her hareket provokasyon olarak algılanmaya müsaittir: S. Schwartz, **a.g.e.**, s. 76.

⁴⁰² Ioseph., **BJ**, II.284-292. Halbuki Yahudiler Kutsal Yasa'yı paganların öfkesinden korumaya çalışıyor olmalıdır; Smallwood, **a.g.e.**, s. 288-9. Iosephus'un, Florus'un Yahudilerin cezalandırmasına gösterdiği sebep mantıksızdır; S. Schwartz, **a.g.e.**, s. 75-6. Bununla birlikte, Florus gerçekten de Yahudilerin karşısında yer almış olmalıdır; Gabba, **a.g.e.**, s. 147. Ayrıca bkz.; Kasher, **a.g.e.**, s. 252-68; Israel Lee Levine, "The Jewish-Greek Conflict in First Century Caesarea", **Journal of Jewish Studies** 25, Oxford, Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, 1974, s. 381-97.

sabırları taşar. Iosephus, Florus'un parayı imparatorluk hizmeti için aldığını söyler; muhtemelen Florus'un vergi açığı vardır ve böyle kapatmaya çalışmıştır.⁴⁰³ Aslında küçük bir meblağ söz konusudur⁴⁰⁴ ancak Yahudilerin dini hassasiyetlerine de dokunan bu eylem, zaten patlamaya hazır olan halkın tahammül sınırlarını aşar. Büyük bir gürültü kopar ve halk bağrıışlarla Tapınağa akın eder. Kimileri valiye söverken, kimileriye ellerinde sepetlerle gezip, “zavallı vali” için yardım dilenir. Valinin para tutkusunu hicveden bu alayları öğrenen Florus öfkeyle, (ve Iosephus'a göre isyanı daha da ateşlemek için) bir ordu eşliğinde Kudüs'e gelir. Anlatıya göre askerlerden korkan halk, onu alkışlarla karşılayarak yumuşatmaya çalışır. Florus ise sahte samimiyet gösterisi istemediğini; gerçekten cesaretleri varsa alaylarını onun karşısında tekrarlamalarını ve özgürlük sevdalarını lafla değil silahla göstermelerini söyleyince, kalabalık korkuyla dağılır. Ertesi gün *Sanhedrin*'in önde gelenleri, saraydaki Florus'un huzuruna gidip af dilerler. Ama tüm çabalarına rağmen⁴⁰⁵ Florus yumuşamaz ve askerlerini yağmalamak üzere Kudüs'ün Yukarı Şehir kısmına göndererek karşılaştıkları herkesi öldürmelerini emreder.

“Böylece yağma arzuları, komutanlarının emriyle de destek gören birlikler, yalnız saldırmak üzere gönderildikleri bölgeyi değil, tüm evleri yağmalayıp sahiplerini öldürdüler. Bunu ise, dar geçitlerde kaçışmalar, yakalanan herkesin katledilmesi ve her türden yağma izledi. Birçok barış yanlısı yurttaş tutuklanıp Florus'un karşısına getirildi ve Florus onları önce kırbaçlattı, ardından çarpmıha gerdirdi.”⁴⁰⁶

Iosephus, aralarında kadınların ve çocukların da olduğu kurbanların sayısının yaklaşık üç bin altı yüz olduğunu söyler. Felaket, “Romalıların eşi benzeri görülmemiş zalimliği” ile çığırından çıkmış ve Florus o gün, Yahudi asıllı Roma atlı sınıfı üyelerini

⁴⁰³ Gabba, **a.g.e.**, s. 147; Martin Goodman, **The Ruling Class of Judea: The Origins of the Jewish Revolt against Rome A.D. 66-70**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, s. 152; Smallwood, **a.g.e.**, s. 289; Ioseph., **BJ**, II.293.

⁴⁰⁴ Gabba, **a.g.e.**, s. 147.

⁴⁰⁵ Florus onlara, kendisiyle dalga geçenleri teslim etmelerini emreder; aksi takdirde tüm kenti cezalandıracaktır. Yahudi önde gelenler ise, saygısızlık yapanlar adına özür dilerler; her kalabalıkta böyle taşkınlık yapanlar çıkabileceğini ve onları bulabilmelerinin mümkün olmadığını; birkaç kendini bilmez yüzünden, suçsuz vatandaşların acı çekmesini istemediklerini söylerler, Ioseph., **BJ**, II.294-305.

⁴⁰⁶ Ioseph., **BJ**, II.305-7.

dahi çarmıha gerdirmiştir. M.S. 66 baharında gerçekleşen olaylar, II. Agrippa'nın kızkardeşi Berenike'nin araya girmesiyle dahi önlenememiş; hatta Berenike canını kurtarmak için saraya sığınmak zorunda kalmıştır.⁴⁰⁷

Ertesi gün halk, Yukarı Şehir'e akın ederek burada ölenlerinin yasını tutar. Yakılan ağıtlara, Florus'a lanet okumalar eşlik etmeye başlayınca, kentlin önde gelenleri Florus'u yeni bir zulme teşvik etmemeleri için onları uyarıp yatıştırır. Florus ise, Yahudilere sadakatlerini kanıtlamaları için bir şart koşar: Caesarea'dan iki *cohors* daha Kudüs'e gelmektedir. Eğer gerçekten Florus'a boyun eğiyorlarsa, bunu askerlerine güzel bir karşılama töreni yaparak göstermelidirler. Önde gelen rahipler, halkı bu talebi uygulamaya ikna ederken; Florus gelen askerlere, kalabalıktan aleyhine en ufak bir söz gelirse, silahlarını kullanmalarını emreder. Birlikler karşılaşır ancak askerler, muhtemelen yine Florus'un talimatıyla, Yahudilerin selamlarına karşılık vermez. Bunun üzerine kalabalıktan Florus aleyhine sesler yükselince; askerler aldıkları emre uygun şekilde onlara saldırır. Kimi saldırıdan, kimiye kaçarken arbedede ezilerek can verir. Askerler önlerine çıkanı öldürüp Tapınağa ilerlerken, Florus da saraydaki birlikleriyle Tapınağa yönelir. Tapınak hazinesinin tehlikede oluşu Yahudileri yeniden cesaretlendirir ve ilerleyen birliklerin yollarını keserek, onları dar sokaklara sıkıştırıp, evlerin çatıları üzerinden Romalılara saldırmaya başlarlar. Ayrıca isyan yanlısı bir grup, Tapınağı Antonia Kalesi'ne bağlayan portikoları ateşe vererek Tapınak ile kale arasındaki bağlantıyı keser; böylece Antonia'dakilerin hazineye girmesi önlenir. Bu ani direnişe şaşırın Florus, Tapınağa girmekten vazgeçerek kentten ayrılmaya karar verir. Kent soylularına, düzeni sağlamaları için, saldırıda yer almamış askerlerden oluşan bir garnizon bırakıp, diğer tüm birlikleriyle birlikte Caesarea'ya geri döner.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Ioseph., **BJ**, II.307-14; Smallwood, **a.g.e.**, s. 289; Gabba, **a.g.e.**, s. 147-8; Goodman, "Judaea", s. 754.

⁴⁰⁸ Ioseph., **BJ**, II.315-32; Gabba, **a.g.e.**, s. 147; Schürer, **a.g.e.**, s. 485; Goodman, **a.g.e.**, s. 754; Smallwood, **a.g.e.**, s. 289-90.

Iosephus, Florus'un olayları daha da ateşlemek için Syria valisi Cestius'a Yahudilerin isyan ettiklerini bildiren bir rapor yazdığını söyler. Bu sırada Yahudiler ve kraliçe Berenike de Cestius'a yazarak Florus'un yaptıklarını anlatırlar. Cestius durumu anlamak için II. Agrippa'yı Yahudilerle görüşmekle görevlendirir. Agrippa önce Jamnia'da aristokrat rahipler ve diğer önde gelenlerle buluşur; aristokratların tavrı ılımlıdır.⁴⁰⁹ Ardından Kudüs'e gider ve burada aristokrasi kadar metanetli olmayan, öfke ve matem içindeki halkın yakarılarıyla karşılaşır. Halk Florus'tan çektiklerini anlatarak kentin ve Tapınağın halini gösterir ve yaşadığı felaketlerden sonra Florus'u kabul edemeyeceklerini söylerler. Halk, bir heyetle Roma'ya giderek Florus'un yaptıklarını ifşa etmek ister ancak Agrippa bunun Roma'nın nefretini çekebileceğini ve "Yahudilerin içindeki isyan ruhunu" görür.⁴¹⁰ Iosephus, bunun üzerine Agrippa'nın Yahudileri isyandan vazgeçirmek için yaptığı uzun bir konuşmaya yer verir; ki bu konuşma aslında Iosephus'un savaş hakkındaki yaklaşımının da bir özeti gibidir.⁴¹¹ Konuşmasında Agrippa onları sağduyuya davet eder; kiminin gençliğin verdiği tecrübesizlikle savaşın getireceklerini bilmemekten, kiminin boş bir bağımsızlık umuduyla, kimininse kaos ortamından yararlanıp zenginleşmek amacıyla savaş istediğini söyler. Fakat argümanları yetersizdir, öyle ki; birkaç valinin yaptığını tüm Romalılara mal edip koskoca imparatorluğa savaş açmak son derece mantıksız olacaktır. Eğer amaç bağımsızlıksa, bunun için geç kalınmıştır. Çünkü "Boyunduruğu bir kez kabul ettikten sonra ondan kurtulmaya çalışan biri özgürlük aşığı değil; olsa olsa itaatsiz bir köledir.". Roma'ya karşı bağımsızlık mücadelesinin verilebileceği bir zaman olmuştur; ki o da Pompeius'un kente ilk girdiği zamandır. Ama o zaman, şimdiden daha iyi imkanlara sahip olunmasına rağmen başarısızdır da şimdi mi başarılacaktır?⁴¹²

⁴⁰⁹ Yahudiler Florus'un yaptıklarını anlattıklarında, Iosephus Agrippa'nın, olanlara sinirlense dahi onları intikam isteğinden vazgeçirmek için, anlattıklarına inanmıyor gibi davranarak onları azarladığını söyler. "Onlar da aslında, önemli mevkilerden, toprak sahibi kişiler olduklarından barış yanlıydılar ve kralın azarındaki iyi niyeti anladılar.;" Ioseph., **BJ**, II.333-8; Smallwood, **a.g.e.**, s. 290.

⁴¹⁰ Ioseph., **BJ**, II.339-44; Smallwood, **a.g.e.**, s. 291.

⁴¹¹ Gabba, **a.g.e.**, s. 148. Iosephus'un Vita'sında da bu görüşlerin örnekleri görülebilir, örneğin bkz.: Ioseph., **Vit.**, 17-9.

⁴¹² Ioseph., **BJ**, II.345-57.

“Hangi ordunuza, hangi silahlarınıza güveniyorsunuz? Roma denizlerini silip süpürecek filolarınız nerede? Seferlerinizin masrafını karşılayacak servetiniz nerede?”⁴¹³

Agrippa, Roma İmparatorluğu’na tabi olan birçok ulustan örnekler verir. Koskoca Kkses’i yenen Yunanlılar da, İskender’in Makedonluları da, Hannibal’in Kartacası da Roma’nın altındadır. Şimdiye kadar hiç kimsenin boyunduruğuna girmemiş özgür halklar dahi Roma egemenliğine girmek zorunda kalmıştır.⁴¹⁴

“Sorarım size, siz Galyalılarından daha mı zenginsiniz; Germenlerden daha mı güçlüsünüz; Yunanlardan daha mı akıllısınız; tüm dünya halklarından daha mı kalabalıksınız? Size Romalıları yenebileceğinize dair güven veren şey nedir?”⁴¹⁵

Eğer Fırat’ın ötesindeki Yahudilerden destek almayı umuyorlarsa, onlar böyle önemsiz sebeplerden bu kadar ciddi bir savaşa bulaşmak istemeyeceklerdir; isteseler dahi Parthlar buna izin vermeyecek, Roma ile ateşkeslerini bunun için bozdurmayacaklardır.⁴¹⁶ Eğer Tanrı’nın yardımını umuyorlarsa; Tanrı’nın Romalıların yanında olduğunu görmelidirler; aksi takdirde böyle geniş bir imparatorluk kuramazdılar. Ayrıca Iosephus, Agrippa’nın ağzından, savaş durumunda Şabat yasasına uyarlarsa, Pompeius karşısında olduğu gibi, kolayca yenileceklerini; yasayı ihlal etmeyi düşünüyorlarsa ise atalarının kutsal yasalarını korumak için savaşırken bu yasalardan birini çiğnemenin çelişkisini belirtir. Böyle bir çelişki içindeyken Tanrı’nın yardımını nasıl bekleyeceklerdir?⁴¹⁷ Burada Iosephus, övgüyle bahsettiği ve Makabiler örneğini gözardı etmektedir. Şabat günlerinde de savaşan Makabiler, Tanrı’nın yardımıyla savaşı kazanmış ve zaferleri Zealot hareketine de örnek olmuştur.

Ardından Agrippa savaşa girmeleri durumunda yaşanacak felaketleri anlatır. “Gemi hala limandayken, gelecek fırtınayı öngörebilmek iyidir; böylece ölümünle

⁴¹³ Ioseph., **BJ**, II.361.

⁴¹⁴ Ioseph., **BJ**, II.358-87.

⁴¹⁵ Ioseph., **BJ**, II.364.

⁴¹⁶ Ioseph., **BJ**, II.379, 389; Benjamin Isaac, “Eastern Hegemonies and Setbacks, AD 14–96”, **A Companion to Roman Imperialism**, History of Warfare 81, Ed. Dexter Hoyos, Leiden, Boston, Brill, 2013, s. 239-40.

⁴¹⁷ Ioseph., **BJ**, II.390-4.

buluşmak üzere fırtınanın ortasına doğru demir almazsın.” Eğer onlar da isyana demir alırlarsa; kentleri yakılıp, ulusları yok edilecektir. Yalnız Iudaea’daki değil; dünyanın her yerindeki Yahudilerin canını tehlikeye atmış olacaklardır. Bunun üzerine kalabalık, Romalılara değil; Florus’a karşı isyan ettiklerini söyler. Fakat Agrippa; isyanlarının Roma’ya karşı gibi gözüktüğünü; çünkü vergi ödemediklerini ve Antonia Kalesi’ne giden portikoları yıktıklarını söyler. Eğer isyanları Florus’a karşıysa yeniden vergi vermeli ve portikoları onarmalıdır; çünkü ne Antonia Kalesi Florus’undur, ne de verdikleri vergiler Florus içindir. Bunun üzerine halk Tapınağa giderek portikoları onarır ve yönetici sınıf üyeleri köyleri gezerek vergi toplarlar. Kırk talanton olan vergi borcu kısa sürede toplanır. Böylece bir süreliğine isyanı önleyen Agrippa, ardından Yahudilere, yeni bir vali atanana kadar Florus’un emirlerine uymalarını söyler. Ama Florus’a karşı bir şeyler yapılmasını beklerken, ona itaat etmeye çağrılmaları halkı çileden çıkarır ve Agrippa’yı “resmi olarak” kentten kovarlar; hatta kimileri taşlayarak. Agrippa, kendi yönetim bölgesine çekilirken,⁴¹⁸ üstünlük isyan yanlılarına geçer. Ayrıca Iosephus’taki, Agrippa’nın “resmi olarak” kentten kovulduğu ifadesi, bu üstünlüğe uygun yeni bir yönetim oluşturulmuş olabileceğine işaret etmektedir.⁴¹⁹

Agrippa’nın kentten ayrılışını, Roma’yla ipleri koparıp ve isyanı rsmen başlatan iki olay izler. M.S. 66 yılının yaz aylarına denk gelen bu olayların ilki; Dördüncü Felsefe’nin kurucusu Galilaealı Iudas’ın oğlu Menahem⁴²⁰ önderliğindeki Sicarii’nin, en güçlü kalelerden biri olan Masada Kalesi’ne girmeyi başarıp, buradaki Roma muhafızlarını öldürmesidir. ⁴²¹ Böylece yalnızca kaleyi ele geçirmekle kalmamış, ayrıca Büyük Herodes’in buradaki cephaneliğine de sahip olmuşlardır.

⁴¹⁸ Ioseph., **BJ**, II.395-407; Schürer, **a.g.e.**, s. 486; Gabba, **a.g.e.**, s. 148; Smallwood, **a.g.e.**, s. 291-2. Iosephus ayrıca Agrippa’nın, Caesarea’daki Florus’a vergi toplama için atamalar yapmasını ilettiğini belirtir ki bu; vergi borcunun kapandığını söylediği bir önceki ifadesiyle çelişmektedir. Ya Iosephus okurlarına, başlangıçta halkın istekliliğini ve sorunun yalnızca Florus’a karşı olduğunu göstermek için, hiç vergi borcu kalmadığını söylemekle bu ‘istekliliği’ fazla vurgulamıştır ya da halk çok hızlı bir şekilde yeniden vergi ödememeye dönmüştür.

⁴¹⁹ Bkz.: Smith, **a.g.e.**, s. 517.

⁴²⁰ Iudas’ın diğer oğulları Yakup ve Simon, daha önce anlattığımız gibi, Tiberius Aleksandros’un valiliği zamanında yakalanıp çarmlı gerilmişlerdi. Kennard, Iudas’ın isyanının üzerinden altmış yıl geçmiş olmasını göz önüne alarak, Menahem’in onun oğlu değil torunu olmasının daha olası olduğunu söyler; bkz. Kennard, **a.g.e.**, s. 284-5.

⁴²¹ Ioseph., **BJ**, II.408-9, 433-4, Smith, **a.g.e.**, s. 517, Schäfer, **a.g.e.**, s. 123.

Diğer gelişme ise Kudüs Tapınağı'nda gerçekleşir. Eski başrahip Ananias'ın⁴²² oğlu ve Tapınak şefi olan Eleazar, diğer rahipleri ve Tapınak görevlilerini, yabancılardan hiçbir sunu kabul etmemeye ikna eder. İmparator ve Romalılar adına yapılan günlük sunuların da durdurulması anlamına gelen bu karar, “Roma ile savaşın temel taşı” olur.⁴²³ Uzun zamandır gerçekleştirilen ve hem Saduki hem de Farisi gelenekte yerini almış bu uygulamaya son vererek Eleazar, kendini bu geleneklerin dışında bir noktada konumlandırır:⁴²⁴ Bu nokta, Tanrı'dan başka hiçbir efendi kabul etmeyen Zealot hareketi içerisindedir.⁴²⁵ Üst sınıf rahipler ve diğer aristokratların tüm çabalarına rağmen, rahipler kararlarından vazgeçmez. Bu direnişlerinde, isyan yanlılarının tam desteğinin yanında; rahip aristokrasisi ile uzun zamandır yaşadıkları anlaşmazlıklar da etkili olmuş olmalıdır. Ne isyancıları ne de rahipleri konuşarak vazgeçiremeyeceklerini anlayan aristokratlar; çareyi isyanı büyümeden, bir askeri müdahale ile bastırmada bulur ve bunun için hem Florus'a hem de II. Agrippa'ya heyetler göndererek yardım isterler. Florus talebe cevap vermezken, Agrippa ise kente iki bin kişilik bir süvari birliği gönderir.⁴²⁶

Agrippa'nın gönderdiği birliklerin Kudüs'e ulaşmasıyla, aralarında başrahiplerin de olduğu barış yanlısı taraf, bu birlikler ve kentteki iki Roma *auxilia cohorsu* eşliğinde, Yukarı Şehir'in kontrolünü ele geçirir. Antonia Kalesi dışında Tapınak Tepesi ve Aşağı Şehir ise isyancıların kontrolündedir. İki taraf arasındaki çatışmalar yedi gün boyunca sürer; “isyancılar korkusuzlukta, kralın askerleriyse yetenekte üstün gelmektedir.”⁴²⁷ Geçen bir haftanın ardından⁴²⁸ “odun-taşıma bayramı” dolayısıyla kente gelen ve aralarında *Sicarii* üyelerinin de olduğu birçok

⁴²² Bu Ananias, Albinus'un valiliği döneminde bahsettiğimiz, ülkenin en zengin ve etkili isimlerinden biri olan ve *Sicarii*'nin ailesini hedef aldığı başrahiptir.

⁴²³ Ioseph., **BJ**, II.408-9, Schäfer, **a.g.e.**, s. 123, Goodman, **a.g.e.**, s. 754.

⁴²⁴ Goodman, **a.g.e.**, s. 754-5.

⁴²⁵ Bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 518.

⁴²⁶ Ioseph., **BJ**, II.410-21; Smallwood, **a.g.e.**, s. 294; Jonathan P. Roth, “Jews and the Roman Army: Perceptions and Realities”, **The Impact of the Roman Army (200 BC - AD 476): Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects**, Impact of Empire 6, Ed. Lukas de Blois, Elio Lo Cascio, Leiden, Boston, Brill, 2007, s. 415. Hengel, Florus'un zaten az olan asker gücünü, böyle riskli bir müdahaleye kurban etmek istemediği için heyeti yanıtız bıraktığını söyler; Hengel, **a.g.e.**, s. 361.

⁴²⁷ Ioseph., **BJ**, II.422-4; Schürer, **a.g.e.**, s. 486.

⁴²⁸ Yaklaşık olarak 1 Ağustos 66 tarihinde:Smith, **a.g.e.**, s. 518.

Yahudi isyancılara katılır.⁴²⁹ Bu yeni katılımlarla isyancıların gücü iyice artar ve Yukarı Şehir’i almayı başarırlar. Buradaki Agrippa ve Berenike’nin sarayı ile başrahip Ananias’ın evini ve devlet arşivlerini yakarlar. Borçların da tutulduğu devlet arşivlerinin yakılması, isyanın sınıfsal yönünü ortaya koyar. Öyle ki; eserlerinde bu yönü vurgulamayan Iosephus dahi, eylemin gerekçesini “borç arşivlerini yok etme ve borçların toplanmasını önleme arzusuyla, borçlu kalabalıkların sevgisini kazanmak ve onları bağlayan herhangi bir yükümlülük kalmamasıyla, zenginlere karşı fakirlerin ayaklanmasını sağlamak” olarak verir.⁴³⁰ Amaçlardan biri de, mevcut eşitsiz mülk dağılımını feshetmek olabilir; çünkü Roma egemenliği altında zamanla ciddi sayıda Yahudi borçlanıp mülksüzleşirken; arazilerin çoğu bir avuç büyük toprak sahibi elitin elinde toplanmıştır.⁴³¹ İsyancılar böylece Yukarı Şehir’i ele geçirirken; aralarında başrahip Ananias’ın da olduğu pek çok soylu, birliklerle birlikte, Büyük Herodes’in sarayına sığınır.⁴³²

Yukarı Şehir’in alınmasının ertesi günü, isyancılar bu kez saldırılarını Antonia Kalesi’ne yöneltir. İki günlük kuşatmanın ardından kale düşer ve buradaki Roma garnizonu kılıçtan geçirilir. Ardından Herodes’in sarayı kuşatma altına alınır. Bu sırada, Masada Kalesi’ni ele geçirip Herodes’in cephaneliği ile silahlanmış Menahem önderliğindeki *Sicarii* de Kudüs’e görkemli bir giriş yapar: “(Menahem) Kudüs’e gerçek bir kral gibi döndü, ihtilalin lideri oldu ve saray kuşatmasını yönetti.” Menahem liderliğindeki kuşatma sonunda saraydakiler ateşkes talep eder ancak isyancılar, yalnızca kral Agrippa’nın birliklerine güvenli çekilme hakkı sunar. Bunun üzerine Agrippa’nın birlikleri silahlarını bırakıp çekilir; hatta askerlerin bir kısmı isyancıların tarafına geçer. Romalılar saraya bağlı kalelere sığınırken; isyancılar da askeri mühimmatlara el koyup sarayı ateşe verirler.⁴³³

⁴²⁹ Ioseph., **BJ**, II.425; Smallwood, **a.g.e.**, s. 294.

⁴³⁰ Ioseph., **BJ**, II.426-7.

⁴³¹ Bkz.; Schäfer, **a.g.e.**, s. 124.

⁴³² Ioseph., **BJ**, II.428-9; Smallwood, **a.g.e.**, s. 294.

⁴³³ Ioseph., **BJ**, II.434-40, 520; Smallwood, **a.g.e.**, s. 294; Schürer, **a.g.e.**, s. 487; Schäfer, **a.g.e.**, s. 124.

Fakat çok geçmeden isyancılar arasında da anlaşmazlıklar çıkar. Menahem'in *Sicarii*'si, Kudüs'teki isyancılardan daha radikaldir ve sarayın yakılmasının ertesi gününde, başrahip Ananias ve kardeşini saklandıkları yerde bularak öldürürler. Daha önce belirttiğimiz gibi, Ananias kentin soylularının en önde gelen ismi olmakla birlikte, aynı zamanda isyanı başlatan Tapınak şefi Eleazar'ın babasıdır. Menahem'in tiransı liderliğinden rahatsız olan Eleazar, Menahem'in grubunun babası ve amcasını da öldürmesinin üzerine ondan kurtulmak ister. Rahipler ve diğer destekçileriyle birlikte Eleazar'ın grubu Tapınakta *Sicarii*'ye saldırır. Menahem yakalanıp işkencelerle öldürülür; pek çok takipçisi de öldürülür ve Menahem'in yeğeni Eleazar önderliğinde kalan az sayıdaki *Sicarii* ise kentten kaçmayı başararak Masada'ya geri döner. Grup, bir daha isyanın sonuna kadar Masada'dan çıkmayacak; Kudüs'ün düşüşünün ardından Masada'da kuşatılıp toplu şekilde intihar edeceklerdir.

Sicarii'nin ayrılmasının ardından Tapınak şefi Eleazar önderliğinde isyancılar bu kez, kalelere sığınmış Roma askerlerini kuşatır. Roma komutanı Metillius güvenli çekilme talep edince isyancılar kabul eder; ancak bu bir tuzaktır. Silahlarını bırakıp dışarı çıkan Romalıların etrafları çevrilir ve katledilirler. Iosephus katliamdan kurtulmanın yalnızca Metillius olduğunu söyler; çünkü komutan Yahudi olacağını söylemiş hatta sünnet olmayı kabul etmiştir.⁴³⁴ Iosephus olayı büyük bir kınamayla anlatır; özellikle de kıyımın Şabat günü yapılmış olması korkunçtur.⁴³⁵ İsyancılar birbirini ardına gelen zaferlerle kentte mutlak üstünlüğü ele geçirmiş ve kazanacaklarına dair inançları pekişmiştir. Iosephus bu inancı şöyle anlatır:

"Romalılar için bu olay, -sınırsız bir ordunun bir avuç adamını kaybetmesi- hafif bir yaraydı. Yahudilerin bakışındansa aynı olay, Romalıların yıkımının bir başlangıcı gibi görünüyordu."⁴³⁶

⁴³⁴ Ioseph., **BJ**, II.441-56, Schürer, **a.g.e.**, s. 487, Gabba, **a.g.e.**, s. 157, Schäfer, **a.g.e.**, s. 124, Goodman, **a.g.e.**, s. 755.

⁴³⁵ Ioseph., **Vit.**, 20-1. Bununla birlikte o zamanlar genç bir rahip olan ve Menahem grubuna düzenlenen saldırıda da yer alan Iosephus'un bir görgü tanığı gibi anlattığı bu kıyımın katılıp katılmadığı soru işaretidir; sonuçta, katılmış olsa dahi bunu belirtmesi halinde Romalı efendilerince hoş karşılanmayacaktır; Smith, **a.g.e.**, s. 518-9.

⁴³⁶ Ioseph., **BJ**, II.455-6.

Sonuçta isyancı olsun olmasın herkes, kaçınılmaz olanı beklemeye başlar: Roma'nın intikamını.

Iosephus, Roma garnizonunun öldürülmesiyle aynı gün ve aynı saatte, Caesarea'daki Yahudilerin katledildiğini söyler. Onun takdir-i ilahi dediği bu zamanlama,⁴³⁷ gerçekte muhtemelen Kudüs'teki kıyımla aynı anda değil; sonrasında, bu kıyıma bir misilleme olarak gerçekleşmiştir. Roma birliklerindeki yerel kökenli askerlerin çoğunun Caesarealılar ve Sebastelilerden oluştuğu düşünüldüğünde;⁴³⁸ öldürülen garnizonda çok sayıda Caesarealı bulunması ve kıyımın Caesarea'da Yahudilere karşı nefreti tetiklemiş olması mümkündür.⁴³⁹ Iosephus, Caesarea'da bir saat içinde yirmi bin kadar Yahudi'nin katledildiğini, kentte Yahudi kalmadığını söyler. Bu katliam ise; Yahudilerin diğer kentlerdeki paganlara karşı intikam seferlerini tetikler, ve bu seferler de paganların karşı saldırılarını getirir. Böylece ülke bir iç savaşın içine girer; pagan nüfusun ağırlıklı olduğu yerlerde Yahudiler katledilip malları yağmalanır, evleri yakılırken; Yahudilerin çoğunlukta olduğu kentlerdeyse aynı zulmü paganlar yaşar.⁴⁴⁰ Olaylar Iudaea'nın ardından Syria'ya da yayılır ve burada da birbiri ardına katliamlar yaşanır. Bu sırada Eriha'daki bir kale isyancılar tarafından ele geçirilip, garnizonu katledilirken; Machaerus'ta ise kuşatılan Romalılar isyancılarla anlaşma yaparak, teslim olup çekilirler. Sonunda karışıklıklar Aleksandria'ya kadar sıçrayınca buradaki olaylara Roma birlikleri müdahale eder ve Iosephus'a göre elli bin kadar Yahudi Romalılarca öldürülür.⁴⁴¹ Iosephus anlatısında, Syrialıların da savaşta Yahudilerden aşağı kalmayıp, her yakaladığı Yahudi'yi öldürdüklerini; fakat bu kez bunu, önceden olduğu gibi yalnızca nefretten değil;

⁴³⁷ Ioseph., **BJ**, II.457.

⁴³⁸ Ioseph., **AJ**, XX.176.

⁴³⁹ Smith, **a.g.e.**, s. 519.

⁴⁴⁰ Ioseph., **BJ**, II.457-76; Gabba, **a.g.e.**, s. 157; Goodman, **a.g.e.**, s. 755. Yahudilerin Yahudilere karşı savaştığı bazı istisnalar da olmuştur. Örneğin; pagan nüfusun ağırlıklı olduğu Scythopolis'te yaşayan Yahudiler, kente saldırmak üzere gelen Yahudilere karşı Scythopolislilerin yanında yer alarak, gelen Yahudilere saldırır ve gelenler öldürülür. Ancak Scythopolisli Yahudilerin pagan halkla bu işbirliğine rağmen, zaferin ardından pagan halk bu Yahudileri de katleder. Iosephus bu sonda; kendi soydaşlarını öldürmenin ilahi cezasını görür: Ioseph., **BJ**, II.466-76; Ioseph., **Vit.**, 26.

⁴⁴¹ Ioseph., **BJ**, II.477-98; Smallwood, **a.g.e.**, s. 295.

kendilerine yönelen tehlikeyi, erken davranıp önlemek için yaptıklarını söyler.⁴⁴² Weber, bu ifadeden yola çıkarak Syria diasporasındaki Yahudilerin de bir isyan hazırlığında olduğunu ve Syrialıların bunu öngördüğünü düşünür.⁴⁴³ Bölgedeki Yahudi saldırıları yalnızca Caesarea katliamının intikamı şeklinde spontane gelişen yerel eylemler olabilir; ancak gerçekten de bazı isyan yanlıları bu iç savaşı, Roma'yla topyekün bir savaşa hazırlık olarak da görmüş olabilir. Eriha ve Machaerus kalelerinin ele geçirilmesi, bu kapsamda görülebilir. Smith'e göre bu gibi eylemler, savaş yanlıları tarafından planlanmış olmalıdır ve planlamayı yapan da, Kudüs'teki isyan yönetimidir. "Tüm bu olayların etkisi ise, Kudüs'teki isyan ve Caesarea'daki çatışmanın, küçük bir eyaletin olayları olmaktan çıkarak, imparatorluğun güneydoğusunun krizine dönüşmesidir."⁴⁴⁴

Sonunda, M.S. 66 yılının eylül ayında, Syria valisi Cestius Gallus olaylara müdahale eder.⁴⁴⁵ Vali, XII. lejyon, lejyonlardan oluşturulan müfreze birlikleri (*vexillationes*)⁴⁴⁶ ve bağlı kralların, özellikle de II. Agrippa'nın *auxilia* birlikleri ile birlikte yaklaşık 31.600 kişilik bir ordu ile Ptolemais'e varır.⁴⁴⁷ Direnişin ana üssü olan Kudüs'e⁴⁴⁸ geçmeden önce, Galilaea'daki irili ufaklı isyancı grupları temizlemeye koyulur. Yahudiler başlangıçta bir zafer elde etmeyi başarsalar da;⁴⁴⁹ ağır silahlı lejyonlar karşısında fazla direnemezler. Yolları üzerindeki kentleri yakıp yıkarak

⁴⁴² Ioseph., **BJ**, II.461.

⁴⁴³ Wilhelm Weber, **Josephus und Vespasian: Untersuchungen zu dem Jüdischen Krieg des Flavius Josephus**, Berlin, Stuttgart, Leipzig, W. Kohlhammer, 1921, s. 19, 33; Hengel, **a.g.e.**, s. 368.

⁴⁴⁴ Smith, **a.g.e.**, s. 519.

⁴⁴⁵ Cestius'un harekete geçmek için neden bu kadar beklediği soru işaretidir; Gabba, **a.g.e.**, s. 157.

⁴⁴⁶ *Vexillatio* belli görevler için, geçici olarak lejyonların içinden oluşturulan müfrezelerdir. Genelde bin yaya ve/veya beş yüz atlıdan oluşan ve büyük birliklere nazaran hızlı hareket ettirilebilen bu müfrezeler, özellikle ani krizlerde, iç karışıklıklarda vb. yararlanılan bir nevi acil durum kuvvetleridir; Gürkan Ergin, **Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 416, 582.

⁴⁴⁷ Ioseph., **BJ**, II.499-502; Gabba, **a.g.e.**, s. 157; Smith, **a.g.e.**, s. 519.

⁴⁴⁸ Gabba, **a.g.e.**, s. 157.

⁴⁴⁹ Cestius birlikleriyle önce Galilaea'nın Cabul şehrine girer ve şehri terk edilmiş halde bulur. Kent halkı dağlara kaçmış, mallarını geride bırakmıştır. Cestius, kenti önce yağmalatır, ardından ateşe verir. Tekrar Ptolemais'e dönerken yolu üzerindeki tüm köyleri de yağmalayıp yakarlar. Cestius'un ardında bıraktığı askerler hala yağmalarını sürdürürlerken ise; valinin ayrıldığını duyan halk cesaretini toplar ve bu kalan askerlere saldırarak iki bin kadarını öldürmeyi başarır: Ioseph., **BJ**, II.503-6.

Kudüs'e ilerleyen Cestius'un ordusu,⁴⁵⁰ Kudüs yakınındaki Beth-horon geçidine vardığında ekim ayı gelmiştir ve birçok Yahudi Şukot bayramı dolayısıyla Kudüs'tedir. Cestius'un geldiğini duyan isyancılar, o gün bayram ve Şabat günü olsa da, vakit kaybetmeden Gibeon'da konaklamakta olan askerlere saldırırlar. Birliklerin saflarını yarmayı başararak yaklaşık beş yüz asker öldürüp geri çekilirler. Bu noktada sahneye ilk kez Zealot hareketinin önemli liderlerinden olan Simon bar Gioras çıkar; Simon önderliğindeki isyancı grup, geçidin ardına çekilmekte olan Roma ordusunun arkada kalan saflarına saldırıp çoğunu öldürür ve yüklü bir ganimetle Kudüs'e döner.⁴⁵¹

Cestius Kudüs'ü tepeden gören Scopus Dağı'nda⁴⁵² kamp kurarak bir süre bekler. Ardından, kasım ayının ortalarında, kente Bezetha (Yeni Şehir) bölgesinden girince, Kudüs soylularından bir grup haberciler gönderip, ona kapıları açma sözü verir. Ancak Cestius teklife itimat etmez ve ihanetleri duyulan soylular isyancıların taşlı saldırıları üzerine evlerine kapanırlar. Takip eden beş gün boyunca Romalılar surları zorlarken, isyancılar da kenti savunur. En son Tapınağa yönelik girişimlerinin de geri püskürtülmesinin ardından Cestius çekilmeye karar verir. Ancak geri çekilen birlikleri dönüş yolunda büyük bir hezimet beklemektedir. Ordu daha Gibeon'daki kamplarına ulaşmadan yolda, her iki taraftan kendilerini sıkıştıran isyancıların saldırılarıyla çok sayıda kayıp verir. Gibeon'a vardıklarında; kırsal kesimden pek çok Yahudi'nin de isyancılara katılmakta olduğunu farkederek Cestius, bir an önce yollarına devam etmeleri gerektiğini görür ve hızlı olabilmeleri için askeri malzeme taşıyanlar dışındaki tüm yük hayvanlarını öldürtüp, birlikleriyle birlikte yola devam eder. Fakat Yahudiler yalnızca sayılarının değil; coğrafyayı iyi bilmelerinin de avantajını kullanırlar ve orduyu Beth-horon geçidinde sıkıştırıp hezimete uğratırlar; öyle ki Iosephus, araya gece girmese tüm Roma ordusunun ele geçirilebileceğini söyler. Karanlığın bastırmasıyla kurtulan Cestius, gece birlikleriyle birlikte gizlice kaçmayı

⁴⁵⁰ Goodman, **a.g.e.**, s. 755; Ioseph., **BJ**, II.503-12. Cestius'un ordusunun Kudüs'e gelene dek izlediği rota için bkz.: Harita 8.

⁴⁵¹ Ioseph., **BJ**, II.513-21; Cline, **a.g.e.**, s. 114-5; Schürer, **a.g.e.**, 487-8.

⁴⁵² Bu dağ, stratejik konumuyla önemli olup; büyük kuşatmada da Romalılar yine burada kamp kuracaktır.

başarıırken; Yahudilerin orada olduklarını sanmaları için dört yüz kadar askeriniyse geride bırakır. Sabah olup Yahudiler durumu farkedince dört yüz askeri katledip Cestius'un peşine düşerler ve yolda, Romalıların hız kazanmak için bıraktıkları koçbaşları, mancınıklar ve daha birçok savaş teçhizatını toplayarak Antipatris'e kadar onları takip eder ve ele geçirdikleri ganimetlerle birlikte Kudüs'e geri dönerler. Cestius'un zayıfatı büyüktür; Iosephus'un verdiği rakamlara göre isyancılar 5.300 piyade ve 480 süvarisini öldürmüştür.⁴⁵³ Iosephus her ne kadar Cestius'un çekilmesini beklenmedik olarak nitelese de; Cestius direnişin gücü karşısında kentin alınmasının güçlüğünü görmüş olmalıdır.⁴⁵⁴ İsyancılar bir hafta boyunca Tapınağı savunabilmiş, ardından çekilme sırasında Cestius'a ordusunun yaklaşık beşte birini kaybettirebilmişlerdir. Zafer nettir; öyle ki; Suetonius da Yahudilerin, Cestius'un sancağını kapıp kaçmasına neden olduklarını yazar. Bu zafer aynı zamanda, Roma karşıtı kuvvetlerin hem kentte hem de kırsaldaki gücünü gösterir.⁴⁵⁵ Iosephus, Cestius'un müdahalesinde savaşın bitmesi için son bir şans görmüştür; Cestius'un yenilgisi ise sonu felakete gidecek uzun savaştan dönülmesi için son umudu da kaybettirir.⁴⁵⁶ Öyle ki; Cestius'un yenilgisi, kararsız Yahudiler arasında isyana yönelimi artırmış; savaş yanlısı cephenin üstünlüğünü kesinleşmiştir. Eskatolojik beklentileri olanlar için bu zafer ayrıca 'Kutsal Savaş'a Tanrı'nın ilahi onayı olarak da görülebilir;⁴⁵⁷ ki M.S. 1. yüzyılın Yahudi toplumunda böyle beklentiler azımsanamayacak kadar çoktur.

Savaş yanlılarının Roma ordusu karşısındaki zaferinin ardından, bir çok elit sınıf üyesi Yahudi, Kudüs'ü terk eder ve bazıları Antiokheia'daki Cestius'un yanına sığınır. Bu Yahudiler muhtemelen Roma yanlılıkları ile öne çıkan isimlerdir.⁴⁵⁸ Bu sırada Damascus'ta Iosephus'a göre on bin beş yüz kadar Yahudi'nin öldürüldüğü bir başka katliam gerçekleşmiştir.⁴⁵⁹ Kudüs'te ise savaşın kaçınılmaz hale gelişi üzerine

⁴⁵³ Ioseph., **BJ**, II.527-55; Oros., VII.9; Schürer, **a.g.e.**, s. 157.

⁴⁵⁴ Gabba, **a.g.e.**, s. 157-8.

⁴⁵⁵ Smith, **a.g.e.**, s. 519; Suet. **Vesp.**, IV.

⁴⁵⁶ Ioseph., **BJ**, II.532.

⁴⁵⁷ Hengel, **a.g.e.**, s. 369.

⁴⁵⁸ Schürer, **a.g.e.**, s. 489; Ioseph., **BJ**, II.556.

⁴⁵⁹ Ioseph., **BJ**, II.557-61.

ılımlı elitler de savaşı cephesine geçmiş ve isyanın liderliğini üstlenmiştir. Bu sınıfın liderliğinde, savaşı sistemli bir hazırlığı öngören yeni bir örgütlenmeye gidilir.⁴⁶⁰ Ancak ılımlıların hakimiyeti, lider seçimlerinde yetenek ve güçten ziyade, ılımlı kanada yakın olma kriterini öne çıkartmıştır.⁴⁶¹ Kudüs'teki ana yönetimin başında, Gorion oğlu Yusuf ile eski başrahip Ananus oğlu Ananus vardır.⁴⁶² Kudüs dışında ise, Provincia Iudaea, altı yönetim bölgesine ayrılır ve her bölgenin başına komutanlar atanır. Bu bölgeler Idumaea, Eriha, Peraea, Batı Iudaea, Kuzey Iudaea ve Galilaea olup; pagan nüfusun ağırlıklı olduğu Samaria bölgesi isyanda yer almamıştır. Galilaea'nın sorumluluğunun verildiği komutan ise isyan hakkındaki ana kaynağımız olan Iosephus'tur.⁴⁶³ İmparatora günlük sunulara son vererek isyanı başlatan Tapınak şefi Eleazar'a ise Kudüs'te görev verilmemiştir ama Eleazar muhtemelen Idumaea'ya gönderilen komutanlar arasındadır.⁴⁶⁴ Cestius'la savaşı öne çıkan; radikal kanattan ve ileride Zealotların lideri olacak olan Simon oğlu Eleazar ile bir başka radikal haydut lideri Simon bar Gioras'a ise herhangi bir liderlik verilmemiştir.⁴⁶⁵

ılımlı elitlerin isyanın kontrolünü ele almaları, tartışmalı bir konu olup; bu elitlerin ne derece 'isyancı' oldukları ve neyi amaçladıkları hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak genel olarak söyleyebileceğimiz; kaçınılmaz hale gelmiş olan

⁴⁶⁰ Cestius'la savaşıncesinde de bir organizasyona gidilip gidilmediği bilinmemektedir. Goodman, belki Iosephus'un kendi sınıfının da isyana destek olduğunu ve bu yüzden bundan bahsetmek istemememiş olabileceğini söyler; Goodman, **a.g.e.**, s. 755.

⁴⁶¹ Gabba, **a.g.e.**, s. 158.

⁴⁶² Ioseph., **BJ**, II.563. Bu Ananus, daha önce bahsettiğimiz, Hristiyanlara karşı harekete geçerek, İsa'nın kardeşi Yakup'u öldürten başrahip Ananus'tur. M.S. 62 yılının başrahibi olan Ananus'un, İncil'de olduğu gibi Iosephus'un Antiquitates'inde de acımasız bir portresi çizilmekte; bu ise Bellum'unda, Zealotlara karşı ılımlı partinin lideri olarak ona çizdiği olumlu portre ile çelişmektedir.

⁴⁶³ Ioseph., **BJ**, II.566-8; Ioseph., **Vit.**, 28-9. Iosephus'a iki rahip daha eşlik etmektedir.

⁴⁶⁴ Iosephus, Idumaea'ya başrahip Neus'un oğlu Eleazar'ın gönderildiğini söyler; ancak bu isimde bir başrahip olmayıp, bahsedilen muhtemelen Ananias'ın oğlu Eleazar'dır. Nitekim, eserin 1726 yılında çevirisini yapan John Hudson da çevirisinde Neus yerine Ananias ismini kullanmaktadır. Ayrıca bkz. Hengel, **a.g.e.**, s. 369-70.

⁴⁶⁵ Iosephus, Simon bar Gioras'tan, Cestius'un birliklerine saldırıda bahseder: Ioseph., **BJ**, II.521. Simon oğlu Eleazar hakkında ise ilk kez bu görevlendirmeler kapsamında bilgi vermektedir. Buna göre Eleazar, Cestius ile savaşı yüklü miktarda ganimet elde etmiştir; ki bu onun savaşı etkin bir rol oynadığını gösterir. Fakat savaşıtaki başarılarına rağmen Kudüs liderliği ona verilmek istenmemiştir; çünkü Eleazar despotik bir karaktere sahiptir ve fanatik takipçileri, kendilerini ona adanmış fedaileridir. Bununla birlikte Iosephus, ileride gerek maddi ihtiyaçlar gerekse de Eleazar'ın çevirdiği entrikalar nedeniyle bu liderliğin verildiğini de ekler: Ioseph., **BJ**, II.564-5; Hengel, **a.g.e.**, s. 369; Smallwood, **a.g.e.**, s. 297, 299.

savaşın liderliğini, radikallerin eline bırakmak istememiş olmalarıdır.⁴⁶⁶ Bu ‘ılımlı isyan komutanları’nın uygulamaları ile ilgili en detaylı bilgiyi, bekleneceği gibi, Iosephus’un kendi görev bölgesi olduğu için, Galilaea’da alırız. Ancak, yine bu nedenden dolayı, aynı zamanda bu bilgiler en objektifliği tartışmalı olanlardır ve Iosephus’un iki kendi eseri *Bellum* ve *Vita* arasında dahi çelişkiler görülmektedir. Iosephus, *Bellum*’da komutan atamalarını gelen savaşa hazırlık olarak anlatır, öyle ki Iosephus’un kendisi de Galilaea’ya, bölgeyi yaklaşan savaşa göre örgütlemek üzere gönderilmiş ve bunun için çalışmıştır. *Vita*’da ise Iosephus, ‘Kudüs’ün önde gelenlerinin’ Galilaea’ya kendisini, Galilaealıları isyandan vazgeçirmek amacıyla gönderdiklerini söyler. Görüldüğü gibi birbiriyle taban tabana zıt olan bu iki ifade, ılımlı yönetimin isyandaki rolüyle ilgili soru işaretleri doğurmaktadır.⁴⁶⁷

Iosephus Galilaea’da, ana meseleleri görüşüp karara bağlamak üzere Kudüs *Sanhedrin*’i gibi yetmiş kişilik bir meclis oluşturur. Daha az önemli meseleler içinse her kente yedi sorumlu atar.⁴⁶⁸ Bu görevlileri Galilaealılardan seçerek onları kazanmayı amaçlar. Halkın onayını kazanmak için başka girişimlerde de bulunur; bunlardan dikkat çekici bir örnek, tetrarkh Herodes Antipas’ın Tiberias’taki hayvan motifleriyle süslü sarayını yıkmaya girişimidir. Ancak Sapphias oğlu İsa önderliğindeki isyancı grup ondan önce davranarak sarayı ateşe vermiştir.⁴⁶⁹ Iosephus askeri olarak ise; Romalıların saldırısında ilk hedef konumundaki Galilaea kentlerini surlarla çevirerek güçlendirir. Ayrıca yüz bin genci silahlandırarak bir ordu oluşturur ve onları

⁴⁶⁶ Gabba, **a.g.e.**, s. 158; Smallwood, **a.g.e.**, s. 299-300.

⁴⁶⁷ Smith, **a.g.e.**, s. 519-20; Ioseph., **Vit.**, 28-9. Araştırmacıların çeşitli görüşleri için bkz.:

⁴⁶⁸ Bu meclisi *Bellum*’da ifade edildiği gibi Iosephus’un mu oluşturduğu yoksa *Vita*’da anlatıldığı gibi Iosephus’un zaten var olan bir meclisi mi tanıdığı soru işaretidir: Ioseph., **BJ**, II.570; Ioseph., **Vit.**, 79. Schürer *Vita*’daki ifadenin daha olası olduğu görüşündedir: Schürer, **a.g.e.**, s. 490. Ayrıca diğer bölgelerde de böyle bir örgütlenmeye gidildiği şüphelidir: Jonathan J. Price, **Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.**, Brill’s Series in Jewish Studies 3, Leiden, Brill, 1992, s. 75-6.

⁴⁶⁹ Ioseph., **Vit.**, 65-7; James J. Bloom, **The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66-135: A Military Analysis**, Jefferson, McFarland & Company, 2010, s. 93; Schürer, **a.g.e.**, s. 490. Ardından kentteki tüm Hellenistik binalara da saldıran Sapphias oğlu İsa aynı zamanda, Tiberias Vespasianus tarafından alınana kadar, kentin en yüksek magistratı (arkhon) olmuştur; Smith, **a.g.e.**, s. 521. Ayrıca Galilaea’daki Iosephus karşıtlarından biridir; bkz. Schäfer, **a.g.e.**, s. 126.

Roma modeline göre eğittir.⁴⁷⁰ Bununla birlikte Galilaealılarının önemli bir kısmı, Iosephus'un liderliğine şüpheyile yaklaşmakta, bu şüphe, özellikle radikal kanattan isyan liderleri tarafından Iosephus'a yöneltilen, aslında bölgeyi Romalılar'a teslim etmeyi amaçladığı yönündeki suçlamalarla perçinlenmektedir. Bu liderlerin en başında, isyanda önemli rol oynayacak ve Zealotların da liderliğini yapacak olan Gischalalı Yuhanna gelir. Iosephus Yuhanna'dan nefretle bahseder: "Iosephus Galilaea'daki işleri yönetmekte iken, sahneye bir entrikacı girer; Yuhanna adında bir Gischalalı, Levi oğlu, alçakça işlerle ünlenenlerin en kurnazı ve en vicdansız." Açıgözlü ve acımasız bir portresini çizdiği bu 'haydut şefi', aynı zamanda halktan aldığı destek ve güçlü militanlarıyla Iosephus'un bölgedeki en büyük rakibidir. Iosephus kendisine karşı, Yuhanna'nın tetiklediği suikast girişimlerinden bahseder.⁴⁷¹ İkili arasındaki çatışma, sonunda Yuhanna'nın Kudüs'e haberciler yollayıp; Iosephus'un her an bir tiran olarak başkente girip yönetimi ele geçirebileceğini bildirmesine kadar gider. Iosephus'un anlatısına göre kıskanç liderler bunu kendisini devirmek için bir fırsat olarak görerek; Iosephus'u görevden almak üzere Galilaea'ya iki bin beş yüz kişilik bir kuvvet gönderir ama Iosephus türlü çabalarla kararı iptal ettirir. Iosephus, ardından Yuhanna'nın takipçilerini dağıtma kararı alır. Takipçilerin tek tek isimlerini toplar ve Yuhanna'yı terk etmeyenlerin mallarına el konulup evlerinin yıkılacağını duyurur. Bu tehdit üzerine Bellum'a göre üç bin, Vita'ya göre ise dört bin takipçisi gelip silahlarını teslim ederken; Yuhanna da kalan iki bin adamıyla memleketi Gischala'ya çekilir.⁴⁷² Tiberias'taki bir ayaklanmanın da⁴⁷³

⁴⁷⁰ Ioseph., **BJ**, II.572-84; Ioseph., **Vit.**, 188; Schürer, **a.g.e.**, s. 490; Gabba, **a.g.e.**, s. 159; Smallwood, **a.g.e.**, s. 302; Bloom, **a.g.e.**, s. 95.

⁴⁷¹ Örneğin bir olayda, bazı gençler, II. Agrippa'nın bir görevlisini soyarak kralın bazı değerli mallarını çalıp, Tarichaea'daki Iosephus'a getirirler. Iosephus onları azarlayıp, yağmayı krala geri vermek üzere alınca buna gücenen gençler sokaklara çıkıp Iosephus'u hain ilan eder. Zaten Gischalalı Yuhanna'nın benzer iddialarıyla Iosephus'a güvenleri azalan halk iyice öfkelenir ve yüz bin silahlı kişi toplanarak ona karşı linç girişiminde bulunurken, Iosephus canını kurtarmak için küçültücü durumlara düşecektir. Bir başka girişimde ise Iosephus, Gischalalı Yuhanna'nın onu öldürmek üzere yolladığı adamlarından kaçarak kurtulacaktır. Bkz.: Ioseph., **BJ**, II.595-619; Ioseph., **Vit.**, 126-48, 84-96; Bloom, **a.g.e.**, s. 99vd.; Schürer, **a.g.e.**, s. 490-1.

⁴⁷² Bu Vita'daki kronoloji olup; Ioseph., **Vit.**, 189-335, 368-72; Bellum'da Iosephus'un Yuhanna'nın takipçilerini dağıtması, Yuhanna'nın onu Kudüs'e şikayetinden daha önce anlatılmaktadır; Ioseph., **BJ**, II.620-31. Ayrıca bkz.: Schürer, **a.g.e.**, s. 491; Smallwood, **a.g.e.**, s. 304-5; Bloom, **a.g.e.**, s. 102-9.

⁴⁷³ Ioseph., **BJ**, II.632-46; Ioseph., **Vit.**, 155-73, Schürer, **a.g.e.**, s. 491. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, oldukça karışık bir nüfusa sahip olan kentin; bkz. s. 58, bir kısmı Roma bir kısmı ise isyan yanlısı

bastırılmasının ardından, sonunda Iosephus Galilaea’da, Roma’nın saldırısına kadar geçici bir barış sağlamış olur.

Bu sırada Kudüs de savaşa hazırlanmaktadır. Surlar onarılır; özellikle de kral I. Agrippa’nın zamanında yarım kalan, Bezetha bölgesini çevreleyen sur tamamlanmaya çalışılır. Savaş makineleri, oklar, zırhlar yapılır, gençler eğitilir. Iosephus, savaşın sonundan başını yazmanın avantajıyla, dahil olduğu ılımlı grubun öngörülerini anlatır; öyle ki hepsi yaklaşan yenilgiyi görmekte, derin bir yas içinde şimdiden şehre ağıt yakmaktadır. Kendilerini adanmış isyancılar ise hevesli ve zafere inançlıdır. Yine bu sırada, isyanda önemli rol oynayacak olan Simon bar Gioras da grubuyla birlikte Samaria’da zenginlere saldırıp evlerini yağmalamaktadır. Fakat Kudüs’ün kontrolündeki Ananus, Simon’un üzerine bir ordu gönderince Simon, Masada’daki *Sicarii*’nin yanına kaçar. Tekrar sahneye çıkacağı zamana kadar ise, Idumaea’da ‘haydutluk’ faaliyetlerini sürdürecektir.⁴⁷⁴

Achaea’da iken Iudaea’da yaşananların haberini alan imparator Nero, Iosephus’a göre öfkeli ve küçümser gözükmeyle birlikte, içinde hayret ve endişe duyar. Endişesiye isyanın bastırılmasının yanında, bu isyanın komşu uluslara da örnek olması ve yayılmasıdır. Bu nedenle Nero, isyana derhal müdahale etmek üzere en doğru ismi arar ve daha önce Germania ve Britannia’daki askeri başarılarıyla bilinen Flavius Vespasianus’u⁴⁷⁵ Iudaea’ya düzenlenecek seferin komutanı olarak görevlendirir. Bu sırada Nero’nun yanında Achaea’da olan Vespasianus, oğlunu Aleksandria’ya, buradaki XV. lejyonu getirmek üzere gönderirken, kendisi de Hellepontos üzerinden Antiokheia’ya geçer. Kente vardığında burada V. ve X. lejyonlar ile birlikte yirmi üç *auxilia cohorsu*, altı süvari bölüğü ve bağlı krallıklardan sağlanan *auxilia* birliklerinden oluşan büyük bir ordu toplar. Titus’un komutasındaki XV. lejyon ile birlikte asker sayısı altmış bini bulacaktır.⁴⁷⁶

görülmektedir; ki daha önce Gischalalı Yuhanna önderliğinde ayaklanmışken, bu kez Agrippa tarafında ayaklanmışlardır; bkz. Smallwood, **a.g.e.**, s. 302-3; Bloom, **a.g.e.**, s. 99-102.

⁴⁷⁴ Ioseph., **BJ**, II.648-9, 652-4; Smallwood, **a.g.e.**, s. 301; Smith, , **a.g.e.**, s. 540.

⁴⁷⁵ Suet., **Vesp.**, IV; Tac., **Hist.**, V.10; Ioseph., **BJ**, II.558, III.1-3.

⁴⁷⁶ Bloom, **a.g.e.**, s. 116-7; Ioseph., **BJ**, III.4-8, 64-9; Schürer, **a.g.e.**, s. 491-2.

Antiokheia'dan Ptolemis'e geçen Vespasianus, burada Titus'u beklerken Sephoris kentinden temsilciler gelip Roma'ya bağılılıklarını iletir; böylece Galilaea'nın en güçlü kentlerinden biri savaşmaya gerek kalmadan kontrole alınmış olur. Vespasianus M.S. 67 baharında, Galilaea'ya doğru yola çıktığında, Iosephus da ordusuyla Sephoris yakınlarındaki bir köyde konuşlanmaktadır. Ancak Roma ordusunun yaklaştığını duyan askerleri korkuya kapılarak kampı terk etmeye başlayınca, daha Romalılarla karşılaşmadan ordusu dağılmış olur. Iosephus kalan az sayıdaki gücüyle Tiberias'a çekilir. Vespasianus ise Gabara'ya girerek kenti alır; tüm erkekleri öldürür, kenti ve çevre yerleşimleri yakar; ki bu yerleşimlerin çoğu terk edilmiştir; terk edilmeyenlerinse nüfusu köleleştirilir. Iosephus, teslim olmaksızın bin kez ölmeyi yeğlediğini söyleyerek⁴⁷⁷ Kudüs'e durumu bildiren bir rapor gönderdiğini yazar. Eğer uzlaşmak istiyorlarsa gecikmemeli, yok eğer savaşın sürdürülmesini istiyorlarsa da, ona Romalılarla başa çıkmaya yetecek güçte bir ordu göndermelidirler⁴⁷⁸ – ki bunun oldukça geç kalınmış bir itiraz olduğu düşünülebilir.⁴⁷⁹

Kudüs'ten destek gelmeden Iosephus, askerlerinin çoğunun sığındığı ve Vespasianus'un da saldırmak üzere ilerlediği, Galilaea'nın en güçlü kentlerinden biri olan Jotapata'ya giderek kentin savunmasını üstlenir. Iosephus'un varışının ertesi günü Vespasianus da kente ulaşır ve Iosephus'un tarihinde geniş yer verdiği meşhur Jotapata savaşı başlar. Sonuç vermeyen ilk saldırıların ardından Vespasianus kenti kuşatmaya alır. Yahudilerin bol miktarda erzağı vardır ancak su temini kritiktir. Yakınlarında hiç su kaynağı olmayan kent, yağmur sularına bağımlıdır; ki kuşatmanın gerçekleştiği haziran ayında da bu oldukça nadirdir. Iosephus su kontrolünü sağlamak için dağıtımını karneye bağlar; fakat Yahudilerin her gün bir yerden azar azar su aldıklarını gören Romalılar durumu anlar ve o bölgeyi mancınıklarla yaylım ateşine tutar. Iosephus ise, Romalıların susuzluktan yakında teslim olacaklarını düşünmelerine

⁴⁷⁷ “(Iosephus) Romalılardan af umudu olmasına rağmen; ulusuna ihanet edip, utanç verici bir şekilde, savaşmakla görevlendirildiği Romalıların yanında şansını aramak için, kendisine emanet edilen görevi terk etmektense, bin kez ölmeyi tercih ederdi.”

⁴⁷⁸ Ioseph., **BJ**, III.115-40; Mason, **a.g.e.**, s. 330-1, 364-5; Bloom, **a.g.e.**, s.117-20.

⁴⁷⁹ Schürer, **a.g.e.**, s. 492.

karşı, kale burçlarındaki mazgallara ıslak kıyafetler astırır; böylece giysilerden damlayan damlalar tüm kaleden sular akıyor gibi bir görüntü yaratarak Romalıları şaşırır. Iosephus Romalıların gücü karşısında uyguladığı, buna benzer pek çok küçük taktikle ilgili anekdotlar anlatır.⁴⁸⁰ Sonuçta tüm bu taktiklere ve Yahudilerin inatçı savunmalarına rağmen; ki bu savunmaların birinde Vespasianus da bir yara almıştır; kırk yedi gün boyunca direnen kent sonunda Romalıları yenilir. Iosephus bunu da; kaçan bir Yahudi'nin, Romalıları Yahudilerin çok yorgun olduğu, hatta nöbetçilerin sabaha dek uyanık kalamadıkları gerçeğini söylemesine bağlar. Bu zayıflığı haber alan Titus, yanında bir müfrezeyle birlikte gün ağarmadan surları tırmanır, uyuyan muhafızları öldürür ve ardından gelen lejyonlarla birlikte kenti alır. Erkeklerin hepsi öldürülürken, kadınlar ve çocuklar köleleştirilir, kent yerle bir edilir.⁴⁸¹ Iosephus ise kırk Yahudi savaşçıyla birlikte bir mağaraya saklanmayı başarır. Romalıları onları bulup teslim olmaya çağırdığında, Iosephus, “bin kez ölmeyi tercih edeceği” ifadesiyle çelişir şekilde, teslim olmak ister. Arkadaşları ise buna şiddetle karşı çıkar:

“Hayat senin için bu kadar değerli mi Iosephus; ki kölelikte ışık görmeye dahi katlanabiliyorsun? Ne zamandan beri kendini unuttun? Kaç kişiyi özgürlük için ölüme sen ikna ettin! ...Fakat eğer ki Romalıların zaferi sana tuhaf bir şekilde kendini unutma rolü biçtiyse; ülkemizin onurunu korumak da bize düştü. Sana bir kılıç ve elimizi sunuyoruz. Eğer kendi isteğinle ölümle buluşursan, Yahudilerin komutanı olarak öleceksin; yok eğer istemedense, bir hain olarak.”⁴⁸²

Bu sözlerle kılıçlarını ona doğrultup, teslim olmak istemesi halinde onu öldürmekle tehdit ederler. Iosephus ise teslim olmakta aslında bir kurtuluş değil; yenilgisinin bedelini aradığını söyler. Öyle ki; kendini öldürmek dinen suçtur ve bir bakıma yenilginin sonucundan da kaçıştır. Romalıları teslim olduklarında canlarını bağışlayacaklarını bildirseler de yalan söylemektedirler; teslim olduklarında

⁴⁸⁰ Örneğin koçbaşlarının darbelerinin etkisi, duvarlardan sarkıtılan saman dolu çuvallarla kırılır. Saldırı rampaları ve surların üzerine çemen otları ile kaynar yağlar karıştırılıp dökülür ve böylece zemin Romalıların yürüyemeyeceği ve tırmanamayacağı kadar kaygan hale getirilir. Dışarıya gönderilen haberciler geceleri, köpek zannedilmeleri için, üzerlerine koyun postları atarak kuşatmayı delerler vb.

⁴⁸¹ Ioseph., **BJ**, III.141-339; Schürer, **a.g.e.**, s. 492-3; Smallwood, **a.g.e.**, s. 307-8. Jotapata Savaşı'nın askeri açıdan detaylı bir incelemesi için bkz.: Bloom, **a.g.e.** 120-7.

⁴⁸² Ioseph., **BJ**, III.356-61.

öldürüleceklerdir. Romalıların elinde bir ölüm ise hem onları kendilerini öldürmek suçundan kurtaracak, hem de Romalıların ikiyüzlülüğünü kanıtlayacaktır. Fakat bu sözler de yanındakileri ikna etmeyince Iosephus bir oyuna başvurur. Anlatısına göre intiharın dini açıdan kabul edilmezliğinden dolayı, birbirlerini öldürmelerini teklif eder; bunu ise kurayla yapacaklardır. Teklifin kabul edilmesi üzerine kura çekerek, sırayla birbirlerini öldürürler ve her nasılsa Iosephus sona kalan iki kişiden biri olur ve diğer kişiyi de ikna ederek sonunda Romalılara teslim olma kararını uygular. Nero'ya gönderilmek üzere tutsak alındığında ise,⁴⁸³ Vespasianus'a kendisinin ve ardından oğlunun imparator olacaklarını bildirir ve Nero'ya gönderilmek yerine onların himayesinde kalmak ister. Vespasianus, Iosephus'un sözleri üzerine ona bir şans vererek, onu kendi tutsağı olarak kabul eder.⁴⁸⁴

M.S. 67 yılının temmuzunda Vespasianus, Jotapata'dan ayrılarak, savaş yorgunu ordusunu dinlendirmek üzere Caesarea'ya geçer. Bu sırada yıkılan kentlerinden ayrılmak zorunda kalan Yahudilerin önemli bir kısmı Joppa kentine sığınmış; Cestius'un yıktığı kenti yeniden inşa edip gemiler yaparak, bölgede korsanlık faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Ancak Vespasianus çok geçmeden üzerlerine bir ordu gönderir ve dağıtırlar, Joppa da bir kez daha yıkılır. Bu sırada Jotapata'nın düştüğü haberi Kudüs'e ulaşmış; Iosephus'un kurtulması ve imparatorun himayesinde olması halkı kızdırmış; mağlubiyetin haberi yalnızca isyan ateşini daha da körüklemiştir.⁴⁸⁵

⁴⁸³ Ioseph., **BJ**, III.340-398; Bloom, **a.g.e.**, s. 127; Schürer, **a.g.e.**, s. 494; Gabba, **a.g.e.**, s. 161.

⁴⁸⁴ Ioseph., **BJ**, III.340-408; Cass. Dio, LXV.1; Suet., **Vesp.**, V; Goodman, **a.g.e.**, s. 756; Weber, **a.g.e.**, s. 44vd.; Smallwood, **a.g.e.**, s. 308; Bloom, **a.g.e.**, s. 127-8. Iosephus'un bu kehanetiyle uyuşur şekilde Suetonius ve Tacitus da, doğuda, Iudaea'dan yola çıkmış olanların dünyanın yöneticisi olacağına dair eski bir inanç olduğundan bahseder. Aslında Vespasianus ve Titus'u işaret eden bu inancı yanlış şekilde kendileri olarak yorumlayan Iudaealılar, bu inançla ayaklanmaya kalkmışlardır; Suet., **Vesp.**, IV; Tac., **Hist.**, V.13, ayrıca Oros., VII.9. Anlatıya göre Iosephus Vespasianus'a ayrıca, savaş başlamadan önce askerlerine savaşın kırk yedi gün süreceğini ve kendisinin Romalıların canlı şekilde esir alınacağını söylediğini anlatır. Vespasianus bazı tutsaklara sorup bunu doğrulatınca, Iosephus'un inandırıcılığı artar; Ioseph., **BJ**, III.405-8. Schäfer'a göre Iosephus'un bu ilginç yakalanma ve affedilme hikayesi, düşman tarafına geçişini kabul edilebilir göstermek için üretilmiştir; Vespasianus'un imparator olacağına dair kehaneti de dahil.: Schäfer, **a.g.e.**, s. 126.

⁴⁸⁵ "Bozgunlar, bilge olanları, benzer belalara karşı ihtiyatlı olmaya yöneltirken; onlarıysa yalnızca daha fazla felakete yöneltti; ve bir felaketin bitişi, yalnızca bir yenisinin başlangıcıydı."; Ioseph., **BJ**, III.409-42; Bloom, **a.g.e.**, s. 129-30; Smallwood, **a.g.e.**, s. 308-9.

Vespasianus Caesarea'dan, Caesarea Philippi'ye geçer ve burada II. Agrippa ile bayram kutlamalarına katılırken, oğlu Titus'u da lejyonlarla birlikte Tiberias'a yollar. Tiberias'ta daha önce bahsettiğimiz, hayvan motifli sarayı Iosephus'tan önce davranıp yakan Sapphias oğlu İsa'nın önderliğindeki 'haydutlar' ayaklanma halinde iken; halkın önemli bir kısmıysa Romalılarla barış istemektedir. Roma'nın ateşkesi kabul etmesi üzerine halk kentin kapılarını Roma askerlerine açınca, İsa ve adamları da kenti terk edip Tarichaea'ya kaçar. Güçlü bir üs olan Tarichaea, isyancıların yeni toplanma merkezi haline gelmiştir. Titus da ordusuyla Tarichaea'ya geçer ve burada isyancılarla savaşır onları yener. Kentin Taberiye Gölü kıyısından sandallarla göle kaçan isyancılara karşı, Romalılar da salları yaparak gölde kanlı bir savaş verir. Iosephus tüm isyancıların öldürüldüğünü ve gölün kırmızıya boyandığını yazar.⁴⁸⁶

Galilaea'da; Gischala, Tabor Dağı ve isyancıların bir başka üssü olan, Taberiye Gölü'nün karşısındaki Gamala hariç her yerde kontrol sağlanmıştır. Kral Agrippa'nın sınırlarında yer alan Gamala'daki isyancılara karşı, kralın askerleri yedi aydır bir kuşatma sürdürmektedir. Kentte direniş kuvvetlidir; öyle ki üç lejyonla gelen Roma birliklerinin dahi kenti alabilmeleri bir ay sürer. Çok sayıda kayıp verdikleri ilk girişimlerinin ardından, kasım ayında kenti almayı başarırlar ve Iosephus'a göre yaklaşık dört bin kişi öldürülürken; beş binden fazla kişi ise tepeden atlayarak intihar eder. Gamala kuşatması sırasında Vespasianus'un gönderdiği bir müfreze de Tabor Dağı'nı kuşatmış; susuzluk karşısında halk teslim olurken, dağdaki isyancılar Kudüs'e

⁴⁸⁶ Bloom, **a.g.e.**, s. 130-4; Smith, , **a.g.e.**, s. 522-4, 537; Ioseph., **BJ**, III.442-541; Suet., **Tit.**, IV: Suetonius Titus'un Tarichaea ile birlikte Gamala'yı aldığını söyler; ancak ikincisi Vespasianus tarafından alınmıştır. Titus'un zafer alayında taşınan gemilerin Taberiye Gölü'ndeki savaşa ait olduğu fikri ise, gölde yalnızca hafif sandal ya da salları kullanıldığı düşünüldüğünde doğru olmamalıdır; bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 554. Ayrıca bazı araştırmacılar, Vespasianus ve oğullarının bronz sikkeleri üzerindeki VICTORIA NAVALIS lejantının (bkz. Levha 2) bu zafere işaret ettiği düşünür; bkz. Michael Grant, **The Jews in the Roman World**, London, Macmillan Pub Co., 1973, s. 195; E. Conrad, "Victoria Navalis. Vespasianus", **Numismatic Circular** **81.5**, London, Spink and Sons, 1973, s.187-8; Si Shepherd, **The Jewish Revolt AD 66-74**, Oxford, Osprey Publishing, 2013, s. 41. Karşı görüş için bkz.; H. St. J. Hart, "Judaea and Rome: The Official Commentary", **Journal of Theological Studies** **III**, Oxford, Oxford University Press, 1952, s. 172-98; Smallwood, **a.g.e.**, s. 309; Harold Mattingly, **Coins of the Roman Empire in the British Museum II: Vespasian to Domitian**, London, British Museum, 1966; Slabodan Dusanic, "Loca Constitutionum Fixarum", **Epigraphica** **46**, 1984, s. 91-116.

doğru kaçmıştır. Böylece kalan son şehir, Iosephus'un baş rakibi Yuhanna'nın kenti Gischala olur. Iosephus, nüfusunun çoğu ifti olan halkın tüm derdinin ürünleri olup, barişa eğilimli olduklarını; ancak kentlerine gelmiş çok sayıda haydudun onları isyan için kışkırtarak etkisi altına aldığını söyler. 'Yılanın başı' elbette Gischalalı Yuhanna'dır ve Yuhanna önderliğinde halk, gelen Roma birliklerine karşı direniş kararı alır. Vespasianus ise, Gischala'yı alma görevini Titus'a vererek, ordusunun diğer bölümüyle birlikte Caesarea'ya çekilir. Iosephus; en büyük karşılaşmanın, tüm kaçanların akın ettiği Kudüs'te olacağını bilen Vespasianus'un, Caesarea'da askerlerini bu büyük çarpışmaya hazırladığını söyler. Titus kente vardığında önce ikna yoluna başvurur; diğer tüm kentlerin alındığını hatırlatarak onlara güvenli şekilde teslim olma hakkı sunar. Yuhanna ise cevaben; şabat günü olduğunu hatırlatarak, bu günde ne bir iş yapmaya ne de bir karar almaya izinleri olmadığını söyler ve Titus'tan yasalarına hürmet için bir günlüğüne onlara süre tanınmasını ister. Gerçekte Yuhanna, burada mücadele etmektense Kudüs'e geçmeleri gerektiğini görmüştür ve kaçış için süre kazanmak istemektedir. Titus'un şabat günü beklemeyi kabul etmesiyle, Roma ordusu kamplarına çekilirken; Yuhanna da takipçileri ve pek çok aile ile birlikte kentten kaçarak Kudüs'e doğru yola çıkar. Onların Gischala'dan ayrılmalarıyla, ertesini gün kent halkı Romalılara kapılarını açar ve Titus kaçanların ardına bir süvari bölüğünü gönderir. Yuhanna yakalanamaz; ancak Iosephus, kaanlardan altı bininin öldürüldüğünü ve yaklaşık üç bin kadın ve çocuğun da yakalanıp geri getirildiğini bildirir. Böylece sonunda tüm Galilaea yeniden Roma kontrolüne alınmıştır.⁴⁸⁷ öte yandan, bölgenin gerek isyancıları gerekse de yıkımdan kaçan halkı güneye, Kudüs'e doğru ilerlemektedir. Savaşın kaderini, Kudüs kuşatması belirleyecektir.

⁴⁸⁷ Ioseph., **BJ**, IV.1-84, 120; Bloom, **a.g.e.**, s. 135-43; Smallwood, **a.g.e.**, s. 309-10; Schürer, **a.g.e.**, s. 495-6; Gabba, **a.g.e.**, s. 161. Vespasianus'un Galilaea seferinin askeri incelemesi için bkz. Bloom, **a.g.e.**, s. 114-43. Seferde izlenen rota için bkz.: Harita 9.

2.2.3.4.2.1. Zealotlar Önderliğinde Kudüs

Galilaea'nın düşmesi, isyanın yönetimindeki ılımlı elitlere karşı tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Gischalalı Yuhanna Kudüs'e geldiğinde, tepkili halk ona dışarıdaki durumu sorar. Iosephus'a göre Yuhanna kaçmak zorunda kalışından bir ders çıkarıp onları uyarmalı ve isyandan vazgeçirmelidir; fakat bekleneceği gibi o tersine; Galilaea'yı terk edişlerinin stratejik olduğunu, tek tek küçük şehirlerde savaşmak yerine, güçlerin Kudüs'de birleştirilmesi gerektiğini söyleyerek halka umut verir. Bu sırada Vespasianus ise güneye yönelmiş; Jamnia ve Azotus kentlerini almıştır. Roma ordusunun ilerleyişi karşısında evlerinden ve mülklerinden olan halk ise Kudüs'e akın etmektedir.⁴⁸⁸ Iosephus, M.Ö. 67-8 kışında, Kudüs'e doğru yoğun bir 'haydut' akımının gerçekleştiğini ve bu haydutların burada Zealotlar grubunu oluşturacak şekilde birleştiklerini anlatır. Iudaea kırsallarından gelen bu kitleler, politik temsilcilerini; Galilaea'nın kaybına göz yummuş ılımlı elit hükümet yerine; Roma'ya karşı tavizsiz mücadeleyi savunan Simon oğlu Eleazar'ın radikal grubunda bulmuş ve onlarla birleşerek Zealotlar grubunu oluşturmuşlardır. Her geçen gün yeni katılımlarla Zealotlar giderek güçlenirken; Ananias önderliğindeki ılımlı kanada tepki de gitgide büyümektedir. Bu tepkiye kötü yönetimin yanında; Iosephus gibi Roma tarafına geçen ılımlıların pekiştirdiği ihanet ve Roma ile işbirliği şüphesi sebep olmaktadır. Tepkinin eyleme dönüşmesi uzun sürmez ve Zealotlar elit kesime saldırmaya ve mülklerini yağmalamaya başlar. Ayrıca aralarında hazineden sorumlu, kral Agrippa'nın akrabası Antipas'ın da olduğu ılımlı kanattan önde gelen bazı elitler yakalanıp hapsedilir. Ardındansa bu tutsakları, Iosephus'a göre "görünürde ülkeye ihanet etmek suçundan, gerçekte ise güçlü ailelerinin müdahalesinden korktukları için" öldürürler.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Ioseph., **BJ**, IV.121-34; Tac., **Hist.**, V.12; Bloom, 144-5.

⁴⁸⁹ Ioseph., **BJ**, IV.134-46; Schürer, **a.g.e.**, s. 496; Gabba, **a.g.e.**, s. 161; Goodman, **a.g.e.**, s. 756; Smallwood, **a.g.e.**, s. 312; Tessa Rajak, **Josephus: The Historian and His Society**, 2. bs., London, Duckworth, 2002, s. 132. 'Görünürdeki' suçlamanın da doğruluk payı olsa gerektir; yani öldürülenlerin bir kısmı gerçekten de Roma ile iletişimde olan, ya da olmak isteyen kişiler olabilir. Bununla birlikte Zealotların gerekçelerinde ne derece haklı oldukları da, ardındaki motivasyonları da belirsizliğini korumaktadır. Detaylar için bkz.: **3.2.5. Zealotlar Grubu**.

Cestius'a karşı kazanılan zaferin ardından, ılımlı kanadın üstlendiği isyanın liderliği bir kez daha el değiştirmekte; bu kez çoğunluğu kırsal kesimden gelen köylülerden oluşan radikal Zealotlar üstünlüğü ele geçirmektedir. Çok geçmeden Zealotlar hem kentin hem de yönetimin kalbi olan Tapınağın kontrolünü de alırlar. Ardından devrimci bir hamle gelir ve Zealotlar, mevcut başrahibi görevden alarak; kura yoluyla yeni bir başrahip seçerler. Zealotlar kadim zamanlarda bu şekilde rahip seçildiğini ve doğru usulün bu olduğunu söyleseler de; seçim yalnız yöntemiyle değil, sonucuyla da sıradışı olur ve başrahipliğe Phanni adında, herhangi bir başrahip ailesinden olmayıp, Iudaea'nın bir köyünden gelen sıradan bir rahip seçilir. Geleneksel rahip aristokrasisini politik olarak gölgede bırakmayı hedefleyen bu hamle,⁴⁹⁰ özellikle elit kesimde şok etkisi yaratır. Liderliği Zealotlara bırakma niyetinde olmayan Ananus, bu sıradışı seçim karşısında halkı Zealotlara karşı ayaklanmaya çağırır: Romalıların boyunduruğundan kurtulmaya çalışırken, kendi içlerindeki tiranlara boyun mu eğilecektir? Ki Zealotlar, Romalıların dahi yendiklerinde öldürmeyeceği soylu Yahudileri öldürmüş ve kendi halklarına karşı acımasız davranmışlardır. Sayıları günden güne artan ve giderek kontrolü ele alan bu ayak takımının, kanlı elleriyle Tapınağı kirletip, yasaları çiğnemelerine izin mi verilecektir?⁴⁹¹ Ananus bu sözlerle halkı Zealotlara karşı harekete geçmeye ikna eder ve Zealotlar Ananus ve destekçileri arasında kanlı bir iç savaş yaşanır. Sonunda karşı tarafın sayıca üstünlüğü, Zealotları Tapınak'a çekilmeye zorlar. Ancak Ananus önce Tapınağa girse de, Iosephus'a göre Tapınakta daha fazla kan dökülmesini istemediğinden çekilir ve altı bin kadar silahlı adamını portikolara yerleştirerek Zealotları Tapınakta abluka altına alır. Abluka dönüşümlü olarak sürdürülmekte, herkes sırası geldiğinde nöbet tutmaktadır; ama zenginler kendileri adına bu görevi gerçekleştirmek için alt sınıftan bekçiler tutabilmektedir.⁴⁹² Böylece Zealotlar, Tapınakta hapsolurlar. Bu noktada ise devreye, her iki tarafla da ilişki halindeki Gischalalı Yuhanna girecektir.

⁴⁹⁰ Gabba, **a.g.e.**, s. 161-2; Rajak, **a.g.e.**, s. 132-3.

⁴⁹¹ Ioseph., **BJ**, IV.158-92; Schäfer, **a.g.e.**, s. 127-8; Schürer, **a.g.e.**, s. 496-7.

⁴⁹² Ioseph., **BJ**, IV.193-207; Gabba, **a.g.e.**, s. 162; Schäfer, **a.g.e.**, s. 128.

Iosephus Gischalalı Yuhanna'nın, ılımlı tarafın yanında gibi görünüp; aslında Zealotlardan yana olduğunu söyler. Ananus, Tapınakta kan dökülmesini önlemek için Zealotlarla anlaşmak üzere Yuhanna'yı arabuluculukla görevlendirdiğinde; Yuhanna Zealotlara, tersine, Ananus'un halkı Vespasianus'a elçi göndermeye ikna ettiğini ve kenti Romalılara teslim edeceğini anlatır. Yuhanna, ayrıca Ananus'un Tapınağı almaya hazırlandığını ve yenilip, kendilerine acımayacak düşmanlarının insafına kalmaktansa; vakit kaybetmeden dışarıdan bir yardıma başvurmaları gerektiğini söyler. Iosephus'un bu şekilde aktardığı konuşmanın gerçekliğine de,⁴⁹³ Ananus'un Yuhanna'yı elçi gönderirken yalnızca Tapınağı gözetmek istemesine de tarihçiler şüpheyile bakar. Olayların başında Tapınakta zaten kan dökülmüştür ve Ananus'un Zealotlarla anlaşmaya gitmek istemesinin altında, onları çatışarak yenmenin zorluğunu görmesi olsa gerektir. Muhtemelen Iosephus halkın çoğunlunun ılımlı kanadın yanında olduğunu söylese de; Ananus yeteri kadar güce sahip değildir.⁴⁹⁴ Sonuçta Zealotlar, Idumaealılardan yardım istemeye karar verir. Yuhanna'nın yardımıyla, Idumaealılara bir mektup gönderilir. Mektupta Ananus'un ihaneti, Tapınakta hapsedikleri ve Idumaealılar yardımlarına yetişmezse kutsal şehrin kaybedileceği yazılıdır. Bunun üzerine Idumaea'nın isyan yanlısı liderleri derhal yirmi bin kişilik bir ordu toplayarak Kudüs'e doğru yola çıkarlar.⁴⁹⁵

Ananus, Idumaealıların gelişini öğrenince kentin kapılarını kapattırır. Idumaealıların kapıya dayanmasıyla taraflar arasında gerçekleşen konuşmalar⁴⁹⁶ sonuç

⁴⁹³ Smith'e göre konuşma, Iosephus'un, Yuhanna'ya olan nefretinin bir yaratısıdır; Smith, **a.g.e.**, s. 546. Rudich ise; Iosephus'un Roma saflarından içeride neler yaşandığını ve bu arabuluculuğun iç yüzünü bilemeyip büyük ölçüde duyduklarına dayandığını; ama olaylar herkesin gözü önünde cereyan ettiği için, kurgusunda ancak bir noktaya kadar gerçeklerden uzaklaşabileceğini söyler: Rudich, **a.g.e.**, s. 228.

⁴⁹⁴ Rudich, **a.g.e.**, s. 228.

⁴⁹⁵ Idumaea ordusunun başında Thaceas oğlu Simon, Sosas oğlu Yakup ve iki general daha bulunmaktadır. Ioseph., **BJ**, IV.208-35.

⁴⁹⁶ İlimli kanadın liderlerinden İsa, Ananus ile birlikte Idumaealılara seslenir: Gerçekten şevkle bu haydutları savunmak için mi gelmişlerdir? "Gerçi saflarınızda, sizi davet edenler gibi adamlar olduğunu görünce, bu şevkinize şaşırılmamalı!" Fakat Idumaealılar bilmelidir ki; dost gördükleri bu haydutlar ülkenin yüzkaralarıdır; onlar yalnızca köy ve kasabaları mahvetmekle kalmamış, kutsal kente girip burayı da yağma ve katliama boğmuş ve sonunda Tapınağı bile kirlenmişlerdir. Gelen Idumaealılarsa parlayan zırhlarıyla, Zealotların değil; tersine bu tiranlara karşı savaşılan halk meclisinin yanına yakışmaktadır. Kendilerine yöneltilen suçlamalar asılsızdır; Idumaealılar dilerse silahlarını bırakıp kente girip, kendi gözleriyle Zealotların yol açtığı yıkımı görebilir ve kentte kalıp kendilerinin Roma ile herhangi bir haberleşme içinde olup olmadıklarını kontrol edebilirler. Ya da yalnızca yardım etmek

vermez. Surların önünde geceleyen Idumaealıların içeri girebilmeleri için, Zealotların bir şey yapması gerekmektedir. Zealotlar içinden en cesur ve gayretli olanlar⁴⁹⁷ portikolardaki muhafızları yararak kente girip, Idumaealılara en yakın kapıyı açarak onları içeri alırlar. Bu sırada Zealotlar da muhafızlara saldırmaya başlar. Ananus önderliğindeki kalabalık, muhafızlara yardıma koşar fakat Idumaealıların yetişmesiyle büyük bir savaş çıkar. Iosephus Idumaealıların acımadan herkesi katlettiğini, Tapınağın dış avlusunun kan gölüne döndüğünü ve ölü sayısının sekiz bin beş yüzü bulduğunu söyler. Tapınağın ardından Idumaealılar şehre yönelir; yağma ve öldürmelerine devam ederken, ılımlı kanadın önderleri Ananus ve İsa da yakalanıp öldürülür. Iosephus kentin yıkımını önleyebilecek isim olarak gördüğü ve her zaman övgüyle bahsettiği Ananus'un ölümünü, Kudüs'ün düşüşünün başlangıcı olarak görür. Çünkü Ananus gibi birinin kaybedilmesi; olsa olsa, "Tanrı'nın, kutsallığı kirletilmiş kente biçtiği yıkım kaderinin bir parçasıdır".⁴⁹⁸

Ananus ve İsa'nın öldürülmesinin ardından Zealotlar genç soyluları da yakalayıp hapse atarlar. Iosephus Zealotların, önce bu soyluları öldürmek yerine aralarına kazanmaya çalıştıklarını söyler. Fakat soylular Zealotlara katılmayı reddedince, "göstermelik yargılamaların ardından" Roma ile işbirliği suçuyla ölüme mahkum edilirler.⁴⁹⁹ Iosephus bu şekilde on iki bin genç soylunun hayatını kaybettiğini

yerine, en azından tarafsız kalmayı seçebilirler. Ancak eğer bunlardan birini kabul etmiyorlarsa, onlar da Kudüs'ün kapılarını açmayacaklardır. Idumaealı lider Thaceas oğlu Simon ise yanıt vererek; buraya kutsal kentlerini düşmana ve hainlere karşı savunmak için geldiklerini; fakat kapısı herkese açık olan kutsal kente alınmadıklarını, oysa amaçlarının onlara karşı savaşmak değil, onların da özgürlüğünü sağlamak olduğunu söyler. Hem içeride özgürlük için savaşanları tutsak edip hem de dışarıda bu mücadele için gelenlere kapıları kapatarak asıl kendileri tiranlık yapmaktadırlar. "Tapınağa kapattığınız adamların (Zealotların), bir hatası varsa o da; sizin önde gelenler deyip haklarındaki suçlamalardan muaf tuttuğunuz hainleri cezalandıracak cesarete sahipken, işe sizden başlamamış olmalarıdır; çünkü sizden başlasalardı en baştan ihanetin en tehlikeli kısmını yok etmiş olacaktı." Ioseph., **BJ**, IV.236-91; Schürer, **a.g.e.**, s. 497.

⁴⁹⁷ Yani 'zeal' sahibi olanlar.

⁴⁹⁸ Ioseph., **BJ**, IV.291-325; Schürer, **a.g.e.**, s. 497; Goodman, **a.g.e.**, s. 756-7; Rajak, **a.g.e.**, s. 133.

⁴⁹⁹ Iosephus bu sorgulamaların görüntüden ibaret olduğunu gösteren bir de örnek anlatır. Genç soylulardan Zekeriya, yetmiş 'yetkisiz' hakim önünde Vespasianus'la haberleşerek ülkeye ihanet etmekten yargılanır ve Zekeriya'nın savunması üzerine hakimler oy birliğiyle suçsuzluğuna kanaat ederler. Fakat Zealotlar Zekeriya'nın ölmesini istemektedir; çünkü böylece hem güçlü bir rakipten kurtulacak hem de servetine el koyacaklardır. Hakimlerin kararı karşısında öfkelenen iki Zealot kılıçlarını Zekeriya'ya saplayıp "Bu da bizim oyumuz!" der ve hakimleri kovar.: **BJ**, IV.326-344, Schürer, **a.g.e.**, s. 497-8. Ne yazık ki elimizde Iosephus'un bu siyahlar ve beyazlar şeklindeki

söyler. Ardındansa Idumaealılarının bir bölümü, Iosephus'a göre Zealotların tavrından rahatsız olduklarından, Kudüs'ü terk eder.⁵⁰⁰ Böylece Zealotlar isyanın tek lider gücü haline gelir. Iosephus'a göre bu ise, beraberinde yalnızca daha fazla küstahlaşıp zalimleşmelerini getirecektir.

Kudüs'teki iç savaşı haber alan Vespasianus'un komutanları, bu kargaşadan yararlanıp doğrudan kente yürümek isterler. Ancak Vespasianus; şimdi saldırganın, birbirlerine düşmüş Yahudileri birleştireceğini; fakat beklerlerse kendi aralarındaki savaşla yorgun düşüp sayılarının azalacağını ve böylece kenti kolayca alabileceklerini söyler. Sözlerinin doğruluğu, Zealotlardan kaçan pek çok Yahudi'nin onlara sığınmasıyla da desteklenir. Kudüs'ten kaçmak kolay bir iş değildir; öyle ki Zealotlar tüm çıkışlara muhafızlar dikmiştir ve çıkışa yaklaşan biri; ne amaçla orda olursa olsun, Romalılara kaçmaya çalışıyor kabul edilerek öldürülmektedir. Bununla birlikte, muhafızlara verilecek iyi bir rüşvet karşılığında kentten çıkışa izin verilebilmektedir. Böylece zenginler kentten kaçışlarını satın alabilirken, fakirler kentte kalmaya mahkumdur. Kentte Zealotlar kontrolünde şiddet ve korku hakimken; aynı zamanda, Zealotların kurtulmalarına yardım etmiş olan Gischalalı Yuhanna da etkinliği iyice artırmakta ve Zealotların dahi üstünde bir otorite kurmaktadır.⁵⁰¹

“Ülkenin gemisi üç büyük felaketin -savaş, tiranlık ve bölünmenin- sularına kapılmıştı ve savaş bunların arasında en hafifi kalıyordu. Öyle ki; halk, kendi ülkesinin insanlarından kaçıp yabancılara sığınıyor ve kendi insanları arasında bulma umudunu yitirdiği güvenliği, Romalıların yanında buluyordu.”⁵⁰²

anlatısından başka kaynak yoktur; gerçekte grinin tonları da olmalıdır. Bununla birlikte Zealotların sert ve tavizsiz olması ideolojilerine uygun gözükür ve anlatıda yanlışlar ve abartılar varsa da, sertlikleri doğru olmalıdır. Yani ne derece 'zalim' oldukları bilemeyiz ancak sert ve tavizsiz oldukları söylenebilir.⁵⁰⁰ Ioseph., **BJ**, IV.345-56. Smith ise, Idumaealılarının ayrılmasında rahatsızlıktan ziyade başka sebepler olabileceğini söyler ve olası bir sebep olarak Masada'daki *Sicarii*'nin ve Simon'un akınlarına karşı, Idumaealılarının onları yardıma çağırması olabileceğini belirtir: Smith, , **a.g.e.**, s. 547.

⁵⁰¹ Ioseph., **BJ**, IV.357-96; Schürer, **a.g.e.**, s. 498.

⁵⁰² Ioseph., **BJ**, IV.397. İsyandan önce Kudüs'ü terk eden Hristiyan cemaatinin kaçışının da bu dönemde gerçekleştiği düşünülmektedir: Schürer, **a.g.e.**, s. 498, Euseb., **Hist. eccl.**, III.5.2-3. Detaylar için bkz. S. G. F. Brandon, **The Fall of Jerusalem and the Christian Church: A Study of the Effects of the Jewish Overthrow of A.D. 70 on Christianity**, London, S.P.C.K., 1951, s. 167-84.

Vespasianus, Kudüs'teki Yahudileri birbirleriyle savaşmaya bırakırken, isyancıların aktif olduğu başka yerlere yönelir. İlk hedefi Gadara olur. Romalıların geldiğini duyan buradaki elitler, elçiler aracılığıyla onlara teslim olduklarını bildirir. Bunu öğrenen isyancılar ise, elitlerin liderini öldürüp, kentten kaçar ve gelen Roma ordusu alkışlarla karşılanır. Vespasianus kaçakların ardına, komutanı Placidus'u gönderir ve Placidus başarılı seferlerle Peraea bölgesini isyancı 'haydutlardan' temizler. Placidus'un elinden kaçmayı başaranlar Eriha kentine geçerken, Iosephus'a göre yaklaşık on beş bin Yahudi ise kaçamayıp Ürdün Nehri yakınlarında öldürülür, öyle ki; tüm nehir, hatta nehrin aktığı Ölü Deniz dahi cesetlerle dolmuştur. Bu sırada Vespasianus da Batı Iudaea ve Idumaea'ya yönelir.⁵⁰³ Iudaea'da fazla direnişle karşılaşmaz ama Idumaea'da zaferi kanlı olur ve on binden fazla Idumaealı öldürülür. Vespasianus Idumaea'nın ardından, Samaria üzerinden ilerleyerek, Peraea'daki isyancıların sığındığı Eriha kentine yönelir. Buradakilerin çoğu Romalıların gelişini öğrenince Eriha-Kudüs arasındaki dağlık bölgelere kaçmıştır; kalanlarsa öldürülür. Sonunda ülke Kudüs dışında kontrol altına alınmıştır ve isyanın merkez kenti; Emmaus, Adida, Eriha, Idumaea'da bazı bölgeler, Gerasa ve muhtemelen Khirbet Qumran'da kurulan askeri kamplarla sıkı bir çembere alınmıştır.⁵⁰⁴

Vespasianus, Kudüs'e girmeden önceki son hazırlıklarını yapmak üzere Caesarea'ya döndüğünde, imparator Nero'nun ölüm haberini alır (9 Haziran 68). Bu haber üzerine Kudüs'e yürümeyi erteleyerek, onayını almak üzere yeni imparatorun kim olacağını beklemeye karar verir. Yeni imparator olan Galba olunca, oğlu Titus'u, II. Agrippa ile birlikte yeni imparatoru kutlamak ve savaşın akıbetiyle ilgili fikirlerini almak üzere Roma'ya gönderir. Fakat onlar henüz Roma'ya ulaşmadan, 15 Ocak 69'da Galba da suikasta kurban gider. Yeni imparator Otho olmuştur. Bu haber üzerine

⁵⁰³ Ioseph., **BJ**, IV.410-41; Schürer, **a.g.e.**, s. 498; Bloom, **a.g.e.**, s. 151-2; Smith, , **a.g.e.**, s. 538.

⁵⁰⁴ Ioseph., **BJ**, IV.442-52, 486-90; Schürer, **a.g.e.**, s. 498-9; Smith, , **a.g.e.**, s. 538. Meşhur Ölü Deniz Yazmaları'nın bulunduğu Khirbet Kumran'da yaşayan topluluğun, bir saldırıya uğrayarak son bulunduğu ve yerleşimin küçük bir Roma üssü olarak yeniden kullanıldığı bilinmektedir. Bölgede isyanın ikinci yılına ait bol miktarda Yahudi sikkesine rastlanırken, üçüncü yıldan çok az sikke oluşundan yola çıkılarak, Vespasianus'un Eriha'nın ardından buraya girdiği düşünülmektedir; Iosephus ise bu küçük hareketi gözardı etmiş olmalıdır; bkz. Smallwood, **a.g.e.**, s. 311; Bloom, **a.g.e.**, s. 153. Vespasianus'un Iudaea seferinin olası bir rotası için bkz.: Harita 10.

Agrippa yola devam ederken, Titus babasının yanına döner; çünkü Vespasianus, Romalılar kendi içinde böyle çalkalanırken, yabancı bir ulusla savaşın ikincil önemde kaldığını düşünmüştür.⁵⁰⁵

Bu esnada isyan cephesinde de durum hayli karışık olup; güç dengesine yeni bir aktör eklenmektedir: Simon bar Gioras. Simon'un M.S. 66 yılında, Ananus'un kendisine karşı bir ordu göndermesi üzerine, Samaria'daki etkinliğine son vererek Masada'ya çekildiğini söylemiştik. Burada *Sicarii* ile birlikte çevrede 'haydutluk' faaliyetleri yürüten Simon, giderek etkinlik alanını genişletir. Özellikle dağlık bölgelere giden Simon; buralarda kölelere özgürlük vadederek çok sayıda destekçi kazanır ve destekçilerinden güçlü bir ordu kurar. Ordusuyla önce dağlık bölgeleri kontrolüne alır, ardından güneydeki kentlere yönelir. Bu sırada "pek çok saygın kişi de, onun gücünden ve birbiri ardına gelen başarılarından etkilenerek grubuna katılıyordu, öyle ki; Simon'un ordusu artık yalnız kölelerin ve haydutların ordusu olmayıp; bir kralmıscasına emrine amade olan her kesimden yurttaşı içeriyordu." Simon, Nain isminde, ve muhtemelen kuzey Idumaea civarında bulunan bir köyde kendisine bir kale dahi inşa ettirirken; bazı mağaraları da depo yapıp, yağmaladığı malları buralara yerleştirir. Iosephus, tüm bu hazırlıkların tek bir şey için olduğunu söyler: Kudüs'e girmek.⁵⁰⁶

Zealotlar da, Simon bar Gioras'ın hazırlıklarından habersiz değildir. Simon her geçen gün daha da güçlenmekte, zaman Zealotların aleyhine işlemektedir. Bu nedenle Zealotlar Simon'un gelişini beklemeden, bir orduyla birlikte Kudüs'ten çıkarak Simon'a saldırır. Fakat savaşın galibi Simon olur ve Zealotlar çok fazla kayıp vererek Kudüs'e geri dönerler. Zaferine rağmen Simon, yine de Kudüs'e girmek için doğru zaman olduğunu düşünmez ve Kudüs'ün güçlü surlarına dayanmadan önce, ordusunu Idumaea'ya yöneltir. Yaklaşık yirmi bin kişilik bir orduyla üzerlerine yürüyen Simon'a karşı, Idumaealılar da yirmi beş bin kişilik bir orduyla yola çıkar. Askerlerin

⁵⁰⁵ Ioseph., **BJ**, IV.491-502; Goodman, **a.g.e.**, s. 757; Schürer, **a.g.e.**, s. 499; Bloom, **a.g.e.**, s. 148-9.

⁵⁰⁶ Ioseph., **BJ**, IV.503-13; Schürer, **a.g.e.**, s. 499; Gabba, **a.g.e.**, s. 162-3.

yokluğunda Masada'dan gelebilecek *Sicarii* akınlarına karşısya, kentlerde kuvvetler bırakmışlardır. Savaş sonunda Simon Idumaea'nın önemli kentlerini de ele geçirmeyi başarır. Böylece pek çok ganimet ve erzak elde ederken, destekçileri de iyice artar.⁵⁰⁷

Gelişmeler Zealotları Simon bar Gioras'a karşı yeni bir hamle yapmaya iter. Ancak Simon'un güçlü ordusuyla açık bir savaştan da kaçınırlar. Sonunda bir pusu kurarak Simon'un karısını kaçırlar; böylece Simon'u silah bırakmaya ikna edebilmeyi ummaktadırlar. Ancak Simon, öfkeyle⁵⁰⁸ Kudüs surlarına dayanır ve ordusuyla burada kamp kurarak; surlardan dışarı çıkan kim olursa olsun; ot ya da yakacak toplamaya çıkan yaşlı Yahudiler dahil; yakalayıp işkence ederek öldürür; bazılarını ise ellerini kesip içeri göndererek karısını teslim etmezlerse hepsini böyle cezalandırmakla tehdit eder. Sonunda Zealotlar Simon'un karısını salar ve Simon da Idumaea'ya döner. Fakat Simon'un Idumaea'daki yağma ve talanlarından kaçanlar Kudüs'e sığınmaya başlayınca, Simon bir kez daha, bu kez kaçakları cezalandırmak için, kentin surlarına dayanır ve bu sefer kente hem girenleri hem de çıkanları öldürmeye başlar.⁵⁰⁹

Çok geçmeden isyanın güç dengelerini değiştirecek bir başka olay olur. Kentte kalan Idumaealılar, Zealotlar arasında tiranlığını sürdüren Gischalalı Yuhanna'dan rahatsızlık duymaktadır ve bu rahatsızlık, sonunda Yuhanna'ya karşı bir ayaklanmaya dönüşür. Yuhanna önderliğindeki Zealotlar ile Idumaealılar arasında çıkan çatışma sonucu Zealotlar Tapınağa sığınır ve buradan, yeni bir saldırıya hazırlanırlar. Bu sırada Idumaealılar ise önde gelen rahiplerle buluşup Zealotlara karşı nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini tartışırlar⁵¹⁰ ve Iosephus'a göre "(önlemeye çalıştıkları) yıkımdan da feci"

⁵⁰⁷ Iosephus; Simon'un ordusu dışındaki destekçilerinin sayısının kırk bini bulunduğunu söyler; Ioseph., **BJ**, IV.514-38; Schäfer, **a.g.e.**, s. 128; Smith, , **a.g.e.**, s. 547.

⁵⁰⁸ Iosephus'un deyimiyle "kendisine eziyet edenleri elinden kaçırmış yaralı bir canavar gibi".

⁵⁰⁹ Iosephus bu durumdaki Kudüs'tekilerin çıkmazını şöyle anlatır: "İçeride (Gischalalı) Yuhanna'dan kaçanları, dışarıda Simon'un daha kanlı bir karşılaşması bekliyordu; duvarların içindeki tirandan kaçanlar, kapıların ardındaki diğer tiran tarafından katlediliyordu."; Ioseph., **BJ**, IV.539-44, 556-85; Bloom, **a.g.e.**, s. 156; Smith, , **a.g.e.**, s. 548.

⁵¹⁰ Ioseph., **BJ**, IV.566-71, Bloom, **a.g.e.**, s. 157. Iosephus'un anlatısı burada da yine Zealotların 'deliliğine' dayanmaktadır. Ona göre, Idumaealılar zaten Zealotlardan daha güçlüdür ve asıl korkuları

bir çözüm bularak; başrahip Matthias aracılığıyla, surların dışında beklemekte olan Simon bar Gioras'ı, Yuhanna'nın tiranlığından kurtulmalarına yardım etmesi için Kudüs'e davet ederler. Tam da böyle bir fırsat beklemekte olan Simon, bu daveti gururla kabul eder ve halkın 'kurtarıcımız, koruyucumuz' nidaları eşliğinde, açılan kapılardan içeri bir kral gibi girer. "Fakat (Simon) bir kez güçleriyle birlikte (kente) kabul edildikten sonra, tek derdi kendi otoritesini sağlamlaştırmak oldu; ve yalnız karşı koymak üzere davet edildiklerini değil, kendisini davet edenleri de düşman olarak gördü." Simon'un gelişiyle, Gischalalı Yuhanna ve Zealotlar Tapınakta kapalı kalır. Simon Kudüs'te liderliğini ilan ederken; Zealotların kentteki mallarına da el koyar. Çok geçmeden Simon Tapınağı da almak üzere saldırır ancak hezimete uğrar; portikoların üzerinden karşı saldırı yapan Zealotlar, yüksekliklerinin verdiği avantajı daha da artıracak şekilde Tapınak köşelerine dört büyük kule yapmış ve buralardan başarılı misillemeler gerçekleştirmiştir. Böylece çokça kayıp vererek Tapınaktan püskürtülen Simon, yine de sayıca üstünlüğüyle kenti elinde tutmaya devam ederken,⁵¹¹ Zealotlar da Tapınağın kontrolünü sürdürecektir.

Tüm bu esnada Iudaea gibi, imparatorluğun başında da karışıklık hakimdir. Galba'nın ardından iktidara gelen Otho da çok geçmeden kendini, Germania ordularının imparator ilan ettikleri komutanları Vitellius ile taht kavgası içinde bulmuştur. Cremona'da iki imparator namzetinin orduları arasında yapılan savaşı Vitellius tarafı kazanınca, Otho intihar eder. Otho'nun yalnızca üç ay süren imparatorluğu böylece M.S. 69 Nisan'ında Vitellius'a geçer. Vespasianus ise mayıs/haziran aylarında, neredeyse bir yıldır süren eylemsizliğine son vererek, yeniden hareketlenmeye başlamış Iudaea kırsallarına sefer düzenler ve seferi sonunda 'haydutların' kontrolündeki Masada, Herodion ve Machaerus dışındaki tüm önemli kalelerde bir kez daha kontrolü sağlar. Ardından Caesarea'ya dönen Vespasianus, burada yeni imparatorun haberini alır. Bu sırada doğu orduları ise, batılı orduların

Zealotların saldırıları değil çılgınlıklarıdır. Öyle ki; Zealotlar geceyarısı çıkıp cinayetler işleyebilir hatta şehri dahi yakabilirler.

⁵¹¹ Ioseph., **BJ**, IV.571-84, Rajak, **a.g.e.**, s. 135, Schürer, **a.g.e.**, s. 500, Schäfer, **a.g.e.**, s. 128, Bloom, **a.g.e.**, s. 157.

desteğiyle iktidara gelen imparatorlar yerine, ‘kendilerinden’ bir imparator aramaktadır ve en uygun aday olarak, konsüllük de yapmış olan Vespasianus’u görürler.⁵¹² 1 Temmuz 69’da Aleksandria’daki, birkaç gün sonra da Palaestina ve Syria’daki lejyonlar, Vespasianus’u imparator ilan ederler. Temmuzun ortasına gelindiğinde Vespasianus tüm doğuda imparator olarak tanınmaktadır. Böylece Vespasianus kendini Yahudi isyanından daha hayati bir savaş içinde bulur. Vespasianus Berytus’ta Syria ve başka bölgelerden gelen elçileri kabul ederken; imparatorluğunu müjdelemiş esiri Iosephus’u da ödüllendirmeyi unutmaz ve onu azat ederek Roma vatandaşı ilan eder. Iosephus imparatorun, öngörülerine güvendiği, sadık bir danışmanı olacaktır. Vespasianus rakibine karşı savaşmak üzere bir ordusunu Roma’ya göndermiştir ve 24 Ekim günü, yine Cremona’da iki imparator adayının orduları arasında gerçekleşen savaşı, onun orduları kazanır. 20 Aralık günü ise Roma’ya giren askerleri Vitellius ve taraftarlarını öldürür. Bunun üzerine Senatus Vespasianus’u imparator ilan eder ve böylece Vespasianus tarihe “Dört İmparatorlar Yılı” olarak geçen 69 yılının son imparatoru olurken; Roma’da Flavius Hanedanı dönemi başlar. Vespasianus, hemen Roma’ya geçmez ve doğudaki işleri halletmek üzere Aleksandria’da kalır. Yarım kalmış Iudaea sorununu çözmek için ise oğlu Titus’u görevlendirir. Böylece Titus, Zealot İsyanı’nı bastırmak üzere ordusuyla birlikte tam yetkiyle Mısır’dan Caesarea’ya doğru yola çıkar.⁵¹³

⁵¹² Iosephus kararın gerekçelerini, efendisine övgüyle birleştirir. Öyle ki; Vespasianus’un askerleri, “(batının) lüks içinde yaşayan, zahmet çekmeyen ve savaş söylentisi duymaya dahi tahammülleri olmayan orduları kendi çıkarları için, kazanç sağlama hırsıyla imparatorlar yaratırken... bunca zahmet çeken, saçları miğferleri altında ağaran ve yönetime çok daha layık olan bizler bu ayrıcalığı neden onlara bırakalım?” diye sormaktadır. Sonuçta kendileri Aşağı Germania ordularından daha az üstün değildir. Kaldı ki iki imparator adayı arasında bir yarışa gerek dahi yoktur çünkü “Ne Senatus ne de Roma halkı Vespasianus’un ölçülülüğü yerine Vitellius’un uçarılığına tahammül eder; ya da başkanları olarak erdemli bir yönetici yerine en zalim tiranı görmek ister; ya da barış için en iyi güvence tahtın yasal haleflüğünde yattığından, bir baba yerine, çocuksuz bir hükümdarı tercih eder. Eğer egemenlik yılların deneyimini gerektirirse; Vespasianus’umuz vardır, eğer gençliğin enerjisini gerektirirse ise Titus’umuz; onların birlikteliği, her iki yaşın avantajını da birleştirecektir.”: Ioseph., **BJ**, IV.592-7.

⁵¹³ Tac., **Hist.**, IV.79-83; Suet., **Vesp.**, VI-VII; Ioseph., **BJ**, IV.585-663; Schürer, **a.g.e.**, s. 499-501; Goodman, **a.g.e.**, s. 757; Schäfer, **a.g.e.**, s. 128-9; Gabba, **a.g.e.**, s. 163; Bloom, **a.g.e.**, s. 148-51.

2.2.3.4.2.1.1. Kudüs Kuşatması

Titus Kudüs'e yürümek üzere hazırlanırken, kentte ise güç dengeleri daha da karmaşıklaşmıştır.⁵¹⁴ Kentin kontrolü Tapınak bölgesinde Zealotların ve aşağıda Simon'un elindeyken; Zealotların da kendi içinde bölünmesiyle kent bu kez üçlü bir mücadeleye sahne olur. Simon oğlu Eleazar, Gischalalı Yuhanna'nın tiran gibi davranıp, kendi grubuyla birlikte Zealotlar üzerinde de hakim olmasından rahatsızdır ve sonunda kendisi gibi düşünen pek çok Zealot ile birlikte diğerlerinden ayrılarak⁵¹⁵ Tapınağın iç avlusunun kontrolünü alır. Artık Tapınak da bölünmüştür ve iki tarafın birbiriyle çatışmaları durmaksızın devam eder. Yuhanna'nın grubu sayıca üstünken; Eleazar konum avantajına sahiptir ve avlunun duvarları üzerinden yaptıkları saldırılar Yuhanna tarafını kolayca geri püskürtmektedir. Diğer yandan Simon bar Gioras da Tapınağa saldırılarını sürdürmektedir. Böylece Gischalalı Yuhanna içeride Eleazar'ın Zealotlarıyla savaşırken, dışarıda ise Simon'un saldırılarını püskürtmeye çalışmaktadır. Simon'a karşıysa, bu kez o sayıca daha az ancak konum olarak avantajlı olmaktadır. Iosephus bu aralıksız çatışmalarla Tapınak'ın nasıl kirletildiğini anlatır. Tapınağa ibadet için girmek isteyenler, düşman taraftan olup olmadıkları bilinmediği için genelde içeri alınmazken; zar zor içeri girebilenler ise kendilerini savaştan koruyamamaktadır. Öyle ki; ağır silahlarla atılan taşlar sunağa kadar ulaşabilmekte ve içeri girmeyi başaranlar ibadet ederken bu yayılım ateşi altında ölebilmektedir. Iosephus Tapınağın kan gölüne döndüğünü söyler; yerlerde rahiplerle halkın cesetleri birbirine karışmış yatarken, savaşa bu cesetlerin üzerinde devam etmektedir. Bu iç savaşın en büyük zararlarından biri de; tarafların birbirlerine karşı savaşırken, bir diğerinin yararlanmasını önlemek için erzak depolarını yakmaları olmuştur. Bu şekilde; bir Roma kuşatması karşısında yıllarca yetebilecek kadar tahıl iç savaşta yok edilmiştir.⁵¹⁶ Diğer yandan bu savaşın ortasında sıkışıp kalan halkın kaçma şansı da

⁵¹⁴ Kentin ve Tapınağın bir modellemesi için bkz.: **Resim 12, Resim 13, Resim 14, Resim 15.**

⁵¹⁵ Ioseph., **BJ**, V.2-6; Bloom, **a.g.e.**, s. 157.

⁵¹⁶ Ioseph., **BJ**, V.7-26; Tac., **Hist.**, V.12; Bloom, **a.g.e.**, s. 157-8; Cline, **a.g.e.**, s. 117-8. Talmud'da ise erzak depolarının yakılmasına dair şöyle bir referans vardır: Önde gelen bazı kişiler kuşatma sırasında dışarı çıkıp Romalılarla barış yapmak ister ama Zealotlar buna izin vermez. Zealotlar dışarı çıkıp Romalılarla savaşmak ister ama bunu da önde gelen bu kişiler kabul etmez. Sonunda Zealotlar halkı

yoktur; çünkü Roma ile barış yanlıları üç grubun da ortak düşmanıdır ve herhangi bir kaçma ya da ihanet şüphesi görülenler derhal öldürülmektedir. Iosephus iç savaşın çıkmazın içindeki halkın, Romalılarla yapılacak bir dış savaşı kendileri için bir kurtuluş yolu olarak gördüklerini söyler.⁵¹⁷ Bu bakışın ne dereceye kadar gerçekleri yansıtıp ne dereceye kadar Roma müdahalesini meşrulaştırma amacı taşıdığını tespit etmek kolay değildir. Fakat en azından; en zor koşulların yaşandığı isyanın dördüncü yılında dahi kentte düzenli sikke basımının görülmesi, kentte kalmayı seçen üst sınıftan kimselerin varlığı ve mahkemelerin işlerliği gibi veriler, bir dereceye kadar istikrarı çağrıştırmakta olup;⁵¹⁸ Iosephus'un korkunç kaos ortamı anlatısında, abartı payını da hesaba katmayı gerektirir.

Bu esnada Titus Kudüs'e yürümek üzere hazırlıklarını tamamlamıştır. Titus'un emrinde, babasının V., X. ve XV. lejyonları ile birlikte; imparatorluk mücadelesi için Roma'ya gönderilen gücün yerini doldurmak üzere, Cestius'un başarısız seferindeki XII. lejyon ve Aleksandria'daki lejyonların bir bölümü bulunmakta, bu lejyonlara bir de bağlı krallıkların gönderdiği birlikler eşlik etmektedir.⁵¹⁹ Titus beraberindeki birliklerle 70 yılının Pesah bayramından birkaç gün önce Kudüs'e ulaşır⁵²⁰ ve üç ayrı stratejik noktada kamp kurar.⁵²¹ Romalıların hazırlıkları sırasında Yahudiler; kentten çıkıp Zeytin Dağı'ndaki lejyona başarılı bir saldırı düzenler ve hazırlıksız yakalanan askerlere çokça kayıp veririr.⁵²² Çatışmasız, hazırlıklarla geçen birkaç günün

kentten çıkıp savaşmaya zorlamak için erzakları yakarlar ve kentte kıtlık baş gösterir; bkz.: Talmud, Gittin 56a.

⁵¹⁷ Ioseph., **BJ**, V.26-39.

⁵¹⁸ Bkz.: Goodman, **a.g.e.**, s. 757.

⁵¹⁹ Tac., **Hist.**, V.1; Ioseph., **BJ**, V.41-2; Bloom, **a.g.e.**, s. 158; Cline, **a.g.e.**, s. 119. Titus'un baş danışmanı ise; valilik dönemini anlattığımız, Philo'nun yeğeni ve Iudaea'nın eski valisi olan Tiberius Aleksandros'tur.

⁵²⁰ Titus diğer lejyonların da gelmesini beklerken, altı yüz süvarisi ile gözlem için surların yakınına gittiğinde, bir grup Yahudi'nin saldırısına uğrayarak ciddi bir tehlike atlatır ve kaçmayı başararak kurtulur. Savaşın başındaki bu olay Yahudiler tarafından Tanrı'dan gelen bir iyi işaret olarak alınarak, güvenlerini artırmıştır: Ioseph., **BJ**, V.49-66; Bloom, **a.g.e.**, s. 159-60.

⁵²¹ Titus iki lejyonuyla birlikte, Cestius'un da zamanında kamp kurduğu Scopus Dağı'na yerleşirken, altı yüz metre gerisine V. lejyonu ve Zeytin Dağı'na X. lejyonu yerleştirir.

⁵²² Yahudiler üzerlerine geldiği sırada, askerler kamplarına siper ve hendek kazmaktadır ve yanlarına silahlarını almamışlardır. Yahudilerin beklenmedik saldırısı üzerine bir kısmı kaçarken, silahlarını almaya çalışanlar öldürülür. Yahudiler ardından kampa saldırırken, kentten gelenlerle sayıları giderek artar. Düzenli savaşa alışık Romalı askerler, bu ani ve dağınık saldırılar karşısında fazla direnemeyip kamplarını terk ederler. Iosephus, Titus yetişmese tüm lejyonun yok olabileceğini söyler. Titus

ardındansa Pesah bayramı gelir (Mart-Nisan 70). Tapınağın iç avlusunun kontrolündeki Zealotlar, bayram dolayısıyla avlunun kapılarını ibadet için gelen Yahudilere açarlar. Gischalalı Yuhanna ise; bunu fırsat bilerek, bir oyunla adamlarını içeri sokar⁵²³ ve saldırarak Tapınağın alt geçitlerine sıkıştırdığı Zealotları, liderliğini kabul etmeleri şartıyla bağışlar. Böylece Zealotlar bir kez daha Yuhanna'ya tabi olurken, Eleazar'a da komutanlık görevi verilir ve fraksiyon sayısı üçten ikiye düşer:⁵²⁴

- **Simon bar Gioras:** Kentte;
 - On bin kişilik ordu, başlarında elli sorumlu
 - Beş bin Idumaealı, başlarında on önder
- **Gischalalı Yuhanna:** Tapınakta;
 - Altı bin kişilik ordu, başlarında yirmi sorumlu
 - İki bin dört yüz kişilik Eleazar'ın Zealotları, başlarında Eleazar ve bir Arianus oğlu Simon⁵²⁵

Dışarıda ise Titus, ordusunu kente yaklaştırmaya karar vermiş ve bu amaçla surlara kadar olan bölgenin düzleştirilmesini emretmiştir. Bu kapsamda bölgedeki ekinler sökülür, tüm ağaçlar kesilir. Romalılar bununla meşgulken, Yahudiler onlara bir oyun oynar. Sanki kentte halk Roma'yla barıştan yanaymış ve isyancılara üstün gelip, bir kısmını dışarı atmış gibi yaparak; isyanın en gözüpek savaşçılarından bir grubu dışarı atarlar. İnandırıcı olması için surlara çıkıp “Barış!” diye haykıran Yahudiler, aşağıdaki isyancılara taş dahi atarlar. Surdakiler barış için Romalıları kente davet ederken, sözde dışlanmış isyancılar ise Romalılar ve halk arasında sıkışmış, af

önderliğinde zorlu bir mücadele veren Romalılar, sonunda mevkilerini korumayı başarır ve Yahudiler kente geri dönerler: Ioseph., **BJ**, V.68-97; Bloom, **a.g.e.**, s. 160.

⁵²³ Anlatıya göre Yuhanna, Eleazar grubunun tanımadığı adamlarını, giysilerinin altına sakladıkları bıçaklarla, ibadet için gelmişler gibi içeri sokar. Adamlar, içeri girip bıçaklarını çıkarınca hazırlıksız yakalanan Eleazar önderliğindeki Zealotlar Tapınağın alt geçitlerine sınırlar. İbadet için gelen halk ise kaçacak yer bulamaz ve pek çoğu Zealotlardan kabul ederek katledilir: Ioseph., **BJ**, V.98-105.

⁵²⁴ Tac., **Hist.**, V.12; Ioseph., **BJ**, 250-1; Bloom, **a.g.e.**, s. 161.

⁵²⁵ Ioseph., **BJ**, V.248-51; Bloom, **a.g.e.**, s. 161; Smith, **a.g.e.**, s. 550. Iosephus'un Idumaealıların başında olduğunu söylediği iki önder Sosas oğlu Yakup ile Cathlas oğlu Simon; en başta Zealotlara yardım etmek üzere kente gelen Idumaea ordusunun başındaki dört isim arasındadır.

diliyor gibi görünmektedir. Iosephus, bu manzara karşısında Titus'un temkinli olduğunu söyler; daha, önceki gün Iosephus aracılığıyla kente teslim olma çağrısında bulunmuş ve kimse yanaşmamıştır. Birliklerine yerlerinden ayrılmamalarını emretse de; ordunun bir bölümü erken davranıp surlara gitmiştir. İsyancı grup gelen Romalıların etrafını kuşatırken, surlardan taş ve mızrak yağmuru başlar. Askerler çok sayıda kayıpla bu kısıkaçtan çıkarlar ancak yalnızca Yahudilerin sevinç gösterileri ve alaylarına değil; aynı zamanda Titus'un öfkesine de maruz kalırlar. Titus, Roma ordusunun plan, tedbir ve disiplin ilkelerine uymayan askerlerini azarlar: “Bu aceleci maceraperestler bir an önce öğrenmelidir ki; Romalılar için, emirlerle kazanılmamışsa, bir zafer bile onur kırıcıdır.” Bu başarısızlığın ardından, dört gün içinde tüm bölgenin düzleştirilmesini tamamlatan Titus, kentin kuzey ve batı surları önünde ordusunu savaş düzenine sokar ve ön safta en iyi askerlerinden oluşturduğu güvenlik barikatıyla, kamplarını kentin dört yüz metre kadar yakınına taşır.⁵²⁶

Titus saldırı için son hazırlıkları yaparken, içeride Gischalalı Yuhanna ve Zealotlar bir şeyler yapmak istemekte ancak şehirdeki Simon'dan dolayı dışarı çıkmayı göz alamamaktadır. Simon ise yağmalarla ele geçirilen Roma savaş makinelerini surlara yerleştirir. Bu makinelerin bir kısmı isyanın başındaki Cestius'un mağlubiyetiyle ele geçen, bir kısmı ise yine isyan sırasında alınan Antonia Kalesi'ndeki savaş makineleridir ve aslında Yahudiler bu makinelerin tam olarak nasıl kullanılacağını bilmemektedir ama taraf değiştirenler sayesinde,⁵²⁷ acemice de olsa kullanmayı başarırlar. Bu sırada saldırmaya başlayan Romalılar ise ustaca kullandıkları makineleriyle, ağır kayaları bile dört yüz metreden surlara ulaştırabilmektedir. Bir noktada Titus artık surların yanına gidilip koçbaşlarının kullanılmasını emreder. Iosephus Romalılar üç ayrı noktadan koçbaşları ile surlara saldırmaya başladıklarında, Yahudilerin ilk kez aralarında ateşkes kararı aldıklarını söyler. Simon bir duyuruyla, Tapınaktakilerin Romalılarla savaşmak için surlara gitmek üzere, kente girebileceklerini bildirir. Yuhanna Simon'a güvenmemekle

⁵²⁶ Ioseph., **BJ**, V.106-35; Bloom, **a.g.e.**, s. 161-3. X. lejyon ise Zeytin Dağı'nda kalmayı sürdürür.

⁵²⁷ Ki bunlar Syrialı *auxilia* birliklerinden olmalıdır; Ioseph., **BJ**, V.258-68.

birlikte, Zealotların surlara gitmesine engel olmaz. Ve iki tarafın güçlerini birleştirmesiyle surlardan, etkili bir karşı saldırı başlatılır. Gözüpek bir grup ise Roma'nın savaş makinelerini ateşe vermek üzere dışarı çıkar ve kampların siperlerine kadar giderek birçok savaş makinesini yakmayı başarır. İki tarafın da çok sayıda kayıp verdiği bu girişimin sonunda, Titus'un da müdahalesiyle, Yahudiler kente geri püskürtülür.⁵²⁸

Romalıların inşa ettikleri kuleler, Yahudilerin saldırılarını güçleştirir.⁵²⁹ Diğer yandan Romalıların koçbaşlarıyla durmaksızın surlara saldırmasına da engel olamamaktadırlar. Sonunda Romalılar, kuşatmanın on beşinci gününde, ilk surda gedik açmayı başarır ve buradan kentin Bezetha (Yeni Şehir) bölgesine girerler. Titus ikinci sura da saldırıya hazırlanırken Simon kenti, Yuhanna da suru savunmaktadır fakat beş gün sonra Romalılar ikinci surdan da geçer. Yahudiler bunun üzerine gelen askerleri dar geçitlere çekerek çok sayıda kayıp verdirirler; öyle ki, Iosephus yine, Titus yardımlarına yetişmese tümünün öldürüleceğini söyler. Böylece Romalılar bir süreliğine geri çekilirken, isyancıların da, Tanrı'nın kentin alınmasına izin vermeyeceğine dair inançları tazelenir ve takip eden üç gün boyunca Romalıların saldırılarına karşı koyarlar. Ancak dördüncü gün Romalılar ikinci surun da kontrolünü almayı başarır. Bu noktada Titus, Yahudilerin gönüllü teslim olabileceklerini düşünerek saldırıya ara verir. Bekleyiş sırasında ise, askerlerine tüm silah ve zırhlarını kuşanarak kentte bir geçit yapmalarını emreder. Altın ve gümüşlerin parıldadığı bu gövde gösterisinde, Roma ordusunun ihtişamı karşısında Iosephus'a göre isyancılar dahi umutsuzluğa kapılmış ancak affedilmeyeceklerini bildiklerinden geri adım atmamışlardır.⁵³⁰

⁵²⁸ Ioseph., **BJ**, V.269-90; Suet., **Tit.**, V; Bloom, **a.g.e.**, s. 164-5.

⁵²⁹ Yirmi iki buçuk metre yüksekliğindeki beş büyük kule inşa edilmiştir ve ne oklarını kulelerin yüksekliğine erişirebilmekte, ne de bu ağır kuleleri yıkabilmektedir. Kuleler demirle korunduğu için yakmaları da zordur.

⁵³⁰ Ioseph., **BJ**, V.290-355; Bloom, **a.g.e.**, s. 165-6. Titus'un ordularının Kudüs içlerine ilerleyişi için bkz.: Harita 11.

Titus dört gün bekler ancak Yahudilerden herhangi bir barış talebi gelmeyince yeniden saldırıya hazırlanır. Ancak sura yönelen askerler Simon ve Idumaealıların; Antonia Kalesi karşısındakiler ise Yuhanna ve Zealotların saldırısına uğrar. Savaş makinelerinin kullanımını da iyice öğrenen Yahudilerin saldırıları eskisinden daha güçlüdür. Titus, Iosephus’u bir kez daha, Yahudileri ikna etmek için konuşmakla görevlendirir. Bunun üzerine Iosephus, Yahudilere yeniden, yenilgilerinin kaçınılmaz olduğunu haykırır; iki surları da yıkılmış geriye yalnızca bir sur kalmıştır ve savaşla değilse dahi, yaklaşan açlıkla kaybedeceklerdir. Açıktır ki; Tanrı Romalıların tarafındadır ve Romalılar Yahudilerin kutsallarına, Zealotlardan daha çok saygılıdır. Halk bir an önce teslim olmalıdır; çünkü Titus savaşarak kenti alırsa hiçbirine acımayacaktır. Ardından Iosephus, teslim olmaları gerektiğini tarihlerinden örneklerle anlatır ve bu kapsamda Iosephus Pompeius’un kenti almasını da; iki kardeş (Aristobulos ile Hyrcanus) arasındaki kavgaya bağlar ve Tanrı, Yahudilerin bağımsızlığı hakemediklerine karar verdiği için Romalıların geldiğini söyler.⁵³¹ Iosephus kendi canını da ortaya koyarak⁵³² ve gözyaşlarıyla yaptığını belirttiği konuşmasının, isyancıları değilse de halkı etkilediğini ve şehirden kaçışlarda artış olduğunu söyler.

İnsanlar mallarını, mülklerini kelepirci fiyatına satıp, ‘haydutlara’ yakalanma ihtimaline karşı, altınlarını yutarak Romalıların yanına kaçmayı planlar; böylece altınlarını dışarı taşıyabileceklerdir. Titus’un kendisine kaçanların çoğunu kırsala göndermesi de, köleleştirilmeden yıkımdan kurtulma umudunu beslemektedir. Ancak diğer yandan Zealotlar giriş çıkışları daha sıkı denetlemekte ve kaçmasından en ufak

⁵³¹ Ioseph., **BJ**, V.356-416. Iosephus’un konuşmasındaki argümanlar için bkz.:

⁵³² Iosephus konuşmasını şu sözlerle bitirir: “Ah, taş kalpli adamlar! Silahlarınızı atın, yıkıma sürüklenen ülkenize acıyın, dönüp bir etrafınıza bakın ve ihanet etmekte olduğunuz güzelliği seyredin: Ne şehir ama! Ne Tapınak ama! Sayısız ulustan gelmiş ne hediyeler! Bunları bir insan ateşe atabilir mi hiç? Bunların daha fazla var olmamasını isteyecek biri olabilir mi? Bunları korumaktan daha değerli ne olabilir sorarım size, insafsız, taştan bile daha duyarsız mahluklar! Bunlara acımiyorsanız, en azından ailelerinize acıyın ve çok geçmeden gözlerinizin önünde ya savaşın ya da kıtlığın kurbanı olacak çocuklarınızı, eşlerinizi, ana-babalarımızı düşünün. Farkındayım; benim de içeride bir annem, bir karım, köklü ve soylu bir ailem var ve tavsiyelerimin onları kurtarmak adına olduğunu düşünebilirsiniz. Dilerseniz öldürün onları, hatta benim kanımı da kurtuluşunuza bedel olarak akıtın! Eğer ölümüm aklınızı başınıza getirecekse, ben buna hazırım.”: Ioseph., **BJ**, V.416-9.

şüphe duyulanları öldürmektedir. Iosephus, kentte kalan zenginlerin de bir o kadar ölüm tehlikesi altında olduklarını söyler; çünkü mallarına el koymak için, kaçmayı planlamakla suçlanarak öldürülebilmektedirler. Iosephus zalim Zealotların tahıl stoğu bittikçe evleri aradıklarını anlatır; tahıla rastlarsa ev sahiplerine tahılları sakladıkları için, rastlamazlarsa ise bu kez tahıllarını iyi sakladıkları için saldırırlar. Zulümlerini iyi durumdakilere yönelten bu pragmatistler, çok zayıflayanlarsa, nasılsa yakında ölecekleri düşüncesiyle dokunmazlar. Çok geçmeden açlığın etkisiyle, normal zamanda utanç verici olan eylemler normalleşmeye başlar; artık kadınlar kocalarından, çocuklar babalarından hatta anneler çocuklarından yemek saklamaktadır. Zealotlar ise gücü ellerinde tutmanın avantajıyla gerek halktan gerekse de stoklardan sağladıkları erzaklarla açlık çekmemektedir.⁵³³

Iosephus Zealotlar için, “Dünya tarihinde suçta bu kadar bereketli bir nesil daha görülmemiştir” der. Adeta Zealotlar ‘kötü oldukları için kötü’dür. Bununla birlikte Iosephus, Titus’un şiddetini ise, her zaman gerekçeleriyle birlikte verir. Örneğin Titus, ot toplamak için dışarı çıkanları yakalatıp surların önünde çarmıha gerdirir; çünkü yakalananları serbest bırakmak tehlikelidir ve çok fazla esir tutmak istememektedir. Ayrıca bu görüntünün içeridekilere göz dağı vererek, onları teslim olmaya yönelteceğini umut etmektedir. “Askerler öfke ve nefretlerinden, tutsakları değişik duruşlarla çarmıha gererek kendilerini eğlendirdiler; ve bu tutsakların sayısı öyle çoktu ki ne yeterli çarmıh bulunabildi ne de çarmıh için yer.” Iosephus günde beş yüz, bazen daha fazla kişinin böyle öldürüldüğünü söyler. İsyancılar ise karşı propagandayla, çarmıha gerdirilenlerin yakınlarını ve Roma’ya teslim olma konusunda kararsız olanları surlara çıkarıp öldürülenleri göstererek, Roma’ya teslim olmanın sonunun bu olduğunu söylerler;⁵³⁴ ki bu çabaları, Iosephus’un, Zealotların Roma’ya kaçmasından en ufak şüphe dahi duyduklarını katlettikleri ifadesiyle uyuşmamaktadır. Zealotların bu karşı propagandası etkili olur ve Yahudilerden teslim olmaya dair bir adım gelmez. Bunun üzerine Titus, son bir uyarı olarak, sepetlerle

⁵³³ Ioseph., **BJ**, V.420-32; Iosephus’tan alıntıyla; Euseb., **Hist. eccl.**, III.6.

⁵³⁴ Ioseph., **BJ**, V.433-53; Bloom, **a.g.e.**, s. 169.

tutsak Yahudilerin kesilmiş ellerini Gischalalı Yuhanna ve Simon bar Gioras'a göndererek, kent in ve Tapınağın çok yakında yerle bir olmaması için şansları varken durmalarını bildirir.⁵³⁵ Ancak Zealotlar tavizsizdir:

“Bu mesaja Yahudilerin cevabı sert oldu, Caesar'a ve babasına küfürler yağdırarak, onurla; köleliğe tercih edecekleri ölümü küçümsediklerini ve nefes aldıkları sürece Romalılara verebilecekleri kadar zarar vereceklerini...haykırdılar. Ayrıca Tapınağın hala, burada oturan Tanrı tarafından kurtarılabilceğini ve onların müttefiki Tanrı olduğı sürece, Romalıların tüm tehditleriyle yalnızca alay edeceklerini; çünkü her şeyin sonucunun yalnızca Tanrı'ya bağılı olduğunu eklerler.”⁵³⁶

Titus, bunun üzerine saldırı hazırlıklarına geri döner.⁵³⁷ On yedi günlük uğraşın sonunda Romalılar kuşatma kulelerini bitirir ancak Gischalalı Yuhanna'nın Zealotları, bunlardan Antonia Kulesi karşısına kurulanı, yeraltından kazdıkları tünelden sülfürle ateşe vererek yıkmayı başarır.⁵³⁸ İki gün sonra Simon'un adamları da cesurca bir saldırıyla bir başka kuşatma kulesini ve pek çok Roma ağır silahını ateşe vermeyi başarırlar. Çıkan çatışmada, kentten Yahudilerin de katılımıyla çok sayıda Roma askeri öldürölür ve yine Titus'un müdahalesiyle Yahudiler kente geri çekilir. Titus bu hezimet üzerine yardımcılılarıyla ne yapılmasını gerektiğini tartışmak üzere bir savaş konseyi toplar. Toplantının sonunda, hızlı ve güvenli bir çözüm olarak, delinmesi mümkün olmayan bir ablukada karar kılarlar; tüm şehri surla çevireceklerdir.⁵³⁹

⁵³⁵ Ioseph., **BJ**, V.454-6; Bloom, **a.g.e.**, s. 169; Smith, , **a.g.e.**, s. 552.

⁵³⁶ Ioseph., **BJ**, V.457-9.

⁵³⁷ Bu sırada bağılı Kommagene Kralı'nın oğlu; ki ironik bir şekilde adı Antiokhos Epiphanes'tir; Romalıların kampına gelir ve Titus'a neden saldırmak için bu kadar beklediğini sorar. Titus ise dilerse kendisinin saldırıp payına düşeni alabileceğini söyleyince askerleriyle birlikte surlara bir saldırı yapar ancak Zealotların karşı saldırısıyla neredeyse tüm askerleri öldürölür. Ioseph., **BJ**, V.460-5.

⁵³⁸ Bkz. **Resim 19**.

⁵³⁹ Toplantıda daha iyimser olanlar, Yahudilerle tüm orduyla birlikte savaşılmaması gerektiğini söyler; şimdiye kadar hep ordunun bir bölümüyle savaşılmıştır, ancak bütün güçleriyle yapılacak bir saldırıya Yahudiler karşı koyamayacaktır. Daha tedbirli olanlarınsa bazıları yeni savaş kuleleri inşa etmeyi önerirken; bazıları düşmanla doğrudan karşılaşma fikrinden vazgeçip; bunun yerine onları abluka altına alarak açlığa mahkum etmeleri gerektiğini söyler. Titus da, böyle büyük bir orduyla hiçbir şey yapmadan beklemeyi içine sindiremeye de; diğer yandan nasılsa çok yakında birbirlerini yiyip bitirecek olanlarla savaşmanın da gereksiz olduğunu düşünür. Ayrıca yeni inşa faaliyetleri de hem Yahudilerin ataklarından, hem de gerekli malzeme eksikliğinden zor olacaktır. Bununla birlikte, Yahudiler ablukayı delmenin yollarını bulup kuşatmaya uzun süre dayanabilirlerse başarısı gecikecek, zaferinin ihtişamına gölge düşecektir. Böylece delinmesi mümkün olmayacak bir abluka çözüm olur: Ioseph., **BJ**, V.466-501; Schürer, **a.g.e.**, 504-5; Bloom, **a.g.e.**, s. 167-8.

Roma ordusu, büyük bir özveriyle, üç gün gibi kısa bir sürede tüm kenti surla çevirmeyi başarır.⁵⁴⁰ Dışarı çıkış imkanlarını kaybeden ve giderek daha fazla açlığın pençesine düşen Yahudilerde ise ölenlerin sayıları gitgide artmaya başlar. Iosephus kentin korkunç bir tablosunu çizer. Halk açlıktan artık hayaletlerden farksızdır; sürekli birileri ölürken, hayattakiler tepki dahi vermeden, donuk gözlerle ölümlerini izlemektedir. Bir yandan Zealotların işkencesi devam etmekte, bu ‘zalimler’ ölümleri kahkahalarla karşılayarak (!) cesetlerini yağma etmektedir. En azından kötü kokudan dolayı cesetlerin gömülmesini üstlenirler, ancak cesetler hızla artarken gömecek insan bulmak dahi zorlaştığında, ölenler surlardan dışarı atılmaya başlar. Iosephus’a göre Titus, surların dışında yükselen ceset yığınını gördüğünde, Yahudi halkına acıyıp, hala hayatta kalanların kurtulması için, daha fazla beklemeden saldırıya geçmek ister ve yeni savaş kuleleri yapılmasını emreder. Romalı askerler ise, Yahudilerin direnişini kırmak adına, Syria’dan gelen zengin erzaklarını onların görebilecekleri şekilde sergilemektedir. Fakat isyancıların hiçbir pişmanlığı yoktur; “sanki ruhları ile bedenleri arasındaki bağ tamamen kopmuş gibidir.”⁵⁴¹ Öyle ki; Simon, kente girişini borçlu olduğu, Zealotlara karşı kendisini davet eden başrahip Matthias’ı dahi hiç acımadan, Romalılarla işbirliği yapmakla suçlayarak üç oğluyla birlikte öldürtür. Onların ardından önde gelenlerden elli üç kişiyi daha infaz ettirir. Daha sonra bir grup adamının Romalılarla barış için görüştüğünü haber alınca ise, hepsini surlarda, haberleştikleri Romalıların gözleri önünde infaz eder.⁵⁴²

Yahudilerin bazıları ise, kentten kaçıp Romalılara sığınmanın yolunu bulmaktadır. Kimi bunu surlardan atlayarak; kimi ise ellerinde taşlarla Romalılara saldıracak gibi dışarı çıkıp kaçarak yapmaktadır. Fakat Iosephus, kaçmayı başaranları içeridekinden de acımasız bir kaderin beklediğini yazar. Roma kampına sığınan bu

⁵⁴⁰ Ioseph., **BJ**, V.502-9; Bloom, **a.g.e.**, s. 168. Luka İncili’nde de, İsa Kudüs’ü görünce ağlayarak; “Senin için öyle günler gelecek ki; düşmanların seni setlerle çevirecek. Seni de, bağrındaki çocuklarını da yere çalacaklar. Sende taş üstünde taş bırakmayacaklar. Çünkü sen Tanrı’nın sana gelişini farketmedin.” der: Luka, XIX.43-4.

⁵⁴¹ Ioseph., **BJ**, V.511-26; Sulpicius Severus, **Chron.**, II.30; Bloom, **a.g.e.**, s. 168-9.

⁵⁴² Ioseph., **BJ**, V.527-40; Bloom, **a.g.e.**, s. 169.

Yahudilerin önce pek çoğu, uzun süredir yemek girmeyen midelerinin, birden yemekle şişip patlamasıyla ölür. Kalanları bekleyen son ise daha korkunçtur. Daha önce bahsettiğimiz gibi, bazı Yahudiler kaçarken altınlarını yutmaktadır. Iosephus, Roma ordusunun Syriyalı birliklerinden birinde bir Yahudi'nin dışkısından altın çıktığının görülmesi üzerine haberin yayıldığını ve bunun üzerine gözünü servet hırsı bürüyen askerlerin, kamplarına sığınan Yahudilere saldırıp, vücutlarını deşerek bağırsaklarında altın aradıklarını yazar. Iosephus, Yahudilerin başına gelmiş en korkunç felaket olarak nitelediği bu katliamda, bir gecede iki binden fazla Yahudi'nin paramparça edilerek öldürüldüğünü söyler. Arap ve Syriyalı birliklerin saflarında gerçekleştiğini söylediği katliamda pek çok Romalı asker de yer almıştır. Olanları öğrenen Titus askerlerini azarlar ve bir daha böyle bir şeye kalkışan olursa ölümlerle cezalandıracağını söyler. Buna rağmen para hırsıyla askerler gizlice, surdan kaçan Yahudiler henüz Roma birliklerine ulaşmadan onları yakalayıp öldürerek altın aramaya devam ederler. Böylece birçok Yahudi katledilmiş; ancak çok azında altın bulunmuştur.⁵⁴³

Iosephus, Tapınaktaki Gischalalı Yuhanna'nın, halktan aldığı yağmalar tükenince kutsal sunu ve objelere yöneldiğini söyler. Kutsal şaraplar içilip, yağlar kullanılırken, değerli metalden nesnelere eritilir.⁵⁴⁴ Kuşatmanın halk üzerindeki yıkımı ise korkunçtur. Önde gelenlerden Roma'ya kaçmayı başaran bazı sığınmacılar, yalnızca sokaklardaki cesetlerin altı yüz bini bulunduğunu söyler; tüm ölenleri saymayaysa imkan yoktur; sokaklar kötü kokuların yayıldığı ceset yığınlarıyla doludur. Bu sığınmacılar ayrıca açlığın, kimilerine lağımlarda, kimilerineyse eski inek dışkılarında yiyecek parçaları aratacak boyutlara vardığını söylerler. Dışarıda ise Romalılar, inşa faaliyetleri için tüm ağaçları kesmiş, hazırlıklarını tamamlamak üzeredir⁵⁴⁵ ancak motivasyonları düşüktür:

⁵⁴³ Ioseph., **BJ**, V.548-61; Bloom, **a.g.e.**, s. 169; Smith, , **a.g.e.**, s. 552.

⁵⁴⁴ Bu değerli metalden nesnelere eritilmesinin, sikke basımıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Bkz. **3.3.2.1. İsyen Sikkeleri.**

⁵⁴⁵ Ioseph., **BJ**, V.562-72, VI.1-8; Sulpicius Severus, **Chron.**, II.30; Smith, **a.g.e.**, s. 557; Cline, **a.g.e.**, s. 124-5. Iosephus eserinde, eskiden ağaçlar ve parklarla kaplı bölgenin çölleşmesinden duyduğu üzüntüyü de dile getirmektedir.

“Kentin felafeti, kent halkından çok, Romalılarda moral bozukluğu yaratmıştı. Çünkü gördüler ki; kuleleri düşmanın taktikleriyle, makineleri güçlü duvarlarca, çarpışmaları düşmanın cüretiyle alt edilmekte ve kendi umutları sürekli yıkılırken, düşmanları hiçbir felaketten ders almamaktadır. Ve en kötüsü de; tüm açlık, savaş ve her türden felakete karşı, Yahudilerin ruhlarında gerçeğe üstün gelebilen bir cesaret olduğunu görmüş olmalarıdır.”⁵⁴⁶

Cassius Dio, su kaynakları azalan ve giderek kentin alınamayacağına dair bir fikre kapılan bazı Romalıların, Yahudilerin saflarına geçtiğini söyler. Yahudiler, içeride yiyecek sıkıntısı çekmelerine rağmen bu askerleri nezaketle kente kabul etmiştir;⁵⁴⁷ Dio’nun bu ‘nezaketle Romalıları kabul eden’ Zealotlar portresinin de, Iosephus’un çizdiğinden farkı dikkat çekicidir. Savaşmaya devam eden Romalılar ise önlemlerini sıkı tutar; bu kez kulelerine ve savaş makinelerine eskisinden daha fazla muhafız koyar ve ordunun tüm gücünü seferber ederler. Ordu, Yahudilerin Antonia Kalesi’nden yağdırdıkları taş ve ok yağmurunun altında, koçbaşlarını surlara kadar getirmeyi başarır. Koçbaşı darbeleriyle sallanmakta olan duvarın altındaki, Yuhanna’nın önceden savaş kulelerini yakmak için kazdığı tünelin⁵⁴⁸ çökmesi sonucu surun bir kısmı yıkılır. Bu beklenmedik yıkım karşısında sevinen Romalıların mutluluğu uzun sürmez; çünkü Zealotlar, surun yıkılma ihtimaline karşı içeride bir sur daha inşa etmiştir. Bununla birlikte, savaş koşullarında inşa edilmiş bu ikinci sur, hem eski duvardan daha güçsüz olduğundan, hem de eski duvarın kalıntıları üzerinden ulaşılabilmişinden, aşılması daha kolay görünmektedir. İlk başarısız girişimin ardından,⁵⁴⁹ bir gece yirmi kişilik bir grup, yıkılan surdan tırmanarak gizlice Antonia Kalesi’ne yaklaşır. Nöbetçileri öldürüp trompet çaldıklarında, surdaki Yahudiler büyük bir ordunun gelmiş olduğunu düşünerek Tapınağa kaçarlar. Böylece Romalılar Antonia Kalesi’ni ele geçirir ve Tapınağa yönelirler. Gischalalı Yuhanna da Simon bar Gioras da tüm güçleriyle Romalıları karşı birlikte savaş verir. Tapınağın alınmasının

⁵⁴⁶ Ioseph., **BJ**, VI.12-3.

⁵⁴⁷ Cass. Dio, LXVI.5.

⁵⁴⁸ Bkz. **Resim 19**.

⁵⁴⁹ İlk saldırıların öldürülmesi çok muhtemel olduğundan, kimse harekete geçmeye cesaret edememiş; Titus askerlerini cesaretlendirici bir konuşma yapmak zorunda kalmıştır. Konuşmanın ardından on kişilik bir grup ilk saldırıyı yapmış ancak başarısız olmuşlardır.

her şeyin sonu olduğunu bilen Yahudiler, sabaha kadar tüm güçleriyle direnince, sonunda Romalılar geri çekilir.⁵⁵⁰

Titus, saldırılarını kolaylaştırmak için Antonia Kalesi'ni yıktırır. Bu sırada, Yahudiler imkansızlıklarından dolayı artık günlük kurban sunularına ara verirler.⁵⁵¹ Titus bunu duyunca, bir kez daha Iosephus aracılığıyla onlara teslim olma çağrısı yapar: Gischalalı Yuhanna eğer savaştan vazgeçmiyorsa, çıkıp Zealotlarıyla birlikte dışarıda çarpışmalı, kenti ve Tapınağı yıkıma sürüklememelidir. Yuhanna bunun üzerine, Iosephus'a hakaretler yağdırıp lanet okuyarak, yakalanmaktan asla korkmadığını, çünkü kentin Tanrı'nın olduğunu söyler. Bunun üzerine Iosephus, "en kafir zavallı" diye seslendiği Yuhanna'ya, artık günlük sunuların bile yapılamadığını, Romalıların, dinlerine ondan daha saygılı olduğunu ve Yahudilerin günahlarından dolayı, Romalılar aracılığıyla Tapınağa bu sonu getiren Tanrı'nın kendisi olduğunu söyler. Iosephus, sözleri üzerine aralarında başrahipler ve oğullarının da olduğu pek çok soylunun bir kaçış yolu bularak Romalıların yanına kaçtığını yazar.⁵⁵² Ayaktakımı ile birlikte soylu sınıftan da çok sayıda kişinin bu zamana kadar kentte kalmış olmasıysa dikkat çekicidir.

Titus bir başka gece, en iyi birliklerinden yedi bin kadar askeriyle Tapınağa yeni bir baskın yapar, ancak Yahudilerle yine sabah dek savaşıp, geri çekilir. Ardından Titus saldırı alanını genişletmek üzere Tapınağın kuzeybatı köşesine dört rampa kurdururken, Yahudiler ise Zeytin Dağı'ndaki kampa bir saldırı düzenlemeyi başarsalar da sonuç alamazlar. Rampalar biterken Yahudiler, "kangrenli bir uzvu keser gibi" Tapınak ile Antonia Kalesi'ni birbirine bağlayan portikoları yıkar ve böylece Romalılar için önemli bir saldırı noktasını yok ederler. Beş gün sonra ise, Yahudiler

⁵⁵⁰ Ioseph., **BJ**, VI.14-91; Bloom, **a.g.e.**, s. 170.

⁵⁵¹ Babil Talmudu, Taanit, IV.6; Ioseph., **BJ**, VI.94; Bloom, **a.g.e.**, s. 169-70.

⁵⁵² Ioseph., **BJ**, VI.93-114. Titus hepsini saygıyla kabul eder ve Romalıların yabancı gelenekleri arasında yaşamaktan rahatsız olabileceklerini düşünerek onları Kudüs yakınındaki Gophna kentine gönderir. Zealotlar ise, sığınanlardan kimseyi göremediklerinde bir kez daha, kaçanların Romalılarca katledildiği söylentilerini yayarlar. Böylece halk yeniden kentte kalmak zorunda hisseder; ancak Titus'un bu söylentileri duyup, Gophna'daki Yahudileri geri çağırması üzerine yeniden cesaret bularak pek çok kişi Romalılara sığınır: Ioseph., **BJ**, VI.115-21..

Romalılara yeni bir oyunla kayıp veririr: Rampaların dayandığı surlar üzerinden, sürekli olarak Romalılara saldıran Yahudiler, yorulmuş gibi yaparak çekilirler. Bunu gören Romalılar, merdivenlerle savunmasız kalan portikolara tırmanır. Fakat Yahudilerin çekilişi bir tuzaktır; portikoların kirişlerini yaş odun ve ziftle doldurmuşlardır ve Romalılar gelince bunları ateşe verirler; böylece yüzlerce Roma askeri yanarak can verir.⁵⁵³ Roma saflarında ardı ardına gelen başarısız girişimlerde moral bozukluğu hakimken; içeridekiler ise Roma'dan da zalim bir düşmanın; açlığın pençesinde. Kuru otları, derileri kemirenlerle birlikte Iosephus, korkunç bir olaydan bahseder; açlıktan aklını yitiren bir anne bebeğini yer.⁵⁵⁴ Olayın gerçekten yaşanıp yaşanmadığı bilinmemekle birlikte; çocuğunu yemeye, Tanrı'nın buyruğundan çıkmakla gelecek felaketlerden biri⁵⁵⁵ ya da yaşanmış olaylar olarak⁵⁵⁶ Tevrat'ta da rastlanmaktadır.

M.S. 70 Ağustosunun son günlerinde, Romalılar rampalardan koçbaşlarıyla yeniden saldırmaya başlarlar ancak darbeler Tapınağın güçlü duvarlarına etki etmemektedir. Ardından merdivenlerle portikolara tırmanırlar ancak Yahudilerin saldırısıyla ağır kayıplar verirler. Iosephus'a göre sonunda Titus, yabancı bir milletin Tapınağına zarar vermemeye çalışırken, kendi askerlerinin katledilmesine daha fazla izin vermek istemez ve Tapınak kapılarının yakılmasını emreder. Kapılar ateşe verilir ve alevler portikolara yayılır.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Bkz. **Resim 20**. Ioseph., **BJ**, VI.129-92; Bloom, **a.g.e.**, s. 170.

⁵⁵⁴ Ioseph., **BJ**, VI.193-219; Iosephus'tan alıntıyla; Euseb., **Hist. eccl.**, III.6, Jer., **ad Joel**, I.9vd, "Dahası en tiksindirici şeyleri bile yemeye kalktılar, ve insan vücudundan bile kaçınmadılar.": Sulpicius Severus, **Chron.**, II.30; Bloom, **a.g.e.**, s. 169; Cline, **a.g.e.**, s. 125-6.

⁵⁵⁵ Örn; "Açlıktan çocuklarınızın etini yiyeceksiniz.": Levililer, XVI.29; "Aranızdaki en yumuşak, en duyarlı adam bile öz kardeşine, sevdiği karısına, sağ kalan çocuklarına acımayacak; yediği çocuklarının etini onların hiçbiriyle paylaşmayacak. Çünkü düşmanın kuşatma sırasında sizi sıkıştırması yüzünden kentlerinizde hiç yiyecek kalmayacak. Aranızda en yumuşak, en duyarlı kadın bile sevdiği kocasından, öz oğlundan, kızından, plasentayı ve doğuracağı çocukları esirgeyecek. Çünkü kuşatma sırasında düşmanın kentlerinizde size vereceği sıkıntıdan, yokluktan onları gizlice yiyecek.": Yasanın Tekrarı, XVIII.54-7; "Onlara oğullarının, kızlarının etini yidireceğim. Canlarına susamış düşmanları onları kuşattığında sıkıntıdan birbirlerini yiyecekler.": Yeremya, XIX.9; benzer şekilde bkz. Hezekiel, V.10.

⁵⁵⁶ Örn; 2. Krallar, VI.28-9, Ağıtlar, II.20, IV.10, Baruch, II.3.

⁵⁵⁷ Ioseph., **BJ**, VI.220-8, 232-4. Cassius Dio ise portikoları, Romalıların ilerleyişini durdurmak için Yahudilerin ateşe verdiğini, ancak alevlerin yayılmasıyla istemeden Roma'ya geçit sağlamış olduklarını söyler; Cass. Dio, LXVI.6. Fakat Iosephus'un anlatısı daha olası gözükmektedir; Schürer, **a.g.e.**, s. 506.

“Yangının kendilerini çevrelediğini gören Yahudilerin tüm enerjisi çekildi. Bütünü donup kalmış bir halde, ne alevleri savuşturmaya ne de söndürmeye çalıştılar; paralize olmuş şekilde durup öylece bakakaldılar.”⁵⁵⁸

Yangın tüm gece sürer. Ertesi gün Titus askerlerine yangını söndürmelerini ve ordunun yanmış kapılar üzerinde ilerleyebileceği şekilde yolu açmalarını emreder. Ardından Tapınağın kaderine karar vermek üzere komutanlarıyla birlikte bir savaş konseyi toplar. Katılımcıların bazıları, Tapınak var olduğu sürece Yahudilerin isyan ateşlerinin canlı kalacağını belirterek, savaş kuralları gereği buranın yıkılması gerektiğini söylerler. Bazıları ise Yahudiler eğer silahlarıyla birlikte Tapınağı terk ederse Tapınağın korunabileceğini; ancak bunu yapmazlarsa, bir ibadet yeri olmaktan çıkıp bir savaş kalesine dönen Tapınağı yakmaları gerektiğini bildirir. Iosephus, Titus’un yine de böylesine değerli bir yapıyı korumaktan yana olduğunu söyler.⁵⁵⁹ Ama Sulpicius Severus ise; konseyde Titus’un da Tapınağın yıkılmasından yana olduğunu söylemektedir.⁵⁶⁰ Sonunda konsey, alevler söndürülerek açılan yoldan saldırılmasında karar kılar.

Bu sırada şaşkınlıklarını üzerlerinden atan Yahudiler, Tapınağın dış avlusuna dayanmış Romalılara yeniden saldırmaya başlar. Yahudilerin öfkesili saldırılarıyla Roma safları dağılmak üzereyken, Titus’un süvari birliği yetişir ve saatler süren çarpışma sonunda Yahudileri iç avluya sıkıştırılır. Romalıların çekilmesinin ardından

⁵⁵⁸ Ioseph., **BJ**, VI.233-4.

⁵⁵⁹ Ioseph., **BJ**, VI.235-43.

⁵⁶⁰ Severus konseyde iki farklı görüş olduğunu; bir grubun bu değerli yapının korunmasının Romalıların hoşgörüsünü göstereceğini, tersine yıkarlarsa zalim olduklarına dair kanıtı bir kez daha güçlendireceklerini söyleyerek yapının korunmasından yana görüş bildirdiğini söyler. Diğer grup ise yıkım yanlısı olup, böylece hem Yahudiliğin hem de aynı yerden doğan Hristiyanlığın köklerine vurulan darbeye bu dinlerin baştan sona altüst olacağını söylemiştir. 4. yüzyıldan Hristiyan bir yazar olan Severus, görüldüğü gibi meseleyi din merkezli yorumlamaktadır; Severus’un, Tacitus’un günümüze ulaşmamış tarihini kaynak alıp buna Hristiyan bir yorum getirdiği düşünülmektedir. Bununla birlikte Severus’un Titus’u bu tartışmada yıkıcı tarafta konumlandırması, bu konu hakkında görüş birliği olmadığını gösterir; Sulpicius Severus, **Chron.**, II.30. Severus’un referansı ile ilgili çeşitli araştırmacıların görüşleri için bkz.: Menahem Stern, **Greek and Latin Authors on Jews and Judaism II: From Tacitus to Simplicius**, Jerusalem, The Israel Academy of Sciences and Humanities, 1980, s. 64-7. Ayrıca aynı dönemden bir başka Hristiyan yazar olan Orosius da Tapınağı Titus’un yaktığını söylemektedir: Oros., VII.9. Iosephus’un anlatısında Titus’un yangındaki sorumluluğunu örtmesi ihtimali karşısında Severus’un ve Orosius’un kaynaklığı daha olası görünmektedir; Bloom, **a.g.e.**, s. 171.

bu kez Tapınak muhafızları ile halen yangını söndürmeye çalışan Roma askerleri arasında çatışma çıkar. Iosephus bu çatışma sırasında, askerlerden birinin öfkeyle alevlerden bir meşale yakıp, Tapınağın kuzeyindeki altın kapıya fırlattığını yazar. “Alev parladığında Yahudilerden, en az facia kadar acı bir feryat yükseldi ve Yahudiler; kendilerini koruma, güçlerini saklama gibi düşünceleri yitirmiş, eski dikkatlilikleri yok olmuş şekilde kurtarmak üzere (Tapınağa) akın etti.”⁵⁶¹ Nasılsa Tapınak yoksa, yaşamalarının anlamı da yoktur; öyle ki, Iosephus Masada kuşatmasında Elezar’ın ağzına şu sözleri yerleştirir:

“Kim, bugün hala hayatta oluşundan pişmanlık duymayacak kadar ülkesine düşman, o kadar zayıf ve o kadar yaşama düşkün olabilir? ...ki biz hepimiz, düşmanın ellerinde kutsal kentimizin yerle bir edildiğini ve kutsal Tapınağımızın dinsizlerce yok edildiğini gördüğümüzden beri zaten birer ölüyüz.”⁵⁶²

Iosephus, o sırada çadırında olan Titus’un, yangını haber alır almaz komutanlarıyla birlikte Tapınağa koşup yangını söndürmek ve askerlerini durdurmak istediğini; ancak ne gürültüden sesini duyurabildiğini ne de o sırada öfkeden kendini kaybetmiş askerlerin, Yahudilere saldırmaktan başka bir şey düşünebildiğini söyler. Bu kaçışma ve izdiham arasında askerler önlerine gelen Yahudi’yi katlederken; kimileriye yangının ulaşmadığı yerlere de alevli meşaleler atarlar. Katliam korkunçtur ve öldürülenlerin çoğu silahsız ve güçsüz halktır. Kutsal merdivenlerden aşağıya kanlarla birlikte cesetleri süzülmemektedir. Iosephus’a göre çabalarının nafile olduğunu gören Titus, o sırada henüz alev almamış Kutsalların Kutsalı’na girer ve komutanına bu ihtişamlı yapıyı kurtarmasını emreder. Ancak komutanı dahi Yahudilere duyduğu kin ve yağma isteğinin ağır basmasıyla Titus’u dinlemez. Çok geçmeden buraya da meşale fırlatılınca, Titus ayrılmak zorunda kalır. Tapınak yanarken, askerler herşeyi yağmalamaya ve yakaladıkları herkesi öldürmeye devam etmektedir. Pek çok isyancı Romalıları yarıp geçmeyi başararak kente geçmiştir.

⁵⁶¹ Ioseph., **BJ**, VI.244-53. Tapınağın yakılmasına dair bu anlatı gerçekçi gözükmeyip, modern araştırmacılar genellikle Iosephus’un kurgusu olarak değerlendirilmektedir. Gerçekte yangını kimin çıkardığı bilinmemekle birlikte bazı araştırmacılar bunu Romalıları hedef alarak Yahudilerin çıkarmış olabileceğini dahi düşünmektedir; bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 563.

⁵⁶² Ioseph., **BJ**, VII.275-80.

Halkın çoğu katledilirken, bir sahte peygamber ise inananları ile birlikte, kurtuluşları için Tapınağın dış portikolarına sığınarak, orada Tanrı'dan gelecek yardımı beklemeye başlar. Bazı rahipler önce Tapıntan söktükleri çivileri Romalılara atarak savaşımaya çalışır; sonra ise çabalarının nafiye olduğunu ve yangının büyüdüğünü görerek duvarların üzerine çıkıp öylece beklerler. Iosephus, iki soylu Yahudi'ye Romalılara teslim olarak canlarını kurtarma seçeneği sunulduğunda, kendilerini ateşe atarak ölmeyi yeğlediklerini söyler.⁵⁶³ Başka pek çok Yahudi de bu şekilde ölmeyi tercih etmiştir; Cassius Dio da Tapınağın yandığını gören Yahudilerin gönüllü olarak can verdiklerini yazar:

“Sonra (Tapınak yanmaya başlayınca), kendi istekleriyle ölümle buluştular; kimileri kendilerini Romalıların kılıçlarının önüne atarak, kimileri birbirlerini öldürerek, kimileri kendilerini öldürerek ve kimileriye ateşlere atlayarak. Ve bu kimseye, ama özellikle de onlara, bir yok oluş gibi görünmedi; tam tersine Tapınakla birlikte can vermek onlar için zafer, kurtuluş ve mutluluk demektir.”⁵⁶⁴

Her yeri yakan Romalılar, sonunda sahte peygamber ve inananlarının Tanrı'nın işaretini bekledikleri portikoyu da ateşe verir ve buradaki altı bin kadar Yahudi de yanarak can verir.⁵⁶⁵ Ve böylece Yahudilerin İkinci Tapınakları da alevler içinde yanıp yok olur.⁵⁶⁶

Tapınağın yanışının ardından Romalılar standartlarını doğu kapısının karşısına dikerek bunlara kurban sunar⁵⁶⁷ ve “İmparator Titus!” diye haykırırlar.⁵⁶⁸ Birlikler öyle çok yağma yapmıştır ki; tüm Syria boyunca altının değeri yarısına kadar düşecektir.

⁵⁶³ Ioseph., **BJ**, VI.254-80; Bloom, **a.g.e.**, s. 170-1; Cline, **a.g.e.**, s. 126-7.

⁵⁶⁴ Cass. Dio, LXVI.6. Sulpicius Severus da, Farisilerin Tapınağı sonuna kadar savunarak, yangınla birlikte kendilerini alevlere atarak can verdiklerini söyler; Sulpicius Severus, **Chron.**, II.30.

⁵⁶⁵ Ioseph., **BJ**, VI.281-5.

⁵⁶⁶ Bkz.: **Resim 21**.

⁵⁶⁷ Roma askerlerinin zaferlerinin bir simgesi gibi gördükleri standartlarına tapındıklarından Tertullianus da söz eder; bkz. Tertullianus, **Apologeticus**, XVI.

⁵⁶⁸ Ioseph., **BJ**, VI.316; Cass. Dio, LXVI.7; Oros., VII.9. Suetonius da Titus'un imparator olarak selamlandığını belirtirken; bu selamlamanın daha sonraki gelişmelerle birlikte, Doğu'nun imparatorluğuna göz diktiği şüphesini doğurduğunu, ancak Titus'un bir an evvel Roma'ya dönerek bu şüpheyi yok ettiğini söyler: Suet., **Tit.**, V.

Duvarların üzerine çekilen rahipler de, beş gün orada kaldıktan sonra, sonunda açlığa dayanamayıp teslim olmuş ancak Titus bunun için çok geç olduğunu söyleyerek öldürülmelerini emretmiştir. Ardından Titus isyancıların kalan son kalesi olan Yukarı Şehir'e yöneldiğinde, isyancılar Titus'la görüşmek ister. Titus Tapınak Tepesi'nin Yukarı Şehir'e bakan ucuna gelir ve buradan aşağıda kendisini dinlemekte olan Yahudilere seslenir. Onları Pompeius zamanından beri durmadan isyan etmekle suçlayan Titus, Agrippa ve Iosephus'un konuşmalarına benzer şekilde; diğer uluslar çeşitli avantajlarına rağmen Roma'yı yenememişken nelerine güvendiklerini sorar. Onları yasalarına göre yaşamada özgür bıraktıklarını, başlarına kendi soylarından kral verdiklerini ve tanıdıkları pek çok ayrıcalığa rağmen isyan etmelerinin nankörlükten başka bir şey olmadığını söyler. Yine de her seferinde onlara teslim olma hakkı sunduğunu, onlarınsa Tapınağın yok olması pahasına buna kulak asmadıklarını hatırlatır. Ve şimdi, herşeyi kaybetmişken dahi, en azından ricacıymış gibi görünmek yerine, karşısında silahlarıyla durmaktadırlar. Titus, yine de silahlarını bırakıp boyun eğerse canlarını bağışlayacağını bildirir. Bunun üzerine Zealotlarsa bunu asla yapmamaya and içtiklerini; ama kenti onlara bırakacaklarını, yalnızca eşleri ve çocuklarıyla çöle çekilmelerine izin verilmesini istediklerini söylerler. Titus tutsak durumundayken sanki galip olan onlarmış gibi istekte bulunmalarına çok öfkelenir ve o andan itibaren kimseyi bağışlamayacağını söyleyerek Yukarı Şehir'i almak üzere hazırlıkları başlatır.⁵⁶⁹

Romalılar Yukarı Şehir'in alınması için rampalar yaparken, bu sırada bazı isyancı Idumaealılar teslim olmayı düşünerek, Titus'la haberleşir ve Titus, Zealot isyan hareketinin önemli bir parçası olan Idumaealıların teslim olmasının diğerlerini de vazgeçireceğini düşünerek canlarını bağışlamayı kabul eder. Fakat Idumaealılar ayrılmaya hazırlanırken Simon bar Gioras planı duyar ve başta Sosas oğlu Yakup olmak üzere Idumaealıların liderlerini yakalayıp hapseder. Simon surlardaki muhafız sayısını da artırır ama çok sayıda kişi kaçmayı başarır. Kaçanlardan bir rahip Titus'a, Tapınak surlarından kutsal şamdan, masa, değerli kitap ve kaplar verirken; hazine

⁵⁶⁹ Ioseph., **BJ**, VI.317-53.

sorumlularından biri de Romalılarca esir alınınca canı karşılığında birçok Tapınak değerlisinin yerini söyler ve böylece pek çok hazine Romalıların eline geçer.⁵⁷⁰

25 Eylül 70 günü, saldırı hazırlıkları tamamlanınca Romalılar neredeyse hiç direnişle karşılaşmadan Yukarı Şehir'e girerken, isyancılar ise yeraltı geçitlerine inmiştir. Iosephus, Zealotların alınması çok zor, güçlü kuleler yerine yeraltına sığınmalarını, Tanrı'nın yakalanmaları için onlara mantıksız kararlar aldırması olarak yorumlar.⁵⁷¹ Romalılar şehri alır, kulelere standartlarını diker, zafer ilahileri söyler ve ardından kente inip gördükleri herkesi öldürürler. Yağma için girdikleri evlerin çoğunda ise açlıktan ölmüş aileler bulurlar. Gecenin bastırmasıyla kıyım son bulurken, kent de alev alev yanmaktadır.⁵⁷² Ertesi gün kente giren Titus, kent, özellikle de kulelerin sağlamlığına çok şaşırarak şöyle der:

“Tanrı kesinlikle savaşta bizim yanımızdaymış. Çünkü Yahudilere bu kuleleri terk ettiren Tanrı'dan başkası olamaz; yoksa hangi insan ya da makine gücü bu kulelere karşı koyabilir ki?”⁵⁷³

Askerler yaşlı ve güçsüzleri öldürürken; güçlü ve hizmet edebilir durumdakileri toplarlar. Titus özgürleştirilmiş kölelerinden Fronto'yu, avludakilere uygun cezaları vermekle görevlendirir. Fronto 'haydut' olduğu söylenenlerin tümünü infaz ederken; gençler arasından en uzun ve iyi görünümlüleri zafer alayı için ayırır. Geri kalanlardan on yedi yaşın üstündekilerin kimi zincirlerle Mısır'a götürülürken, pek çoğuyusa çeşitli eyaletlerdeki gösterilerde kılıçla ya da vahşi hayvanlarca öldürülecektir. On yedi yaşın altındakilerse köle olarak satılır. Iosephus, yalnızca Fronto'nun kararını beklerken on bir bininin açlıktan öldüğünü söyler; kimi gardiyanların nefretinden yemek verilmemekten, kimi verilse de yemeyi reddederek. Iosephus, tüm savaş boyunca alınmış tutsakların doksan yedi bin ve kuşatmada

⁵⁷⁰ Ioseph., **BJ**, VI.354-91.

⁵⁷¹ Ancak Titus'tan çöle çekilme istekleri düşünüldüğünde, Zealotların Kudüs'te bir savaşa dair ümitlerini kaybetmiş olmaları daha olasıdır. Madem ki Tanrı Kudüs'ü terketmiştir, çöle çekilmeli ve çölde Tanrı'dan yeni işaretlerin gelmesini beklemelidirler.

⁵⁷² Ioseph., **BJ**, VI.392-408; Bloom, **a.g.e.**, s. 171. Kudüs'ün düşüşünün bir betimi için bkz.: **Resim 22**.

⁵⁷³ Ioseph., **BJ**, VI.409-12.

hayatını yitirenlerin ise bir milyon yüz bin kişi olduğunu söylerken;⁵⁷⁴ modern araştırmalar bu rakamların oldukça abartılı olduğu görüşündedir.⁵⁷⁵ Kenttekilerin ya öldürülüp ya esir alınmasının ardından, Romalılar yeraltı geçitlerine yönelir ve burada da karşılaştıkları herkesi öldürürler. Geçitlerde iki bin kadar da ölüyle karşılaşırlar; kimi kendini öldürmüş, kimiye açlıktan ölmüştür. İsyanın liderlerinden Gischalalı Yuhanna da; bir süre sonra açlığa dayanamayarak adamlarıyla birlikte, sürekli geri çevirmekte olduğu Roma himayesini kabul edip teslim olurken; Simon bar Gioras direnmeye devam eder - fakat sonunda o da başarısız olacaktır. Yuhanna ömür boyu hapse mahkum edilirken; Simon ise zafer alayında infaz edilecektir. Zealot isyanı böylece bastırılır ve Romalılar, boşalmış kentin surlarını yıkıp mahallelerini ateşe vererek üç gün boyunca zaferlerini kutlarlar. Ardından Titus, X. Lejyonu burada bırakarak, ordusu ve esirlerle birlikte Kudüs'ten ayrılır.⁵⁷⁶

2.2.3.4.2.2. Titus'un Zafer Alayı

Titus Kudüs'ten ayrıldıktan sonra önce Caesarea'ya, ardından Caesarea Philippi'ye geçer ve burada Yahudilerin vahşi hayvanlara ya da birbirlerine karşı savaştırıldığı pek çok gösteri düzenler. Buradayken ayrıca Simon bar Gioras'ın yakalandığı haberini alır. Simon, Romalılar Yukarı Şehir'e girdiklerinde adamlarıyla birlikte gizli yeraltı geçitlerinden birine inmiştir. Yanlarına aldıkları malzemelerle

⁵⁷⁴ Ioseph., **BJ**, VI.413-20.

⁵⁷⁵ Iosephus rakamların çokluğunu bayram dolayısıyla tüm Iudaea'dan Kudüs'e gelenlerle açıklasa da rakamlar yine de abartılı kalmaktadır. Öyle ki; M.S. 1. yüzyıl ortalarında tüm Palaestina'nın ulaştığı maksimum nüfusun bir milyon civarında olduğu düşünülmektedir ve bu nüfusun da muhtemelen yalnızca yarısı Yahudidir; bkz. Magen Broshi, "The Population of Western Palestine in the Roman-Byzantine Period", **Bulletin of American Schools of Oriental Research** 236, Chiacago, The University of Chicago Press, 1976, s. 1-10; Gildas H. Hamel, **Poverty and Charity in Roman Palestine, First Three Centuries C.E.**, California, University of California Press, 1990, s. 137-40. Schwartz da, Bar Kokhba İsyanı'ndan sonra bile, en büyük yıkımın yaşandığı Judaea'da halen önemli bir Yahudi nüfusun bulunduğuna dikkat çekerek rakamların mümkün olmadığını vurgular; Seth Schwartz, "Political, Social and Economic Life in the Land of Israel, 66-c.235", **The Cambridge History of Judaism IV: The Late Roman – Rabbinic Period**, Ed. Steven T. Katz, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 23.

⁵⁷⁶ Ioseph., **BJ**, VI.421-442, VII.1-20, Bloom, **a.g.e.**, s. 171. Kudüs'ten geriye zaferlerini hatırlatması için yalnızca üç kule (Hippicus, Phasael ve Mariamme) ile batı duvarının bir kısmını bırakırlar. Bugünkü Davud Kulesi, Phasael kulesinin kalıntıları içerir ve Ağlama Duvarı olarak da bilinen batı duvarı Romalıların bıraktığı duvarın parçasıdır.

geçidin sonuna ulaştıklarında kazmaya devam ederler. Kentin dışına çıkarak kaçmayı planlamaktadırlar ancak zeminin sertliği yüzünden tahminlerinden çok daha yavaş ilerleyebilirler ve erzakları tükenme noktasına gelir. Bunun üzerine Simon, tam da yıkık Tapınak alanının ortasında beyazlar içerisinde geçitten çıkıverir ve korkan askerlere komutanlarıyla görüşmek istediğini söyler. Lejyon komutanına kim olduğunu söyleyince komutan Simon'u tutuklayıp Titus'a haber verir. Simon, Caesarea'ya dönen Titus'un huzuruna getirilir ve Titus onu zafer alayında infaz etmek üzere yanına alır.⁵⁷⁷

Titus Caesara'da, kardeşi Domitianus'un doğum günü şerefine büyük bir kutlama gerçekleştirirken; Iosephus bu kutlama kapsamında iki bin beş yüzün üzerinde Yahudi esirin ya vahşi hayvanlarla, ya birbirleriyle savaştırılarak ya da ateşe atılarak öldürüldüğünü söyler. Ardından Titus Berytus'a geçer ve burada da babasının doğum günü için (17 Ekim) Yahudilerin kullanıldığı gladyatör gösterileri düzenler. Syria'nın çeşitli kentlerinde böyle gösteriler düzenleyerek ilerleyen Titus, Antiokheia'ya geldiğinde, burada, muhtemelen Yahudilerin mağlubiyetinin de etkisiyle, pagan halk Titus'a Yahudileri kentlerinde istemediklerini söyleyerek, onları buradan sürdürmesi için yalvarır. Titus ise, Yahudileri sürebileceği ülkelerinin yıkılmış olduğunu ve oradan başka hiçbir yerin de şu an onları kabul etmek istemeyeceğini söyleyerek isteklerini geri çevirir. Bunun üzerine bu kez en azından Yahudilere tanınmış ayrıcalıkları kaldırmasını talep ederler ancak Titus bunu da reddeder. Antiokheia'nın ardından Mısır'a doğru yola çıkan Titus, yolculuğu esnasında Kudüs'e bir kez daha uğrar ve "gördüğü manzara karşısında gururdan çok keder duyar.". Kent öylesine yıkıktır ki; "Burayı ziyaret edenler, bir zamanlar burada yaşam olduğuna inanamaz.". Titus Aleksandria'da lejyonlarını bırakarak, onları çeşitli bölgelere atar. Roma'ya geçmek üzere hazırlanırken; isyan liderleri Simon ve Yuhanna ile birlikte en güçlü ve

⁵⁷⁷ Ioseph., **BJ**, VII.21-36. Smith, Simon'un Tapınağın ortasında beyazlar içinde ortaya çıkışı ve askerlerin korkuya kapıldığı anlatısından yola çıkarak; Simon'un muhtemelen bunu gece gerçekleştirip ya hayalet gibi görünerek ya da İsa'nın diriliş hikayesine öykünmeyle muhafızları aşabileceğini düşünmüş olabileceğini söyler: Smith, , **a.g.e.**, s. 553.

iyi görünen esirlerden yedi yüzünü de, zafer alayında yer almak üzere Roma'ya gönderir.⁵⁷⁸

Roma'da Titus'u, babası Vespasianus ve kardeşi Domitianus ile birlikte coşkulu bir kalabalık karşılar. Ardından, Senato'nun Vespasianus'a ve Titus'a ayrı ayrı zafer geçidi yapma hakkı vermesine rağmen, birlikte görkemli bir geçit düzenlemeye karar verirler.⁵⁷⁹ Zafer alayında başlarında defne yaprağından taçları ve mor cübbeleriyle ilerleyen Vespasianus ve Titus birer Tanrı gibidir ve askerlerin taşıdığı her türden değerli ganimetlerle; geçit bir "altın, gümüş ve fildişi akan nehri" andırmaktadır. Güzel giysi ve aksesuarlarla süslenmiş Yahudi esirlerin ne yaraları ne sefaletleri görünmektedir. Esirleri takip eden devasa savaş betimlerinde zengin Iudaea'nın yıkımı, düşman gruplarının öldürülmesi, kaçanlar, esir alınanlar, surların yıkılması, yanan kentler vb. pek çok sahne gösterilmektedir. Bunları, gemilerin geçidi takip eder. Taberiye Gölü'nde gemi değil ama hafif kayık ya da sallarin kullanıldığı düşünüldüğünde, bu gemilerin Taberiye zaferinden ziyade; Smith'in belirttiği gibi Iudaea korsanlığına karşı kazanılan zaferi temsil ettiği düşünülebilir. Zaferde sergilenen ganimetlerden en dikkat çekenleri ise şüphesiz, Kudüs Tapınağı'ndan getirilen kutsal objeler olup; bunların arasında altın bir Hamursuz masası ve yedi kollu şamdan (menorah) ile birlikte bir Torah kopyası da bulunmaktadır. Geçit Jupiter Capitolinus tapınağına gelindiğinde durur. Burada, isyan lideri Simon bar Gioras'ın infaz edileceği duyurulur.⁵⁸⁰ Simon zafer alayında tek infaz edilendir ve o öldürülürken, Gischalalı Yuhanna'nın hapsedilmesinden; Romalıların Simon'u daha baskın ve tehlikeli gördüğü düşünülebilir.⁵⁸¹ Simon'un infazının gerçekleştirilmesiyle birlikte, alkışlar eşliğinde Titus ve Vespasianus tapınakta kurban keser ve zafer alayı sona ererken kutlamalar devam eder.⁵⁸²

⁵⁷⁸ Ioseph., **BJ**, VII.3, 37-42, 96-119, Bloom, **a.g.e.**, s. 171. Suetonius, Titus'un Aleksandria'ya giderken Memphis'te, kurban sunusu esnasında başına taç giymesi, askerlerinin onu imparator diye kutlamaları üzerine, babasının tahtında gözü olduğu şüpheleri artınca Titus'un Aleksandria'da çok oyalanmayıp bir an önce Roma'ya dönerek bu şüpheyi dağıtmak istediğini söyler: Suet., **Tit.**, V.

⁵⁷⁹ Suet., **Tit.**, VI; Cass. Dio, LXVI.7; Ioseph., **BJ**, VII.119-21.

⁵⁸⁰ Ioseph., **BJ**, VII.122-154; Cass. Dio, LXVI.7; Smith, , **a.g.e.**, s. 554; Cline, **a.g.e.**, s. 128.

⁵⁸¹ Gabba, **a.g.e.**, s. 165; Schäfer, **a.g.e.**, s. 130; Smith, **a.g.e.**, s. 553.

⁵⁸² Ioseph., **BJ**, VII.155-7.

Vespasianus Tapınak ganimetlerinden altın masa, menorah ve diğer objeleri, oğlu Titus'la birlikte, ülkeye barışı getirmeleri şerefine inşa ettirdiği ve M.S. 75 yılında tamamlanan barış tapınağı⁵⁸³ Templum Pacis'e koyarken; kutsal kitabı ve Tapınağın mor perdelerini kendi sarayında muhafaza eder.⁵⁸⁴ Zaferin anısı, hem Vespasianus'un, hem de oğulları Titus ve Domitianus'un "Iudaea Capta" sikkeleriyle yaşatılacaktır ve Domitianus, ağabeyi Titus'un ölümünün ardından, M.S. 81 yılında, Tanrısal Titus'un zafer alayının anısına, günümüze de ulaşan meşhur Zafer Takı'nı⁵⁸⁵ yaptıracaktır. Ancak tüm bunların öncesinde, Iudaea'da gerçekten mutlak bir zafer kazanılması için biraz daha çabalanması gerekecektir. Çünkü Kudüs'teki yıkımdan kurtulmuş bazı isyancılar hala dışarıdadır ve Masada Kalesi de hala *Sicarii*'ye ev sahipliği yapmaktadır.

2.2.3.4.2.3. Masada Kuşatması

Zealot İsyanı'nın merkezi olan Kudüs'ün alınmasıyla isyan bastırılmış, Titus zaferini ilan etmiştir. Ancak Iudaea'da hala bazı 'pürüzler' vardır; girilmemiş Herodium, Machaerus ve Masada kaleleri Roma egemenliğini kabul etmeyenlere ev sahipliği yapmaktadır ve tam bir zafer için buraların da 'temizlenmesi' şarttır. Bunun için bölgeye *legatus* olarak Lucilius Bassus gönderilir. Bassus, öncelikle Kudüs yakınındaki Herodium kalesine yönelir ve fazla zorlanmadan burayı alır. Ardından Ölü Deniz'in diğer yakasındaki Machaerus Kalesi'ne geçer. Burada kuşatma daha uzun sürer ancak sonunda içeridekiler çekilme isteklerinin kabul edilmesiyle kaleyi teslim ederler.⁵⁸⁶ Ardından Bassus, özellikle Kudüs'ten kaçmayı başaran pek çok isyancının

⁵⁸³ Cass. Dio, LXV.15.

⁵⁸⁴ Ioseph., **BJ**, VII.158-62. Templum Pacis'in Commodus zamanında yıkılmasının ardından objelerin nereye gittiği bilinmemektedir. Schürer objelerin; 455 yılında Roma'nın Vandallar tarafından yağmalanması esnasında Africa'ya ve oradan da 534 yılında Vandalları yenen Belisarius tarafından Konstantinopolis'e götürülmüş olabilecekları düşüncesindedir: Schürer, **a.g.e.**, s. 510.

⁵⁸⁵ Bkz. **Resim 23**.

⁵⁸⁶ Ioseph., **BJ**, VII.163-70, 190-209; Bloom, **a.g.e.**, s. 172. Bellum'da, Machaerus'ta Romalılara kuşatma hazırlıkları esnasında saldırarak öne çıkan isyancı Eleazar'ın, yine bir saldırı sırasında Romalılarca yakalanması ve ardından Bassus'un, Yahudileri, gözleri önünde Eleazar'ı çarpmıha germekle tehdit etmesi üzerine; kaledekilerin, Eleazar'ın kendilerine teslim edilmesi ve güvenli şekilde

sığınma yeri olmuş Jardes adlı ormana yürür.⁵⁸⁷ İsyancıların yakalanması için ağaçların kesilmesini emredince, ormandaki isyancılar cesur bir akınla bir anda hep birlikte Romalılara saldırırlar, ancak tümü öldürülür. Bunlar arasında Zealot liderlerinden Ari oğlu Iudas da bulunmaktadır. Iudas, bir Zealot birliğinin komutanı olup, kuşatmada yeraltı geçitlerinden gizlice kaçmayı başarmıştır.⁵⁸⁸

Bu sırada imparator Vespasianus, yeni bir düzenlemeye giderek, Iudaea topraklarını kendi mülkü ilan eder ve bu toprakların icara verilmesini emreder. Ayrıca nerede yaşarlarsa yaşasın, tüm Yahudilere her yıl Jupiter Capitolinus tapınağı için ödenecek iki *drahmilik* bir kafa vergisi getirir; ki bu vergi, önceden tüm Yahudilerin Tapınakları için toplamalarına izin verilen Tapınak vergisinin yerine getirilmektedir.⁵⁸⁹ M.S. 73 yılında Bassus ölünce yerine Flavius Silva atanır. Silva'nın önünde tek ve son bir hedef kalmıştır: *Sicarii*'nin yerleştiği ve zaptedilemez olarak bilinen Masada. Daha önce bahsettiğimiz gibi; M.S. 66'da, liderleri Menahem'in Kudüs'te öldürülmesinin ardından Masada'ya çekilen ve bir daha da burayı terk etmeyen *Sicarii*, başlarında Menahem'in yeğeni Eleazar ben Yair ile birlikte kalan son kaleyi temsil etmekte olup, Masada Zealot hareketinin son kuşatmasına sahne olacaktır.

Silva, emrindeki X. lejyon ve *auxilia* birlikleri ile birlikte M.S. 73 yılının sonbaharında Masada'ya ulaşır ve bölgedeki en uygun noktalara garnizonlarını yerleştirir. Ardından, Kudüs kuşatmasından alınan dersle, ilk iş olarak Masada'nın etrafını duvarla çevirir. Üç metre yüksekliğindeki duvarın, yükseltisi az kısımlarına kuleler inşa edilmiş, ayrıca stratejik noktalara kurulan kamplarla da Masada çevrelenmiştir. Fakat Masada, hem ulaşılmaz bir noktaya inşa edilmesi ve

çekilmelerine izin verilmesi koşuluyla kaleyi teslim etme sözü verdikleri ve Bassus'un bunu kabul edip, anlaşmaya uygun davrandığı anlatılır. Hatırlanacağı gibi Machaerus ayrıca, isyanın başında savaş yanlılarıncı ele geçirilen ilk yerlerden biridir. Buradaki direnişin detaylı bir analizi için bkz.: Smith, **a.g.e.**, s. 554-6.

⁵⁸⁷ Ormanın yeri bilinmemektedir.

⁵⁸⁸ Ioseph., **BJ**, VII.210-5.

⁵⁸⁹ Cass. Dio, LXVI.7; Ioseph., **BJ**, VII.216-8; Dench, **a.g.e.**, s. 83. Bu o zamanın Tapınak vergisiyle tutar olarak da aynı olmalıdır; bkz: "Capernaum'a geldiklerinde, iki *drahmilik* Tapınak vergisini toplayanlar Petrus'a gelip "Öğretmeniniz Tapınak vergisini ödemiyo mu?" diye sordular. Petrus "Ödüyo." dedi.": Matta, XVII.24.

sağlamlığıyla; hem de Herodes'ten kalan zengin erzak ve su depolarıyla *Sicarii*'ye üstünlük sağlamaktadır. Bu şartlar altında kendi erzaklarının içeridekilerden daha önce biteceğinin farkında olan Romalılar, Masada'dakileri kuşatıp beklemek yerine saldırımları gerektiğini görmüşlerdir; çünkü zaman onların aleyhlerine işlemektedir. Fakat asıl sorun bu saldırının ne şekilde gerçekleştirileceğidir. Surlara yaklaşmak, kuşatılanların üstün konumları nedeniyle onları açık hedef haline getirecektir ve savaş makineleri de böylesi bir yükseklikte işe yaramayacaktır. Sonunda, bir rampayla kaleye ulaşma yolu bulurlar; Masada tepesinin batı tarafında, 'Beyaz Kayalık' denen doğal bir girinti vardır ve Romalılar burayı doldurarak buradan kaleye ulaşacak bir rampa inşaatına girişirler.⁵⁹⁰ Proje devasadır ve haftalar alır ancak rampa gitgide daha hızlı yükselirken; Masada'dakilere her sabah tepenin kendilerine biraz daha yaklaştığını görmektedir.⁵⁹¹ İki aylık büyük uğraş sonucunda rampa tamamlanır ve Romalılar kuşatma kulelerini bu rampa üzerinden kalenin yanına kadar çıkararak, kulenin önündeki koçbaşının darbeleriyle Masada surunda gedik açmayı başarırlar. Ancak surun ardında, Jeruslem'deki gibi Yahudilerin yaptığı ikinci bir sur vardır ve bu kez sur, darbeleri sönmeyecek şekilde toprak ve keresteden örülmüştür. Surun saldırarak aşılmasının zorluğunu gören Silva, suru ateşe verilir. Önce ters yönden esen rüzgar, alevleri Romalılara doğru süpürüp kuşatma kulelerini yaksa da, çok geçmeden yön değiştirir ve sur yanmaya başlar. Masadalıların umutları kırılırken, araya gecenin girmesiyle Romalılar, ertesi gün saldırıp kaleyi almak üzere geri çekilirler.⁵⁹²

Iosephus o gece Eleazar'ın yoldaşlarına bir öneri sunduğunu yazar. Eleazar ve takipçileri, başından beri Tanrı'dan başka kimseye boyun eğmemeye and içmiş ve bu uğurda asla taviz vermeden savaşmışlardır. Şimdi, sona gelinmiştir ve Romalıların esaretine girme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar; ancak Tanrı onlara bu gece ile son bir fırsat vermiştir: Başından beri inandıkları şekilde özgürce ölebilmeye. Eleazar, Roma'nın eline geçtikleri taktirde yaşanacakları düşünmelerini ister; korkunç işkenceler görecektir, eşleri ve çocukları Roma'nın eline düşecek, şiddete ve köleliğe

⁵⁹⁰ Ioseph., **BJ**, VII.275-305; Bloom, **a.g.e.**, s. 173.

⁵⁹¹ Bkz. **Resim 24**.

⁵⁹² Ioseph., **BJ**, VII.306-19; Bloom, **a.g.e.**, s. 173.

mahkumken çoktan ölmüş olabilmeyi dileyebileceklerdir. Ama hala soylu bir ölüm için şansları vardır; böyle bir ölüm hem kendilerine yakışandır hem de onları canlı ele geçirmeyi uman Romalılara istediğini vermemek. Ayrıca ölmeden önce bütün mallarını da yakarlarsa, açgözlü Roma askerlerine cansız bedenlerinden daha büyük bir hayal kırıklığı yaşatacaklardır. Tabii bu konuşmaya Iosephus, bu sonu hak ettiklerine dair çıkarımlar da katmakta; böylece isyancıların suçluluğunu liderlerinin ağzından dile getirmektedir. Yine de konuşmaya, onun çizdiği ‘bayağı haydutlar’ profilinden farklı, soylu bir hava hakimdir. Eleazar, yoldaşlarına yaşam ve ölüm üzerine felsefi konuşmalar yapar. “Ölüm değil; ama yaşam insanlığın felaketidir.” der ve yaşama, katlanılması gereken bir süre; ölüme ise sonsuz özgürlüğe kavuşma olarak bakıp, kendi istekleriyle ölümü seçen Hintli filozofları örnek verir. Romalıların elinde can verme felaketi yerine, Tanrı’nın da onlardan beklediği böyle bir son olmalıdır. Öyleyse, hem kendilerini hem ailelerini Tanrı’nın himayesinde sonsuz bir huzura kavuşturma imkanları varken; neden korkmaktadırlar?⁵⁹³

Eleazar’ın konuşması üzerine, ona hak veren kalabalık, bu görevi yerine getirmeye karar verir. Sarıldıkları eşleri ve çocuklarına, yaşarlarsa başlarına gelecek felaketleri düşünüp, gözyaşlarıyla kılıçlarını saplarlar. Yaptıklarının şoku ve acısı içinde tüm değerli mallarını toplayıp ateşe verirler; erzaklar ise, Romalılara açlıktan ölmediklerini göstermek için bırakılır. Ardından eşleri ve çocuklarının yanlarına uzanıp onlara sarılırlarken, aralarından kurayla seçtikleri on kişi tarafından kendileri de öldürülür. Bu on kişiden de yine kurayla seçilen biri önce diğerlerini ve en son da kendini öldürür. Iosephus, Masada’da bu şekilde ölenlerin dokuz yüz altmış kişi olduğunu söyler. Yalnızca yedi kişi hayatta kalmıştır; bunlar yeraltındaki kemerli su yollarına saklanan iki kadın ve beş çocuktur.⁵⁹⁴

⁵⁹³ Eleazar’ın tüm konuşması için bkz.: Ioseph., **BJ**, VII.320-88. Ayrıca bkz.; Smith, **a.g.e.**, s. 559-60; Solomon Zeitlin, “The Sicarii and Masada”, **The Jewish Quarterly Review** 57, University of Pennsylvania Press, 1967, s. 255-8.

⁵⁹⁴ Ioseph., **BJ**, VII.389-401.

Ertesi gün, gün ağarırken, Roma birlikleri Masada'ya yaklaşır. Sicarii'nin direneceğini düşündüklerinden hazırlıklı ve temkinlidirler. Ancak kaleye ulaştıklarında bir ölüm sessizliği ile bu sessizliğe eşlik eden dumanlarla karşılaşılır. Seslendiklerinde, kurtulan kadın ve çocuklar gelir ve tüm yaşananları anlatırlar. Kaleye giren askerler gördükleri manzara karşısında hayret içinde kalırlar. Birbirine sarılmış halde yatan ailelerle birlikte, Masada da düşmüştür. Silva, böylece tümü kontrol altına alınmış Iudaea toprakları üzerinde ilerleyerek Caesarea'ya geçer.⁵⁹⁵ Masada'nın düşüşünün ardından, Aleksandria ve Kyrene'de de Iosephus'a göre buralara geçen bazı Sicarii üyelerinin tetiklediği bir takım isyanlar olur ancak bunların da fazla zorlanmadan üstesinden gelinir.⁵⁹⁶ Bu nedenle Zealot İsyanı'nın nihai noktası Masada'nın alınması olarak görülebilir.

⁵⁹⁵ Ioseph., **BJ**, VII.402-8. Masada anlatısının tarihselliği için bkz: **3.2.3.3.1. Masada Kuşatmasının Tarihselliği.**

⁵⁹⁶ Ioseph., **BJ**, VI.409-42, **Vit.**, 424. Aleksandria'daki Yahudi diasporası, Sicarii'nin kışkırtmasıyla gerçekleşebilecek yeni bir kıyımdan korkarak, Sicarii'yi kendileri Romalılara teslim etmeye karar verir ve yakalananlar işkencelerle Caesar'ı efendileri kabul etmeye zorlansalar da reddeder ve öldürülürler. Sicarii'nin Masada sonrası bu eylemleri için bkz.: **3.2.3.4. Iudaea Dışında Sicarii.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEALOT HAREKETİNİN YAPISI VE DİNAMİKLERİ

3.1. Zeal Kavramı

Zealotlara adını veren *zeal* kelimesi Eski Yunanca, Latince ve günümüzde pek çok batı dilinde “gayret, heves, şevk, çaba, ateşlilik, coşkunluk, can atma” anlamlarına gelmektedir. Zeal sahibi, zeal ile hareket eden olarak düşünebileceğimiz *Zelotes* (ζηλωτής) kelimesinin antik kaynaklarda; bir şeyin ateşli, gayretli takipçisi, hayranı anlamında kullanılmanın yanında; öykünen, taklit eden ve kıskanç gibi anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir.⁵⁹⁷ Antik yazarlardan Platon’da kelime hayran olan,⁵⁹⁸ Isokrates’te öykünen,⁵⁹⁹ Polybios’ta öykünülen,⁶⁰⁰ Diodorus’ta Zealotlardaki anlamına benzer şekilde gayretli, ateşli,⁶⁰¹ Philo’da da benzer şekilde isteklilik, yüceltmek, saygı duymak ve gayretlilik anlamlarında⁶⁰² kullanılmıştır. Iosephus’a baktığımızda ise; kelimenin hem adanmış, fanatik, öykünen, gayretli, ateşli, hevesli anlamlarıyla; hem de özel olarak isyanda önemli rol oynamış Zealotlar grubu için kullanıldığını görmekteyiz.⁶⁰³ Iosephus ayrıca, grubun kendilerine neden bu ismi seçtiklerine dair de bir ipucu sunar: “(Zealotlar) adlarını, sözde erdem için duydukları *zeal*den aldılar.”⁶⁰⁴ Zealotların esinlendikleri ya da ilke edindikleri bu *zeal* ise; Yahudi dinindeki *zeal* kavramıyla doğrudan ilişkili olmalıdır.

İbranice’de *zeal* (זֵאֵל) sahibi, yani *Kanna’im*, coşkulu, gayretli bir şekilde dinin savunucusu anlamında düşünülebilir. Eski Ahit’e baktığımızda buradaki *zeal*

⁵⁹⁷ Henry George Liddell, Robert Scott, “ζηλωτής”, **A Greek-English Lexicon**, 1940, (Çevrimiçi) <http://perseus.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.30:2:1.LSJ>, 20 Nisan 2019.

⁵⁹⁸ “Bunların hepsi de Sparta kültürünün *hayranı*, aşığı ve taraftarlarıydı...”: Pl., **Prt.**, 343a.

⁵⁹⁹ “... , babanızın erdemine *öykünüp* onu taklit etmeye çalışmak...”: Isoc., **Ad Demonicum**, 11.

⁶⁰⁰ Polyb., IV.47.

⁶⁰¹ “...çocukluklarından beri savaşın *gayretli* öğrencileri oldukları için, hem cesaretleri hem de kabiliyetleriyle yenilmezleştiler.”: Diod. Sic., I.73.9.

⁶⁰² Philo, **De Abrahamo**, 13, 60, **De Vita Mosis**, II.56, 196, **De Specialibus Legibus**, I.333, IV.89,91.

⁶⁰³ Solomon Zeitlin, “Zealots and Sicarii”, **Journal of Biblical Literature** 81, The Society of Biblical Literature, 1962, s. 395.

⁶⁰⁴ Ioseph., **BJ**, VII.270.

kavramının cezalandırma eylemiyle de ilişki olduğu ve Tanrı için de kullanıldığı görülür. Bunun en belirgin örneği ise; Makabilere ve muhtemelen Zealotlara da bir örnek oluşturmuş olan Phinehas'ın hikayesinde görülmektedir. Eski Ahit'e göre; Rab, bazı Israelliler, Moablı kadınlarla ilişkiye girip onlardan etkilenerek Baal'e tapmaya başlayınca, öfkelenerek Israellilere veba getirir. Rab, Musa'ya öfkesinin geçmesi için bu işi yapanların öldürülmesi gerektiğini söyler; Musa da yargıçlarına bunun için talimat verir. O sırada kahin Aaron'un torunu Phinehas, Moablı bir kadınla birlikte bir çadıra giren Israelliyi görünce öfkeyle eline bir mızrak alır, çadıra girer ve ikisine birden mızrağını saplar.⁶⁰⁵ Böylece Tanrı Israellilerin üzerinden vebayı alır:

“Rab Musa'ya konuştu: “Rahip Aaron'un oğlu Eleazar'ın oğlu Phinehas, öfkemi Israel halkının üzerinden çekti; çünkü onlar arasında benim adıma öyle bir *zeal* gösterdi ki; ben *zealimle* Israellileri yok etmedim. Bu nedenle, duyur: ‘Onunla esenlik anlaşması yapacağım. Bu, o ve onun soyundan gelenler için kalıcı bir rahiplik anlaşması olacak; çünkü o Tanrı'sı için *zeal* gösterdi ve Israelliler için kefareti ödedi.’”⁶⁰⁶

Phinehas ve soyu böylece rahiplikle ödüllendirilir.⁶⁰⁷ Görüldüğü gibi, *zeal* burada hem Tanrı'nın öfkesi, hem de Phinehas'ın Tanrı'ya karşı gelinmesi üzerine duyduğu öfke ile birlikte bu suçu işleyenlere karşı cezalandırma eylemidir. Phinehas'ın *zeali* aynı zamanda günahkar halk için kefareti yerine geçmiştir; Tanrı böylece halkı bağışlamıştır.

Eski Ahit'ten bir başka örnek de İlyas anlatısındadır. Bu anlatıda Rab, Baal kahinlerini cezalandırması için peygamberi İlyas'ı görevlendirir. Ancak kahinleri öldüren İlyas'ın canı tehlikeye girince çöle kaçmak zorunda kalır ve çölde kendisine seslenen Rab'be der ki:

⁶⁰⁵ Bkz. **Resim 25**.

⁶⁰⁶ Çölde Sayım, XXV.

⁶⁰⁷ Çölde Sayım, XXXI. Çok geçmeden Phinehas, Rab'bin Musa'ya emretmesi üzerine, bir Israel ordusuyla birlikte Midyanlılarla savaşarak Rab'bin onlardan öcünü de alacaktır. Phinehas'ın kutsal eşyaları da yanına alarak yaptığı bu savaş, ‘Kutsal Savaş’ için de bir model oluşturacaktır; bkz. Hengel, **a.g.e.**, s. 148.

“Rab için çok *zeal* gösterdim. İsrail halkı ahdi terk etti, sunakları yıktı, tüm peygamberleri kılıçtan geçirdi. Bir tek ben kaldım. Ve şimdi beni öldürmek istiyorlar.”⁶⁰⁸

Rab, tüm günahkarları cezalandıracağını söyler. Kılıcıyla bu cezanın uygulayıcılarından olan Yehu, Samiriyelileri cezalandırmaya giderken, karşılaştığı bir İsraili’ye “Benimle gel ve Rab için *zeal*imi gör” der. Birlikte Samiriye’ye giderler ve Yehu, Rab’bin İlyas’a sözü aracılığıyla günahkar Ahav’ın tüm yakınlarını öldürür.⁶⁰⁹ *Zeal* burada da yine cezalandırmakla ilişkili olup; bir anlamda da, Tanrı için duyulan bir sorumluluktur.

Phinehas ve İlyas gibi doğrudan *zeal* örneği olarak geçmeyen ancak bir cezalandırma örneği olan Yakup’un oğullarının Şekhemlileri öldürmesi de, rabbinik yazın içerisinde *zeal* kavramıyla ilişkilendirilmiştir.⁶¹⁰ Kavramın, İncil’de de Paulus’un Hristiyan olmadan önce, Hristiyanları cezalandırması için kullanılması dikkat çekicidir. Tutuklanan Paulus Yahudilere kendini şöyle anlatır:

“Ben Yahudi’yim. Kilikia’nın Tarsos kentinde doğdum ama burada, Kudüs’te, Gamaliel’in dizinin dibinde büyüdüm, atalarımızın yasası üzerine sıkı bir eğitimden geçtim. Bugün

⁶⁰⁸ 1. Krallar, XVIII-XIX.

⁶⁰⁹ 2. Krallar, X.15-6.

⁶¹⁰ Bazı rabbinik yazarlar, Eski Ahit’teki Yakup’un oğulları Simon ve Levi’nin cezalandırıcı radikal eylemlerini de bir *zeal* olarak yorumlar. Anlatıya göre Yakup’un kızı Dinah, Şekhem ülkesini ziyarete gittiğinde, bölgenin beyinin oğlunun tecavüzüne uğrar. Ancak oğlan Dinah’a aşık olur ve onunla evlenmek ister. Bunun üzerine babası ve oğlan gelip; Yakup ve oğullarından Dinah’ı ister ve böylece ulusların birbiriyle kardeşçe yaşayabileceğini söylerler. Yakup’un oğulları, kızkardeşlerine yapılan öğrendiklerinde çok öfkelenir; Şekemliler böyle bir günahı işleyerek, İsrail’e hakaret etmiştir. Onlara, kızkardeşlerini oğlana verebilmeleri ve uluslarıyla kardeşçe yaşayabilmeleri için önce tüm Şekhemli erkeklerin sünnet olması gerektiğini söylerler. Şekhemliler sünnet olur, ancak bu bir tuzaktır; sünnetin ardından acı çekerlerken, Simon ve Levi kente girip hepsini kılıçtan geçirir. Yakup bu eylemlerinden dolayı oğullarını azarlar ve çevre ulusların öfkelerini üstlerine çektiklerini söyler.: Yaratılış, XXXIV. Rabbi Judith ise duasında onları, kanlarının kirletilmesinden nefret eden *zeal* sahibi aziz oğlanlar olarak anar; Jdt, 9 vd. Leptogenesis’e göre, yapılan İsrail’in kirletilmesidir ve Şekhemlilerin öldürülmesine cennet karar vermiştir: Leptogenesis, 30.5. Hatta eylemine ödül olarak Levi’nin soyuna rahiplik bahşedilmiştir; çünkü o *zeal* ile, adaleti ve yargıyı uygulamış ve İsrail’e karşı gelenlerden intikam almıştır: Leptogenesis, 30.18. Bir başka apokrif eserde ise, *zeal* dolu Levi’ye Şekhemlileri öldürmesi için kılıcı bizzat bir melek vermektedir: Testaments of the Twelve Patriarchs, TestLev, 5.3., 6.3. Başka örnekler için bkz. Hengel, **a.g.e.**, s. 177-83.

hepinizin olduğu gibi ben de Tanrı için *zealli* biriydim. İsa'nın yolundan gidenlere ölesiye zulmeder, kadın erkek demeden bağlayıp onları hapse atardım.”⁶¹¹

Mektuplarında da benzer ifadelerde bulunur:

“Yahudi dinine bağlı olduğum zaman nasıl bir yaşam sürdürdüğümü duydunuz. Tanrı'nın insanlarına alabildiğine zulmediyor, onları kırıp geçiriyordum. Yahudi dininde, yaşıtıların bir çoğundan daha ilerideydim, atalarımın geleneklerini savunmada *zeal* doluydum.”⁶¹²

“İsrail soyundan, Benyamin oymağından, özbeöz Yahudi'yim. Kutsal Yasa'ya bağlılık dersiniz; Farisi'ydim. *Zeal* dersiniz; kiliseye zulmeden biriydim. Yasaya göre doğruluk dersiniz; kusursuzdum.”⁶¹³

Görüldüğü gibi Paulus'ta da kavram cezalandırma eylemini içermektedir. Paulus'un ne kadar dindar olduğunu göstermek için *zeal*inden bahsetmesi ayrıca, kavramın Yahudiler için, bir iman göstergesi olduğunu da ortaya koyar. Buna göre *Zealot* da, imanlı ve coşkuyla bu iman gereğini yerine getiren, getirmeyenlere karşı da mücadele eden kimse olarak düşünülebilir.

Zealot kavramının hem Makabilerde hem de Zealotlarda karşımıza çıkması, kavramın anlamıyla uyum içindedir. Makabi Devrimi'ni başlatan Mattathias'ın eylemi, Makabiler kitabında doğrudan *zeal* kavramı ve Phinehas ile ilişkili şekilde anlatılmaktadır. Hatırlanacağı gibi, rahip Mattathias, Modiin kentinde, kralın memuru halkı pagan altarı üzerinde kurban sunmaya zorladığında buna şiddetle karşı çıkmış; ancak altara yönelen bir Yahudi olduğunu gördüğünde, *zeal* ile dolarak, Yahudi'yi öldürmüştür:

“Mattathias bunu görünce *zealle* doldu ve haklı öfkesini açığa vurdu; adamın üstüne atılıp, onu sunağın önünde boğazladı. Ardından kurban kesimini denetlemek amacıyla orada olan

⁶¹¹ Elçilerin İşleri, XXII.1-4.

⁶¹² Galatyalılar, I.13-14.

⁶¹³ Filipililer, III.5-6.

kralın memurunu da öldürüp, sunağı yıktı. Yasaya karşı duyduğu *zeal* ile böyle davranması, tıpkı Salu'nun oğlu Zimri'ye karşı Phinehas'ın yaptığı eylem gibiydi. Ardından Mattathias kenti dolaştı ve yüksek sesle şöyle bağırdı: 'Yasayı tüm yüreğiyle isteyip, antlaşmaya bağlı olanlar gelsin ve beni izlesin!'"⁶¹⁴

Görüldüğü gibi Phinehas, Mattathias'a *zeali*yle örnek teşkil etmektedir. Mattathias'ın ölürken oğullarına vasiyetinde ise, *zeal* vurgusu ile birlikte hem Phinehas hem de İlyas yadedilir:

"Çocuklarım, bu ortamda yaşamıza *zeal* ile bağlı olmanız ve atalarımızın girdiği antlaşma için canlarınızı vermeniz gerek. Atalarımızın her kuşakta yaptıklarını anımsayın; o zaman onurlandırılacak ve sonsuza dek anılacaksınız. ... Babamız Phinehas, gösterdiği *zeal* ile antlaşmaya sadık kalarak, sonsuza dek rahipliğe atandı...Yasaya olan *zeali* sayesinde İlyas göklere alındı...Çocuklarım, erkek gibi davranın, yasa için *zeal* gösterin; çünkü yasa sizi onurlandıracaktır."⁶¹⁵

Bu örneklerde, Makabi hareketinin, motivasyonlarını *zeal* kavramından aldıkları görülmektedir. Makabiler ile Zealotlar arasındaki benzerlik, bağ, ilişki üzerine pek çok görüş olmakla birlikte; bize göre iki hareket arasındaki en önemli ortaklık bu *zeal* kavramına dayanmalarındır. Dördüncü Felsefe başlığı altında göreceğimiz gibi, Zealot hareketinin ideolojisini oluşturan bu sekt özgünlüğünü, yasaya *zeal* kavramına göre getirdikleri yaklaşımdan almaktadır. Benzer yaklaşımla, mevcut durumda yasanın ihlaline karşı *zeal* göstermeleri gerektiği ve ancak bu şekilde Tanrı'nın kurtuluşunun gerçekleşeceği şeklindeki inançları; Mattathias'ın oğullarına vasiyetinde Tanrı'yla antlaşmanın korunması için *zeal* göstermeleri gerektiği nasihatıyla doğrudan uyum içindedir.

⁶¹⁴ 1. Makabiler, II.24-7.

⁶¹⁵ 1. Makabiler, II. 50-1, 54, 58, 64.

3.2. Zealot Hareketinin Yapısı ve Unsurları

3.2.1. Zealot Hareketinin Çoklu Yapısı

Zealotların araştırılmasındaki önemli problemlerden biri, “Zealotlar” teriminin kapsam ve yapısı olmuştur. Başlangıçta modern araştırmacılar, ayırım yapmaksızın, Provincia Iudaea’daki tüm isyan ve haydut gruplarını Zealotlar olarak adlandırmış ve bu adlandırma literatürde bir gelenek halini almıştır. Oysa Iosephus’u incelediğimizde, onun isyancı ve haydutlardan genel olarak *lestai* terimiyle bahsetmekle birlikte; Zealotlar ifadesini yalnızca belli bir grup için kullandığı görülmektedir. Iosephus bu Zealotlar grubu dışında; *Sicarii*, sahte peygamberler, yerel haydutlar vb. pek çok gruptan söz eder. Fakat erken dönemde yerleşen bu Zealotlar adlandırması, Yahudi tarihi ve İncil araştırmaları kapsamında kaleme alınan eserlerde de korunmuş ve araştırmacıları, buradan yola çıkarak; dönemin tüm isyan gruplarının Zealotlar adı altında bir ve aynı olduğu kabulüne itmiştir. Buna göre isyana giden tüm süreç, Zealotlar adında tek bir örgüt tarafından yönlendirilmiş ve yönetilmiştir. Örgütün başlangıç noktası olarak, Iosephus’un Dördüncü Felsefe olarak adlandırdığı sekt görülmüş ve sekin lideri Galilaealı Iudas da, Zealotların kurucusu kabul edilmiştir. Fakat, daha önce de belirttiğimiz gibi; Iosephus hiçbir zaman Iudas’ın grubunu Zealotlarla özdeşleştirmemiş; hatta Iudas’ın ardıklarını Zealotlarla değil, *Sicarii* ile ilişkilendirmiştir. Erken dönem araştırmacıları ise bunu; *Sicarii* ve Zealotları da özdeşleştirerek aşmak istemiştir. Fakat, sonraki araştırmacıların ortaya koyduğu gibi; bu kabuller doğru değildir. Her grup kendi özgün dinamikleriyle, sürece farklı katkılar yapmış ve isyanda özgün roller oynamıştır. Evet; Zealotlar terimi halen isyancıları ifade etmede genel bir terim olarak kullanılmakta ve benimsenmektedir. Fakat bu terimi tek bir grup yerine; içerisinde birbirinden bağımsız, farklı farklı grupları barındıran bir hareket olarak düşünmek gerekir. Bu nedenle, tezimizin başlığında olduğu gibi “Zealotlar” yerine; “Zealot hareketi” ifadesi daha uygun bir adlandırma olmaktadır.

Tek bir grup olarak Zealotlar kabulü, erken dönemden önemli eserlerde karşımıza çıkar. Örneğin, 19. yüzyılın ortalarında Yahudi tarihi ile ilgili yazan Graetz

ve Jost, eserlerinde Zealotların Galilaealı Iudas tarafından kurulan bir birlik olduğunu söylerler.⁶¹⁶ Yine o dönemden Derenbourg, doğrudan Iudas'ı Zealotlara bağlamasa da; Iudas'ın oğlu ve Sicarii'nin lideri olan Menahem'i Zealotların lideri yapar.⁶¹⁷ Yirminci yüzyılın başlarında yazan ve alanının en önemli isimlerinden olan Schürer'in de eserinde⁶¹⁸ Zealotları benzer şekilde ele alması, kabulün literatürdeki yerini daha da sağlamlaştırır ve uzun süre araştırmacılar eserlerini bu şekilde kaleme alır.⁶¹⁹ Bu aşamada literatürden farklılaşma en fazla; Zealotları tek bir bireyden ziyade, ortak akıldan doğan bir oluşum olarak görmek olabilmıştır. Fakat bu fikirdeki araştırmacılar da yine gruplar arasında ayrım gözetmemiş;⁶²⁰ hatta kimileri *Sicarii*'nin Zealotlar için kullanılan genel bir terim olduğunu dahi söylemiştir.⁶²¹

Yirminci yüzyılın başlarında Makabiler ve Zealotlar arasında bir bağ olup olmadığı konusu ilgi kazanır ve bu kapsamda yazan Kohler;⁶²² Makabiler zamanından

⁶¹⁶ Heinrich Graetz, **Geschichte der Juden**, C.III, 5. bs., Ed. M. Braun, Leipzig, 1900-1905, s. 250, 258, 438vd.; J. Jost, **Geschichte des Judentums und seiner Secten**, Leipzig, Doerffling and Franke, 1857, s. 327, 436, 443.

⁶¹⁷ J. Derenbourg, *Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine, d'après les Thalmuds et les autres sources rabbiniques I: Histoire de la Palestine*, Paris, L'Imprimerie Impériale, 1867, s. 195, 238vd., 260.

⁶¹⁸ Örneğin; Schürer, **a.g.e.**

⁶¹⁹ Başlıcaları: Eduard Meyer, *Ursprung und Anfänge des Christentums II: Die Entwicklung des Judentums und Jesus von Nazaret*, Stuttgart, Berlin, J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1921, s. 402vd.; Wilhelm Bousset, *Die Religion des Judentums im späthellenistischen Zeitalter*, 3. bs, Ed. Hugo Gressmann, *Handbuch zum Neuen Testament* 21, Tübingen, Mohr, 1926, s. 87vd.; Salo Wittmayer Baron, *A Social and Religious History of the Jews II: Ancient Times to the Beginning of the Christian Era: The First Five Centuries*, 2. bs., New York, Columbia University Press, 1952, s. 46vd., 58, 74, 101, 346; Yigael Yadin, *Masada: Herod's Fortress and the Zealot's Last Stand*, New York, 1966; J. Lightly, *Jewish Sects and Parties in the Time of Jesus*, London, 1925, s. 323vd.

⁶²⁰ Charles Guignebert, **The Jewish World in the Time of Jesus**, Çev. S. H. Hooke, 2. bs., London, New York, Routledge, 1996, s. 169-71; Werner Förster, **Palestinian Judaism in New Testament Studies**, 3. bs., Çev. G. Harris, Edinburgh, Oliver and Boyd, 1964; Oscar Cullmann, "Die Bedeutung der Zelotenbewegung für das Neue Testament", **Vorträge und Aufsätze 1925-1962**, Ed. K. Frölich, Tübingen, Mohr, 1966, s. 292vd.

⁶²¹ Guignebert, Förster ve Cullmann ile birlikte Momigliano ve Stevenson da bu görüşe katılmıştır: A. Momigliano, G. H. Stevenson, "Rebellion within the Empire", **Cambridge Ancient History X: The Augustan Empire 44 B.C.-A.D. 70**, Ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth, 1. bs., Cambridge, Cambridge University Press, 1934, s. 852vd. Simon ise bu görüşle birlikte, Zealotları Farisilerle de bağdaştırmıştır: Marcel Simon, **Les Sectes juives au temps de Jésus**, Paris, Presses Universitaires de France, 1960, s. 39. Bkz. Morton Smith, "Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation", **The Harvard Theological Review** 64, Cambridge, Cambridge University Press, 1971, s. 2.

⁶²² K. Kohler, "Zealots", **The Jewish Encyclopedia**, C.XII, New York, Funk and Wagnalls, 1906, s. 639vd.; "Wer waren die Zeloten oder Kannaim?", **Festschrift zu Ehren des Dr. A. Harkavy**, Ed. David Baron Günzburg, Isaak Markon, St. Petersburg, 1908, s. 6vd.

beri *zeal* teriminin kullanımını inceleyerek, *zealot* ifadesinin o zamandan beri bir onursal bir sıfat olarak Yahudilik içerisinde yer aldığını ortaya koyar. Kohler'in araştırması öncesinde, tarihte *zealot* olarak adlandırılan kişilerin varlığı, *Zealotların* isyan öncesinde de var olduğuna bir kanıt olarak görülmektedir. Fakat Kohler'in çalışmasının gösterdiği gibi; birinden *zealot* olarak bahsedilmesi, onun mutlaka *Zealotlar* grubunun üyesi olduğu anlamına gelmemektedir ve bireylere yalnızca bir sıfat olarak da *Zealot* denebilmektedir.⁶²³ 1930'larda ise Lake'ten çarpıcı bir inceleme gelir. Hristiyanlığın doğuşu üzerine Jackson ile birlikte kaleme aldığı eserinin Ekler bölümünde Lake, Zealotlara da yer vererek, literatürdeki Dördüncü Felsefe-Zealotlar-Sicarii özdeşleştirmesine karşı çıkar: Iosephus'ta ne Dördüncü Felsefe'yle Zealotları ne de Zealotlarla Sicarii'yi bağdaştıran bir ifade vardır ve literatürdeki kabul, Iosephus'un değil ama modern araştırmacıların bir yanlış anlamasıdır. Şüphesiz Dördüncü Felsefe; Zealotların temellerini aldığı entellektüel zemini sağlamıştır; ancak bu düşünsel miras, aralarında organik bir ilişki olmasını gerektirmez; ki böyle bir ilişki olduğuna dair elimizde hiçbir kanıt da yoktur.⁶²⁴ Lake'in makalesi ne yazık ki yeterince dikkat çekmez⁶²⁵ ve sonraki yazarların çoğu da tek grup olarak *Zealotlar* kabulünü sürdürürler.⁶²⁶ Bazı araştırmacılar ise, Lake'den bağımsız olarak ve onun kadar keskin olmayan bir şekilde Zealotların öznelliğini dile getirmeye başlar.⁶²⁷ Lake

⁶²³ Buradan yola çıkan Schlatter ise, "teolojik bir romantizmle" tüm bu Zealot sıfatlı bireyleri, özgürlük için savaşan kahramanlar olarak düşünmüştür; bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 3; A. Schlatter, **Geschichte Israels von Alexander dem Grossen bis Hadrian**, 3. bs., Stuttgart, 1925, s. 261vd.; A. Schlatter, **Die Teologie des Judentums nach dem Bericht des Josephus**, Gütersloh, 1932, s. 214vd.

⁶²⁴ Foakes Jackson, Kirsopp Lake, "Appendix A- The Zealots", **The Beginnings of Christianity Part I: The Acts of the Apostles, Vol I: Prolegomena I**, Ed. Foakes Jackson, Kirsopp Lake, London, Macmillan and Co., 1920, s. 421-2. Kitapta Appendix bölümünün editörlerce yazıldığı belirtilmekle birlikte; sonradan Jackson, bu bölümün Lake tarafından yazıldığını belirtmiştir: Foakes Jackson, **Josephus and the Jews: The Religion and History of the Jews as Explained by Flavius Josephus**, New York, R. R. Smith, 1930, s. 264.

⁶²⁵ Bunda herhalde "Ekler" bölümlerinin pek okunmamasının etkisi vardır: Smith, **a.g.e.**, s. 4.

⁶²⁶ Örneğin dönemin önemli yazarlarından Klausner, tutkulu bir Siyonist olarak, isyanları Yahudi halkının spontane bir şekilde, Roma karşısında birleşmesi olarak görmekte ve isyan grupları arasındaki farklarla ilgilenmemektedir: Joseph Klausner, **Historia Shel Habayit Hasheni**, C.IV-V, 2. bs., Jerusalem, 1950, s. IV.200-2., V. 29vd.

⁶²⁷ Örneğin; Drexler Zealotlar ve Sicarii'yi ayırır: Hans Drexler, "Untersuchungen zu Josephus und zur Geschichte des jüdischen Aufstandes 66-70", **Klio: Beiträge zur Alten Geschichte 19**, Berlin, De Gruyter, 1925, s. 277-87. Moore da Iosephus'un Dördüncü Felsefe ile Zealotları ayrı gördüğünü belirtir: George Foot Moore, "Fate and Free Will in the Jewish Philosophies according to Josephus", **Harvard Theological Review 22**, Cambridge, Cambridge University Press, 1929, s. 373.

gibi bir ayırım ise ilk kez 1940’larda, Zeitlin tarafından yapılır.⁶²⁸ Dönemin bir başka önemli çalışması olan, Farmer’ın Zealotlarla Makabiler arasındaki ilişkiyi incelediği 1956 tarihli eserinde de, Roma dönemi isyancıları için Zealotlar dense de; Zealotların ayrı bir parti olarak varlığı da ayrıca belirtilir.⁶²⁹ 1970’lere gelindiğinde, kimi araştırmacılar artık ciddi şekilde literatürdeki kabulün geçerliliğini sorgulamaktadır.⁶³⁰ Öte yandan; İncil çalışmaları,⁶³¹ önemli başvuru kitapları⁶³² ve diğer araştırmalarda⁶³³ eski konsept sürdürülmekte; bazı araştırmacılar ise literatürdeki kabulü doğrulamak için argümanlar geliştirmektedir.⁶³⁴ Bu argümanlar karşısında ise; “Zealotlar”ın özgün bir grup olarak varlığını vurgulayan karşı tezler kaleme alınır. Özellikle de Smith’in 1971 yılında yayınlanan ve bu argümanları sırasıyla inceleyip yanlışılayan makalesi⁶³⁵ konuya ilgiyi artırır ve giderek, eski konseptte dayalı yazının yerini, Zealot hareketi içerisindeki farklı farklı grupları inceleyen araştırmalar almaya başlar.⁶³⁶ Günümüzde

⁶²⁸ Solomon Zeitlin, “Judaism as a Religion: An Historical Study: VII. Nation: People”, **The Jewish Quarterly Review** 34, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1944. Zealotların öznelliğini vurguladığı makalesinde Zeitlin ayrıca, Lake’in Zealotların lideri olarak Gischalalı Yuhanna’yı görmesini de; Jackson, Lake, **a.g.e.**, s. 423; düzelterek; Zealotların kurucusunun Simon oğlu Eleazar olduğunu vurgular: Zeitlin, **a.g.e.**, s. 351.

⁶²⁹ Farmer, **a.g.e.**, s. 24.

⁶³⁰ Örneğin; Borg, **a.g.e.**, s. 504-12; H. Paul Kingdon, “Who were the Zealots and their Leaders in A.D. 66?”, **New Testament Studies** 17, Cambridge, Cambridge University Press, 1970, s. 68-72; H. Paul Kingdon, “The Origins of the Zealots”, **New Testament Studies** 19, Cambridge, Cambridge University Press, 1972, s. 74-81.

⁶³¹ Örneğin; A. E. Harvey, **Jesus and the Constraints of History**, Philadelphia, Westminster, 1982; S. Hauerwas, **The Peaceable Kingdom**, Notre Dame, Notre Dame University Press, 1983; S. C. Mott, **Biblical Ethics and Social Change**, New York, Oxford, 1982.

⁶³² Örneğin; K. H. Rengstorf, "Lestes", **Theological Dictionary of the New Testament**, Ed. Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich, s. 257-6; Otto Betz, "σικάριος", **Theological Dictionary of the New Testament**, Ed. Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich, s. 278-82; K. Wegenast, "Zeloten," **Real Encyclopedie**, 2. bs., s. 2474-99.

⁶³³ Örneğin; Black, **a.g.e.**, s. 51; Hengel, “Zeloten und Sikarier: Zur Frage der Einheit und Vielfalt der jüdischen Befreiungsbewegung 6-74 n. Chr.”, s. 178-93.

⁶³⁴ Örneğin; Brandon, **a.g.e.**; Cecil Roth, “Zealots in the War of 66-73”, **Journal of Semitic Studies** 4, Oxford University Press, 1959, s. 332-55; Cecil Roth, **The Dead Sea Scrolls: A New Historical Approach**, 2. bs., New York, W. W. Norton, 1965; Menahem Stern, “Zealots”, **Encyclopaedia Judaica**, supp. vol., Jerusalem, 1974, s. 135-52; Menahem Stern, "Sicarii and Zealots", **World History of the Jewish People. First Series: Ancient Times**, C.VIII, Ed. M. Avi-Yonah, Z. Baras, 1977, s. 263-301.

⁶³⁵ Smith, **a.g.e.**, s. 1-19. Ayrıca bkz.; Morton Smith, “Masada and the Sicarii”, **The Jewish Quarterly Review** 55, University of Pennsylvania Press, 1965, s. 299-317.

⁶³⁶ Örneğin; David M. Rhoads, **Israel in Revolution 6-74 C.E: A Political History Based on The Writings of Josephus**, Philadelphia, Fortress Press, 1976, s. 97-122; Richard A. Horsley, “Josephus and Bandits”, **Journal for the Study of Judaism X**, Leiden, Brill, 1979, s. 37-63; Richard A. Horsley, “The Sicarii: Ancient Jewish “Terrorists””; Richard A. Horsley, “Ancient Jewish Banditry and the Revolt against Rome, A.D. 66-70”, **The Catholic Biblical Quarterly** 43, Catholic Biblical Association,

de halen, bu farklı grupların özellikleri, birbirleriyle benzerlikleri/farklılıkları, ideolojileri ve isyandaki rolleri tartışılmaya devam etmekte; Zealot hareketi, bu çok unsurlu, komplike yapısı içerisinde anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bizler de incelememizde bu farklı unsurları ayrı ayrı ele alacağız. Fakat buna geçmeden önce, araştırmacıları Zealotların bu çok unsurlu yapısına götüren başlıca argümanları özetleyelim.

Literatürdeki tek bir *Zealotlar* kabulüne dayanaklardan biri, ana kaynağımız Iosephus'un isyancı grupları anlatımındaki belirsizlik olmuştur. Bazı araştırmacılar, Iosephus anlatısında farklı gruplar arasında net sınırlar çizmiyorsa, bunun nedeni grupların aynı olmasıdır, diye düşünmüştür. Özellikle Iosephus'un Dördüncü Felsefe için tüm felaketlerin ondan doğduğunu söylemesi;⁶³⁷ grupların özünde aynı olup, hepsinin aslında Dördüncü Felsefe'nin devamı olduğu çıkarımında etkili olmuştur.⁶³⁸ Ancak Iosephus anlatısında, olayları tek bir grup tarafından organize edilmiş gibi değil; birbirinden bağımsız şekilde anlatmakta ve herhangi bir bağdan söz etmemektedir. Bu gerçeği vurgulayarak Smith, Dördüncü Felsefe'nin kötülüklerin anası olduğu ifadesinin, grubun her olayın ardındaki örgüt olmasından ziyade; ilk direnişi yaparak sonraki fanatizme örnek oluşturmasından dolayı söylendiğini belirtir. Ayrıca Yahudi halkını savunmak için, isyanı yalnızca belli bir kesimin suçu olarak göstermek isteyen Iosephus,⁶³⁹ gerçekten de isyanı yöneten tek bir grup olsa memnuniyetle onu sorumlu ilan edecektir. Bununla birlikte Dördüncü Felsefe'yi sorumlu ilan ettikten sonra, anlatısının ilerleyen bölümlerinde, Iudaea'nın dört bir

1981, s. 409-32; Richard A. Horsley, "Popular Messianic Movements around the Time of Jesus", **The Catholic Biblical Quarterly** 46, Catholic Biblical Association, 1984, s. 471-95; Richard A. Horsley, "The Zealots: Their Origin, Relationships and Importance in the Jewish Revolt", **Novum Testamentum** 28, Leiden, Brill, 1986, s. 159-192.

⁶³⁷ Ioseph., **AJ**, XVIII.6-7.

⁶³⁸ Buradan yola çıkan Klausner de, Zealotları Dördüncü Felsefe'yle ve bu felsefenin çoğu prensibinin ortak olduğu Farisilerle ilişkilendirmiştir; Klausner, **a.g.e.**, s. IV.200-2., V. 29vd.

⁶³⁹ "(Iosephus) aynı zamanda felaketin suçunu küçük bir grup fanatik serseriye yükleyip; halkın çoğunu ise onların pasif kurbanları olarak gösterip aklayarak... halkını savundu.": Hengel, **Zealots: Investigations into the Jewish Freedom Movement in the Period from Herod I until 70 A.D.**, s. 11. Ayrıca bkz. Farmer, **a.g.e.**, s. 16-9, Applebaum, **a.g.e.**, s. 157, Marc Borg, "The Currency of the Term 'Zealot'", **The Journal of Theological Studies** 22, Oxford University Press, 1971, s. 505.

yanındaki isyanları bir kere bile bu felsefeyle bağlantılandırmayıp, ayrı ayrı olaylar şeklinde anlatması göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.⁶⁴⁰

Araştırmacılara Zealotların ana grup olduğu düşündüren pasajların biri de Iosephus'un Bellum'un sonunda isyancı grupları tek tek ele alıp, Zealotları en kötü ilan ettiği anlatısıdır. Iosephus bu pasajda önce, liderleri Galilaealı İudas'ın soyundan gelen Sicarii'nin açgözlülük ve zalimlikleriyle işledikleri suçlarını anlatmaya başlar. Ardından Tanrı'nın yasalarına bile karşı geldiğini söylediği Gischalalı Yuhanna'ya geçer, onun ardındansa işlemediği suç kalmadığını söylediği Simon bar Gioras'a. Ardından gelen Idumaealılarında suçları, bu geçilmesi zor zalimlerini bile geride bırakır. Son olarak ise, her tür kötülük ve hainliği yaparak Idumaealıları dahi geride bırakan Zealotlar gelir.⁶⁴¹ Bu pasajdan yola çıkarak, Hengel; Zealotların isyancı gruplar arasında en son belirtilmesi ve tüm kötülüklerin üstünde sayılmasını, Zealotların asıl grup veya en etkili grup olduğuna dair bir kanıt olarak görmüştür. Sayısal olarak bakıldığında Zealotlar en küçük gruptur;⁶⁴² ancak Hengel'e göre buna rağmen Iosephus'un onları en son sayması, gruba özel bir önem atfetmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü isyan sırasında en küçük grup olsalar da; isyandan önce asıl rolü oynamışlardır ve Iosephus bunu biliyor olmalıdır.⁶⁴³ Hengel'in bu iddiasına daha sonra Applebaum da katılır.⁶⁴⁴ Buna karşı Smith ise, sıralamanın basitçe, kronolojiye göre yapıldığını belirtir. Zealotların en sonda yer almaları da yalnızca, oluşumlarının en son gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zealotların en kötü ilan edilmesi ise, pasajdaki söz sanatı kapsamındadır; öyleki Iosephus yalnızca, edebi bir dille her birinin bir diğerinden kötü olduğunu söylemektedir.⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ Smith, "Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation", s. 4-5.

⁶⁴¹ Ioseph., **BJ**, VII.253-74.

⁶⁴² İki bin dört yüz kişi.

⁶⁴³ Hengel, **a.g.e.**, s. 65.

⁶⁴⁴ Applebaum, **a.g.e.**, s. 164.

⁶⁴⁵ Smith, a.g.e., s. 8, 11. Ayrıca bkz.: Hillel Newman, **Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period: A Review of Lifestyle, Values, and Halakhah in the Pharisees, Sadducees, Essenes, and Qumran**, Ed. Ruth Ludlam, Leiden, Boston, Brill, 2006, s. 22.

Zealotlar ve Sicarii'nin özdeş olduğu fikrine göre bazılarınca Sicarii, Zealotların daha radikal bir koludur. Bazılarına göre ise, Galilaealı Iudas'ın kuruculuğuyla başlayan Zealotlar, vali Feliks'in haydutlara karşı yürüttüğü amansız mücadele üzerine varlıklarını sürdürebilmek için taktik değişimine gitmiş ve hançerli suikastçılar olarak tekrar ortaya çıktıklarında, bu hançerlerinden dolayı onlara Sicarii de denmiştir.⁶⁴⁶ Fakat bu özdeşleştirme, gruplar arasındaki farklılıkları ve ihtilafları göz ardı etmek demektir. Bilindiği gibi, Sicarii'nin lideri Menahem Kudüs'e geldiğinde, burada isyanı başlatan grubun saldırısına uğramış ve birçok Sicarii ile birlikte öldürülmüştür. Kaçmayı başaranlar ise Masada'ya çekilmiş ve isyanın sonuna kadar burada kalarak, bir daha isyanda yer almamıştır. Yani Sicarii ile isyancılar arasındaki çatışma, bir parti içi ihtilaftan öte olup; toptan bir kopuş ve ayrışma söz konusudur ve isyan boyunca birleşik bir Zealot hareketinin varlığı kabul edilse dahi, Sicarii'yi bunun bir parçası olarak görmek mümkün değildir. Birleşik Zealotlar kabulünün dışından bakıldığında bu özdeşleştirme kronolojik olarak da anlamsızlaşır. Öyle ki; Iosephus'un anlatısına göre Zealotlar bir grup olarak ilk kez M.S. 67-8 kışında, Vespasianus'un Iudaea kırsallarında ilerleyişi sırasında Kudüs'te oluşmuştur ki; bu Menahem'in öldürülüp, Sicarii'nin kenti terk etmesinden neredeyse bir yıl sonradır.⁶⁴⁷

Iosephus'un Zealotlar grubundan M.S. 67-8 kışına kadar hiç bahsetmiyor oluşu, tüm süreç boyunca var olmuş bir Zealotlar grubu kabulünü zayıflatır. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar, bu tarihten önceki "zealot" terimi kullanımlarına bakarak, Zealotların erken dönemdeki varlığını göstermeye çalışmıştır. Bu kullanımların en bilinen örneği ise; havari Zealot Simon'dur. İncil'de zealot terimi iki kez geçer ki; ikisi de İsa'nın havarilerinden Simon için kullanılmaktadır.⁶⁴⁸ Buradaki Zealot Simon

⁶⁴⁶ Bkz.: Schürer, **a.g.e.**, s. 178-9; Hengel, **a.g.e.**, s. 396-7.

⁶⁴⁷ Sicarii ve Zealotların birbirine karşıtlığı için bkz.: Zeitlin, "Zealots and Sicarii", s. 396; Smith, **a.g.e.**, s. 11; Applebaum, **a.g.e.**, s. 168. Sicarii ve Zealotların ayrı zamanlardaki oluşumları için bkz.: Zeitlin, **a.g.e.**, s. 396; Horsley, "The Sicarii: Ancient Jewish "Terrorists"", s. 436; Sidney B. Hoenig, "Qumran Fantasies: A Rejoinder to Dr. Driver's "Mythology of Qumran"", **The Jewish Quarterly Review** 63, University of Pennsylvania Press, 1973, s. 249-52; Borg, **a.g.e.**, s. 504-6.

⁶⁴⁸ Luka VI.15; Elçilerin İşleri I.13. İncil'in Türkçe çevirilerinde "Zealot Simon", "Yurtsever Simun" olarak geçmektedir.

ifadesini, bazı araştırmacılar Zealot grubunun isyandan önce de var olduğuna bir kanıt olarak görmüş ve havari Simon'un da grubun üyelerinden olduğunu düşünmüştür.⁶⁴⁹ Fakat, daha önce zeal kavramı kapsamında incelediğimiz gibi, buradaki zealot ifadesi bir Zealot grubu mensupluğundan ziyade; “zeal sahibi” anlamında bir sıfat olarak görülmelidir; tıpkı Tevrat'taki Phinehas, Elijah ve Makabiler'de Mattathias için olduğu gibi.⁶⁵⁰ Zealot teriminin bir başka kullanımı ise; Zealotlar ile Sicarii özdeşleştirmesi için en çok kullanılan dayanaklardan biri olan, Iosephus'taki “Menahem'in zealotları” ifadesidir. Iosephus, Menahem'in Kudüs'te öldürölmesini anlatırken, Menahem'in Tapınağa kral gibi şatafatlı giysilerle ve yanında zealotlarıyla -τοὺς ζηλωτὰς- girdiğini söyler. Buradaki zealotlar ifadesi doğru şekilde, V. yüzyıldaki Latince çevirilerinde dahi, doğrudan Eski Yunanca'daki karşılığıyla, yani “Menahem'in fanatik takipçileri” olarak çevrilmiştir.⁶⁵¹ Ancak literatüre yanlış Zealotlar kabulü yerleştikçe, bazı araştırmacılar buradaki zealotlar ifadesini Menahem'in Zealotlar grubunun lideri olduğuna ve Sicarii ve Zealotların özdeşliğine bir kanıt olarak görmüştür.⁶⁵² Metin incelendiğinde, Iosephus'un Menahem'i hep Sicarii ile bağlantılı anlattığı ve yalnızca burada zealot sözcüğünün geçtiği görülür. İleride, Iosephus Zealotlardan bir grup olarak ilk söz ettiğinde; ayrı bir grup olarak Zealotların tanımını da yapmış ve böylece anlatisının bundan sonrasında Zealotlar ile neyi kastedeceğini açıklamıştır.⁶⁵³ Bu tanımdan öncesine ait Menahem için bu erken kullanım ise, doğrudan Eski Yunanca'daki kelime anlamıyla anlaşılmalıdır.⁶⁵⁴

Özellikle Roth, Zealotlarla Sicarii arasında bağ kurmada daha da yaratıcı olmuştur. Örneğin Roth; Zealotlar için model olan Phinehas'ın, mızrağının ucunu

⁶⁴⁹ Örneğin bkz.: Brandon, **a.g.e.**, s. 105; S. G. F. Brandon, “The Zealots: The Jewish Resistance against Rome A.D. 6 -73”, **History Today** 15, 1965, s. 632vd.; S. G. F. Brandon, **Jesus and the Zealots**, Manchester University Press, 1967, s. 42vd.; Hengel, **a.g.e.**, s. 70.

⁶⁵⁰ Bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 6, 11, 16-8; Borg, **a.g.e.**, s. 508-11.

⁶⁵¹ Bkz. Smith, “The Troublemakers”, s. 543. Ayrıca bkz: Drexler, **a.g.e.**, s. 286; Gunther Baumbach, “Zeloten und Sikarier”, **Theologische Literaturzeitung** 90, 1965, s. 733.

⁶⁵² Örneğin bkz.: Kingdon, “The Origins of the Zealots”, s. 74; Hengel, **a.g.e.**, s. 64-5.

⁶⁵³ Mark Andrew Brighton, **The Sicarii in Josephus's Judean War: Rhetorical Analysis and Historical Observations**, Early Judaism and Its Literature 27, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2009, s. 78.

⁶⁵⁴ Bkz. **A.e.**, s. 77-8; Zeitlin, **a.g.e.**, s. 398; Smith, “Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation”, s. 7.

giysisinin altına saklamasından ⁶⁵⁵ yola çıkararak; Sicarii'nin de hançerlerini kıyafetlerinin altına sakladığını, öyleyse Zealotlar ile Sicarii'nin aynı olduğunu söyler. ⁶⁵⁶ Yine Roth, Elçilerin İşleri'nde Romalı komutanın Paulus'u Mısırlı sahte peygamber sanarak ona; "Sen kısa süre önce devlete karşı ayaklanma başlatıp, dört bin *Sicariyi* çöle götüren Mısırlı değil misin?" diye sormasına işaret ederek, Sicarii'nin de isyancılar için kullanılan genel bir terim olduğunu söyler. ⁶⁵⁷ Oysa Smith'in de ifade ettiği gibi; Mısırlı peygamberin takipçilerine Sicarii denmesi, onların Sicarii üyeliğinden ziyade; Romalı komutanın bilgisizliğini göstermektedir. ⁶⁵⁸

Dördüncü Felsefe, Sicarii ve Zealotların, Zealotlar adı altında aynı grup olduğu kabulü ile birlikte, Iosephus'un Dördüncü Felsefe'yi açıklarken anlattığı dört sekt de, M.S. 1. yüzyılda Yahudilikteki dört ana sekt olarak literatürde yerini almıştır. Pek çok başvuru kitabında genel kabule uygun şekilde bu dört sekt; Sadukiler, Farisiler, Esseniler ve Zealotlar olarak verilir. Bununla birlikte, literatürdeki Zealot konseptini sorguladığı makalesinde Borg'un detaylı şekilde gösterdiği gibi; Iosephus'un dışında, başka antik kaynaklarda döneme dair farklı sektlerden bahsedilmektedir. Örneğin M.S. 2. yüzyılın kilise babalarından Iustinus ve aynı yüzyılın Hristiyan tarihçilerinden Hegesippos birbirinden farklı yedi Yahudi sekti listelerler. ⁶⁵⁹ Bu listelerde Farisiler, Sadukiler ve Esseniler karşımıza çıksa da Zealotlar ya da Dördüncü Felsefe yoktur; ki bu da dönem boyunca etkin bir sekt olarak Zealotlar kabulünü zayıflatır. ⁶⁶⁰ Bir başka sekt listesi ise 3. yüzyılın başında yazan Hristiyan teolog

⁶⁵⁵ Bkz. Sayılar 25.7 üzerine Numbers Rabba 20.26.

⁶⁵⁶ C. Roth, "Zealots in the War of 66-73", s. 337vd.

⁶⁵⁷ **A.e.**, s. 339.

⁶⁵⁸ Smith, **a.g.e.**, s. 9.

⁶⁵⁹ Iustinus'taki sektler:

1. Sadukiler
2. Genistai
3. Meristai
4. Galilaealılar
5. Hellenler
6. Farisiler
7. Vaftizciler

Hegesippos'taki sektler:

1. Sadukiler
2. Galilaealılar
3. Esseniler
4. Hemerobaptistler
5. Masbutiler
6. Samiriyeliler
7. Farisiler

Iustinus, **Dialogue with Trypho**, LXXX; Hegesippos'tan alıntıyla Euseb., **Hist. eccl.**, IV.22.6. Ayrıca bkz.; Matthew Black, "The Patristic Accounts of Jewish Sectarianism", **Bulletin of John Rylands Library** 41, Manchester, John Rylands University Library, 1959, s. 285-303.

⁶⁶⁰ Borg, **a.g.e.**, s. 509.

Hippolytos'un eserinde yer almakta olup; Sicarii-Zealot tartışmalarına çok konu olmuştur. Çünkü Hippolytos; Sadukiler, Farisiler ve Esseniler olmak üzere üç ana Yahudi sekti olduğunu belirtir ve Essenileri de kendi içinde dört gruba ayırarak, bu alt gruplardan birinin adının Zealotlar ya da Sicarii olduğunu söyler.⁶⁶¹ Hengel⁶⁶² ve Roth⁶⁶³ gibi araştırmacılar Hippolytos'un bu ifadesini Zealotlar ile Sicarii'nin birliğinin bir göstergesi olarak görse de; Smith, bunun duyuma dayalı bir yanlış anlama olduğunu düşünerek, kanıt olarak güçsüzlüğüne dikkat çeker.⁶⁶⁴ Borg ise, Hippolytos'un ayrımı doğru kabul edilse dahi; Zealotlardan yalnızca bir alt grup olarak söz edilmesinin, tüm döneme damga vuran isyanın biricik mimarları olarak çizilen portreleriyle bağdaşmadığını belirtir.⁶⁶⁵

Belli başlılarından söz ettiğimiz bu birleşik Zealotlar kabulüne karşı kaleme alınan incelemeler ile birlikte, sonunda kabulün tarihi altyapısının zayıfı görülmüş ve Zealot hareketi çok unsurlu, heterojen yapısıyla incelenmeye başlamıştır. Birbirinden bağımsız, dinamikleri farklı grupların oluşturduğu bir bütün olarak Zealotlar kabulü arttıkça da; bu bütünün detaylarına inilmiş ve ayrı ayrı gruplar üzerine incelemelere yönelinmiştir. Günümüzde gruplar kendi özellikleriyle değerlendirilmekte ve bunların etkileşim ve birleşimleri şeklinde Zealot hareketi de anlaşılmaya çalışılmaktadır. Biz de hareketin yapısını böylece ortaya koyduktan sonra, belli başlı isyancı grupları inceleyeceğiz.

3.2.2. Galilaealı Iudas ve Dördüncü Felsefe

Iudaea'nın eyaletleştirilmesinin daha ilk aşaması, Roma'ya karşı büyük bir isyana sahne olmuş ve bu isyan öznesini Galilaealı Iudas'ın Dördüncü Felsefesi'nde

⁶⁶¹ Hippol., **Haer.**, IX.13-24.

⁶⁶² Hengel, **a.g.e.**, s. 70-3.

⁶⁶³ Cecil Roth, "The Zealots - A Jewish Religious Sect", **Judaism** 8, 1959, s. 33vd.; Cecil Roth, "The Zealots and Qumran: The Basic Issue", **Revue de Qumran** 2, Peeters Publishers, 1959, s. 81vd.

⁶⁶⁴ Smith, **a.g.e.**, s. 11; Morton Smith, "The Description of the Essenes in Josephus and the Philosophumena", **Hebrew Union College Annual** 29, Hebrew Union College Press, 1958, s. 282vd.

⁶⁶⁵ Borg, **a.g.e.**, s. 510.

bulmuştur. Daha önce anlattığımız gibi, Roma Iudaea'yı eyaletleştirirken, Syria'ya da yeni bir vali atamış ve atanmış vali Quirinius, Syria ve Iudaea'da bir nüfus sayımı yapma kararı almıştır. Yahudi halkıysa sayıma şiddetle karşı çıkmış ve başrahibin çabalarıyla ancak ikna edilebilmiştir. M.S. 6 ya da 7 yılında başlanan sayıma karşı daha radikal bir kesim ise; Galilaealı İ Iudas önderliğinde büyük bir isyan hareketine girişmiş; Saddok adlı bir Farisi ile birlikte Iudas, kurduğu Dördüncü Felsefe ile; halka bu sayımın ve vergilendirmenin bir köleleştirme olduğunu anlatarak, onları özgürlükleri için mücadeleye çağırmıştır.⁶⁶⁶ Bu çağrının halkta geniş bir karşılık bulması ile Iudas ve grubu, Zealot hareketinin de ilk isyanını gerçekleştirmiş olur. Grubun, tıpkı M.Ö. 160'larda Iudas önderliğindeki Makabilerin, Antiokhos Epiphanes'in kurallarını kabul eden Yahudilere saldırımları gibi; Roma'nın nüfus sayımını kabul eden Yahudileri hedef alan direnişi, İncil'den öğrendiğimize göre daha sonra bastırılmıştır:

“Ondan sonra, sayım yapıldığı günlerde ortaya çıkan Galilaealı Yahuda, pek çok insanı ayartıp peşine taktı. Ama o da öldürüldü ve takipçilerinin hepsi darmadağın oldu.”⁶⁶⁷

Bölümün başında da belirttiğimiz gibi, başlangıçta Iudas'ın Dördüncü Felsefesi'nin, tüm isyanı yöneten Zealotlar olduğu düşünülmüştür. Iosephus'un ideolojisinden söz edip, bir sekt olarak olarak tanımladığı tek grubun Dördüncü Felsefe olması, bu algıda etkili olmuş olmalıdır. Grupların ayrı ayrı incelenmesiyle de araştırmacılar, bir ideoloji dahilinde faaliyet gösteren grup tanımına en uygun örneklerin Iudas'ın Dördüncü Felsefesi ve Iudas'ın ardıllarının liderlik ettiği *Sicarii* olduğunu belirtir. Peki Dördüncü Felsefe nedir ve hangi temellere dayanmaktadır?

Iosephus Bellum'unda Galilaealı Iudas ve sekti için şunları yazar:

“Onun (Caponius'un) zamanında, Iudas adında bir Galilaealı, Romalılara vergi ödemeyi kabul ettikleri ve efendileri Rab iken, ölümlülerin hakimiyetine boyun eğdikleri için halkı

⁶⁶⁶ Ioseph., AJ, XVIII.5.

⁶⁶⁷ Elçilerin İşleri, V.37.

korkaklıkla suçlayarak onları isyan etmeye çağırıldı. Bu adam bir sofistti ve diğer sektlerle hiçbir ortak yanı olmayan kendi sektini kurdu.”⁶⁶⁸

Ve ardından diğer sektleri, yani Farisileri, Sadukileri ve Essenileri anlatmaya geçer. Antiquitates’teki kayıt ise çok daha detaylıdır. Iosephus, başrahip Joazar’ın çabalarıyla halk ikna edilip, sayıma geçildiğini bildirdikten sonra şöyle yazar:

“Fakat Gamala şehrinden Iudas adında bir Galilaealı; Saddok adında bir Farisi’yle birlikte halkı isyana kıskırttı. Bu ikisi, bu vergilendirmenin köleleştirme demek olduğunu söyleyerek ulusu bağımsızlıklarını savunmaları için cesaretlendirdiler. Güya böylece hem mutluluk kazanıp hem de mallarının güvenliğini sağlayacak ve daha da önemlisi, asillikleriyle şan ve şerefe nail olacaklardır. Ayrıca, eğer birlik olup üzerlerine gelebilecek kıyımına rağmen mücadeleden vazgeçmezlerse, Tanrı’nın da onlara seve seve yardım edeceğini söylediler. Böylece sözleri halk arasında memnuniyetle karşılık buldu ve cüretkar kalkışmaları büyük boyutlara ulaştı. Her çeşit felaket de bu adamlardan çıktı ve ulus bu doktrinden inanılmaz derecede etkilendi. Bir yıkıcı savaşı bir diğeri takip etti ve bir zamanlar acılarımızı hafifleten dostlarımızı yitirdik. Ayrıca önde gelenlerimize karşı büyük soygunlar ve cinayetler işlendi. Tüm bunlar görünüşte toplumun iyiliği için yapıyordu; oysa gerçekte kendi kazançlarının peşindeydiler; ayaklanmalar burdan çıktı; kimi zaman düşmanları, kimi zamansa kendi halkından insanları öldürme bundan çıktı; bunlara bir de üzerimize gelen kıtlık ve şehirlerimizin alınıp yıkılması eklenince umutsuzluğun son noktasına sürüklendik; ve bu son noktada kargaşa öyle bir boyuta geldi ki; Rab’bin Tapınağı düşman alevleri altında kül oldu. İşte sonuçlar böyleydi; atalarımızın gelenekleri tahrif edildi ve aramızda, daha önceden bilmediğimiz ve bu nedenle de daha çok heyecanlı gençler arasında yayılan dördüncü bir felsefi sekt kurup, topladıkları birçok takipçiyle ülkeyi karşılıklıklarla doldurup, geleceğimizi sefalete sürükleyen Iudas ve Saddok, bizi toplu bir yıkıma götürmeye büyük bir katkı koydular.”⁶⁶⁹

Bu şekilde büyük isyan ve Tapınağın yıkımına giden süreçte Dördüncü Felsefe’nin doktrini felaketlerin kaynağı ilan ettikten sonra, Iosephus burada da diğer Yahudi sektlerini anlatmaya başlar ve bu kez, Bellum’dan farklı olarak Dördüncü Felsefe’yi de ayrıca ele alır:

⁶⁶⁸ Ioseph., **BJ**, II.118.

⁶⁶⁹ Ioseph., **AJ**, XVIII.3-10.

“Yahudi felsefesinin dördüncü sektinin kurucusu Galilaealı Iudas’tı. Bu ekol, bir yön dışında, Farisilerin tüm düşüncelerini kabul ederdi ki o da; özgürlük için duydukları yenilmez tutkuları ile tek yönetici ve efendi olarak Tanrı’yı kabul etmeleri idi. Ne herhangi bir şekilde ölümü umursarlardı, ne de akrabaları ya da dostlarının öldürülmesini; yeryüzünde birine efendi demelerini sağlayabilecek hiçbir korku yoktu.”⁶⁷⁰

Bellum’daki kısa kayıt ile, Antiquitates’teki detaylı kayıt arasında iki fark hemen göze çarpar. Bunların ilki; Bellum’da Dördüncü Felsefe’nin kurucusu olarak yalnızca Galilaealı Iudas’ın adı geçerken; Antiquitates’te hikayeye bir de Farisi Saddok’un eklenmesidir. Diğer fark ise; Bellum’da felsefenin diğer sektlerle hiçbir ortak yanı olmadığı söylenirken; Antiquitates’te Farisilerle ilişkilendirilmesidir. Daha önce Iosephus’un kaynaklığını anlatırken belirttiğimiz gibi; savaşın hemen ardından yazılan Bellum’a kıyasla, Antiquitates daha objektif bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Dördüncü Felsefe özelinde bu iki kaynak arasındaki farklar da aynı şekilde, eserlerin kaleme alındığı tarih ve koşullarla açıklanabilir. Öyle ki; Iosephus’un Bellum’u yazdığı sırada savaşın külleri hala sıcaktır ve kendisi de bir Farisi olan Iosephus, isyanın ateşini yakan felsefeyi Farisilerle ilişkilendirecek herhangi bir şey yazmaktan kaçınmış olmalıdır.⁶⁷¹ Bu kaçınma ayrıca; isyanın sorumlularını, Yahudi dininden ve geleneklerinden kopmuş, küçük bir azınlık olarak göstermek için de önemlidir.⁶⁷² Yıllar sonra ise Iosephus daha açık bir kayıt ortaya koymuş ve Farisi Saddok’un kuruculuğu ile felsefenin Farisiliğe benzerliğini de belirtmiştir. Buradan yola çıkarak Dördüncü Felsefe’nin Farisiliğin daha radikal, isyan yanlısı bir kolu olduğu düşünülebilir.⁶⁷³ Ya da Hengel’in belirttiği gibi; grup, Farisilik içinden çıkıp, devrimci ve yeni ideolojileriyle Farisilerden tamamen koparak ayrı bir sekt oluşturmuş olabilir.⁶⁷⁴ Elimizdeki yetersiz verilerle bu noktada en fazla söyleyebileceğimiz, en

⁶⁷⁰ Ioseph., **AJ**, XVIII.23.

⁶⁷¹ Oskar Holtzmann, **Neutestamentliche Zeitgeschichte**, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1906, s. 206; Brandon, **Jesus and the Zealots**, s. 38; Black, “Judas of Galilee and Josephus’ Fourth Philosophy”, s. 50; Smith, “The Troublemakers”, s. 507, Rudich, **a.g.e.**, s. 256.

⁶⁷² Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 192, Farmer, **a.g.e.**, s. 18

⁶⁷³ “Farisilerin aşırı sol kanadı”: Guignebert, **a.g.e.**, s. 169; Giuseppe Ricciotti, **History of Israel II: From Exile to A.D. 135**, Çev: C.D. Penta, R.T.A. Murphy, Bruce Publishing Company, 1955, s. 381 vd.

⁶⁷⁴ Hengel, **a.g.e.**, s. 87.

azından bazı radikal Farisilerin Iudas'ın sektine katılmış olduğudur.⁶⁷⁵ Saddok hakkında ise Farisi oluşu dışında hiçbir şey söylenmemesi⁶⁷⁶ ve Bellum gibi, İncil'deki kayıta da isminin geçmemesinden, onun sektin liderliğinde ikincil bir rol oynadığı düşünülebilir.

Galilaealı Iudas'ın kimliği ise, oldukça tartışmalı olup; bu tartışma, onun, Herodes'in ölümünün ardından Galilaea'da isyan eden ve aynı zamanda haydut şefi Hezekiyah'ın oğlu olan Iudas'la aynı kişi olabileceği şüphesinden gelmektedir. Hatırlanacağı gibi; M.Ö. 47 yılında, Caesar'ın Iudaea'da yaptığı yeni düzenlemelerin ardından Herodes de Galilaea'dan sorumlu kılınmış ve burada etkinlik gösteren haydut şefi Hezekiyah ve adamlarını öldürtünce Sanhedrin'de yargılanmıştı. M.Ö. 4 yılında, Herodes ölüp krallığının son bulmasıyla ise bu kez sahneye Hezekiyah'ın oğlu Iudas çıkmış; çok sayıda takipçi toplayarak Sephoris'teki sarayı ve kraliyet cephaneliğini ele geçirerek bölgede hakimiyet kurmuştu. Galilaea ile birlikte ülkenin dört bir yanında çıkan isyanlar üzerine Syria valisi Varus duruma müdahale etmiş ve isyanlar bastırılmıştı. Iosephus, Galilaea'da isyancılarla savaşıldığını, Sephoris'in alınıp yakılarak tüm halkının köleleştirildiğini yazar ancak özel olarak Iudas'ın akıbetiyle ilgili herhangi bir şey söylemez. Bir on yıl kadar sonra ise; M.S. 6/7'de bu kez Galilaealı bir Iudas'ın sektini duyarız. Iosephus onun M.Ö. 4'teki Iudas'la aynı kişi olduğuna dair herhangi bir bilgi vermez ve Iudas'ın kökenine de değinmez. Ancak Hezekiyah'ın oğlu Iudas'ın akıbeti hakkında sessiz kalması ve iki Iudas arasında bölge ve isim benzerliği ile birlikte yalnızca on yıllık bir aralık bulunması, ikisinin aynı kişi olabileceği şüphelerini doğurmuştur. Schürer ve Kennard gibi bazı araştırmacılar ikisini özdeş kabul ederken;⁶⁷⁷ bazı araştırmacılar ise farklı kişiler olduklarını düşünür. Örneğin Lake, Antiquitates'te M.Ö. 4'teki Iudas için krallık hedefinde olduğu söylenirken; Dördüncü Felsefe'nin Iudas'ının ise her türden krala karşı olduğunu belirterek ikisinin aynı kişiler olamayacağını söyler.⁶⁷⁸ Smallwood da aynı noktaya

⁶⁷⁵ Rudich, **a.g.e.**, s. 256.

⁶⁷⁶ **A.e.**, s. 254.

⁶⁷⁷ Schürer, **a.g.e.**, s. 381; Kennard, **a.g.e.**, s. 281-3; Kingdon, **a.g.e.**, s. 79.

⁶⁷⁸ Jackson, Lake, **a.g.e.**, s. 424.

işaret eder ve Iosephus'un iki adı birbirinden özellikle ayırdığını düşünür. Öyle ki; Iosephus M.Ö. 4'teki Iudas'tan bahsederken Hezekiyah'ın oğlu Iudas derken; sekin kurucusu Iudas için ise herhangi bir bağ vermemekle birlikte, ileride de oğulları ya da torunlarından bahsederken Iudas'ı "sayıma karşı ayaklanma çıkarana Iudas" şeklinde hatırlatır ve hiçbir yerde Hezekiyah'ın oğlu demez.⁶⁷⁹ Horsley ise, Hezekiyah'ın oğlu olan Iudas'ın bir köylü hareketi lideri olduğunu, oysa Dördüncü Felsefe'nin kurucusu Iudas'ın bir entelektüel sofist olduğunu söyleyerek ayrı olduklarını iddia eder.⁶⁸⁰ Buna karşı Rappaport; Iudas'ın Galilaea'daki eğitimi ne olursa olsun, aradaki on yıllık süre zarfında pekala Galilaea'dan Iudaea'ya gelip bir sofiste dönüşmüş olabileceğini söyler. Eğer iki Iudas aynı kişiye, Galilaea'da edindiği takipçiler ve Sephoris cephaneliğinden edindiği silahlar da Iudaea'da lider olarak kabulüne katkı sağlayacaktır.⁶⁸¹ Böyle bir özdeşlik Iudas'ı doğrudan Hezekiyah'a ve isyan geleneğini de M.Ö. 47 yılına bağlar; ki buradan yola çıkarak ve Iudas'ın ardıllarının da Sicarii liderleri oluşunu göz önüne alarak bir isyancı Hezekiyah sülalesi konsepti düşünülmüştür. Böyle bir sülale, isyanın ideolojisinin merkezinde olacaktır ve incelenmesi Zealot hareketinin anlaşılmasında önemlidir, ki; biz de Sicarii'yi de inceledikten sonra bu sülaleyle ilgili görüşleri de ele alacağız. Şimdilik Iudas'ların özdeşliği konusunda literatürde halen bir fikir birliği olmadığını belirtelim.⁶⁸² Birkaçına değindiğimiz bu konudaki iddiaların yelpazesi oldukça geniştir, o kadar ki; örneğin McLaren Galilaealı Iudas diye birinin olmadığını dahi iddia edebilmiştir. Ona göre Iosephus, Iudas diye birini yaratarak, isyanın sorumluluğunu, kendisinin de dahil olduğu rahip sınıfından uzaklaştırıp, onun sırtına yüklemek istemiştir.⁶⁸³ Fakat bu iddia olası görünmemektedir; çünkü Rappaport'un da belirttiği gibi⁶⁸⁴ Iosephus olayları kimi

⁶⁷⁹ Smallwood, **a.g.e.**, s. 153.

⁶⁸⁰ Richard A. Horsley, "Menahem in Jerusalem: A Brief Messianic Episode among the Sicarii – Not 'Zealot Messianism'", **Novum Testamentum 27**, Brill, 1985, s. 334-48.

⁶⁸¹ Uriel Rappaport, "Who Were the Sicarii?", **The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives**, Supplements to the Study for the Journal of Judaism 154, Ed. Mladen Popovic, Brill, 2011, s. 332.

⁶⁸² Rudich, **a.g.e.**, s. 254.

⁶⁸³ James S. McLaren, "Constructing Judaeon History in the Diaspora: Josephus's Accounts of Judas", **Negotiating Diaspora: Jewish Strategies in the Roman Empire**, Ed. John M. G. Barclay, Library of the Second Temple Studies 45, London, New York, T&T Clark, 2004, s. 90-108.

⁶⁸⁴ Rappaport, **a.g.e.**, s. 332.

zaman farklı yansıtısa da, anlatısını tarihsel bir çekirdek üzerine inşa etmektedir ve onun olmayan bir karakter yarattığını söylemek zordur.

Iosephus'un Iudas'ın sektini Dördüncü Felsefe olarak adlandırması, bu isyancıların bir "felsefe okulu"yla ne gibi bir benzerliği olduğu sorusunu akla getirir. Iosephus burada aslında Yahudi sektlerini Romalı okurların anlayabileceği şekilde, Hellenistik terimlerle anlatmaktadır. Bazı araştırmacılar, sektlerin bir siyasi oluşuma denk geldiğini söyler.⁶⁸⁵ Kabaca, genelde elit kesimin oluşturduğu Sadukiler yönetici sınıfı ve bu sınıfla uzlaşmayı temsil ederken; Farisilerin de çeşitli seviyelerde Roma yönetimine uyum sağladığı söylenebilir. Buna karşın Esseniler, Tanrı'nın yasasıyla uyuşmayan birçok unsur bulduran düzene uyum sağlamak için bazı şeyleri görmezden gelmek yerine; sistemi topluca dışlayarak, yasaları çiğnememek için toplumdaki soyutlanmayı seçmişlerdir. Dördüncü Felsefe ise ne toplumdaki soyutlanmayı, ne de boyun eğmeyi kabul eder. Onlara göre Tanrı'nın vaat ettiği kurtuluş için, onların da Tanrı adına aktif şekilde mücadele etmeleri gerekmektedir. Yani onlar da Esseniler gibi düzen karşıtıdır; ancak onlar gibi apolitik değil; doğrudan karşı cepheledirler. Bununla birlikte bazı araştırmacılar, Iosephus'un "felsefe" adlandırmasını, sektlerin yalnızca siyasi gruplardan ibaret olmayıp, aynı zamanda Grek felsefe okulları gibi düşünce ve inanç prensiplerine sahip olmalarına bağlar.⁶⁸⁶ Hengel bunun aynı zamanda Iosephus'un Vita'sında Farisiliği Stoacılığa⁶⁸⁷ ve Antiquitates'te Esseniliği Pythagorasçılığa benzetmesinden⁶⁸⁸ de görülebileceğini söyleyerek; sektleri tasvirinden Sadukilerle Epikürcüler ve Dördüncü Felsefe'yle de Kinikler arasında paralellik bulunabileceğini belirtir.⁶⁸⁹ Iosephus, Dördüncü Felsefe'nin kurucusu Iudas'ın da bir sofist olduğunu söyler ve daha sonra rabbinik

⁶⁸⁵ John William Lightley, **Jewish Sects and Parties in the Time of Jesus Christ**, Epworth Press, 1925, s. 330; Marie-Joseph Lagrange, **Le Judaïsme avant Jésus-Christ**, 2. bs., Paris, Librairie Lecoffre, 1931, s. 214;

⁶⁸⁶ Lagrange, **a.g.e.**; Hengel, **a.g.e.**, s. 79-80; Hans Rasp, "Flavius Josephus und die jüdischen Religionsparteien", **Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche** 23, 1924, s. 31.

⁶⁸⁷ Ioseph., **Vit.**, XII.

⁶⁸⁸ Ioseph., **AJ**, XV.371.

⁶⁸⁹ Hengel, **a.g.e.**, s. 80.

yazın da Iudas'ı bir alim ve Yasa'nın öğreticisi olarak anar.⁶⁹⁰ Yani Iudas yalnızca bir siyasi oluşumun lideri değil; aynı zamanda dini yönü de bulunan bir öğretmendir.⁶⁹¹

Iosephus'un kaydından Iudas'ın Dördüncü Felsefesi için dört ayırt edici görüş çıkarılabilir:

1. Roma'nın nüfus sayımını köleleştirmeye eş görüp, sayıma karşı Yahudileri ayaklanmaya çağırarak
2. Tanrı'dan başka hiçbir efendi kabul etmemek
3. Özgürlükleri için "fethedilemez bir tutku" duymak
4. Tanrı'nın vaat ettiği kurtuluşun ancak aktif mücadeleyle geleceğine inanmak⁶⁹²

Bu temellere dayanan Iudas'ın hareketi, özellikle tepkilerini nüfus sayımını kabul eden Yahudilere yöneltir. Hareketin toplumda geniş kabul bulduğu, Iosephus'un kaydıyla birlikte; yıllar sonra Luka İncil'inde de söz edilmesinden anlaşılabilir. Luka İncili Galilaealı Iudas'ın öldürülüp, takipçilerinin dağıtıldığını söyler. Iosephus ise Dördüncü Felsefe'nin akıbeti konusunda sessizdir. Anlatısında bir daha Dördüncü Felsefe'den söz etmez; ancak Iudas'ın ardılları, Masada'daki isyanın son perdesine kadar sahnede gözükecektir ve Iudas'ın yaktığı isyan ateşi bir daha sönmeyecektir. İsyan sonrası, Pontius Pilatus dönemi (M.S. 26 - 36), valinin Yahudilerin dini hassasiyetlerine dikkat etmemesinden doğan çeşitli huzursuzluk ve isyanlar ile birlikte; Vaftizci Yahya ve İsa gibi figürlerin de infazlarına sahne olur. Pilatus dışındaki valiler hakkında bilgi sahibi olmamakla birlikte, Caligula zamanı imparator kültü uygulamalarının artmasıyla, özellikle de Caligula'nın Kudüs Tapınağı'na kendi heykelini koydurma girişimiyle Yahudilerin geniş çaplı karşı çıkışlarını duyarız. Ardından gelen kısa süreli krallığa dönüş döneminde (M.S. 41 - 44) herhangi bir isyan hareketinden söz edilmez. Kral Agrippa'nın zamansız ölümüyle yeniden eyalet sistemine döndükten sonra ise; büyük isyanın başladığı M.S. 66 yılına kadar

⁶⁹⁰ Ecclesiastes Rabbah, I.11 üzerine; Applebaum, **a.g.e.**, s. 160.

⁶⁹¹ Hengel, **a.g.e.**, s. 227, 333.

⁶⁹² Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 193-4; Hengel, **a.g.e.**, s. 81.

neredeşye her valinin dönemi birbirinden daha olaylı olarak anlatılır. Yeni eyalet döneminin ilk valisi Cuspius Fadus (M.S. 44 - 45/6) ile birlikte haydutları ve sahte peygamberleri duyarız. Fadus'un ardından gelen Tiberius Aleksandros'un görece huzurlu kabul edilen döneminde de (M.S. 45/6 - 48) suların durulmadığını gösteren örnek ise; Galilaealı İudas'ın adını bir kez daha karşımıza çıkarır:

“Bununla birlikte; Galilaealı İudas'ın oğulları Yakup ve Simon yargılanmak üzere getirildi ve Aleksandros'un emriyle çarmlıha gerildiler.”⁶⁹³

Buradan İudas'ın ideallerinin ardıllarınca da benimsenip sürdürüldüğü düşünülebilir. İster Dördüncü Felsefe'yle aynı oluşum altında olsun, ister ayrı bir oluşumla, isterse de yalnızca bağımsız liderlerin ayaklanmalarıyla olsun, sekin idealleri yaşatılmaktadır. Tiberius Aleksandros'un ardından gelen Cumanus'la İudaea'da durum gittikçe kötüleşirken, haydutluk da iyice yayılır. Öyle ki, M.S. 52'de görevden alınan Cumanus'un yerine yeni İudaea valisi olarak atanan Feliks geldiğinde, bu 'haydutlara' karşı amansız bir mücadeleye girişerek sayısız haydutu çarmlıha gerdirir. Ancak çok geçmeden yeni ve yakalanması güç bir 'haydut' grubu vücut bulur: *Sicarii*. Galilaealı İudas'ın oğul ve torunlarının liderlik ettiğini bildiğimiz ve Zealot hareketinin en önemli gruplarından biri olan Sicarii'yi ayrı bir başlık altında inceleyeceğiz.

3.2.3. Sicarii

Sicarii grubunu dönemlerine göre dört başlık altında inceleyeceğiz. Bunlardan ilki; hareketin yeni bir haydutluk türü olarak karşımıza çıktığı ve kullandıkları hançerlerle ayrıştıkları isyan öncesi dönemdir. Ardından isyanın başlangıcında, Galilaealı İudas'ın oğul Menahem önderliğinde örgütlü bir grup olarak aktif şekilde isyanda yer aldıkları dönemi ele alınacaktır. Üçüncü olarak ise, tüm Kudüs kuşatması boyunca isyana katılmayıp, çekildikleri Masada'daki pasif dönemlerini ve ardından

⁶⁹³ Ioseph., **AJ**, XX.102.

Masada Kuşatması'ndaki toplu intiharları incelenecektir. Son olarak ise, Masada'nın da düşüşünün ardından Iudaea dışında, bir kez daha aktif direnişle karşımıza çıktıkları isyan sonrası dönemki faaliyetleri ele alınacaktır.

3.2.3.1. İsyân Öncesi Dönemde Sicarii

Sicarii adı Iosephus'ta ilk kez, Bellum'da Feliks zamanında (M.S. 52 - 58/60) geçer ve Iosephus, Feliks'in ülkeyi 'haydutlardan' temizlemesinin ardından Sicarii adında yeni bir haydutluk tipi doğduğunu söyler:

“Ama ülke bu belalardan temizlenirken, Kudüs'te, adına *Sicarii* denen ve gün ışığında adam öldüren yeni bir haydut türü doğuyordu. Düşmanlarını öldürmede kullandıkları küçük hançerlerini kıyafetlerinin altına saklayarak, kalabalıkların arasına karışabildikleri bayramlar, özellikle etkin oldukları zamanlardı. Sonra, düşmanları yere serildiğinde, bu katiller de (kalabalığın) öfkeli haykırışlarına katılır ve bu inandırıcı davranışlarıyla asla farkedilmezlerdi.”⁶⁹⁴

Antiquitates'de de, Feliks'ten sonraki Iudaea valisi Festus zamanında (M.S. 58/60 - 62) Sicarii, ülkedeki haydutluk faaliyetleri kapsamında benzer şekilde anlatılır:

“Festus Iudaea'ya geldiğinde, Iudaea haydutlarca talan edilmiş durumdaydı; tüm köyler yakılıp yağmalanıyordu. Özellikle Sicarii denen haydutlar çok sayıdaydı. Bunlar boyut olarak Perslerin palalarını andıran, ama kavisli ve daha çok Romalıların *sicae* dedikleri silahlara benzeyen hançerler kullanırlardı, ki isimlerini de bu hançerlerle çok kişi öldürdükleri için buradan aldılar. Daha önce söylediğimiz gibi; bayram zamanları, ibadet için her yandan kente akın eden kalabalığın arasına karışabiliyor ve böylece dilediklerini kolaylıkla öldürebiliyorlardı. Ayrıca sıkça silahlarıyla düşmanlarının köylerine gidip yağma yapıyorlardı.”⁶⁹⁵

Iosephus'un da belirttiği gibi, *Sicarii* kelimesi Latince'de bir çeşit hançer anlamına gelen *sica* kelimesinden türetilmiş olup; Latince “hançerli adam”

⁶⁹⁴ Ioseph., **BJ**, II.254-5.

⁶⁹⁵ Ioseph., **AJ**, XX.185-7.

anlamındaki *Sicarius* kelimesinin çoğuludur. *Sicarii* adlandırması gruba Romalılar tarafından verilmiş olmalıdır; çünkü sözcük daha önce hiçbir Eski Yunanca ya da İbranice kaynaktan geçmemektedir. Sözcüğü Eski Yunanca’da ilk kullanan Iosephus’tur⁶⁹⁶ ve Iosephus dışında dönemden diğer tek örnek de, daha önce alıntılıdığımız Elçilerin İşleri’ndeki pasajdır.⁶⁹⁷ Sözcük bu ikisi dışında, ancak çok daha sonra, bazı kilise babalarının eserlerinde karşımıza çıkar.⁶⁹⁸ Latince’deki kullanımına baktığımızda ise, ilk olarak, M.Ö. 83’te Sulla’nın reformları kapsamında çıkarılan *Lex Cornelia de Sicariis et Veneficiis* yasasında geçer. Antik eserlerdeki kullanımından,⁶⁹⁹ kelimenin genel olarak katil, suikastçı ya da şiddet suçu işleyen kişi anlamlarına geldiği görülür.⁷⁰⁰ Bu anlamına dayanarak, bazı araştırmacılar Iosephus’un sözcüğü genel olarak haydutları anlatmak için kullandığını, yani *lestai* sözcüğüyle aynı anlamda olduğunu söylemiştir.⁷⁰¹ Ancak Iosephus oldukça açık bir şekilde “yeni bir haydut türü” diyerek özel bir gruba işaret etmektedir. Peki acaba bu özel grup da kendilerine *Sicarii* mi demektedir? Muhtemelen hayır. Elçilerin İşleri’nde dahi bu şekilde anılmasından, ismin grup için yaygın şekilde kullanıldığını düşünebiliriz.⁷⁰² Ancak Rappaport’un da işaret ettiği gibi Dördüncü Felsefe’nin ideallerini benimsemiş bir grup olarak onların da kendilerini bu olumsuz ve küçültücü

⁶⁹⁶ Brighton, **a.g.e.**, s. 1, 144.

⁶⁹⁷ Yakalanan Paulus’a Romalı komutanın sorusu: “Sen kısa süre önce devlete karşı ayaklanma başlatıp, dört bin *Sicarii*’yi çöle götüren Mısırlı değil misin?": Elçilerin İşleri, XXI.38.

⁶⁹⁸ Detaylar için bkz. Betz, **a.g.e.**, s. 281-2.

⁶⁹⁹ Örneğin Tac., **Ann.**, XIII.44; Suet., **Iul.**, II.72.

⁷⁰⁰ Applebaum, **a.g.e.**, s. 163; Zeitlin, “The *Sicarii* and Masada”, s. 17; Betz, **a.g.e.**, s. 278. Cloud ise, detaylı bir analizle, sözcüğün cumhuriyet döneminde daha ziyade bir çete grubu şeklinde kullanıldığı ve Sulla’nın yasasının da öncelikli amacının cinayetten ziyade toplumun güvenliğiyle ilgili olduğu sonucuna varır. Buna göre *Sicarii*, hem maddi hem de politik amaçlarla şiddete başvurabilen bir suç grubudur. İmparatorluk zamanında ise kelimenin anlamı değişime uğramış ve genel olarak katil ve suikastçıları ifade etmede kullanılmaya başlamıştır. Cloud ayrıca, bu şekilde bakıldığında, Iosephus’un İudaea’daki ‘haydut’ grubu için kullandığı *Sicarii* kelimesinin, imparatorluk döneminden ziyade cumhuriyet dönemindeki anlamına karşılık gelmesinin de ilginç olduğunu belirtir. Cloud’a karşı Gruen ise; yasanın, cinayete ilgili çeşitli prosedürleri detaylı bir yasa altında toplamak amacıyla çıktığını ve sözcüğün yine genel anlamıyla ele alındığını düşünür. Bkz.: J. D. Cloud, “The Primary Purpose of the *Lex Cornelia*”, **Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte** 86, 1969, s. 271-80; Erich S. Gruen, **Roman Politics and the Criminal Courts: 149 - 78 B.C.**, Cambridge, Harvard University Press, 1968, s. 261-2; Brighton, **a.g.e.**, s. 58-9.

⁷⁰¹ Örn.; Applebaum, **a.g.e.**, s. 163.

⁷⁰² Brandon, **a.g.e.**, s. 39-40.

adla adlandırmaları küçük bir ihtimaldir.⁷⁰³ Smith'in önerdiği "Israel" adı ise,⁷⁰⁴ elimizdeki verilerin eksikliğiyle bir tahminden öteye gitmemektedir. Bu noktada tek söyleyebileceğimiz, Dördüncü Felsefe gibi Sicarii'nin de kendini adlandırdığı isimle ilgili en ufak bir ipucumuzun olmadığıdır.

Sicarii'de 'yeni' olan, en başta geliştirdikleri taktiktir. Giysilerinin altına sakladıkları *sicalarıyla* kalabalıkların arasına karışıp, kolayca hedeflerini öldürerek kimliklerini gizleyebilen Sicarii, bu taktik sayesinde Kudüs'te, hatta Tapınak bölgesinde dahi faaliyet gösterebilmektedir. Öyle ki; önemli isimleri hedef aldığı görülen Sicarii'nin ilk kurbanı Tapınağın başrahibi Yonatan olmuştur. Iosephus, *Bellum*'da Yonatan'ı yalnızca *Sicarii*'nin öldürdüğünü söyler; *Antiquitates*'de ise cinayeti vali Feliks'in organize ettiğini ekler. Buna göre Feliks, eylemlerini eleştiren ve imparatora kendisini görevden almasını söyleyen başrahibi ortadan kaldırmak istemiş ve Yonatan'ın en yakın dostuna rüşvet vererek, onun aracılığıyla 'haydutlara' başrahibi öldürtmüştür.⁷⁰⁵ Hangi kaydın doğru olduğu tartışmalıdır;⁷⁰⁶ ancak her iki durumda da, sonuçta cinayetler büyük bir hızla devam eder⁷⁰⁷ ve çok geçmeden, muhtemelen özellikle hedef alınan üst sınıflar arasında, panik ve korku hakim olur:

"Yaratılan panik, felaketin kendisinden de beterdi; herkes, sanki savaş alanındaymış gibi, saat başı ölümü beklemekteydi. Erkekler, belli bir mesafeden düşmanlarını gözlüyor ve kendilerine yaklaşan dostlarına dahi güvenemiyordu. Yine de, tüm şüphelerine ve tetikliklerine rağmen, öldüler; suikastçıları oldukça süratli ve yakalanmadan kaçabilmede de bir o kadar hünerliydi."⁷⁰⁸

⁷⁰³ Rappaport burada, sekte de kendine Sicarii dediğini söyleyen Brighton'a karşı çıkmaktadır. Bkz: Brighton, **a.g.e.**, s. 57, 144; Rappaport, **a.g.e.**, s. 328. Rudich ise karşı görüşle, Sicarii'nin bu adı küçültücü bir sıfat gibi değil de onursal bir sıfat gibi alıp taşımış olabileceğini söyler; Rudich, **a.g.e.**, s. 253.

⁷⁰⁴ Smith, "Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation", s. 18.

⁷⁰⁵ Ioseph., **BJ**, II.256, Ioseph., **AJ**, XX.162-4.

⁷⁰⁶ Gabba, dini ve politik fanatizmin kitleleri sürüklediği böyle bir dönemde, *Sicarii*'nin eyleminin *Antiquitates*'te Feliks'e bağlanmasını 'gülünç' olarak değerlendirirken; Gabba, **a.g.e.**, s.145; Hengel ise başrahibi öldürmenin her iki tarafın da faydasına olduğuna dikkat çekerek, anlatıyı olası görmektedir; Hengel, **a.g.e.**, s. 351. Anlatıyı doğru kabul eden Goodman ise; kiralık tetikçiler şeklinde de hareket etmelerinden dolayı Sicarii'nin ideolojisiz olduğunu düşünür; Goodman, **The Ruling Class of Judea: The Origins of the Jewish Revolt against Rome A.D. 66-70**, s. 94-5.

⁷⁰⁷ *Antiquitates*'te bu artış, Yonatan'ın katillerinin cesaratsız bırakılmasından gelen cesarete bağlanır:

⁷⁰⁸ Ioseph., **BJ**, II.256-7.

Iosephus, bu sırada çeşitli sahte peygamberlerin etkinliklerinden de söz ederek, açık bir şekilde onları *Sicarii* ve diğer ‘haydut’ gruplarından ayırır. Dönemin genel olarak birbiri ardına süren başkaldırı eylemlerini ise şöyle anlatır:

“Bunlar susturulduğunda, bu kez, tıpkı hasta bir vücuttaki gibi, başka bir kısım iltihaplanıyordu. Düzenbazlar ve haydutlar birleşerek, halkı bağımsızlıklarını savunmaları için yüreklendirdiler ve Roma’ya boyun eğmeye devam eden her kim olursa öldürmekle tehdit edip; gönüllü şekilde köleliği kabul edenleri zorla vazgeçireceklerini söylediler. Kendilerini bölükler halinde ülkenin her yanına dağıtarak, zenginleri öldürüp evlerini yağmaladılar ve köyleri ateşe verdiler. Böylece taşkınlıklarının etkileri Iudaea’nın her yanında hissedildi ve savaş her gün daha da alevlendi.”⁷⁰⁹

Buradan da görülebileceği gibi, Galilaealı Iudas’ın ideolojisi, isyanlara rengini vermiştir; bağımsızlık için duyulan tutku, Roma’nın efendiliğini kabul etmeme ve Roma’ya boyun eğen Yahudileri doğrudan hedef tahtasına oturtma Dördüncü Felsefe’nin özelliklerindedir. Ayrıca daha önce Dördüncü Felsefe için de belirttiğimiz gibi, özellikle yanlış içindeki Yahudileri hedef alma, Makabilerden gelen bir miras olup, Hellenize olmuş Yahudilerle savaşan Makabileri hatırlatmaktadır. Çok geçmeden, ülkedeki bu kamplaşma ve çeteleşme haline üst sınıflar da katılır. Iosephus, özellikle de rahipler arasındaki ayrışmadan bahseder. Buna göre rahip aristokrasisi, muhtemelen başlangıçta kendilerini korumak amacıyla, kendilerine ‘çeteler’ tutmuş; zamanla bu çeteler de kendi çıkarları için kullandıkları bir kaba kuvvet unsuruna dönüşmüş ve bunların da birbiri arasındaki savaşla ülkedeki kaos ortamı, üst sınıfları da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Özellikle başrahip Ananias’ın işi; adamları aracılığıyla alt sınıftan rahiplerin geçim kaynağı olan *tithe* bağışlarına el koymaya kadar götürmesi, rahip sınıfları arasındaki kavgayı geri dönülmez boyutlara tırmandırmıştır.⁷¹⁰

⁷⁰⁹ Ioseph., **BJ**, II.264-5.

⁷¹⁰ Ioseph., **AJ**, XX.179-81, 206-7.

Festus'un ardından valiliğe gelen Albinus'un (M.S. 62 - 64) önce Sicarii'nin üzerine gitse de;⁷¹¹ daha sonra servet tutkusuyla toplumdaki kargaşayı önlemek yerine, kargaşanın taraflarından ayrı ayrı rüşvet alarak, kendisi de kaos ortamından çıkar sağlayacaktır. Iosephus, özellikle de eski başrahip Ananias'ın sunduğu cömert hediyelerle valinin yakın dostu olduğunu yazar. Böylece ülkenin en etkili isimlerinden biri olan Ananias'ın, Sicarii'nin hedef tahtasına yerleşmesi de uzun sürmez. Fakat bu kez Sicarii'nin suikasta değil, kaçırma yoluna başvurduğunu okuruz; Sicarii Ananias'ın oğlu Tapınak şefi Eleazar'ın katibini kaçıırır. Katibin salınması için ise Ananias'tan, valiyi hapisteki on Sicarii üyesini serbest bırakmaya ikna etmesini isterler. Ananias dostluğu sayesinde valiyi ikna edip tutsaklar salınınca, Sicarii bu yöntemi uygulamaya devam eder. Ananias ailesinden başka önemli kişileri kaçıırarak her seferinde yeni üyelerinin salınmasını sağlar. Iosephus'a göre Sicarii, bu şekilde yeniden ülkenin her yanında faaliyet gösterebilecek güce kavuşur. Bunun yanında ise Albinus'un göz yummasıyla her türden 'haydutluğun' arttığını okuruz, özellikle de giderayak hapisaneleri boşaltmasıyla sokaklarda tansiyon iyice yükselir, kamplaşmalar artar. Ardından gelen Florus zamanında ise büyük isyan başlayacaktır.

İsyana kadarki Sicarii anlatımına baktığımızda, Iosephus'un bu dönemde özellikle onların suikastlarını ve hançerlerini vurguladığını görürüz.⁷¹² Öyle ki; anlatımın ilerleyen bölümlerinde bir daha bunlardan söz edilmez ve Sicarii çeşitli suikastçılardan ziyade, bir lider altında örgütlü ve ideolojik bir grup olarak anlatılır. Birleşik Zealotlar algısına göre; Sicarii'nin aslında, Feliks'in kırsaldaki haydutlarla mücadelesi sonucu, taktik değiştirerek kentlerde suikastçılar şeklinde faaliyet göstermeye başlayan ve bu yeni taktiklerinden dolayı kendilerine Sicarii de denen Zealotlardan başka bir şey olmadığı düşüncesi artık geçerliliğini kaybetmiştir. Benzer şekilde Sicarii'nin *lestai* ile aynı olmadığını da görülmesinin ardından, Horsley Sicarii'nin yapısına dair yeni bir kuram geliştirerek, grubun eylemlerini modern çağın terör yöntemleriyle karşılaştırmıştır. Horsley'in *Sicarii* hakkındaki kuramı, pek çok

⁷¹¹ Ioseph., **AJ**, XX.204.

⁷¹² Brighton, **a.g.e.**, s. 145.

araştırmacı tarafından da kabul edilmiş olup, buna uygun şekilde genellikle *Sicarii*, ilk aşamada terör benzeri yöntemler kullanan bir oluşum olarak açıklanmaktadır.

Iosephus'un isyancılar için genel olarak *lestai* -haydutlar- ifadesini kullanması, onun isyancıları alelade suçlular gibi gösterme çabasıyla açıklanır. Bu bakışla bazı erken dönem araştırmacıları, *lestainin* yalnızca isyancıları küçümsemek için kullanılan bir etiket olduğunu düşünmüştür.⁷¹³ Horsley ise kelimenin yalnızca bir etiketten ibaret olmayıp, gerçek anlamıyla haydutlara da işaret ettiğini belirtir ve Iosephus'un sözcüğü genelde antik çağdaki "toplumsal haydutluk" fenomeni için kullandığını söyler. Hobsbawm'ın Avrupa'nın köylü toplumlarındaki haydutluk üzerine oluşturduğu bu kavramı⁷¹⁴ Horsley, Iudaea kırsallarına uyarlar. Buna göre, kırsal kesimlerde, zor şartlar altındayken toprak sahipleri ve otoriteyle sorunlar yaşandığında çeşitli boyutlarda çeteler oluşur. Bu çeteler genellikle şu özellikleri gösterir:

- Toprak sahipleri, paralı askerler ya da yönetici memurlar gibi zenginleri soyarlar; diğer köylülere ise zorunda kalmadıkça saldırmazlar. Köylülere dokunmamaları yalnızca yağmalanacak mala sahip olmadıkları için değil; aynı zamanda varlıklarını sürdürebilmeleri için onların destek ve korumasına ihtiyaç duymalarındandır.
- Silahlı olmaları, geçimlerini sağlamak için yaptıkları soygunlar içindir; bir çatışma durumu olmadıkça adam öldürmezler.
- Genellikle tanınırlar; hem onları yakalamaya ya da öldürmeye çalışan görevliler, hem de onları koruyan ve çoğunlukla da onları toplumsal adaleti sağlamaya çalışan kahramanlar olarak gören köylüler tarafından.
- Tanındıkları için de, gizli sığınakları olur; ki bunlar çoğunlukla dağlardadır, ve hayatlarının çoğunu bu sığınaklarda yaşarlar.⁷¹⁵

⁷¹³ Örneğin bkz.: Hengel, **a.g.e.**, s. 41-6; Black, **a.g.e.**, s. 51.

⁷¹⁴ Eric J. Hobsbawm, **Primitive Rebels**, New York, W.W. Norton & Co., 1965, s. 13-29; Eric J. Hobsbawm, **Bandits**, New York, Dell Publishing, 1969.

⁷¹⁵ Horsley,

Iosephus'un anlatısındaki *lestai* de, bu özelliklere uygun gözükmektedir.⁷¹⁶ Öte yandan Horsley, Sicarii'nin bu haydutlardan farklılığını vurgular:

- Toplumsal haydutluk fenomeni kırsala özgüken; Sicarii esas olarak kentte faaliyet gösterir.
- Sicarii silahlarını soygun için değil; suikast için kullanır.
- Haydutlar iyi tanınırken, Sicarii üyelerinin kimlikleri gizlidir.⁷¹⁷

Horsley, Hengel'in Sicarii'nin taktiklerini gerilla taktiklerine benzetmesine de karşı çıkar.⁷¹⁸ “Küçük bir askeri gücün, minimum güvenli kırsal üslerden, köylülerin desteği ve maksimum mobilite ile, belirli noktalarda, kendilerinden daha güçlü ve daha büyük bir güce karşı yaptıkları sürpriz saldırılar” şeklinde tanımladığı gerilla savaşı, Sicarii'den ziyade, örneğin Herodes'in ölümünün ardından çıkan isyancılar için⁷¹⁹ uygundur.⁷²⁰ Horsley, Sicarii'nin eylemlerinin ise en çok modern terör yöntemlerine benzediğini söylemiş ve bu tezi literatürde geniş kabul görmüştür.⁷²¹ Elbette, terör modern bir kavramdır; öyle ki kökünü Latince'deki *terrere* (korkutmak, dehşete düşürmek) fiilinden alan sözcük, günümüzdeki anlamıyla ilk kez on sekizinci yüzyılın sonunda kullanılmıştır.⁷²² Fakat tarihe bakıldığında, çok daha erken dönemlerden terör yöntemlerini kullanan grupların varlığı görülür ki; Sicarii de bunlardan biridir. Hatta

⁷¹⁶ Bkz.: Horsley, “Josephus and Bandits”; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 48-87. Horsley'in toplumsal haydutluk kavramı hakkında daha detaylı bilgi için bkz.: 3.2.2.1.4. *Lestai*.

⁷¹⁷ Horsley, “The Sicarii: Ancient Jewish "Terrorists"”, s. 438; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 200-1.

⁷¹⁸ Hengel, “Zeloten und Sikarier: Zur Frage der Einheit und Vielfalt der jüdischen Befreiungsbewegung 6-74 n. Chr.”, s. 193.

⁷¹⁹ Iosephus M.Ö. 4'teki isyanlar için “haydutvari savaş” (*lestrikon polemon*) der: Ioseph., **AJ**, XVII.285; Ioseph., **BJ**, II.65.

⁷²⁰ En uygun olduğu yer ise Makabilerin isyanıdır: Bkz. Horsley, **a.g.e.**, s. 438; **1. Makabiler**, II.28-30, 43, III.16, 23-4; **2. Makabiler**, VIII.5-7.

⁷²¹ Rudich, Iosephus'un Sicarii anlatımının modern teröristleri anımsattığını ve Sicarii teriminin Roma İudaea'sında modern teröristlerden çok da farklı olmadığını söyler: Rudich, **a.g.e.**, s. 253, 259. Rappaport da bu erken dönemde Sicarii'nin faaliyetlerini “kentsel terörizm” olarak tanımlar: Rappaport, **a.g.e.**, 337. Ayrıca bkz.: Brighton, **a.g.e.**, s. 149-50 ve Horsley'den evvel Sicarii'ye bir “terörist grup” diyen Smith, **a.g.e.**, s. 14.

⁷²² Fransız Devrimi sırasında, François-Noël Babeuf tarafından; detaylar için bkz.: R.R. Palmer, **The Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America 1760–1800**, Princeton University Press, 2014, s. 544–567.

terörizm tarihi kapsamındaki çalışmalarda Sicarii, Haşhaşiler ile birlikte en erken örneklerden biri olarak geçmektedir.⁷²³

Horsley, Sicarii'nin terör yöntemlerine benzer taktiklerini şöyle sıralar:

1. Seçilmiş, sembolik suikastlar
2. Daha genel suikastlar ile birlikte, zenginlerin mal ve mülküne yıkım ve yağmalar
3. Adam kaçırmalar⁷²⁴

Sicarii'nin isyan öncesinde en öne çıkan eylem biçimi suikastlarıdır. Fakat Sicarii bunu, modern terörizmin sıklıkla başvurduğu gibi, toplumda kaos yaratmak amacıyla rastgele masum halkı hedef alan saldırılar şeklinde yapmaz. Bunun yerine hedefleri, toplumda en yüksek etkiyi yaratacak, özenle seçilmiş önemli kişilerdir. Ayrıca Iosephus'tan gördüğümüze göre, bu aşamada Sicarii doğrudan Romalılara da saldırmaz; bunun yerine Roma egemenliğindeki düzenin temsilcisi olan ve Roma'yla işbirliği içindeki Yahudileri hedef alır.⁷²⁵ Öyle ki; Sicarii'nin ilk kurbanı olan başrahip Yonatan, bu stratejilerini en güzel gösteren örnektir. Yonatan'ın babası eski başrahip Ananus'tur ve aile Iudaea'nın en önemli ailelerinden biri olup; Ananus'un beş oğlu da ayrıca başrahiplik yapmıştır. Sicarii Yonatan'ı öldürmekle, Roma egemenliğindeki düzenin en önemli dini ve politik temsilciliğine darbe vurmaktadır. Horsley verilen mesajın çift yönlü olduğunu söyler; hem yönetici sınıflarda korku yaratılmakta, hem de halka bu yöneticilerin güçsüzlüğü gösterilmektedir. Benzer şekilde, ikinci eylem şekli olan ve kırsalı kapsayan daha genel yağma ve suikastlarla da, zenginlerin evleri

⁷²³ Bkz. Terörizmin Prehistoryası başlığı altında; Gérard Chaliand, Arnaud Blin, "Zealots and Assassins", **The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda**, Ed. Gérard Chaliand and Arnaud Blin, University of California Press, 2007, s. 55-78 (Makale literatürdeki birleşik Zealotlar kabulüne göre kaleme alınmış, Sicarii ve Zealotlar eş anlamlı olarak kullanılmıştır.); Jonathan Fine, "Political and Philological Origins of the Term 'Terrorism' from the Ancient Near East to Our Times", **Middle Eastern Studies** 46, Taylor & Francis, 2010, s. 271.

⁷²⁴ Horsley, **a.g.e.**, s. 439.

⁷²⁵ Iosephus kurbanlardan yalnızca Yonatan'ın adını verir, ama hem suikastlerin bayram zamanlarındaki kalabalıkların arasında işlenmesi, hem de takip eden, isyancıların kendi insanlarını öldürdüğü anlatımı Sicarii'nin hedefinin Yahudiler olduğunu gösterir: Brighton, **a.g.e.**, s. 57; Rudich, **a.g.e.**, s. 260.

yağmalanıp, Roma yanlılarının öldürülmesiyle; bir yandan elitlere ceza, uyarı ve caydırıcılık hedeflenirken, diğer yandan köylülere seçkin sınıfın yenilebilirliği mesajı verilir.⁷²⁶ Bu eylemler özellikle de, büyük toprak sahiplerinin kiracısı olan çiftçiler ve topraksız gündelikçi işçilerin, geçimlerini bağlı oldukları toprak sahiplerine duydukları bağlılık ve korkunun azalmasında etkili olmalıdır. Üçüncü eylem biçimi olan pragmatik amaçlarla önemli kişileri kaçırmaları da yine, modern terörizmde çok başvurulan bir yöntemdir.⁷²⁷

Iosephus, bu aşamada Sicarii'nin ideolojisine dair herhangi bir bilgi vermez, ama anlatısının ilerleyen bölümlerinde Sicarii'nin de, liderlerinin soyundan geldiği Iudas'ın Dördüncü Felsefesi'nin ideolojisini izlediği görülür. Iudas'ın sectiyle Sicarii arasındaki devamlılığın boyutu tartışma konusudur; ancak bir noktada mevcut koşullar altında devam edilemeyeceği görülmüş ve Sicarii'yi oluşturacak yeni taktikler hayata geçirilmiş olmalıdır. Rappaport artık “*Robin Hoodculuktan*” kentsel terör yöntemlerine geçmeleri gerektiğini gördüklerini söyler. Smith de, Galilaealı Iudas'ın oğulları Yakup ve Simon'un çarmıha gerilmesinin, yeni liderlerin yolunu açtığını belirtir; belki de bu yeni liderler Sicarii'ye dönüşümün de sorumlusudur.⁷²⁸

Sicarii'nin isyanın başlangıcındaki en önemli etkisi ise; toplumsal düzenin çöküşüne katkısıdır. Iosephus'tan, Sicarii'nin suikastlarıyla, elit sınıf arasında nasıl büyük bir korku yarattığını okuruz. Çok geçmeden Iosephus, başrahip ve diğer elit sınıf üyelerinin de kendileri için çeteler tuttuklarını yazar. Bu çeteler yalnızca sahiplerinin koruyuculuğunu yapmaz; aynı zamanda birbirleriyle ve diğer sınıflardan gruplarla da sahipleri çıkarına savaşarak, kaos ortamının bir bileşeni olurlar. Örneğin başrahip Ananias'ın, adamlarını *tithe* bağışlarının tutulduğu depolara gönderip,

⁷²⁶ Horsley, **a.g.e.**, s. 439-41. Bu noktada karşı görüşte olan Rappaport, Sicarii'yi “kentsel terörizm” ile ilişkilendirerek, onların kırsaldaki eylemlerini kabul etmez. Sicarii'nin kırsalda da etkinlik göstermesine dayanak; yukarıda alıntıladığımız Iosephus'un isyancıların bölükler halinde ülkenin her yanına dağılıp, Roma yanlısı zenginleri öldürüp mallarını yağmalamalarını anlattığı pasaj ile Sicarii için kullandığı “Ayrıca sıkça silahlarıyla düşmanlarının köylerine gidip yağma yapıyorlardı.” ifadesidir. Rappaport, buralarda Iosephus'un, bilinçli olarak Sicarii'yi haydutlarla karıştırarak; haydutların Iudaea'yı harap etme suçuna Sicarii'yi de ortak etmek istediğini söyler: Rappaport, **a.g.e.**, s. 327-8.

⁷²⁷ Horsley, **a.g.e.**, s. 441.

⁷²⁸ Smith, “The Troublemakers”, s. 516.

rahiplerin geçim kaynağı olan bu bağışlara zorla el koyduğunu okuruz. Başlangıçta kendilerine yöneltilen tehdit, elit sınıflar arasında işbirliğinden ziyade, daha çok kırılma yaratmıştır, öyle ki; Kudüs her gün, çetelerinin birbirleri arasındaki çatışmalara sahne olur. Yani elitler, tuttıkları çetelerle Sicarii terörünü önlemek yerine; toplumdaki şiddeti daha da artırarak sosyal yapının çöküşüne giden sürecin bir parçası olmuş ve şiddet daha fazla şiddeti körüklemiştir. Böylece Sicarii, hem kendi şiddetiyle doğrudan, hem de yol açtığı şiddetle dolaylı olarak toplumsal düzenin çöküşünde çok büyük bir rol oynamıştır.⁷²⁹ Lenin bir ihtilalin koşullarını anlatırken şöyle der:

“Bir ihtilalin gerçekleşmesi için, yalnızca alt sınıfların mevcut düzende yaşamak istememesi yeterli değildir; aynı zamanda üst sınıfların da mevcut düzen içinde yaşayamaz durumda olmaları gereklidir.”⁷³⁰

Sicarii'nin isyan öncesinde oynadığı rol de, tam da buna hizmet etmiştir. Üst sınıflar da kendi arasında bölünmüş, çeteleriyle yağma ve çatışma ortamına katılmıştır. Yönetici sınıftaki bu çözünme, isyanı da beraberinde getirmiştir.⁷³¹ Iosephus, Bellum'un son kitabında şöyle söyler:

“Kötülük hayatın her yanına yayılmıştı; hem özel hayata hem de toplumsal hayata, dahası; insanlar Tanrı'ya saygısızlık ve diğerlerine haksızlık etmede birbirleriyle yarışyordu; güç sahipleri halkı eziyor ve halk da güç sahiplerini mahvetmek için can atıyordu. Bir grup tiranlık peşindeyken, diğer grup şiddet ve zenginlerin mallarını yağmalama peşindeydi. Ve Sicarii bu kendi soydaşına karşı kanun tanımazlık ve zalimliğin ilk örneğini oluşturmuştu...”⁷³²

Iosephus'un isyan öncesinde Sicarii'nin rolüne yaptığı bu vurgu, haksız bir vurgu değildir. Bununla birlikte göreceğimiz gibi, isyan öncesine kıyasla Sicarii, isyanın başında oldukça sınırlı bir rol oynayacak ve daha sonra ise Masada'ya kadar isyan sahnesinden tamamen çekilecektir.

⁷²⁹ Horsley, **a.g.e.**, s. 450-2; Rappaport, **a.g.e.**, s. 324.

⁷³⁰ Vladimir Ilyiç Lenin, "The Collapse of the Second International," **Collected Works**, C.21, Moscow, 1967, s. 213.

⁷³¹ Goodman yönetici sınıflardaki çözünmeyi isyanın en önemli sebebi olarak görür: Goodman, **a.g.e.**

⁷³² Ioseph., **BJ**, VII.260-2.

3.2.3.2. Menahem Önderliğinde Sicarii

Bilindiği gibi Festus'un ardından, Iosephus'un valilerin en kötüsü dediği Florus gelmiştir. Caesarea'da pagan halkla Yahudiler arasında çıkan kavganın yarattığı gerilimin üzerine, bir de Florus'un Tapınak hazinesinden yararlanma girişimi eklenince, zaten patlamak üzere olan halk iyice çileden çıkmış; Florus'ansa tepkilere, Kudüs'e getirdiği ordularıyla birlikte halka saldırarak yanıt vermesi, ipleri iyice koparmıştır. Florus'un askerleriyle Tapınağa girme girişimi, Yahudiler tarafından son anda önlenir ve Florus Caesarea'ya çekilirken, Yahudiler büyük isyanı başlatır; ki isyanın bu başlangıç aşamasında Sicarii de önemli rol oynar. Kudüs'de Tapınak şefi Eleazar önderliğindeki rahipler, imparator adına yapılan günlük sunulara son vererek bir nevi Roma'ya savaş ilan ederken; Masada'da ise Roma garnizonu katledilip kale alınır ve Galilaealı Iudas'ın oğlu (veya torunu) olan Menahem liderliğinde bir grup Sicarii, buradaki Herodes'in kraliyet cephaneliğiyle silahlanır. Iosephus önce şöyle yazar:

“Ve savaşın en ateşli savunucularından bazıları toplanıp, Masada denen kaleye bir saldırı düzenlediler ve hileyle kalenin hakimiyetini ele geçirdiler. Buradaki Romalı muhafızları katledip, onların yerine kendi garnizonlarını yerleştirdiler.”⁷³³

Iosephus ardından yeniden Kudüs'e döner ve rahiplerin ilan ettiği savaş karşısında, Eleazar'ın babası, başrahip Ananias önderliğindeki aristokrasinin yardım talebinde bulunduğunu ve kral Agrippa'nın kente bir ordu gönderdiğini belirtir. Kentteki Roma birlikleri ve bu ordu ile birlikte, barış taraftarları ile isyancılar arasında savaş başlar. Çatışmalarla geçen bir haftanın sonunda ise Iosephus, bayram dolayısıyla kente gelen ve aralarında birçok Sicarii'nin bulunduğu Yahudilerin de isyancı tarafta savaşa katıldığını söyler. Bu yeni katılımlarla, isyancılar kısa sürede barış yanlılarını bastırır; kral Agrippa'nın sarayı ve başrahip Ananias'ın eviyle birlikte, devletin borç arşivlerini de yakarlar. Kaçmayı başaran soylular ve askerler Herodes'in sarayına

⁷³³ Ioseph., **BJ**, II.408.

sığınırken; isyancılar bu sırada Antonia Kalesi'ni kuşatıp alır ve ardından Herodes'in sarayını da kuşatırlar. Iosephus bu noktada Menahem önderliğindeki Sicarii'nin Masada'dan Kudüs'e geldiğini yazar:

“Bu sırada, Galilaealı Iudas'ın -şu eskiden, Quirinius zamanında, Yahudileri, Tanrı varken Romalıları efendi olarak tanıdıkları için azarlayan gözüpek liderin- oğlu Menahem, yanına aldığı dostlarıyla birlikte Masada'da, Herodes'in cephaneliğine daldı ve takipçileriyle diğer haydutlar için silahlar edindi. Ardından, adamlarının koruması eşliğinde Kudüs'e gerçek bir kral gibi döndü, devrimin lideri haline geldi ve sarayın kuşatmasını yönetti.”⁷³⁴

Sonunda Agrippa'nın ordusuna ve Yahudilere çekilme şansı tanınır; ki Agrippa'nın ordusunun da çoğunluğunun Yahudi olduğu düşünüldüğünde, isyancılar onlar arasından taraflarına geçenler olacağını hesap etmiş olmalıdır;⁷³⁵ nitekim ileride anlatıda da Agrippa'nın ordusundan isyancıların saflarına geçen askerlerden bahsedilir. Çekilmelerine izin verilmeyen Romalıların kalelere sığınır. Menahem'in takipçileri, bırakılan silah ve teçhizatları alıp, sarayı ateşe verirler. Ertesi gün Menahem'in takipçilerinin, barış kanadının lideri, ama aynı zamanda isyanı başlatan Tapınak şefi Eleazar'ın da babası olan başrahip Ananias'ı yakalayıp öldürmeleri ise, Menahem'in de sonunu getirecektir:

“Ertesi gün, başrahip Ananias ve kardeşi Hezekiyah saklandıkları, sarayın altındaki kanalda haydutlar tarafından bulunup öldürüldüler. ...Ancak kalelerin düşüşü ve başrahip Ananias'ın öldürülmesi Menahem'i öyle kibirlendirdi ve gaddarlaştırdı ki; kendisinin liderlikte rakipsiz olduğuna inandı ve tahammül edilemez bir tirana dönüştü. Bunun üzerine Eleazar'ın takipçileri ona karşı ayaklandılar; birbirlerine, özgürlük aşkıyla Romalıları karşı ayaklandıktan sonra, bu özgürlüğü bir Yahudi cellada kurban etmemeleri ve şiddeti hariç tutulsa bile yine de kendilerinden çok daha aşağıda olan birine, efendi olarak katlanmamaları gerektiğini söylediler; illa bir liderleri olması gerekirse de, tüm seçenekler Menahem'den daha iyi olurdu. Bu nedenle Menahem kral gibi şatafatlı giysilerle ve yanındaki fanatik takipçileriyle ibadet için Tapınağa geldiğinde, ona saldırmak üzere plan kurdular.”⁷³⁶

⁷³⁴ Ioseph., **BJ**, II.433-4.

⁷³⁵ Rudich, **a.g.e.**, s. 264.

⁷³⁶ Ioseph., **BJ**, II.441-4.

Böylece Eleazar'ın önderliğinde rahipler ve bir grup halk Menahem ve takipçilerine saldırır. Menahem yakalanır ve grubunun çoğu öldürülür; Menahem de işkencelerin ardından aynı sonu yaşar. Az sayıda kaçmayı başaranlar ise; Menahem'in yeğeni Eleazar liderliğinde kentten çıkıp, Masada Kalesi'ne çekilirler; ki isyanın sonuna kadar da burada kalacak, bir daha aktif direnişe katılmayacaklardır. Görüldüğü gibi Iosephus, anlatısında başlangıçta Menahem'in takipçilerini en fanatikler olarak belirtse de, grup adı vermez. Ancak Bellum'un son kitabında Masada'daki bu grubun Sicarii olduğunu belirtir ve Eleazar'ın da Sicarii'nin lideri olduğunu söyler.⁷³⁷ Gerek "en fanatikler" ifadesi, gerekse de anlatısında sonradan kurduğu Sicarii bağı üzerinden çıkarımla ve retorik incelemelerle araştırmacılar; söz konusu grubun Sicarii olduğunu belirtirler.⁷³⁸ Bununla birlikte, Menahem Sicarii'nin tek lideri olmak zorunda da değildir;⁷³⁹ çünkü görüldüğü gibi Iosephus, Menahem henüz Masada'dayken de Kudüs'te isyana katılan Sicarii üyelerinden söz etmektedir.

Masada'daki cephanelikten aldıkları silahlarla donanan Sicarii, güçlü ve gösterişli bir şekilde Kudüs'e girer ve burada, isyanı başlatan rahipler grubuyla ittifak yapar. Çok geçmeden, muhtemelen radikal ve baskın karakterleri ve güçlü askeri donanımları sayesinde, isyanın lideri konumuna gelirler. Fakat bu baskınlık ve radikallikleri aynı zamanda kısa sürede sonlarını da getirir. Grubun başrahip Ananias'ı öldürmesi, aslında daha önceki suikastlarının bir devamı niteliğindedir.⁷⁴⁰ Tıpkı ilk kurbanları başrahip Yonatan gibi; başrahip Ananias da Roma egemenliğinin dini ve politik simgesidir. Hatta artık bir simgeden daha fazlasıdır da; Ananias doğrudan Roma'yla barış yanlılarının da lideridir. Ve Sicarii pragmatikten çok radikaldir; öyle

⁷³⁷ Ioseph., **BJ**, VII.252-3.

⁷³⁸ Rudich, **a.g.e.**, s. 254; Brighton, **a.g.e.**, s. 64-9; Rappaport, **a.g.e.**, s. 329. Bu yazarlardan daha erken dönemde yazan Horsley hem bu noktayı hem de Masada'yı alanın Sicarii olup olmadığını belirsiz bırakmıştır. Horsley, Masada'nın alındığı pasajda Menahem'den bahsedilmediğini belirterek, Menahem'in daha sonra grubuyla gelip, kaledeki isyancılarla savaşarak cephaneliği almış olabileceğini söyler: Horsley, **a.g.e.**, s. 453-4. Horsley'e karşı çıkan Rappaport ise, Menahem'in Herodes'in cephaneliğine bir çatışmayla girdiğine dair hiçbir iz bulunmadığını söyleyerek, kaleyi alan grubun Sicarii olduğunu vurgular: Rappaport, **a.g.e.**, s. 329.

⁷³⁹ Bkz. Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 212.

⁷⁴⁰ Zeitlin, **a.g.e.**, s. 261; Zeitlin, "Zealots and Sicarii", s. 396; Horsley, **a.g.e.**, s. 454.

ki, “herhangi bir ölümlünün efendiliğini kabul etmeme” mottolarıyla, ittifak yaptıkları rahip kanadın düşmanlığını kazanmayı göze alabilmiş ve aynı zamanda isyanı başlatan rahip kanadının lideri Eleazar’ın da babası olan Ananias’ı, ilkelerine uygun şekilde, öldürmüşlerdir.

Büyük isyanın başlatıcısı Tapınak şefi Eleazar, her ne kadar kendisini babasından ayıştırmış olsa da; Sicarii’nin babasını ve amcasını öldürmesi onu öfkelenmiştir olmalıdır.⁷⁴¹ Hatırlanacağı gibi daha önce de Sicarii, Ananias’ın aile üyelerini kaçırmış ve salıverilmeleri için Ananias, valiyi hapisteki Sicarii üyelerini serbest bırakmaya ikna etmek zorunda kalmıştı; ki bu şekilde ilk kaçırılan kişi, bizzat Eleazar’ın katibiydi. Daha önce katibini kaçırmış, şimdi babasıyla amcasını öldürmüş ve isyanı başlatan kendisiyken, sonradan gelerek isyanın liderliğini ele almış bu gruba karşı, Eleazar’ın tahammül sınırının aşıldığını düşünebiliriz. Iosephus’un pasajına göre, Menahem’in tiranvari tavırları da, isyanı başlatan rahipler grubunda rahatsızlık yaratmaktadır. Öyle ki; Roma’nın efendiliğini kabul etmemek için ayaklanmışken, yeni bir efendiye tahammülleri yoktur. Eğer gerçekten böyleyse, Sicarii arasında dahi Menahem’den rahatsız olanlar olduğunu düşünebiliriz; çünkü grubun mottosu ölümlü efendilere karşı iken, kralvari bir lider istemeyeceklerdir. Tabii bu, elbette bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi Menahem’i mesih olarak görüyorlarsa mümkün değildir; bu durumda Menahem kurtarıcı kralları olacaktır. Smith, Menahem’in öldürülme nedenlerine iki grup arasındaki politik rekabeti ve isyanı başlatan rahipler grubunun, Sicarii’nin daha önceki kanlı eylemlerini onaylamamasını ekler.⁷⁴² Zeitlin ise; en önemli neden olarak radikal yaklaşımlarını görür. Öyle ki; Menahem’in grubu yalnız Roma’ya değil; başrahiplerin otoritesine de karşıdır, isyanı başlatan rahipler grubu ise bu kadar radikal değildir ve Sicarii’nin kıyımlarından ürkererek, onları aradan çıkarmak istemiştir.⁷⁴³ Zeitlin’e göre Menahem’in tiranlığı da, Iosephus’un - muhtemelen kendisinin de içerisinde olduğu-⁷⁴⁴ rahipler grubunun eylemini haklı

⁷⁴¹ Horsley, **a.g.e.**, s. 454-5; Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 213; Rudich, **a.g.e.**, s. 265

⁷⁴² Smith, **a.g.e.**, s. 508.

⁷⁴³ Zeitlin, “Zealots and Sicarii”, s. 396.

⁷⁴⁴ Bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 518.

çıkarmak için bilinçli olarak çizilmiş bir portredir.⁷⁴⁵ Ne yazık ki elimizdeki kısıtlı verilerle hangi görüşün doğru olduğunu bilemiyoruz. Her ne sebeplerleyle de, sonuçta Sicarii birkaç haftanın sonunda⁷⁴⁶ Kudüs'ten atılmıştır. Çoğu öldürülmüş, kaçmayı başaran az sayıdaki üye ise bir daha isyana dahil olmamak üzere Masada'ya çekilmiştir. İsyana giden süreçte ve isyanın başında oynadıkları büyük rol, böylece bir anda son bulmuştur. Rappaport'un dediği gibi: “Hamurun mayasıydılar, ama hamur kabarcınca dışarı atıldılar.”⁷⁴⁷

3.2.3.3. Masada'da Sicarii

Menahem'in ve pek çok takipçisinin Kudüs'te öldürülmesinin ardından, kaçmayı başaran bir avuç Sicarii, Menahem'in yeğeni Eleazar ben Yair önderliğinde Masada Kalesi'ne döner ve savaşın sonuna kadar da burada kalırlar. Açıkça ki bu noktadan sonra Kudüs'teki isyancılarla bağlarını kesmiş ve isyanda rol almamışlardır.⁷⁴⁸ Buna uygun şekilde isyan boyunca da Bellum'da Sicarii'den yalnızca birkaç pasajda söz edilir. Bunların ilki, Simon bar Gioras'ın Masada'ya sığınması üzerinedir. Hatırlanacağı gibi, Kudüs'te isyancıların Agrippa ve Roma'nın güçlerini yenmeleri üzerine, Syria valisi Cestius bölgeye sefer düzenlemiş, ancak o da ciddi bir yenilgiye uğrayınca, Yahudiler arasında savaş yanlılığı iyice güç kazanmış ve bu noktada bazı ılımlı elitler savaş kanadına geçerek, isyanın yönetimini üstlenmişti. Cestius'un yenilgisinde büyük rol oynayan radikal Simon bar Gioras'a yönetimde herhangi bir yer verilmemiş; o da Samaria'da, topladığı pek çok ihtilal yanlısıyla birlikte, zenginlerin evlerini yağmalayarak 'haydutluk' yapmaya devam etmişti. Simon'un artan gücü üzerine Iosephus, ılımlı elit yönetimin başındaki Ananus'un bu tirana karşı bir ordu göndermesi üzerine, Simon'un takipçileriyle birlikte Masada'ya kaçtığını yazar:

⁷⁴⁵ Zeitlin, **a.g.e.**, s. 396.

⁷⁴⁶ Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 214.

⁷⁴⁷ Rappaport, **a.g.e.**, s. 338.

⁷⁴⁸ Zeitlin, **a.g.e.**, s. 395-6; Zeitlin, “Masada and the Sicarii”, s. 304; Smith, “Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation”, s. 19.

“Ananus ve diğer yöneticiler tarafından üzerine bir ordu gönderildiğinde, o, yanındakilerle birlikte, Masada’daki haydutların yanına kaçtı ve Ananus ve diğer düşmanları ortadan kaldırılabildiği kadar burada kalarak, (Masada’daki haydutların) Idumaea’ya yaptıkları yağmalara katıldı. Ardından, katillerin sayıları ve sonu gelmeyen yağmalar yüzünden Idumaealıların yöneticileri de bir ordu oluşturup, köylerini garnizonlandırdı.”⁷⁴⁹

Bu pasajın sonrasında IV. kitaba kadar Sicarii’den söz edilmez. IV. kitapta ise önce Sicarii’nin, Masada’nın kuzeyindeki Engaddi kentine düzenledikleri akını okuruz:

“Sicarii denen grup, orayı (Masada’yı) ele geçirmişti ama bu zamana kadar yalnızca erzak ihtiyaçlarını sağlamak için çevreye akınlar düzenlemekten fazlasını yapmamışlardı. Korktukları için, geniş çaplı yağmalara girişmiyorlardı. Ama Roma ordusunun (beklemede ve) hareketsiz olduğunu, ayrıca Kudüs’teki Yahudilerin de kendi içlerinde ve tiranlıkla bölündüğünü öğrendiklerinde, daha büyük suçlara kalkıştılar. Pesah bayramı sırasında...geceleyin yoldaki Yahudilere katılıp, Engaddi adında küçük bir kenti istila ettiler. Kenti savunabilecek durumda olanları, silahlarını kapıp birleşmeden evvel, dağıtıp kentten atarlar; kaçması daha zor olan, yedi yüzün üzerinde kadın ve çocuğu ise öldürdüler. Evleri yağmalayıp, ekinlerin en olgunlaşmışlarını topladıktan sonra, yağmalarıyla birlikte Masada’ya geri döndüler. Kalenin çevresindeki köyleri yağmalayıp tüm bölgeyi harap ettiler; bu sırada da her yandan, az denilemeyecek sayıda ve en az onlar kadar çürümüş başkaları da aralarına katılıyordu.”⁷⁵⁰

Josephus’un bildirdiğine göre, M.S. 68 yılında, ülkede artan haydutluk faaliyetleri kapsamında Sicarii de Engaddi’de, hem de Pesah bayramında Yahudilere saldırmıştır. Anlatıda bir sonraki geçişleri yine Simon’un faaliyetleri kapsamındadır. Sicarii, Masada’ya gelen Simon’a karşı önce şüpheyle yaklaşmıştır:

“Başlangıçta ondan şüphelendiler. Bu nedenle, kendileri kalenin üst kısmında yaşarken; kadınlarla birlikte onu, kalenin aşağı kısmına aldılar. Fakat sonrasında, hem onun samimiyeti hem de güvenilir görüntüsünden, yağma faaliyetlerine onu da kattılar; birlikte dışarı çıkıyor ve Masada çevresini harap ediyorlardı. Ama (Simon) onları cesaretlendirmeye çalıştıysa da, daha büyük girişimler için ikna edemedi. Kaleye alıştıkları

⁷⁴⁹ Joseph., **BJ**, II.653-4.

⁷⁵⁰ Joseph., **BJ**, IV.399-405.

için, eskiden olduğu gibi, sığınaklarından çıkmaya korkuyorlardı. Ama bir tiranın özelliklerini taşıyan ve büyük girişimler hedefleyen Simon, Ananus'un ölüm haberini alınca dağlık bölgelere gitmek üzere (Masada'dan) ayrıldı, ve kölelere özgürlük, özgürlere de ödül vaadederek her yandan birçok serseriye yanına topladı.”⁷⁵¹

Ve son olarak Iosephus, Simon'la savaşmaya giden Idumaealılarının, yokluklarında Masada'daki Sicarii'nin akınlarına karşı korunmak için birçok erkeği kentlerde bıraktıklarını söyler.⁷⁵² Anlaşılan Sicarii, Idumaealılara önlem aldırarak kadar güçlüdür. Bundan sonra ise, anlatıda Kudüs düşene kadar bir daha Sicarii'den söz edilmez. Brighton bu dönemde, Sicarii'nin artık herhangi bir haydut grubu gibi anlatıldığına dikkat çeker. Anlatıda ne isimlerinden, ne hançerlerinden ne de ideolojilerinden bahsedilmektedir. Sicarii artık, Iudaea'yı talan eden adsız haydutlardan biridir yalnızca. Ayrıca Simon ile birlikte hareket etmiş, Menahem'in ardından yeni bir tirana kapılarını açmışlardır; Menahem'i desteklemedeki körlükleri, Simon'a destekleriyle devam etmektedir.⁷⁵³

Sicarii'nin isyana giden süreçte ve isyanın başlangıcında “savaşın en ateşli taraftarları” iken; nasıl olup da Kudüs'ten kovulduktan sonra bu derece savaştan uzak kalmış oldukları merak konusudur. Rudich Sicarii'nin, tıpkı Hasmoniler döneminde Essenilerin, rahipsel kurumlarla bağlarını tamamen koparıp çöle çekilmeleri gibi; Sicarii'nin de Kudüs'teki gruplarla bağlarını kesip, kendilerini Masada'da izole ettiğini söyler. Bu kopuşun olası nedenlerini Sicarii'nin öyküsünün sonunda ele alacağız. Şimdi Masada'daki son perdeyi inceleyelim.

⁷⁵¹ Ioseph., **BJ**, IV.505-8.

⁷⁵² Ioseph., **BJ**, IV.516.

⁷⁵³ Brighton, **a.g.e.**, s. 84-92.

3.2.3.3.1. Masada Kuşatması'nın Tarihselliği

Kudüs'te her şey sona erip, kent ve Tapınak yıkılıp, isyan bastırıldıktan sonra, Sicarii bir kez daha; bu kez savaşın görkemli kapanış sahnesinin öznesi olur. Hatırlanacağı gibi, Flavius Silva'nın M.S. 73 yılında, X. lejyon eşliğinde Masada Kalesi'ne yaptığı kuşatma ile açılan son perde, Sicarii'nin toplu intiharıyla kapanır.⁷⁵⁴ Iosephus'un eserinin en dramatik anlatısını oluşturan Masada'daki bu toplu ölüm sahnesi, aynı zamanda mitleşerek, Zealot İsyanı'nın en popüler hikayesi haline gelmiştir. Bunun sonucunda Masada'ya bakış da, mit ile gerçek; kahramanlık ile pes ediş; propaganda ile tarih arasında geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bazıları onda soylu bir kahramanlık görür;⁷⁵⁵ bazılarıysa çılgın bir fanatiklik.⁷⁵⁶ Masada anlatısına kahramanlık çerçevesinden bakış, özellikle de anlatının, modern İsrail'in ulusal kimliğinin güçlenmesine katkı koyuşuyla yaygınlaşmıştır. Masada örneğinde Yahudiler, bağımsızlıklarının bir sembolünü ve ne olursa olsun boyun eğmemenin gururunu bulur. İsrail ordusunun sloganlarından biri, ulusun Masada direnişiyile kurduğu bağı özetler: "Masada bir daha düşmeyecek!"⁷⁵⁷ Elbette her mitte olduğu gibi, Masada da mitleştirilirken, anlatıdaki bazı noktalar özellikle vurgulanmış; bazı boşluklar doldurulmuş, bazı noktalarsa dışlanmış.⁷⁵⁸ Bu nedenle Masada'nın

⁷⁵⁴ Bazı araştırmacılar Masada'nın düşüşünün M.S. 74 yılı olabileceğine işaret etse de; M.S. 73 yılı daha olası görünmektedir. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz.: Brighton, **a.g.e.**, s. 131-2.

⁷⁵⁵ Bkz. Louis H. Feldman, "Masada: A Critique of Recent Scholarship", **Christianity, Judaism, and Other Greco-Roman Cults: Studies for Morton Smith III**, Ed. Jacob Neusner, Leiden, Brill, 1975, s. 237; Rajak, **a.g.e.**, s. 220; Yadin, **a.g.e.**, s. 3, 265.

⁷⁵⁶ Bkz. David J. Ladouceur, "Josephus and Masada", **Josephus, Judaism, and Christianity**, Ed. Louis H. Feldman, Gohei Hata, Detroit, Wayne State University Press, 1987, s. 101; Honora Howell Chapman, "Spectacle and Theater in Josephus's *Bellum Judaicum*" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Stanford University, 1998, s. 6.

⁷⁵⁷ Slogan orijinalinde, Lamdan'ın 1927 yılında yazdığı bir şiirin dizesidir; bkz.: Tessa Rajak, "Josephus, Jewish Resistance and the Masada Myth", **Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East**, Culture and History of the Ancient Near East 85, Ed. John J. Collins, J.G. Manning, Leiden, Brill, 2016, s. 222.

⁷⁵⁸ Zerebavel, bu kapsamda Iosephus'un sessiz kaldığı yerlerin "süslediğini" ve Masada'dakilerin cesaretine odaklanmak için bazı noktaların çıkarıldığını belirterek; "intihar" kelimesinden de kaçınılarak, bunun yerine "şehitlik" ifadesinin tercih edildiğini söyler. Bkz.: Yael Zerubavel, "The Death of Memory and the Memory of Death: Masada and the Holocaust as Historical Metaphors," **Representations** 45, 1994, s. 76-7; Rudich, **a.g.e.**, s. 278. Masada mitinin oluşumu ve sosyolojik bir analizi için bkz.: Nachman Ben-Yehuda, **The Masada Myth: Collective Mythmaking in Israel**, Madison, University of Wisconsin Press, 1995; Nachman Ben-Yehuda, **Sacrificing Truth:**

kahramanları olan Sicarii'yi doğru anlayabilmek için, bu mitsel örtüyü kaldırmak ve arkeolojik verilerin de eşliğiyle Iosephus'un tanıklığını incelemek gerekmektedir.

Hatırlanacağı gibi Eleazar ben Yair; Romalıların surda gedik açıp çekildikleri gece, takipçilerine iki konuşma yapmış ve onlara, gelinen noktada Romalılara teslim olup köleleşmektense; kendilerini ve çocuklarını öldürerek soylu ve özgürce ölmeyi teklif etmiştir. Bu, Tanrı'nın onlara sunduğu son bir lütuftur. Eleazar takipçilerine, ruhun ölümsüzlüğü ve ölümün ruhu özgürleştirerek sonsuz bir kurtuluş getirdiğini anlatan felsefi konuşmalar yapmış; sonunda ikna olan Sicarii üyeleri önce eşlerini ve çocuklarını, ardından birbirlerini öldürmüştür. Gün ağarıp da Romalılar kaleye geldiklerinde dokuz yüz altmış kişinin cesediyle karşılaşmış; bu toplu ölümden, su kanallarına saklanarak kurtulan beş çocuk ile iki kadın, içeride yaşananları Romalılara anlatmıştır.

Masada'da yürütülen arkeolojik kazıların sonuçları; Iosephus'un hem Masada Kalesi'ni tarifile, hem de kuşatmanın detayları ve gidişatı ile ilgili verdiği bilgilerle tamamen uyumludur.⁷⁵⁹ Iosephus kuşatmada yer almamıştır; ama onun resmi raporları incelediğini ya da raporlar hakkında bilgi edindiğini düşünebiliriz.⁷⁶⁰ Dışarıdaki kuşatmanın aksine; Iosephus'un içeride yaşananlara dair kaynaklığı ise; soru işaretidir. Araştırmacılar özellikle tüm anlatının iki kadının tanıklığına dayanmasının zayıflığına dikkat çeker, öyle ki; yeraltı su kanalları, olan biten biteni takip etmek ve Eleazar'ın konuşmasını dinlemek için çok da elverişli değildir. Kadınlar Eleazar'ı dinlemiş olsalar bile; harfi harfine Iosephus'a iletmemiş olamazlar.⁷⁶¹ Kalan boşluklarda ise Iosephus'un yaratımı ve motivasyonları devreye girecektir. Bazı araştırmacılar Eleazar'ın konuşmasının gerçekleşmediğini düşünürken; bazıları şüphelerini bir adım

Archaeology and the Myth of Masada, Amherst, Humanity Books, 2002. Ayrıca bkz.: Baila R. Shargel, "The Evolution of the Masada Myth", **Judaism** 28, 1979, s. 357-71.

⁷⁵⁹ Rudich, **a.g.e.**, s. 268. Kazı raporları için bkz.: Yadin, **a.g.e.**; Yigael Yadin, **Masada I-V: The Yigael Yadin Excavations 1963-1965 Final Reports**, Ed. Joseph Aviram, Gideon Foerster, Ehud Netzer, Jerusalem, Biblical Archaeology Society, 1989-95.

⁷⁶⁰ Smith, "The Troublemakers", s. 558.

⁷⁶¹ **A.e.**, s. 559; Zeitlin, "The Sicarii and Masada", s. 258.

ileri taşıyarak toplu intiharlara dahi soru işaretiyle bakarlar.⁷⁶² Ne yazık ki elimizdeki arkeolojik veriler de, şüpheleri tamamen gidermeye yetmemektedir.

Kazılarla ortaya çıkan pek çok buluntu arasında, konumuz açısından en önemlileri şöyle sıralayabiliriz:

- Bulunan bir sinagog ve ritüeller için birkaç arınma havuzu, Sicarii'nin Masada'da ibadetlerini sürdürdüğüne işaret eder.⁷⁶³
- İsyanın her yılından bulunan isyan sikkeleri, Iosephus'un Masada'dakilere katılımın sürekli devam ettiği yönündeki ifadesini doğrular.
- Üzerlerinde Aramice yazılar olan ve birinde "ben Yair" ifadesi geçen on bir küçük ostraka parçasının, anlatıda geçen, diğerlerini öldürecek on kişinin belirlendiği kurada kullanıldığı düşünülmektedir.⁷⁶⁴

Öte yandan Masada'da herhangi bir toplu mezara rastlanmamıştır⁷⁶⁵ ve ölen dokuz yüz altmış kişinin cesetlerinin akıbeti de bir başka tartışma konusudur.⁷⁶⁶ Atkinson buradan yola çıkarak Masada'dakilerin intihar etmek yerine; Romalılar

⁷⁶² Bkz.: Trude Weiss-Rosmarin, "Masada and Yavneh," *Jewish Spectator* 31, 1966, s. 4-7; Trude Weiss-Rosmarin, "Masada, Josephus and Yadin", *Jewish Spectator* 32, 1967, s. 5, 32-3.

⁷⁶³ Brighton, **a.g.e.**, s. 129.

⁷⁶⁴ Brighton, **a.g.e.**, s. 129. Ayrıca bir başka önemli buluntu da, Kumran'daki topluluğa ait olduğu düşünülen parşömen parçalarıdır. Yadin buradan yola çıkarak Masada'da Essenilerin de olduğunu düşünse de; parşömenlerin Sicarii'nin çevreye akınları kapsamında, özellikle de Kumran topluluğunun bir merkezi olan ve Iosephus'un da anlattığı Engaddi akını sırasındaki yağmalarda ele geçmesi daha olası görünmektedir. Nitekim Iosephus Sicarii'nin Dördüncü Felsefesi ile Essenileri de açıkça ayrı sektler olarak tanımlamış ve anlatısının hiçbir yerinde ikisini ilişkilendirmemiştir: bkz. Hakan Olgun, "Modern İsrail'in Kimlik Kaynağı Olarak Josephus'un 'Masada' Anlatısı", **Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi 10**, Disiplinlerarası Eğitim ve Araştırma Derneği, 2013, s. 34-5; Nachman Ben-Yehuda, "Excavating Masada: The Politics-Archeology Connection at Work", **Selective Remembrances: Archaeology in the Construction, Commemoration and Consecration of National Pasts**, Ed. P. L. Kohl, M. Kozelsky, N. Ben-Yehuda, Chicago, The University Press of Chicago, 2007, s. 259; Yadin, **Masada: Herod's Fortress and the Zealot's Last Stand**, s. 174.

⁷⁶⁵ Brighton, **a.g.e.**, s. 130. Kazılarda toplam yirmi beş cesede ulaşılmış olup; bu bulunan cesetlerin de Masada intiharlarından ziyade; Yahudi bir aileye, Romalılara ya da Bizans rahiplerine ait olabileceği düşünülmektedir. Detaylar için bkz.: Olgun, **a.g.e.**, s. 22-3.

⁷⁶⁶ Olgun, **a.g.e.**, s. 23; Steven J. Mock, **Symbols of Defeat in the Construction of National Identity**, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, s. 114-115.

tarafından esir alındığını öne sürmüştür.⁷⁶⁷ Brighton gibi araştırmacılar ise; Romalıların tarihi anlatıların detaylarında süsleme ve değişikliklere izin verseler de; en azından ana gerçeklerin doğru olmasını beklediklerini belirterek; resmi raporlara dayanan ve bizzat imparator onaylı bir eserin böylesi büyük bir bölümünün tümüyle gerçek dışı olamayacağını söylerler; en azından intiharlar yaşanmış olmalıdır.⁷⁶⁸ Ayrıca Eleazar'ın bir konuşma yapmadığından şüphelenmek için de herhangi bir neden yoktur;⁷⁶⁹ tersine böyle bir ölüm kalım durumunda, bir lider olarak Eleazar'ın takipçilerini toplayıp onlarla konuşması beklenir. Fakat bu konuşmanın içeriği ve amacı konusunda Iosephus'a güvenmemek için oldukça sebep vardır.

Eleazar'ın konuşmasındaki en soru işareti uyandıran noktalardan biri; Iosephus'un başından beri bir suç grubu olarak anlattığı Sicarii'nin liderinin, bu noktada ulvi bir hava içerisinde verdiği ölüm üzerine söylevleridir. Iosephus en başından beri isyancıları, sadece kendi çıkarları peşinde koşup, açgözlülükleri ve zalimlikleriyle toplumu yıkıma sürükleyen günahkarlar olarak anlatmıştır. Eleazar'ın son konuşmasında ise karşımızda idealleri uğruna ölümü seçen, onurlu bir ölümü kölece yaşamaya yeğleyen, ruhun ölümsüzlüğüyle ilgili felsefi nutuklar veren, prensipli ve erdemli bir önder çıkar. Peki, Nikiprowetzky'nin ifadesiyle, Iosephus'un "cani suçlusu" nasıl olup da ölüm karşısında böyle vakur ve "bir Sokrates ya da Marcus Aurelius bilgeliği içinde" olabilmıştır?⁷⁷⁰ Antik çağdan, Masada'daki gibi, on altı toplu intihar örneğini inceyen Cohen;⁷⁷¹ genellikle intihara en son çare olarak başvurulduğu ve antik yazarların bunları çoğu zaman süsleyerek ve övgüyle anlattığı sonucuna

⁷⁶⁷ Kenneth Atkinson, "Noble Deaths at Gamla and Masada? A Critical Assessment of Josephus' Accounts of Jewish Resistance in Light of Archaeological Discoveries", **Making History: Josephus and Historical Method**, Ed. Zuleika Rodgers, Leiden, Brill, 2007, s. 357.

⁷⁶⁸ Brighton, **a.g.e.**, s. 130; A. J. Woodman, **Rhetoric in Classical Historiography**, Portland, Areopagitica Press, 1966, s. 91; Sidney B. Hoenig, "The Sicarii in Masada - Glory or Infamy?" **Tradition 11**, 1970, s. 16.

⁷⁶⁹ Rudich, **a.g.e.**, s. 269; Brighton, **a.g.e.**, s. 130.

⁷⁷⁰ Valentin Nikiprowetzky, "La Mort d'Eléazar Fils de Jaïre et les Courants Apologétiques dans le De Bello Judaico de Flavius Josèphe", **Hommages à André Dupont-Sommer**, Paris, Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve, 1971, s. 468vd.

⁷⁷¹ Shaye J. D. Cohen, "Masada: Literary Tradition, Archeological Remains, and the Credibility of Josephus", **Journal of Jewish Studies 33**, Oxford, Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, 1982, s. 386-9.

varmıştır.⁷⁷² Yani, Iosephus bunu belki çok da bilinçli olarak yapmamış, zamanının ruhuna uygun şekilde yazmıştır.⁷⁷³ Fakat Iosephus'un hem isyancılara karşı tüm eserini kaplayan düşmanlığı, hem de kendi politik amaçları, bu tavır değişikliğinin altında başka nedenler olabileceğini düşündürür.

Bazı araştırmacılar, Yahudi halkının bir temsilcisi olarak Iosephus'un; her ne kadar isyancılardan nefret etse de, bu son direnişte onlara soylu bir portre çizerek, Romalıların Yahudilere saygısını uyandırmak istediğini düşünür.⁷⁷⁴ Rajak, Iosephus'un Titus'un zafer alayını anlattıktan sonra, artık Iudaea'da kalan çeşitli pürüzleri anlatmasına gerek olmadığı halde, özellikle Masada'ya yer verdiğini söyler.⁷⁷⁵ Öyle ki; Bellum'un son kitabına Masada direnişi damga vurmakta ve kapanış Masada'dakilerin soylu ölümleriyle yapılmaktadır.

Birçok araştırmacı, Eleazar'ın konuşmasıyla; Iosephus'un, Jotapata'daki kendi konuşmasını dengelediğini düşünür. Hatırlanacağı gibi Iosephus, Jotapata'da Vespasianus'un orduları karşısında yenilip bir mağaraya saklandığında, Romalılara teslim olmak istemiş; ancak beraberindeki kırk kişi onu korkaklıkla suçlayarak, teslim olmaya kalkarsa onu öldüreceklerini söylemişti. Iosephus ise, onları bir kuraya ikna edip; kendilerini öldürmek yerine, kurada birbirlerini öldürmeye ikna etmiş; her nasılsa sona kalan iki kişiden biri olmuş ve o kişiyi de ikna ederek Romalılara teslim olma isteğini gerçekleştirmişti. Araştırmacılar Iosephus'un Masada'da benzer şekilde gerçekleşen intiharları yücelterek, bir nevi Jotapata'da kendi oyunu ile ölenleri de kahramanlaştırdığını düşünür. Yani Iosephus Eleazar'ın soylu konuşmasıyla, bir bakıma kendisini de rahatlatmaktadır.⁷⁷⁶

⁷⁷² A.e., s. 392. Cohen, Iosephus'un anlatısındaki süslemelerin de izini sürer ve örneğin Romalıların surda gedik açtıktan sonra çekilip sabahı beklemelerini bunlardan biri olarak görür: A.e., s. 396; Brighton, a.g.e., s. 15.

⁷⁷³ Cohen, a.g.e., s. 404.

⁷⁷⁴ Hoenig, a.g.e., s. 16; Rajak, **Josephus: The Historian and His Society**, s. 221.

⁷⁷⁵ Rajak, a.g.e., s. 221.

⁷⁷⁶ Weiss-Rosmarin, "Masada, Josephus and Yadin", s. 32; Zeitlin, a.g.e., s. 258; Hoenig, a.g.e., s. 16; Goodman, a.g.e., s. 9. Smith, psikolojik bir bakış açısıyla, Iosephus'un bu çok kaçındığı kendini feda etme olgusuna, bilinçdışında bir hayranlık duyuyor olabileceğini ve bir yandan altta duyduğu bu hayranlık, diğer yandansa kendi dikkatli seçimlerini onaylama çabasının, onun eserlerini bir

Bazı araştırmacılar, yine Jotapata'yı göz önüne alarak; Iosephus'un doğru seçimin, Eleazar'ın ise yanlış seçimin temsili olarak çizildiğini düşünür. Bilindiği gibi Iosephus'un "Roma'nın yenilmezliği" vurgusu, eserinin tümüne hakimdir. Buna göre Tanrı Roma'nın yanındadır ve bunu kabul etmemek Tanrı'nın isteğine de karşı gelmek demektir. Tanrı'nın isteğine karşı gelmek ise; yıkım ve ölüm getirecektir. Bu açıdan isyancıların yaşadıkları acı son kaçınılmazdır. "İsyancıların bağımsızlık sloganı bu nedenle bir ölüm sloganına dönüşür; çünkü tarih başka bir seçenek bırakmamaktadır."⁷⁷⁷ Sonuna kadar Roma'ya boyun eğmemeyi savunan Sicarii'nin lideri Eleazar ben Yair bu bakışla bir "ölüm vaizi"dir; o yanlış seçimin temsilcisidir. Buna karşın Jotapata'da Romalılara teslim olmayı savunan Iosephus ise, yaşamı ve doğru seçimi temsil eder; korkaklık ya da hainliği değil. Ve Iosephus böylece, Yahudi diasporası ve aynı zamanda Roma egemenliği altındaki diğer halklara da, isyanın yanlış seçim olduğunu göstermektedir.⁷⁷⁸

Ladouceur, Eleazar'ın bir filozof figürüne dönüştürüldüğüne ve Hellenistik terim ve felsefenin kullanımına dikkat çeker. Bu; daha önce sektlerin "felsefe" olarak ele alınmasından da gördüğümüz gibi; Iosephus'un Romalı okurlarının anlayabilmesi için sıkça başvurduğu bir yöntemdir. Fakat Ladouceur, Eleazar'ın konuşmasında bu yöntemin başka bir amacı daha olduğunu ileri sürer. Vespasianus'un, Stoacı Helvidius Priscus ve Stoa prensiplerinin takipçisi Kinik filozoflar gibi Roma'daki siyasi düşmanları düşünöldüğünde; Iosephus Eleazar'ı bir Stoacı filozof gibi konuşturmakla; ondan doğrudan bir Vespasianus rejimi karşıtı yaratmakta ve Yahudi fanatizmini, yerel düşmanlara benzetmektedir.⁷⁷⁹ Hatırlanacağı gibi Iosephus Jotapata'da diğerlerine, intiharın yanlışlığıyla ilgili de konuşmalar yapmaktadır; Eleazar'ın intiharı onurlu bir

psikopatolojik bulmaca haline getirdiğini söyler; Smith, **a.g.e.**, s. 560. Elbette bu noktadan sonrası psikolojinin inceleme konusudur.

⁷⁷⁷ Brighton, **a.g.e.**, s. 14.

⁷⁷⁸ Bkz.: O. Bauernfeind, O. Michel, "Die Beiden Eleazarreden in Jos. Bell. 7,323-336; 7,341-388" **Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche** 58, 1967, s. 268-9; Brighton, **a.g.e.**, s. 12; Helgo Lindner, **Die Geschichtsauffassung des Flavius Iosephus im Bellum Judaicum**, Leiden, Brill, 1972, 39-40.

⁷⁷⁹ Ladouceur, **a.g.e.**, s. 97-101; Brighton, **a.g.e.**, s. 14-5.

ölüm olarak gören ve Stoacılar gibi ruhun ölümsüzlüğünü vurgulayan konuşmasına karşı, Iosephus bu duruşuyla da rejim düşmanlarından ayrılmış olmaktadır.⁷⁸⁰

Iosephus, Eleazar'ın konuşmasına pişmanlık ifadeleri de yerleştirmiştir. Öyle ki; Tanrı dilemese bunların hiçbiri yaşanmaz, kutsal kentleri yakılıp yıkılamazdır. Masada kuşatmasında; Romalıların üzerine doğru giderken, bir anda dönüp onlara yönelen alevler de Tanrı'nın öfkesinin işaretidir. Tanrı; kendi halklarına karşı işledikleri suçlar yüzünden onlara öfkeli. Fakat aynı zamanda Tanrı onlara, suçlarının cezasını, yani ölümlerini, en acı düşmanlarının elinden değil, kendi elleriyle gerçekleştirmek için de fırsat vermiştir.⁷⁸¹ Bu sözlerle Iosephus, Zealot hareketinin suçluluğunu, bizzat liderlerinden birinin ağzından kabul ettirmiş olup, isyanın yanlış seçim olduğunu vurgulamaktadır. Brighton, Iosephus'taki Tanrı vurgusundan yola çıkarak farklı bir tez geliştirir. Ladouceur ve Chapman gibi araştırmacıların savunduğu, Roma'ya karşı gelişin cezası olarak Masada simgesi yerine Brighton; Masada'nın Roma'dan ziyade, Tanrı'nın iradesine karşı gelişin sonu olduğunu söyler. Eleazar'ın konuşmasında sürekli Tanrı vurgusu varken, hiçbir yerde Roma'ya karşı çıkmanın bedeline işaret edilmez. Hatta Romalıların, ulaşılması imkansız kalelerine mucizevi bir şekilde ulaşmış olmalarına rağmen, ne bundan bahseder, ne de askeri güçlerinden. Vurgu Tanrı'dadır ve yıkım Tanrı'nın cezasıdır. Benzer şekilde Brighton, Iosephus'un Jotapata'daki konuşmasında da Tanrı vurgusu olduğuna dikkat çeker; Iosephus özellikle teslim olmayı Romalıların gücünden değil; Tanrı'nın iradesine uymak için istediğini belirtir. *Bellum Iudaicum*'da sayısız kez Romalıların gücüne vurgu vardır; özellikle Agrippa ve Iosephus isyancılara seslenirken, Roma'nın yenilmezliğini ve isyanın anlamsızlığını defalarca vurgularlar. Ve anlatı, Roma'ya karşı gelişin sayısız acı sonuçlarıyla doludur; Tapınağın yıkımı da dahil. Fakat son sahnede Iosephus, Roma'nın meşruiyeti için kullandığı en önemli tezi vurgulamaktadır: Roma kazanmıştır, çünkü Tanrı Roma'nın yanındadır. Özetle

⁷⁸⁰ David J. Ladouceur, "Masada: A Consideration of the Literary Evidence", **Greek Roman and Byzantine Studies** 21, 1980, s. 257; Brighton, **a.g.e.**, s. 15, 17; Chapman, **a.g.e.**, s. 165-7, 179vd.

⁷⁸¹ Ioseph., **BJ**, VII.323vd.

Masada'nın öyküsü; Roma'nın gücüne karşı çıkmamanın ibretlik öykülerinden biri olmaktan öte; Roma'ya ilahi onayın ve Tanrı'nın takdirinin doğrulanmasıdır.⁷⁸²

Özetle; Iosephus'un, Sicarii'nin toplu intiharı için çizdiği resmin altındaki motivasyonların şunlar olduğu düşünülebilir:

- Yahudi halkına karşı Romalıların saygısını kazanma isteği
- Jotapata'daki, önerisiyle gerçekleşen benzer intiharları meşrulaştırma isteği
- Roma iradesini kabul eden kendi seçimini doğru, isyancı Eleazar'ın seçimini ise yanlış ilan etmek
- Eleazar'ı Vespasianus'un Stoacı Romalı düşmanlarına benzetmek
- Eleazar'ın ağzından, Zealot İsyanı'nın yanlışlığını ilan etmek
- Eserini Roma egemenliğinin ilahi onayını vurgulayarak bitirmek

Masada mitine karşı çıkanlar özellikle, intiharın ve ruhun ölümsüzlüğüne dair söylevlerin Yahudiliğe ve Yahudi yasalarına değil; antik Grek ve Stoacı felsefelere uygun olduğunu söylerler.⁷⁸³ Kimileri Sicarii'nin kahraman olarak görülmesine de karşı çıkar. Öyle ki; kahramanlar son ana kadar savaşır, öldürebildikleri kadar çok düşman öldürür ve savaşırken can verirler; Masada'dakiler ise savaşmadan kaleyi Romalılara teslim etmiştir. Bazı araştırmacılar ise; daha da radikal bir değerlendirmeye Sicarii'nin kahraman değil; kendi halkına karşı suç işleyen fanatik bir suç örgütü olduğunu düşünürler.⁷⁸⁴ Buna göre, Iosephus'un belirttiği gibi; yaşanan yıkımın sorumlusu onlar ve felsefeleridir. Görüldüğü gibi Sicarii, bir yandan Yahudilerin özgürlüğünün simgesi kahramanlar olarak; diğer yanda ise Yahudilerin düşmanları olarak görülmektedir. Yine bazı araştırmacılar Sicarii'nin şehit olarak görülmesine de karşı çıkarken;⁷⁸⁵ bazıları Masada'da, Yahudi şehitlik ruhunun en yüce

⁷⁸² Brighton, **a.g.e.**, s. 123-8.

⁷⁸³ Weiss-Rosmarin, "Masada and Yavneh", s. 4-7; Zeitlin, **a.g.e.**, s. 259-62; Olgun, **a.g.e.**, s. 29vd.

⁷⁸⁴ Çeşitli bakış açılarıyla Sicarii'nin kahraman olduğu görüşüne karşı çıkanlardan bazı araştırmacılar: Zeitlin, **a.g.e.**, s. 259-62; Weiss-Rosmarin, "Masada, Josephus and Yadin", s. 32-3; Hoenig, **a.g.e.**, s. 11; Goodman, **a.g.e.**, s. 214; Rudich, **a.g.e.**, s. 279; Olgun, **a.g.e.**, s. 25, 35.

⁷⁸⁵ Örneğin bkz.: Rudich, **a.g.e.**, s. 280;

temsillerinden birini görmektedir.⁷⁸⁶ Gerçek ise, bu uç tarafların arasında bir yerde olmalıdır.

3.2.3.4. Sicarii'nin Iudaea Dışındaki Faaliyetleri

Masada'nın da düşüşünün ardından, Iosephus kaçmayı başaran bazı Sicarii üyelerinin Iudaea dışında halkı isyana kışkırtmaya devam ettiklerini söyler ve Aleksandria ile Kyrene'de sebep oldukları karışıklıkları anlatır. Aleksandria'daki Sicarii için Iosephus şöyle der:

“Bu ülkeye kaçmayı başaran bazı Sicarii grubu üyeleri, kaçışlarıyla yetinmeyip, bir kez daha devrim planlarına giriştiler; ve bu kez ev sahibi kalabalığı, bağımsızlıklarını savunmak, Romalıları kendilerinden üstün görmemek ve Tanrı'dan başka efendi tanımamak konusunda ikna etmeye çalıştılar. Önde gelen bazı Yahudilerin muhalefetiyle karşılaşınca onları öldürdüler; ve diğer Yahudileri isyana kışkırtmaya devam ettiler.”⁷⁸⁷

Onların bu “kara sevdalarını” gören *Gerousia* liderleri, durumun tehlikeli bir hal almaya başladığını görünce olaya müdahale eder ve Yahudileri toplayıp onlara Sicarii'nin “çılgınlığını” göstermeye çalışırlar. Öyle ki; kaçışlarının bile kendilerini kurtaramayacağını ve Romalıları tarafından farkedildikleri anda öldürüleceklerini gören bu suçlular; kendi yıkımlarına, hiçbir suçu olmayan onları da dahil etmek istemektedirler. Bu oyuna alet olmamalı; Sicarii'yi bir an önce Romalıları teslim ederek kendilerini kurtarmalıydılar. Bunun üzerine kalabalık Sicarii'ye saldırır ve altı yüz kadar Sicarii üyesi yakalanırken; Mısır boyunca da Sicarii'ye karşı süreli avı başlatılır.⁷⁸⁸

“Bu kurbanların gösterdikleri dayanma gücü, her şeyi göze alma ya da azim (adına her ne dersenez), karşısında hayret etmeyen kimse yoktu. Caesar'ı efendi olarak tanıdıklarını

⁷⁸⁶ Bkz.: Jan Willem Van Henten, “Martyrion and Martyrdom: Some Remarks about Noble Death in Josephus”, **Internationales Josephus-Kolloquium Brüssel 1998**, Ed. Jürgen Kalms, Folker Siegert, Münster, Lit Verlag, 1998, s. 124-41; Tessa Rajak, “Dying for the Law”, **The Jewish Dialogue with Greece and Rome**, Leiden, Brill, 2002, s. 100vd.

⁷⁸⁷ Ioseph., **BJ**, VII.409-12.

⁷⁸⁸ Ioseph., **BJ**, VII.412-6.

söylemeleri için yapılan her türden işkenceye ve vücutlarındaki kırıklara rağmen, hiçbiri bunu söylemenin kıyısına dahi varmadı; hepsi bütün baskılara rağmen kararlılığını korudu, öyle ki; işkence ve alevler altında vücutları acıyı hissetmiyor ve ruhları mutlu oluyor gibiydi. Ama izleyenleri en çok hayrete düşüren, çocuk yaştakilerin cesaretiydi; tek bir tanesi bile işkencelere yenilip Caesar'a efendi demedi. İşte (ruhun) cesaretinin gücü, bedeninin zayıflığına bu kadar üstün geldi."⁷⁸⁹

Valinin de olayları Vespasianus'a haber vermesiyle, Yahudilerdeki isyan eğiliminin bitmez tükenmez olduğunu düşünen imparator, yeni bir güç toplamalarından korkarak, eyaletteki ünlü Yahudi tapınağını kapattırır. Fakat Sicarii bu kez Kyrene'de ortaya çıkar. Bu kente sığınmış Sicarii'den Yonatan adındaki bir dokumacı, yoksul sınıf arasında önemli sayıda takipçi toplayıp, onları kendisiyle birlikte çöle çağırır, burada kurtuluş için işaret ve vizyonlar alacaklarını iddia etmiştir. Kentin önde gelen Yahudileri durumu haber alıp vali Catullus'a bildirince, valinin üzerlerine gönderdiği güçle, bu silahsız kalabalık kolayca dağıtılır ancak Yonatan kaçmayı başarır. Uzun ve meşakkatli bir arama sonunda yakalanan Yonatan; Catullus'u, isyanın suçunu zenginlere atmak üzere ikna ederek canını kurtarır. Iosephus, Catullus'un yeni bir Yahudi Savaşı kazanan kişi gibi düşünülme istediğini ve zenginlere karşı bu komplonun severek üzerine gittiğini söyler. Yonatan'ın, kendisine isyan talimatını verenlerin zengin Yahudiler olduğunu söylemesi üzerine, üç bin varlıklı Yahudi'ye karşı kıyım başlatılırken; mallarına da el konulup imparatorluk hazinesine aktarılır. Iosephus, diğer Yahudilerin, yaptığı adaletsizliği ortaya çıkarabileceğinden korkan Catullus'un, yalanlarını bir adım öteye taşıyarak, Yonatan'dan komployu Aleksandria ve Roma'nın en itibarlı Yahudilerini de kapsayacak şekilde genişletmesini ister; ki bu Yahudilerden biri bizzat Iosephus'tur.⁷⁹⁰ Yonatan Roma'ya giderek, imparator karşısında Iosephus ve diğer önde gelen Yahudilere karşı suçlamaları dile getirir; ancak olayı araştırtıp komployu gören imparator, Yonatan'ın canlı yakılmasını emreder. İmparatorun merhametine sığınıp, olayı yalnızca ikaz olarak atlatan Catullus ise, çok geçmeden ölümcül bir hastalığa

⁷⁸⁹ Ioseph., **BJ**, VII.416-9.

⁷⁹⁰ Ioseph., **BJ**, VII.420-1, 433-48 , "Yonatan...ona silah ve para sağladığımı iddia etti.": Ioseph., **Vit.**, 424.

yakalanır; Iosephus, Tanrı'nın ilahi adaletini gösterir şekilde, kurbanlarının hayaletleri görüp korkunç acılar içinde öldüğünü söyler.⁷⁹¹ Bu yalnızca Sicarii'nin değil; Yahudi Savaşı'nın da son hikayesidir.

Aleksandria'daki anlatı, Sicarii'nin açık bir şekilde Dördüncü Felsefe'nin takipçisi olduğunu gösterir. Iosephus'un Dördüncü Felsefe'nin Farisilerden ayrıldığı iki nokta olarak belirttiği; yalnızca Tanrı'nın egemenliğini tanıma ve bağımsızlıkları için hayret uyandırıcı derecede işkence ve acıya dayanma dirayetinin ikisi de, Aleksandria'daki Sicarii takipçileri için vurgulanmaktadır. Zeitlin, Sicarii'nin bu, işkencelere dayanmasının, ilk Hristiyan şehitleri üzerinde büyük etkisi olduğunu düşünür. Ayrıca Iosephus'un, Eleazar'ın Masada'daki kahramanca konuşmasını kaleme alırken, aklında, bu inançları uğruna ölüme giden Aleksandria'daki Sicarii örneğinin olmuş olabileceğine dikkat çeker.⁷⁹² Öte yandan Kyrene'deki anlatı, Sicarii'den daha çok; takipçilerini çöle çağıran Mısırlı peygamberin hareketini anımsatmaktadır.⁷⁹³ Iosephus'un Kyrene'deki anlatıyı da, olayları olabildiğince az gruba yükleme çabasıyla Sicarii'yle ilişkilendirdiği düşünülebilir.⁷⁹⁴

Aleksandria'da ayaklanma çıkaran Sicarii'nin kökenleri de tartışma konusudur. Bazı araştırmacılar, Iosephus'un kronolojiyi farklı verdiğini ve Aleksandria'daki olayların Masada'dan önce gerçekleşmiş olabileceğini belirtir. Fakat bu durumda, bunların Masada'dan geldiklerini düşünmek zordur; öyle ki Simon'un ısrarlarına rağmen kalelerini terketmek istemeyen ve isyan boyunca da Masada'dan uzaklaşmayan Sicarii mensuplarının, Mısır'da bir devrim için kalelerinden ayrılmış olması düşük bir ihtimaldir. Belki bunlar Masada'dan değil ama, Kudüs'ten gelmektedir.⁷⁹⁵ Sonuçta Menahem'in öldürülmesinin ardından, kalan tüm Sicarii üyelerinin Masada'ya gittiği kesin değildir; Kudüs'te kalan, ya da başka yönlere doğru

⁷⁹¹ Ioseph., **BJ**, VII.449-53.

⁷⁹² Zeitlin, **a.g.e.**, s. 261-2.

⁷⁹³ Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 215

⁷⁹⁴ Smith, **a.g.e.**, s. 507.

⁷⁹⁵ Brighton, **a.g.e.**, s. 131-3.

ayrılan bağımsız gruplar da olabilir.⁷⁹⁶ Fakat elbette ki bunlar varsayımdır; ve kronolojinin doğru olduğu düşünülürse de, bunların Masada kuşatmasından kurtulan Sicarii üyeleri olduğundan şüphelenmek için bir neden yoktur.

Sicarii ile ilgili kayıtların tümüne baktığımızda, Sicarii'nin faaliyetlerinin dönemden döneme farklılaştığı görülür. İsyan öncesinde hançerleriyle ayrışan, önde gelenlere düzenledikleri suikastlarla ve modern terörünkileri andıran yöntemlerle sistemdeki kaosa en büyük katkılardan birini koyan Sicarii, isyanın başında yine öncülerdendir. Menahem'in öldürülmesinin ardından ise, çekildikleri Masada'da büsbütün farklı bir politika izler ve isyan karşısında eylemsiz kalırlar. Masada kuşatıldığında da, Iosephus'tan Roma askerleriyle çatışıklarına, hatta tek bir Roma askeri öldürdüklerine dair bile hiçbir şey duymayız.⁷⁹⁷ Savunma adına tek yaptıkları, içeri ikinci bir sur örmüş olmak gibi görünmektedir.⁷⁹⁸ Masada'nın düşüşünün ardından; bu kez Mısır'da, yeniden aktif radikal isyan politikalarını uyguladıklarını okuruz; bir kez daha karşı gruptan önde gelen Yahudileri öldürmüş ve halkı Romalıların egemenliğini tanımamaya çağırmışlardır. Bu aktif direniş içerisinde, ölümleri de Masada'dakilerden farklı olur; işkenceler altında ve acıyla ölürler. Brighton, ölümlerindeki bu acıya direnme vurgusunu, Makabiler zamanındaki meşhur anne ile yedi oğlunun ve bir yaşlı rahibin işkencelerle ölüm hikayelerindeki vurguya benzettir. Hatırlanacağı gibi anlatıda şehitsel bir şekilde çizilen bu ölümlerin; Yahudi halkının işledikleri günahlar karşısında bir kefaret görevi göreceği inancı hakimdir. Bu, zeal kavramı kapsamında gördüğümüz gibi, zealotlarda da hakim olan bir inançtır. Brighton Iosephus'un, eserinin sonunda bu işkencelerle ölümü bir kefaret simgesi olarak anlatmış; böylece Yahudilere günahlarının bedelinin ödendiğini göstermek ve umut vermek istemiş olabileceğini düşünmektedir.⁷⁹⁹

⁷⁹⁶ A.e., s. 133; Rudich, a.g.e., s. 265.

⁷⁹⁷ Zeitlin, a.g.e., s. 255, 265; Brighton, a.g.e., s. 142.

⁷⁹⁸ Zeitlin, "Masada and the Sicarii", s. 304.

⁷⁹⁹ Brighton, a.g.e., s.

Sicarii'nin isyan boyunca aldığı pasif tutumun, isyandan önce ve sonraki aktif tutumuyla bu dikkat çeken çelişkisi üzerine çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Örneğin Horsley bu tutum değişikliği için şu senaryoları düşünür:

- Kudüs'te Menahem'e düzenlenen saldırıda, Sicarii'nin çoğu öldürülmüş ve yalnızca çok azı kurtulabilmiş ise; bu kalan grup yeniden güç toplamak üzere Masada'da bir süre izole olmak istemiş olabilir. Fakat sonrasında yeniden isyanın liderliğinde yer alabilmek için bir fırsat bulamamış; yönetemeyecekleri bir isyana da katılmak istememiş olabilirler.
- Menahem'i gerçekten de Mesih olarak görmüş ya da M.S. 66'daki kalkışmayı eskatolojik savaşın doruk noktası olarak düşünmüş olabilirler. Fakat liderlik edecekleri halk tarafından, mesihleri öldürülüp; bu son günlerin azizleri olan kendileri de kıyıma uğrayınca, yanıldıklarını görüp, eskatolojik beklentilerini yeniden değerlendirmek zorunda kalmış olabilirler.
- Ya da, yine eskatolojik beklentileri olduğu farzedilirse; halk tarafından bu şekilde reddedilmelerinin, Tanrı'nın kurtuluş programının araçları oldukları inancını sarstığı düşünülebilir. Halkın reddini, Tanrı'nın onaylamayışı olarak gördülerse; bundan sonra Roma'ya karşı mücadelelerinde Tanrı'nın desteğinden mahrum olacaklarına inanmış olabilirler. Eğer böyleyse, Roma'nın Iudaea'yı yeniden fethi ve Kudüs'ün yıkımı da, Tanrı'nın Yahudileri cezalandırması olarak görülüp, tezlerine inançlarını kuvvetlendirmiş olacaktır.⁸⁰⁰

Rappaport da, Menahem'in mesih ve/veya savaşın eskatolojik olduğu görüşüne katılır. Iosephus bunu açıkça belirtmese de, bu onun genellikle isyancıların ideolojik düşüncelerine yer vermeyip, onları sıradan haydutlar şeklinde gösterme eğilimi düşünüldüğünde normaldir. Rappaport, Sicarii'nin Menahem'in Kudüs'te öldürülmesiyle, kutsal savaşın Kudüs'te gerçekleşeceğine dair inancı terk edip; "Armageddon"un çöldeki Masada'da olacak şekilde yeniden konumlandırılmış

⁸⁰⁰ Horsley, **a.g.e.**, s. 456-7.

olabileceklerini söyler.⁸⁰¹ Öyle ki; Yahudi eskatolojik inancında çöle çekilme, oldukça sık rastlanan bir motiftir ve hatırlanacağı gibi, Tapınağın yanmasının ardından Zealotlar da, korunaklı kalelerde savunmalarını sürdürmek yerine; Titus'tan çöle çekilmelerine izin vermesini istemiştir. Yani Zealotlar da, Sicarii de, Kudüs'ün kaybedildiğini görünce, Tanrı'nın desteğini almak üzere çöle çekilmeleri gerektiğini düşünmüş olabilirler.

Rudich, Sicarii'nin Masada'da, elverişli konumlarına rağmen, Romalılara saldırmayıp beklemelerini de bu eskatolojik beklentiler çerçevesinde görür. Tıpkı Tanrı'nın kurtarışını beklerken, Tapınağın yanması üzerine bu ümitlerini yitirip birbirlerini öldürerek ya da kendilerini alevlere atarak can veren Yahudiler gibi; Sicarii de son ana kadar beklemiş, ancak Romalıların surda gedik açmasıyla Tanrı'nın müdahalesinin gerçekleşmeyeceğini anlayıp, kurtuluşu ölümden aramış olabilirler.

Görüldüğü gibi araştırmacılar genellikle Sicarii'nin Menahem'i bir çeşit kurtarıcı olarak gördüğünü düşünmekte ve/veya Masada'daki pasifliklerini eskatolojik beklentilerinin kırılmasıyla açıklamaktadır. Sicarii'nin isyan süresince tutumları ve yöntemleri farklılaşmış olsa da, ideolojilerinin değişmediği, Aleksandria'daki direnişlerinden görülebilir. Bu değişmeyen ideoloji, Dördüncü Felsefe'nin devamı niteliğindedir. Hem bu ortak ideolojilerinden, hem de aynı soydan gelen liderleriyle, Sicarii'nin ve Dördüncü Felsefe'nin öznelliğini aynı başlık altına almak uygun görünmektedir.

3.2.4. Dördüncü Felsefe ve Sicarii'nin Öznelliği

Galilaealı İudas'ın kurduğu Dördüncü Felsefe ve liderleri İudas'ın soyundan gelen Sicarii'nin; incelediğimiz üzere, bu ortak lider mirasının yanında, benzer idealleri de paylaştıkları görülmektedir. Dördüncü Felsefe ve Sicarii'nin, entellektüel altyapıya sahip bir kadrodan geldiği düşünülebilir. Öyle ki İosephus, tüm gruplar

⁸⁰¹ Rappaport, a.g.e., s. 336.

içinde yalnızca Dördüncü Felsefe'nin lideri Iudas ve Sicarii lideri Menahem için sofist terimini kullanmakta, ve yalnızca bu iki grubun ideolojilerinden söz etmektedir. Elbette onları da sık sık diğer gruplara yaptığı gibi, kendi çıkarları peşinde, sıradan suçlular olarak çizme eğiliminde olmuştur; ancak ideolojilerini büsbütün gözardı etmemiştir. Hatta Iudas'ın sektini, Yahudiliğin belli başlı dört ana sektinden biri olarak tanımlamış; böylece Dördüncü Felsefe'yi hem prestijli bir noktaya koymuş, hem de Yahudilik içinde ayrılmaz bir bileşen olarak tarif etmiştir. Rappaport Iosephus'un, eserinde karşı olduğu sekte böyle bir yer vermesinin iki ihtimali olabileceğini söyler; bir ihtimal Iosephus'un sekte bir hayranlık duymasındır, ki bu küçük bir ihtimaldir; daha olası olan ise sektin ideolojisinin herkes tarafından bilinir olmasıdır.⁸⁰² Rappaport bu ideolojinin bilinen dört özelliğini şöyle sıralar:

1. Özgürlük için duydukları tutku
2. Yalnızca Tanrı'nın liderliğini ve egemenliğini tanıma
3. İşkenceye dayanıklılık (bir ideoloji değil ama ideolojilerinden gelen)
4. Farisi doktrinine katılma⁸⁰³

Bu ideolojiyle Iudas, Roma'ya karşı isyana giden süreçte ilk kez tam olarak organize ve Roma karşıtı bir sekt kurmuştur. Daha önceki, yerel yöneticileri hedef alan, dar kapsamlı isyanlardan farklı olarak Iudas'ın sekt, doğrudan Roma egemenliğini karşısına alan bir topyekün direnişin ilk örneğini oluşturmuştur. Ayrıca, Farisi doktrinini temel almakla birlikte, Yasa'ya yeni bir yorum getirerek; böyle bir direnişi kalıcı ve en önde gelen dini görev yapmışlardır. Bu yorum "Tanrı'dan başka efendi tanımamak" gereğinden yola çıkarak, buna aykırı hareket eden Yahudilerin suçlanması⁸⁰⁴ ve böylece Tanrı'nın yeryüzündeki egemenliğinde, onun için çalışma gereği şeklinde açıklanabilir.

⁸⁰² Rappaport, **a.g.e.**, s. 341.

⁸⁰³ **A.e.**, s. 341.

⁸⁰⁴ Smith, **a.g.e.**, s. 506,9.

Dördüncü Felsefe'nin ideolojisi, tamamen ya da büyük oranda Sicarii tarafından da devam ettirilmiş gözükmektedir. Bununla birlikte, bu ideolojinin izleri isyancı grupların tümünde görülebilir; kiminde daha az, kiminde daha çok. İudas'ın sektinin Yahudilikteki dört ana sektten biri olarak ele alındığı düşünüldüğünde; Yasa'ya yeni ve dinamik bir yorum getiren sekti'nin ideolojisinin, isyanın teorik altyapısını oluşturduğu söylenebilir. Bu durumda İudas da bir nevi isyan ideolojisinin teorisyeni olmaktadır. Böylece Dördüncü Felsefe, ister politik, ekonomik veya dini sebeplerden, isterse de yalnızca şartların dayatmasından isyana yönelsin; tüm isyancı grupların üzerinde yükselbileceği ideolojik zemini sağlamış olur. İosephus'un gözünde sekti'nin "yılanın başı" olması da, işte bundandır.

İudas'ın sekti ile Sicarii'nin, Dördüncü Felsefe temellerine dayanmakla birlikte, eylem tarzlarında farklılaştıkları düşünülür. Aslında Dördüncü Felsefe'nin eylem şekli hakkında hiçbir şey bilinmemektedir; ancak Dördüncü Felsefe ile başlayan tek bir Zealot grubu şeklindeki yanlış algı ile, tüm isyan gruplarının eylemlerini birarada değerlendirmenin sonucunda, Dördüncü Felsefe için de şiddet uygulayan, silahlı bir grup portresi çizilmiştir.⁸⁰⁵ Ancak Horsley ve Hanson, bunun yanlış bir yorumlama olduğunu belirterek; sekti'nin Roma egemenliğini ve bunun dönemdeki sembolü olan nüfus sayımını kabul edenleri suçladığı belirtilmekle birlikte; bu kişileri öldürdükleri ya da onlara saldırdıkları yönünde herhangi bir ifade olmadığına dikkat çeker.⁸⁰⁶ Tam tersine, ideallerinden her türlü işkence altında bile vazgeçmediklerinin vurgulanması, onların şiddet uygulayandan ziyade şiddet görmeye ve ölüme hazır taraf olduklarını göstermektedir. Hançerli suikastçılar olan Sicarii'nin yerine, Dördüncü Felsefe; Horsley ve Hanson'a göre sofist İudas ve Farisi Zaddok önderliğinde, entellektüellerin ağırlıkta olduğu, Farisilerin daha aktivist eğilimli bir grubu olup; daha sonrakiler gibi gerilla akınları ya da suikastlar düzenlemeleri pek olası gözükmemektedir.⁸⁰⁷

⁸⁰⁵ Hatta bazıları sekti'nin şiddeti ve cinayeti savunduğunu söyler; bkz. Martin Hengel, **Was Jesus a Revolutionist?**, Philadelphia, Fortress Press, 1971, s. 10-13, 32.

⁸⁰⁶ Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 196, Brighton, **a.g.e.**, 149. Hatta sekti, yağma, soygun, kundakçılık gibi herhangi bir kriminal eylemle dahi ilişkilendirmemiştir: Brighton, **a.g.e.**, s. 51-2.

⁸⁰⁷ Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 196-9.

Rappaport Dördüncü Felsefe ve devamı olarak Sicarii'yi Zealot hareketinin en iyi bilinen grubu olarak düşünür ve bunu iki sebebe dayandırır:

1. En uzun soluklu grup olup; diğerlerinin aksine, tarihleri birkaç jenerasyon boyunca izlenebilmektedir.
2. Faaliyetleri en geniş alana yayılmış gruptur. Öyle ki; kökenlerini Galilaea'dan alan grup, sayım sırasında Iudaea'da, Sicarii'yle Kudüs'te, Masada'da ve hatta Mısır'da etkinlik göstermiştir.⁸⁰⁸

Bu uzun solukluluk içindeki aynı sülaleden gelen yöneticiler, grubun bir soya dayalı liderlik sistemine dayandığını düşündürmüştür. Kesin olarak Galilaealı Iudas'tan başlatılabileceğimiz bu liderlik; Iudas haydut şefi Hezekiyah'ın oğlu ise Hezekiyah'a kadar geri gidecek ve bu durumda ailenin etkinlik tarihi yüz yirmi yıla yayılacaktır. Bazı araştırmacılar, Iudas'ın sektinin, doğrudan sosyal liderliğe dayalı bir oluşum olduğunu düşünür.⁸⁰⁹ Galilaealı Iudas, ardından Iudas'ın oğulları Yakup ve Simon, ardından Iudas'ın oğlu ya da torunu Menahem ve son olarak da Menahem'in yeğeni Eleazar ben Yair'in isyan liderleri olarak karşımıza çıkması bu savı güçlendirir. Bununla birlikte, sektin devamlılığında gerçekten de Iudas'ın soyundan gelmenin bir şart olarak aranıp aranmadığı ve öyle ise bu soya bağlı liderliğin örgütlenmesinin nasıl olduğu soru işaretidir. Durum, eğer bazı araştırmacıların doğru kabul ettiği gibi,⁸¹⁰ Iudas, haydut şefi Hezekiyah'ın oğlu ise daha da kompleks bir hal almaktadır.

Eğer ailenin soyu haydut şefi Hezekiyah'a dayanmakta ise, karşımıza çıkan ilk sorulardan biri, ailenin sınıfı olacaktır. Hezekiyah'ın hangi sınıftan geldiği ise tartışmalıdır. Horsley, onun durumları kötüleşen alt sınıfların oluşturduğu haydutların

⁸⁰⁸ Rappaport, **a.g.e.**, s. 323.

⁸⁰⁹ Örneğin bkz.: Hengel, *The Zealots: Investigations into the Jewish Freedom Movement in the Period from Herod I until 70 A.D.*, s. 82-6; Alexei M. Sivertsev, **Households, Sects, and the Origins of Rabbinic Judaism**, Leiden, Boston, Brill, 2005, s. 169vd.

⁸¹⁰ Örneğin Schürer, **a.g.e.**, s. 381, Kennard, **a.g.e.**, s. 281-6, Hengel, **a.g.e.**, s. 331, Rhoads, **a.g.e.**, s. 47-59; T. L. Donaldson, "Rural Bandits, City Mobs and the Zealots", **Journal for the Study of Judaism** 21, 1990, s. 24; Rappaport, **a.g.e.**, s. 332.

lideri olduğunu söylese de;⁸¹¹ genellikle Hezekiyah'ın önemli bir aileden geldiği kabul edilmektedir. Bu kabul, Hezekiyah'ın Herodes tarafından öldürülmesinin Kudüs'te büyük tepki alarak, Herodes'in ölüm cezası alabilecek kadar ciddi bir yargılamaya tabi tutulması ve sonunda Syria valisinin korumasıyla ancak kurtulabilmesine dayanır. Hezekiyah önemli bir aileden olmasa, ölümü bu kadar ses getirmeyecektir. Galilaealı bu haydut şefi ve takipçileri öldürüldüğünde, ölenlerin anneleri Kudüs'e gidip, bizzat kral Hyrcanus'la görüşebilmiş ve Herodes'in Sanhedrin'de yargılanmasını istemişlerdir. Hyrcanus ise, Herodes'in babası ve devletin ikinci adamı olan Antipater'le dostluğunu dahi bir kenara koyarak, bu yargılamanın gerçekleşmesini sağlamıştır. Applebaum, Hezekiyah'ın Galilaea'nın köklü toprak sahiplerini temsil ediyor olabileceğini düşünür.⁸¹² Rappaport, Kudüs'teki güçlü ilişkilerine işaret ederek, Hezekiyah'ın ailesinin Kudüslü ya da İudaealı kökene sahip soylu bir aile olabileceğini söyler ve ihtimalleri sıralar; Hezekiyah ve takipçileri eskiden Hasmoni ordusuna mensup olabilirler; Hezekiyah önemli bir rahip ailesinden olabilir; ya da Hezekiyah'ın ailesi Hasmonilerle aile bağları veya politik ilişkiler içinde olabilir.⁸¹³ Bazı araştırmacılar ise, Hezekiyah'ın doğrudan Hasmoni soyundan geliyor olabileceğini düşünürler.⁸¹⁴ Bu durumda onun "haydutluğu", krallık iddiasını da içerebilir; ki bu olasılık, Herodes'in ölümünün ardından Galilaea'da ayaklanan Hezekiyah'ın oğlu İudas'ın krallık iddialarını da açıklar. Bununla birlikte, Hezekiyah'ın, Hyrcanus'un rakip kardeşi Aristobulos'un destekçilerinden olduğu iddiasıysa⁸¹⁵ olası değildir; bu durumda Hyrcanus'un Hezekiyah için çaba göstermesi anlamsız olacaktır. Muhtemelen Hezekiyah, Hyrcanus'a açıktan karşı olmayan, fakat Antipater ve

⁸¹¹ Horsley, **Galilee: History, Politics, People**, s. 54-5, 260-3, 300-1.

⁸¹² Applebaum, **a.g.e.**, s. 159.

⁸¹³ Rappaport, **a.g.e.**, s.

⁸¹⁴ Black, **a.g.e.**, 46-8; Brighton, **a.g.e.**, s. 146. Black, Hezekiyah'tan yaklaşık on yıl kadar sonra, Herodes'in Galilaea dağlarındaki "haydutlarla" mücadelesi kapsamında anlatılan hikayeyi de bu açıdan ilgi çekici bulur. İosephus'a göre Herodes dağ baskınında, mağaradaki haydutlara teslim olma çağrısı yaptığında; bir haydut, Herodes'le aşağı kökenlerinden dolayı alay edip küçümseyerek, Herodes'in gözleri önünde eşini ve yedi çocuğunu öldürüp uçurumdan atmış ve en son da kendini atmıştı: İoseph., **BJ**, I.312-3. Black, bu haydutların Hezekiyah'ın çetesinin devamı olduğunu ve Herodes'i aşağı görmelerinde, Hasmoni kökenlerinin payı olabileceğini söyler: Black, **a.g.e.**, s. 46-7.

⁸¹⁵ Smallwood, **a.g.e.**, s. 44.

oğullarının yükselişinden rahatsız, Herodes'in ve belki Roma'nın da egemenliğine karşı olan bir Hasmoni soylusudur.⁸¹⁶

Hezekiyah'ın oğlu Iudas, Herodes'in ölümü sonrasında Galilaea'da geniş takipçi toplamış, Sephoris sarayı ve cephaneliğini ele geçirmiş ve Antiquitates'e göre kral olmayı hedeflemiştir.⁸¹⁷ Brighton, eğer bu Iudas ile Dördüncü Felsefe'nin kurucusu Iudas aynı kişilerse; bu durumda Roma ve Roma yanlılarına karşı verdikleri savaşı anlamak için, yalnızca güç arzuları ve ailelerinden çok sayıda kişi kaybetmiş olduklarını düşünmenin bile yetebileceğini söyler. Galilaealı Iudas, eğer eski krallık arzusundaki haydut lideri Iudas ise; bu durumda Dördüncü Felsefe de, onun güç savaşı için oluşturduğu daha incelikli bir kılıftan ibaret olacaktır. Bununla birlikte Iosephus'ta Galilaealı Iudas'ın krallık arzusuna dair herhangi bir ize rastlamayız. Oğulları Simon ve Yakup'un da hangi suçla çarmıha gerildikleri belirsizdir. Iudas'ın soyunda krallık iddiasında bir lider varsa; o da Menahem'dir. Iosephus onun Kudüs'e de, Tapınağa da girişini "kral gibi" olarak tarif eder. Menahem, mirasını aldığı, Tanrı varken herhangi bir ölümlüye efendi demenin kabul edilemezliğini savunan ideoloji ile çelişir şekilde, bir kral gibi davranıp kendini herkesten üstün görmeye çalışmaktadır. Daha sonra gelen Eleazar ise, Masada'daki konuşmasında karşımıza Dördüncü Felsefe'nin ilkelerine sadık ve herhangi bir güç arzusundan arınmış biri olarak çıkar. Görüldüğü gibi krallık iddiası yalnızca Menahem için söz konusudur. Oysa, Brighton'ın da belirttiği gibi, bir krallık hedefleyen Hezekiyah sülalesi söz konusu olsa, kesinlikle Iosephus anlatısında liderlerin bu yönünü daha fazla anlatacak; Iudas'ın sektini

⁸¹⁶ Bkz Sean Freyne, **Galilee from Alexander the Great to Hadrian 323 B.C.E. to 135 C.E.: A Study of Second Temple Judaism**, University of Notre Dame Center for the Study of Judaism and Christianity in Antiquity 5, Notre Dame, Wilmington, Michael Glazier, Inc., University of Notre Dame Press, 1980, s. 63-4; Sean Freyne, **Galilee, Jesus and the Gospels: Literary Approaches and Historical Investigations**, Journal for the Study of Judaism, Vol.20, Issue.2, Dublin, Gill & McMillan, 1988, s. 163-7; Hengel, **a.g.e.**, s. 314-5.

⁸¹⁷ Iosephus, Bellum'da Iudas grubunun saldırılarının diğer güç taliplerine karşı olduğunu söyler; Ioseph., **BJ**, II.56; ancak bunların Herodes ailesi mi, Romalılar mı yoksa diğer isyancı grupların liderleri mi olduğu belli değildir; Hengel, **a.g.e.**, s. 327. Antiquitates'de ise Iudas'ın hedefinin krallık olduğu söylenir; Ioseph., **AJ**, XVII.272, Smallwood, **a.g.e.**, s. 112. Goodman, Iudas'ın Hasmoni ailesinden geliyor olabileceği ihtimali üzerinde durarak; isyanının hem Herodes hem de Roma egemenliğinden kurtulmayı hedefliyor olduğunu söyler; bkz. Goodman, **a.g.e.**, s. 743. Iudas'ın kökeni ve mesihliği ile ilgili çeşitli görüşler için bkz.: Freyne, **Galilee from Alexander the Great to Hadrian 323 B.C.E. to 135 C.E.: A Study of Second Temple Judaism**, s. 214-7.

Yahudiliğin dört ana “felsefe”sinden biri olarak tarif etmek ya da Elazar’ın bu felsefenin ilkeleriyle yaptığı idealist konuşmayı anlatmak yerine; sekin bir felsefenin ardına sığınan ikiyüzlülüğünün ve kraliyet hırslarının vurgusunu yapacaktır. Bu açıdan iki Iudas’ın özdeşliği düşük bir olasılık gibi görünmektedir. Böyle bir özdeşlik varsa bile, bunun bir süreklilik içinde ve krallık hedefiyle örgütlendiği düşünülemez.

Özetle, Dördüncü Felsefe ve Sicarii’nin bir “hanedanlık” şeklinde örgütlendiği düşünülmemelidir. Süreç boyunca korunan ve diğer tüm isyan gruplarına da sirayet eden bir şeyleri varsa; o da ideolojileridir. Bu ideolojiyi benzersiz yapan, Yahudiliğin yasasına getirilen yeni yorumdur. Bu yoruma göre, yabancı bir efendinin boyunduruğuna karşı mücadele etmek ve bu boyunduruğu kabul edenlere karşı savaşmak öncelikli bir dini görevdir. Tanrı’nın vaat ettiği kurtuluş, ancak onlar bu yolda aktif şekilde mücadele ederlerse gerçekleşecektir. Buradan hareketle, hem Dördüncü Felsefe, hem de Sicarii hedeflerine Roma yanlısı Yahudileri almıştır. Diğer grupların aksine onların doğrudan Romalılara saldırdığını duymayız; Makabilerin de yaptığı gibi öncelikli hedefleri, içlerindeki “hain”lerdir. İki oluşum da, ideallerinde son derece tavizsiz olarak karşımıza çıkar; hiçbir işkence ya da ölüm onları prensiplerinden vazgeçiremez. Iudas ve Menahem aynı zamanda birer sofisttir; yani dini bilgilere hakim, entelektüel kişilerdir. Horsley ve Hanson bilinçliliklerinin onları daha keskin kıldığını söyler;⁸¹⁸ belki öyledir. Sonuçta taktikleri, yapıları ve hatta isyana karşı tutumları dönemden döneme değişse de; değişmeyen ve isyanın üzerinde yükseleceği düşünsel zemini sağlamış olan; savundukları ideolojidir. Kısacası Dördüncü Felsefe’nin özneliği; ideolojisidir.

3.2.5. Zealotlar Grubu

Zealotlar grubunun lideri olacak olan Simon oğlu Eleazar’dan ilk kez, Cestius’a karşı savaşta öne çıkanlardan biri olarak söz edilir. Hatırlanacağı gibi, M.S. 66’da Tapınak şefi Eleazar’ın imparatora günlük kurban sunusunu durduran kararı ve

⁸¹⁸ Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 203.

Masada'daki Roma garnizonun katledilmesi üzerine bir nevi Roma'ya savaş ilan edilmiş ve büyük isyan başlamıştır. Agrippa'nın Kudüs'e gönderdiği ordu ve kentteki Roma güçleri, Tapınak şefi Eleazar ve Sicarii lideri Menahem'in birleşik güçlerince bozguna uğratılmış; isyancılar sarayları, başrahip Ananias'ın evini ve borçların tutulduğu devlet arşivlerini ateşe vermiştir. Kudüs'teki bu gelişmeler, özellikle de çoğunluğunu Caesarealılar oluşturduğu Roma garnizonunun katledilmesi, Caesarea'dan başlayarak ülke boyunca pagan nüfus ile Yahudiler arasındaki gerilimi körüklemiş ve her yana yayılan bir iç savaş başlamıştır. Sonunda Syria valisi Cestius ordusuyla, isyanı bastırmak üzere gelmiş; ancak Kudüs'ten büyük kayıplarla ayrılmıştır. İşte Simon oğlu Eleazar, radikal takipçileriyle birlikte, Cestius'a karşı bu zaferin kazanılmasında önemli rol oynayanlardan biridir. Ancak zaferin ardından, Kudüs'teki ılımlı elit kesim de savaş cephesine katıldığını açıklayarak isyanın komutasını eline almış ve oluşturulan yeni yönetimde, Cestius'la savaşta öne çıkan Simon oğlu Eleazar'a yer verilmemiştir; ancak Eleazar Tapınak hazinesi yönetiminde yetkili olup, yetkisini giderek artıracaktır.⁸¹⁹ Eski başrahip Ananus oğlu Ananus liderliğindeki ılımlı elitlerin yönettiği yeni "isyan hükümeti"nde, atanan komutanlarla, bölgeler kaçınılmaz olan Roma ile savaşa hazırlanmıştır. M.S. 67 baharında Vespasianus Galilaea'ya yürümüş, Jotapata'da Iosephus komutasındaki Yahudiler yenilmiş ve Iosephus teslim olup imparatorun esiri olmuştur. Ardından Galilaea kentleri bir bir alınmış, buralardan kaçmayı başaran birçok isyancı ise, Kudüs'e sığınmıştır; ki sığınan isyancıların arasında ileride Zealotların da komutasında olacak Gischalalı Yuhanna da vardır.

Bir grup olarak Zealotların oluşumu ise, bu gelişmelerin ardından, M.S. 67/8 kışında Vespasianus'un ordusunun Iudaea'ya yönelmesiyle gerçekleşmiştir. Iosephus, Vespasianus'un Iudaea'da ilerleyişiyle yayılan bir *lestai* salgını anlatır:

"Her kent artık kargaşa ve iç savaşla çalkalanıyordu ve insanlar, Romalılardan fırsat buldukları anda birbirlerinin boğazına sarılıyordu. Savaş için can atanlarla barış dostu olanlar arasındaki çatışma giderek şiddetlendi. Bu taraflar arası çatışma önce evlerde

⁸¹⁹ Bkz. Ioseph., **BJ**, II.564-5.

başlayıp can ciğer dostları ayırdı; sonra en yakın akrabaları böldü ve insanlar aynı görüşü paylaştıklarıyla birleşip diğerlerine karşı kamplaştı. Bölünme her yere yayıldı; ve gençlikleri ve gözükaralıklarıyla devrimci ve militan taraf, yaşlı ve temsililere üstün geldi. Birçok grup komşularını yağmalamaya başladı, sonra bölükler halinde bir araya gelerek yağmalarını tüm ülkeye taşıdılar; öyle zalim ve kural tanımazdılar ki; kurbanları, Romalılarla onlar arasında fark göremedi; hatta Romalılara esir olmak bu şanssız kurbanlara daha iyi bile göründü.”⁸²⁰

“Kentlerdeki garnizonlar, kısmen risk almak istemediklerinden, kısmen de ulusa olan nefretlerinden sıkıntılı halkı korumak için neredeyse hiç çaba göstermediler. En sonunda, ülkeyi yağmalamaktan bıkan tüm bu dağınık haydut (*lestai*) gruplarının şefleri güçlerini birleştirdi ve birleşmiş bir kötülük halinde zavallı Kudüs’e girdiler... İsyandan bağımsız olarak yalnızca bu bile, eninde sonunda şehri mahvedecekti; çünkü savaşanlara yetebilecek kadar olan erzak bu faydasız ve başıboş çeteye israf edildi...”⁸²¹

Iosephus bu pasajlarda doğrudan isimlendirmese de, birkaç pasaj sonra, birleşik bir güç oluşturarak Kudüs’e giren bu “haydutlar” koalisyonunun adının Zealotlar olduğunu belirtir.⁸²² Bu şekilde kente giren Zealotlar, Simon oğlu Eleazar’ın kentteki radikal grubuyla birleşecek ve çok geçmeden ılımlı yönetimi devirip, isyanın liderliğini ele alacaklardır.

Zealotların kökenleri hakkında bildiğimiz, Iosephus’un bu pasajlarıyla sınırlıdır. Pasajlardan ilkinin, yazarın Thucydides uyarlamalarından biri olduğu düşünülür⁸²³ ancak ikinci pasaj gerçekçidir. Görüldüğü gibi Iosephus, Zealotları oluşturan yığınlar için de *lestai* terimini kullanmaktadır; onun pek çok grup için kullandığını bildiğimiz bu terim, bu nedenle bize spesifik bilgi vermez ama süreç ve şartlar göz önüne alındığında Zealotların ağırlıklı olarak Iudaea’nın kuzey kırsallarından gelen köylülerden oluştuğu düşünülür. Horsley ayrıca, kullanılan *lestai* teriminin gerçekten de bu köylülerin haydutluk yaptığına işaret ettiği fikrindedir. Ona

⁸²⁰ Ioseph., **BJ**, IV.131-4.

⁸²¹ Ioseph., **BJ**, IV.135-7.

⁸²² Ioseph., **BJ**, IV.161.

⁸²³ Bkz. Thuc., III.81-4; “Bu pasaj Iudaea kırsallarındaki koşullardan çok, Thucydides’in devrim üzerine meşhur gözlemlerini yansıtmaktadır.”: Horsley, “The Zealots: Their Origin, Relationships and Importance in the Jewish Revolt”, s. 166; Smith, **a.g.e.**, s. 541.

göre bu haydutlar; Vespasianus'un ilerleyişi karşısında evlerinden ve mülklerinden olan, köleleştirilmek ya da öldürülmek yerine, mecburen kaçarak geçimlerini haydutlukla sağlamak zorunda kalan Iudaea köylüleridir. Iosephus'un anlatısında bir nokta eksiktir; ki o da Roma ordusunun girdiği yerlerde uyguladığı yakıp yıka politikası ve yaşananların bu politikanın sonucu oluşudur. Iudaea'da, özellikle de Galilaea kırsallarında haydutlar önceden beri vardır ama Iosephus, özellikle M.S. 67/8 kışında aniden artan bir haydutluk dalgasının Zealotları oluşturduğunu söyler. Horsley, Iosephus bu dalganın oluşumunu doğrudan Roma'nın yakıp yıka politikasıyla ilişkilendirmese de; ayrı ayrı kentlerin alınışı anlatımlarında bu ilişkinin görülebileceğini söyler. Örneğin Gerasa'nın, komutan Annius tarafından alınması şöyledir:

“Şehre saldırıp alan Annius, henüz kaçmayı başaramamış olan bin kadar genci kılıçtan geçirdi, kadınları ve çocukları esir aldı, askerlerine yağma izni verdi ve ardından evleri ateşe verip, çevredeki köylerin üzerine yürüdü. Güçlü olanlar kaçtı, güçsüzlerse helak oldu, ve geride kalan herşey de aevlere teslim oldu.”⁸²⁴

Vespasianus'un Eriha'ya ulaşması için de Iosephus şöyle yazar:

“Nüfusun çoğu, (Romalıların) geleceğini öngörerek, Kudüs'ün karşısındaki dağlık kırsallara kaçmıştı; ama hatırı sayılır sayıda kişi de geride kalmıştı ve bunlar öldürüldü.”⁸²⁵

Görüldüğü gibi bu şartlar altında, Roma'nın ilerleyişi karşısında köylülerin iki seçeneği vardır: Ya kalıp öldürülmek veya köleleştirilmek; ya da kaçmak. Kaçan köylüler ise, geçimlerini sağlayabilmek için gruplar halinde haydutluk yapmış olabilirler. Çevrede, yürüttükleri yağma faaliyetlerine karşı, Iosephus'un belirttiği gibi, buralardaki mevcut Roma askerlerinin kayıtsız kalmış olması da mümkündür. Öte yandan bu uzun süre sürdürülebilecek bir yaşam şekli de değildir; nitekim çok geçmeden Roma ordusu kaçakların da peşine düşecektir. Horsley, Gadara'nın alınışı anlatısını bunun güzel bir örneği olarak görür. Hatırlanacağı gibi Vespasianus

⁸²⁴ Ioseph., **BJ**, IV.488-9.

⁸²⁵ Ioseph., **BJ**, IV.451.

Gadara'ya ilerlediğinde, Romalıların geldiğini duyan kentin elitleri gizlice haber göndererek onlara teslim olacaklarını bildirmiş; bunu duyan isyancılar, elitlerin liderini öldürüp, apar topar kentten kaçmışlardı. Kentin kapıları Roma ordusuna açılırken; kaçakları duyan Vespasianus, komutanı Pladicus'u peşlerine göndermiş, kaçakların sığındıkları köye gelen Pladicus, köyü yakıp yıkarak, kaçamayan herkesi öldürmüştür. Kaçanlar ise, gittikleri yerlerde bir kartopu etkisi yaratmaktadır:

“Bu sırada kaçaklar, kırsal bölgede telaş yarattılar ve abartılı bir şekilde kendi facialarını anlatıp, tüm Roma ordusunun peşlerinde olduğunu söyleyerek; toplu bir panik halinde herkese evlerini barklarını bırakırıp, kurtuluş umuduyla..hep birlikte kalan tek güçlü kale olan Eriha'ya doğru kaçtılar. Pladicus, süvarilerine duyduğu güven ve önceki başarısından aldığı cesaretle onları takip etti ve Ürdün Nehri'ne kadar yetişip yakaladığı herkesi öldürdü...Pladicus, iyi talihini takip ederek, çevredeki küçük kent ve köylere saldırılarını hızlandırdı.”⁸²⁶

Görüldüğü gibi, Roma'nın peşlerine düştüğü noktada kaçaklar, buldukları yerleri terk etmek ve daha güvenli bölgelere ilerlemek zorundadır. Gittikleri yerlerde ise, Roma'nın gelişini haber vererek oradakilerin de kaçışını sağlamaktadırlar.⁸²⁷ Vespasianus sıra sıra tüm ülkeyi fethederken ise; en güvenli kale ve son hedef olarak Kudüs, her yandan “haydut” gruplarının sığınma noktası olacaktır.⁸²⁸

Horsley, bu süreç analizinden Zealotları oluşturan köylülerin; zaruri şartlar altında haydutluğa yönelen ve bu şartların etkisiyle savaşa süreklenmiş, ideolojisiz kitleler olduğunu düşünür. Smith de benzer şekilde, Romalıların ilerleyişi üzerine kaçmak zorunda kalan köylülerin, gruplar halinde çevreye yağmalar ve çeşitli suç faaliyetleri içinde bulunup; bu yağmalarla birlikte, en güvenli kale olan ve “savaşmaya hazır herkese kucak açan” Kudüs'e girmiş olabileceklerini söyler. Smith, Iosephus'un belirttiği gibi, gelişlerinin, kentin nüfusunda şişkinlik yaratarak, kaynakları sıkıntıya sokmasının ve aynı zamanda şehirdeki suç oranını da artırmasının çok doğal olduğunu

⁸²⁶ Ioseph., **BJ**, IV.431-8; Horsley, **a.g.e.**, s. 170.

⁸²⁷ Horsley'in tüm incelemesi için bkz.: Horsley, **a.g.e.**, s. 162-71.

⁸²⁸ Bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 541.

söyler. Ona göre, bu gelenlerin kentte yabancı köylüler olarak birbirini tanınması, çeteleşmesi ve sonradan gelenlerin de aralarına katılabileceği bir örgütlenmeye gitmesi olasıdır. Bu örgütlenmelerini meşrulaştırmak için ise, Yahudilik'te onursal bir sıfat olarak kullanılan “Zealotlar” adını almış olabilirler.⁸²⁹ Horsley'in ve Smith'in değerlendirmeleri, Zealotları oluşturan kitlenin çoğunluğu için doğru olabilir. Bununla birlikte, bu kitle içerisinde, zorunluluktan dolayı isyana katılanlar dışında, gerçekten Roma karşıtı isyan yanlıları da olmalıdır; öyle ki, yalnızca yukarıdaki Gadara örneğinde bile, Iosephus kaçanların “isyancılar” olduğunu belirtmektedir. Rudich de; böyle tarihi kalkışma zamanlarında gruplar arasındaki çizgilerin bulanıklaştığını ve idealist devrimcilerle, haydut veya yağmacıları birbirinden keskin hatlarla ayırmanın zorluğunu vurgular. Böyle zamanlarda iki kategori de aktif olup; bazen birbirlerine karışırlar ve çok sayıda birey ya da grup bu kategorilerin her ikisine birden dahil olabilir.⁸³⁰ Sonuçta ister aralarındaki isyancıların etkisiyle; isterse de yalnızca “zamanın ruhu”nun gerektirmesinden olsun; bu kırsaldan gelen kitleler, politik ifadelerini kentin radikallerinden Simon oğlu Eleazar'ın grubunda bulur ve onlarla birleşerek Zealotlar grubunu oluşturur. Kendisi de bir rahip olan Eleazar'ın takipçilerini ise, kentin radikalleri; ağırlıklı olarak da alt sınıftan radikal rahipler oluşturur; hatta bunların önemli bir kısmının, imparatora günlük sunuları durdurma kararı alarak isyanı başlatan rahipler olduğu düşünülebilir.⁸³¹ Ancak buradan yola çıkarak bazı araştırmacıların yaptığı gibi Zealotların rahip kökenli olduğunu söylemek doğru değildir.⁸³² Görüldüğü gibi Zealotları oluşturan ana kitle Eleazar'ın grubundan ziyade; Kudüs'e kırsaldan gelen köylülerdir ve taban itibariyle Zealotlar Iudaea'nın köylü sınıfına dayanmaktadır.

Kudüs'te Zealotlar günden güne güçlenirken; ılımlı elitlerin yönetimi ise halk desteğini kaybetmektedir. Bunun en önemli nedeni, yönetime duyulan güvenlik ve

⁸²⁹ A.e., s. 541.

⁸³⁰ Rudich, a.g.e., s. 218.

⁸³¹ İsyanı başlatan Tapınak şefi Eleazar'ın takipçi kitlesini oluşturan rahiplerin, daha sonra Simon oğlu Eleazar'ın altında toplandığı düşünülebilir. Bkz.: Applebaum, a.g.e., s. 166. Rudich, bu rahipsel kitlenin, Zealotların sıradışı dindarlığını da açıkladığını söyler: Rudich, a.g.e., s. 214.

⁸³² Applebaum, a.g.e., s. 166.

şüphedir. Öyle ki; en başından beri başrahip Ananus liderliğindeki bu yönetimin samimiyetinden şüphe edilmiş ve onların gerçekten Roma'yla mücadele etmek için mi, yoksa ülkeyi Romalılara teslim etmek için mi çalıştıkları bir soru işareti olmuştur. Özellikle radikal savaş yanlıları, yönetimin Roma'yla gizlice anlaştığı yönünde sürekli propaganda yapmış; mevcut şüpheler, bizzat ılımlı yönetimin görevlendirdiği komutan Iosephus'un, Romalıların tarafına geçtiğinin duyulmasıyla iyice kuvvetlenmiştir. Hem Galilaea'nın kolayca Roma eline geçmesinin gücenkliği hem de yönetimin sadakatinden duyulan şüphe, Zealotlar için üzerinde yükselebilecekleri bir zemin oluşturur ve çok geçmeden elit kesimi hedef alan yağma ve cinayetler başlar. Aralarında kral Agrippa'nın hazineden sorumlu akrabasının da bulunduğu, aristokrasiden bazı etkili isimleri yakalayıp hapseder ve daha sonra, Roma ile anlaşım ülkeye ihanet etme suçlamasıyla öldürürler.⁸³³ Smith, bu yağma ve öldürmelerde, politik karşıtlığın yanında; maddi sıkıntılar ve güvenlik faktörünün de etkili olabileceğini söyler. Öyle ki; yanlarında getirdikleri yağmalar tükenince, fakirlikleri ve sayıları Zealotları daha cüretkar suçlara yönlendirmiş ve/veya kendilerini korumak için etkili rakiplerini ortadan kaldırmak istemiş olabilirler.⁸³⁴ Bununla birlikte; elitlere yönelik Roma'yla anlaşarak ülkeye ihanet etme suçlamalarının, tamamen önyargı ya da iftira olduğu da düşünülmemelidir. Öyle ki; muhtemelen, öldürülenlerin bir kısmı gerçekten de Roma ile anlaşım taraftarı olan, ve ya Roma ile iletişım içinde ya da fırsat bulsa iletişım kurabilecek kişilerdir.⁸³⁵ Hatırlanacağı gibi; bizzat Iosephus, Vita'sında ılımlı hükümetin, kendisini Galilaea'ya savaşmaktan ziyade; oradaki isyancıları pasifize etmek için gönderdiğini söylemektedir. Ayrıca, bir sonraki aşamada Zealotlar tarafından öldürülecek olan ılımlı yönetimin lideri Ananus için de Iosephus; ülkeyi savaşım döndürebilecek ve Roma'ın yenilmezliğinin farkında olan isim demektir.⁸³⁶

Simon oğlu Eleazar'ın radikal takipçilerinin Cestius'a karşı verdikleri başarılı mücadeleden, askeri olarak güçlü oldukları bilinmektedir. Ancak, muhtemelen hem

⁸³³ Agrippa'nın akrabası olan Antipas özelinden yola çıkarak, bu yakalama ve öldürmelerle ilgili bir inceleme için bkz.: Rudich, **a.g.e.**, s. 223-5.

⁸³⁴ Smith, **a.g.e.**, s. 541.

⁸³⁵ **A.e.**, s. 541; Rudich, **a.g.e.**, s. 219.

⁸³⁶ Bkz. Zeitlin, "Zealots and Sicarii", s. 397.

halk desteğine sahip olmayışları hem de sayıca yetersizlikleri, öncesinde, dışlandıkları ılımlı yönetime müdahale edebilmelerini engellemiştir. Fakat kırsaldan gelenlerin aralarına katılmasıyla, Zealotlar olarak yeniden örgütlenen grup; kendilerini hem sayıca hem de yönetime olan güven kaybıyla, konjonktürel olarak da elverişli bir konumda bulmuştur. Elit kesime yönelik yağma ve cinayetlerin ardından, bu kez Zealotlar Tapınağa yönelir ve buranın kontrolünü ele geçirirler. Hatırlanacağı gibi, ardından ilk yaptıkları şey ise; mevcut başrahip görevden alarak, yerine kurayla, kendileri gibi bir köylüyü başrahip seçmek olmuştur. Zealotlar bu seçimleriyle, meşru bulmadıkları rahip aristoksisinin tekelindeki en önemli kurumu alarak; elit sınıfa politik bir darbe vurmuş olur.⁸³⁷ Rudich'in de işaret ettiği gibi, işin ayrıca dini hassasiyetlerle ilgili yönü de vardır;⁸³⁸ Zealotlar, dini iradenin bu en üst makamının, birkaç soylu ailenin tekelinde olmasını yanlış bulmakta ve kadim zamanlarda başrahip seçiminin bu şekilde kurayla yapıldığını söyleyerek, doğru usulün bu olduğunu belirtmektedirler. Bununla birlikte, yüzyıllardır alışlagelen usulün dışına çıkılması yalnız elit kesimi değil; halkın bir kısmını da kaygılandırmış olabilir ki; elit kanadın lideri Ananus, kentte halkı Zealotlara karşı kışkırtıp, harekete geçmeye çağırduğunda,⁸³⁹ çağrısı önemli oranda karşılık bulabilmiştir. Hatırlanacağı gibi, Ananus liderliğindeki kalabalık Tapınaktaki Zealotlara saldırınca, Zealotlar Tapınakta hapis kalmış; Gischalalı Yuhanna'nın araya girmesi ve Idumaealıların yardımıyla ancak kurtulabilmişlerdir. Radikal Idumaealılar ile Zealotlarla, ılımlı elitler ve destekçileri arasında çıkan kavgada ise, radikaller galip gelmiş ve Ananus öldürülmüştür. Böylece sonunda kentte Zealotlar önderliğinde radikal kanadın hakimiyeti başlamıştır.

Iosephus, Zealotların kentte hakim olmasıyla başlayan büyük bir kıyımdan söz eder; binlerce genç soylu yakalanıp, Roma ile işbirliği içinde olmaktan suçlanır ve "göstermelik" mahkemelerle sorgulanıp ölüme mahkum edilirler. Iosephus, öncesinde bu soyluların, Zealotlara katılmaları için ikna edilmeye çalışıldığını da söyler; ama Zealotların onları kazanma çabaları sonuç vermeyince öldürülmüşlerdir. Bir süre

⁸³⁷ Bkz.: Gabba, a.g.e., s. 162; Rajak, Josephus: The Historian and His Society, s. 133.

⁸³⁸ Detaylı bir inceleme için bkz.: Rudich, a.g.e., s. 219-23.

⁸³⁹ Ananus'un konuşmasının detaylı bir incelemesi için bkz.: A.e., s. 225-7.

sonra, Idumaealılar da önemli bir kısmı kentten çekilir ve böylece Simon oğlu Eleazar önderliğindeki Zealotlar kentin tek hakim gücü olurlar. Ancak bu hakimiyetleri uzun sürmez, çünkü bu süreçte Zealotlara yardımcı olan Gischalalı Yuhanna da kentte etkinliğini iyice artırmış ve Zealotlar arasında da oldukça takipçi toplamıştır. M.S. 68 yılının baharına gelindiğinde, yani Zealotların hakimiyetinden yalnızca birkaç ay sonra, baskın karakteriyle Yuhanna, Zealotlar üzerinde de hakimiyet kurmuş görünmektedir. Bununla birlikte, Eleazar'ın da tümüyle devreden çıktığı düşünülmemelidir; muhtemelen Zealotlar üzerinde çoğunlukla Yuhanna'nın baskın gücü hakimken; Zealotların bir kısmı ise, onun bu otoriter tavrına karşın, Eleazar'a yakın hareket etmektedir.⁸⁴⁰ M.S. 69 yılının başlarında ise, Yuhanna'nın despotik yönetiminden rahatsız olan Idumaealılar ile bazı başrahipler, o sırada Idumaea'da hayli büyük bir güç toplamış ve kentin kapılarına dayanmış olan Simon bar Gioras'ı, Zealotlara karşı kente davet ederler. Simon'un da kente gelmesiyle, Kudüs'te isyancı gruplar arasında, Roma ordularının gelişine dek sürecek bir iç savaş başlar. Kentte Simon, Tapınakta ise Yuhanna liderliğindeki Zealotlar hakimken; iki grup arasında sürekli çatışmalar yaşanır. M.S. 69 yılının sonlarına gelindiğinde Zealotlar içinde de bir kopuş yaşanır ve Yuhanna'dan rahatsız olan Eleazar ve arkadaşlarının ayrılmasıyla, Zealotlar ikiye bölünürken; kentteki kavga da üçlü bir çatışma halini alır: Tapınağın iç avlusunda Eleazar ile Zealotlar; dış avluda Yuhanna'nın grubuyla diğer Zealotlar; ve kentte Simon ile Idumaealılar. M.S. 70 yılının baharında Titus'un Kudüs'e gelişiyle, gruplar ancak birbirleriyle savaşmaya son verecek ve Kudüs düşene dek Roma'ya karşı savaşacaklardır.

Simon oğlu Eleazar önderliğindeki Zealotların, yapısal olarak eşitlikçi bir örgütlenmeye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu eşitlikçi eğilim, ilk olarak kura sistemiyle yaptıkları başrahip seçiminde görülebilir. Bu şekilde sıradan bir köylü rahibi başrahipliğe getirmelerinin; Iudas'ın Dördüncü Felsefesi'ne uygun şekilde, Tanrı önünde herkesin eşitliği ve kimsenin efendi olamayacağı düşüncesini yansıttığı

⁸⁴⁰ A.e., s. 244.

söylenir.⁸⁴¹ Fakat daha da önemli bir gösterge, Eleazar'ın hiç bir zaman baskın bir lider olarak öne çıkmamasıdır. Öyle ki; Iosephus, diğer liderlerin gruplarından, liderlerinin adıyla söz ederken; Simon'un grubu, Yuhanna'nın grubu, hatta Menahem'in grubu gibi; Zealotları hep liderlerinden bağımsız olarak belirtmekte ve lider olarak Simon oğlu Eleazar'dan söz ederken de, hep Eleazar'ın yanında grubun başka liderlerinin isimlerine de yer vermektedir.⁸⁴² Hatta Eleazar'ın adı, Tapınağın alınmasına kadar geçmemekte; ve Tapınakta kapalı kaldıklarında Yuhanna'nın onları yardım istemeye ikna etmesi kapsamında ilk kez Eleazar'ın adı verildiğinde de; yanında bir başka isimle birlikte Eleazar'dan şu şekilde söz edilmektedir: “Simon oğlu Eleazar; grubun en etkili ismi - hem yapılması gerekenleri tasarlamada hem de bu tasarıları hayata geçirebilmedeki yeteneğinden; ve bir Amphikalleus oğlu Zekeriya, ikisi de rahip kökenli”.⁸⁴³ Ayrıca görüldüğü gibi Eleazar'ın liderliği, diğer liderler gibi onun baskın gücüne değil; eylemleri planlama ve uygulamadaki yeteneğine bağlanmaktadır. Bir başka örnekte, Yuhanna'nın grubundan kopuşları anlatılırken, gruptan ayrılanlar olarak Eleazar ile üç başka liderin adı daha verilmektedir. Bu gibi örnekler, grupta hiyerarşik bir piramit örgütlenmesinden ziyade, daha yatay bir örgütlenmeye işaret eder. Bu kolektif zihniyeti en açık ortaya koyan örneği ise; Gischalalı Yuhanna'nın Zealotlar arasında destek kazanışı anlatılırken görürüz:

“Fakat despotik güç arzusundaki Yuhanna, diğerleriyle onursal olarak eşit pozisyonda olmayı küçümsedi ve yavaş yavaş etrafına daha baştan çıkmışlardan bir grup toplayarak, koalisyondan koştu. Sürekli diğerlerinin kararlarını hiçe sayarak ve kendisi buyurgan emirler vererek, açıkça mutlak hakimiyetini ilan ediyordu. Kimileri korkusundan, kimileriye adanmışlıktan (ki aldatarak ve hitabetle takipçi toplamada ustaydı); çok sayıdaki (Zealot), cüretkar suçlarının sorumluluğunu hep birlikte paylaşmaktansa tek bir bireye yüklemenin kendilerini güvene alacağını düşündü ve Yuhanna hem bedensel hem de zihinsel enerjisiyle kendisine önemli sayıda uşak kazandı. Öte yandan, çok sayıda kişi de ondan uzak durdu; kısmen kıskançlıktan -önceden eşitleri olan birine tabi olmayı küçümsediler-, fakat daha çok ise; monarşik yönetimden duydukları korkudan; çünkü

⁸⁴¹ A.e., s. 240.

⁸⁴² A.e., s. 239; Horsley, a.g.e., s. 182-4.

⁸⁴³ Ioseph., BJ, IV.225.

(Yuhanna) bir kez başa geldikten sonra, bir daha kolay kolay inmeyeceğini ve en baştan buna karşı dururlarsa, daha sonrası için bahaneleri olacağını düşündüler.”⁸⁴⁴

Bu pasajdan, Zealotlar arasında bir komünal liderlik ve ortak karar almaya dolayısıyla sorumlulukları ortak olarak paylaşma mekanizmasının işlediği görülebilir.⁸⁴⁵ Elbette bu, Zealotları oluşturan kitlenin tümüne uygun olmayabilir ve bazıları, Iosephus’un da belirttiği gibi, karar mekanizmasına girmeyip, Yuhanna gibi despotik bir lider altında hareket etmeyi daha kolay bulmuş olabilirler. Simon oğlu Eleazar ise anlatıda hiç bir zaman Yuhanna gibi hırslarıyla ön planda bir lider olarak karşımıza çıkmaz. Tersine o, uzun süre Yuhanna’nın grup içerisindeki üstünlüğüne tahammül etmiş; bir noktada Yuhanna tarafından koptuktan sonra, Yuhanna’nın bir bayram günü saldırısıyla, takipçilerinin durumu tehlikeye düştüğünde de, yeniden Yuhanna altına girmeyi kabul edebilmiştir. Eleazar’dan en son, Yuhanna’ya tabi olduktan sonra; bir başka lider ile birlikte, iki bin dört yüz kişilik Zealotlar grubuna komuta ettiği bildirilirken söz edilir ve daha sonra tüm kuşatma boyunca anlatıda adı geçmez. Eleazar da muhtemelen pek çok Zealot gibi, Tapınağın alınması sırasında ölmüş olmalıdır.⁸⁴⁶

Zealotların eylemlerinin, politik ve ekonomik motivasyonlarla birlikte, dini açıdan Dördüncü Felsefe’nin Yasa’ya getirdiği yorumdan beslendiği söylenebilir. Yani Zealotlar da Tanrı’nın Yahudileri kurtarıcı için mücadele etmeleri gerektiğine inanıyor ve kendilerini bu kurtuluş için birer araç olarak görüyor olmalıdır. Bununla birlikte Zealotlar, Dördüncü Felsefe gibi bir sekt olarak tanımlanmazlar ve muhtemelen sıkı ve iyi tanımlanmış bir programa da sahip değildirlere.⁸⁴⁷ M.S. 67/8 kışında, savaşın göbeğinde toplandıklarında, belki de içlerinde buldukları durumun aciliyeti, onları program ve teoriden ziyade, eylemleriyle öne çıkan ve hızlı değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde, dinamik karar alma mekanizmasına sahip bir

⁸⁴⁴ Ioseph., **BJ**, IV.389-94.

⁸⁴⁵ Rudich, **a.g.e.**, s. 241; Horsley, **a.g.e.**, s. 184; Uriel Rappaport, **John of Gischala: From the Mountains of Galilee to the Walls of Jerusalem**, Çev: Rebecca Toueg, Ed. Jack Pastor, George Silberman, y.y., t.y., 2013, s.108.

⁸⁴⁶ Rudich, **a.g.e.**, s. 240.

⁸⁴⁷ **A.e.**, s. 213-4.

oluşum olmaya itmiştir. Dördüncü Felsefe'nin devam ettiricileri olan Sicarii'nin tersine; hiyerarşik ve katı bir örgütlenmeye sahip değildirler. Hatta buradan yola çıkarak Rudich, kendisini Roma'ya karşı savaşmaya hazır ve bireysel anlamda bir "zealot" olarak gören herkesin, rahatça gruba dahil olabildiğini düşünmektedir.⁸⁴⁸ Çoğunluğunu Iudaea'nın kırsallarından gelen "haydut" gruplarının oluşturduğunu bildiğimiz Zealotların kollektif örgütlenmesi; Horsley'in belirttiği gibi, çeşitli "haydut şeflerinin" başında olduğu gruplardan oluşan yatay bir modele dayanıyor olabilir.⁸⁴⁹ Zealotların eylem şekli olarak ise; yöntemde ayrılmakla birlikte, Sicarii gibi belirli hedefler seçtiği görülür. Özellikle soylu gençlere yönelen cezalandırmalarında, yine Sicarii'den farklı olarak sorgulamaya gitmiş, hatta öncesinde onları kazanmayı denemişlerdir.

Zealotların, isyancılar arasındaki en küçük askeri güç oluşundan,⁸⁵⁰ grubun görece önemsiz olduğu düşünülebilir. Fakat Rudich'in de vurguladığı gibi, radikal ve militan gruplar küçük sayılarla da büyük etkiler yaratabilmektedir.⁸⁵¹ Zealotlar da, isyanın liderliğindeki ılımlı elitlerin yönetimini devirmekle, isyanın kaderini değiştirecek bir dönüm noktası yaratmıştır.⁸⁵² Önemli aristokrat liderleri elimine etmiş, isyanın sonuna kadar Tapınağın kontrolünü almış ve muhtemelen bir noktada Roma'yla müzakere yoluna gidecek bir ılımlı yönetimin aksine; diğer radikal gruplarla birlikte, Roma'yla savaşın son noktaya kadar götürülmesinden sorumlu olmuşlardır. Iosephus, Roma'yla savaş sırasında sık sık saldırılarda öne çıkan Zealotların adlarını verir. Zealotlar, sayıca az olsalar da, Roma'ya karşı sonuna kadar cesurca savaşmışlardır. Bazıları Kudüs'ün düşüşünden de kaçmayı başarmış ve en sonunda Jarden ormanında Romalılarca yakalanıp öldürülmüştür.

⁸⁴⁸ A.e., s. 214.

⁸⁴⁹ Horsley, a.g.e., s. 183.

⁸⁵⁰ Simon'un on bin, Idumaealılarının beş bin, Yuhanna'nın da altı bin kişilik ordusuna karşılık, Zealotlar yalnızca iki bin dört yüz kişilik bir ordudur.

⁸⁵¹ "Fransız Jakobenler ya da Rus Bolşevikler gibi...": Rudich, a.g.e., s. 214.

⁸⁵² Horsley, a.g.e., s. 190-1.

3.2.6. Gischalalı Yuhanna ve Grubu

Gischalalı Yuhanna'nın tarih sahnesine ilk çıkışı, Iosephus'un Galilaea'ya komutan olarak atanmasıyla'dır. Iosephus hem Bellum'da hem de Vita'sında Yuhanna'dan bahseder; fakat iki eserdeki kayıtlar birbirlerinden bazı farklılıklar gösterir. Vita'da Iosephus, Levi oğlu Yuhanna'nın, memleketi Gischala'da bazı vatandaşların Romalılardan ayrılma hazırlığı içinde olduğunu görünce, onları bastırmaya ve Roma'ya karşı sadakatlerini korumaya çalıştığını yazar; bu konuda kararlıdır ama yeterince güce sahip değildir. Ardından Gischala'ya çevre kentlerden saldırı düzenlenip kent yakılıp yıkıldığında, Yuhanna önce takipçilerini silahlandırarak kentin intikam alır; ardından kenti eskisinden de daha büyük olacak şekilde inşa ettirerek surlarını kuvvetlendirir.⁸⁵³ Bellum'da ise; Yuhanna'nın surları, Iosephus'un talimatıyla ve masraflarını kendisi üstlenerek güçlendirdiği yazılıdır. Fakat sonrasında, Yuhanna son derece olumsuz anılmaya başlar; o "entrikacı, en ahlaksız ve hilekar, becerikli bir yalancı ve insanların en eli kanlısıdır." Bellum'a göre Yuhanna kariyerinin başlangıcında fakirdir; ancak kurnazlıklarıyla giderek bir servet sahibi olmuştur; örneğin Iosephus Yuhanna'nın Galilaea'nın ucuz zeytin yağlarını alıp, çok daha pahalıya Syria'daki Yahudilere satarak büyük kar elde ettiğini söyler.⁸⁵⁴ Ayrıca Yuhanna bir çete oluşturarak soygunlar da yapmış ve Galilaea'nın komutasını Iosephus'tan almak üzere ona karşı çeşitli komplolara girişmiştir. Hatırlanacağı gibi Iosephus, Yuhanna'nın Galilaea halkını kendisine karşı kışkırtmasıyla yaşadığı suikast girişimlerinden bahseder; son olarak ise Yuhanna Kudüs'e giderek, buradaki ılımlı elit yönetimi, Iosephus'un bir tiran olarak yönetimi ele geçirmeye hazırlandığına ikna etmiş; bunun üzerineyse Iosephus, görevden alınmamak için büyük çaba sarfetmek zorunda kalmıştır. Ardından Iosephus, Yuhanna'nın takipçilerine savaş ilan etmiş; takipçilerin çoğu dağılırken, Yuhanna da memleketi Gischala'ya çekilmiştir. İleride Romalılar, Titus komutasında Galilaea'nın kalan son kenti olan Gischala'ya dayandıklarında, Yuhanna bir kez daha sahneye

⁸⁵³ Ioseph., **Vit.**, 43-5.

⁸⁵⁴ Ioseph., **BJ**, II.575, 585-94; Rappaport, **a.g.e.**, s. 69-70.

çıkılmış ve Titus'un teslim olma çağrısına, Şabat günü dolayısıyla karar alamayacaklarını söyleyip, bir günlük izin isteyerek cevap vermiştir. Titus beklemeyi kabul ettiğinde ise Yuhanna, o gece takipçileri ve çok sayıda Gischalalı ile birlikte kentten kaçmış ve isyancıların toplanma merkezi haline gelen Kudüs'e gelmiştir. Sonrasında bilindiği gibi Yuhanna burada da pek çok takipçi toplamayı sürdürmüştü; ayrıca bir yandan Zealotlarla temastayken, diğer yandan ise ılımlı yönetimle ilişki kurabilmiştir. Bu iki cepheye de yakın oluşu, taraflar arasındaki çatışmada ona arabuluculuk rolü biçmiş; Yuhanna ise, muhtemelen rüzgarın Zealotlardan yana döndüğünü fark ederek, bu fırsatı Zealotlara yardım etmede kullanmıştır. Onun Idumaealılardan yardım alma önerisiyle Zealotlar kurtulmuş ve ılımlı elitler elimine edilmiştir. Böylece kentte yeni hakim güç haline gelen Zealotların yönetiminde, Yuhanna da giderek güçlenmiş ve sonunda Zealot lideri Eleazar'ı geride bırakarak, Zealotlar üzerinde de bir otorite haline gelmiştir. Otoritesinden duyulan rahatsızlık; önce Idumaealılarla, ardından Eleazar destekçisi Zealotlarla ayrılığı beraberinde getirmiş; Roma ordusu gelene dek, kentte gruplar arası savaşta Yuhanna da Tapınaktan mücadele vermiştir. Bilindiği gibi kuşatma boyunca Roma'ya karşı verdiği etkin mücadele sonundaysa Yuhanna; kentin düşüşüyle teslim olmuş ve Roma'da ömür boyu hapse mahkum edilmiştir.

Rappaport, Yuhanna'nın Gischala'da varlıklı ve önemli bir aileden geliyor olabileceğini; ancak Iosephus'un bu azılı düşmanını, ayak takımından gelen ve haksız kazançlarla servet elde etmiş bir düzenbaz olarak gösterme isteğiyle aksini söylediğini düşünür.⁸⁵⁵ Gerçekten de, Yuhanna'nın Vita'da, Gischala'ya düzenlenen saldırı üzerine kentin intikamını ve yeniden inşa edilip güçlendirilmesini üstlenmesi, onun kentte önemli bir konumda olduğunu gösterir. Bellum'da da Yuhanna'nın, surların güçlendirilmesinin masrafını kendisinin karşıladığı belirtilir. Başlangıçta değilse bile, bunları gerçekleştirebilmek için en azından o noktada, Yuhanna'nın önemli bir servete sahip olması gerekir. Öte yandan, Yuhanna'nın ait olduğu sınıf gibi; başlangıçta isyan karşısındaki tutumu da belirsizdir. Bazı araştırmacılar Yuhanna'nın en başından beri

⁸⁵⁵ Rappaport, *a.g.e.*, s. 70-8.

Roma'ya ve Roma ile işbirliği içindeki Yahudilere karşı olduğunu savunurken;⁸⁵⁶ bazıları ise başlangıçta Yuhanna'nın ılımlı tarafta olduğu düşüncesindedir.⁸⁵⁷ İlk görüşte olanlar Galilaea'da Iosephus ile Yuhanna arasındaki bitmeyen kavgayı; Yuhanna'nın, Iosephus'un gerçekte isyan yanlısı olmayıp, çift taraflı oynadığını düşünmesine bağlarken; diğer görüştekiler Yuhanna'nın da o zamanlarda Iosephus'tan çok da farklı olmadığını düşünürler. Buna göre Yuhanna ılımlı elit yönetimle bağları bulunan ve muhtemelen kendisi de onların misyonunu paylaşan bir kişiliktir; fakat böyleyken, Galilaea'nın liderliğinin bir yerli olarak kendisine değil de, bölgeyi hiç tanımayan Iosephus'a verilmesine içerlemiş ve onu devre dışı bırakmaya çalışmıştır.⁸⁵⁸ Sonuçta Iosephus'la kavgası ister ideolojik isterse yalnızca bir güç savaşı olsun; Yuhanna kendisini Roma karşıtı savaşın tam ortasında bulmuştur ve Iosephus'un Gischala'ya sürdüğü bir "haydut şefi" olarak, Roma kentin kapılarına dayandığında Kudüs'e kaçmış ve burada her iki tarafla yakın ilişkilerini sürdürürken, sonunda Zealotlardan yana tavır almıştır.

Iosephus'un anlatısından, Yuhanna'nın Ananus yönetiminin düşmesiyle Zealotlar ile birleştiği görülür. Hatta Iosephus, yukarıda verdiğimiz pasajda görüldüğü gibi, Yuhanna'nın diğerleriyle eşit olmaktan rahatsızlık duyduğu ifadesiyle, ondan, eşitlikçi örgütlenmeye dayanan Zealotlar grubunun bir üyesi gibi bahsetmektedir. Normalde gruplar arası kavgaları tüm şiddetiyle çizme eğilimindeki Iosephus'un, iki grup arasında hiçbir çatışmadan söz etmemesi bu birleşmenin gönüllü gerçekleştiğini gösterir. Bununla birlikte bir süre sonra baskın karakteriyle Yuhanna, grup içinde öne çıkmaya başlamış, giderek Eleazar'ı gölgede bırakmış ve kendi Galilaealı takipçileriyle birlikte Zealotları da kontrol eden bir pozisyona gelmiştir.

⁸⁵⁶ Örneğin Tessa Rajak, "Justus of Tiberias", *Classical Quarterly* **23**, 1973, s. 253; Schürer, *a.g.e.*, s. 490; Smallwood, *a.g.e.*, s. 304-5.

⁸⁵⁷ Örneğin Menahem Stern, "Zealots and Sicarii", *Encyclopaedia Judaica*, C.XXI, s. 476-478 ; Rhoads, *a.g.e.*, s. 122-137; Solomon Zeitlin, "A Survey of Jewish Historiography Josephus Flavius and John of Gischala", *Jewish Quarterly Review* **56**, 1969, s. 58-9. E. M. Meyers, C. L. Meyers, J. F. Strange, *Excavations at the Ancient Synagogue of Gush Halav*, Winona Lake, 1990, s. 20-21. Rappaport, *a.g.e.*, s. 72-93.

⁸⁵⁸ Rappaport, *a.g.e.*, s. 92.

Iosephus'un, Galilaea'daki baş düşmanı olarak Gischalalı Yuhanna'yı ele alışındaki nefret her zaman göze çarpar. Bununla birlikte yüksek enerjisi, insanları etkilemedeki kabiliyeti de Iosphus'un satır aralarında yer bulmuştur. Yuhanna baskınlığı ve hırsıyla ne Simon oğlu Eleazar'a benzer; ne de bir diğer hırslı lider Simon bar Gioras gibi bir idealist "halk devrimcisi"dir. Daha ziyade iyi bir politikacıya uyan Yuhanna'nın bu yönünü Rudich şöyle tarif eder:

"O profesyonel bir sorun yaratıcı ve (kendini gizlemede usta), yetenekli bir iki yüz sahibi olarak çizilir; ki bu son özelliği; dosdoğru, kendini olduğu gibi ortaya koyan devrimci zealotlarla tezat oluşturmaktadır. Iosephus'taki tüm radikal liderler içinde yalnızca o; Max Weber tarzı doğuştan politikacı, yani politikayı işi olarak gören kişi tarifine⁸⁵⁹ uyar. Ayrıca hatırı sayılır bir karizmaya da sahip olmalıdır ki; hem 'ilk rejimin' aristokrat üyeleriyle, hem fanatik Zealotlarla, hem Idumaealı şeflerle, hem de sıradan insanlarla rahatça ilişki kurabilmiş ve bu sıradan insanlar yalnız dogmatik rahip sınıfından gelen Simon oğlu Eleazar'a karşı değil; aynı zamanda "popülist kartını" oynayan ve etkisi giderek artan Simon bar Gioras'a karşı da onu desteklemeye devam etmişlerdir. Rudyard Kipling'in deyişini kullanacak olursak; Gischalalı Yuhanna; nasıl bir yandan "krallarla yürüyüp" bir yandan da "sıradan insanlarla bağını sürdüreceğini" bilen biri olmalıdır."⁸⁶⁰

Bellum'da bir de, Gischalalı Yuhanna'nın takipçileri hakkında ilginç bir pasaj yer alır. Simon bar Gioras'ın Kudüs surları dışında kamp kurduğu ve Yuhanna'nın Zealotlar üzerinde de otoritesini ilan ettiği süreçte; Yuhanna'nın takipçileri kenti "kötülükleriyle" doldurmakta ve onlar sayesinde başa geldiği için Yuhanna buna göz yummaktadır. Takipçiler "doymak bilmeyen yağma arzularıyla" zenginlerin evlerini yağmalarken, adeta "bir spor olarak" erkekleri öldürür, kadınlara şiddet uygular ve yağmalarının üzerinde içkili alemler yaparlar. Bununla birlikte Yuhanna'nın takipçileri bir de "kadınsı uygulamalara" giderek; saçlarını örüp, kadın kıyafetleri giyer; parfümler sürünür ve güzelliklerini öne çıkarmak için gözlerine sürme çekerler. Iosephus yalnızca görünüşte değil, arzularında da kadınlara benzediklerini söyleyerek bir eşcinselliği ima eder ve kentte ahlaki bir çöküşe neden olduklarını söyler. Ve

⁸⁵⁹ Bkz.: Max Weber, **Meslek Olarak Siyaset**, Çev: Levent Özşar, Bursa, Biblos Kitabevi Yayınları, 2017; H. Alpay Karasoy, "Max Weber'de Bilim, Bilim Adamı ve Siyasal Liderlik Konusu", **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi** 9, 2009, s. 497vd.

⁸⁶⁰ Rudich, **a.g.e.**, s. 245. Ayrıca Applebaum, **a.g.e.**, s. 166: "yetenekli bir politik taktisyen ve çatışmacı"

“yüzleri kadınların çehresini takınırken; elleri kanlıydı” der; öyle ki, bir anda kılıçlarını çıkarıp savaşçılara dönüşebilmektedirler.⁸⁶¹ Smith, pasaja şüpheyle yaklaşarak, anlatının bir daha hiçbir yerinde Yuhanna’nın takipçileri için benzer bir tarif ya da ima geçmediğini belirtir. Bununla birlikte, Yuhanna’nın takipçilerinin görünüş ve adetleri, gerçekten de diğerlerine tuhaf veya “kadınsı” gelmiş olabilir; çünkü bu takipçiler ağırlıkla, Hellen kültürünün hakim olduğu Tyre civarından gelmekte olup,⁸⁶² muhtemelen bu kültürden kimi uygulama ve özellikler almışlardır. Hatta Idumaealıların Yuhanna’dan rahatsız olup Simon’u kente davet etmelerinde, bu özellikleri yadsımalarının payı da olabilir.⁸⁶³ Öte yandan, Rudich, Iosephus’un böylece Kudüs’ü, manevi bir coşkunuğu yakalamış devrimci bir kentten ziyade; Sodom ve Gomorra gibi manevi bir çöküşün içerisinde resmettiğini söyler. Fakat Rudich de, abartılılığının yanında, anlatıda bir doğruluk payı da olabileceğine dikkat çeker. Yuhanna’nın kendisini desteklediği sürece kimsenin ne yaptığına karışmadığı ifadesi, onun pragmatist bakışına uygundur. Ayrıca bu pasajdan, dini olarak katı ve tavizsiz ayrıca Hellenistik uygulamalara şiddetle karşı olan Zealotların aksine; Yuhanna’nın grubunun, Hellenizme daha açık ve aynı katılığa olmayan bir profili olduğu görülebilir. Yine Yuhanna’nın, takipçilerinin “dine aykırı” eylemlerine göz yumması da; onun bir dini fanatikten çok bir politikacı olup; katı bir şekilde herhangi bir dini ideolojiyi içselleştirmediği şeklinde de yorumlanabilir. Onun böyle oluşu ayrıca, Simon oğlu Eleazar ve başka dindar Zealotları da öfkelenirip uzaklaştırmış olabilir.⁸⁶⁴

Gishalalı Yuhanna ile ilgili en şaşırtıcı bilgi herhalde, isyanın sonunda teslim olması ve diğer isyan lideri Simon bar Gioras gibi infaz edilmek yerine, ömür boyu hapse mahkum edilmesidir. Hatırlanacağı gibi Romalılar Yukarı Şehir’e girdiğinde Gishalalı Yuhanna adamlarıyla birlikte bir yeraltı geçidine sığınmış; fakat en sonunda açlığa dayanamayarak teslim olmuştur. Yuhanna’nın kuşatma boyunca Iosephus aracılığıyla Titus tarafından yapılan teslim olma çağrılarına kulak asmayıp, Tanrı’nın

⁸⁶¹ Ioseph., **BJ**, VI.558-64.

⁸⁶² Bkz. Ioseph., **BJ**, II.588.

⁸⁶³ Bkz.: Smith, **a.g.e.**, s. 548-9.

⁸⁶⁴ Bkz.: Rudich, **a.g.e.**, s. 246-8.

yanlarında olduğunu belirtmesi düşünülünce; bu son teslimiyetinin umudunu tamamen kaybetmesini ve çaresizliğini yansıttığı düşünülebilir. Fakat burada asıl şaşırtıcı olan; onun Simon gibi ölüme mahkum edilmemesidir. Buradan Romalıların savaşta Yuhanna'dan daha çok Simon'u sorumlu gördükleri düşünülebilir. Fakat düşmanın canını bağışlamak, özellikle de söz konusu düşman bir isyan lideriyse, Roma adetlerine göre de sıradışıdır.⁸⁶⁵ Bununla birlikte, buradan, Yuhanna'nın bir "ajan provakator" olduğunu çıkarmak uç bir varsayım olacaktır. Bazı araştırmacılar gibi; Yuhanna ve Simon'un teslim olmalarını, aslında Iosephus'un onları kahramanca bir ölümden men etmek için uydurduğunu söylemek de bir başka uç olur.⁸⁶⁶ Rudich daha makul bir yaklaşımla, Yuhanna'nın bu noktada Roma saflarındaki üst düzey Yahudi elitlerle eski ilişkilerini kullanmış olabileceğini söyler. Bu ceza indirimi için "eski dostluktan" öte faktörler de devreye girmiş olsa gerektir; Yuhanna bu isimlere karşı rüşvete ya da şantaja başvurmuş olabilir.⁸⁶⁷ Applebaum ise, Simon öldürülürken, Yuhanna'nın hapisle cezalandırılmasını; Simon'un ideolojik olarak daha tehlikeli olmasına bağlar. Evet, ikisi de isyanın lideridir; ancak Simon aynı zamanda "kölelere özgürlük" sloganıyla eşitlik ideali ile alt sınıfların harekete geçirilmesini de temsil etmektedir; ki bu Vespasianus için bir bireyin krallık ya da mesihlik iddiasından daha tehlikelidir.⁸⁶⁸ Elbette elimizdeki kanıtların eksikliğiyle sonuçta tüm iddialar bir varsayım olarak kalmaktadır. Yuhanna'nın sonu ne olursa olsun; o, Simon bar Gioras ile birlikte Kudüs kuşatması boyunca kentin ve isyanın liderliğini yapmış ve grubuyla birlikte cesaret ve azimle sonuna kadar savaşmıştır.

⁸⁶⁵ **A.e.**, s. 245.

⁸⁶⁶ Örneğin; H. Orlan, "Did Shmeon Bar Giora and John of Gishchala surrendered themselves to the Romans?", **Hadoar** 39, 1960, p. 224 (İbranice); Rappaport, **a.g.e.**, s. 138. Stern de intihar etmiş olabileceklerini söyler: Stern, **a.g.e.**, s. 473.

⁸⁶⁷ Rudich, **a.g.e.**, s. 245-6.

⁸⁶⁸ Bkz. Applebaum, **a.g.e.**, s. 166.

3.2.7. Simon bar Gioras ve Idumaealılar

Simon bar Gioras ile ilk kez, Syria valisi Cestius'a karşı verilen savaşta karşılaşırız. Gerasa'da, Yahudiliğe geçmiş bir babanın oğlu olan Simon, Cestius'un ordusu Beth-horon geçidine vardığında, grubuyla birlikte onlara saldırarak çok sayıda Romalı öldürür. Elde ettikleri yüklü ganimetlerle Kudüs'e gelen Simon'un grubu, muhtemelen Cestius'a karşı kentin savunmasında da, Cestius ordusunun dönüş yolunda hezimete uğratılmasında da önemli rol alır. Ancak Cestius mağlup edilip, Yahudilerin ılımlı aristokrat kolu da savaş cephesine geçerek yönetimi üstlendiğinde; tıpkı Cestius'la savaşta öne çıkan bir diğer isim olan Simon oğlu Eleazar gibi, Simon bar Gioras'a da yeni yönetimde yer verilmez. Atanan komutanlarla bölgeler savaşa hazırlanırken, Simon'un da Samaria bölgesinde grubuyla birlikte zenginlere saldırıp, evlerini yağmaladıklarını ve bölgede önemli güç sahibi olduklarını okuruz. Kudüs'teki ılımlı yönetimin başındaki Ananus, Simon'a karşı bir ordu göndermeye karar verince ise, Simon kaçarak Masada'daki Sicarii'nin yanına sığınır. Hatırlanacağı gibi, Sicarii en başta Simon'a şüpheyle yaklaşmış ve onu kalenin üst kısmına kabul etmemiştir. Ama zamanla Simon güvenlerini kazanır ve Sicarii'nin çevre bölgeleri yağmalarına da katılmaya başlar.

Bu sırada Kudüs'te ılımlı elit yönetime karşı Zealotlar ayaklanmış, Tapınağın kontrolünü almış ve Ananus'un karşı saldırısıyla Tapınağa hapsedilmişlerdir. Bu noktadaysa bu kez sahneye Idumaealılar çıkar. Zealotlara yardım etmek üzere Kudüs'e çağrılan Idumaealıların şefleri, derhal yirmi bin kişilik bir ordu toplayıp yola çıkar. Ancak Kudüs'e geldiklerinde Ananus tarafı onları kente almaz. Birkaç zealotun gizlice kapıyı açmasıyla kente giren Idumaealılar, ılımlı elitlerle savaşarak, aralarında Ananus'un da olduğu çok sayıda kişiyi öldürür ve Zealotların serbest kalmasını sağlarlar. Zealotlar genç soyluları sorgulayıp ölüme mahkum ederken, Idumaealıların çoğu ise kentten ayrılır.

Kudüs'te bunlar olurken, Masada'daysa Ananus'un ölüm haberini alan Simon bar Gioras'ın, Sicarii'yi daha büyük eylemler için ikna etmeye çalıştığını okuruz.

Ancak Sicarii kalelerini terk etmek istememekte; Masada'daki hakimiyetleriyle yetinmektedir. Daha büyük utkuları olan Simon sonunda Masada'dan ayrılır ve dağlık bölgelere giderek buralarda "kölelere özgürlük" sloganıyla çok sayıda takipçi edinir. Takipçilerinden bir ordu oluşturan Simon, bu ordusuyla önce dağlık kesimleri ardından kentleri istila ederken; Iosephus çok sayıda kentlinin de bu karizmatik lidere katıldığını söyler. Simon kuzey Idumaea'da kendisi ve takipçileri için bir kale bile yaptırır. Kudüs'teki Zealotlar ise, Simon'un isyanın liderliğini almaya hazırlandığını ve giderek daha fazla güç topladığını görünce, bir orduyla kentten çıkıp Simon'a savaş açarlar; ancak savaş Simon'un ezici galibiyetiyle sonuçlanır. Zealotlar Kudüs'e çekilirken, Simon ise Idumaea'ya yönelir. Simon'la karşılaşmak üzere Idumaea şefleri de büyük bir ordu oluşturur ve iki ordunun savaşı sonunda Simon galip gelerek, Idumaea'nın önemli kentlerini de kontrolüne alır. Simon'un askeri üstünlüğü karşısında savaşarak onu yenemeyeceklerini anlayan Zealotlar ise, Simon'un karısını kaçıır. Bunun üzerine Simon'un Kudüs kapılarına dayanıp, surun ardına çıkan herkese işkence ettiğini okuruz. Simon'un terörü sonunda Zealotlar karısını serbest bırakır; ancak çok geçmeden, Idumaea'dan Kudüs'e kaçanları yakalamak bahanesiyle Simon bir kez daha kentin kapılarına dayanır. Bu sırada içeride Gischalalı Yuhanna'nın liderliğinden rahatsız Idumaealılar, Yuhanna ve kontrolündeki Zealotlarla çatışır ve Idumaealılar bazı başrahiplerle birlikte, Yuhanna'ya karşı Simon'u yardıma çağırmaya karar verir. Çağrı üzerine kente giren Simon, Tapınaktaki Yuhanna ve Zealotlara karşı bir saldırı düzenlese de başarılı olamaz; ancak kentin kontrolünü elinde tutmayı başarır. Böylece isyan boyunca kentin yönetiminde olacak bir diğer lider de yerini almış olur ve Yuhanna ve Simon, önce birbiriyle savaşır, Roma ordusu kapılarına dayanınca ise birlikte mücadele ederek sonuna kadar kenti savunurlar. Zealotlar Yuhanna'nın, Idumaealılar ise Simon'un liderliği altındadır. Kent düştüğünde ise, Simon'un alt geçitlerden kaçış planı sonuç vermez ve en sonunda Tapınağın ortasında ortaya çıkmasıyla teslim alınır. Roma'ya götürülen Simon, Titus'un zafer alayında infaz edilir.

İsyanın sonunda yalnızca onun infaz edilmesinden de görüleceği gibi; Simon bar Gioras, Zealot hareketinin en öne çıkan lideridir ve Romalılar isyanın baş

sorumlusu olarak onu görmüştür.⁸⁶⁹ Simon, geniş halk yığınlarını harekete katmış olup; isyanın en büyük ordu gücüne sahiptir. Aynı zamanda sosyal eşitsizliğe vurgunun da en ön planda olduğu grup onunkidir. Yuhanna'nın daha üst sınıflardan oluşan takipçi profilinin yanında, Simon'un takipçilerini ağırlıklı olarak alt sınıflar oluşturur. Gittiği yerlerde zenginlerin evlerine saldıran ve köleleri özgürleştiren Simon; Kudüs'ün hakimiyetini aldığı da yine zenginelere karşı sert muamelesini sürdürür. Smith; en başından beri eşitlikçi eğilimlere sahip olan Simon'un, Masada'da kaldığı süre boyunca Sicarii'den Dördüncü Felsefe ile ilgili de çok şey öğrenmiş ve bu felsefe ile ideolojisini sağlamlaştırmış olabileceğine dikkat çeker.⁸⁷⁰ Bu teorik katkının da ardından Simon Idumaea'ya geçerek büyük bir coşkuyla ideallerinin savaşını vermeye başlamış olmalıdır. Iosephus, onun Idumaea'da tiranlığıyla yıkıma yol açtığını ve Idumaealılardan nefret ettiğini söylese de; gerek bölgeden çok sayıda destekçisi oluşu, gerekse de Kudüs'teki Idumaealı gücün de tarafını ondan yana seçmesi, Iosephus'un anlatısındaki abartı payını ortaya koymaktadır.⁸⁷¹ Idumaea'da Simon'a karşı toplanan ordu, ona karşı ciddi bir kesimi gösterir, ancak bu karşıtlığı bir ulusal nefretten ya da tiranlıktan; Rappaport'un da belirttiği gibi, sosyal düzene karşıtlıkta aramak daha uygundur. Köleleri özgürleştiren ve zenginleri yağmalayan Simon, Idumaea'nın üst sınıfları arasında büyük rahatsızlık yaratmış olmalıdır. Smith de, daha Iudaea'dayken neredeyse bir köle ve köylü devrimi başlatacak duruma gelen Simon'un, Idumaea'daki eylemlerinde de benzer bir ülkü gütmüş olduğunu ancak Iosephus'un bu eylemleri, onun Idumaealılardan nefret etmesine bağlayarak, sosyal temellerini örttüğünü söyler.⁸⁷² Aslında Simon'un üst sınıfları hedef alıp, fakir kesimi giderek etrafına toplayan eylemlerinin Idumaea'da; Iudaea'da isyana giden sürecin küçük bir prototipini yarattığını söyleyebiliriz. Tıpkı Sicarii'nin önde gelen Yahudileri hedef alıp, üst sınıf arasında korku ve çatışmayı tetikleyerek, sistemin kaosa girmesinde oynadığı rol gibi; Simon'un eylemleri de zengin Idumaealılar arasında güvensizlik

⁸⁶⁹ Bkz. Rappaport, **a.g.e.**, s. 130; Alan Appelbaum; “The Idumaeans’ in Josephus’ ‘The Jewish War’”, **Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period** 40, 2009, s. 1-22.

⁸⁷⁰ Smith, **a.g.e.**, s.

⁸⁷¹ **A.e.**, s. 130-1.

⁸⁷² Smith ayrıca, bir nefret varsa, bunun Herodes zamanının vergi toplayıcılarının çoğunu oluşturan Idumaealı zengin kesime karşı olabileceğini söyler: Smith, **a.g.e.**, s. 547.

yaratmış ve oluşan kaosla, mevcut düzenin işlerliğine darbe vurmuştur. Bu düzen içerisinde ezilen ve düzenden rahatsız kesimler, üst sınıflar çözülürken, Simon'un yanına katılmakta zorlanmayacaklardır.

Bununla birlikte Idumaealılar arasında, Simon'un gelişinden önce de isyan yanlısı büyük kesim olduğu görülür. Öyle ki, Zealotlar yardıma ihtiyaçları olduğunu bildirdiğinde, Idumaealılar hemen büyük bir ordu toplayıp savaşmak üzere Kudüs'e gidebilmiştir. İsyanın sonuna kadar Kudüs'te savaşçı güçlerin önemli bir kısmını oluşturan Idumaealıların, kendilerini bu isyanın neresinde konumlandıkları ise ayrı bir tartışma konusudur. Hatırlanacağı gibi Idumaealılar M.Ö. 2. yüzyılın sonlarında Hasmoni lider Yuhanna Hyrcanus'un fethi sırasında Yahudileştirilmiş olup; Büyük Herodes'e karşıtlığın en önemli sebeplerinden birinin onun Idumaealı oluşu olmasından da görülebileceği gibi; önemli bir kesim tarafından yarı-Yahudi kabul edilmektedirler. Smith, Kudüs kapılarına dayanan Idumaea ordusunun Ananus tarafınca içeri alınmamasında bu düşmanlığın izlerini görür.⁸⁷³ Applebaum da, Idumaealıların liderlerini Simon olarak seçmelerinde, Simon'un da bir dönmenin oğlu oluşuyla paylaşılan ortak bir ötekileştirilme hissi olabileceğine değinir.⁸⁷⁴ Öte yandan iki yüzyıl az bir süre değildir ve Rudich, bu dini ötekileştirmenin isyan sırasında ciddi bir dinamik olmadığını düşünür. Nitekim gerek Zealotların yardım için Idumaealılara başvurması, gerek Idumaealıların yardıma koşuşu ve hatta geldiklerinde, kent kapısı her Yahudi'ye açıkken kendilerini içeri almayan Ananus'u kınamaları gibi noktalardan görülebileceği gibi; Idumaealılar önemli ölçüde Yahudiliğe adapte olmuş, bu kimliği benimsemişlerdir.⁸⁷⁵ Bununla birlikte, Simon bar Gioras ile hareket ederken, Roma egemenliği ile kötüleşen ekonomik duruma duydukları tepkinin daha ağırlıklı bir faktör olduğu düşünülebilir.

Simon bar Gioras ne Simon oğlu Eleazar gibi hırssız ve ikinci planda olmayı kabul edebilecek bir liderdir; ne de Gischalalı Yuhanna gibi pragmatist bir politikacı.

⁸⁷³ A.e, s. 546.

⁸⁷⁴ Applebaum, a.g.e., s. 166.

⁸⁷⁵ Bkz. Rudich, a.g.e., s. 229-30; Smith, a.g.e., 546.

Simon için popülist bir halk lideri denilebilir. Eşitlikçi söylemleriyle ve keskin bir şekilde zenginlere karşıtlığıyla alt sınıflardan geniş destekçi edinmiş; takipçileri tarafından sevilmiş ve hayranlık duyulmuştur.⁸⁷⁶ Iosephus, destekçilerinin ona bir kral gibi hürmet ettiklerini söyler. Ancak buradan Hengel gibi, Simon'un krallık hedefinde olduğuna dair bir çıkarım yapmak için neden yoktur.⁸⁷⁷ Takipçileri için mesihsel bir kurtarıcı olarak görülmüş olmakla birlikte; sonradan Yahudiliğe geçmiş bir babanın oğlu olduğundan, bu kurtarıcılığının dini temellerden daha çok sınıfsal temellere dayandığı düşünülebilir; ve daha önce de belirttiğimiz gibi, belki de bu nedenle o, Roma için Yuhanna'dan daha tehlikeli bir düşman olmuştur.

3.3. Zealot Hareketinin Motivasyonları

Zealot hareketi, daha önce de değindiğimiz gibi, içerisinde birbirinden farklı ve bağımsız pek çok grubu içermektedir ve bu gruplar yapısal olarak olduğu gibi; dayandıkları motivasyonlarla da birbirlerinden farklılık göstermektedir. Zealot hareketinin belli başlı gruplarını ele alırken, bu grupların ayrı ayrı dinamiklerine değinmiştik. Ayrıca tarihsel anlatı içerisinde de pek çok ayrı olay için söz konusu sebep ve dinamiklerden söz etmiştik. Bu bölümde ise, genel olarak hareketin dayandığı motivasyonlar ele alınmaktadır. Bu nedenle söz konusu motivasyonlar her grup için aynı ölçüde geçerli olmayıp; kimi bazı gruplarda daha baskınken; kimiye bazı gruplarda hiç olmayabilir.

Zealot hareketini isyana götüren unsurların neler olduğu üzerine farklı farklı görüşler bulunmaktadır. Araştırmalarda en başından beri vurgulanan iki unsur Zealotların bağımsızlık arzuları ve dini hassasiyetleri olmuştur.⁸⁷⁸ Daha sonra Farmer ve Hengel gibi araştırmacılar, Zealotların bu bağımsızlık arzusunu Makabi örneğiyle

⁸⁷⁶ Applebaum, **a.g.e.**, s. 166.

⁸⁷⁷ Bkz. Hengel, **a.g.e.**, s. 301; karşı görüş; Applebaum, **a.g.e.**, s. 168.

⁸⁷⁸ Örneğin bkz. N. D. M. Bentwich, **Josephus**, Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1914, s. 11-36; R. Laqueur, **Der jüdische Historiker Flavius Josephus: ein biographischer Versuch auf neuer quellenkritischer Grundlage**, Giessen, Münchow, 1920, s. 251.

birleştirerek, onların motivasyonlarını “yurtseverlikte” aramıştır.⁸⁷⁹ 1970’lerle birlikte ise, isyana sınıf çatışması açısından bakan Kreissig’in eserinin⁸⁸⁰ ardından, isyanın sosyo-ekonomik sebepleri de vurgulanmaya başlamıştır.⁸⁸¹ Bunların yanında farklı motivasyonlara odaklanan çalışmalar da gelmeye devam etmiş; bazıları isyanın başlıca sebebini Hellen kültürüyle ve pagan nüfusla çatışmada görürken,⁸⁸² bazıları ise isyanı imparator kültüne karşıtlık üzerinden açıklamıştır.⁸⁸³ Bize göre, isyanın sebebi tüm bu unsurların bir bileşimi olmalıdır. Elbette hangi unsurun bu bileşimde ne oranda yer aldığı tartışma konusudur ancak tüm sebeplerin bir oranda bu kalkışmada etkisi olmuş olmalıdır. Çünkü Rhoads’ın da belirttiği gibi; antik dünyada inançsal konular, politik, ekonomik ve sosyal şartlarla iç içe geçmiştir⁸⁸⁴ ve bütüncül bir analiz en gerçekçi yaklaşımı verecektir.

Iosephus’un kaynaklığını ele alırken de belirttiğimiz gibi; Iosephus anlatısında isyanın sebebi olarak özellikle iki faktörü ön plana çıkarmaktadır; bunların biri Zealotların çılgınca ülkeyi yıkıma sürüklemesi; diğeri ise açgözlü ve yeteneksiz valilerin kötü yönetimidir.⁸⁸⁵ Tacitus da dönemin yönetiminin açgözlü politikalarına işaret eder.⁸⁸⁶ Iosephus’un özellikle de son valiler Albinus ve Florus için belirttiği; toplumdaki çatışmayı önlemek yerine, rüşvet aldıkları sürece taraflara karışmayıp, yağmalardan pay sağlamaları, hatta Florus’un bilinçli şekilde isyan çıkması için çabaladığı iddialarının ne derece doğru olduğunu bilememekteyiz. Ancak Iudaea valilerinin gerçekten de düşük profilli oldukları düşünülebilir. Öyle ki; Goodman’ın dikkat çektiği gibi; bu valilerin kimi, haklarındaki şikayetlerle görevlerinden alınmıştır

⁸⁷⁹ Farmer, **a.g.e.**, s. 8-12; Hengel, **a.g.e.**

⁸⁸⁰ H. Kreissig, **Die sozialen Zusammenhänge des jüdischen Krieges: Klassen und Klassen-kampf im Palästina des 1. Jahrhunderts vor unserer Zeit**, Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike I, Berlin, Akademie-Verlag.1970, s. 17-87.

⁸⁸¹ P. A. Brunt, “Josephus on social conflicts in Roman Judaea,” **Klio** 59, 149–53; 1977; Horsley, “Josephus and Bandits”, s. 37-63; N. Faulkner, **Apocalypse: The Great Revolt Against Rome AD 66-73**, Stroud, Tempus, 2004.

⁸⁸² Örneğin; Uriel Rappaport, “Jewish-Pagan Relations and the Revolt Against Rome in 66-70 C.E.”, **Jerusalem Cathedra** 2, Lee I. Levine, Detroit, Wayne State University Press, 1981, s. 81-95.

⁸⁸³ M. Bernett, **Der Kaiserkult in Judäa unter den Herodiern und Römern**, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007, s. 310-51.

⁸⁸⁴ Rhoads, **a.g.e.**, s. 1.

⁸⁸⁵ Gabba, **a.g.e.**, s. 128.

⁸⁸⁶ Tac., **Hist.**, V.9, 12.

ve valilerin çoğu Iudaea'daki görevlerinin ardından Roma yönetim kayıtlarında bir daha geçmemektedir. Roma yönetiminin de bu valilerin düşük profilini görmüş ve onlara başka bir yöneticilik verilmemiş olduğu düşünülebilir. Goodman, Iudaea valilerinin bölgede sorunları çözmede yetersiz kalışlarında ayrıca, konumlarının imparatorun iki dudağının arasında olmasını görür; öyle ki; imparatorun iradesiyle, belli bir süre gözetmeden atanan valiler, her an görevden alınabilmektedirler. Valilerin görevden alınması ise en çok; eyaletten imparatora gönderilen heyetlerin şikayetleri üzerine olmaktadır; ki hatırlanacağı gibi Pontius Pilatus'un da, Cumanus'un da görevden alınmaları bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu durumda Goodman, valilerin Iudaea'daki sorunlara köklü çözümler üretmek yerine; sorunları ya hızla bastırma ya da görmezden gelmeyi tercih ettiklerini belirtir. Öyle ki; valiler Iudaea'da bir kriz yaşanmamasından ziyade; imparatorun kulağına herhangi bir kriz haberinin gitmemesiyle ilgilidirler.⁸⁸⁷ Rhoads da, kral Agrippa dönemi öncesi ilk valilerin zamanına göre, sonraki valilerin sorunları çözmedeki başarısızlığını vurgular. Öyle ki; Pontius Pilatus zamanında bile, pek çok olaya rağmen ya erken müdahale ya da başarılı bir müzakere ile Yahudilerin tepkilerinin bir ayaklanmaya dönüşmesi önlenebilmiştir. Agrippa sonrası valilerinde ise her olay, daha çok şiddeti ve düşmanlığı körüklemiştir.⁸⁸⁸

Valilerin kötü yönetiminden, en çok Yahudilerin dini hassasiyetlerine dikkat etmemeleri kapsamında bahsedilir. Schürer, bu kapsamda isyana giden süreci şöyle anlatır:

“Bununla (eyaletleştirmeyle), Iudaea'nın durumu radikal bir değişime uğradı. Romalılarla dostluklarına rağmen, Büyük Herodes ve oğulları; bazı istisnalar hariç, halkını, onun en kutsal duygularını incitmeyecek kadar anlayabiliyorlardı. Böyle bir ihtiyatlılık, özen ve dikkat gerektiriyordu. Öte yandan Romalılarınsa, Yahudiliğin özyapısına dair bir kavrayışları hemen hemen hiç yoktu. Yahudilerin dini görüşleri ya da günlük hayatlarına şekil veren pek çok yasa hakkında bilgileri olmadığı için; yüzeysel ve önemsiz görünen

⁸⁸⁷ Goodman, **a.g.e.**, s. 7-8. Eyaletlerden imparatora gönderilen heyetler hakkında bkz.: Fergus Millar, **The Emperor in the Roman World (31 B.C - A.D. 337)**, London, NCROL, 1977, s. 375-85.

⁸⁸⁸ Rhoads, **a.g.e.**

şeyler için, bütün bir halkın en uç noktalara, hatta ölüme ve intihara kadar gidebilen bir direniş gösterebileceği hakkında da bir fikirleri yoktu. Yahudiler başlangıçtaki nüfus sayımı gibi, en basit idari kararlarda dahi, kendi kutsal haklarına bir saldırı gördü ve giderek,...doğrudan Roma idaresinin, dine dayalı yönetim prensipleriyle bağdaşmayacağına inanmaya başladılar. Böylece her iki tarafın en iyi niyetli yaklaşımında dahi gerilim ve düşmanlık kaçınılmaz oldu. Caligula dönemi hariç, devletin başındakiler ödün verip tolerans göstermeye hazır dılar; bazen büyük ölçülerde. Ama onların iyi niyetleri her zaman valilerin uygunsuz davranışlarıyla ve nadir diyemeyeceğimiz büyük adalet hatalarıyla gölgelendi. Bu daha alt rütbeli memurlar, her dar görüşlü ikincil yönetici gibi; herşeyden önce kendi keyfi güçlerini önemsediler ve yaptıkları ihlallerle sonunda halkı o kadar çileden çıkardılar ki; halk şiddetli bir çaresizlik içinde bir özkıyım savaşının içine daldı.⁸⁸⁹

Aslında Roma'nın merkezi yönetim politikası açısından bakıldığında, imparatorluğun, bünyesindeki Yahudilere, dinlerine uygun yaşamaları için geniş bir özgürlük alanı tanıdığı görülür.⁸⁹⁰ Örneğin; Yahudiler Şabat günlerinde çalışmama hakkına sahiptir, askerlikten muaf tutulmuşlardır ve Provincia Iudaea'da asker ihtiyacı, bölgenin pagan nüfusundan sağlanmaktadır. Eyalet özelinde de Yahudilerin hassasiyetleri olabildiğince göz önünde bulundurulmuş; örneğin eyaletin başkenti Caesarea olarak seçilmiş ve böylece Roma yönetim aygıtları ve Romalı memurlar ile kutsal kent Kudüs'teki dindar halka rahatsızlık verilmemiştir. Yahudilerin canlı varlıkların betimlenmesine karşıtlıkları da göz önüne alınarak, üzerinde Caesar'ın portresi olan Roma standartları Kudüs'e sokulmamış (Pilatus istisnası hariç) ve eyalette basılan bakır sikkelerde canlı betiminden kaçınılarak, imparatorun adı ve zararsız simgelerle yetinilmiştir. Yargı konusunda da Yahudilere kendi dini yasalarına göre yargılanma hakkı verilmiş; Yahudiler iç işlerinde tamamen serbest bırakılırken, başrahip liderliğindeki Sanhedrin, yönetimin en önemli organı olmuştur. Valinin üst otoritesi ise, şartlar gerektirmedikçe devreye girmemiştir. Hatta Iosephus, Titus'un ağzından, Yahudilere, Tapınağa giren yabancıları öldürme hakkı dahi verildiğini

⁸⁸⁹ Schürer, **a.g.e.**, s. 356-7.

⁸⁹⁰ Bkz.: Erich S. Gruen, "Roman Perspectives on the Jews in the Age of the Great Revolt", **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. Andrea M. Berlin, J. Andrew Overman,, London, Routledge, 2002, s. 29-30.

bildirmekte ve Tapınak Tepesi'nde bulunan bir yazıt da bunu doğrulamaktadır.⁸⁹¹ Ayrıca Iudaea'da Caligula dönemi dışında, imparator kültü ile ilgili bir dayatmadan da kaçınılmış ve yalnızca Tapınakta imparator adına Yahudilerin Tanrısı'na sunulan günlük kurbanlarla yetinilmiştir; ki bilindiği gibi bu uygulama Herodes zamanında başlatılmıştır. Hatta, Yahudilerde büyük rahatsızlık yaratan; Hellen tarzında inşa edilip, tiyatro ve heykellerle donatılan kentler, pagan kentlere yapılan İmparator tapınakları, Kudüs Tapınağı'na dahi kartal heykeli dikilmesi gibi icraatlerin hepsi Büyük Herodes döneminin eseridir ve Hellenistik kültür çatışması yalnızca Roma politikasına mal edilemez. Öte yandan Schürer'in de belirttiği gibi, Roma'nın merkezi politikası ne kadar hoşgörülü ve dikkatli olursa olsun; Yahudilerin tüm hassasiyetlerinin bilincinde olmak da kolay değildir ve konunun incelikle üzerine eğilmesini gerektirir. Bununla birlikte, Iudaea valilerin ise, incelikli olmayan bir anlayış çabasına dair dahi bir kayıt yoktur.⁸⁹² Sonuçta, ister bağımlı bir Yahudi kralın iktidarını sağlamlaştırma çabası; ister Roma'nın eyalet politikaları, isterse de başına buyruk valilerin özensizlikleri sonucunda olsun; Yahudi halkının sürekli olarak dini hassasiyetlerine dokunulmuş ve Yahudiler içinde mevcut düzen ile dinlerini bağdaştırmayan ciddi bir memnuniyetsiz kesim oluşmuştur.

Romalıların Provincia Iudaea'daki daha ilk icraatleri, büyük bir isyan yaratmıştır. Schürer'in belirttiği gibi Yahudiler, Roma eyalet sisteminin en olağan uygulamalarından biri olan nüfus sayımında dahi dinlerine yöneltilmiş bir saldırı görebilmişlerdir ve Roma açısından, eyaletleştirmenin başındaki bu sıradan adımda böyle bir tepkiyle karşılaşmak şaşkınlık yaratmış olmalıdır. Öte yandan nüfus sayımının yalnızca dini olarak değil; sosyo-politik ve ekonomik olarak da simgeledikleri düşünüldüğünde, verilen tepki daha anlamlı olmaktadır. Öyle ki; isyancı Yahudilere göre nüfus sayımıyla:

⁸⁹¹ "Hiç bir yabancı korkuluktan içeriye ve kutsal bölgenin etrafındaki ön avluya giremez. Her kim yakalanırsa ölüm(ün)den kendisi sorumlu olacaktır.": Bkz. **Levha 4**.

⁸⁹² Bkz. Goodman, **a.g.e.**, s. 8-9.

- Yahudi dinindeki sayım karşılığı ihlal edilmekte
- Roma'nın doğrudan yönetimi altına giriş resmen kabul edilmekte
- Yahudi ulusu köleleştirilmekte
- Vergilendirmenin gerekliliği olarak yapılan sayımın kabulüyle, Herodes döneminden de ağır bir vergi yüküne girilmektedir.⁸⁹³

Tevrat'ta açıkça, Rab dışında kimsenin sayım yaptırma hakkı olmadığı belirtilir. Öyle ki; Çölde Sayım kitabında Rab'bin emriyle sayım yapılırken;⁸⁹⁴ 2. Samuel kitabında kendi iradesiyle sayım yapan Davud'u cezalandırmak üzere Rab, Yahudi halkına büyük bir yıkım getirmektedir.⁸⁹⁵ Roma yönetiminin kabulü ve vergiye bağlanıp köleleştirilme için de; Yahudilerin kutsal kitapları, boyun eğmemelerini söyleyen ve bunun için Rab'bin yardımını müjdeleyen örneklerle doludur.⁸⁹⁶ Pastor, İudas'ın vergi ve sayımı köleleştirilme olarak açıklarken, aklında şu ayetler olabileceğini de söyler:

“Bak, bugün biz köle olduk! Meyvelerini, iyi ürünlerini yesinler diye atalarımıza verdiği toprakların üzerinde işte biz birer köleyiz! Günahlarımız yüzünden, bu toprakların ürünlerinin çoğunu, başımıza getirdiğin krallara veriyoruz. Bizi de hayvanlarımızı da istedikleri gibi kullanıyorlar ve biz ızdırap içindeyiz.”⁸⁹⁷

Mısır'dan çıkışla özgürlüklerine kavuşan Yahudilerde, köleleştirilmeye karşı özel bir hassasiyet olduğu söylenebilir. Diğer yandan, yine Tevrat, Tanrı'nın yasalarına uymadıkları ve sözünden çıktıkları takdirde, Yahudileri başka ulusların egemenliği altında cezalandıracağını da bildirmektedir. Örneğin Tesniye'de Rab'bin cezaları kapsamında şöyle der:

⁸⁹³ Karş. Horsley, Hanson, **a.g.e.**, s. 192-3; Hengel, **a.g.e.**, s. 134-6.

⁸⁹⁴ Çölde Sayım, I.

⁸⁹⁵ II. Samuel, XXIV.

⁸⁹⁶ Örneğin bkz.: Yeşu, X.24-5.

⁸⁹⁷ Nehemya, IX.36; Pastor, **a.g.e.**, s. 123.

“Tanımadığınız bir halk toprağınızın ürününü ve bütün emeğinizi yiyecek. Sürekli sıkıştırılacak, ezileceksiniz.”⁸⁹⁸

“Rab uzaktan, dünyanın öbür ucundan bir ulusu –dilini bilmediğiniz bir ulusu, yaşlılara saygı, küçüklere sevgi beslemeyen acımasız bir ulusu– birden çullanan bir kartal gibi başınıza getirecek. Siz yok oluncaya dek hayvanlarınızın yavrularını, toprağınızın ürününü yiyip bitirecekler. Size ne tahıl, ne şarap, ne zeytinyağı, ne sığırlarınızın buzağılarını, ne de sürülerinizin kuzularını bırakacaklar; ta ki, siz ortadan kalkıncaya dek. Güvendiğiniz yüksek, dayanıklı surlar yerle bir oluncaya dek ülkenizdeki bütün kentlerde sizi kuşatacaklar. Tanrınız Rab’bin size verdiği ülkedeki bütün kentleri kuşatacaklar.”⁸⁹⁹

Bu cezaların yorumlanmasına göre, dini motivasyonun Yahudileri isyana ya da boyun eğmeye yönelttiği düşünülebilir. Öyle ki; bu ayetlere bakılarak; Iosephus’un da sıkça kullandığı bir argüman olan, Tanrı’nın Yahudileri Romalılar aracılığıyla cezalandırdığı düşünülebilir. Tanrı Romalıların yanındadır ve bu gerçeği kabul etmemek yalnızca Tanrı’nın takdirine karşı gelmek olup; daha fazla yıkım getirmesi kaçınılmazdır. Öte yandan, Galilaealı Iudas gibi isyancı Yahudiler ise; bizzat Roma’yı efendileri olarak kabul etmenin Tanrı’nın yasalarına karşı gelmek olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla Roma’ya boyun eğmek, yalnızca Tanrı’nın lanetinin devamını getirecektir. Lanetten kurtuluş ise ancak bu dine aykırı duruma başkaldırıp; Tanrı’nın yasasını çiğneyenlerle mücadele edilirse gelecektir.

Dini temeller, hem Yahudilerin kendi aralarında, hem de bölgedeki pagan halkla çatışmalarında etkili olmuştur. Iosephus’un anlatısı, isyana giden süreçte paganlarla yaşanan çatışmaların etkisini ortaya koyar. İsyanın şafağında bir kez daha Caesarealılarla yaşanan çatışmayla patlak veren gerilim, isyanın başında tüm bölgeye yayılan bir iç savaş halini almıştır. Bu anlaşmazlıkta ise; yalnızca kültürel çatışmaların ötesinde, özellikle de Herodes döneminde pagan bölgelerde imparator kültürünün desteklenmesi kapsamında yapılan geniş yatırımlarla oluşan refah farkının da etkisi olmuştur. Yahudilerin hassasiyetlerinden dolayı Yahudi kentlerinde imparator kültürünü

⁸⁹⁸ Tesniye, XXVIII.33.

⁸⁹⁹ Tesniye, XXVIII.49-52.

destekleyen girişimlerden kaçınılırken; pagan kentler ise birbiri ardına yapılan yatırımlarla zenginleşmiştir. Sonuçta, pagan nüfusun gelişkin kentlerine karşın Yahudilerin kırsal kasabaları, Yahudilerde kendi ülkeleri içinde ikinci sınıf hissi uyandırmakta ve pagan nüfusla gerilimlere neden olmaktadır. Ayrıca pagan nüfus, gerek imparator kültüne verdikleri destek, gerekse de askerlik hizmetleri gibi imparatorluğun memurluklarında daha geniş yer bulmalarıyla; Yahudiler ile Roma arasındaki gerilim üzerine kendilerini Roma saflarında görmüş ve çatışmanın bir tarafı hissetmiş olabilirler. Buna bir örnek olarak Caesaraealılarla çıkan çatışma verilebilir; Kudüs'te isyancıların Roma garnizonunu katletmesinin hemen ardından çıkan çatışma, bu garnizondaki askerlerin çoğunun Caesaraealı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir ve bu örnekte açıkça görüldüğü gibi, Roma'ya saldırı; aynı zamanda pagan nüfusa saldırı anlamına da gelebilmektedir.

İsyanın sosyo-ekonomik kökenlerine dair de, Iosephus'ta pek çok işaret vardır. Hatta Bellum'un son kitabında bizzat Iosephus isyanı şöyle özetler: “Güç sahipleri alttakileri ezerken; alttakiler de güç sahiplerini yıkmak için can atıyordu.”⁹⁰⁰ Roma egemenliğine giriş, Yahudilerin yalnızca bağımsızlıklarını kaybetmeleriyle politik bir statü kaybını değil; aynı zamanda zengin Hellen kentleri ve kıyı şeridinin kaybedilmesiyle ekonomik olarak da ciddi bir gerilemeyi beraberinde getirmiştir. Herodes dönemi ise; geri alınan bu topraklara ve Iosephus'ta çizilen canlı ekonomik resme rağmen, halkın durumunda iyileşme yaratmamış görünmektedir. Aslında bazı araştırmacılar Herodes'in gerek liman ticareti, gerekse de yeni yatırım ve inşaa projeleriyle bölgenin gelişimine ve ekonomisinin ilerlemesine yaptığı katkıyı vurgularlar⁹⁰¹ ancak bu katkının olumlu etkisi, ağır vergi yükü altındaki halkta ve özellikle de kırsal kesimde hissedilmemiş gözükmektedir. Herodes'in ölümünün hemen ardından çıkan isyanlarda bunu görebiliriz; öyle ki isyanlar gerek eski çoban

⁹⁰⁰ Ioseph., **BJ**, VII.260.

⁹⁰¹ Emilio Gabba, “The Finances of King Herod”, **Greece and Rome in Eretz-Israel**, Ed. A.Kasher, U.Rappaport, G. Fuks, Jerusalem, 1990, s. 162-3; D.A. Fiensy, **The Social History of Palestine in the Herodian Period: The Land is Mine**, Studies in the Bible and Early Christianity 20, Lewiston, Queenston, Lampeter, 1991, s. 21-3; L.L. Grabbe, **Judaism from Cyrus to Hadrian**, C.I, Minneapolis, 1992, s. 19.

ve köle kökenli liderleri, gerekse de Herodes soylularının evlerini hedef alan eylemleriyle ciddi bir sosyo-ekonomik rahatsızlığa işaret etmektedir. Yine Herodes'in ölümü sonrası halkın, hem ardılı Arkhelaos'a hem de gönderdikleri heyetle Roma'ya dile getirdiği vergilerin düşürülmesi talebi de vergi yükünün ağırlığının bir başka göstergesidir.⁹⁰² Bazı araştırmacılar da Herodes döneminde, hem bu vergi yükünü, hem kralın kendisi ve ailesinin elinde topladığı geniş toprakları,⁹⁰³ hem de lüks harcamalar, Roma'ya hediyeler ve şatafatlı inşa projelerini vurgulayarak ekonomik ilerleme tezine karşı çıkarlar.⁹⁰⁴

Herodes ve ardıllarının döneminin ardından geçilen Provincia Iudaea'da vergi sistemi, Herodes'in vergilendirme sistemine dayanmakla birlikte; vergi yükü getirilen ek vergi ve zamlarla daha ağırdır. Özellikle kişi başına alınan ve herkes için aynı miktar olan baş vergisi (*tributum capitis*), yoksullar arasında, yükünü daha ağır hissettirmiştir. Öte yandan, toprak vergisinin (*tributum soli*) doğrudan Roma'ya bağlanması da, Yahudiler için dini bir rahatsızlık yaratmış olabilir. Öyle ki; topraklar Tanrı'nındır: "Toprak kalıcı olarak satılamaz; çünkü bana aittir; ve sizse yabancısınız, benim konuğumsunuz."⁹⁰⁵ Roma'ya toprak vergisi vermek ise, toprakların Tanrı'ya değil Roma'ya ait olduğunu kabul etmek demektir. Applebaum ayrıca bir ihtimale daha dikkat çeker. Caesar'ın bölgedeki düzenlemesi kapsamında Şabat yılında, yani her yedinci yılda Yahudilerden vergi alınmaması kabul edilmiştir.⁹⁰⁶ Muhtemelen Herodes döneminde de sürdürülen bu ayrıcalık, eğer eyaletleştirmede göz ardı edildi ya da kaldırıldı ise, Yahudilerin nüfus sayımına bu kadar büyük tepkiler vermesinde bunun da önemli payı olmuş olabilir.⁹⁰⁷ Pastor ise, tepkiyi yaratanın vergiden çok, verginin toplanma şekli olabileceğini söyler. Yahudiler Hasmonilerden beri doğrudan yabancı bir ulusa vergi vermemekte olup; Roma'nın himayesine girdikten sonra da

⁹⁰² Hengel, **a.g.e.**, s.323.

⁹⁰³ Özellikle; Fiensy, **a.g.e.**, s. 77-90.

⁹⁰⁴ Shimon Applebaum, "Josephus and the Economic Causes of the Jewish War", **Josephus, the Bible and History**, Ed. L.H. Feldman, G.Hata, Detroit, 1989, s. 239, 240-2; G.W. Edwards, "The Maladjustment of Palestinian Economy Under Herod", **Journal of Bible and Religion** 17, 1949, s. 116-9. Detaylı bir analiz için bkz.: Pastor, **a.g.e.**, s. 87-112.

⁹⁰⁵ Levililer, XXV.23; Applebaum, **a.g.e.**, s. 242.

⁹⁰⁶ Ioseph., **AJ**, XIV.202.

⁹⁰⁷ Applebaum, **a.g.e.**, s. 243.

vergiler yine Yahudi memurlar tarafından toplanmıştır. Eyaletleştirmeyle eğer vergi toplama görevi Romalı ya da Grek memurlara verilmiş ise, bunun Yahudilere bağımlılıklarını daha çok hissettirmiş olması normaldir.⁹⁰⁸

Döneme dair kaynaklardan, Iudaea’da arazilerin çoğunun büyük toprak sahiplerinin, kraliyet ailesinin ya da Roma İmparatorluğu’nun elinde olduğu görülür. Toprakların işleyenleri ise kiracılar, köleler ya da günlük işçilerdir.⁹⁰⁹ Roma egemenliğiyle birlikte, ayrıcalıklı sınıflar servetini artırırken, bu kiracı ve günlük işçilerin ise giderek borçlandığı düşünülmektedir. Öyle ki; isyanın başlangıcında isyancıların ilk eylemleri, Agrippa’nın sarayı, başrahiplerin evleri ve devlet arşivlerini yakmak olmuş olup; bizzat Iosephus arşivlerin yakılma nedenini şöyle açıklamaktadır: “Borç arşivlerini yok etme ve borçların toplanmasını önleme arzusuyla, borçlu kalabalıkların sevgisini kazanmak ve onları bağlayan herhangi bir yükümlülük kalmamasıyla, zenginlere karşı fakirlerin ayaklanmasını sağlamak”.⁹¹⁰ İsyanın ekonomik boyutunu en çok vurgulayan yazar olan Kreissig’e göre, bir grup zengin toprak sahibi, hem politik ayrıcalıkları sayesinde hem de küçük çiftçilerden düşük fiyatlarla aldıkları ekini yüksek fiyatlarla satarak ekonomiyi kontrol eder hale gelmişlerdir. Halk yığınları hem bu fiyat oyunları, hem yüksek vergiler, hem Tapınak için ödemeler, hem de alternatif bir gelir kaynağından yoksun oluşlarıyla borca sürüklenmişlerdir. Bu durumda bir yenileme istemeleri kaçınılmazdır; ki bu yenileme, güç sahiplerini yani Sanhedrin’i oluşturan ayrıcalıklı başrahipler ile büyük toprak sahiplerini elimine etmekle gerçekleşebilir.⁹¹¹ Goodman da isyanda ekonomik

⁹⁰⁸ Pastor, **a.g.e.**, s. 123.

⁹⁰⁹ Bkz. **A.e.**, s. 244-6. Ki; bu günlük işçiler, iş bulamadıkları takdirde işsizdir. Bkz.: “Göklerin Egemenliği, sabah erkenden bağında çalışacak işçi aramaya çıkan toprak sahibine benzer. Adam, işçilerle günlük bir dinara anlaşıp onları bağına gönderdi. Saat dokuza doğru tekrar dışarı çıktı, çarşı meydanında boş duran başka adamlar gördü. Onlara, ‘Siz de bağa gidip çalışın. Hakkımız neyse, veririm’ dedi, onlar da bağa gittiler. Öğleyin ve saat üçe doğru yine çıkıp aynı şeyi yaptı. Saat beşe doğru çıkınca, orada duran başka işçiler gördü. Onlara, ‘Neden bütün gün burada boş duruyorsunuz?’ diye sordu. ‘Kimse bize iş vermedi ki’ dediler. Onlara, ‘Siz de bağa gidin, çalışın’ dedi. Akşam olunca, bağın sahibi kâhyasına, ‘İşçileri çağır’ dedi. ‘Sonuncudan başlayarak ilkinde kadar, hepsine ücretlerini ver.’”:
Matta, XX.1-8.

⁹¹⁰ Ioseph., **BJ**, II.426-7.

⁹¹¹ H. Kreissig, “A Marxist View of Josephus’ Account of the Jewish War”, **Josephus, the Bible and History**, Ed. L.H. Feldman, G.Hata, Detroit, 1989, s. 265-77; Pastor, **a.g.e.**, s. 121.

faktörlerin rolüne dikkat çekerek, Roma hakimiyeti ile birlikte Akdeniz dünyasına açılan Iudaea ekonomisi büyüyüp karmaşıklaşırken; yeni durumdan fırsat sağlayan zenginlerle, gittikçe borçlanan fakirler arasındaki uçurumun arttığını belirtir.⁹¹² Bu tabloya, valiler ve vergi toplayıcılarının kendi çıkarları için halka yaptıkları ek sömürüler de katkı koymuş olmalıdır. Iosephus ve Tacitus'un kayıtlarına valilerin açgözlülüğü ve her yerden maddi çıkar sağlamaya çalışmaları geçmiştir. Feliks'in rüşvetçiliği iki tarihçinin de kaydındadır.⁹¹³ Albinus'un, Iosephus'ta hem şahsi mülkleri yağmaladığı ve çaldığı, hem de sıradışı vergiler aldığı anlatılır; ayrıca Albinus, rüşvet aldığı sürece etkin kişilerin diğerlerini yağmalamasına da göz yummuştur.⁹¹⁴ Florus ise iki tarihçiye göre de valilerin en kötüsüdür;⁹¹⁵ Iosephus valinin kendi payını aldığı sürece her tür yağmaya izin verdiğini ve tüm kentleri soyduğunu söyler. Bunlarla yetinmeyip bir de Tapınak hazinesinden yararlanmaya kalktığında, artık halkın alay konusu olmuş; gençler ellerinde sepetlerle dolaşp "zavallı vali" adına para dilenmişlerdir.⁹¹⁶ Vergi toplayıcıların da benzer eğilimlerde oldukları düşünülebilir. Iosephus ve Philo'da, Capito adında bir vergi memurunun yaptıkları anlatılır; Iudaea'ya ilk geldiğinde fakir bir adam olan Capito, açgözlülüğü ve zimmetine para geçirmesiyle büyük servet sahibi olmuştur. Suçlanabileceğinden korkunca ise, yanlış yaptıklarına iftiralar atarak kendi suçlarını örtmeye çalışmıştır.⁹¹⁷ Böylece yönetici ve memurların ek sömürü ve suiistimalleriyle, vergi yükü daha da ağır hissedilmiş olmalıdır. Daha M.S. 17 yılında Tacitus, vergi yükünün altında tükenmiş Syria ve Iudaea eyaletlerinin, imparatorundan vergilerde indirim istediklerini yazar.⁹¹⁸ M.S. 66'da isyanın arifesinde de, Agrippa'nın halkı savaştan vazgeçirmek için yaptığı konuşmada vergi vurgusu göze çarpar; Agrippa sık sık Roma'nın hakimiyetine girmiş diğer eyaletlerin sorun çıkarmadan vergilerini ödediklerini söyler

⁹¹² Goodman, **a.g.e.**, s. 51-4; Martin Goodman, "The First Jewish Revolt: Social Conflict and the Problem of Debt", *Jornal of Jewish Studies* 33, 1982, s. 417-27. Karşı görüş için bkz.: Price, **a.g.e.**, s. 47.

⁹¹³ Ioseph., **AJ**, XX.160vd; Tac., **Ann.**, XII.54.1; Tac., **Hist.**, V.9.3.

⁹¹⁴ Ioseph., **BJ**, II.273-6.

⁹¹⁵ Ioseph., **BJ**, II.277-9; Ioseph., **AJ**, XX.252-8; Tac., **Hist.**, V.10.1.

⁹¹⁶ Ioseph., **BJ**, II.278-9.

⁹¹⁷ Philo, **Leg.**, 199-200; Ioseph., **AJ**, XVIII.158, 163-4.

⁹¹⁸ Tac., **Ann.**, XI.42.

ve konuşmasını halka “Vergilerinizi ödeyin” diyerek bitirir.⁹¹⁹ M.S. 1. yüzyıldan bir kayıt olup; bazı araştırmacıların Zealotlar tarafından yazıldığını düşündüğü Megillat Taanit’teki kutlama günlerinin biri de şöyledir: “Sivan ayının 25. günü, vergi toplayıcılar Iudaea ve Kudüs’ten çıkartıldı.”⁹²⁰

Valiler ve vergi toplayıcıların yanında, başrahiplerin zalimliği de kayıtlara geçen bir başka faktördür. Başrahip ve oğullarının zulmünü anlatan bir rabbinin ağzından tarihsel anlatımız içinde vermiştik.⁹²¹ Tapınak yönetimindeki ayrıcalıklı konumlarını, çıkarları ve alt sınıftan rahipler üzerinde kontrol sağlamak için kullanmaktan çekinmeyen başrahipler de kendilerine çeteler tutmuş ve bu çeteler aracılığıyla zulümlerini katlamışlardır. Bu çeteleşmede kendilerini hedef alan Sicarii’nin artan eylemlerinden korunma arzusu da etkili olmuş olmalıdır. Fakat başlangıçta korunma amacıyla olsun olmasın, kısa sürede bu başrahip çeteleri alt sınıflara yönelik zulmün bir başka aracı olmuş; hatta başrahip Ananias zorbalığı, çetesi aracılığıyla rahiplerin tithe bağışlarına el koymaya kadar götürmüştür.

Böylece Roma dönemiyle birlikte zengin ve fakir sınıflar arasında giderek artan uçurum⁹²² ve giderek köleleşip mülksüzleşen yığınlar, Roma yönetimine karşı isyana yönelimde etkili olmuştur. Roma ile iyi ilişkiler içindeki soylu sınıflar, sahip oldukları güç ve ayrıcalık ağları sayesinde zenginleşirken; artan vergi yükünün altında giderek borçlanan alt sınıflar ise, bu ağlardan yoksun oluşlarıyla ekonomik bir çıkar yolu bulamamış ve durumları giderek kötüleşmiştir. Mülksüzleşenler ise hayatlarını sürdürmek için haydutluğa, dilencilığe ya da gündelik işçiliğe yönelmiştir.⁹²³ Yani Iosephus’un kullandığı *lestai* teriminin yalnızca isyancıları küçültmek dışında, gerçek bir sosyal karşılığı da vardır⁹²⁴ ve bu koşullar altında “kölelere özgürlük” sloganıyla halkı direnişe çağıran Simon bar Gioras’ın çağrısının bu kadar karşılık bulması ve

⁹¹⁹ Bkz. Pastor, **a.g.e.**, s. 128.

⁹²⁰ Meg. Taan. IX; Pastor, , **a.g.e.**, s. 128.

⁹²¹ Bkz. s. 80-1.

⁹²² Sean Freyne, “The Revolt from a regional perspective”, **The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology**, Ed. A. M. Berlin, J. A. Overman, London, Routledge, 2002, s. 50-1.

⁹²³ Bkz. **A.e.**, s. 51; Ioseph., **AJ**, XVIII.224, XX.219-20.

⁹²⁴ Bkz. Horsley, “Josephus and Bandits”, s. 37-63.

Roma tarafından en tehlikeli olarak görülüp, isyanın ardından infaz edilen tek lider olması da anlaşılırdır.

Yahudileri Seleukos boyunduruğundan kurtaran ve bağımsız bir Yahudi devleti kurulmasını sağlayan Makabi Devrimi de, şüphesiz Zealotlar için cesaret verici bir örnek teşkil etmiştir. Elbette iki dönemin şartları arasında pek çok farklılık vardır; ancak genel olarak iki hareketin de; bağımsızlık tutkusu, yasaya bağlılık, Tapınağın korunması, kendi içlerindeki işbirlikçilere karşı mücadele gibi benzer motivasyonlara dayandıkları söylenebilir. Bazı araştırmacılar benzerliklerinden yola çıkarak Zealotları Makabilerin devamı olarak düşünmüştür. Ancak gördüğümüz gibi, yalnızca Zealotları dahi tek bir grubun hareketi olarak tarif etmek mümkün değilken; Makabiler zamanından beri süregelen bir hareket düşünmek gerçekçi olmayacaktır. Makabiler ve Zealotlar arasında bir süreklilikten söz edilecekse; bunun yasanın benzer yorumuna ve zeal kavramına dayanmaları olduğu söylenebilir.

Zealot hareketinin içindeki mesihsel eğilimler ve Roma ile savaşın bir “Kutsal Savaş” olarak görülüp görülmediği sorusu da ayrıca bir tartışma konusudur. Herşeyden önce, görüldüğü gibi Dördüncü Felsefe’de, Tanrı adına mücadele ettikleri takdirde Tanrı’nın onlara kurtuluş getireceği inancı söz konusudur. Fakat bu noktada, bu inancın özellikle radikal Zealot hareketi tarafından benimsendiği belirtilmelidir; bazı araştırmacıların idealize ettiği gibi, Yahudi dininin kaçınılmaz olarak bunu gerektirdiği sonucuna varılmamalıdır; öyle ki Yahudilik içinde bu konuda pek çok farklı yorum mevcuttur. Örneğin; Zealotların tutumları, Tanrı’nın insanların işlerine müdahale etmediği inancındaki Saduki Yahudi elit kesimle taban tabana zıttır ve Zealotlar dindarlıklarının gereği olarak Roma’ya karşı mücadeleyi savunurken; Roma yanında yer alan Saduki kesim de kendini bir o kadar dindar görebilmektedir.⁹²⁵ Mesihsel beklentilere gelindiğinde; dönemde dini liderliğini Roma karşıtlığıyla birleştirmiş çeşitli sahte peygamberlere rastlamakla birlikte; Zealot hareketi liderleri arasında doğrudan mesih portresi çizen lider görünmemekte; varsa da, anlatısında

⁹²⁵ Rudich, **a.g.e.**, s. 218-9.

Zealotların dini motivasyonlarını olabildiğince baskılama eğilimindeki Iosephus'un anlatısında bu yönlerinden bahsedilmemektedir. Bir kurtarıcı mesih olarak kabul edilmesi olası liderlerin ise; daha önce de belirttiğimiz gibi, Sicarii lideri Menahem ile Simon bar Gioras olduğu söylenebilir. Öte yandan, doğrudan bir mesih aracılığıyla olmasa da; isyancılar arasında eskatolojik beklentilerin son derece önemli bir motivasyon kaynağı olduğu görülmektedir. Örneğin Titus'un teslim olma çağrısını Zealotlar bu beklentilerinin etkisiyle reddederler: “Tapınağın hala, burada oturan Tanrı tarafından kurtarılabileceğini ve onların müttefiki Tanrı olduğu sürece, Romalıların tüm tehditleriyle yalnızca alay edeceklerini; çünkü her şeyin sonucunun yalnızca Tanrı'ya bağlı olduğunu eklerler.”⁹²⁶ Zealotların bu inançlarının izleri, Iosephus'un anlatısında birçok yerde görülmektedir. Özellikle, Tapınağın yanmaya başlamasıyla birlikte umutlarını yitirip savaşmayı bırakmaları ve çöle çekilmeyi talep etmeleri bu inançla oldukça ilişkilidir. Öyle ki; Tanrı Tapınağını terk etmiş ise; artık Tapınak için savaşmanın anlamı da yoktur. Bunun yerine, Tanrı'nın vereceği yeni işaretleri almak üzere, Tanrı'nın kadim zamanlardan beri mesajlarını verdiği yere; çöle çekilmek gerekmektedir.⁹²⁷ Zealotların eskatolojik beklentilerinin izlerinin en belirgin görüldüğü yerlerden biri de isyancıların bastırdıkları sikkeler olup; bunlara isyan sikkeleri başlığı altında değinilmektedir.⁹²⁸

3.3.1. Iosephus'ta “Ters Polemik” Kavramı

Zealotların motivasyonları için içeriden bir tanıklık sağlayan sikke ve belgelere geçmeden önce; kısaca Iosephus'un Zealotların motivasyonlarına dair tanıklığını değerlendirmek üzere literatürde sık kullanılan bir kavram olan “ters polemik” kavramına değinelim. Iosephus, Roma'yla neden savaşa gidilmemesi gerektiğini tüm sebepleriyle anlatmıştır. Eseri boyunca Roma'nın yenilmezliğini vurgulamış; böylece

⁹²⁶ Ioseph., **BJ**, V.457-9.

⁹²⁷ Bkz.: Farmer, **a.g.e.**, s. 111vd.

⁹²⁸ McLaren ise, eskatolojik beklentilerin şart olmayıp; yalnızca optimizme kapılmanın dahi savaşa girişmeye sebep olabileceğini düşünmektedir: James S. McLaren, “Going to War Against Rome: The Motivation of the Jewish Rebels”, **The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives**, Supplements to the Study for the Journal of Judaism 154, Ed. Mladen Popovic, Brill, 2011.

karşı cephesinde Roma'nın yer alacağı bir savaşın, baştan kaybedilmiş bir savaş olduğunu ilan etmiştir.⁹²⁹ Bu durumda, Roma ile savaşan isyancıların neden savaşma gereği duydukları sorusuna ise; bu isyancıların çılgınlığı, mantıksızlığı, anlık güç ve servet hırsıyla gözlerinin kör oluşu gibi sebepler kalmaktadır. Evet, Iosephus isyanın çıkmasında Romalı valilerin payından da söz eder; fakat Farmer'ın da belirttiği gibi, vurgu hep isyancıların çılgınlığındadır ve satır aralarını okumayan biri; Roma'nın savaşın başlamasında sorumluluğu olmadığı izlenimini alır. Öyle ki; Hellenistik şiddet standartlarına göre kutsal bir yerin, hele de bir tapınağın yıkımı utanç verici bir eylem olsa da; Iosephus'ta Romalıların Kudüs Tapınağı'nı yakması dahi ayartılmış halkın inatçı direnişi yüzünden bir mecburiyetmiş gibi görünmektedir.⁹³⁰ Böylece Iosephus'un eserinde, dayandıkları gerekçelerle; Roma ile barış cephesi ihtiyatlı, öngörülü ve mantıklı tarafı; Zealot hareketi ise mantıkdışı bir gözödönmüşlük ile ülkeyi felakete sürükleyen tarafı temsil etmektedir. Bu bakışın Iosephus'un ait olduğu sınıfın ve adlarına eserini kaleme aldığı Romalıların bakış açısına uygun olduğu söylenebilir. Ne yazık ki bu bakışın dışında, Zealotların kendilerini nasıl gördüğü ve onları harekete geçiren motivasyonlarının ne olduğunu anlatan Zealotların içinden bir kaynağımız yoktur. Bununla birlikte, gerek Iosephus'un kaynaklığının detaylı analizleri, gerekse de arkeolojik verilerin yorumlanması, Zealot hareketinin motivasyonuna dair bir taslak çizebilmeye yardımcı olmaktadır.

Zealot araştırmaları boyunca, Iosephus'un karşı tanıklığının nasıl ele alınması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Zealotlarla ilgili ilk araştırmalar, Iosephus'u doğrudan kabul etme eğilimindeyken, 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise karşı tepki ile Zealotlar kahramanlaştırılmış ve Iosephus'un tanıklığına soru işaretleriyle yaklaşmıştır. 20. yüzyılla birlikte, siyahlar ve beyazlar şeklindeki bu uç yaklaşımların yerini daha objektif değerlendirmeler almaya başlamış;⁹³¹ hem Iosephus hem de isyancılar gri tonlarıyla çizilmeye çalışılmıştır. Bu noktada Iosephus'un tanıklığı ile ilgili söyleyebileceğimiz; onun, genel olarak

⁹²⁹ James S. McLaren, **a.g.e.**, s. 129.

⁹³⁰ Farmer, **a.g.e.**, s. 14-6.

⁹³¹ Farmer, **a.g.e.**, s. 24-35.

yaşanan olayları taraflarıyla birlikte anlatarak, tarihsel bir iskelete dayandığı; ancak söz konusu, bu olayların nedenleri, anlamı ya da sonuçları olduğunda; şahsi ya da politik ajandası doğrultusunda, farklı yansıtma, hiç bahsetmeme ya da süsleme gibi yöntemler izleyebildiğidir.⁹³² Iosephus'un bu eğilimi incelenerek, onun karşı tanıklığını aşmak üzere çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş olup; bunların en yaygını ise “ters polemik” yöntemi olmuştur.

“Ters polemik” yöntemine göre; Iosephus bir noktada isyancıları şiddetle suçluyorsa; çok yüksek ihtimalle o nokta isyancıların savaş için kullandıkları motivasyonlardan biridir.⁹³³ Yani örneğin; Iosephus isyancıları dinsizlikle suçlarken, aslında kendi bakış açılarıyla Zealotlar dinleri için savaşmaktadır. İlk olarak Hengel'in dile getirdiği bu yöntemi, daha sonra Rhoads da inceleyip detaylandırmış ve Iosephus'ta bir “ters polemik”in genelde şöyle kurulduğunu belirtmiştir:

1. İsyancıların yaptıklarını iddia ettikleri birşeyden bahsedilir.
2. İsyancılar iddia ettikleri bu şeyi ya yapmayı başaramamış, ya da daha sıklıkla tam tersini yapmışlardır.
3. İsyancıların iddia ettikleri şeyi aslında diğerleri, genellikle de Romalılar yapmıştır.⁹³⁴

Örnek verecek olursak; isyancılar Yahudilerin din ve adetlerini koruduklarını iddia etmektedirler. Fakat anlatıda sürekli yasayı çiğneyen ve dine karşı gelen onlardır. Bununla birlikte Yahudilerin dinini asıl düşünen ve korumaya çalışansa Romalılarıdır. Aynısı Tapınak için de düşünülebilir; isyancılar Tapınak'ı savunmak istemektedir. Anlatıda ise Tapınak'ın yanmasını umursamayan ve yalnızca kendi hırsları için Tapınak'ı yıkıma götüren isyancılarıdır. Bununla birlikte, Tapınak'ı yakan Romalılar olsa da, anlatıda Titus son ana kadar Tapınak'ı düşünen ve korumaya çalışandır. Bir başka örnek, isyancıların Tanrı'nın yanlarında olduğu iddiasıdır. Iosephus anlatısında

⁹³² A.e., s. 22.

⁹³³ Bkz.: McLaren, a.g.e., s. 130; Hengel, a.g.e., s. 186-9, 221, 227.

⁹³⁴ Rhoads, a.g.e., s. 166; McLaren, a.g.e., s. 130-1.

defalarca Tanrı'nın onların yanında olmadığını, bilakis yaptıkları yüzünden onları cezalandırmakta olduğunu belirtir ve Tanrı'nın asıl Romalıların yanında olduğunu söyler. Bunun gibi örnekler çoğaltılabilir.⁹³⁵

McLaren, Roma unsuru olmadan da, yalnızca isyancılar ve eylemlerinin olumsuzluğu şeklindeki ters polemiğe de dikkat çekmektedir. Buna göre Iosephus isyancıların herhangi bir eyleminden söz ederken, bu eylemi sıklıkla olumsuz bir neden ya da sonuca bağlamaktadır. Örneğin; Iosephus radikal rahiplerin neden imparatora günlük sunuları durdurma kararı aldıklarına dair birşey söylemez. Ancak eylem olumsuz sonucuyla birlikte verilir; bunu yapmakla rahipler yerleşmiş geleneği terk etmektedirler. İsyancıların eylemleri sıklıkla açgözlülüklerine, yağma ve güç arzularına bağlanır ve eylemler yıkıcı sonuçlarıyla birlikte verilir. Öte yandan, tarihsel anlatı içinde de değindiğimiz gibi, Iosephus Romalıların, özellikle de Titus'un eylemlerini her zaman mantıksal gerekçelerle verir; bir hata ya da suç söz konusu olduğunda da, bu genellikle bir kaza, bir askerlin düşüncesizliği ya da bir valinin dikkatsizliğinden kaynaklanır. Tezimizin tarihsel anlatı bölümünde Iosephus'un bu eğilimine dair pek çok örnek görülebilir. Kısacası, Zealotların motivasyonları araştırılırken Iosephus'un bu eğilimi göz önüne alınmalı ve özellikle onun isyancıları suçladığı noktalara dikkat edilmelidir.

3.3.2. Arkeoloji'nin Anlattıkları

3.3.2.1. İsyan Sikkeleri

İsyan dönemine dair Iudaea'dan gelen nümizmatik bulgular ilginç bir tanıklık sağlar: İsyan sikkeleri. Zealotlara dair elimizde yalnızca ikinci elden ve Iosephus dışında parçalı kaynaklar olduğu düşünüldüğünde, isyan döneminde basılmış bu sikkeler benzersiz bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Muhtemelen Kudüs'te basılan

⁹³⁵ Bkz. Rhoads, **a.g.e.**, s. 166-72; McLaren, **a.g.e.**, s. 131-2.

ve Tapınak kültürünü, Kudüs'ün kutsallığı ile Yahudilerin bağımsızlığını vurgulayan bu sikkeler, isyanın başladığı M.S. 66 yılından itibaren basılmaya başlamış ve kent M.S. 70 yılında düşene dek de basılmaya devam etmiştir. Yeni bir dönemin başlangıcını gösterir şekilde Yıl 1'den Yıl 5'e kadar tarihlenen sikkeler, dili, sembolleri ve sloganlarıyla Roma'dan kopuşu ve bağımsız Yahudi devletini ilan etmektedir. Savaşın tüm zor şartlarına rağmen, yüksek saflık oranlarıyla kent düşene dek basılan bu sikkelerin incelenmesi, Zealotların motivasyonlarının araştırılması için de önemlidir.

Antik sikkelerde, sikkenin basımından sorumlu otorite, sikke üzerinde belirtilir; ki Yahudi sikkelerinde bu otorite kral ya da başrahip olmaktadır. Bar Kokhba isyanının sikkelerinde dahi, liderlerin isimleri yazılıdır.⁹³⁶ Bu gelenek bir tek Zealot İsyanı söz konusu olduğunda bozulur, öyle ki; isyan sikkelerinin hiç birinde herhangi bir liderin veya konseyin adı geçmez.⁹³⁷ Sikkelerin üretim yeri Kudüs olmalıdır; öyle ki sikkeler yalnızca isyanın ilk beş yılına ait olup; sikke basımı Kudüs'ün yıkılışıyla birlikte sona ermektedir. Fakat sikkelerin tam olarak nerede ve hangi otorite tarafından basıldığı bilinmemektedir.⁹³⁸ Meshorer iki ihtimal üzerinde durur. İlki; sikkelerin tüm isyan grubu liderlerinin katıldığı ortak bir kurul tarafından basıldığıdır.⁹³⁹ Ancak Deutsch'un dikkat çektiği ve Meshorer'in kendisinin de belirttiği gibi; Roma ordusu kapılarına dayanana kadar isyan grupları sürekli birbirleriyle çatışma halindedir ve her

⁹³⁶ “Başrahip Eliezer” ve “İsrail'in Nasi'si (prensi, şefi) Simon bar Kokhba”. Bkz: Robert Deutsch, “Coinage of the First Jewish Revolt Against Rome: Iconography, Minting Authority, Metallurgy”, **The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives**, Supplements to the Study for the Journal of Judaism 154, Ed. Mladen Popovic, Brill, 2011, s. 365; Robert Deutsch, “The Coinage of the Great Revolt Against Rome: Script, Language and Inscriptions”, **Judaea and Rome in Coins 65 BCE - 135 CE: Papers Presented at the International Conference Hosted by Spink, 13th - 14th September 2010**; Ed. David M. Jacobson, Nikos Kokkinos, London, Spink, 2012, s. 119.

⁹³⁷ Anne Lykke, “The Use of Languages and Scripts in Ancient Jewish Coinage: An Aid in Defining the Role of the Jewish Temple until its Destruction in 70 CE”, **Judaea and Rome in Coins 65 BCE - 135 CE: Papers Presented at the International Conference Hosted by Spink, 13th - 14th September 2010**; Ed. David M. Jacobson, Nikos Kokkinos, London, Spink, 2012, s. 41.; Deutsch, “Coinage of the First Jewish Revolt Against Rome: Iconography, Minting Authority, Metallurgy”, s. 361; Donald T. Ariel, “Identifying the Mints, Minters and Meanings of the First Jewish Revolt Coins”, **The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives**, Supplements to the Study for the Journal of Judaism 154, Ed. Mladen Popovic, Brill, 2011, s. 273.

⁹³⁸ Deutsch, **a.g.e.**, s. 364-5; Leo Miltenberg, **The Coinage of the Bar Kokhba War**, Ed. Patricia Erhart Mottahedeh, Salzburg, Sauerländer, 1984, s. 61-2.

⁹³⁹ Y. Meshorer, **A Treasury of Jewish Coins: From the Persian Period to Bar Kokhba**, Jerusalem, Yad Ben-Zvi, 2001, s. 115.

şeyde çatışırken sikkeler üzerinde uzlaşmış olmaları düşük bir ihtimaldir. Ayrıca öyleyse bile; sikkelerin üzerinde bu konseyin adının neden geçmediği hala soru işaretidir.⁹⁴⁰ Meshorer'in üzerinde durduğu diğer ihtimal ise; sikkelerin Tapınak otoriteleri tarafından basıldığı ve Tapınağın bir nevi "Merkez Bankası" işlevi gördüğüdür.⁹⁴¹ Birçok araştırmacının da katıldığı bu görüş;⁹⁴² en olası ihtimal olarak öne çıkan yaygın bir önkabuldür.

Rappaport, antik Yahudi sikkeleri içinde en kaliteli olanların, Zealot İsyanı'nın sikkeleri olduğunu belirtir. En başta, basıldıkları madenin kalitesinde diğerlerini gölgede bırakırlar, öyle ki; Hasmonilerin ve Herodeslerin sikkeleri dahi yalnızca bronzken; isyan sikkeleri gümüş ağırlıklıdır⁹⁴³ ve bu gümüş sikkelerin saflığı da çok yüksektir.⁹⁴⁴ Sikkelerin şekel birimine göre ölçülendirmeleri titizlikle ve hatasız şekilde yapılmıştır. Özenle seçilmiş lejantlar ve standart motiflerle birlikte; isyanın yıllarına göre yapılan düzenli tarihlendirme de dikkat çeker ki; yine çoğu Hasmoni ve Herodes sikkesinde tarih dahi yoktur. Rappaport tüm bunların dikkatli bir planlama ve kontrol ile birlikte, iyi bir örgütlenme gerektirdiğine dikkat çeker.⁹⁴⁵ Bilindiği gibi, isyanın yönetimi sürekli el değiştirmiş; kontrol başlangıçta radikal rahipler ve Sicarii'deyken, daha sonra ılımlı elitlere geçmiş ve son olarak ise radikal Zealotlarda olmuştur. Üstelik Zealotların hakimiyetinde, yalnızca kentteki Simon ve Tapındaki Zealotlar arasında değil; Tapınakta Zealotların kendi arasında iç avludan dış avluya dahi sürekli çatışmalar yaşanmıştır. Öte yandan isyan boyunca titizlikle ve düzenli bir şekilde basılan sikkeler ise; istikrarlı bir otoriteye işaret eder. Bu durumda; sikkelerin

⁹⁴⁰ Deutsch, **a.g.e.**, s. 365.

⁹⁴¹ Meshorer, **a.g.e.**, s. 115.

⁹⁴² Örneğin; Uriel Rappaport, "Who Minted the Jewish War's Coins?", **Israel Numismatic Research** 2, 2007, s. 108-9; Ariel, **a.g.e.** Goldstein ve Fontanille; bu kabulün en azından isyanın ilk yılları için geçerli olması gerektiğini belirtir: I. Goldstein, J. Fontanille, "A New Study of the Coins of the First Jewish Revolt Against Rome, 66-70 C.E.: Minting authorities, processes and output", **American Numismatic Association Journal: Advanced Numismatic Studies** 1, 2006, s. 15-6, 24.

⁹⁴³ Kadman 1960'taki incelemesinde isyan sikkelerinin %83.4'ünün gümüş ve %16.6'sının bakır olduğunu belirtir: Kadman, **a.g.e.**, s. 105.

⁹⁴⁴ Sikkeler beş yıl boyunca değişmeden, %98'in üzerinde gümüş oranıyla basılmıştır; bkz.: Meshorer, **a.g.e.**, s. 119; Deutsch, **a.g.e.**, s. 369-71.

⁹⁴⁵ Rappaport, **John of Gischala: From the Mountains of Galilee to the Walls of Jerusalem**, s. 125-6.

tanıklığının, Iosephus'un döneme dair çizdiği kaotik iç savaş portresine soru işareti düşürdüğü söylenebilir. Hatırlanacağı gibi Iosephus, Tapınağın zeminin dahi cesetlerle dolu olduğu ve isyan gruplarının cesetlerin üzerinde durmadan birbiriyle çatıştığı, masum halkın da her gün bu çatışmaların kurbanı olduğu korkunç bir iç savaştan söz eder. Iosephus'un isyancılara nefreti ve onları olumsuz anlatmadaki gayreti düşünüldüğünde, olayları çarpıttığı söylenebilir. Bununla birlikte; daha önce de belirttiğimiz gibi; Iosephus anlatısını her şeye rağmen tarihsel bir iskelet üzerine inşa etmektedir ve bize göre bu sikkeler ışığında, onun iç savaş anlatısını çarpıtma olarak değil; abartılı olarak yorumlamak daha yerinde olacaktır. Farmer'ın güzel bir şekilde ifade ettiği gibi; "Iosephus, iyi bir propagandacı olabilmek için fazla dürüst kalan bir tarihçidir"⁹⁴⁶ ve hiç olmayan olayları anlatması olası gözükmemektedir.⁹⁴⁷ Gruplar arasında gerçekten de çatışmalar yaşanmış ve birlik sağlanamamış olmalıdır; bu ayrılık ve çatışmalar Iosephus'un anlattığı kadar şiddetli olmasa da. Beş yıl boyunca istikrarla ve aynı yüksek kaliteyle basılmaya devam eden sikkeler; yaşanan savaş, çatışmalar ve yoksunluk düşünüldüğünde gerçekten şaşırtıcıdır.⁹⁴⁸ Araştırmacılar, hem savaşın hem de sikkelerin gerçeğine uygun olan açıklamayı aramış ve sonuçta şu kanaate varmışlardır: Sikkelerin basımından, isyan yönetiminden bağımsız, Tapınak içerisindeki bir rahip otoritesi sorumlu olmalıdır. Bu sorumlu otorite ise muhtemelen, Tapınak hazinesinden ve Tapınağın işleyişinden de sorumlu başrahip ve rahiplerdir.⁹⁴⁹ İsyen boyunca Tapınak işleri, Zealot hareketinin ideolojisiyle uyumlu bir rahip grubu tarafından idare edilmiş ve bu grup Ananus'un ılımlı yönetimi başa geldiğinde de durduğu noktayı değiştirmeden, aynı politikayla sikke basımına devam etmiş olmalıdır. Bu, özellikle de yıllar ve ölçü birimleri dışında beş yıl boyunca neredeyse

⁹⁴⁶ Farmer, **a.g.e.**, s. 22.

⁹⁴⁷ Evet, Iosephus sık sık vurguları, yorumları ve süslemeleriyle olayları farklı yansıtabilmekte; bazen neden ve sonuçlarda ve çoğu zaman isyancıların motivasyonlarında çarpıtmaya gidebilmektedir. Ancak bu kadar uzun ve temel bir bölümü hiç yoktan yaratması olası değildir.

⁹⁴⁸ Jacob Maltiel-Gerstenfeld, **260 Years of Ancient Jewish Coins: A Catalogue**, Tel Aviv, Kol, 1982, s. 80; Rappaport, "Who Minted the Jewish War's Coins?", s. 103; Mildenberg, **a.g.e.**, s. 127.

⁹⁴⁹ Rappaport, **a.g.e.**; Ariel, **a.g.e.**; Goldstein, Fontanille, **a.g.e.**, s. 16; James S. McLaren, "The Coinage of the First Year as a Point of Reference for the Jewish Revolt (66-70 CE)", **Scripta Classica Israelica** 22, 2003, s. 140-50.

özdeş şekilde çıkarılan gümüş sikkelerin, isyan boyunca aynı otorite tarafından, hatta olasılıkla aynı ustaların elinden çıktığı kabulüne de⁹⁵⁰ uygundur.

Sikke basımı politik ve ideolojik anlamının yanında; Tapınağın işlevlerinin sürdürülmesi için de önemlidir. Öyle ki; günlük kurban sunuları için beslenen hayvanlar, tütsü için esanslar, Tapınağın ve Tapınak Tepesi'ndeki yapıların bakımı ve onarımı, farklı farklı işkollarından çalışanların ödemeleri ve Tapınağa hizmet eden rahipler ile Levililerin ödemeleri ve geçim masraflarının karşılanması gibi birçok kalemden gideriyle Tapınağın idaresi oldukça masraflı bir iştir. İsyanla önceki yüzyıl boyunca Tapınakta tapınım için kullanılan sikkeler ise, Tyre kentinin saflığı yüksek gümüş sikkeleridir. Ancak bu sikkeler "Kutsal Tyre" kentine ve kentin tanrısı Melkart'a adanmış olup; ritüeller için saflığıyla Tapınağa uygun olsa da, bu yönüyle Tapınaktaki kullanım amacıyla tezat oluşturmaktadır. İsyanla birlikte ise, üzerinde Tapınak kültürü objeleri betimlenen ve kutsal Kudüs'e adanmış isyan sikkeleri, Tyre sikkelerinin yerini almış gözükmemektedir.⁹⁵¹ Bu, aynı zamanda savaşa rağmen sikkelerde değişmeden korunan yüksek gümüş saflığını da açıklar.⁹⁵² Sikkelerin hem Tapınağın işlerliği için önemi, hem de basılan sikkelerin çokluğu ve kalitesi ise; sikkeler için gereken metalin Tapınak hazinesinden sağlandığını düşündürmektedir.⁹⁵³ Bu noktada Iosephus'un, Zealotları Tapınağın değerli metallerini eritmekle suçlaması da, ayrıca anlam kazanmaktadır.⁹⁵⁴ Bu noktada, Zealotların lideri Simon oğlu Eleazar'a da ayrıca değinmek gerekir. Çünkü Rappaport'un önerdiği gibi, sikke basımının sorumluluğu, Tapınak hazinesinden de sorumlu olan grupta ise, Eleazar bu grubun

⁹⁵⁰ Goldstein, Fontanille, **a.g.e.**, s. 16, 20-1, Deutsch, **a.g.e.**, s. 365-6, 370.

⁹⁵¹ Hatta Deutsch, isyan sikkelerinin, Tapınaktaki Tyre sikkeleri eritilerek yapılmış olabileceğini belirtir: Robert Deutsch, "The Jewish Coinage During the First Revolt Against Rome, 66-73 CE" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Tel Aviv University, 2009; David Hendin, "Jewish Coinage of the Two Wars, Aims and Meaning", **Judaea and Rome in Coins 65 BCE - 135 CE: Papers Presented at the International Conference Hosted by Spink, 13th - 14th September 2010**; Ed. David M. Jacobson, Nikos Kokkinos, London, Spink, 2012, s. 125.

⁹⁵² Goodman, "Coinage and Identity: The Jewish Evidence", **Coinage and Identity in the Roman Provinces**, Ed. C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 165.

⁹⁵³ Rappaport, **John of Gischala: From the Mountains of Galilee to the Walls of Jerusalem**, s. 126-8; Goldstein, Fontanille, **a.g.e.**, s. 16. Ayrıca bkz.: Leo Kadman, **The Coins of the Jewish War**, Schocken, Tel Aviv, Jerusalem, 1960, s. 72-82; Deutsch, **a.g.e.**, s. 366.

⁹⁵⁴ Bkz. Ioseph., **BJ**, V.562; Rappaport, **a.g.e.**, s. 127.

önde gelenlerinden olacaktır. Hatırlanacağı gibi, Eleazar, kırsaldan Kudüs'e akın eden köylülerle birleşip Zealotlar grubunu oluşturmadan önce de, kentte ağırlıklı olarak rahiplerden oluşan radikal bir grubun lideridir. Cestius'la savaşta öne çıkan Eleazar ve grubu için Iosephus şöyle demektedir: "...(Eleazar) hem Roma ganimetlerini, hem Cestius'tan alınan paraları hem de Hazine'nin büyük bir bölümünü elinde tutuyordu." Yine de radikal takipçilerinden korkan ılımlı elit yönetim, ona liderlikte rol vermek istememiştir. "Ancak aşama aşama, hem mali ihtiyaçların artması hem de entrikalarıyla Eleazar'ın halkta öyle bir etkisi olur ki; sonunda üst komutayı ona verirler."⁹⁵⁵ Iosephus'un bu ifadeleri Rappaport'un teziyle de uyum içindedir. Eleazar başından beri hazinenin yönetiminde önemli bir konumda olup; sikkelerin basımında da rol üstlenmiş; Ananus'un ılımlı yönetimine rağmen sikke politikası değişmemiş, daha sonra Eleazar öncülüğündeki Zealotlarla birlikte Tapınağın kontrolü tamamen radikallere geçince de sikke basımı aynen devam etmiştir.⁹⁵⁶

Sikke basımından sorumlu otoritenin Tapınaktaki rahipler olduğunu destekleyen bir diğer olgu da; sikkelerin üzerindeki lejantların dilidir. Zealot İsyanı'nın geçtiği dönemde, yazı dilinde ağırlıklı olarak Grekçe, Latince ve Aramice kullanılmaktadır. İsyanla çağdaş II. Agrippa'nın sikkeleri ya da yerel kent sikkeleri gibi; bölgeden gelen nümizmatik bulgular, Iudaea'da sikkelerde en çok Grekçe'nin kullanıldığını gösterir.⁹⁵⁷ Yine bölgeden çağdaş epigrafik verilerde de Grekçe ve Aramice'nin yoğun kullanımı görülür.⁹⁵⁸ İsyan sikkeleri lejantları ise; bazı Hasmoni sikkelerinde de olduğu gibi,⁹⁵⁹ Eski İbrani alfabesiyle, İbrani dilinde yazılmıştır.⁹⁶⁰ İbranice ve Aramice birbirine ne kadar benzese de; Eski İbrani alfabesi ile Arami alfabesi oldukça farklıdır ve muhtemelen halkın çoğunun sikkelerdeki yazıyı anlaması,

⁹⁵⁵ Ioseph., **BJ**, II.564-5.

⁹⁵⁶ Rappaport, **a.g.e.**, s. 126, 128-9; Rappaport, "Who Minted the Jewish War's Coins?", s. 109-111. Ayrıca bkz.: Hendin, **a.g.e.**, s. 131.

⁹⁵⁷ Meshorer, **a.g.e.**, s. 233-40.

⁹⁵⁸ Bkz. Levi Yitzaq Rahmani, **A Catalogue of Jewish Ossuaries: In the Collections of the State of Israel**, Jerusalem, Israel Academy of Sciences and Humanities, 1994, s. 12-3; Yigael Yadin, Joseph Naveh, **Masada 1: The Yigael Yadin Excavations 1963-1965, Final Reports, Vol 1: The Aramaic and Hebrew Ostraca and Jar Inscriptions**, Jerusalem, Israel Exploration Society, 1989, s. 8.

⁹⁵⁹ Bkz. Meshorer, **a.g.e.**, s. 201-20, Lykke, **a.g.e.**, s. 41.

⁹⁶⁰ Bkz.: Levha 3, Levha 4.

hatta okuyabilmesi dahi zordur.⁹⁶¹ Bu yazıyı yazmada ve okumada uzman olanlarsa, Tapınak katipleri ve Tapıntaki rahiplerdir. Öyleyse lejantlarda bu alfabeyi seçen ve yazan Tapınta bir otorite olmalıdır.⁹⁶²

Deutsch, Tapınağın otoritesine dair bir başka ipucunu da sikkelerdeki simgelerde görür. Sikkelerde kullanılan sembollerin çoğu, Yahudi tapımında kullanılan ve bilinen sembollerdir; örneğin ağaç kavunu meyvesi Şukot Bayramı'nda kullanılmakta olup, bu bayramın sembollerinden biridir; asma yaprağı, amphora ve kupalar ise bir kült aracı olarak şarabı simgeler. Deutsch, anlamı bilinmeyen tek sembol olarak bir saptan çıkan üç nar imgesine dikkat çeker.⁹⁶³ Meshorer imgeyi bir daldan çıkmış üç nar tomurcuğu olarak açıklar; ancak Deutsch şeklin fazla stilize olup; doğal bir daldan ziyade, ucunda nar şekilleri olan bir çubuğa benzediğini belirterek Meshorer'in tanımına karşı çıkar. Bu bir insan yapımı obje ise de; muhtemelen Tapınta kullanılan bir kült aracı olmalıdır. Ve Deutsch varsayımını bir adım öteye taşıyarak; Zealot sikkelerinde, sikkelerin kimin tarafından basıldığına dair hiçbir ifade bulunmayışını hatırlatıp, bizzat bu sembolün otoritenin imzası olabileceğini öne sürer. Bugün anlamı bilinmese de; bu sembol Tapınağı ve dolayısıyla sikkelerin basımından sorumlu otoriteyi simgeliyor olabilir. Yine bu iddiasını destekleyen bir başka bilgi ise; dördüncü yılın bronz sikkelerinden gelir. Bu sikkeler, önceki yılların sikkelerinden ciddi ölçüde farklılaşmış olup, özellikle de sloganlarındaki değişim ile, muhtemelen Simon bar Gioras kontrolünde, ikinci bir darphane kurulduğunu düşündürmektedir. Deutsch, bu sikkelerde özellikle bu narlı sembolün kullanılmadığına dikkat çeker ve sembolün Tapınak basım otoritesini simgelediği için bu ikinci darphanede kullanılmadığını düşünür.⁹⁶⁴ Lykke ise, sikkelerde herhangi bir bireyin ya da oluşumun isminin yazılmamasını, sikkelerin Yahudi dini kültü üzerinden kolektif Yahudi

⁹⁶¹ Bkz. Goldstein, Fontanille, **a.g.e.**, s. 23; Leo Mildeberg, **a.g.e.**, s. 69-70; Martin Goodman, **a.g.e.**, s. 164; Martin Goodman, **Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilizations**, New York, Vintage, 2007, s. 14; Lykke, **a.g.e.**, s. 41; Deutsch, "The Coinage of the Great Revolt Against Rome: Script, Language and Inscriptions", s. 113.

⁹⁶² Bkz. Lykke, **a.g.e.**, s. 41, 44; Deutsch, **a.g.e.**, s. 113.

⁹⁶³ Bkz.: Levha 3.

⁹⁶⁴ Deutsch, "Coinage of the First Jewish Revolt Against Rome: Iconography, Minting Authority, Metallurgy", s. 362-5, 367.

kimliğini simgelemesiyle açıklamaktadır.⁹⁶⁵ Goodman da herhangi bir isim verilmeden; vurgulanan Kudüs, İsrail ve Zion lejantlarıyla birlikte, sikkelerin ulusun birliğini temsil ediyor olduğunu belirtir.⁹⁶⁶ Benzer şekilde Hendin de, sikkelerin Zealotlardan olsun olmasın, tüm Yahudileri kucaklamak amacıyla isimsiz basıldığını düşünmektedir.⁹⁶⁷

Peki sikkelerin verdiği mesajlar ve isyancıların motivasyonlarına dair söyledikleri nelerdir? Herşeyden önce, yalnızca kullanılan Eski İbrani alfabesinin dahi, eski gelenekle bağ kurmayı ve mevcut durumdan kopuşu gösterdiği söylenebilir. Evet, bu halkın çoğunun anlayamayacağı bir alfabledir; fakat Hendin'in belirttiği gibi sözlü gelenek sayesinde verilen mesajlar yine de yayılacak ve geçmişe vurgu ön plana çıkacaktır:

“Bir Yahudi isyancıyı alışveriş sırasında bir sikke verirken düşünün: ‘Bakın, bu Kral Davud’un dilinde yazılmış, ne söylediğini biliyor musunuz? ‘Zion’un özgürlüğü için’. Böylece sikke ve sözlü ifade, Iudaea’da isyancıların yaşadıkları her köşede elden ele dolaşarak; durmadan görkemli, uzak geçmişin efsanesini yaşatmaya devam edecektir.”⁹⁶⁸

Daha önce belirttiğimiz gibi, sikkelerin sembolleri de Yahudi dini ve Tapınak kültürü ile ilişkili sembollerdir. Gümüş sikkeler her beş yıldan da vardır; bakır sikkeler ise ikinci, üçüncü ve dördüncü yıllara aittir. Gümüş sikkelerin ön yüzünde olasılıkla ayinlerde kullanılan bir kupa ve arka yüzünde bir dal ya da çubuktan çıkan üç nar simgesi vardır. Yine ön yüzde sikkenin ait olduğu yıl ile birlikte “İsrail şekeli”, “Yarım Şekel” ya da “Çeyrek Şekel” şeklindeki ölçüsü bildirilirken, arka yüzde “Kutsal Kudüs” lejantı vardır.⁹⁶⁹ Bakır sikkelerde ise; ön yüzde bir kadeh ya da amphora; arka yüzde bir asma yaprağı ya da iki ağaç kavunu ortasında bir hurma ağacı dalı simgeleri

⁹⁶⁵ Ona göre gerek kullanılan eski alfabe, gerek kült sembolleri ve gerekse de lejantlardaki ifadeler bütünüyle, Roma tehdidi altındaki Yahudi kimliği ve Yahudi topraklarını temsil etmektedir. Lykke de sikke basımından sorumlu otoritenin Tapınak olduğunu düşünür; ancak Tapınak ve dini kült zaten Yahudi kimliğinin merkezindedir ve ayrıca belirtilmesine gerek yoktur. Bkz.: Lykke, **a.g.e.**, s. 41-4.

⁹⁶⁶ Goodman, “Coinage and Identity: The Jewish Evidence”, s. 165.

⁹⁶⁷ Hendin, **a.g.e.**, s. 129.

⁹⁶⁸ Hendin, **a.g.e.**, s. 132.

⁹⁶⁹ Bkz. Levha 3.

kullanılır. Ön yüzde sikkenin yılı, arka yüzde ise, ikinci ve üçüncü yılda “Özgür Zion” yazarken, dördüncü yılda “Zion’un Kurtarılması İçin” yazar.⁹⁷⁰

İsyan sikkeleri ile birlikte ilk kez sikkelerde Zion, Kudüs ve İsrail ifadeleri kullanılırken;⁹⁷¹ Iudaea adı ise hiç geçmemektedir. İsyancılar muhtemelen, Roma’nın ülkelerini bir eyalet olarak betimlemek için kullandığı bu isimden özellikle kaçınmış⁹⁷² ve imparatorluğun eyalet sisteminden kopuşlarını vurgulamak istemişlerdir.⁹⁷³ “İsrail Şekeli” ifadesi yalnız Iudaea yerine kullanılan İsrail ifadesiyle değil; aynı zamanda Tevrat’taki şekel ölçü biriminin kullanılmasıyla da bir eskiye, köklere dönüşü gösterir; tıpkı Eski İbranice kullanımının gösterdiği gibi. Bununla birlikte, buradaki “İsrail”in de çeşitli anlamları olabilir; terim coğrafi bir bütünlüğü ifade edebileceği gibi, tarihi İsrail Krallığı’nı, İsrail topraklarını, ya da İsrail’in halkı anlamıyla Yahudileri ve İsrail’in dini anlamıyla Yahudiliği simgeliyor olabilir.⁹⁷⁴ Ya da McLaren’in belirttiği gibi, kurulan yeni İsrail devleti ilan edilmektedir. Öyle ki; sikkelerde tarihlenen isyanın başladığı yılla, “Yıl Bir” olarak başlayıp buna göre sürdürülmesi, yeni bir dönemin başladığını göstermektedir.⁹⁷⁵ Yeni ve bağımsız bir Yahudi devleti kurulmuş ve görünen o ki, bu devlete İsrail adı verilmiştir.⁹⁷⁶

Gümüş sikkelerin üzerindeki “Kutsal Kudüs” ifadesinin Kudüs’ün merkezi önemini vurguladığı açıktır. Bununla birlikte ifadenin; Tyre sikkelerindeki “Kutsal Tyre” (ΤΥΡΟΥ ΙΕΡΑΣ) ifadesine karşılık da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.⁹⁷⁷ Daha önce belirttiğimiz gibi, Tapınakta isyandan önce Tyre sikkeleri kullanılmakta, ancak pagan bir tanrıya adanan ve üzerlerinde “Kutsal Tyre”

⁹⁷⁰ Bkz. **Levha 4**.

⁹⁷¹ McLaren, “Going to War Against Rome: The Motivation of the Jewish Rebels”, s. 146.

⁹⁷² Goodman, **a.g.e.**, s. 166.

⁹⁷³ D. Goodblatt, **Elements of Ancient Jewish Nationalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 137; Dench, **a.g.e.**, s. 153.

⁹⁷⁴ Deutsch, “The Coinage of the Great Revolt Against Rome: Script, Language and Inscriptions”, s. 117-8.

⁹⁷⁵ McLaren, “The Coinage of the First Year as a Point of Reference for the Jewish Revolt (66-70 CE)”, s. 141-3; Deutsch, **a.g.e.**, s. 116.

⁹⁷⁶ McLaren, “Going to War Against Rome: The Motivation of the Jewish Rebels”, s. 145-6.

⁹⁷⁷ Hendin, **a.g.e.**, s. 129.

yazan bu sikkeler, saflıklarıyla olsa da içerikleriyle Tapınak kültüne uygun düşmemektedir. Buna karşı, yine yüksek saflıktaki isyanın gümüş sikkeleri kullanıma sokulmuş olup; gerçekten de “Kutsal Kudüs” ifadesinin Tyre sikkelerine karşılık seçilmesi olasıdır. Öte yandan bakır sikkelerdeki “Özgür Zion” ve “Zion’un Kurtarılması İçin” ifadeleriye benzersizdir. Hendin’in “belki de tarihin ilk siyonist sloganları” dediği bu ifadeler,⁹⁷⁸ sikkelerde “Zion”un ilk kullanım örnekleridir. Zion terimi ise, genellikle Kudüs’le eşanlamlı olarak kullanılmakta olup;⁹⁷⁹ daha spesifik olarak yalnızca kutsal “Tapınak Tepesi”ne işaret ediyor da olabilir.⁹⁸⁰

Belirttiğimiz gibi isyanın dördüncü yılının bakır sikkeleri, ilk yılların bakır sikkelerinden önemli farklılıklar göstermekte ve bu sikkelerin başka bir otorite tarafından basıldığını düşündürmektedir. Sikkeler arasındaki belirgin farklılardan biri ise, sloganlarındaki değişimdir; “Özgür Zion” ifadesi, “Zion’un Kurtarılması İçin” olarak değiştirilmiştir. Araştırmacılar genellikle, ikinci ifadedeki eskatolojik beklentiyi göz önüne alarak; Gischalalı Yuhanna’dansa, eskatolojik yönü daha vurgulu olan Simon bar Gioras’ın kentte ikinci bir darphane oluşturmuş olabileceğini düşünürler. Öyle ki; politik bağımsızlığı vurgulayan “Özgür Zion” ifadesi, politikacı kimliğiyle öne çıkan Yuhanna’ya daha uygun iken; “Zion’un Kurtarılması İçin” ifadesi son günlerin gelişi ve Tanrı’nın araya girip Kudüs’ü kurtaracağı beklentisini yansıtmakta olup; mesihsel bir rolü olan Simon bar Gioras’ın sikkeler üzerindeki etkisi sonucu olabilir.⁹⁸¹ Hengel ise, “Özgür Zion” ifadesinde de eskatolojik anlam görerek, her iki lejantın da isyancıların, Tanrı’nın Zion’u özgürleştirme beklentilerini yansıttığını ve aynı zamanda Romalılarla da sonuna kadar savaşma kararlılıklarını

⁹⁷⁸ A.e., s. 129.

⁹⁷⁹ Deutsch, a.g.e., s. 119.

⁹⁸⁰ Goodblatt, a.g.e., s. 167-203. Levenson terimin dini merkez olarak Kudüs’ü betimlediğini belirtir: J. D. Levenson, “Zion Tradition”, **The Anchor Bible Dictionary 6**, New York, Doubleday, 1992, s. 1098-1102. Meshorer ise Zion ifadesiyle tüm İsrail topraklarının kastedilmiş olabileceğini düşünür: Meshorer, a.g.e., s. 122.

⁹⁸¹ B. Kanael, “The Historical Background of the Coins Year Four of the Redemption of Zion”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 129, 1953, s. 20. Karşı görüş için bkz: Hengel, a.g.e., s. 117, 297. Ayrıca Tapınağa erişimi olmayan Simon’un, Tapınak dışında kendi sikkelerini basmak istemiş olabileceği de düşünülür.

gösterdiğini düşünür.⁹⁸² Bir başka görüşe göre, bu lejantlar yalnızca propaganda amaçlı birer savaş sloganıdır.⁹⁸³ Bazı araştırmacılar, bu Zion ifadeli lejantlarda, tıpkı yeni yılların, “İsrail şekeli” ifadesinin ve Eski İbrani harflerin de gösterdiği gibi, Roma egemenliğinden kopuşla yeni bir devletin ilan edilmesini görür.⁹⁸⁴ Deutsch ise, tüm bu görüşlerin birbiriyle çelişmediğine dikkat çekerek; Zion ifadesinin isyancıların hem politik, hem eskatolojik hem de savaşa dair sloganları olabileceğini belirtir. Öyle ki; bununla Zealotlar, hem kendilerini bağımsız bir siyasi varlık olarak ilan etmekte, hem bu siyasi varlıklarının dayandığı eskatolojik beklentilerini belirtmekte, hem de bu ilan kaçınılmazı olan savaş için, isyancıları savaş propagandasıyla cesaretlendirmek istemektedirler.⁹⁸⁵

3.3.2.2. Murabba’at Vadisi Belgeleri

İsyana birinci elden bir başka tanıklık ise, Murabba’at Vadisi’nden gelir. Ölü Deniz’in kıyısında, Qumran Vadisi’nin güneyinde bulunan⁹⁸⁶ ve tarih boyunca, yerleşim yerlerinden uzaklığı ve korunaklı yapısıyla birçok sığınmacı ağırlamış Murabba’at Vadisi’nde, 1950’li yıllarda yüz yetmiş beş kadar⁹⁸⁷ belge keşfedilmiştir. En erkeni M.Ö. 6. yüzyıldaki Babil işgaline, en geçi ise M.S. 10 yüzyıla dayanan⁹⁸⁸ bu belgelerin çoğu, Bar Kokhba İsyanı’na tarihlenmektedir. İlk araştırmalarda Zealot İsyanı ile ilişkili yalnızca bir belge olduğu saptanırken; daha sonra Bar Kokhba

⁹⁸² Hengel, **a.g.e.**, s. 117-22.

⁹⁸³ Arie Kindler, **Coins of the Land of Israel: Collection of the bank of Israel**, Jerusalem, Keter Publishing, 1974, s. 52; Price, **a.g.e.**, s. 197.

⁹⁸⁴ Kanael, **a.g.e.**, s. 20; Goodman, **Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilizations**, s. 14.

⁹⁸⁵ Deutsch, **a.g.e.**, s. 120.

⁹⁸⁶ Bkz. **Harita 12**.

⁹⁸⁷ P. Benoit, J. T. Milik, **Les Grottes de Murabba’at**, Discoveries in the Judean Desert 2, Oxford, Clarendon Press, 1960, Hanan Eshel, “Documents of the First Jewish Revolt from the Judean Desert”, **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. Andrea M. Berlin, J. Andrew Overman., London, Routledge, 2002, s. 157.

⁹⁸⁸ F. M. Cross, “Epigraphic Notes on Hebrew Documents of the Eighth-Sixth Centuries B.C.: II. The Murabba’at Papyrus and the Letter Found Near YabnehYam”, **Bulletin of the American Schools of Oriental Research** 165, 1965, s. 34 - 46; Eshel, **a.g.e.**, s. 157.

İsyanı'na ait olduğu düşünölen beş belgenin daha Zealotlar zamanından olduğu görölmüştür.⁹⁸⁹ Buna göre Zealot İsyanı'na dair belgeler şunlardır:

1. Mur 19: “Yıl Altı” tarihli, Masada'dan, Aramice bir boşanma belgesi
2. Mur 22: “İsrail'in kurtarılışının dördüncü yılı” tarihli, İbranice bir mülk satım belgesi
3. Mur 23: “İsrail'in özgürlüğünün birinci yılı” tarihli, Aramice bir satış belgesi⁹⁹⁰
4. Mur 25: “Kudüs'ün özgürlüğünün üçüncü yılı” tarihli, Aramice bir arsa satış belgesi
5. Mur 29: “İsrail'in kurtarılışının ikinci yılı” tarihli, Kudüs'ten, İbranice bir başka satış belgesi
6. Mur 30: “İsrail'in kurtarılışının dördüncü yılı” tarihli, Kudüs'ten, İbranice bir tarla satışı belgesi⁹⁹¹

Bunlar arasında özellikle Mur 19 nolu belge ilgi çekicidir. Belgede, Masada'daki Yusuf'un, kendi rızasıyla Meryem'den boşandığı belirtilmektedir. Muhtemelen Meryem, yanına bu boşanma belgesini de alarak, Masada Kuşatması başlamadan evvel Masada'dan ayrılmış ve Murabba'at Vadisi'ne sığınmıştır. Görüldüğü gibi Masada'dakiler belgelerini hala isyanın başlangıcına göre tarihlendirmektedirler. Ancak artık Kudüs düşmüş ve Tapınak yıkılmış olduğundan, tarihlendirmelerinde “Kudüs'ün özgürlüğü” ya da “İsrail'in kurtarılışı” ibareleri geçmemekte, yalnızca “Yıl Altı” denmektedir. Bu tarihlemeyen, Masada'dakilerin hala yeni döneme olan inançlarını korudukları görülebilir; belgeyi bu şekilde tarihlenen her kim ise, bu tarihin Masada'nın dışında da geçerliliğini koruyacağını

⁹⁸⁹ Bu belgelerin Kudüs'te yazıldığı belirtilmektedir; ancak araştırmalar sonucu tarihçilerin çoğu, Bar-Kokhba isyancılarının Kudüs'ü hiç ele geçirmediklerini ortaya koyar. Bunun üzerine söz konusu belgeler yeniden değerlendirilir ve ikisi karbon testine sokularak, M.S. 78'den öncesine dayandıkları tespit edilir. Daha sonraki araştırmalarla bu dört belgenin Zealot dönemine ait olduğu kabul edilir: Bkz. Eshel, **a.g.e.**, s. 157-8; Goodblatt, **a.g.e.**, s. 126-9.

⁹⁹⁰ McLaren, **a.g.e.**, s. 143; Hannah M. Cotton, “The Languages of the Legal and Administrative Documents from the Judaean Desert”, **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik** 125, 1999, s. 224.

⁹⁹¹ Eshel, **a.g.e.**, s. 158-9; McLaren, **a.g.e.**, s. 142-3.

düşünmüş olmalıdır.⁹⁹² Benzer şekilde, diğer satış belgeleri de isyanın zaferine dair bir inancın göstergesidir. Sonuçta, arsa işlemlerine dair kayıtları saklamak, ancak o arsa hala orada olacak ve kullanılabilirse mantıklı olacaktır. Belgeler yaşanan savaşa rağmen, hayatın devam ettiğini göstermektedir. McLaren, ayrıca insanların alım satım gibi hayatlarına dair şeylerle uğraşabilmelerine dikkat çekerek, durumlarında ani bir değişimi öngörmüyor gördüklerini belirtir.⁹⁹³ Bu ise bir kez daha Iosephus'un, isyancıların kontrolündeki halkın yaşamına dair çizdiği kaotik tablonun abartılı olduğunu göstermektedir.

Murabba'at belgeleri de, tıpkı isyan sikkeleri gibi Roma eyalet sisteminden kopuşu ve yeni bir devlet tasavvurunu göstermektedir. Görüldüğü gibi belgeler de, sikkeler gibi isyanın yıllarına göre tarihlenmektedir. Yıllarla birlikte verilen "İsrail'in kurtarılması", "İsrail'in özgürlüğü" ve "Kudüs'ün özgürlüğü" ifadeleri de lejantlardaki sloganlarla benzerdir. İfadelerdeki vurgunun; kurulan İsrail devletinde olduğu söylenebilir. "İsrail artık özgürdür; ya da kurtarılmaktadır; ve bu devlette yaşayan halk artık bir yabancı boyunduruğu altında değildir."⁹⁹⁴ Yine sikkelerde olduğu gibi, belgelerde de herhangi bir yönetici ya da lider ismi belirtilmemektedir. Yalnızca Mur 29 ve Mur 30, bahsedilen satışları onaylayan yasal kurul üyelerinin adlarını da içerir; ki bu yalnızca söz konusu işlemdeki karar merciini göstermektedir. Bu "otoritesiz" belgelerin de, sikkeler gibi; kurulan devlette bireylerin iradesinden çok, Yahudi ulusunun kolektif iradesinin esas alınmaya çalışıldığını gösterdiği söylenebilir. Yine bu da, Iosephus'un isyancıların yalnızca kendi bireysel çıkar ve güç hırsıyla hareket ettiği ve isyan liderlerinin kendi tiranlıklarının peşinde olduğu yönündeki ifadelerinde, bir çarpıtma değilse bile abartı olduğunu düşündürmektedir.

⁹⁹² A.e., s. 159; Yigael Yadin, "The Excavation of Masada 1963-64: Preliminary Report", **Israel Exploration Journal** 11, 1965, s. 118vd; McLaren, a.g.e., s. 144. Öte yandan McLaren, Masada'da kısa süre sonra öleceğini bilen bir adamın, karısının hayatına devam etmesi için ondan boşanmış da olabileceğini söyler: McLaren, a.g.e., s. 142.

⁹⁹³ McLaren, a.g.e., s. 142-3.

⁹⁹⁴ A.e., s. 143.

Bulunan belgelerin üçü, isyan öncesi dönemin yaygın yazı dillerinden biri olan Aramice ile kaleme alınmıştır. Diğer üç belge ise İbranice olup; böylece resmi belgelerde ilk kez İbranice kullanılmaktadır. Cotton'un belirttiği gibi; muhtemelen yeni İsrail devletinin resmi dili İbranice'dir.⁹⁹⁵ Ancak bu aynı zamanda, bu belgeleri İbranice kaleme alanların isyan hükümetini destekledikleri ya da aynı motivasyonu paylaştıkları anlamına gelmez. Öyle ki; belgeleri yazanlar, isyan tarafında olsun olmasın, öncelikli olarak belgelerinin geçerli kabul edilmesiyle ilgileniyor ve yalnızca bu amaçla yeni resmi dile göre yazıyor da olabilirler. Bununla birlikte, yalnızca zorunluluk gereği bu şekilde yazılmış olsalar dahi; belgeler yeni yönetimin prosedürlerinin önemli ölçüde oturmuş ve kabul görüyor olduğunu göstermektedir. McLaren şöyle der:

“(Kurulan) ‘İsrail’ kısa ömürlü ya da geçici bir devlet olarak düşünülmemiştir. Günlük işleyiş için gerekli altyapı kurulmuş ve halk, işlemlerini bu temele göre gerçekleştirerek, bu yürürlükte olan oluşumun bir parçası olmuştur. Diğer bir ifadeyle, ‘İsrail’ kalıcı olmak üzere kurulmuştur ve bu nedenle, sikkelerin üretimi ve belgelere, o günü ve geleceği gözetken bir umut ve kararlılık eşlik etmektedir.”⁹⁹⁶

Goodblatt, Provincia Iudaea'yı Roma egemenliğinden kurtarma çabasıyla sikkelerde İsrail adının canlandırılması ve yeni dönemin “İsrail'in özgürlüğü dönemi” olarak adlandırılmasının, günümüzün ulusal özgürlük hareketlerine benzediğine dikkat çeker.⁹⁹⁷ Gerçekten de isyan sikkeleri ve Murabba'at belgeleri, isyancıların yabancı yönetiminden özgür olmaya dair güçlü bir motivasyona sahip olduklarını göstermektedir. Iosephus'ta vurgulanmayan bu motivasyon içinde, Tapınak ve Tapınak merkezli kültürün korunması da çok önemli olmalıdır. Öyle ki isyan Tapınak'ta imparatora yapılan sunuların durdurulmasıyla başlamış ve yeni kurulan devletin hem sloganlarından hem de sikkelerindeki sembolizmden görüldüğü üzere, Tapınak ve

⁹⁹⁵ Hannah M. Cotton, “The Bar Kokhba Revolt and the Documents from the Judaean Desert: Nabataean Participation in the Revolt (P. Yadin 52)”, **The Bar Kokhba Revolt Reconsidered: New Perspectives on the Second Jewish Revolt Against Rome**, Ed. Peter Schäfer, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003, s. 136; McLaren, **a.g.e.**, s. 143-4.

⁹⁹⁶ McLaren, **a.g.e.**, s. 149.

⁹⁹⁷ Goodblatt, **a.g.e.**, s. 87.

Tapınak kültü isyan boyunca merkezi önemini korumuştur. Yine bu da Zealotların Iosephus'taki, Tapınak'ı kirleten ve yıkımını önemsemeyen portreleri karşısında alternatif bir bakış sağlamaktadır.

3.4. Zealot Hareketinin Etkileri

Zealot İsyanı'nın başarısız oluşunun, yalnızca Zealotlar için değil; tüm Yahudiler üzerinde ağır sonuçları olmuştur. Kutsal Tapınakları yakılmış, kutsal kentleri yıkılmış, Kudüs'ün düşüşünün ardından Vespasianus, Yahudilerin eskiden Tapınağa ödedikleri vergi yerine; *Fiscus Iudaicus* adıyla, Roma'daki Jupiter Tapınağı için ödenecek bir vergi getirmiştir. Eskiden Tapınağa ödenen vergiyi yalnızca yirmi yaşın üzerindeki Yahudi erkekler ödemekle mükellefken; *Fiscus Iudaicus* cinsiyet gözetmeden, üç yaşın üzerindeki tüm Yahudiler için zorunlu kılınmıştır⁹⁹⁸ ve verginin toplanması da sıkı şekilde gözetilmiştir.⁹⁹⁹ İsyanın ardından, Provincia Iudaea da üçüncü kategori bir eyalet olmaktan çıkmış ve ikinci kategoriden, praetor sınıfından valiler tarafından yönetilen bir eyalet olmuştur. Değişen kategorisine uygun şekilde Iudaea'ya kalıcı bir lejyon da yerleştirilmiştir; ki bu lejyon Masada kuşatmasındaki X. lejyondur. Lejyonun ana karargahı, yıkık durumdaki Kudüs olarak seçilirken; vali ise, eskiden olduğu gibi Caesarea'da ikamet etmeye devam etmiştir.

İmparatorluk içerisinde çıkmış pek çok isyan arasında, hiçbiri Yahudilerinki kadar popüler olmamıştır. Bu popülerlik ise araştırmacılar tarafından, Yahudi İsyanı'nın diğerlerinden daha sıradışı, daha büyük, daha kanlı ya da daha önemli olmasıyla değil; diğer isyanlara kıyasla hakkında günümüze kadar ulaşmış kayıt sayısının çokluğuyla açıklanır. Bu kayıt çokluğunda ise iki unsur belirleyici olmuştur. İlki, Yahudilerin tarihinin, iki büyük din için taşıdığı önem sayesinde, antik dönemden

⁹⁹⁸ Feldman, Reinhold, **a.g.e.**, s. 289. Apollinopolis Magna'dan *Fiscus Iudaicus* ödemelerini gösteren ostrakalar için bkz.: **Levha 6**.

⁹⁹⁹ Hatta Suetonius bizzat kendisinin; vergi toplayıcıların zorla doksan yaşında bir adamın sünnetli olup olmadığına baktığına şahit olduğunu anlatır: Suet., **Dom.**, XII.

beri rabbinik yazın ve Hristiyan yazın içerisinde korunmuş olmasıdır.¹⁰⁰⁰ Diğer başlıca sebep ise; Zealot İsyanı'nın, yeni başa gelmiş Flavius hanedanlığı için bir meşruiyet aracı oluşudur. Öyle ki Flaviuslar, Yahudilere karşı kazandıkları zaferin anısının yaşamasını sürekli teşvik etmişler; bu amaçla Roma'da zaferlerini kutlayan anıtlar yaptırmış, *Iudaea Capta* sikkeleri bastırmış¹⁰⁰¹ ve Iosephus'u savaşı yazması için desteklemişlerdir. Böylece Yahudi isyanı, imparatorluk döneminin en önemli zaferlerinden biri haline gelmiştir.¹⁰⁰²

Zealot İsyanı'nın en önemli etkilerinden biri de kuşkusuz Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri üzerinde olmuştur. Berlin ve Overman, eğer Zealot İsyanı yaşanmamış olsaydı, ne Hristiyanlığın ne de Yahudiliğin bugün bilinen şekliyle var olamayacağını belirtirler.¹⁰⁰³ Tapınağın yıkılması her iki dinin teologlarına "Tanrı evinin yok olmasına neden izin verdi?" sorusunu sordurmuş,¹⁰⁰⁴ Hristiyanlar bu yıkımda Yeni Ahit döneminin bir delilini görürken; Yahudiler ise, dinlerinin merkezinde olan Tapınak yokken nasıl kurban sunusu yapılacağı sorusuna yanıt aramış ve rabbinik Yahudiliğin temelleri atılmıştır.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁰ Martin Goodman, **Jews in a Graeco-Roman World**, Oxford, Clarendon Press, 1998, s. 3-14; Martin Goodman, "Current Scholarship on the First Revolt", **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. Andrea M. Berlin, J. Andrew Overman, London, Routledge, 2002, s. 20.

¹⁰⁰¹ Bkz. **Levha 7**.

¹⁰⁰² Berlin, Overman, **a.g.e.**, s. 5; Goodman, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁰⁰³ **A.e.**, s. 5.

¹⁰⁰⁴ Mason, **a.g.e.**, s. 199.

¹⁰⁰⁵ Bkz. Avot Rabbi Nathan; Berlin, Overman, **a.g.e.**, s. 6.

SONUÇ

M.Ö. 63 yılında, Pompeius'un Kudüs'e girişiyle başlayan Iudaea'daki Roma hakimiyeti, ilk andan itibaren, yaklaşık seksen yıllık bağımsızlıklarıyla vedalaşan Yahudiler arasındaki karışıklık ve isyanlara sahne olmuştur. M.S. 6 yılında Iudaea'nın Provincia Iudaea'ya dönüşmesiyle birlikte artarak devam eden ve en sonunda M.S. 66 yılında Roma'ya karşı topyekün bir ayaklanmaya dönüşen isyan hareketi; adını hem Yahudilik içerisinde onursal bir sıfat olan, hem de isyanın önemli gruplarından birinin adı olan Zealotlardan almakta ve Zealot hareketi olarak adlandırılmaktadır. Harekete dair tek bütüncül kaynak Flavius Iosephus olup; diğer antik kaynaklarda Zealotlar yalnızca birkaç cümle ile geçmektedir. Bu birkaç cümlenin ve arkeolojinin bazı tanıklıkları dışında ise; Iosephus'un geniş ve detaylı kaydını karşılaştırabileceğimiz bir kaynak bulunmamakta ve bazen Iosephus'un kendi eserleri arasında dahi çelişkiler bulunabilmektedir. Bu durum ise, Zealotların doğru anlaşılabilmesi için, Iosephus'un kaynaklığının dikkatli bir analizini mecbur kılmaktadır. Bu nedenle, çalışmamızın başında önce Iosephus'un Zealotlarla ilgili yaklaşımı ve tanıklığı ele alınmıştır.

Başlangıçta Zealot İsyanı'nın komutanlarından biri olan ve Galilaea'daki savaşta yenilince ise; teslim olup Roma himayesine kabul edilen Iosephus'un tanıklığı, konumunun hassasiyeti nedeniyle oldukça tartışmalıdır. Eserlerini Flaviusların sarayından ve imparatorların onayıyla kaleme alan Iosephus'un, bu eserlerde başlıca üç unsuru gözettiği düşünülür: 1. Flaviuslar ve Roma İmparatorluğu, 2. Yahudi dini ve diaspora Yahudileri, 3. Ait olduğu Yahudi aristokrat sınıfı. Iosephus anlatısında isyanı, bir grup gözü dönmüş fanatik Yahudinin, masum halkı kışkırtmasının sonucu olarak anlatmakta; Roma tarafının etkisi ise, birkaç valinin kötü yönetimiyle açıklanmaktadır. Böylece savaşın ve savaşla gelen yıkımın suçu bir grup çılgın fanatiğe ve birkaç sorumsuz valiye yüklenirken; Roma yönetimi ve Yahudi halkının masumluğu ortaya konmaktadır. Böyle bir yaklaşımda ise Zealotlar "mutlak kötü" şekilde ele alınmakta ve yalnızca güç ve servet arzularıyla kaos yaratıp, tüm ülkeyi yıkıma sürükleyen "haydutlar" olarak betimlenmektedirler. Tezimizin başında Iosephus'un isyanı kaleme alırkenki bu eğilimi belirtildikten sonra, bu eğilim göz

önünde tutularak onun ve diğer kaynakların ışığında tarihsel süreç kronolojik şekilde anlatılmaya başlanmıştır.

Coğrafi olarak Iudaea bölgesi ile sınırlandırdığımız tarihsel anlatı, Hellenistik dönemle başlatılmakta ve kısaca Makabi İsyanı'na giden sürece göz atılmaktadır. Anlatıya bu dönemle başlamak, hem Roma ile anlaşmazlığın önemli unsurlarından biri olan kültür çatışmasının köklerinin bu döneme dayanması, hem de Makabilerin Zealotlar için bir örnek oluşturması açısından önemlidir. İskender'in bölgeyi fethiyle başlayan Hellenistik dönemde, Yahudilerin başlangıçta Pers İmparatorluğu altında sahip oldukları ayrıcalıkların korunduğu görülmektedir. Önce Ptolemaiosların ve ardından Seleukosların egemenliğine giren bölgede, M.Ö. 190 yılında Roma ile girdiği savaştan ağır bir yenilgiyle çıkan Seleukosların gerileme dönemiyle birlikte çatışmalar da başgöstermiştir. Seleukosların Roma'nın dayattığı ağır savaş tazminatı altında, zaman zaman yaptıkları tapınak yağmaları, krallık sınırlarındaki yerel halkla büyük sorunlara yol açarken; bu yağma girişimlerinden Kudüs Tapınağı da payını almış; diğer yandan ulusun liderliği olan başrahiplik makamı, birbiri ardına, krala daha fazla vergi ödeme vaadinde bulunan yeni adaylar arasında el değiştirmiştir. Yine bu süreçte Hellenleşme de, güç ve prestij kazanmanın bir yolu olarak görülmüş ve özellikle makamını korumak isteyen başrahiplerin eliyle Kudüs bir Hellen kentine dönüştürülmeye başlamıştır.

Hellenleşme, Ptolemaioslar döneminden beri, özellikle de üst sınıflar arasında görülmeye başlanan bir eğilim olmuştur. Seleukoslar zamanında, özellikle de başrahip İason önderliğinde kentte başlayan yoğun Hellenizasyon faaliyetleri sonucunda, bu eğilim toplumun her kesiminden Yahudi arasında büyük rağbet görmeye başlar. O kadar ki; artık rahipler atletik oyunlara katılmak için görevlerini ihmal edebilmekte, bazı Yahudiler ise, çıplak oynanan bu oyunlarda sünnetli oldukları anlaşılmasın diye cerrahi operasyonlara dahi başvurabilmektedir. Diğer yandan bu durum, Ortodoks Yahudiler arasında oldukça rahatsızlık yaratan bir hal almış ve toplum giderek Hellenleşme yanlıları ile Ortodokslar arasında kamplaşmaya başlamıştır. Bu kamplaşmada şüphesiz Hellen yanlısı Yahudilerin elde ettiği güç ve prestij de etkisi olmuştur. Sonuçta giderek artan gerilim, başrahibin Tapınak hazinesine başvurmasıyla

çatışma halini almış; kente yerinden edilmiş eski başrahibin bir orduyla birlikte girişi üzerine ise iç savaşa dönüşmüştür.

Seleukos Kralı Antiokhos Epiphanes, Kudüs'te savaş çıktığını duyunca bunu kendi otoritesine bir başkaldırı olarak görerek, ordusuyla birlikte kente saldırır. Kent yakıp yıkılır ve Tapınak hazinesi yağmalanır. Antiokhos, kentte Hellen yanlısı Yahudiler için korunaklı bir bölge yaptırır ve otoritesine karşı gelen Yahudileri cezalandırmak üzere bir dizi yaptırım uygulamaya başlar. Bu yaptırımların en ağırı ise kralın Yahudi dini ve uygulamalarını bütünüyle yasaklayan kararnamesiyle gelmiştir. Kararname Yahudilerin yasalarına göre yaşama haklarına son vermekte, ibadetlerini yasaklamakta ve onları pagan tapımlarına uymaya zorlamaktadır. 1. ve 2. Makabiler kitapları, Yahudilerin domuz eti yemeye zorlandığı, Torah parşömenlerinin yakıldığı ve kararlara direnenlerin işkencelerle öldürüldüğü bir zulüm ortamı resmeder. Fakat çok geçmeden, Modiin kentinden bir rahip olan Mattathias ile beş oğlunun öncülüğünde Makabi isyanı başlatılır ve Makabiler, kralın kararına uyan ve Hellen yanlısı olan Yahudileri hedef alan saldırılar düzenlemeye başlarlar. Yarattıkları tehdit ciddi boyutlara ulaşımda Seleukos ordusu müdahale eder; ancak Makabiler kralın orduları karşısında birbiri ardına zafer kazanır ve sonunda, M.Ö. 164 yılında, pagan kùltleriyle kirletilmiş Tapınağı arındırırlar; ki bu arındırma Hanukah bayramı olarak günümüze dek kutlanagelmiştir. Makabilerin zaferleri sonunda, Seleukoslar Yahudilerin yasalarına göre yaşama haklarını yeniden tanır ancak Makabiler bağımsızlık mücadelesine devam ederler. Seleukoslarda hakim olan taht kavgalarından da yararlanarak, hem taht rakiplerinden ayrıcalıklar elde eder, hem de çevre bölgelere seferler düzenleyip hakimiyet alanlarını genişletirler. Bu dönemde ayrıca Yahudiler, üzerlerindeki Seleukos egemenliğine karşı, Roma desteğine başvurarak, Roma'nın dostu ve müttefiki ilan edilmişlerdir. Böylece Roma ile ilişkiler, büyük isyandan iki yüzyıl önce dostluk temelinde başlamış olur. Makabilerin tüm bu girişim ve mücadelelerinin sonunda ise, M.S. 142 yılında Seleukoslar Yahudilerin bağımsızlığını tanımış ve bağımsız Hasmoni Devleti resmen kurulmuştur.

Hasmoni Devleti ile birlikte Yahudiler seksen yıllık bir bağımsızlık dönemi yaşamışlardır. Bu dönemde krallar birbiri ardına ülkenin sınırlarını genişletmiş;

vadedilmiş topraklar kapsamına giren yerlerdeki nüfus Yahudileştirilmiş; diğer bölgelerin ise inanç özgürlüğü muhafaza edilmiştir. Büyük isyan döneminde bu sürecin doğrudan etkisini görürüz. Öyle ki; vadedilmiş topraklar arasında yer alan Idumaea fethedildiğinde, halkı sünnet ettirilip Yahudiliğe geçirilmiş ve isyana kadarki süreçte Yahudiliği oldukça benimseyen Idumaealılar da Zealot hareketinin önemli bir unsuru olarak isyanda yer almışlardır. Öte yandan, vadedilmiş topraklara girmeyen ve dolayısıyla Yahudileştirilmeyen Samaria bölgesi, pagan ağırlıklı nüfusunu isyan döneminde de korumuş ve isyanda yer almamıştır. Hellenizasyon açısından baktığımızda ise; Hasmoniler döneminde ülkedeki Hellen unsurlarla herhangi bir çatışmadan söz edilmediğini görürüz. Hellenistik krallıklara bağımlılığın son bulmasıyla, Yahudiler arasındaki Hellenleşme eğiliminin de azaldığı düşünülebilir. Makabi İsyanı'na yalnızca yabancı bir krala karşı verilen savaş olarak değil; aynı zamanda Hellen yanlısı Yahudilerle Ortodoks Yahudiler arasındaki bir iç savaş olarak da bakarsak; Hasmoni Devleti'nde Ortodoks Yahudilerin zaferini görürüz. Ayrıca Hellenleşme toplum içinde bir statü ya da güç kazanma aracı olarak işlevini yitirdiğinde, Hellen unsurların da toplum tarafından tehdit olarak algılanışının azaldığı söylenebilir. Öyle ki; Hasmoni Dönemi'nde de Hellen unsurlar devletin içinde yaşamaya devam etmiş, hatta Iudas Aristobulos'tan itibaren Hasmoni krallar Yahudi isimlerine ek bir Grek ismi dahi almışlardır.

Hasmoni Dönemi'nde bir Hellen-Ortodoks çatışması yoktur ama Yahudilerin kendi içlerinde sektler arası ayrışma söz konusudur. Taban itibariyle Farisilere yakın olan Makabiler; bağımsızlık kazanılıp, Hasmoni Hanedanlığı'na dönüştüklerinde Farisilerden kopup, soylu sınıfın ağırlıkta olduğu Sadukilerle yakınlaşırlar. Böylece Hasmoni Dönemi'nde, bu kez Farisilerin öncülük ettiği iktidar karşıtı eylemler ve bir Farisi-Saduki kamplaşması görülür. Bu kamplaşma bağımsız Hasmoni Devleti'nin son iki taht adayı olan kardeşler Hyrcanus ile Aristobulos'un çatışmasına da temel olur. Ancak iki kardeş arasındaki taht kavgası, o sırada sınırları Iudaea'ya dayanmış olan Roma'nın müdahalesine ve bu müdahale sonucunda bağımsızlıklarını kaybetmelerine sebep olur. Pompeius önce iki kardeş arasında arabuluculuk üstlenir, ardından ise Hyrcanus tarafında yer alarak, Aristobulos'u esir alır, Tapınağı kuşatır ve büyük bir

kıyımla alır. Böylece Iudaea Roma hakimiyetine girerken; Yahudiler de seksen yıllık bağımsızlıklarıyla vedalaşırlar.

Roma egemenliği her şeyden önce; Makabi Devrimi'yle, Tanrı'nın artık kendilerini yabancı hakimiyetinden kurtardığını düşünen Yahudiler üzerinde şok etkisi yaratmış olmalıdır. Ulusun özgür günlerine kavuştuğuna inanmış Yahudilerin bir kez daha Tapınaklarına girilmiş ve bir pagan devletin boyunduruğu altına alınmışlardır. Roma'nın yönetimi Hyrcanus'a emanet ettiği bu ilk aşamada, politik statü kaybının yanında, Yahudiler, yeni vergi yükü ve Grek kentleri ile zengin kıyı şeridinin kendilerinden özgürleştirilmesi ile ekonomik olarak da bir kötüleşme hissetmiş olmalıdır. Hasmoni döneminin geniş topraklara yayılan egemenlik döneminin akıllardaki canlı hatıraları da, yeni durumun olumsuzluğunu daha çok hissettirmiş olabilir. Öyle ki; çok geçmeden Iudaea, Roma esaretinden kaçan, yenik Hasmoni kardeş Aristobulos ve oğullarının birbiri ardına çıkardıkları isyanlarla sarsılacak ve bu isyanlar geniş halk desteği bulacaktır. Syria valilerinin müdahaleleriyle isyanlar bastırılırken; özellikle isyanlara en güçlü desteği veren Galilaea bölgesi, düzene karşı "haydutların" yoğun faaliyet gösterdikleri bir merkeze dönüşecektir.

Roma egemenliği altındaki Hyrcanus dönemi; Hyrcanus'un dostu ve danışmanı olan Idumaealı Antipater ve oğullarının yükselişine tanıklık eder. Bu hırslı baba ve oğullar, dönemin şartlarında güç kazanmanın yolunun Roma desteğinden geçtiğini görmüş ve Romalılarla kurdukları dostluk ilişkileriyle bölgede güçlerini giderek artırmışlardır. Iudaea, başlangıçta Pompeius'un etki alanındayken; M.Ö. 48 yılında Caesar ile Pompeius arasındaki savaş Pompeius'un ölümüyle sonuçlanınca, bölge de iç savaştan doğrudan etkilenmeye başlamıştır. Yeni dönemde, Antipater ve oğulları artık Roma'dan da öte, doğru Romalı'nın tarafında olmanın hayatiliğini görmüş ve iç savaşın rüzgarına göre değişen güç dengelerine hızla uyum sağlamayı başarmışlardır. Pompeius'un ardından Caesar'dan aldıkları destekle, Antipater ülkenin ekonomisinden sorumlu kılınmış ve bir oğlu Iudaea, diğer oğlu Herodes ise Galilaea valiliğine getirilmiştir. Herodes'in, Galilaea'da güçlü "haydut şefi" Hezekiyah'la savaşıp ve onu ve takipçilerini öldürmesi ise; sonu ölüm cezasına varabilecek bir sorgulamaya alınmasına neden olur. Yahudileri sorgulamadan öldürmek suçuyla

yargılanan Herodes, Syria valisinin araya girmesiyle zorlukla kurtulur. Öldürülmesinin sonuçları, Hezekiyah'ın sıradan bir "haydut şefi"nden öte olduğunu düşündürür. Bu konuda en kabul gören görüş; dönemin Roma ve yeni düzen karşıtı isyanlarının karakterine uygun şekilde, Hezekiyah'ın eski bir Hasmoni soylusu olabileceği yönündedir. Hezekiyah'ın ayrıca, Zealot hareketinin ideolojik temellerini atan ve Roma karşıtı ilk sistemli isyanı başlatan Galilaealı Iudas'ın babası da olabileceği düşünülmektedir. Bu kanıtlanması mümkün bir iddia değildir; ancak Iudas'la bir bağ olsun olmasın, Hezekiyah ve grubu, bölgede eyaletleşmeden önce de düzen karşıtı grupların gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

Böylece Hyrcanus'un "makamsal liderliği" ve Antipas ile oğullarının etkin yönetimiyle sürdürülen Roma egemenliği, M.Ö. 40 yılında Parth destekli bir müdahale ile kesintiye uğrar. Yenik Hasmoni kardeş Aristobulos'un oğlu Antigonos, o zamana kadar mevcut düzene karşı isyanlarını sürdürmüş, sonunda Parth desteğini arkasına alabilmiştir. Bu destekle Antigonos Kudüs'ü alır; esir düşen Hyrcanus elimine edilirken; Herodes ise, Roma'ya kaçmayı başarır ve burada, Marcus Antonius'un tavsiyesiyle Senatus tarafından yeni Iudaea kralı ilan edilir. Roma'nın hakim olduğu bölgelerde bağımlı kralları mevcut soylu aileler arasından seçtiği düşünüldüğünde; soylu bir aileden gelmeyen, hatta Idumaealı olduğu için yarı-Yahudi olarak görülen Herodes'in kral ilan edilmesi sıradışıdır. Öte yandan mevcut durumda Yahudilerin itibar ettiği Hasmoni sülalesi içinde Roma ile işbirliği yapacak bir aday da bulunmamaktadır ve yıllardır babası ve kardeşiyle Roma'ya sadakatini kanıtlamış bu hırslı ve coşkulu gençten daha iyi bir aday yoktur. Böylece Herodes, Roma'nın desteğiyle Iudaea'ya dönüp savaşlar vererek yavaş yavaş Iudaea'yı Antigonos'un hakimiyetinden alır ve yeni Iudaea kralı olarak tahta oturur.

Bekleneceği gibi Herodes iktidara geldiğinde büyük bir meşruiyet savaşı verecektir. Herodes bu savaşa önce, kendisine karşı olan soylularla başlar; birçok soylu öldürülürken mallarına Herodes tarafından el konur. Ardından Herodes sırasıyla Hasmoni hanedanlığının kalan üyelerini öldürtür; ki buna Hyrcanus ve Hyrcanus'un kızı olan karısı Meryem de dahildir. Herodes'in meşruiyeti için bir başka adımı da, ulusun en saygıdeğer makamı olan başrahipliği önemsizleştirmek olur. Yahudiler,

yüzyıllardır ulusun liderinin aynı zamanda başrahipleri olmasına alışkındır; fakat bir Idumaealı oluşuyla bu makama kabul edilemeyen Herodes, böylece çok önemli bir meşruiyet zemininden yoksun kalmaktadır. Çözüm olarak makama, adı duyulmamış uzak bir rahip ailesinden birini atar ve başrahibin Hasmoni ailesinden gelmesi geleneğini kırar. Bununla birlikte Herodes, iktidarı boyunca bu dini otoriteden yoksunluğunu, Roma'ya gösterdiği koşulsuz sadakatle dengelemeye çalışır. Antonius'un ardından Augustus'a da kendisini kabul ettiren Herodes, gerek izlediği Roma yanlısı politikalar, gerek coşkuyla desteklediği imparator kültü ve gerekse de kurduğu sıcak ilişkilerle Roma'ya minnetini her daim gösterir. Bu minnetin karşılığında Roma da Herodes yönetimine cömert davranmış; eski Hasmoni topraklarını yeniden krallığa katarak, her zaman Herodes'i gözeten bir politika izlemiştir. Dönem, Herodes'in büyük inşa faaliyetleri ve canlı ekonomisiyle öne çıkarken; çok geçmeden taht kavgaları ile bu olumlu gidişat gölgelenir. Herodes iktidarının son on yılına bu kavgalar damga vururken; halk ise ağır vergi yükünün altında ezilmektedir. Bununla birlikte, Herodes hastalanıp yatağa düşene kadar, iktidarı boyunca herhangi bir isyan çıkmamıştır. Bunda ise, Herodes'in halkın tepkisini denetim altında tutmadaki becerisi ve ülkenin her yanına dağıttığı muhbir ve muhafızları aracılığıyla oluşturduğu sıkı kontrol mekanizması etkili olmuştur.

M.Ö. 4 yılında Herodes'in hastalığı, yönetiminden rahatsız olanlara cesaret verir ve iki rabbinin önderliğinde büyük bir kalabalık, Herodes'in Tapınağa diktirdiği kartal heykelini devirip parçalayarak isyan ederler. Eylem, halkın Herodes'in Hellen tarzı uygulamalarından duyduğu rahatsızlığın bir yansıması olup; rabbiler halkı yasalarının çiğnenmesine göz yummamaya çağırmıştır. Ancak yakalanan eylemciler, diri diri yakılacaktır. Çok geçmeden Herodes hastalığına yenik düşerek ölürken; yakılan rabbilerin acısı, Herodes iktidarına karşı yıllardır biriken öfkeyle birleşerek, ülke boyunca birçok isyanın patlamasıyla sonuçlanır. Herodes'in oğulları Roma'da krallığın geleceği için Augustus'un kararını beklerken; Iudaea ise dört bir yanda isyanlarla çalkalanır. Gerek isyan liderlerinin eski köle, çoban gibi kökenleri, gerekse de ağırlıklı olarak kırsal kesime dayanmaları, isyanlarda Herodes'in Hellenistik uygulamalarına duyulan öfkenin yanında, sosyo-politik faktörlerin de devrede olduğunu gösterir. Ancak henüz bu aşamada isyanlar sistemli ve Roma karşıtı

karakterini tam olarak kazanmamıştır. Syria valisi Varus büyük bir seferle isyanları bastırırken; Augustus da krallığı Herodes'in oğulları arasında bölüştürmüştür. Anlaşılan oğullar arasında Herodes gibi, ülkenin bütününe kontrol edip yönetebilecek bir aday yoktur; ki zaten ailenin itibarı yıllardır süren taht savaşlarıyla zedelenmiştir. Böylece Herodes'in oğullarının yönetimi başlar ancak oğullardan Iudaea, Samaria ve Idumaea'dan sorumlu Arkhelaos'a karşı Yahudilerin artan tepkileri üzerine, sonunda Augustus Iudaea'nın eyaletleştirilmesine karar vermiş ve M.S. 6 yılında Herodes'in bağımlı krallığı, Provincia Iudaea'ya dönüşmüştür.

Iudaea'nın eyaletleştirilmesi, daha ilk andan büyük bir isyanla başlar. Eyaletleştirilmenin rutin bir uygulaması olarak gerçekleştirilmek istenen nüfus sayımı, Yahudilerin şiddetli tepkisiyle karşılaşır. Bu sayıma bir tepki olarak, Galilaealı Iudas önderliğinde büyük bir isyan hareketi başlatılırken; Iudas'ın kurduğu ve Iosephus'un Yahudilikteki dört ana sektten biri olarak saydığı Dördüncü Felsefe ile, Zealot İsyanı'nın üzerinde yükseleceği ideolojik zeminin de temelleri atılır. Iudas ve grubu bu nüfus sayımı ve ardından gelecek vergilendirmenin, köleleştirilmeyle aynı anlama geldiğini ilan ederek; dinin gereği olarak bu sayıma bütünüyle karşı durulması gerektiğini söyler ve sayımı kabul eden Yahudilerle savaşırlar. Zealotların ideolojisinin temeli diyebileceğimiz Dördüncü Felsefe, Farisi prensiplerine dayanmakla birlikte, yasaya getirdikleri radikal yorumla, Farisilikten ayrılır; ki bu yorum; Tanrı'nın vadettiği kurtuluşun gelmesi için, aktif bir şekilde bu yönde mücadele etmeleri gerektiğidir. Tanrı'dan başka hiçbir efendinin tanınamayacağını, bunu ihlal eden ve dolayısıyla Tanrı'ya karşı gelenlerle mücadele etmenin ise, dinin öncelikli görevi olduğunu ortaya koyan Iudas ve grubu, halkta geniş bir destek bulur. Iudas'ın öldürüldüğünü ve takipçilerinin dağıtıldığını öğrensek de, yaklaşık kırk yıl sonra Iudas'ın iki oğlunun vali tarafından çarmıha gerildiğini okuruz; bu oğulların da ardından, Iudas'ın soyundan gelen liderler, bu kez Sicarii grubunun liderleri olarak Zealot hareketinde öne çıkacaklardır.

Eyaletleştirilmenin ardından görev yapan ilk valiler arasında yalnızca Pontius Pilatus'un (M.S. 26 - 36) dönemine dair bilgimiz vardır. Kayıtlardan gördüğümüz kadarıyla, Pilatus'un Yahudilerin dini hassasiyetlerine dikkat etmeyen bazı icraatleri

Yahudilerin büyük tepkilerine yol açmış, Tapınağın hazinesine başvurması ise, sonunda pek çok Yahudinin öldüğü bir çatışmayla sonuçlanmıştır. Döneme dair İncil'deki kayıtlar da bölgede hakim huzursuzluk ve karışıklıklara tanıklık eder. Pilatus'un görevden alınmasının ardından ise, M.S. 38 yılına kadar bölgeden herhangi bir olay kayda geçmemiştir. M.S. 37'de başa gelen Caligula'nın imparator kültüne duyduğu tutku ise; Yahudiler ile Roma arasında yeni gerilimleri tetiklemiştir. Özellikle pagan nüfusla Yahudi nüfusun iç içe yaşadığı kentlerde, paganların külte verdiği coşkulu destek ve Yahudilerin çekimserliği/rahatsızlığı iki grup arasında çatışmaları körüklemiş; özellikle Aleksandria toplu bir Yahudi kıyımına sahne olmuştur. Yahudilerin kültüne karşı duruşları Caligula'yı da öfkelenmiştir ve imparator Kudüs Tapınağı'na heykelinin dikilmesini emretmiştir. Bu emir üzerine her kesimden Yahudi'nin, büyük kalabalıklar halinde karara direndiğini ve gerekirse ölüme gideceklerini söylediklerini okuruz. Caligula'nın ölümüyle birlikte ise, bu girişimi ve belki bu girişimle o zamandan başlayabilecek bir isyan ya da kıyım da önlenmiş olur.

M.S. 41'de Caligula'nın ardından başa gelen Claudius, güvendiği ve sevdiği Büyük Herodes'in torunu Agrippa'yı Iudaea kralı ilan etmiş; ancak Agrippa'nın M.S. 44'teki erken ölümüyle yeniden eyalet sistemine dönmüştür. Bu ikinci eyalet döneminde ise, bölgede gerilim giderek artacak ve isyancı grupların ülkenin dört bir yanına yayılmasıyla yavaş yavaş durum kontrol edilebilir olmaktan çıkacaktır. Bunda sorunlara kalıcı çözümler getirmek yerine, kısa süreli çıkarlarıyla ilgilenen valilerin de önemli payı olacaktır. İlk validen itibaren, ülkede yaygın olan "haydutlar" ve sahte peygamberlerle mücadele edildiğini okuruz. M.S. 45/6-48 yılları arasındaki Tiberius Aleksandros'un valiliği döneminde ise; bahsettiğimiz, Dördüncü Felsefe'nin kurucusu Iudas'ın oğullarının çarmıha gerilmeleri gerçekleşir. Ardından valiliğe gelen Cumanus (M.S. 48-52) ile birlikte ise; isyana giden süreçte bir dönüm noktasına girilirken; sonraki valiler, ülkenin her yanına yayılmış karışıklıkları önlemek bir yana sınırlandırmayı dahi başaramayacaktır. Bununla birlikte Cumanus dönemindeki olaylar, henüz; bireylerin hatalarına bağlı olarak çıkan münferit olaylar şeklindedir. Tapınağa bağlı Antonia Kalesi'nden bir asker, Pesah bayramı sırasında Yahudilere saygısızlığı Tapınak'ta kıyımla sonuçlanmış; bir başka asker, köylüleri

cezalandırırken bir Torah'ı yakmasıyla dinmeyen tepkiler askerin öldürülmesiyle yatırılmış ve son olarak bayram için Kudüs'e giden bir Galilaealının birkaç Samarialı tarafından öldürülmesi ise Samarialılarla Yahudiler arasında iç savaşa yol açmıştır. Olaylar imparatora taşınırken; Cumanus ise kötü yönetimi üzerine sürgün edilmiştir.

Cumanus'un ardından valiliğe atanan Feliks döneminde (M.S. 52-58/60), valinin haydutlarla kararlı mücadelesinin ardından yeni bir "haydutluk" tipi doğduğunu okuruz. *Sicarii* denen ve adlarını, giysilerinin altına sakladıkları *sica* denen küçük hançerleriyle yaptıkları suikastlardan alan grup; bu yöntemleri sayesinde kentin göbeğinde ve güpegündüz dahi yakalanmadan cinayet işleyebilmekte ve eylemlerini Roma egemenliğindeki yönetimin Yahudiler arasındaki önemli temsilcilerine yöneltmektedirler. Suikastlarındaki bu seçicilik; ilk eylemlerinden kendini ortaya koyar ve *Sicarii*, Tapınağın ortasında başrahibi öldürür. Bu eylemin ardından etkinliğini artarak sürdüren *Sicarii*, özellikle üst sınıflar arasında bir korku ve panik ortamına yol açar ve muhtemelen *Sicarii*'den korunma isteğinin de bir etkisiyle, üst sınıflardan Yahudiler de kendilerine çeteler oluştururlar. Böylece, çeteleşme, yağma ve karışıklığın hakim olduğu bu kaos ortamında, üst sınıflar ülkede düzeni yeniden sağlamak üzere harekete geçmek yerine; oluşturdukları çetelerle bu kaosa dahil olurlar ve yağma ortamından kendilerine pay kapma arayışına girerler. Iosephus, çeteler arasında bitmek bilmeyen çatışmalardan ve önde gelenlerin, çeteleri aracılığıyla halk üzerindeki zulümlerini artırdığından söz eder. Bölünme şiddetlidir; o kadar ki, rahipler dahi aralarında bölünmüş olup, başrahipler düşmanlıklarını, köleleri aracılığıyla rahiplerin tithe bağışlarını gasp etmeye kadar götürmüştür.

Feliks ve Festus'un dönemleri bu kaosla belirgindir. Ardından gelen Albinus zamanında (M.S. 62-64) ise, valinin, çatışma taraflarından kar sağladığı sürece her grubun faaliyetine izin vermesi ile durum daha da kötüleşirken; *Sicarii*'nin yeni bir yöntem olarak, ülkenin en etkin isimlerinden başrahip Ananias'ın çeşitli aile üyelerini kaçırp, fidye olarak hapisteki *Sicarii* üyelerinin salınmasını sağladıklarını okuruz. Albinus'tan sonra gelen Florus ile birlikte ise (M.S. 64-66), hızla büyük isyanı başlatan olaylar silsilesi içine girilir. Caesarea'da Yahudiler ile paganlar arasında çıkan iç

savaşı, Florus'un Tapınak hazinesini kullanmasıyla gelen protestolar ve protestoları ise Florus'un Kudüs'teki kıyımı takip eder. Kıyımın ardından ayaklanan Yahudilerin saldırılarıyla Florus kentten çekilirken; kentteki radikal Yahudiler isyan yönünde kararlılık kazanırlar.

M.S. 66 yazı, isyanın ilanı anlamına gelen iki olaya sahne olur: Kudüs'te Tapınak şefi Eleazar öncülüğünde radikal rahipler, imparatora yapılan günlük sunuları durdurma kararı alır. Masada'da ise Sicarii, Masada Kalesi'ni ele geçirmeyi başararak buradaki Roma garnizonunu katleder. Bu gelişmelerin üzerine Kudüs'teki barış yanlısı soylular Roma'dan yardım ister ve kral II. Agrippa kente bir ordu gönderir. Ancak isyancı Yahudiler, Agrippa'nın ordusu ve kentteki Roma garnizonunu yenerek, Agrippa'nın sarayı, başrahibin evi ve borçların tutulduğu devlet arşivlerini ateşe verirler. Özellikle borç arşivlerinin yakılması, isyanın sınıfsal boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Bu sırada, Dördüncü Felsefe'nin kurucusu Galilaealı İudas'ın oğlu/ya da torunu olan Menahem liderliğindeki Sicarii de, Masada'dan Kudüs'e gelir ve isyanın liderliğini üstlenerek Agrippa ve Romalıların sığındığı Herodes'in sarayının kuşatmasını üstlenir. Kuşatma sonunda Roma ordusu katledilirken, bu kıyım zaten gergin olan pagan-Yahudi ilişkilerini kopma noktasına getirecektir. Ayrıca isyancılar cephesinde de bölünme gecikmez. Menahem ve grubundan rahatsız olan Tapınak şefi Eleazar önderliğindeki grup Sicarii'ye saldırır; Menahem ve pek çok Sicarii öldürülürken; kaçmayı başaranlar ise, Masada Kalesi'ne geri çekilir ve bir daha isyanda yer almaz.

Kudüs'teki Roma garnizonunun katledilmesinin hemen ardından, Caesara'da Yahudilere karşı büyük bir katliam gerçekleştiğini okuruz. Buna muhtemelen öldürülen ordudaki askerlerin çoğunu Caesarealılarının oluşturması sebep olmuştur. Bu kıyımı ise, diğer kentlerdeki çatışmalar takip eder ve pagan nüfusun ağırlıklı olduğu yerlerde Yahudiler kıyılırken; Yahudi ağırlıklı yerler ise pagan kıyımına sahne olmaktadır. Syria ve Aleksandria'ya kadar yayılan bu iç savaş sonunda, Syria valisi Cestius Yahudi İsyanı'nı bastırmak üzere yola çıkar. Kudüs'e kadar başarıyla ilerleyen Cestius'un Kudüs saldırısının hezimetle sonuçlanması ise, isyanı savaş boyutuna taşıyacaktır. Cestius'un isyancılar karşısında aldığı ağır yenilgi; Yahudiler tarafından

isyana ilahi bir onay olarak görülüp, Yahudiler arasındaki barış yanlısı kesimin Kudüs'ten kaçmasıyla sonuçlanırken; Roma ise Yahudilerle savaşmak üzere deneyimli komutan Vespasianus'u görevlendirir.

Cestius'un yenilgisinin ardından, Kudüs'teki ılımlı elit kesim de savaş cephesine katıldığını açıklar ve isyanın yönetimini eline alarak, aralarında ana kaynağımız Iosephus'un da bulunduğu çeşitli isimleri, bölgeleri savaşa hazırlamakla görevlendirir. Galilaea'ya atanan Iosephus'un, burada, isyanın en önemli liderlerinden biri olan Gischalalı Yuhanna ile yaşadığı çatışmaları okuruz. Samaria'da ise, Zealot İsyanı'nın bir diğer önemli lideri olacak Simon bar Gioras, "kölelere özgürlük" sloganıyla zenginlerin evlerini yağmalamakta ve büyük destek elde etmektedir. Ancak etkinliğinden rahatsızlık duyan ılımlı yönetim kendisine karşı bir ordu gönderince, Simon kaçarak Masada'daki Sicarii'nin yanına sığınır.

Iosephus, Jotapata'da Vespasianus'un ordusu karşısında yenilip, teslim olur ve Vespasianus ile Titus'un gelecekte imparator olacakları kehanetinde bulunmasıyla, Romalıların himayesine alınır. Bu noktadan sonra Iosephus Roma ordusunun yanında isyana tanıklık edecek ve zaman zaman kuşatma altındaki Yahudilere teslim olma çağrısında bulunacaktır. Vespasianus'un Galilaea ve ardından Iudaea'daki ilerleyişi ise, köyleri, kentleri yakıp yıkılan Yahudilerin Kudüs'e akımına yol açmaktadır. Her yandan kente sığınan isyancıların merkez noktası haline gelen Kudüs'te, M.S. 67-8 kışında Iudaea kırsallarından kente akın eden çok sayıda köylünün, kentteki radikal rahip Simon oğlu Eleazar'ın grubuyla birleşmesiyle Zealotlar grubu meydana gelir. Bu sırada Roma karşısında alınan yenilgiler ve özellikle de Iosephus'un taraf değiştirmesinin sonucunda, kentteki ılımlı yönetimin gücü ve sadakati sorgulanmaktadır. Günden güne Zealotlara destek artarken; yönetime destek ise azalır ve sonunda Zealotlar, ılımlı soylu kesimlere saldırarak Tapınağı ele geçirirler ve böylece isyanın liderliği bir kez daha el değiştirir. Zealotların ilk icraati ise; kura yöntemiyle sıradan bir köylüyü başrahip seçmek olur. Özellikle soylu kesim üzerinde şok etkisi yaratan bu uygulamanın ardından, ılımlı soyluların kışkırtmasıyla Zealotlar Tapınak'ta hapsolürler. Ancak kentteki Gischalalı Yuhanna'nın yardımıyla Zealotlar

Idumaealılardan yardım ister ve Idumaealıların kente gelişiyle ılımlı elit kesim katledilirken, Zealotlar kentin mutlak hakimleri olurlar.

Bu sırada Nero'nun ölümüyle Roma İmparatorluğu'nda, tarihe Dört İmparator Yılı olarak geçecek süreç başlar. İmparatorların değişimi üzerine Iudaea'daki seferini bekletme kararı alan Vespasianus, sonunda doğu orduları tarafından kendisi imparator ilan edilince ise; Kudüs ile ilgilenmek üzere oğlu Titus'u görevlendirecektir. Böylece, Roma ordusunun bekleyiş süreci boyunca Zealotlar Kudüs'te hakimiyetlerini sürdürebilmişlerdir. Tarihsel anlatımızda detaylarıyla yer verdiğimiz bu süreç, Gischalalı Yuhanna'nın Zealotlar üzerinde kontrol kurması, ardından Masada'dan ayrılan ve büyük bir ordu kuran Simon bar Gioras'ın da kente girişi ve Idumaealılar ile birleşmesi; ardından Tapınak'ta Gischalalı Yuhanna ile Zealotlar ve kentte Simon bar Gioras ile Idumaealılar hakim olacak şekilde, bu grupların birbirleri arasında sürekli bir güç savaşı vermesi şeklinde ilerler. Grupların güçlerini birleştirip, kaçınılmaz olan Roma müdahalesine niçin hazırlanmadıkları bugün hala tartışılmalı bir konudur. Öyle ki; iki grup ancak Titus'un ordusu kapılarına dayandığında işbirliğine gidebilmiştir. Bunda grupların birbirlerinden çok farklı olmaları etkili olmuş olabilir. Titus'un kuşatması karşısında ise, farklılıklar bir kenara bırakılabilmiş, cesaret ve kararlılıkla sonuna kadar savaşmış, ancak Romalıların Tapınağı yakması üzerine isyancıların Tanrı'nın Tapınağı koruyacağına dair umutları da sona ermiş ve direniş o andan itibaren etkisizleşmiştir. Sonuçta Kudüs yakılıp yıkılırken, pek çok Yahudi esir alınmış, bunların da çoğu, imparatorluğun gladyatör gösterilerinde kullanılarak can vermiştir. İsyanın iki baş liderinden Gischalalı Yuhanna ömür boyu hapse mahkum edilirken; Simon bar Gioras ise Titus'un zafer alayında infaz edilmiştir. M.S. 73 yılında ise, Zealot hareketinin son kalan unsuru olan Masada'daki Sicarii de, Flavius Silva komutasında kuşatılmış ve surların yıkılması üzerine Sicarii üyeleri topluca intihar etmiştir. Masada'nın düşüşünün ardından Iudaea dışında birkaç isyan girişimi daha olsa da, bunlar da bastırılmış ve Zealot İsyanı böylece sona ermiştir.

Tezimizde tarihsel anlatının ardından, Zealot hareketinin yapısına dair daha detaylı bir incelemeye gidilmektedir. Bu kapsamda önce, Zealotların adını aldıkları *zeal* kavramının nasıl anlaşılması gerektiği ele alınır. Batı dillerine gayret, coşku,

fanatiklik, heves gibi anlamlarla geçen kelimenin; Yahudilikte bir iman göstergesi şeklinde kullanıldığı görülür. Sözcük dikkat çekici bir şekilde; yalnızca imandan gelen coşku anlamıyla kalmayıp; bu iman gereği olarak bir cezalandırma eylemini de içermektedir. Örneğin Tevrat'ta bir Zealot olarak anılan Phinehas, Tanrı'nın buyruğuna rağmen bir yabancıyla ilişkiye giren bir Yahudi'yi, *zeal* ile öldürür ve böylece işlenen suçun kefareti ödenmiş olur. Makabiler kitaplarında, Makabilerin kendilerini doğrudan Phinehas ve *zeal* kavramıyla ilişkilendirdikleri görülür. Bu kavramdan yola çıkan Makabiler; *zeal*leri gereği, Antiokhos Epiphanes'e boyun eğip, Tanrı'nın kurallarını çiğneyen Yahudileri hedef alarak mücadele ederler. Benzer bir ilişki ve yorum, Dördüncü Felsefe'de ve Sicarii'nin öncelikli hedeflerine Roma ile işbirliği içindeki Yahudileri aldıkları cezalandırma eylemlerinde de görülmektedir. Böylece, Makabiler ve Zealotların temelde *zeal* kavramına dayandıkları ve iki hareketin en belirgin ortaklığının bu olduğu söylenebilir.

Bir sonraki bölümde, Zealotların birbirinden bağımsız, çok unsurlu yapıları açıklanmaktadır. Yahudi isyanı üzerine ilk araştırmalar, Iosephus'un anlatımındaki gruplar arasındaki farkları gözetmeden, isyancıları Zealotlar adında tek bir grup olarak kabul etmiş; ve bu kabul araştırmacıları, Provincia Iudaea'nın başından itibaren Zealotlar adlı tek bir grubun tüm isyanların ardında yer aldığı ve halkı kışkırtarak isyan koşullarını hazırladığı şeklinde yanlış bir algıya götürmüştür. Böylece hem Yahudi tarihi hem de İncil üzerine araştırmalar bu algıya göre kaleme alınmış ve aynı algıyla daha çok eser yazıldıkça, kabul de literatürdeki yerini pekiştirmiştir. Bununla birlikte; 1970'li yıllardan itibaren, bazı araştırmacılar Zealotları literatürdeki gibi düşünmek için herhangi bir kanıt olmadığını ve bunun ilk araştırmacıların bir yapay kabulüne dayandığını görerek; yerleşik kabulü sorgulayan makaleler kaleme almaya başlamış ve bu sorgulamaların sonucunda Zealot hareketi, içerisinde birbirinden farklı ve bağımsız gruplar bulunan yapısına uygun şekilde, bu alt grupların öznellikleri incelenerek araştırılmaya başlanmıştır. Bu nedenle tezimizde, Zealotların neden tek bir grup olarak belirtilemeyeceği belli başlı sebeplerle birlikte açıklandıktan sonra; yeni araştırmalara uygun şekilde, bu belli başlı gruplar incelenmektedir.

Önce Galileli İudas ve oluşturduğu Dördüncü Felsefe ele alınmaktadır. Dördüncü Felsefe, pek çok noktada ortaklaştığı Farisilikten, yasaya getirdikleri radikal ve tavizsiz yorum ile ayrılmakta ve buna göre, Tanrı'nın vadettiği kurtuluşun gerçekleşmesi için mücadele etmeyi ve hiçbir koşul altında Tanrı'dan başka bir efendi tanımamayı benimsemektedirler. İudas'tan yaklaşık kırk yıl kadar sonra, bahsettiğimiz gibi oğullarının çarmıha gerildiklerini öğreniriz. Ardından İudas'ın oğlu ya da torunu olan Menahem, Sicarii'nin önderi olarak karşımıza çıkar. İkinci ana grup olan Sicarii ise, değişen tutum ve politikalarına göre dönemlere ayrılarak incelenmektedir. Buna göre isyan öncesinde suikastlarıyla ve modern terör yöntemlerine benzer faaliyetleriyle öne çıkan grup; isyan zamanında Menahem önderliğinde örgütlü ve radikal bir grup olarak önce Masada'yı ele geçirir, ardından Kudüs'te liderliği üstlenir. Kudüs'te Zealot İsyanı'nı başlatan rahipler grubunun saldırısına uğrayıp, Menahem öldürüldüğünde ise; kaçmayı başaranlar Menahem'in yeğeni Eleazar ben Yair önderliğinde Masada'ya geri döner ve bir daha aktif şekilde isyana katılım göstermezler. Masada kuşatıldığında dahi Romalılara karşı aktif bir savunma göstermeyen ve sonunda toplu şekilde intihar eden Sicarii'nin başlangıçtaki aktif tavrı ile Masada'daki bu pasif tutumu birbirinden tamamen farklıdır. Masada düştükten sonra ise, bir kez daha aktif bir tutum içindeki bazı Sicarii üyelerinin İudaea dışında isyan çağrısı yaptıklarını okuruz. Sicarii'nin bu tavır değişimi üzerine farklı görüşler bulunmakta olup; genel olarak bu değişimin, Menahem önderliğindeki Sicarii'nin eskatolojik beklentilerine dayandığı düşünülür. Buna göre kendilerini kurtuluşun araçları olarak gören Sicarii, belki mesihsel özellikler de atfettikleri liderleri Menahem öldürülüp, kendileri de saldırıya uğrayınca, hayal kırıklığına uğramış ve beklentilerini gözden geçirmek üzere çöle - Masada'ya çekilmiş olabilirler. Sicarii'nin analizi kapsamında, İosephus'un, günümüzde bir kahramanlık miti halini alan Masada anlatısı da analiz edilmektedir. Şüphesiz yazarın kendi bakış ve amaçları doğrultusunda kaleme aldığı Eleazar'ın soylu konuşmasının gösterdikleri ve anlamı, Masada kazılarında gelen verilerin de ışığında Masada'nın Tarihselliği başlığında tartışılmıştır.

Dördüncü Felsefe ve Sicarii'nin ardından, her iki hareketin de aynı liderin soyundan gelip, Dördüncü Felsefe ilkelerini temel almasından yola çıkarak, bu

grupların öznellikleri aynı başlık altında tartışılmıştır. Dayandıkları liderlik ve ideolojik gelenekle Dördüncü Felsefe ve Sicarii, Zealot Hareketi'nin en uzun soluklu ve geniş alana yayılmış gruplarını oluşturmaktadır. Öte yandan, bu süregiden liderliği, soydan geçen bir hanedanlık şeklinde örgütlü ve krallık hedefinde bir oluşum olarak görmek ise, yeterli kanıtı dayanmamakta ve grubun felsefesiyle uyuşmamaktadır. İsyan öncesi dönem Sicarii için en ayırt edici özelliğin, getirdikleri yeni suikast yöntemi olduğu söylenebilir. Dördüncü Felsefe ile birlikte Sicarii'nin özneliği ise, şüphesiz ideolojileridir. İudas, Yahudi yasasına getirdiği yorumla isyanın ideolojik zeminini oluşturmuş ve Zealot hareketi içerisindeki gruplar, az ya da çok İudas'ın ortaya koyduğu ideolojiyi hareketlerine bir dayanak yapmışlardır.

Ayrı bir grup olarak Zealotların oluşumu ise, Dördüncü Felsefe ve Sicarii'den sonra gerçekleşmiş olup, isyan sonrasında Vespasianus'un fetih zamanına tarihlenmektedir. Roma ordularının M.S. 67/8 kışında, Iudaea'da yakıp yıkmaya politikası uygulayarak gerçekleştirdikleri ilerleyiş; ordulardan kaçan ve evlerinden olan pek çok köylü ve isyancının Kudüs'e akınıyla sonuçlanmış; Kudüs'te toplanan kalabalıklar ise, kentteki radikal rahip Simon oğlu Eleazar'ın grubuyla birleşerek Zealotları oluşturmuştur. Zealotların harekete en önemli katkıları, yönetimdeki ılımlı elit hükümeti devirmeleri olmuştur. Tapınağın kontrolünü ele geçiren Zealotlar; kurayla sıradan bir köylüyü başrahip olarak seçmelerinden de görülebileceği gibi; kolektif bir örgütlenme göstermiş ve eşitlikçi eğilimlerle öne çıkmışlardır. Ancak çok geçmeden, Gischalalı Yuhanna, baskın karakteriyle Zealotlar üzerinde de kontrol sağlamıştır. Yuhanna ve Zealotlar, isyanın sonuna kadar Tapınak'ta hakimiyetlerini sürdürürken; daha sonra geniş takipçi ordusuyla kente giren Simon da, Idumaealılarla birlikte Tapınak dışında kontrolü ele almıştır.

Liderlerin yapıları ve eylemleri incelendiğinde, Simon oğlu Eleazar'ın mütevazı ve kolektif örgütlenmeye dayanan bir liderlik izlediği görülmektedir. Zamanla Eleazar'ın da üzerinde kontrol sağlayan Gischalalı Yuhanna ise; çıkarlarını gözetken, her kesime hitap eden ve gerektiğinde çeşitli oyunlara başvurmada uzman yapısıyla daha çok bir siyasetçiyi andırmaktadır. Simon bar Gioras ise "kölelere özgürlük" sloganıyla, ağırlıklı olarak alt sınıflardan oluşan takipçileri, hareketindeki

sınıfsal vurgu ve idealist yapısıyla bir “halk önderi” görünümündedir. İsyanın sonunda Yuhanna ömür boyu hapse mahkum edilirken, Simon’un ise infaz edilmesiyle, Roma’nın Simon’u isyanın en tehlikeli lideri olarak gördüğünü göstermektedir.

İsyan grup ve liderlerinin incelenmesinin ardından, hareketin genel olarak ardındaki dini, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlere göz atılmış ve Iosephus’un Zealotların motivasyonu üzerine değerlendirmeleri için kullanılan ters polemik kavramına değinilmiştir. Ters polemik kısaca; Iosephus’un, genellikle isyancıları ağır bir şekilde suçladığı noktaların altında, aslında isyancılar için bir motivasyonun yattığı çıkarımına dayanmaktadır. Daha sonra ise, isyana dair çok özel bir tanıklık sağlayan isyan sikkeleri ile, yine Zealotlar yönetimine tarihlenen resmi belgeler incelenmektedir. Dönemin hakim Grekçe ve Aramice geleneğinden koparak, İbranice kullanıldığı, tarihlendirmenin isyanın yıllarına göre atıldığı ve sloganlarıyla yeni ve bağımsız bir İsrail’in kuruluşunun müjdelendiği bu sikke ve belgeler; Zealotların bencil yıkıcılıklarının vurgulandığı Iosephus’taki anlatının dışında, Zealotların yapıcı ve idealist motivasyonlarına dair fikir vermektedir. Roma eyalet sisteminden bütünüyle kopuşlarını gösteren bu kaynaklıklar, aynı zamanda Zealotların İsrail adıyla yeni ve bağımsız bir devlet kurmak istediklerine de işaret etmektedir.

Zealotların isyanı, sonunda kutsal kentleri ve Tapınaklarının yıkımıyla sonuçlanmıştır. Yahudilerin aldıkları bu ağır mağlubiyet, yeni kurulan Flavius hanedanı için ise, hanedanlığın meşruiyetini pekiştirmeye hizmet etmiş; Vespasianus ve Titus’un imparatorluğa barış getiren rolleri vurgulanırken; Flaviusların kazandığı bu zaferin anısı gerek görkemli zafer alayı ve anıtlar, gerek basılan Iudaea Capta sikkeleri, gerekse de Iosephus’un kaleme aldığı eserler ile yaşatılmaya devam etmiştir. Yahudilik için ise isyanın sonuçları, köklü bir değişim getirmiş; kutsal Tapınaklarının yanışının ardından Yahudiler Tapınak merkezli dinlerini revize etmek zorunda kalmış ve rabbinik Yahudiliğin temelleri atılmıştır. Zealotların isyan geleneği ise, yaşanan tüm yıkıma rağmen yıllar sonra yeniden alevlenmiş; M.S. 115-7 ve M.S. 132-6 yıllarında yaşanan iki büyük isyanın ardından ise Yahudiler Iudaea’dan tamamen sürülmüştür.

BIBLIYOGRAFYA

- Abel, P. F. M.: **Histoire de la Palestine depuis la Conquête d'Alexandre Jusqu'a l'Invasion Arabe I: De la Conquête d'Alexandre Jusqu'a la Guerre Juive**, Paris, Librairie Lecoffre, 1952.
- Allen, John H.: **The National Rebirth of Judah**, Boston, A. A. Beauchamp, 1920.
- Amitay, Ory: “Dionysos in Jerusalem and the Historicity of 2 Macc 6:7”, **Harvard Theological Review** **110**, Harvard Divinity School, 2017, s. 265 - 279.
- Appelbaum, Alan: “‘The Idumaeans’ in Josephus’ ‘The Jewish War’”, **Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period** **40**, 2009, s. 1-22.
- Applebaum, Shimon: “The Zealots: The Case for Revaluation”, **The Journal of Roman Studies** **61**, London, Society for the Promotion of Roman Studies, 1971, s. 155 - 170.
- Applebaum, Shimon: “Josephus and the Economic Causes of the Jewish War”, **Josephus, the Bible and History**, Ed. L.H. Feldman, G.Hata, Detroit, 1989, s. 237 - 264.

- Ariel, Donald T.: “Identifying the Mints, Minters and Meanings of the First Jewish Revolt Coins”, **The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives**, Supplements to the Study for the Journal of Judaism 154, Ed. Mladen Popovic, Brill, 2011, s. 373 - 397.
- Arslan, Murat: “Pseudo-Skylaks: Periplous”, **Mediterranean Journal of Humanities II/1**, 2012, s. 239 – 257.
- Atkinson, Kenneth: “Noble Deaths at Gamla and Masada? A Critical Assessment of Josephus’ Accounts of Jewish Resistance in Light of Archaeological Discoveries”, **Making History: Josephus and Historical Method**, Ed. Zuleika Rodgers, Leiden, Brill, 2007, s. 349 - 371.
- Atkinson, Kenneth: “The Salome No One Knows: Long-time Ruler of a Prosperous and Peaceful Judea Mentioned in Dead Sea Scrolls”, **Biblical Archeology Review**, C.34, Washington D.C., The Biblical Archaeology Society, 2008, s. 60 - 72.
- Avi-Yonah, M.: “The Hasmonean revolt and Judah Maccabee’s war against the Syrian”, **The Hellenistic Age: Political History of Jewish Palestine from 332 B.C.E. to 67 B.C.E.**, The World History of the Jewish People 6, Ed. Abraham Schalit, New Brunswick, Rutgers University Press, 1972, s. 147 - 182.
- Bar-Kochva, Bezalel: **The Seleucid Army: Organization and Tactics in the Great Campaigns**, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

- Barkay, Rachel: “Roman Influence on Jewish Coins”, **Judaea and Rome in Coins 65 BCE - 135 CE: Papers Presented at the International Conference Hosted by Spink**, 13th - 14th September 2010; Ed. David M. Jacobson, Nikos Kokkinos, London, Spink, 2012, s. 19 - 26.
- Barnett, P. W.: “The Jewish Sign Prophets – A.D. 40-70: Their Intention and Origin”, **New Testament Studies 27**, Cambridge, Cambridge University Press, 1981, s. 679 - 697.
- Baron, Salo Wittmayer: **A Social and Religious History of the Jews II: Ancient Times to the Beginning of the Christian Era: The First Five Centuries**, 2. bs., New York, Columbia University Press, 1952.
- Bauernfeind, O. “Die Beiden Eleazarreden in Jos. Bell. 7,323-336; Michel, O.: 7,341-388” **Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche 58**, 1967, s. 267 - 272.
- Baumbach, Gunther: “Zeloten und Sikarier”, **Theologische Literaturzeitung 90**, 1965, s. 727 - 740.
- Ben-Yehuda, Nachman: **The Masada Myth: Collective Mythmaking in Israel**, Madison, University of Wisconsin Press, 1995.
- Ben-Yehuda, Nachman: **Sacrificing Truth: Archaeology and the Myth of Masada**, Amherst, Humanity Books, 2002.

- Ben-Yehuda, Nachman: "Excavating Masada: The Politics-Archaeology Connection at Work", **Selective Remembrances: Archeology in the Construction, Commemoration and Consecration of National Pasts**, Ed. P. L. Kohl, M. Kozelsky, N. Ben-Yehuda, Chicago, The University Press of Chicago, 2007, s. 247 - 276.
- Berlin, Andrea M.,
Overman, Andrew J.: "Introduction", **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. Berlin, A. M . - Overman, J. A., London, Routledge, 2002, s. 1-13.
- Bernett, M.: **Der Kaiserkult in Judäa unter den Herodiern und Römern**, Tübingen, Mohr Siebeck, 2007.
- Betz, Otto: "σκάρπιος", **Theological Dictionary of the New Testament**, Ed. Gerhard Kittel, Gerhard Friedrich, s. 278-82.
- Bickerman, E. J.: **Institutions des Seleucides**, Bibliotheque archeologique et historique 26, Librairie Orientaliste P. Geuthner, Paris, 1938.
- Bickerman, Elias: "Ein jüdischer Festbrief vom Jahre 124 v. Chr. (II Macc. 1, 1-9)", **Studies in Jewish and Christian History**, C.II, Brill, 1986, s. 136 - 58.
- Bilde, P.: "The Roman Emperor Gaius (Caligula)'s Attempt to Erect his Statue in the Temple of Jerusalem", **Studia Theologica: Nordic Journal of Theology** 32, Routledge, 1978, s. 67 - 93.

- Black, Matthew: “The Patristic Accounts of Jewish Sectarianism”, **Bulletin of John Rylands Library** **41**, Manchester, John Rylands University Library, 1959, s. 285 - 303.
- Black, Matthew: “Judas of Galilee and Josephus’ Fourth Philosophy”, **Josephus – Studien: Untersuchungen zu Josephus, dem antiken Judentum und dem Neuen Testament**, Ed. Otto Betz, Martin Hengel, Klaus Haacker, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1974, s. 45 - 54.
- Bloom, James J.: **The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66-135: A Military Analysis**, Jefferson, McFarland & Company, 2010.
- Borg, Marc: “The Currency of the Term ‘Zealot’”, **The Journal of Theological Studies** **22**, Oxford University Press, 1971, s. 504-12.
- Bousset, Wilhelm: **Die Religion des Judentums im späthellenistischen Zeitalter**, 3. bs, Ed. Hugo Gressmann, Handbuch zum Neuen Testament 21, Tübingen, Mohr, 1926.
- Brandon, S. G. F.: **The Fall of Jerusalem and the Christian Church: A Study of the Effects of the Jewish Overthrow of A.D. 70 on Christianity**, London, S.P.C.K., 1951.
- Brandon, S. G. F.: “The Zealots: The Jewish Resistance against Rome A.D. 6 -73”, **History Today** **15**, 1965, s. 632 – 641.
- Brandon, S. G. F.: **Jesus and the Zealots**, Manchester, Manchester University Press, 1967.

- Brauer, George C.: **Judaea Weeping: The Jewish Struggle against Rome from Pompey to Masada, 63 B.C. to A.D. 73**, New York, Thomas Y. Crowell Company, 1970.
- Brighton, Mark Andrew: **The Sicarii in Josephus's Judean War: Rhetorical Analysis and Historical Observations**, *Early Judaism and Its Literature* 27, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2009.
- Broshi, Magen: "The Population of Western Palestine in the Roman-Byzantine Period", **Bulletin of American Schools of Oriental Research** 236, Chiacago, The University of Chicago Press, 1976, s. 1-10.
- Broshi, Magen: "The Archeology of Palestine 63 B.C.E. - C.E. 70", **The Cambridge History of Judaism: The Early Roman Period**, C.III, Ed. William Horbury, W.D. Davies, John Sturdy, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 1 - 37.
- Brunt, P. A.: "Josephus on social conflicts in Roman Judaea", **Klio** 59, 1977, s. 149–53.
- Burr, Viktor: **Tiberius Iulius Alexander**, *Antiquitas : Reihe 1: Abhandlungen zur alten Geschichte*, R. Habelt, Bonn, 1955.
- Campbell, Jonathan: "The Qumran Sectarian Writings", **The Cambridge History of Judaism: The Early Roman Period**, C.III, Ed. William Horbury, W. D. Davies, John Sturdy, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 798 - 821.

- Chaliand, Gérard,
Blin, Arnaud: “Zealots and Assassins”, **The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda**, Ed. Gérard Chaliand and Arnaud Blin, University of California Press, 2007, s. 55-78.
- Chapman, Honora Howell: “Spectacle and Theater in Josephus’s *Bellum Judaicum*” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Stanford University, 1998.
- Cline, Eric H.: **Jerusalem Besieged: From Ancient Canaan to Modern Israel**, The University of Michigan Press, 2004.
- Cloud, J. D.: “The Primary Purpose of the Lex Cornelia”, **Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte** 86, 1969, s. 258 - 286.
- Cohen, Shaye J. D.: “Masada: Literary Tradition, Archeological Remains, and the Credibility of Josephus”, **Journal of Jewish Studies** 33, Oxford, Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, 1982, s. 385-405.
- Cohen, Shaye J. D.: “Alexander the Great and Jaddus the High Priest According to Josephus”, **Association for Jewish Studies** 7/8, Cambridge University Press, 1982/1983, s. 41 - 68.
- Cohen, Shaye J. D.: **The Beginnings of Jewishness: Boundaries, Varieties, Uncertainties**, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 2001.

- Conrad, E.: “Victoria Navalis. Vespasianus”, **Numismatic Circular 81.5**, London, Spink and Sons, 1973, s.187 - 188.
- Corcoran, Simon: “State Correspondence in the Roman Empire: Imperial Communication from Augustus to Justinian”, **State Correspondence in the Ancient World: From New Kingdom Egypt to the Roman Empire**, Ed. Karen Radner, Oxford University Press, 2014, s. 172 - 210.
- Cotton, Hannah M.: “The Languages of the Legal and Administrative Documents from the Judaean Desert”, **Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 125**, 1999, s. 219 - 231.
- Cotton, Hannah M.: “Jewish Jurisdiction under Roman Rule: Prolegomena”, **Zwischen den Reichen: Neues Testament und Römische Herrschaft: Vorträge auf der Ersten Konferenz der European Association for Biblical Studies**, Ed. M. Labahn, J. Zangenberg, Tübingen, Francke Verlag, 2002, s. 13 - 28.
- Cotton, Hannah M.: “The Bar Kokhba Revolt and the Documents from the Judaean Desert: Nabataean Participation in the Revolt (P. Yadin 52)”, **The Bar Kokhba Revolt Reconsidered: New Perspectives on the Second Jewish Revolt Against Rome**, Ed. Peter Schäfer, Tübingen, Mohr Siebeck, 2003, s. 133 - 152.

- Cotton, Hannah M.: “The Impact of the Roman Army in the Province of Judaea/Syria Palaestina”, **The Impact of the Roman Army (200 BC - AD 476): Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects**, Impact of Empire 6, Ed. Lukas de Blois, Elio Lo Cascio, Leiden, Boston, Brill, 2007, s. 393 - 408.
- Cross, F. M.: “Epigraphic Notes on Hebrew Documents of the Eighth-Sixth Centuries B.C.: II. The Murabba’at Papyrus and the Letter Found Near YabnehYam”, **Bulletin of the American Schools of Oriental Research** 165, 1965, s. 34 - 46.
- Cullmann, Oscar: “Die Bedeutung der Zelotenbewegung für das Neue Testament”, **Vorträge und Aufsätze 1925-1962**, Ed. K. Frölich, Tübingen, Mohr, 1966.
- Day, John: **Yahweh and the Gods and Goddesses of Canaan**, Journal for the Study of Old Testament Supplement Series 265, London, New York, Sheffield Academic Press, 2002.
- Dench, Emma: **Empire and Political Cultures in the Roman World**, Key Themes in Ancient History, Cambridge, Cambridge University Press, 2018.
- Derenbourg, J.: **Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine, d'après les Thalmuds et les autres sources rabbiniques I: Histoire de la Palestine**, Paris, L'Imprimerie Impériale, 1867.

- Deutsch, Robert: “Coinage of the First Jewish Revolt Against Rome: Iconography, Minting Authority, Metallurgy”, **The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives, Supplements to the Study for the Journal of Judaism 154**, Ed. Mladen Popovic, Brill, 2011, s. 361 - 371.
- Deutsch, Robert: Robert Deutsch, “The Coinage of the Great Revolt Against Rome: Script, Language and Inscriptions”, **Judaea and Rome in Coins 65 BCE - 135 CE: Papers Presented at the International Conference Hosted by Spink, 13th - 14th September 2010**; Ed. David M. Jacobson, Nikos Kokkinos, London, Spink, 2012, s. 113 - 121.
- Diakov V., S. Kovalev: **İlkçağ Tarihi 2: Roma**, C.II, Çev. Özdemir İnce, 2. bs, İstanbul, Yordam Kitap, 2011.
- Donaldson, T. L.: “Rural Bandits, City Mobs and the Zealots”, **Journal for the Study of Judaism 21**, 1990, s. 19 - 40.
- Drexler, Hans: “Untersuchungen zu Josephus und zur Geschichte des jüdischen Aufstandes 66-70”, **Klio: Beiträge zur Alten Geschichte 19**, Berlin, De Gruyter, 1925, s. 277 - 312.
- Dusanic, Slabodan: “Loci Constitutionum Fixarum”, **Epigraphica 46**, 1984, s. 91-116.
- Edwards, G.W.: “The Maladjustment of Palestinian Economy Under Herod”, **Journal of Bible and Religion 17**, 1949, s. 116-9.

- Ergin, Gürkan: **Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Eshel, Hanan: "Documents of the First Jewish Revolt from the Judean Desert", **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. Andrea M. Berlin, J. Andrew Overman, London, Routledge, 2002, s. 157 - 163.
- Farmer, Willam Reuben: **Maccabees, Zealots and Josephus: An Inquiry into Jewish Nationalism in the Greco-Roman Period**, New York, Columbia University Press, 1956.
- Faulkner, N.: **Apocalypse: The Great Revolt Against Rome AD 66-73**, Stroud, Tempus, 2004.
- Feldman, Louis H.: "Masada: A Critique of Recent Scholarship", **Christianity, Judaism, and Other Greco-Roman Cults: Studies for Morton Smith III**, Ed. Jacob Neusner, Leiden, Brill, 1975, s. 218 - 248.
- Feldman, Louis H.: "Some Observations on the Name of Palestine", **Hebrew Union College Annual 61**, 1990.
- Feldman, Louis H.,
Reinhold, Meyer: **Jewish Life and Thought among Greeks and Romans: Primary Readings**, Minneapolis, Augsburg Fortress, 1996.
- Fiensy, D. A.: **The Social History of Palestine in the Herodian Period: The Land is Mine**, Studies in the Bible and Early Christianity 20, Lewiston, Queenston, Lampeter, 1991.

- Fine, Jonathan: “Political and Philological Origins of the Term 'Terrorism' from the Ancient Near East to Our Times”, **Middle Eastern Studies** 46, Taylor & Francis, 2010, s. 271 - 288.
- Förster, Werner: **Palestinian Judaism in New Testament Studies**, 3. bs., Çev. G. Harris, Edinburgh, Oliver and Boyd, 1964.
- Freyne, Sean: **Galilee from Alexander the Great to Hadrian 323 B.C.E. to 135 C.E.: A Study of Second Temple Judaism**, University of Notre Dame Center for the Study of Judaism and Christianity in Antiquity 5, Notre Dame, Wilmington, Michael Glazier, Inc., University of Notre Dame Press, 1980.
- Freyne, Sean: **Galilee, Jesus and the Gospels: Literary Approaches and Historical Investigations**, Journal for the Study of Judaism, C.20, Sayı 2, Dublin, Gill & McMillan, 1988.
- Freyne, Sean: “The Revolt from a regional perspective”, **The First Jewish Revolt: Archaeology, History and Ideology**, Ed. A. M. Berlin, J. A. Overman, London, Routledge, 2002, s. 43 - 56.
- Frova, A.: “L'iscrizione di Ponzio Pilato a Cesarea”, **Accademia di Scienze e Lettere: Classe di Lettere** 95, Milan, Rendiconti dell'Istituto Lombardo, 1961.

- Fuks, Gideon: “Again on the Episode of the Gilded Roman Shields at Jerusalem”, **Harvard Theological Review** **75**, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, s. 503-507.
- Gabba, Emilio: “The Finances of King Herod”, **Greece and Rome in Eretz-Israel**, Ed. A. Kasher, U. Rappaport, G. Fuks, Jerusalem, 1990, s. 160 - 168.
- Gabba, Emilio: “The social, economic and political history of Palestine 63 BCE - CE 70”, **The Cambridge History of Judaism: The Early Roman Period**, C.III, Ed. William Horbury, W.D. Davies, John Sturdy, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 94 - 167.
- Gambetti, Sandra: **The Alexandrian Riots of 38 C.E. and the Persecution of the Jews: A Historical Reconstruction**, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 135, Leiden, Boston, Brill, 2009.
- Garzetti, Albino: **From Tiberius to the Antonines: A History of the Roman Empire AD 14-192**, Çev. J. R. Foster, 2. bs., Routledge, 2014.
- Ginsburg, M. S.: **Rome et la Judée: contribution à l'histoire de leurs relations politiques**, Paris, 1928.
- Ginzberg, Louis: “Abomination of Desolation”, **Jewish Encyclopedia**, 2002 - 2011, (Çevrimiçi) <http://jewishencyclopedia.com/articles/353-abomination-of-desolation>, 12 Aralık 2018.

- Goldstein, I.,
Fontainelle, J.: “A New Study of the Coins of the First Jewish Revolt Against Rome, 66-70 C.E.: Minting authorities, processes and output”, **American Numismatic Association Journal: Advanced Numismatic Studies** 1, 2006, s. 9 - 33.
- Goldstein, Jonathan A.: **I Maccabees: A New Translation with Introduction and Commentary**, The Anchor Bible 41, Double Day & Company, Inc., Garden City, 1976.
- Goldstein, Jonathan A.: **II Maccabees: A New Translation with Introduction and Commentary**, The Anchor Bible 41A, Double Day & Company, Inc., Garden City, 1983.
- Goldstein, Jonathan A.: “The Hasmonean Revolt and the Hasmonean Dynasty”, **The Cambridge History of Judaism: The Hellenistic Age**, C.II, Ed. W.D. Davies, Louis Finkelstein, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 292-351.
- Goodblatt, D.: **Elements of Ancient Jewish Nationalism**, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- Goodman, Martin: “The First Jewish Revolt: Social Conflict and the Problem of Debt”, **Journal of Jewish Studies** 33, 1982, s. 417 - 427.
- Goodman, Martin: “A Bad Joke in Josephus”, **Journal of Jewish Studies** 36, Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, 1985, s. 195 - 199.

- Goodman, Martin: **The Ruling Class of Judea: The Origins of the Jewish Revolt against Rome A.D. 66-70**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.
- Goodman, Martin: **The Roman World 44 BC - AD 180**, Routledge History of the Ancient World, London, New York, Routledge, 1997.
- Goodman, Martin: **Jews in a Graeco-Roman World**, Oxford, Clarendon Press, 1998.
- Goodman, Martin: “Current Scholarship on the First Revolt”, **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. **Andrea M. Berlin, J. Andrew Overman**, London, Routledge, 2002, s. 15- 22.
- Goodman, Martin: “Coinage and Identity: The Jewish Evidence”, **Coinage and Identity in the Roman Provinces**, Ed. C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 163 - 166.
- Goodman, Martin: **Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilizations**, New York, Vintage, 2007.
- Goodman, Martin: “Judaea”, **The Cambridge Ancient History: The Augustan Empire, 43 B.C. - A.D. 69**, C.X, Ed. Alan K. Bowman, Edward Champlin, Andrew Lintott, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 737 - 781.
- Graetz, Heinrich: **Geschichte der Juden**, C.III, 5. bs., Ed. M. Braun, Leipzig, 1900-1905.

- Grabbe, L.L.: **Judaism from Cyrus to Hadrian**, C.I, Minneapolis, 1992.
- Grant, Michael: **The Jews in the Roman World**, London, Macmillan Pub Co, 1973.
- Gray, Rebecca: **Prophetic Figures in Late Second Temple Jewish Palestine: The Evidence from Josephus**, New York, Oxford, Oxford University Press, 1993.
- Gruen, Erich S.: **Roman Politics and the Criminal Courts: 149 - 78 B.C.**, Cambridge, Harvard University Press, 1968.
- Gruen, Erich S.: **The Hellenistic World and the Coming of Rome**, Berkeley, University of the California Press, 1984.
- Gruen, Erich S.: "Roman Perspectives on the Jews in the Age of the Great Revolt", **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. Andrea M. Berlin, J. Andrew Overman,, London, Routledge, 2002, s. 23 - 42.
- Guignebert, Charles: **The Jewish World in the Time of Jesus**, Çev. S. H. Hooke, 2. bs., London, New York, Routledge, 1996.
- Hahn, I.: "Herodes als Procurator", **Neue Beiträge zur Geschichte der Alten Welt**, C.II, Ed. E. C. Welskopf, Berlin, 1965, s. 25-32.

- Hanslik, R.: “Ventidius Cumanus”, **Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft**, C. VIIIA, Ed. Pauly Wissowa, Stuttgart, Alfred Druckenmüller Verlag, 1955, s. 2447.
- Hart, H. St. J.: “Judaea and Rome: The Official Commentary”, **Journal of Theological Studies III**, Oxford, Oxford University Press, 1952, s. 172-98.
- Harvey, A. E.: **Jesus and the Constraints of History**, Philadelphia, Westminster, 1982.
- Hauerwas, S.: **The Peaceable Kingdom**, Notre Dame, Notre Dame University Press, 1983.
- Hayes, John H.,
Mandell, Sara R.: **The Jewish People in Classical Antiquity**, Louisville, Westminster John Knox Press, 1998.
- Hendin, David: “Jewish Coinage of the Two Wars, Aims and Meaning”, **Judaea and Rome in Coins 65 BCE - 135 CE: Papers Presented at the International Conference Hosted by Spink, 13th - 14th September 2010**; Ed. David M. Jacobson, Nikos Kokkinos, London, Spink, 2012, s. 123 - 143.
- Hengel, Martin: **Was Jesus a Revolutionist?**, Philadelphia, Fortress Press, 1971.

- Hengel, Martin: “Zeloten und Sikarier: Zur Frage der Einheit und Vielfalt der jüdischen Befreiungsbewegung 6-74 n. Chr.”, **Josephus-studien: Festschrift für Otto Michel**, Ed. O. Betz, M. Hengel, K. Haacker, Göttingen, Vandenhoeck and Ruprecht, 1974, s. 175-196.
- Hengel, Martin: **Judaism and Hellenism: Studies in Their Encounter in Palestine During the Early Hellenistic Period**, C.I, Çev. John Bowden, Philadelphia, Fortress Press, 1974.
- Hengel, Martin: **Jews, Greeks and Barbarians: Aspects of the Hellenization of Judaism in the pre-Christian Period**, Trans. by John Bowden, Philadelphia, Fortress Press, 1980.
- Hengel, Martin: **Zealots: Investigations into the Jewish Freedom Movement in the Period from Herod I until 70 A.D.**, Çev. David Smith, Edinburgh, T&T Clark, 1989.
- Hengel, Martin: “The political and social history of Palestine from Alexander to Antiochus III (333-187 B.C.E.)”, **The Cambridge History of Judaism: The Hellenistic Age**, C.II, Ed. W.D. Davies, Louis Finkelstein, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 35 -78.
- Hobsbawm, Eric J.: **Primitive Rebels**, New York, W.W. Norton & Co., 1965.
- Hobsbawm, Eric J.: **Bandits**, New York, Dell Publishing, 1969.
- Hoehner, Harold W.: **Herod Antipas: A Contemporary of Jesus Christ**, Cambridge, Cambridge University Press, 1972.

- Hoening, Sidney B.: “The Sicarii in Masada - Glory or Infamy?”, **Tradition** **11**, 1970, s. 5 - 30.
- Hoening, Sidney B.: “Qumran Fantasies: A Rejoinder to Dr. Driver’s “Mythology of Qumran””, **The Jewish Quarterly Review** **63**, University of Pennsylvania Press, 1973, s. 247-67.
- Holtzmann, Oskar: **Neutestamentliche Zeitgeschichte**, Tübingen, J.C.B. Mohr, 1906.
- Horsley, Richard A.: “The Sicarii: Ancient Jewish "Terrorists"”, **The Journal of Religion** **59**, The University of Chicago Press, 1979, s. 435-458.
- Horsley, Richard A.: “Josephus and Bandits”, **Journal for the Study of Judaism** **X**, Leiden, Brill, 1979, s. 37-63.
- Horsley, Richard A.: “Ancient Jewish Banditry and the Revolt against Rome, A.D. 66-70”, **The Catholic Biblical Quarterly** **43**, Catholic Biblical Association, 1981, s. 409-32.
- Horsley, Richard A.: “Popular Messianic Movements around the Time of Jesus”, **The Catholic Biblical Quarterly** **46**, Catholic Biblical Association, 1984, s. 471 - 479.
- Horsley, Richard A.: “Menahem in Jerusalem: A Brief Messianic Episode among the Sicarii – Not ‘Zealot Messianism’”, **Novum Testamentum** **27**, Brill, 1985, s. 334 - 348.

- Horsley, Richard A.
Hanson, John S.: **Bandits, Prophets and Messiahs: Popular Movements in the Time of Jesus**, Minneapolis, Chicago, New York, Winston Press, 1985.
- Horsley, Richard A.: “The Zealots: Their Origin, Relationships and Importance in the Jewish Revolt”, **Novum Testamentum 28**, Brill, 1986, s. 159-192.
- Horsley, Richard A.: **Galilee: History, Politics, People**, Valley Forge, Pa., Trinity Press International, 1995.
- Ilan, Tal: **Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity I: Palestine 330 BCE - 200 CE**, Texts and Studies in Ancient Judaism 91, Tübingen, Mohr Siebeck, 2002.
- Isaac, Benjamin: “Eastern Hegemonies and Setbacks, AD 14–96”, **A Companion to Roman Imperialism**, History of Warfare 81, Ed. Dexter Hoyos, Leiden, Boston, Brill, 2013, s. 237 - 250.
- Jackson, Foakes,
Lake, Kirsopp: “Appendix A- The Zealots”, **The Beginnings of Christianity Part I: The Acts of the Apostles, Vol I: Prolegomena I**, Ed. Foakes Jackson, Kirsopp Lake, London, Macmillan and Co., 1920, s. 421 - 425.
- Jackson, Foakes: **Josephus and the Jews: The Religion and History of the Jews as Explained by Flavius Josephus**, New York, R. R. Smith, 1930.

- Jacobs, Joseph,
H. G. Friedmann: “Tabernacles, Feast of.”, **Jewish Encyclopedia**, 2002-2011, (Çevrimiçi)
<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/14185-tabernacles-feast-of>, 2 Ocak 2019.
- Jacobs, Joseph,
Seligsohn, M.: “Maccabees, the (Greek, Οἱ Μακκαβαῖοι)”, **Jewish Encyclopedia**, 2002 - 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/10236-maccabees-the>, 14 Aralık 2018.
- Jacobson, David: “The Jerusalem Temple of Herod the Great”, **The World of the Herods**, Oriens Et Occidens: Studien Zu Antiken Kulturkontakten Und Ihrem Nachleben 14, Ed. Nikos Kokkinos, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2007, s. 145-76.
- Jagersma, H. **A History of Israel from Alexander the Great to Bar Kochba**, Minneapolis, Fortress Press, 1986.
- Jones, A. H. M.: **The Herods of Judaea**, Oxford, Clarendon Press, 1967.
- Jones, A. H. M.: **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, 2. bs., Oxford, Oxford University Press, 1971.
- Jost, J.: **Geschichte des Judentums und seiner Secten**, Leipzig, Doerffling and Franke, 1857.
- Kadman, Leo: **The Coins of the Jewish War**, Schocken, Tel Aviv, Jerusalem, 1960.

- Kanael, B.: “The Historical Background of the Coins Year Four of the Redemption of Zion”, **Bulletin of the American Schools of Oriental Research** **129**, 1953, s. 18 - 20.
- Kanael, B.: “The Partition of Judaea by Gabinius”, **Israel Exploration Journal**, C.7, No.2, Jerusalem, Israel Exploration Society, 1957, s. 98 - 106.
- Karasoy, H. Alpay: “Max Weber’de Bilim, Bilim Adamı ve Siyasal Liderlik Konusu”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi** **9**, 2009, s. 487 - 506.
- Kasher, Aryeh: **Jews, Idumaeans, and Ancient Arabs: Relations of the Jews in Eretz-Israel with the Nations of the Frontier and the Desert during the Hellenistic and Roman Era (332 BCE – 70 CE)**, Tübingen, Mohr Siebeck, 1988.
- Kasher, Aryeh: **Jews and Hellenistic Cities in Eretz-Israel: Relations of the Jews in Eretz-Israel with the Hellenistic Cities during the Second Temple Period (332 BCE-70 CE)**, Texts and Studies in Ancient Judaism 21, Tübingen, Mohr Siebeck, 1990.
- Kasher, Aryeh: **King Herod: A Persecuted Persecutor: A Case Study in Psychohistory and Psychobiography**, Studia Judaica 36, Berlin, Walter de Gruyter, 2007.
- Kaya, Mehmet Ali: “Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi** **38**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2005, s. 11-30.

- Kennard, J. Spencer: “Judas of Galilee and His Clan”, **The Jewish Quarterly Review** **36**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1946, s. 281 - 286.
- Kim, Tae Hun: “The Dream of Alexander in Josephus: Ant. 11.325-39”, **Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period** **34**, Brill, 2003, s. 425 - 442.
- Kindler, Arie: **Coins of the Land of Israel: Collection of the bank of Israel**, Jerusalem, Keter Publishing, 1974.
- Kingdon, H. Paul.: “Who were the Zealots and their Leaders in A.D. 66?”, **New Testament Studies** **17**, Cambridge, Cambridge University Press, 1970, s. 68 - 72.
- Kingdon, H. Paul.: “The Origins of the Zealots”, **New Testament Studies** **19**, Cambridge, Cambridge University Press, 1972, s. 74 - 81.
- Klausner, Joseph: **Historia Shel Habayit Hasheni**, C.IV-V, 2. bs., Jerusalem, 1950.
- Kohler, K.: “Zealots”, **The Jewish Encyclopedia**, C.XII, New York, Funk and Wagnalls, 1906.
- Kohler, K.: “Wer waren die Zeloten oder Kannaim?”, **Festschrift zu Ehren des Dr. A. Harkavy**, Ed. David Baron Günzburg, Isaak Markon, St. Petersburg, 1908.

- Kraeling, C. H.: “The Episode of the Roman Standards at Jerusalem”, **The Harvard Theological Review** **35**, Cambridge, Cambridge University Press, 1942, s. 263-89.
- Kreissig, H.: **Die sozialen Zusammenhänge des jüdischen Krieges : Klassen und Klassenkampf im Palästina des 1. Jahrhunderts v.u.z.**, Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike I, Berlin, Akademie-Verlag, 1970.
- Kreissig, H.: “A Marxist View of Josephus’ Account of the Jewish War”, **Josephus, the Bible and History**, Ed. L.H. Feldman, G.Hata, Detroit, 1989, s. 265 - 277.
- Labbé, Gilbert: **L’Affirmation de la puissance romaine en Judée (63 av. J.-C. - 136 après J.C.)**, Paris, Les Belles Lettres, 2012.
- Ladouceur, David J.: “Masada: A Consideration of the Literary Evidence”, **Greek Roman and Byzantine Studies** **21**, 1980, s. 245 - 260.
- Ladouceur, David J.: “Josephus and Masada”, **Josephus, Judaism, and Christianity**, Ed. Louis H. Feldman, Gohei Hata, Detroit, Wayne State University Press, 1987, s. 95 - 113.
- Lagrange, Marie-Joseph: **Le Judaïsme avant Jésus-Christ**, 2. bs., Paris, Librairie Lecoffre, 1931.
- Laqueur, L.: **Der jüdische Historiker Flavius Josephus: ein biographischer Versuch auf neuer quellenkritischer Grundlage**, Giessen, Münchow, 1920.

- Lémonon, J. P.: **Pilate et le gouvernement de la Judée: Textes et monuments**, Études Bibliques, Paris, Libraire Lecoffre, 1981.
- Lenin, Vladimir Ilyiç: "The Collapse of the Second International," **Collected Works**, C.21, Moscow, 1967, s. 205 - 259.
- Levenson, J. D.: "Zion Tradition", **The Anchor Bible Dictionary 6**, New York, Doubleday, 1992, s. 1098-1102.
- Levine, Israel Lee: "The Jewish–Greek Conflict in the First Century Caesarea", **Journal of Jewish Studies 25**, Oxford, Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, 1974, s. 381-97.
- Liddell, Henry George, Scott, Robert: "ζηλωτής", **A Greek-English Lexicon**, 1940. (Çevrimiçi) <http://perseus.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.30:2:1.LSJ>, 20 Nisan 2019.
- Lightley, John William: **Jewish Sects and Parties in the Time of Jesus Christ**, Epworth Press, 1925.
- Lindner, Helgo: **Die Geschichtsauffassung des Flavius Josephus im Bellum Judaicum**, Leiden, Brill, 1972.
- Lohse, Eduard: "Die römischen Statthalter in Jerusalem", **Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins 74**, y.y., Deutscher verein zur Erforschung Palästinas, 1958, s. 69-78.

- Lykke, Anne: “The Use of Languages and Scripts in Ancient Jewish Coinage: An Aid in Defining the Role of the Jewish Temple until its Destruction in 70 CE”, **Judaea and Rome in Coins 65 BCE - 135 CE: Papers Presented at the International Conference Hosted by Spink, 13th - 14th September 2010**; Ed. David M. Jacobson, Nikos Kokkinos, London, Spink, 2012, s. 27 - 49.
- Ma, John: “Re-Examining Hanukkah”, **Marginalia: Los Angeles Review of Books**, 9 Temmuz 2013, (Çevrimiçi) <http://marginalia.lareviewofbooks.org/re-examining-hanukkah/>, 17 Aralık 2018.
- Maier, Paul L.: “The Episode of the Golden Roman Shields at Jerusalem”, **The Harvard Theological Review** 62, Cambridge, Cambridge University Press, 1969, s. 109 - 121.
- Maltiel-Gerstenfeld, Jacob: **260 Years of Ancient Jewish Coins: A Catalogue**, Tel Aviv, Kol, 1982.
- Mantel, Hugo: “Sanhedrin”, **Encyclopaedia Judaica**, C.XVIII, Ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Detroit, Thomson Gale, 2007, s. 21-3.
- Mason, Steve: **A History of the Jewish War A.D. 66-74**, Cambridge, Cambridge University Press, 2016.
- Mattingly, Harold: **Coins of the Roman Empire in the British Museum II: Vespasian to Domitian**, London, British Museum, 1966.

- Mayor, Adrienne: **Mithradates: Zehirlerin Kralı**, Çev. Gürkan Ergin, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- McLaren, James S.: **Turbulent Times? Josephus and Scholarship on Jedaia in the First Century C.E.**, Sheffield, Sheffield Academic Press, 1998.
- McLaren, James S.: “Constructing Judean History in the Diaspora: Josephus’s Accounts of Judas”, **Negotiating Diaspora: Jewish Strategies in the Roman Empire**, Ed. John M. G. Barclay, Library of the Second Temple Studies 45, London, New York, T&T Clark, 2004, s. 90 - 108.
- McLaren, James S.: “The Coinage of the First Year as a Point of Reference for the Jewish Revolt (66-70 CE)”, **Scripta Classica Israelica 22**, 2003, s. 135 - 152.
- Meshorer, Y.: **A Treasury of Jewish Coins: From the Persian Period to Bar Kokhba**, Jerusalem, Yad Ben-Zvi, 2001.
- Meyer, Eduard: **Ursprung und Anfänge des Christentums II: Die Entwicklung des Judentums und Jesus von Nazaret**, Stuttgart, Berlin, J. G. Cotta’sche Buchhandlung Nachfolger, 1921.
- Meyers, E.M.,
Meyers, C.L., Strange, J.F.: **Excavations at the Ancient Synagogue of Gush Halav**, Winona Lake, 1990.
- Mildenberg, Leo: **The Coinage of the Bar Kokhba War**, Ed. Patricia Erhart Mottahedeh, Salzburg, Sauerländer, 1984.

- Millar, Fergus: **The Emperor in the Roman World (31 B.C - A.D. 337)**, London, NCROL, 1977.
- Millar, Fergus: **Rome, The Greek World, and the East: The Greek World, the Jews and the East**, C.III, Ed. Hannah M. Cotton, Guy M. Rogers, NC, The University of North Carolina Press, 2006.
- Mock, Steven J.: **Symbols of Defeat in the Construction of National Identity**, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.
- Momigliano, A.: “Ricerche sull’organizzazione della Giudea sotto il dominio romano (63 a.c. – 70 d.c.)”, **Annali della R. Scuola Normale Superiore di Pisa**, Lettere: Storia e Filosofia Serie II, C.III, No.3, Bologna, Scuola Normale Superior, 1934.
- Momigliano, A.,
Stevenson, G. H.: “Rebellion within the Empire”, **Cambridge Ancient History X: The Augustan Empire 44 B.C.-A.D. 70**, Ed. S. A. Cook, F. E. Adcock, M. P. Charlesworth, 1. bs., Cambridge, Cambridge University Press, 1934, s. 840 - 865.
- Moore, George Foot: “Fate and Free Will in the Jewish Philosophies according to Josephus”, **Harvard Theological Review** **22**, Cambridge, Cambridge University Press, 1929, s. 371 - 389.
- Mørkholm, Otto: **Studies in the Coinage of Antiochus IV of Syria**, Historisk-filosofiskemeddelelser 40, 3, Ejnar Munksgaard, Kopenhagen, 1963.

- Mørkholm, Otto: “Antiochus IV”, **The Cambridge History of Judaism: The Hellenistic Age**, C.II, Ed. W.D. Davies, Louis Finkelstein, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 278 - 291.
- Mott, S. C.: **Biblical Ethics and Social Change**, New York, Oxford, 1982.
- Neis, Rachel: **The Sense of Sight in Rabbinic Culture: Jewish Ways of Seeing in Late Antiquity**, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
- Newman, Hillel: **Proximity to Power and Jewish Sectarian Groups of the Ancient Period: A Review of Lifestyle, Values, and Halakhah in the Pharisees, Sadducees, Essenes, and Qumran**, Ed. Ruth Ludlam, Leiden, Boston, Brill, 2006.
- Niesiołowski-Spanò, Łukasz: “Antiochus IV Epiphanes and the Jews: a reassessment”, **History, Archaeology and the Bible Forty Years After “Historicity”: Changing Perspectives 6**, Ed. Ingrid Hjelm, Thomas L. Thompson, London, New York, Routledge, 2016, s. 130 - 140.
- Nikiprowetzky, Valentin: “La Mort d’Eléazar Fils de Jaïre et les Courants Apologétiques dans le De Bello Judaico de Flavius Josèphe”, **Hommages à André Dupont-Sommer**, Paris, Librairie d’Amérique et d’Orient Adrien-Maisonneuve, 1971, s. 461 – 490.

- Nolland, John: **Word Biblical Commentary: Luke 1:1-9:20, C.35a**, Dallas, Word Books Publisher, 1989.
- Olgun, Hakan: “Modern İsrail’in Kimlik Kaynağı Olarak Josephus’un ‘Masada’ Anlatısı”, **Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi 10**, Disiplinlerarası Eğitim ve Araştırma Derneği, 2013, s. 7 - 9.
- Orlan, H.: “Did Shmeon Bar Giora and John of Gishchala surrendered themselves to the Romans?”, **Hadoar 39**, 1960.
- Palmer, R. R.: **The Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America 1760–1800**, Princeton University Press, 2014.
- Paltiel, Eliezer: **Vassals and Rebels in the Roman Empire: Julio-Claudian Policies in Judaea and the Kingdoms of the East**, Collection Latamus 212, Brussels, Peeters Publishers, 1991.
- Pastor, Jack: **Land and Economy in Ancient Palestine**, London, New York, Routledge, 1997.
- Price, Jonathan J.: **Jerusalem under Siege: The Collapse of the Jewish State 66-70 C.E.**, Brill’s Series in Jewish Studies 3, Leiden, Brill, 1992.
- Rahmani, Levi Yitzaq: **A Catalogue of Jewish Ossuaries: In the Collections of the State of Israel**, Jerusalem, Israel Academy of Sciences and Humanities, 1994.

- Rajak, Tessa: "Justus of Tiberias", **Classical Quarterly** 23, 1973, s. 246 - 268.
- Rajak, Tessa: **Josephus: The Historian and His Society**, 2. bs., London, Duckworth, 2002.
- Rajak, Tessa: "Dying for the Law", **The Jewish Dialogue with Greece and Rome**, Leiden, Brill, 2002, s. 99 - 133.
- Rajak, Tessa: "Josephus, Jewish Resistance and the Masada Myth", **Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East**, Culture and History of the Ancient Near East 85, Ed. John J. Collins, J.G. Manning, Leiden, Brill, 2016, s. 219 - 233.
- Rappaport, Uriel: "La Judée et Rome pendant le règne d'Alexandre Jannée", **Revue des Etudes Juives**, C.127, Mouton, 1968, s. 329 - 345.
- Rappaport, Uriel: "Jewish-Pagan Relations and the Revolt against Rome in 66-70 CE", **The Jerusalem Cathedra II**, Ed. Lee I. Levine, Detroit, Wayne State University Press, 1981, s. 81-95.
- Rappaport, Uriel: "Who Minted the Jewish War's Coins?", **Israel Numismatic Research** 2, 2007, s. 103 - 116.
- Rappaport, Uriel: "Did Heliodoros Try to Rob the Treasures of the Jerusalem Temple? Date and Probability of the Story of II Maccabees, 3", **Revue des Etudes Juives**, C.170(1-2), Peeters, 2011, s. 3 - 19.

- Rappaport, Uriel: “Who Were the Sicarii?”, **The Jewish Revolt Against Rome: Interdisciplinary Perspectives**, Supplements to the Study for the Journal of Judaism 154, Ed. Mladen Popovic, Brill, 2011, s. 323 - 342.
- Rappaport, Uriel: **John of Gischala: From the Mountains of Galilee to the Walls of Jerusalem**, Çev: Rebecca Toueg, Ed. Jack Pastor, George Silberman, y.y., t.y., 2013.
- Rasp, Hans: “Flavius Josephus und die jüdischen Religionsparteien”, **Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche** 23, 1924, s. 27 - 47.
- Rhoads, David M.: **Israel in Revolution 6-74 C.E: A Political History Based on The Writings of Josephus**, Philadelphia, Fortress Press, 1976.
- Ricciotti, Giuseppe: **History of Israel II: From Exile to A.D. 135**, Çev: C.D. Penta, R.T.A. Murphy, Bruce Publishing Company, 1955.
- Riggs, J. S.: “Studies in Palestinian Geography II: Judea”, **The Biblical World**, C.IV, The University of Chicago Press, 1894, s. 87 - 93.
- Rocca, Samuel: **Herod’s Judaea: A Mediterranean State in the Classical World**, Texts and Studies in Ancient Judaism 122, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008.
- Roth, Cecil: “Zealots in the War of 66-73”, **Journal of Semitic Studies** 4, Oxford University Press, 1959, s. 332-55.

- Roth, Cecil: “The Zealots - A Jewish Religious Sect”, **Judaism 8**, 1959, s. 33 - 40.
- Roth, Cecil: “The Zealots and Qumran: The Basic Issue”, **Revue de Qumran 2**, Peeters Publishers, 1959, s. 81 - 84.
- Roth, Cecil: **The Dead Sea Scrolls: A New Historical Approach**, 2. bs., New York, W. W. Norton, 1965.
- Roth, Jonathan P.: “Jews and the Roman Army: Perceptions and Realities”, **The Impact of the Roman Army (200 BC - AD 476): Economic, Social, Political, Religious and Cultural Aspects**, Impact of Empire 6, Ed. Lukas de Blois, Elio Lo Cascio, Leiden, Boston, Brill, 2007, s. 409 - 420.
- Rudich, Vasily: **Religious Dissesnt in the Roman Empire: Violence in Iudaea at the Time of Nero**, London, New York, Routledge, 2015.
- Sartre, Maurice: “Co-opting the Conqueror: The East from Augustus to Trajan”, **A Companion to Roman Imperialism**, History of Warfare 81, Ed. Dexter Hoyos, Leiden, Boston, Brill, 2013, s. 277 - 290.
- Sharon, Nadav: **Judea under Roman Domination: The First Generation of Statelessness and Its Legacy**, Early Judaism and Its Literature 46, Atlanta, SBL Press, 2017.
- Schäfer, Peter: **The History of the Jews in the Greco-Roman World**, London, New York, Routledge, 2003.

- Schalit, Abraham: "Namenwörterbuch zu Flavius Josephus. Supplementum," **A Complete Concordance to Flavius Josephus**, Ed. K. H. Rengstorff, Leiden, 1968.
- Schalit, Abraham: **König Herodes: Der Mann und sein Werk**, Berlin, De Gruyter, 1969.
- Schlatter, A.: **Geschichte Israels von Alexander dem Grossen bis Hadrian**, 3. bs., Stuttgart, 1925.
- Schlatter, A.: **Die Theologie des Judentums nach dem Bericht des Josephus**, Gütersloh, 1932.
- Schultz, Joseph P.: **Judaism and the Gentile Faiths: Comparative Studies in Religion**, Vancouver, Fairleigh Dickinson University Press, 1981.
- Schürer, Emil: **The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C. - A.D. 135)**, C.I, Ed. Geza Vermes, Fergus Millar, Edinburgh, T. & T. Clark Ltd., 1973.
- Schwartz, Daniel R.: "Josephus and Philo on Pontius Pilate", **The Jerusalem Cathedra 3**, Ed. L. I. Levine, Jerusalem, Detroit, Yad Izhak Ben-Zvi Institute, Wayne State University Press, 1983, s. 26-45.
- Schwartz, Daniel R.: **Agrippa I: The Last King of Judaea**, Texte und Studien zum antiken Judentum 23, Tübingen, J. C. Mohr, 1990.

- Schwartz, Daniel R.: **Studies in the Jewish Background of Christianity**, Wissenschaftliche Untersuchungen Zum Neuen Testament 60, Tübingen, Mohr Siebeck, 1992.
- Schwartz, Seth: “Political, Social and Economic Life in the Land of Israel, 66-c.235”, **The Cambridge History of Judaism IV: The Late Roman – Rabbinic Period**, Ed. Steven T. Katz, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 23-52.
- Schwartz, Seth: **The Ancient Jews from Alexander to Muhammad**, Key Themes in Ancient History, Cambridge, Cambridge University Press, 2014.
- Sellers, O. R.: “Coins of the 1960 excavation at Shechem”, **The Biblical Archeologist 25: The Archeology of Moab**, The University of Chicago Press, 1962, s. 87-96.
- Shargel, Baila R.: “The Evolution of the Masada Myth”, **Judaism 28**, 1979, s. 357-71.
- Shepherd, Si: **The Jewish Revolt AD 66-74**, Oxford, Osprey Publishing, 2013.
- Silberman, Neil Asher: “**The First Revolt and its afterlife**”, **The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology**, Ed. Berlin, A. M. - Overman, J. A., London, Routledge, 2002, s. 237 - 252.
- Simon, Marcel: **Les Sectes juives au temps de Jésus**, Paris, Presses Universitaires de France, 1960.

- Sivertsev, Alexei M.: **Households, Sects, and the Origins of Rabbinic Judaism**, Leiden, Boston, Brill, 2005.
- Smallwood, E. Mary: “Some Comments on Tacitus, Annals xii 54”, **Latomus** **18**, Brussels, Société d'Études Latines de Bruxelles, 1959, s. 560-7.
- Smallwood, E. Mary: “High Priests and Politics in Roman Palestine”, **The Journal of Theological Studies**, C.13, Oxford, Oxford University Press, 1962, s. 14 - 34.
- Smallwood, E. Mary: **The Jews Under Roman Rule: From Pompey to Diocletian**, Studies in Judaism in Late Antiquity 20, Leiden, E. J. Brill, 1976.
- Smith, Morton: “The Description of the Essenes in Josephus and the Philosophumena”, **Hebrew Union College Annual** **29**, Hebrew Union College Press, 1958, s. 273 - 313.
- Smith, Morton: “Masada and the Sicarii”, **The Jewish Quarterly Review** **55**, University of Pennsylvania Press, 1965, s. 299 - 317.
- Smith, Morton: “Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation”, **The Harvard Theological Review** **64**, Cambridge, Cambridge University Press, 1971, s. 1-19.
- Smith, Morton: “The troublemakers”, **The Cambridge History of Judaism: The Early Roman Period**, C.III, Ed. William Horbury, W.D. Davies, John Sturdy, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 501-568.

- Stern, Menahem: “The Status of Provincia Judaea and its Governors in the Roman Empire under the Julio-Claudian dynasty”, **Eretz-Israel**, C.10, Jerusalem, Israel Exploration Society, 1971, s. 274 - 282.
- Stern, Menahem: “Zealots”, **Encyclopaedia Judaica**, supp. vol., Jerusalem, 1974, s. 135 - 152.
- Stern, Menahem: **Greek and Jewish Authors on Jews and Judaism I: From Herodotus to Plutarch**, Jerusalem, The Israel Academy of Sciences and Humanities, 1976.
- Stern, Menahem: "Sicarii and Zealots", **World History of the Jewish People. First Series: Ancient Times**, C.VIII, Ed. M. Avi-Yonah, Z. Baras, 1977, s. 263-301.
- Stern, Menahem: “Zealots and Sicarii”, **Encyclopaedia Judaica**, C.XXI, s. 467 - 480.
- Stern, Menahem: **Greek and Latin Authors on Jews and Judaism II: From Tacitus to Simplicius**, Jerusalem, The Israel Academy of Sciences and Humanities, 1980.
- Syme, Ronald: “The Titulus Tiburtinus,” **Akten des VI. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik**, Vestigia 17, Munich, Beck, 1973, s. 585-601.
- Talbert, R. J. A.: "Some Causes of Disorder in AD 68-69", **American Journal of Ancient History** 2, New Jersey, Gorgias Press, s. 69-85.

- Tarn, W. W.: “The First Syrian War”, **The Journal of Hellenic Studies**, C.46-2, London, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, 1926, s. 155 - 162.
- Taylor, Michael J.: “Sacred Plunder and the Seleucid Near East”, **Greece & Rome**, C.61, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, s. 222 - 241.
- Tcherikover, Victor, A. Fuks: **Corpus Papyrorum Judaicarum**, C.I, Cambridge, Massachusetts, 1957.
- Tcherikover, Victor: **Hellenistic Civilization and the Jews**, Çev. S. Applebaum, Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1959.
- Turner, E. G.: “Tiberivs Ivliivs Alexander”, **The Journal of Roman Studies** 44, London, Society for the Promotion of Roman Studies, 1954, s. 54 - 64.
- Van Henten, Jan Willem: “Martyrion and Martyrdom: Some Remarks about Noble Death in Josephus”, **Internationales Josephus-Kolloquium Brüssel 1998**, Ed. Jürgen Kalms, Folker Siegert, Münster, Lit Verlag, 1998, s. 124 - 141.
- VanderKam, James C.: “Peshar Nahum and Josephus”, **When Judaism & Christianity Began: Essays in Memory of Anthony J. Saldarini Vol I: Christianity in the Beginning**, Ed. Alan J. Avery-Peck, Daniel Harrington, Jacob Neusner, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 85, Leiden, Boston, 2004, s. 299 - 311.

- Vermes, Geza: **Jesus the Jew: A Historian's Reading of the Gospels**, Philadelphia, Fortress Press, 1981.
- Weber, Max: **Meslek Olarak Siyaset**, Çev: Levent Özşar, Bursa, Biblos Kitabevi Yayınları, 2017.
- Weber, Wilhelm: **Josephus und Vespasian: Untersuchungen zu dem Jüdischen Krieg des Flavius Josephus**, Berlin, Stuttgart, Leipzig, W. Kohlhammer, 1921.
- Weiss-Rosmarin, Trude: "Masada and Yavneh", **Jewish Spectator 31**, 1966, s. 4-7.
- Weiss-Rosmarin, Trude: "Masada, Josephus and Yadin", **Jewish Spectator 32**, 1967, s. 2-8, 30-32.
- Will, Édouard: **Histoire politique du monde hellénistique: 323-30 av. J.-C.**, Annales de l'Est 32, C.1-2, Nancy, Presses universitaires de Nancy, 1967.
- Woodman, A. J.: **Rhetoric in Classical Historiography**, Portland, Areopagitica Press, 1966.
- Yadin, Yigael: "The Excavation of Masada 1963-64: Preliminary Report", **Israel Exploration Journal 11**, 1965, s. 1 - 120.
- Yadin, Yigael: **Masada: Herod's Fortress and the Zealot's Last Stand**, New York, 1966.

- Yadin, Yigael: **Masada I-V: The Yigael Yadin Excavations 1963-1965 Final Reports**, Ed. Joseph Aviram, Gideon Foerster, Ehud Netzer, Jerusalem, Biblical Archaeology Society, 1989 - 1995.
- Zeitlin, Solomon: "Judaism as a Religion: An Historical Study: VII. Nation: People", **The Jewish Quarterly Review** **34**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1944, s. 321 - 364.
- Zeitlin, Solomon: "Zealots and Sicarii", **Journal of Biblical Literature** **81**, The Society of Biblical Literature, 1962, s. 395 - 398.
- Zeitlin, Solomon: "Masada and the Sicarii", **The Jewish Quarterly Review** **55**, University of Pennsylvania Press, 1965, s. 299 - 317.
- Zeitlin, Solomon: "The Sicarii and Masada", **The Jewish Quarterly Review** **57**, University of Pennsylvania Press, 1967, s. 251 - 270.
- Zeitlin, Solomon: "A Survey of Jewish Historiography Josephus Flavius and John of Gischala", **Jewish Quarterly Review** **56**, 1969, s. 37 - 68.

EKLER

1. KRONOLOJİ

HELENİSTİK DÖNEM	
M.Ö. 333 Kasım	İssos Savaşı - Palaestina'nın İskender hakimiyetine girmesi
M.Ö. 332 (?)	İskender'in Kudüs'ü ziyareti
M.Ö. 331 Ekim	Gaugamela Savaşı - İskender'in Pers İmparatorluğu'na son vermesi
M.Ö. 323	İskender'in ölümü
M.Ö. 301	İpsos Savaşı
M.Ö. 301-200	Palaestina'da Ptolemaios hakimiyeti
M.Ö. 301-223	Palaestina'da görece barış dönemi
	Başrahibin vergi vermeyi reddetmesiyle yeni başrahip Yusuf
	Yusuf tüm Syria ve Phoenicia'da vergi mültezimi - Kudüs'te Hellenistik etki
M.Ö. 223	III. Antiokhos'un Seleukos tahtına çıkışı
M.Ö. 219-217	IV. Syria Savaşı
M.Ö. 202-200	V. Syria Savaşı - Palaestina'da Seleukoslar hakimiyetinin başlangıcı
M.Ö. 200-197	II. Makedonia Savaşı - Hellas'ta Roma hakimiyeti
M.Ö. 191	Thermoplai Savaşı
M.Ö. 190	Magnesia Savaşı
M.Ö. 188	Apameia Barış Antlaşması
M.Ö. 187	III. Antiokhos'un öldürülmesi
M.Ö. 187-175	IV. Seleukos Seleukos Kralı
M.Ö. 175	IV. Antiokhos Epiphanes Syria Kralı
	Başrahip Iason liderliğinde Kudüs'te Hellenizasyon faaliyetleri
M.Ö.172/1	Yeni başrahip Menelaos
	Tapınak hazinesine başvuran Menelaos ve kardeşine karşı ayaklanma
M.Ö. 170-168	VI. Syria Savaşı
MAKABİ İSYANI	
M.Ö. 168	Antiokhos Epiphanes'in Tapınağı yağmalaması
M.Ö. 167	Antiokhos Epiphanes'in Yahudi dini ritüellerini ve yasasına uyulmasını yasaklaması
	Tapınağın kirlenmesi - Abomination of Desolation
	Mattathias önderliğinde Makabi direnişinin başlaması
M.Ö. 166	Mattathias'ın ölümü - Iudas Makabeos Makabilerin yeni lideri
	Beth-Horon, Emmaus ve Beth-Zur savaşları - Makabilerin zaferi
M.Ö. 164	Tapınağın yeniden adanması - Hanukah
M.Ö. 163	IV. Antiokhos Epiphanes'in ölümü
	V. Antiokhos zamanı Yahudilere yeniden yasalarına göre yaşam izni
	Makabilerin çevreye seferleri

M.Ö. 162	Makabilerin Akra'yı kuşatması
	Seleukosların Beth-Zur ve Tapınak kuşatmaları
	Başrahip Menelaos'un öldürülmesi - Alkimos yeni başrahip
	I. Demetrios yeni Seleukos kralı
M.Ö. 161	Makabilerin Adasa zaferi
	Yahudilerin Roma'ya elçi göndermesi ve Roma'nın dost ve müttefiki ilan edilmesi
M.Ö. 160	Elasa Savaşı ve savaşta Iudas Makabeos'un ölümü - Makabilerin yeni lideri Yonatan
M.Ö. 159	Başrahip Alkimos'un ölümü
M.Ö. 157	Seleukos ordusunun Iudaea'dan çekilmesiyle Makabiler bölgenin en büyük asker gücü
M.Ö. 152	Makabi lideri Yonatan'ın başrahip ilan edilmesi
M.Ö. 150	Aleksandros Balas yeni Seleukos kralı
M.Ö. 145	II. Demetrios yeni Seleukos kralı
M.Ö. 143	Yonatan'ın öldürülmesi, Simon yeni Makabi lideri
HASMONİ DÖNEMİ	
M.Ö. 142	Makabiler önderliğinde bağımsız Hasmoni Devleti
M.Ö. 134	Simon'un üvey oğlu tarafından öldürülmesi - Yuhanna Hyrcanus yeni Hasmoni lideri
M.Ö. 133	Seleukos kralı VII. Antiokhos'un Kudüs'ü kuşatması
M.Ö. 132	VII. Antiokhos'la anlaşma
M.Ö. 129	VII. Antiokhos'un Parth seferinde öldürülmesi - II. Demetrios'un yeniden Seleukos tahtına geçmesi
M.Ö. 125-111	Taht kavgalarında II. Demetrios, VIII. Antiokhos ve IX. Antiokhos'un krallıkları
	Yuhanna Hyrcanus'un fetih seferleri
M.Ö. 104	Yuhanna Hyrcanus'un ölümü - Iudas Aristobulos Hasmoni kralı
M.Ö. 103	Iudas Aristobulos'un ölümü - kardeşi Aleksandros Yannai yeni Hasmoni kralı
M.Ö. 96-90 (?)	Farisi ağırlıklı muhalefet ile iktidar arasında iç savaş
M.Ö. 83	Armenia kralı Tigranes'in Syria'ya hakim oluşu
M.Ö. 76	Aleksandros Yannai'nin ölümü - eşi Salome Aleksandra yeni Hasmoni kraliçesi
M.Ö. 67	Salome Aleksandra'nın ölümü
M.Ö. 67-63	Salome'nin iki oğlu Hyrcanus ile Aristobulos arasında taht kavgası
M.Ö. 66	Pompeius önderliğinde Roma ordusunun Mithridates'i yenmesi
	Tigranes'in teslim oluşu, Armenia Krallığı'nın Syria ve Palaestina'daki topraklarının Roma hakimiyetine girmesi
M.Ö. 63	Seleukos Krallığı'nın sonu
	Hasmoni prensler arasındaki taht kavgasına Pompeius'un müdahalesi
	Pompeius'un Kudüs'e girmesi ve Tapınağı kuşatması
	Tapınağın alınması, Pompeius'un Kutsalın Kutsalı'na girişi
	Hasmoni Devleti'nin sonu

ROMA DÖNEMİ	
M.Ö. 63	Iudaea'da Roma hakimiyetinin başlangıcı
	Aristobulos ve ailesinin Roma'ya esir olarak götürülmesi, Hyrcanus Yahudilerin lideri
	Roma'ya gidiş yolunda tutsak Aristobulos'un oğlu Aleksandros'un kaçıışı
M.Ö. 57	Aleksandros'un Iudaea'da ayaklanması, Syria valisi Gabinius'un isyanı bastırması Gabinius'un Iudaea'da yönetim reformu
M.Ö. 56	Aristobulos ve diğer oğlu Antigonos'un hapisten kaçıışı ve ayaklanması, Gabinius'un isyanı bastırıp onları Roma'ya geri göndermesi
M.Ö. 55	Aleksandros önderliğinde yeniden isyan: Galilaea , Samaria ve Iudaea'da Romalıların öldürülmesi
M.Ö. 54	Crassus'un Parth seferi öncesi Kudüs Tapınağı'nı yağmalaması
M.Ö. 53	Crassus'un Parth seferinde öldürülmesi - Carrhae Savaşı
	Galilaea'da Yahudilerin ayaklanması
M.Ö. 63-49	Iudaea'da Pompeius etkisi
M.Ö. 49	Caesar'ın Rubicon Nehri'ni geçmesi, Roma'da iç savaşın başlangıcı
	Caesar'ın Roma'daki tutsak Aristobulos'u salıp bir ordu eşliğinde Iudaea'ya göndermesi
	Aristobulos ve oğlu Aleksandros'un Pompeius yanlıları tarafından öldürülmesi
M.Ö. 48	Pharsalos Savaşı
	Pompeius'un kaçtığı Mısır'da öldürülmesi
M.Ö. 48-47	Caesar'ın Mısır seferi ve sefere Hyrcanus'un yardımcısı Antipater'in de katılması
M.Ö. 47	Caesar'ın Hyrcanus'u Yahudi ulusunun etnarkhosu ve başrahibi ilan edişi
	Antipater'in Iudaea ekonomisinden sorumlu kılınması
	Antipater'in oğlu Phasaelus'u Iudaea'ya, diğer oğlu Herodes'i Galilaea'ya strategos ataması
M.Ö. 47/6	Galilaea'daki haydut şefi Hezekiyah ve taraftarlarının Herodes tarafından yakalanıp öldürülmesi
	Herodes'in Yahudileri yargılanmadan öldürmekten Sanhedrin'de yargılanması
M.Ö. 46-44	Syria eyaletinde Caesar yanlıları-karşıtları mücadelesi; Antipater ve oğulları Caesar tarafında
M.Ö. 44	Caesar'a suikast ve ölümü
M.Ö. 43	Suikastın öncülerinden Cassius'un Syria'nın kontrolünü alması
M.Ö. 42	Cassius'un bölgeden ayrılmasıyla Phasaelus'a karşı ayaklanma
	Aristobulos'un oğlu Antigonos'un isyanı, Herodes'in isyanı bastırması
	Philippi Savaşı - Marcus Antonius ve Octavianus'a karşı Cassius ve Brutus'un yenilmesi
M.Ö. 41	Marcus Antonius'un Herodes'i Galilaea, Phasaelus'u Iudaea tetrarkhesi ilan etmesi - Hyrcanus etnarkhos
M.Ö. 40	Antigonos ve Parthların Kudüs'ü alışı, Antigonos'un Iudaea kralı olarak taç giymesi
	Phasaelus'un intihar etmesi, Hyrcanus'un başrahipliğine engel olması için kulaklarının kesilmesi
	Herodes'in Roma'ya kaçıışı
	Roma'da Senatus tarafından Herodes'in Iudaea Kralı ilan edilmesi

M.Ö. 39	Syria valisinin Parthları bölgeden çıkarması, Herodes'in Iudaea seferine başlaması
M.Ö. 38	Herodes'in Galilaea'daki 'haydutlarla' savaşı
	Roma'nın Parthları yenmesi, Kommagene seferi, Herodes'in de katılması
	Herodes'in yeniden ayaklanan Galilaea'yı ve ardından Kudüs hariç tüm Iudaea'yı kontrolüne alması
M.Ö. 37	Herodes'in, Syria valisi Sossius ile birlikte Kudüs'ü kuşatması
	Beş aylık kuşatma sonucu kentin düşüşü, Antigonos'un esir alınıp öldürülmesi
	Herodes Iudaea'da hakim
	Herodes'in 45 muhalif soyluyu öldürtmesi
	Herodes'in Babil'den bilinmeyen bir rahip ailesinden Ananelos'u başrahip ataması
M.Ö. 37/6	Antonius'un Kleopatra'ya Syria ve Palaestina kıyı şeritleri ile Dekapolis'i vermesi
M.Ö. 35	Herodes'in başrahip Ananelos'u görevden alıp yerine Hyrcanus'un torunu ve karısı Meryem'in kardeşi Aristobulos'u başrahip ataması
	Herodes'in başrahip atadığı Aristobulos'u öldürtmesi
M.Ö. 34	Antonius'un Kleopatra'ya Eriha'daki verimli arazileri ve Nabatea'dan bazı toprakları vermesi
M.Ö. 32-31	Herodes ile Nabatea kralı Malchus arasında savaş
M.Ö. 31	Actium Savaşı; Octavianus karşısında Antonius ve Kleopatra'nın mağlubiyeti
	Ptolemaios Krallığı'nın sonu, Mısır'ın Roma eyaleti oluşu
	Octavianus Roma'nın ve Akdeniz dünyasının tek hakimi
M.Ö. 30	Herodes'in Hyrcanus'u öldürtmesi
	Herodes'in Octavianus ile görüşmesi - Octavianus'un Herodes'in krallığını tanıması ve krallığına yeni kentler eklemesi
M.Ö. 29	Herodes'in karısı Meryem'i öldürtmesi
M.Ö. 28	Herodes'in Hyrcanus'un eşi, Meryem'in annesi olan Aleksandra'yı da öldürtmesi - böylece önemli tüm Hasmoni hanedanlığı üyelerinin ortadan kaldırılması
M.Ö. 27	Senatus tarafından Octavianus'a augustus ve imperator ünvanlarının verilmesi
	Roma'da Augustus ile principatus döneminin başlaması
M.Ö. 25 (?)	Herodes'in Samaria kentini yeniden inşa ettirip Sebaste adıyla imparatora adanması
M.Ö. 24	Herodes'in Kudüs'te saray yaptırması
M.Ö. 23	Augustus'un Trachonitis, Batanaea ve Aurnitis'i de Iudaea hakimiyetine vermesi
M.Ö. 20/19	Herodes'in Tapınağı restore ettirmesi
M.Ö. 12	Herodes'in Meryem'den olan oğulları Aleksandros ve Aristobulos'la birlikte Roma'ya gidip, imparator karşısında onları suçlaması
M.Ö. 10	Caesarea liman kentinin yapımının bitmesi
M.Ö. 7	Herodes'in oğulları Aleksandros ve Aristobulos'u yargılatması ve öldürülmeleri
M.Ö. 7/6	İsa peygamberin doğumu
M.Ö. 5	Herodes'in diğer oğlu Antipater'in de yargılanıp ölüme mahkum edilmesi, Herodes'in hastalanması

M.Ö. 4	Rabbiler Iudas ve Matthias önderliğinde isyan; Herodes'in Tapınağa koydurduğu kartal heykelinin indirilip parçalanması
	İsyan bastırılıp, Iudas ve Matthias'in canlı canlı yakılması
	Herodes'in oğlu Antipater'in infazı
	Herodes'in ölümü
	Iudas ve Matthias'in öldürülmesine isyan
	Herodes'in oğlu Arkhelaos'un Pesah bayramında Tapınakta isyancılara saldırması
	Iudaea'da çeşitli ayaklanmaları Syria valisi Varus'un bastırması
	Augustus'un Iudaea'ya geçici olarak Sabinus'u göndermesi
	Şavuot bayramında Kudüs'te Yahudilerin Sabinus'a saldırması
	Tapınakta Yahudilerle Romalılar arasında çatışma, Sabinus'un hazineyi yağmalaması
	Yahudilerin Sabinus ve askerlerini Herodes'in sarayında ablukaya almaları
	Galilaea'da haydut şefi Hezekiyah'ın oğlu Iudas önderliğinde isyan Peraea'da Herodes'in eski kölesi Simon önderliğinde isyan Iudaea kırsallarında çoban Athronges ve kardeşleri önderliğinde isyan Idumaea'da Herodes'in eski askerleri önderliğinde isyan
	Syria valisi Varus'un isyanları bastırıp, 2.000 isyancıyı çarmıha gerdirmesi
	Augustus tarafından Herodes'in krallığının üç oğlu arasında paylaşılması: Arkhelaos Iudaea, Samaria ve Idumaea etnarkhı, Herodes Antipas Galilaea ve Peraea tetrarkhı, Philippos Trachonitis, Batanaea, Auranitis, Gaulanitis, Ituraea tetrarkhı
M.S. 6	Arkhelaos'un halkın şikayetleri üzerine sürgünü Iudaea'nın eyaletleştirilmesi: Provincia Iudaea
M.S. 6/7	Syria valisi Quirinius'un nüfus sayımı Galilaealı Iudas'ın 4. felsefesi ve Zealot hareketinin başlangıcı, sayıma karşı isyan
M.S. 6-9	Iudaea valisi Coponius
M.S. 9-12	Iudaea valisi Marcus Ambibulus
M.S. 12-15	Iudaea valisi Valerius Gratus
M.S. 14	Augustus'un ölümü - Tiberius yeni Roma imparatoru
M.S. 26-36	Iudaea valisi Pontius Pilatus Pilatus'un Roma standartlarıyla Kudüs'e girişi üzerine ayaklanma Pilatus'un Tapınak hazinesine başvurması üzerine isyan
M.S. 28/9	Vaftizci Yahya'nın öldürülmesi
M.S. 30/3	İsa peygamberin çarmıha gerilmesi
M.S. 33/5	Paulus'un Hristiyan oluşu
M.S. 34	Tetrarkh Philippos'un ölümü, topraklarının Syria'ya bağlanması
M.S. 36	Pontius'un Samarialılara saldırısı üzerine Roma'ya çağırılması
M.S. 36-37	Iudaea valisi Marcellus
M.S. 37-41	Iudaea valisi Marullus
M.S. 37-100	Iosephus
M.S. 37	Tiberius'un ölümü - Caligula yeni imparator Caligula'nın Syria'nın eski krallığının topraklarını Syria'dan alıp Agrippa'ya vermesi

M.S. 38	Aleksandria'da Yahudi kıyımı
M.S. 39	Jamnia'da Yahudilerin Caligula için dikilen altarı yıkması
M.S. 39/40	Caligula'nın Tapınağa heykelinin dikilmesi emriyle Syria valisi Petronius'u Iudaea'ya yollaması
	Yahudilerin karara direnişi ile Petronius'un emrin uygulanmasını geciktirmesi
	Herodes Antipas'ın sürgün edilmesi, tetrarkhlığının Agrippa'ya verilmesi
M.S. 41	Caligula'nın öldürülmesi, Claudius yeni imparator
	Claudius'un Agrippa'yı Iudaea kralı ilan etmesi
	Aleksandria Yahudilerine haklarının geri verilmesi
M.S. 44	Kral Agrippa'nın ölümü, Iudaea'da eyalet sistemine dönüş
M.S. 44-45/6	Iudaea valisi Cuspius Fadus
	Peracalılar ile Philadelphialılar arasında çatışma
	Haydutlarla ve sahte peygamberlerle mücadele, sahte peygamber Theudas'ın öldürülmesi
M.S. 45/6-48	Iudaea valisi Tiberius Aleksandros
	Galilaealı Iudas'ın oğulları Yakup ve Simon'un yakalanıp çarmıha gerilmesi
M.S. 48-52	Iudaea valisi Ventidius Cumanus
	Pesah bayramında Tapınakta bir Roma askerinin saygısızlığı üzerine Tapınakta kargaşa
	Bir imparatorluk kölesinin haydutlarca soyulması üzerine Roma'nın köylere cezalandırma seferi sırasında askerinin Torah yakması üzerine isyan
	Samarialıların bir Yahudi'yi öldürmesi üzerine Samarialılar ile Yahudiler arasında karışıklık, haydut lideri Eleazar ben Dinai öncülüğünde Samaria'ya saldırılar, olaylar sonunda Cumanus'un sürgünü
M.S. 51	Vespasianus'un konsüllüğü
M.S. 52-58/60	Iudaea valisi Antonius Feliks
	Haydut lideri Eleazar ben Dinai'nin yakalanıp Roma'ya gönderilmesi
	Sicarii'nin doğuşu - başrahip Yonatan'ı öldürmesi
	Mısırlı sahte peygamberin Kudüs'ü alma girişiminin Feliks tarafından önlenmesi
	Rahip sınıfları arasında ayrışma
	Caesarea'da Yahudiler ile pagan halk arasında iç savaş, Feliks'in iki tarafı Nero'ya göndermesi
	II. Agrippa'ya Philippos'un eski tetrarkhlığının verilmesi
M.S. 53	Claudius'un ölümü, Nero yeni imparator
M.S. 54	II. Agrippa'ya kuzey Galilaea ve Peraea'nın bir kısmının da verilmesi
M.S. 58/60-62	Iudaea valisi Porcius Festus
	"Haydutlarla" mücadele
M.S. 62	Festus'un ölümü sonrası başrahip Ananus'un emriyle İsa peygamberin kardeşi Yakup da dahil bazı Hristiyanların yasayı ihlalden Sanhedrin'de yargılanıp öldürülmeleri, tepkiler üzerine II. Agrippa tarafından Ananus'un görevden alınması
M.S. 62-64	Iudaea valisi Albinus
	Sicarii'nin başrahip Ananias'ın aile üyelerini kaçırıp hapisteki Sicarii mensuplarını serbest bırakması

M.S. 64	Albinus'un giderayak hapisteki en ağır suçlular dışında tüm mahkumları salması
M.S. 64-66	Iudaea valisi Gessius Florus
M.S. 65/6	Syria valisi Cestius Gallus'un Kudüs'ü ziyareti sırasında Florus'tan şikayetler, Cestius'un nüfus sayımı
M.S. 66 baharı	Caesarea'da sinagogda bir paganın kuş kurban etmesi üzerine Yahudilerle paganlar arası çatışma, Florus'un Yahudileri cezalandırması
	Florus'un Tapınak hazinesini kullanması
	Florus'un girişimine protestolar, Florus'un emriyle Yukarı Şehir'in yağmalanması ve Yahudilerin çarmla gerilmesi
	Ertesi gün Jeusalem'e ek birliklerin gelişi, Yahudilerle birlikler arasında çatışma, Florus'un Tapınağa girişinin önlenmesi, Florus'un Caesarea'ya geri dönmesi
	II. Agrippa'nın Yahudileri isyandan vazgeçirmeye çalışması, Kudüs'ten kovulması
M.S. 66 Haziran/ Temmuz	Tapınak şefi Eleazar önderliğinde imparatora günlük sunuların durdurulması - Zealot İsyanı'nın başlangıcı
	Masada Kalesi'ndeki Roma garnizonunu öldürüp kalenin alınması ve Menahem önderliğinde Sicarii'nin Herodes'in cephaneliğiyle silahlanması
	Kudüs aristokrasisinin yardım çağrısı üzerine II. Agrippa'nın Kudüs'e birlikler göndermesi
	II. Agrippa'nın birlikleri, kentteki Roma birlikleri ve barış yanlılarının Yukarı Şehir'in kontrolünü alışı
M.S. 1 Ağustos 66 civarı	İsyancıların Yukarı Şehir'i alması
	Borçların tutulduğu devlet arşivlerinin yakılması
	Agrippa ve Berenike'nin saraylarının ve başrahip Ananias'ın evinin yakılması
	Birliklerin ve Roma'yla barış yanlılarının Herodes'in sarayına sığınmaları
M.S. 3 Ağustos 66 civarı	İsyancıların Antonia Kalesi'ni alıp, buradaki Roma garnizonunu katletmesi
	Herodes'in sarayının kuşatılması
	Menahem önderliğindeki Sicarii'sinin Masada'dan Kudüs'e gelip kuşatmayı yönetmesi
	Agrippa'nın birliklerinin çekilmesine izin verilmesi, Romalıların kalelere çekilmesi
	Menahem grubu tarafından başrahip Ananias'ın öldürülmesi
	Tapınak şefi Eleazar önderliğindeki grubun Menahem grubuna saldırısı, Menahem'in öldürülmesi, Menahem'in yeğeni Eleazar önderliğinde kaçan grup üyelerinin Masada'ya çekilmesi
	Tapınak şefi Eleazar önderliğinde isyancıların kalelerdeki Romalıları katletmesi
	Caesarea'daki Yahudilerin paganlarca katledilmesi (Ios'a göre 20.000)
	Syria'dan Aleksandria'ya her yerde pagan-Yahudi halk arasında iç savaşlar
	Aleksandria'da Roma'nın müdahale edip Yahudileri öldürmesi (Ios'a göre 50.000)
	Eriha ve Machaerus'un isyancılarca ele geçirilmesi
	M.S. 66 Ekim (?)

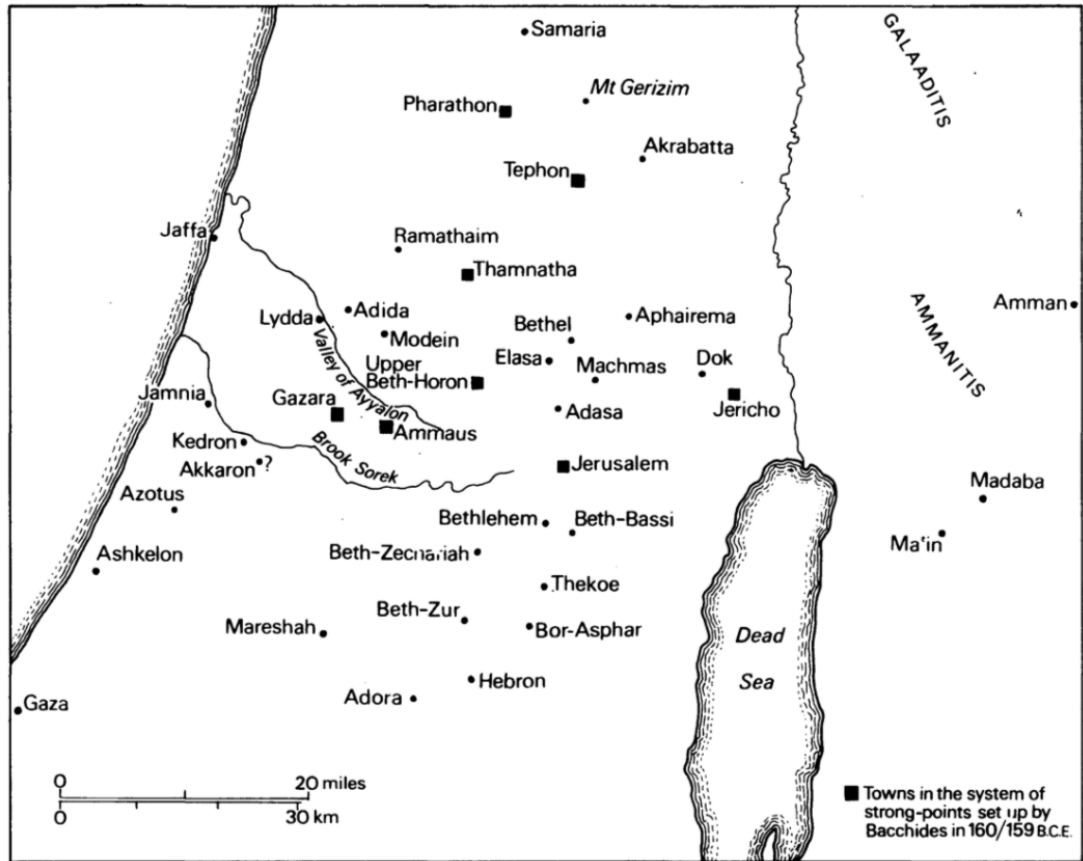
	Kudüs yakınında Yahudilerin saldırıları, Simon bar Gioras grubu aktif
	Cestius'un Kudüs'e girişi, Tapınağa saldırısı, geri çekilişi
M.S. 66 Kasım (?)	Cestius'un ordusunun dönüş yolunda Beth-Horon'da hezimete uğratılması,Simon oğlu Eleazar ve Zealotları aktif, Cestius'un kalan askerleriyle kaçıışı
	Damascus'ta Yahudi kıyımı (Iosephus'a göre 15.500)
	İlimli elit kanadın isyan hükümetinin liderliğini alması
	Kudüs'te eski başrahip Ananus oğlu Ananus ile Gorion oğlu Yusuf'un liderliği
	Diğer altı bölgeye lider atamalarının yapılması; Iosephus Galilaea yönetiminde
M.S. 66 kışı	Tiberias'ta Sapphias oğlu İsa öncülüğünde kraliyet sarayı ve Hellenistik binaların yakılıp yıkılması
	Iosephus önderliğinde savaş hazırlıkları; surların güçlendirilmesi, ordu toplanıp eğitilmesi
	Gischalalı Yuhanna ile Iosephus arasında çatışma ve rekabet
	Tiberias ve Tarichaea'da Iosephus'a karşı isyanlar
	Gischalalı Yuhanna'nın Iosephus'u Kudüs hükümetine şikayet etmesi
	Iosephus'un Gischalalı Yuhanna'nın takipçilerine ultimatomu ve Yuhanna'nın Gischala'ya çekilmesi
	Kudüs'te savaşa hazırlıklar
	Samaria'da Simon bar Gioras'ın etkinliği, zenginlerin evlerine yağmalar
	Ananus'un Simon bar Gioras üzerine ordu göndermesi, Simon'un Masada'ya gitmesi
M.S. 67 Şubat	Nero'nun İudaea seferinin komutanı olarak Vespasianus'u ataması
M.S. 67 baharı	Vespasianus Galilaea'da
	Sepphoris gönüllü olarak Roma tarafında, Gabara'nın alınıp yakılması
M.S. 67 yaz başı	Jotapata kuşatması
M.S. 67 Haziran sonu - Temmuz başı	Jotapata'nın düşmesi, Iosephus'un esir alınması, Iosephus'un Vespasianus ve Titus'un imparator olacağı kehaneti
M.S. 67 Temmuz	Joppa'da üslenen ve korsanlık yapan Yahudilerin dağıtılıp, kentin yeniden yıkılması
M.S. 67 Ağustos	Tiberias'ın kapılarını Titus'a açması, Sapphias oğlu İsa ve diğer isyancıların Tarichaea'ya kaçması
M.S. 67 Eylül	Titus'un Tarichaea'yı alması, Taberiye Gölü'nde de isyancılara karşı savaş
	Gamala ve Tabor Dağı'nın alınması
	Gischalalı Yuhanna'nın Kudüs'e kaçması
	Gischala'nın da alınmasıyla tüm Galilaea yeniden Roma kontrolünde
	Vespasianus'un Jamnia ve Azotus'u alması
	İudaea kırsallarından Kudüs'e akınlarla Zealotların güçlenmesi
	Simon oğlu Eleazar önderliğinde Zealotların ilimli kanada saldırması, ilimli elitlerin öldürülmesi
	Zealotların Tapınağı ele geçirmesi - İsyanın liderliğinin ilimli kanattan radikal Zealotlara geçmesi
	Zealotların kurayla yeni başrahip seçmesi; sıradan bir köylü olan Phanni'nin başrahip seçilmesi

	Ananus'un harekete geçirdiği ılımlı kesim ve halk ile Zealotlar arasında çatışma
	Zealotların Tapınağa hapsedilmesi
	Zealotların Gischalalı Yuhanna'nın aracılığıyla Idumaealılardan yardım istemesi
	Idumaealıların 20.000 kişilik bir orduyla Kudüs'e girmesi
	Zealotlar ve Idumaealıların ılımlı kanada saldırması - Ananus'un öldürülmesi
	Genç soyluların infazı
	Idumaealıların bir kısmının kentten ayrılması - Zealotlar Kudüs'ün kontrolünde
	Hristiyan cemaatinin Kudüs'ü terk etmesi
	Vespasianus'un Gadara'yı alışı
	Placidus'un Peraea'yı, Vespasianus'un Batı Iudaea ve Idumaea'yı kontrol altına alışı
	Kudüs'ün Roma çemberine alınması
M.S. 9 Haziran 68	Nero'nun intiharı - Galba yeni imparator
	Vespasianus'un bekleme kararı
M.S. 15 Ocak 69	I. Cremona Savaşı - Galba'nın öldürülmesi - Otho yeni imparator
	Idumaea'daki Simon bar Gioras'ın grubunun büyümesi ve 20.000 kişilik ordusu
	Zealotlarla Simon bar Gioras arasında savaş, Zealotların yenilmesi
	Simon'un Idumaea'nın önemli kısmında kontrolü ele geçirmesi
	Zealotların Simon bar Gioras'ın karısını kaçırması - Kudüs kapılarına dayanan Simon'un sur dışına çıkanları öldürmesi
	Zealotların Simon'un karısını serbest bırakması, Simon'un Idumaea'ya dönüşü
	Simon'dan kaçanların Kudüs'e gelmesi üzerine Simon yeniden Kudüs kapılarında
	Gischalalı Yuhanna ve Zealotlar ile Idumaealılar arasında çatışma
	Idumaealılar ve bazı rahiplerin anlaşarak, Zealotlara karşı, Simon bar Gioras'ı kente davet etmesi
	Simon bar Gioras'ın Kudüs'e girişi
M.S. 14 Nisan 69	Otho'nun intiharı - Vitellius yeni imparator
M.S. 69 Nisan - Mayıs	Kudüs'te kentte Simon bar Gioras'ın, Tapınakta Zealotların kontrolü
M.S. 69 Mayıs - Haziran	Vespasianus'un yeniden Iudaea seferi
M.S. 1 Temmuz 69	Vespasianus'un Aleksandria lejyonlarınca imparator ilan edilmesi
birkaç gün sonra	Palaestina ve Syria'daki lejyonların da Vespasianus'u imparator ilan etmesi
M.S. 69 Temmuz ortası	Doğuda Vespasianus'un imparator olarak tanınması, Berytus'ta elçileri kabulü
	Vespasianus'un Iosephus'u azat etmesi ve Roma vatandaşı yapması
M.S. 24-5 Ekim 69	II. Cremona Savaşı - Vespasianus'un ordularının Vitellius'unkileri yenmesi
M.S. 20 Aralık 69	Vitellius'un öldürülmesi - Vespasianus yeni Roma imparatoru
	Vespasianus'un Iudaea'daki isyanı bastırmakla Titus'u görevlendirmesi
	Zealotlar arasında ayrışma: Gischalalı Yuhanna'nın grubu ve Zealotların bir bölümü Tapınağın dış avlusunun, Simon oğlu Eleazar önderliğindeki Zealotlar ise iç avlunun kontrolünde
M.S. 70 Mart - Nisan	Titus'un Kudüs'e varması - gözlem yaparken saldırı
	Yahudilerin Zeytin Dağı'ndaki X. Lejyona saldırısı

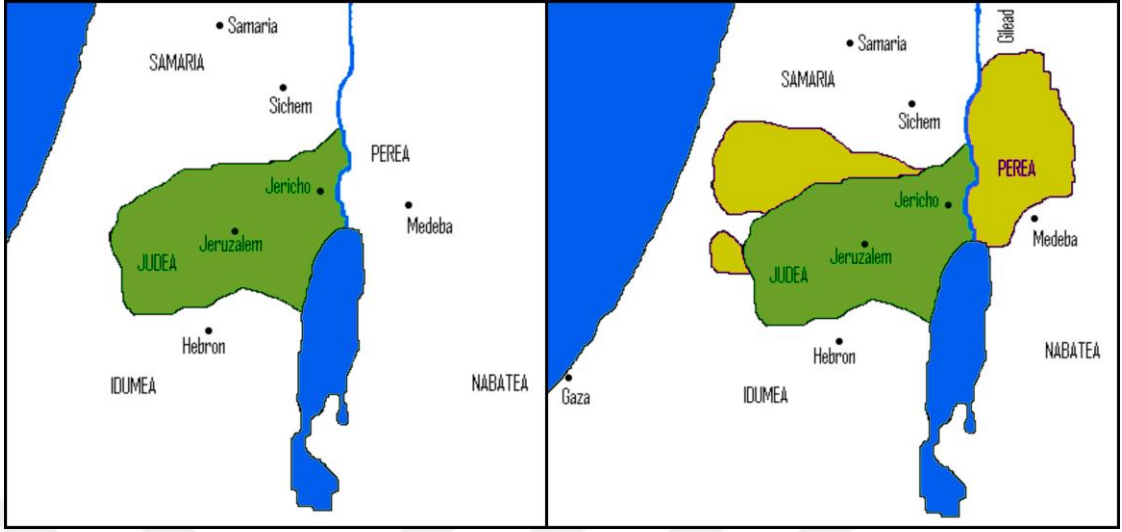
	Pesah sırasında Gischalalı Yuhanna grubunun iç avluda Zealotlara saldırısı - Eleazar ve Zealotları yeniden Yuhanna'nın önderliğinde
	Simon'un grubu ile Zealotlar arasında ateşkes
M.S. 70 Mayıs	Romalıların Kudüs saldırısını başlatması
M.S. 25 Mayıs 70 (?)	Romalıların üçüncü surdan geçmesi
M.S. 30 Mayıs 70 (?)	Romalıların ikinci surdan da geçmeleri, isyancılar tarafından geri püskürtülmeleri
M.S. 70 Haziran	Romalıların ikinci suru da kontrol altına almaları
	Dört gün ateşkes talebi için bekleyiş, Iosephus'un çağırısı
	Titus'un saldırıya devam emri, hazırlıklar, kuşatma kuleleri
	Açlığın Yahudileri vurmaya başlaması
	Kommagene kralının oğlu Antiokhos Epiphanes'in Titus'a yardıma gelip Kudüs'e saldırısının isyancılarca geri püskürtülmesi
	Gischalalı Yuhanna'nın kazdırdığı tünelden, Simon'un ise saldırıyla kuşatma kulelerini yıkmaları
	Titus'un savaş konseyi - Kudüs'ü duvarla çevirme kararı
	3 günde Kudüs'ün surla çevrilmesi
	Simon'un başrahip Matthias ve başka soylular ile kendi grubundan Roma'yla görüşenleri öldürtmesi
Roma yanına kaçan Yahudilerin karınlarının değilip altın aranması felaketi	
M.S. 70 Temmuz	Koçbaşı darbeleriyle Yuhanna'nın tünelinin çökmesi sonucu birinci surda gedik açılması
	İçeride isyancıların ördüğü bir başka sur
	Romalıların birinci surdaki yıkıntılar üzerinden Antonia Kalesi'ne geçip kaleyi ele geçirmesi
	Titus'un kaleyi yıktırması
M.S. 70 Ağustos	Yahudilerin imkansızlıktan dolayı günlük kurban sunularını durdurmaları
	Romalıların bir gece Tapınak saldırısı, Yahudilerin karşı koyuşu
	Yahudilerin Tapınak ile Antonia arasındaki portikoları yıkmaları
	Yahudilerin Zeytin Dağı'na saldırısı
	Yahudilerin oyunuyla Tapınak portikoları üzerinde Roma askerlerinin yanması
	Açlık, Iosephus'un kanibalizme varan açlık raporları
	Koçbaşlarının güçlü Tapınak surlarına işlememesi - merdivenlerle Tapınağa tırmanan Romalıların katledilmesi
	Titus'un Tapınak kapılarının yakılması emri
	Ertesi gün Titus'un yangını söndürme emri ve savaş konseyinin toplanması
	Yahudilerin saldırısı, Titus'un bizzat müdahalesi
Tapınak muhafızları ile yangını söndürmekle görevli askerler arası çatışma - bir askerın yanan bir meşaleyi Tapınak'a fırlatması	
M.S. 28/9 Ağustos 70	Tapınağın yanışı ve katliam - isyancıların Yukarı Şehir'e kaçışı
	Romalıların Tapınağa standartlarını dikip kurban kesmesi
M.S. 30 Ağustos 70	Romalıların Aşağı Şehir'i de alması
	Titus'un Zealotlarla konuşması - saldırı emri

M.S. 25 Eylül 70	Romalıların Yukarı Şehir'i alışı
	İsyancıların yeraltı geçitlerine sığınması
	Kudüs'ün yakılıp yıkılması
	Yuhanna'nın yakalanması
	Titus'un X. Lejyonu Kudüs'te bırakıp ordusu ve esirlerle Caesarea'ya geçmesi
	Simon bar Gioras'ın teslim oluşu
	Domitianus'un doğum günü için kutlamalarda Yahudilerin gösterilerde katledilmesi (Ios'a göre 2.500)
M.S. 17 Ekim 70	Titus'un Berytus'ta babasının doğum günü için kutlamaları ve yine Yahudilerin kullanılması
	Syria boyunca Titus'un gittiği şehirlerde Yahudi esirlerini kullandığı gladyatör gösterileri düzenleyerek ilerlemesi
	Antiokheia'da pagan halkın Yahudilerin sürülmesi talebi - Titus'un reddi
	Titus'un Aleksandria'ya geçişi - Kudüs'e son kez uğraması
	Titus'un Aleksandria'da lejyonlarını dağıtıp Roma'ya gidişi
M.S. 71	Titus ve Vespasianus'un zafer alayı
	Alayda Simon bar Gioras'ın infazı
	Bachus komutasında Herodium ve Machaerus'un alınması
	Jardes ormanına saldırı - Zealot lider Ari oğlu Iudas'ın öldürülmesi
M.S. 73	Bassus'un ölümü - Flavius Silva'nın komutasında X. Lejyon
	Silva'nın ordusuyla Masada'ya gidişi
	Masada kuşatması - rampa inşası
	Masada surunun yıkılması - ardından çıkan isyancıların ördüğü 2. surun yakılması
	Eleazar önderliğinde Masadalıların toplu intiharı - Masada'nın düşüşü
	Zealot İsyanı'nın sonu
M.S. 73-4	Aleksandria ve Kyrene'de kaçan Sicarii üyelerinin kışkırttığı bazı isyanlar
	Vespasianus ve Titus'un konsüllüğü
M.S. 75/81	Iosephus'un Bellum Iudaicum'unun yayınlanması
M.S. 75	Templum Pacis
M.S. 79-81	Vespasianus'un ölümü - Titus yeni imparator
M.S. 80	II. Gamaliel önderliğinde rabbinik hareket
M.S. 81-96	Titus'un ölümü - Domitianus yeni imparator
	Iosephus'un Antiquitates Iudaicae'sinin yayınlanması
	Titus'un Zafer Takı
M.S. 132-135	Bar Kokhba İsyanı

2. HARITALAR

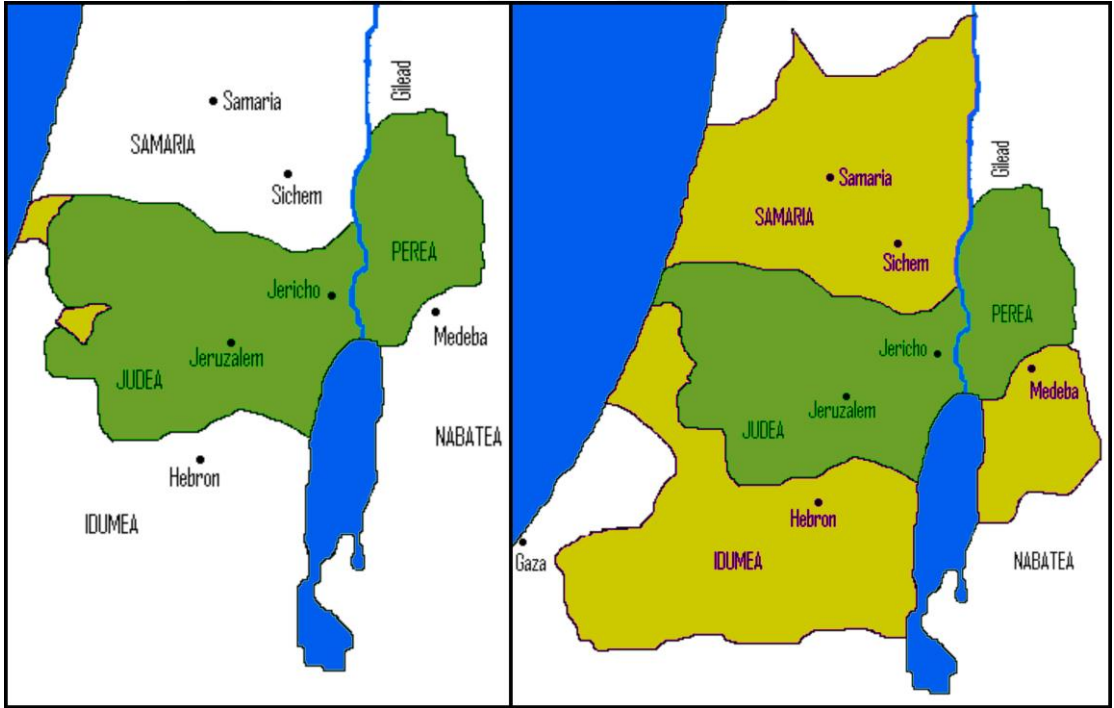

Harita 1

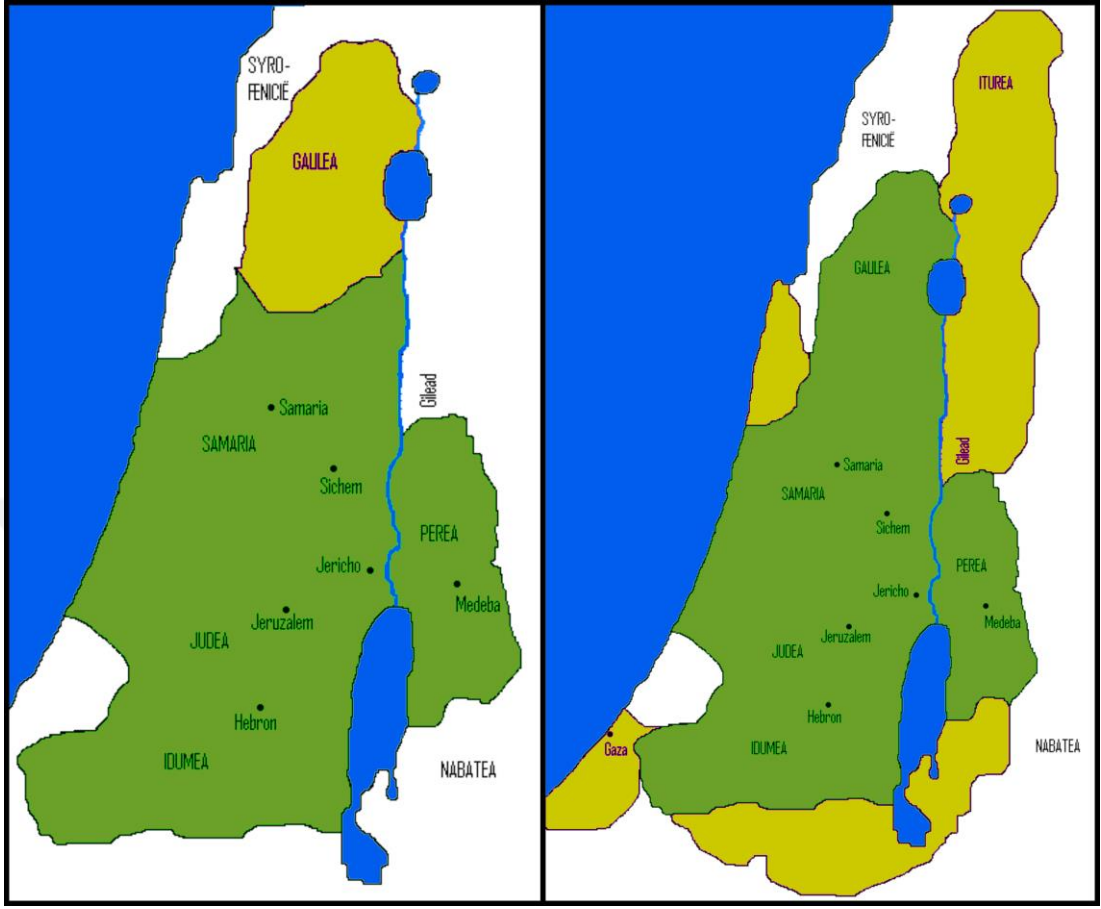
Iudas dönemi

Yonatan dönemi

Simon dönemi

Yuhanna Hyrcanus dönemi

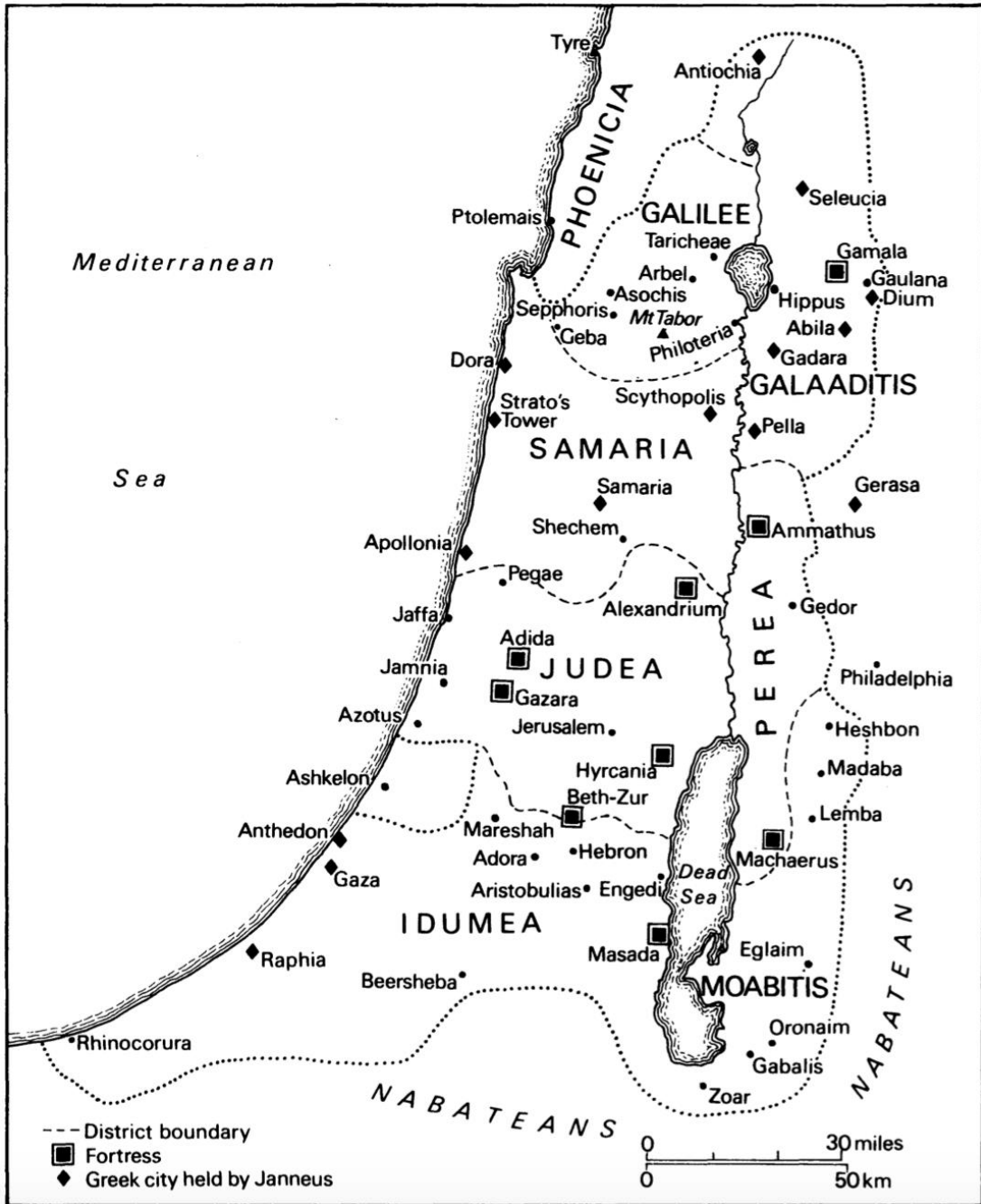

Aristobulos dönemi

Aleksandros Yannai dönemi

- **Mevcut durum**
- **Fethedilen yerler**

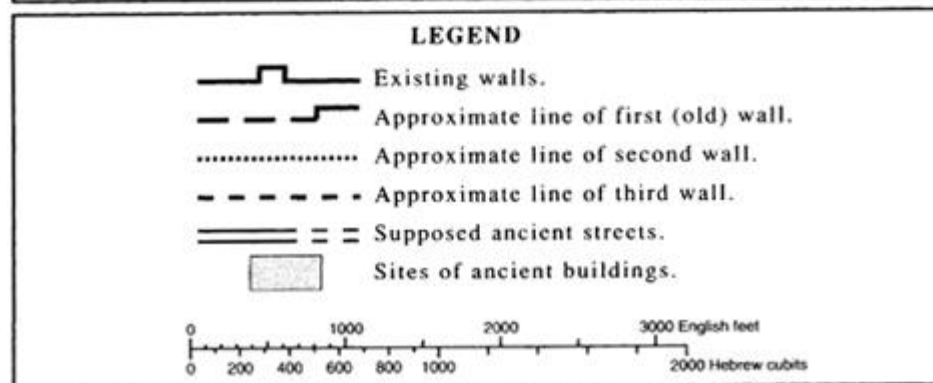
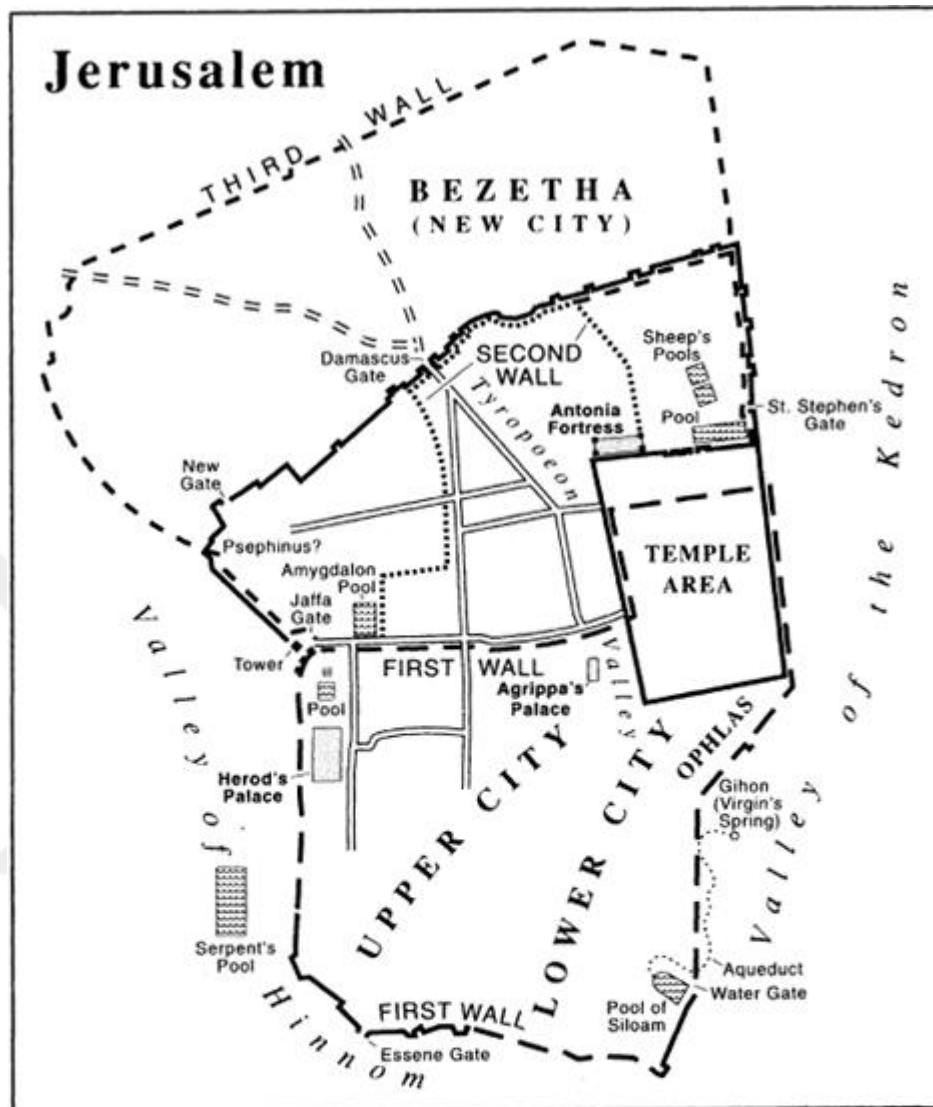
Harita 2

Harita 3

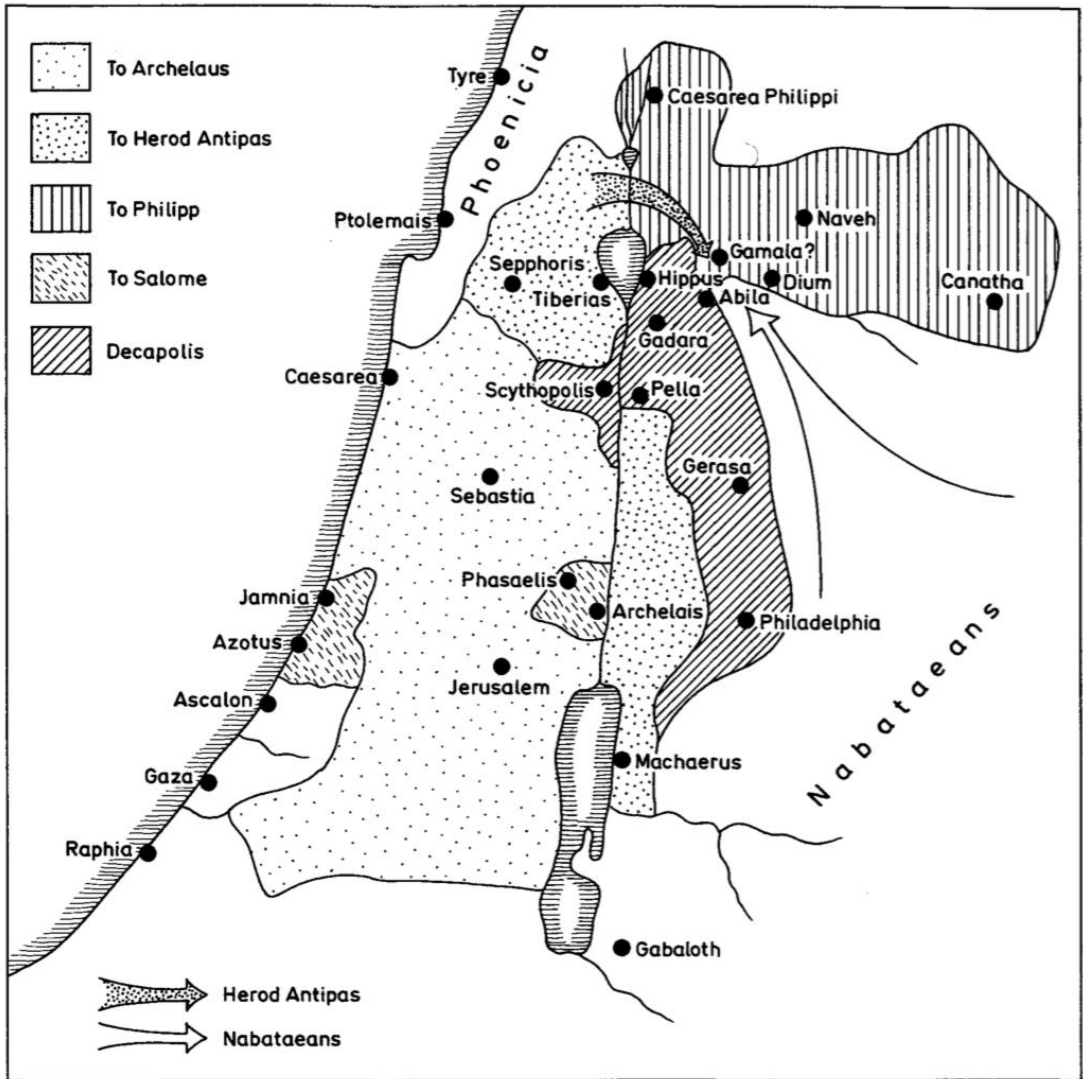
Harita 4

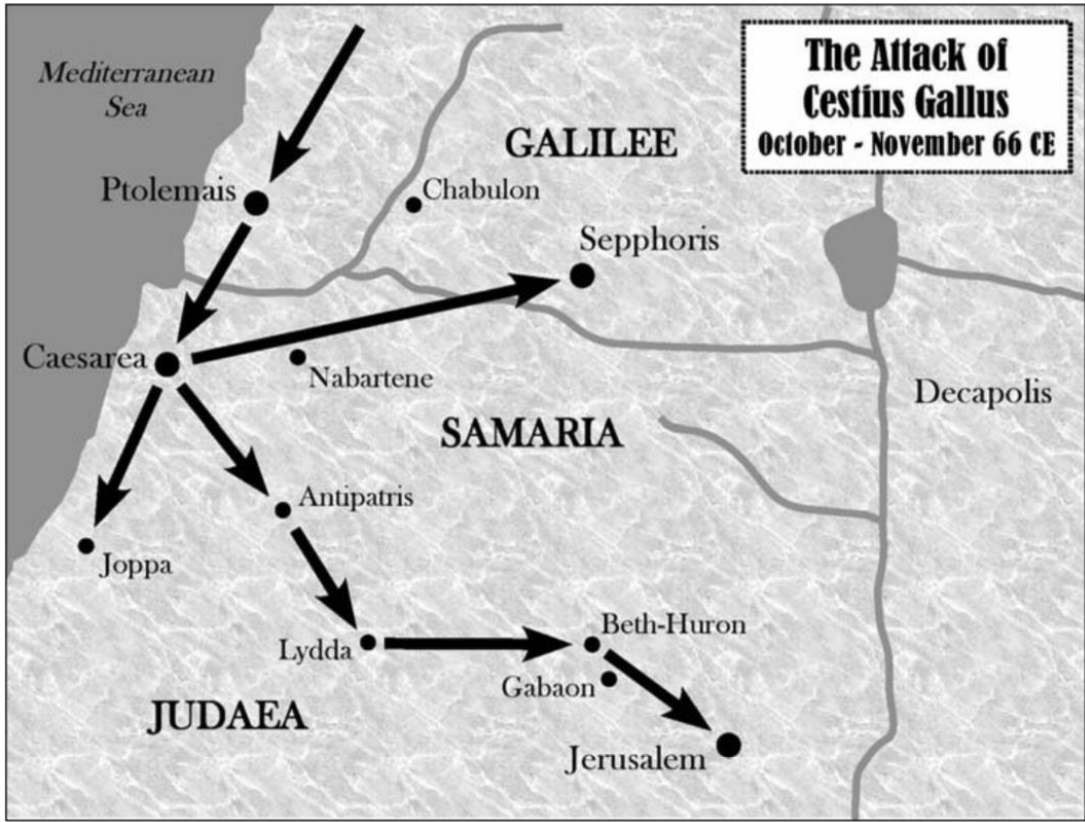
Harita 5

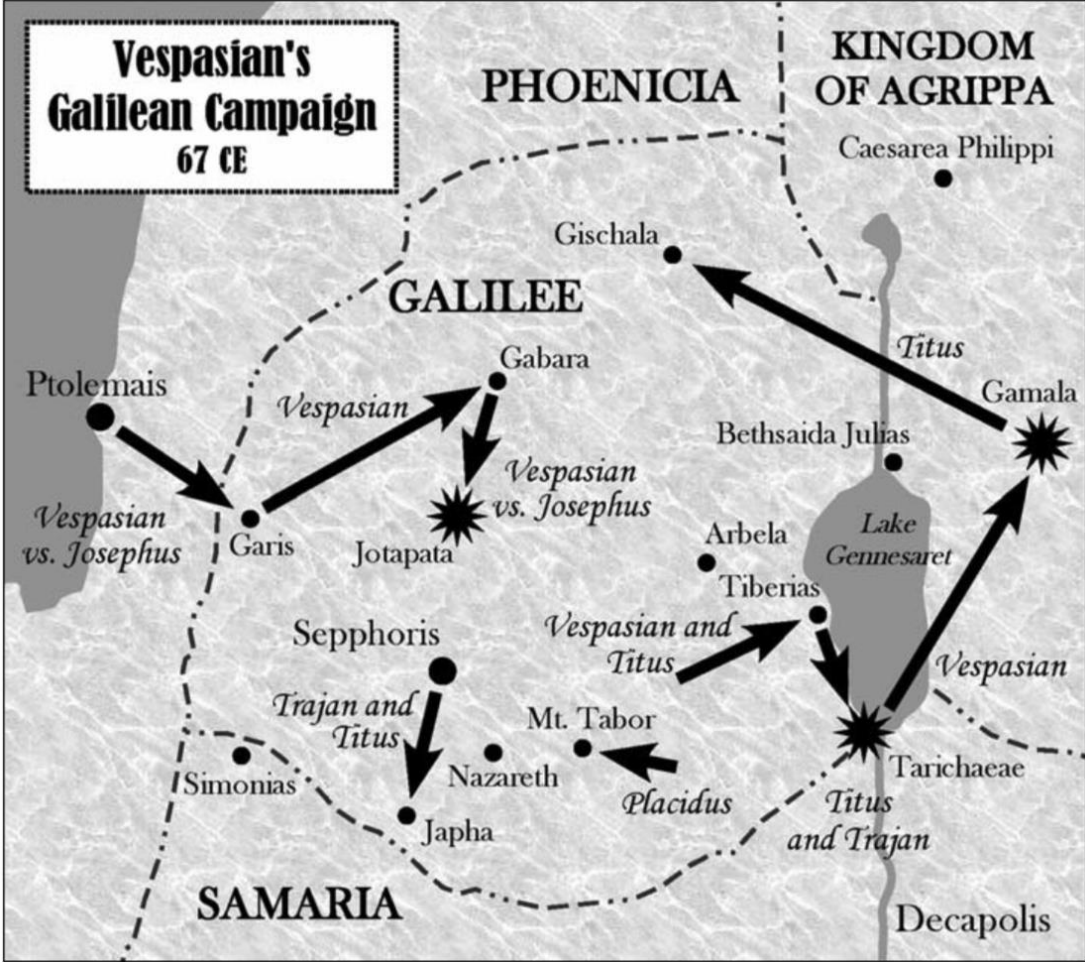
Harita 6

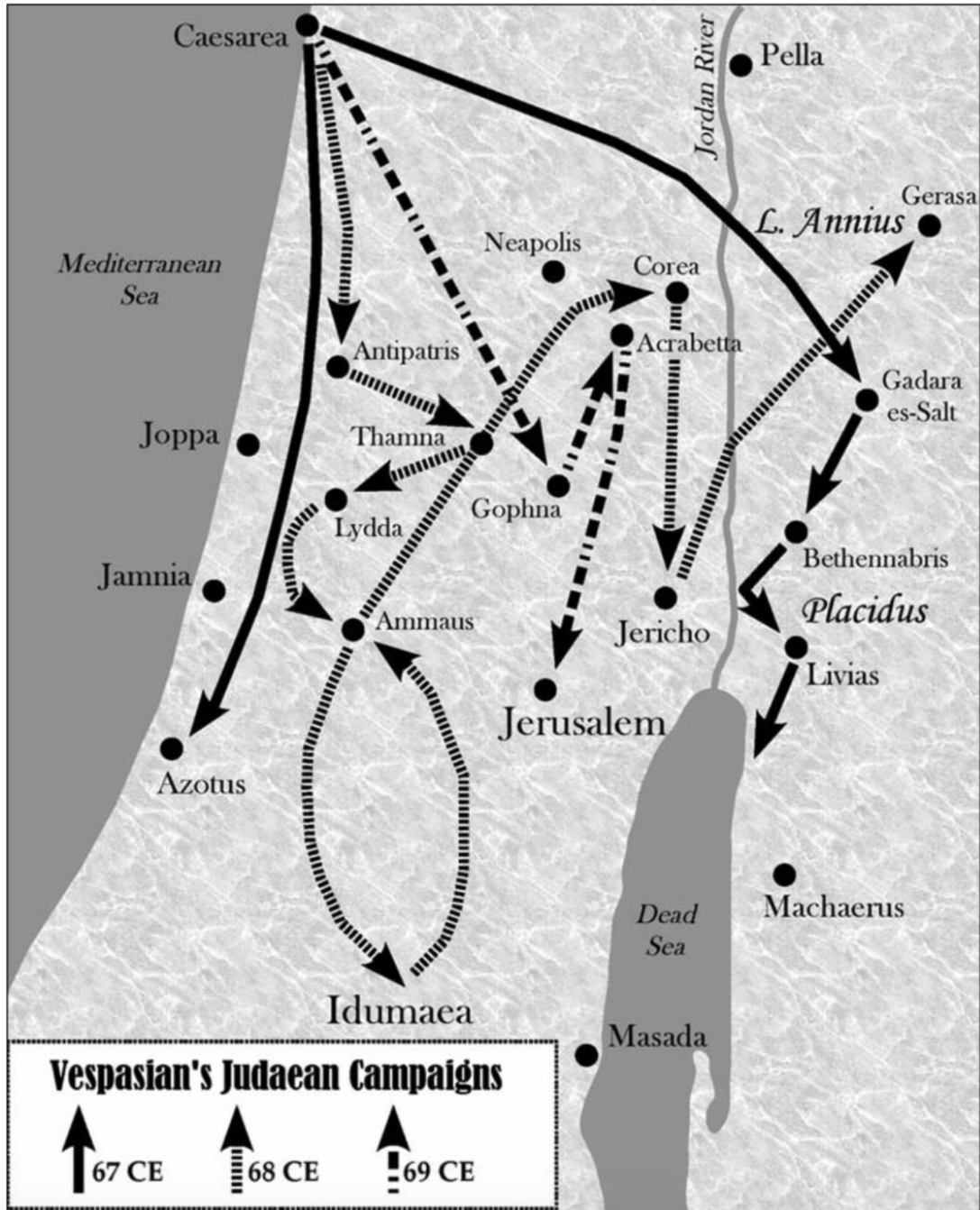
Harita 7

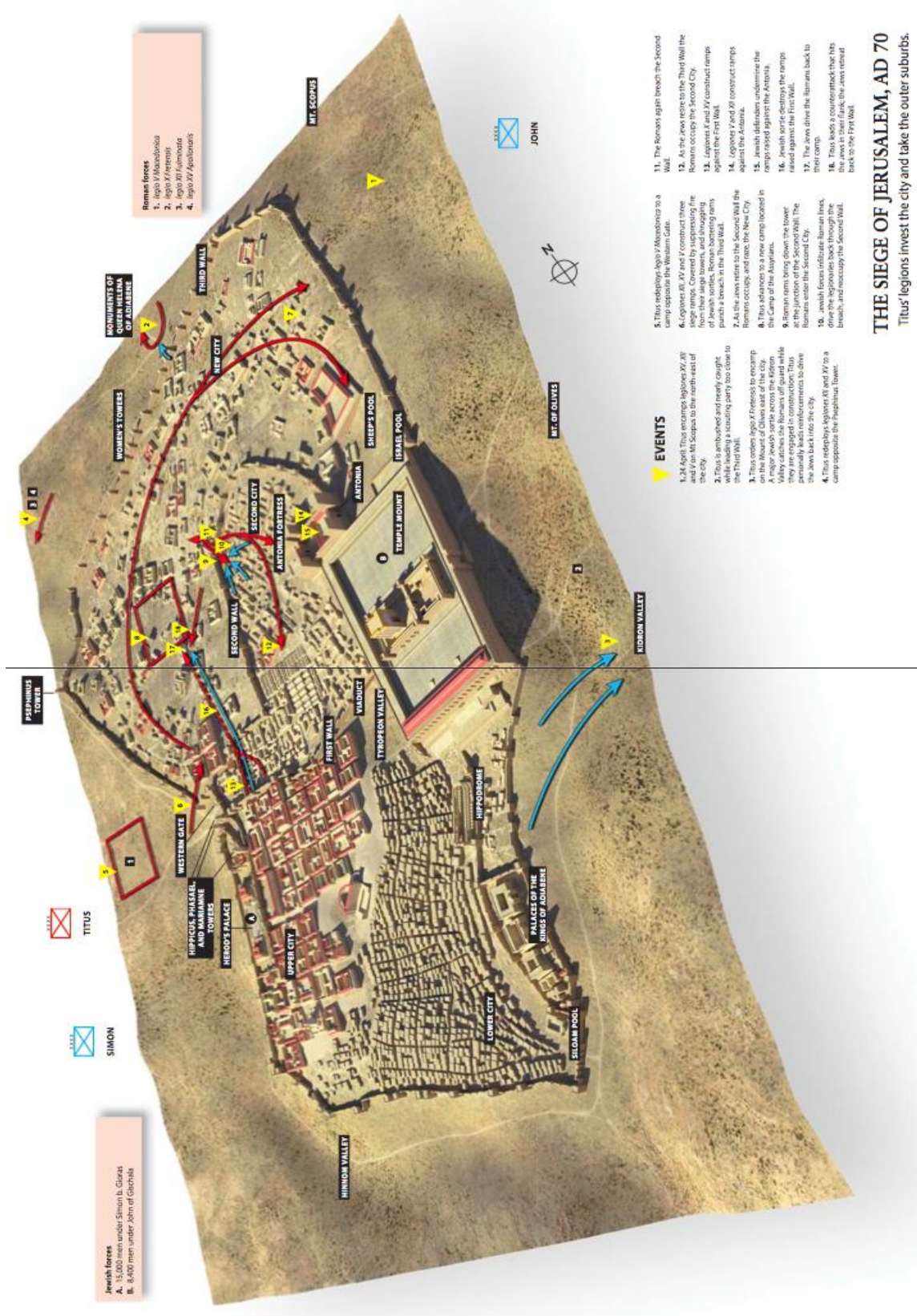
Harita 8

Harita 9

Harita 10

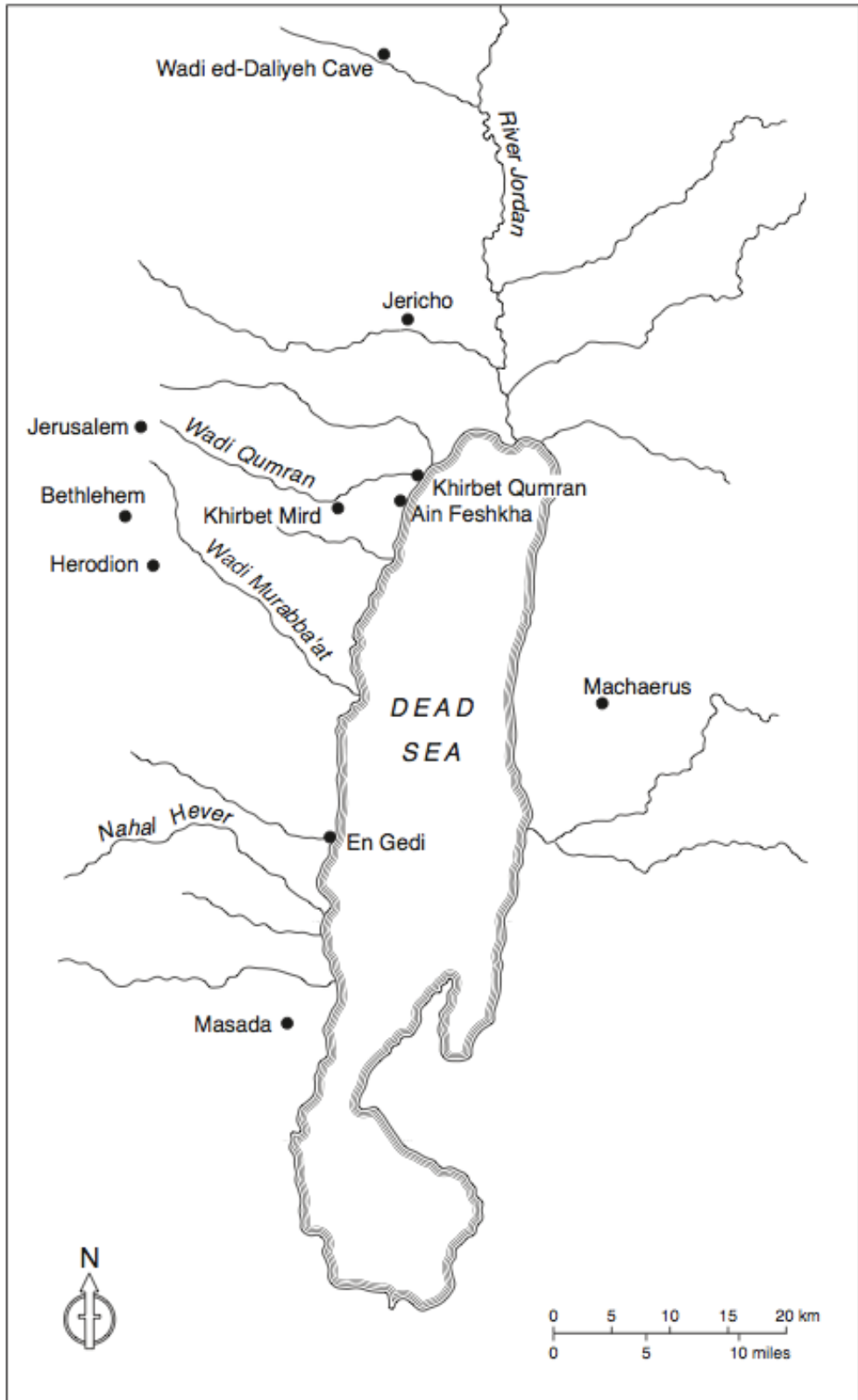
Roman forces
 1. Legio V Macedonica
 2. Legio VII Ferrea
 3. Legio XII Fulminata
 4. Legio XV Apollinaris

Jewish forces
 A. 15,000 men under Simon b. Giora
 B. 6,000 men under John of Gischala

- EVENTS**
1. Titus's army captures the Temple Mount and the Temple.
 2. The Jews retreat to the Temple Mount and the Temple.
 3. The Jews burn the Temple.
 4. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 5. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 6. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 7. The Jews retreat to the Temple Mount and the Temple.
 8. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 9. The Jews burn the Temple.
 10. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 11. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 12. The Jews retreat to the Temple Mount and the Temple.
 13. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 14. The Jews burn the Temple.
 15. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 16. The Jews retreat to the Temple Mount and the Temple.
 17. The Romans capture the Temple Mount and the Temple.
 18. The Jews burn the Temple.

THE SIEGE OF JERUSALEM, AD 70
 Titus' legions invest the city and take the outer suburbs.

Harita 11

Harita 12

3. RESİMLER

Resim 1

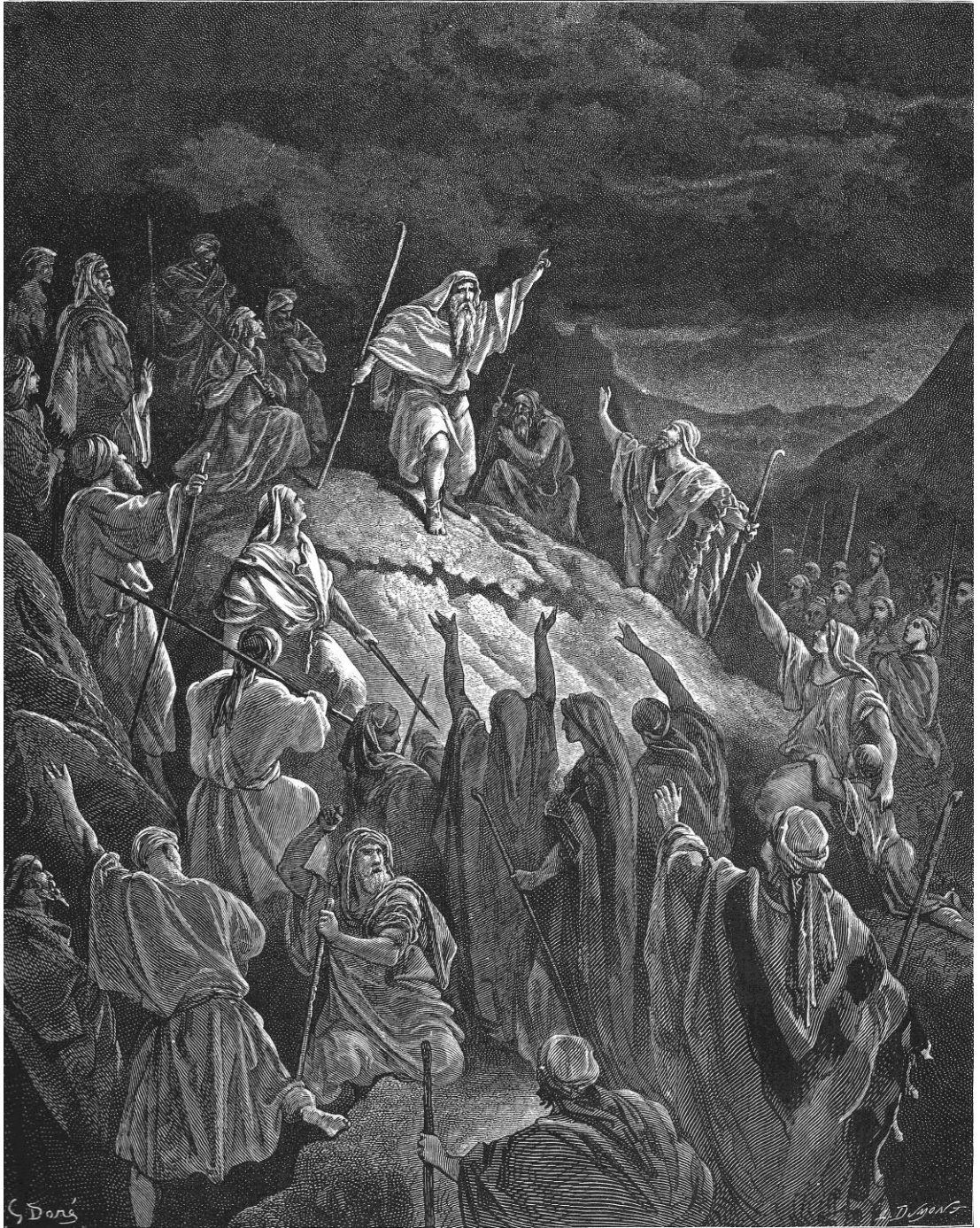
Resim 2

Resim 3

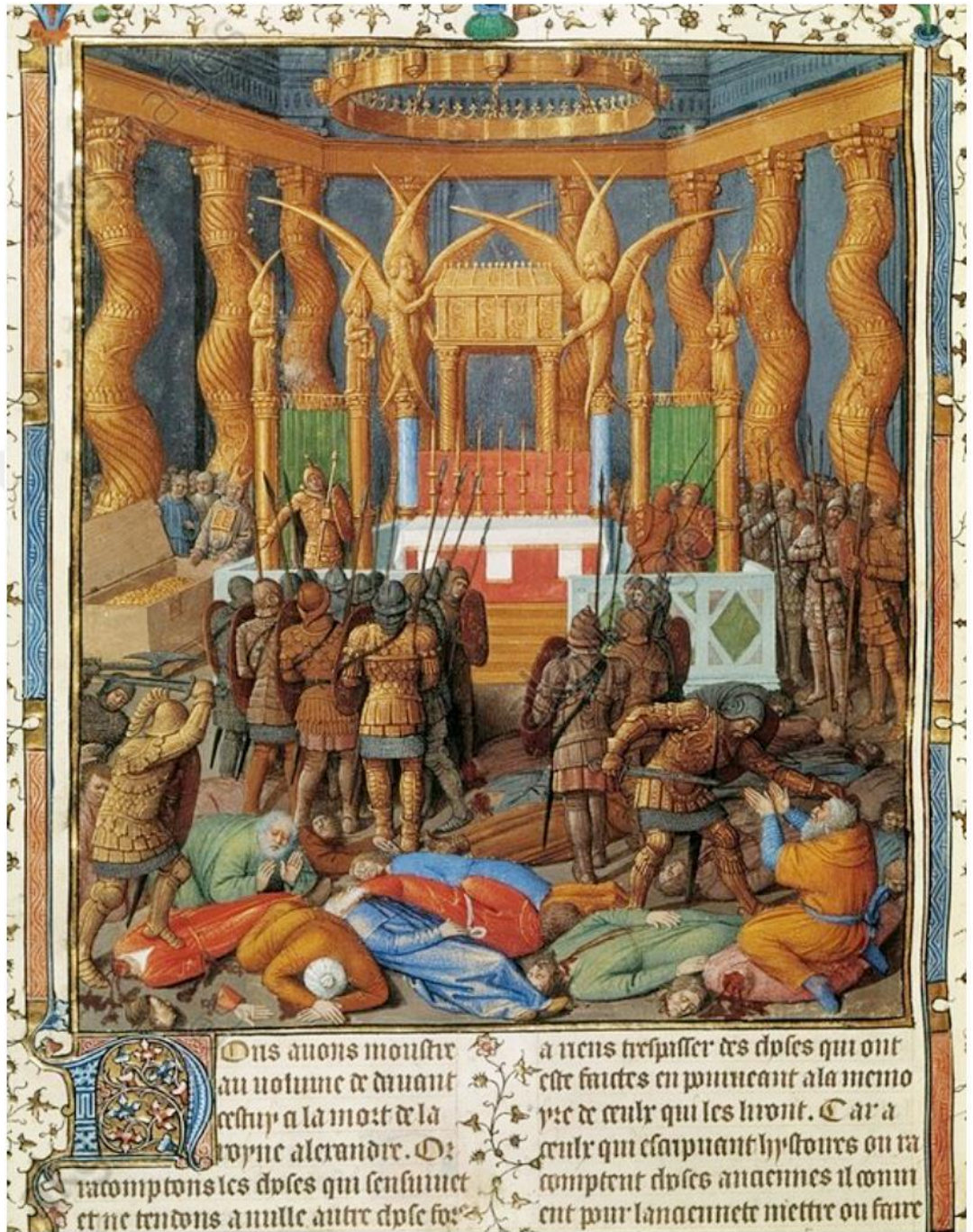
Resim 4

Resim 5

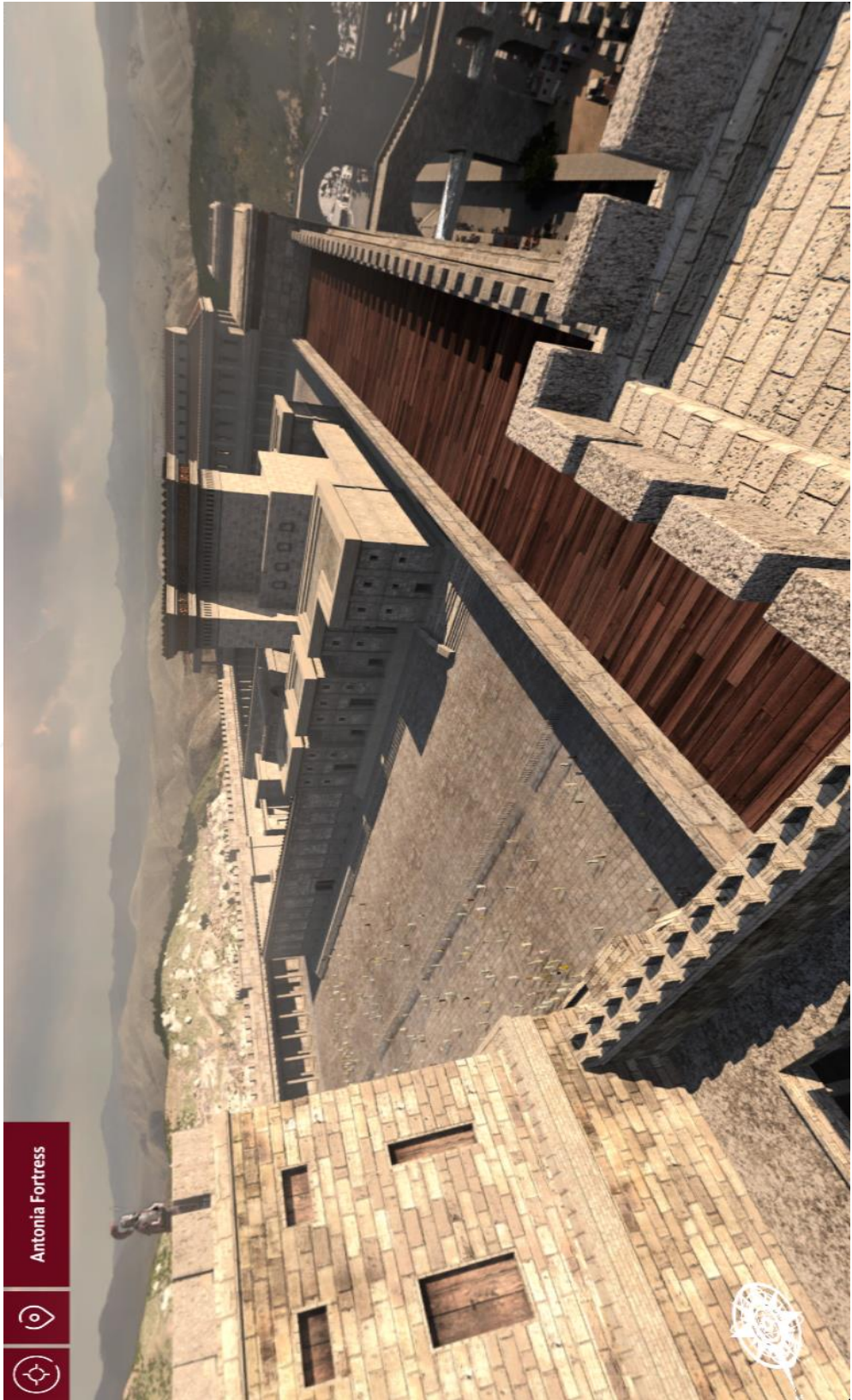
Resim 6

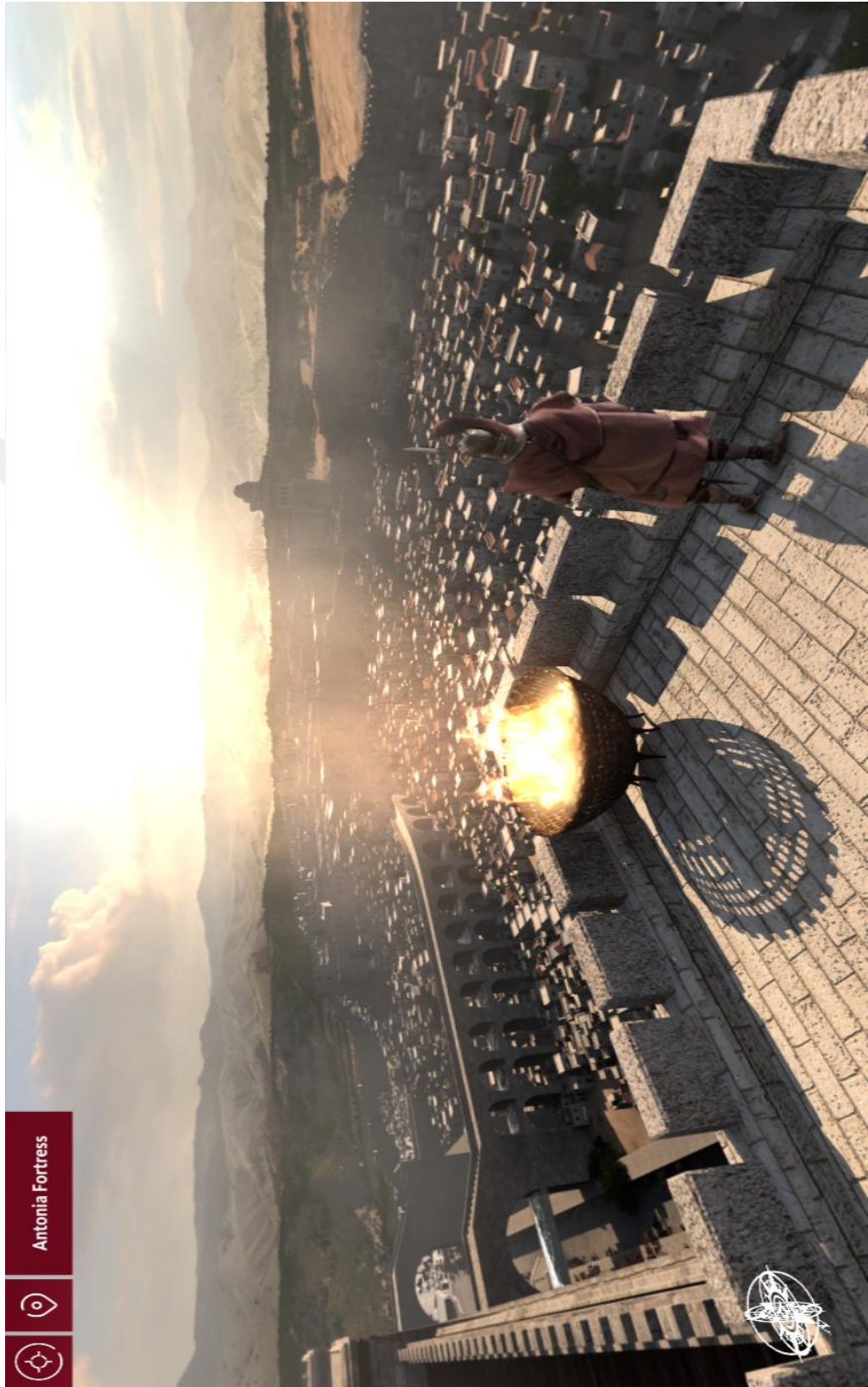
Resim 7

Resim 8

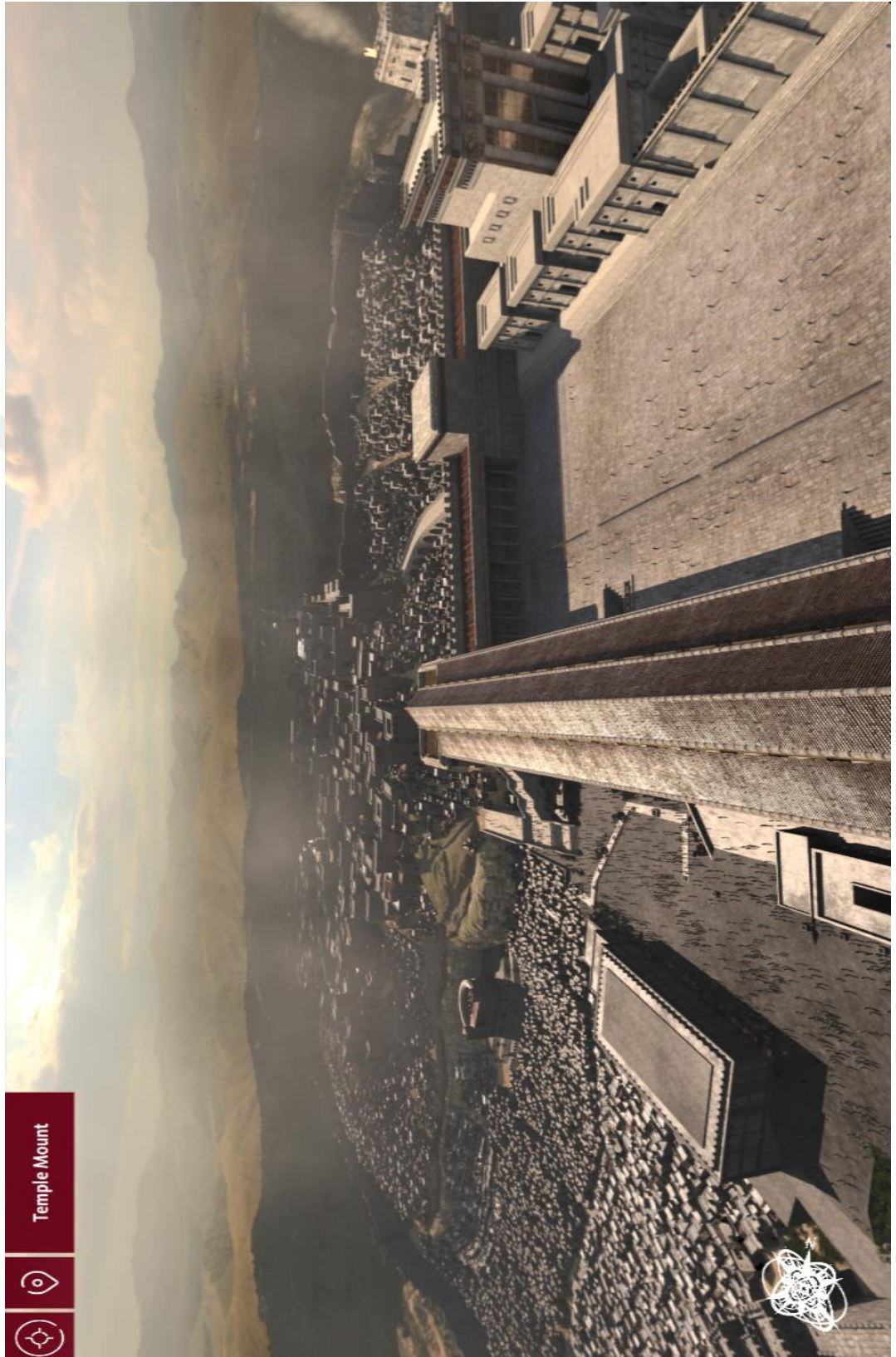
Resim 9

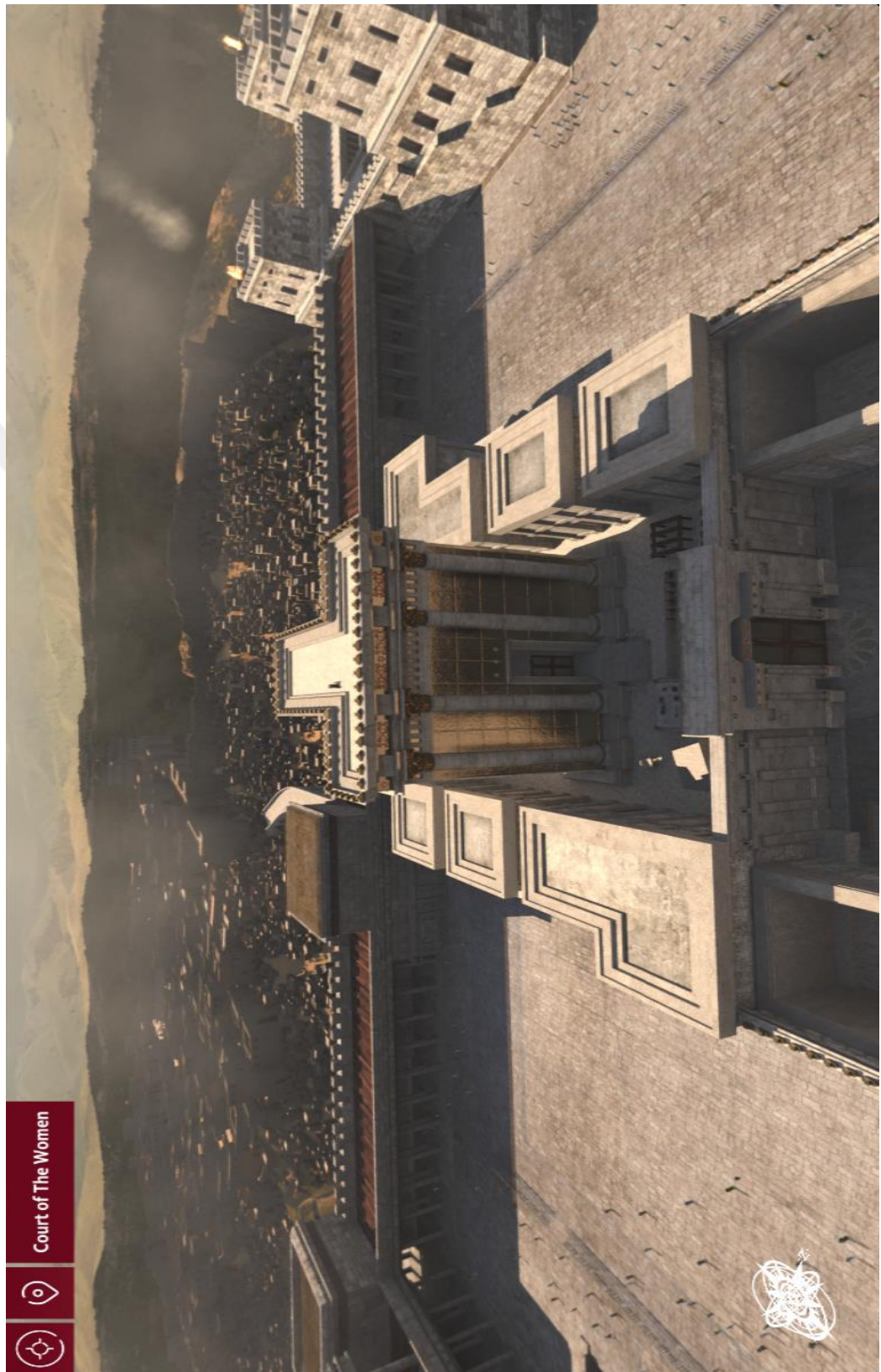
Resim 10

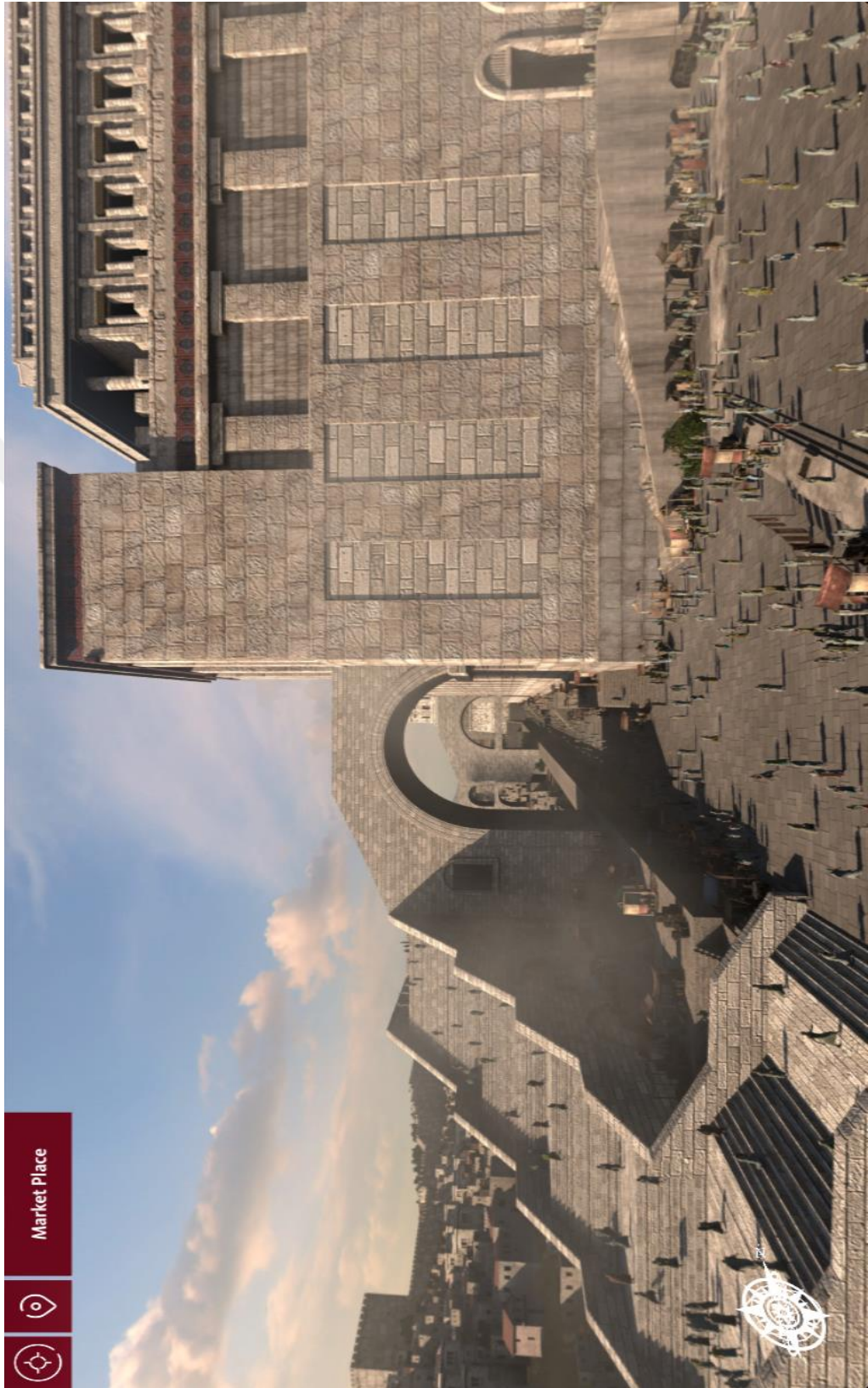
Resim 11

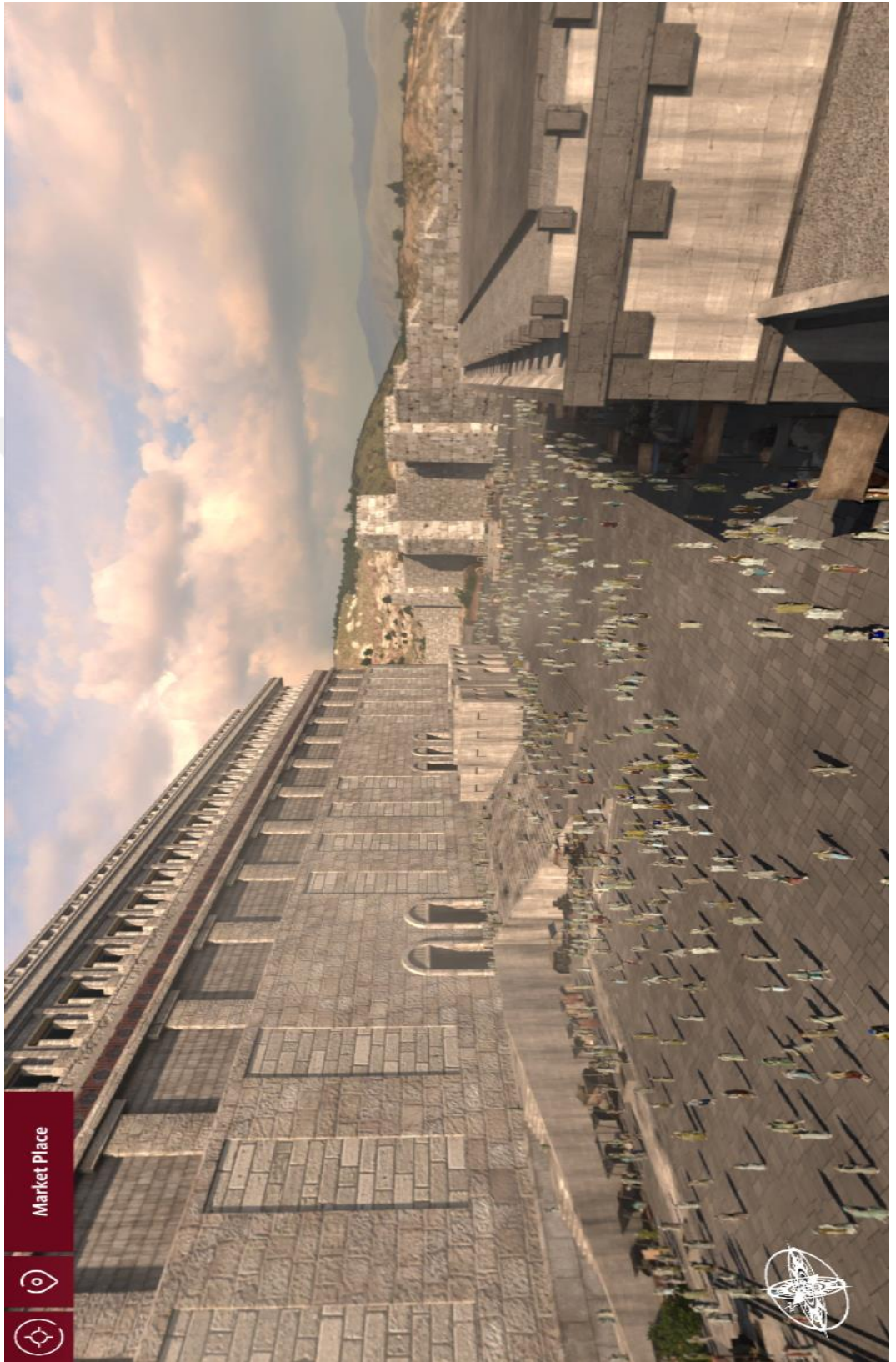
Resim 12

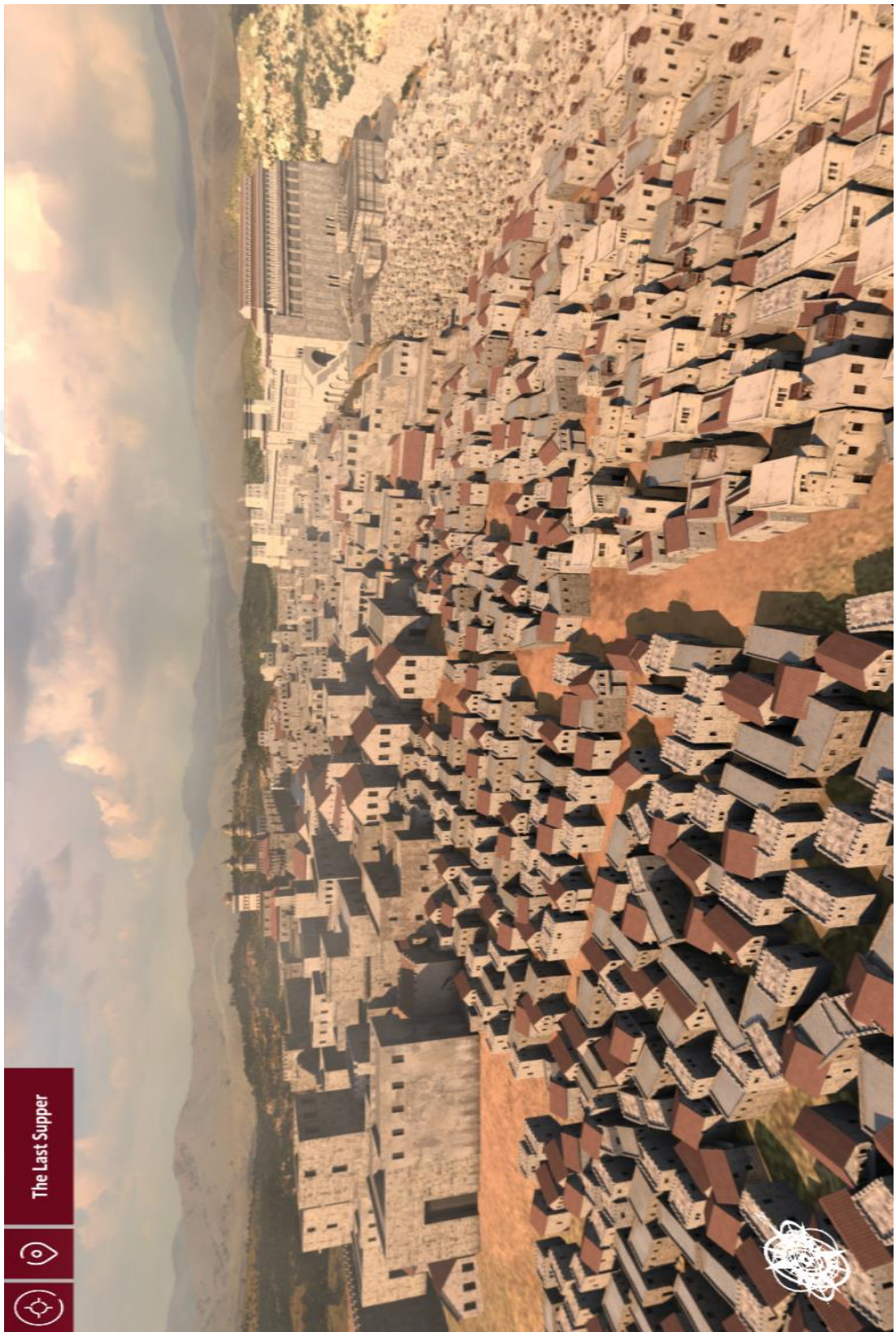
Resim 13

Resim 14

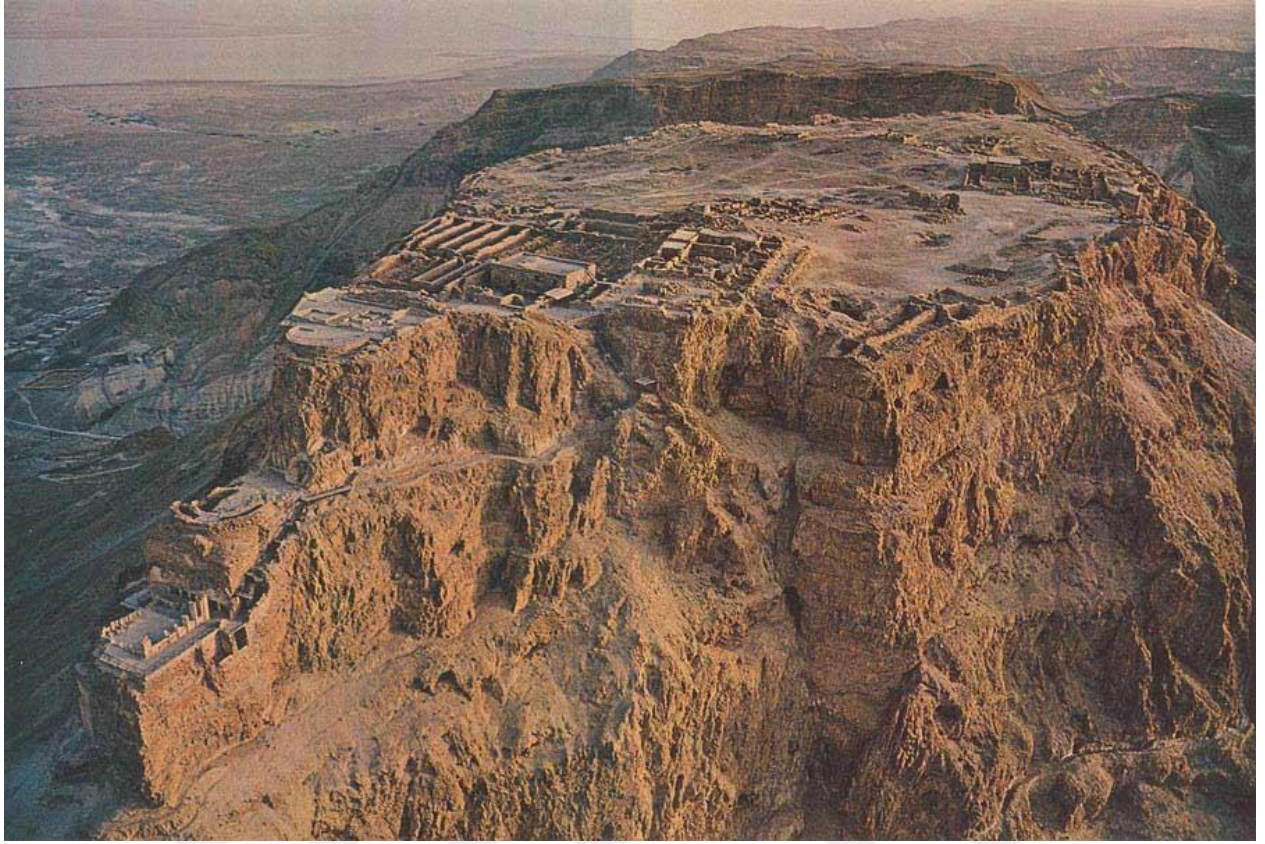
Resim 15

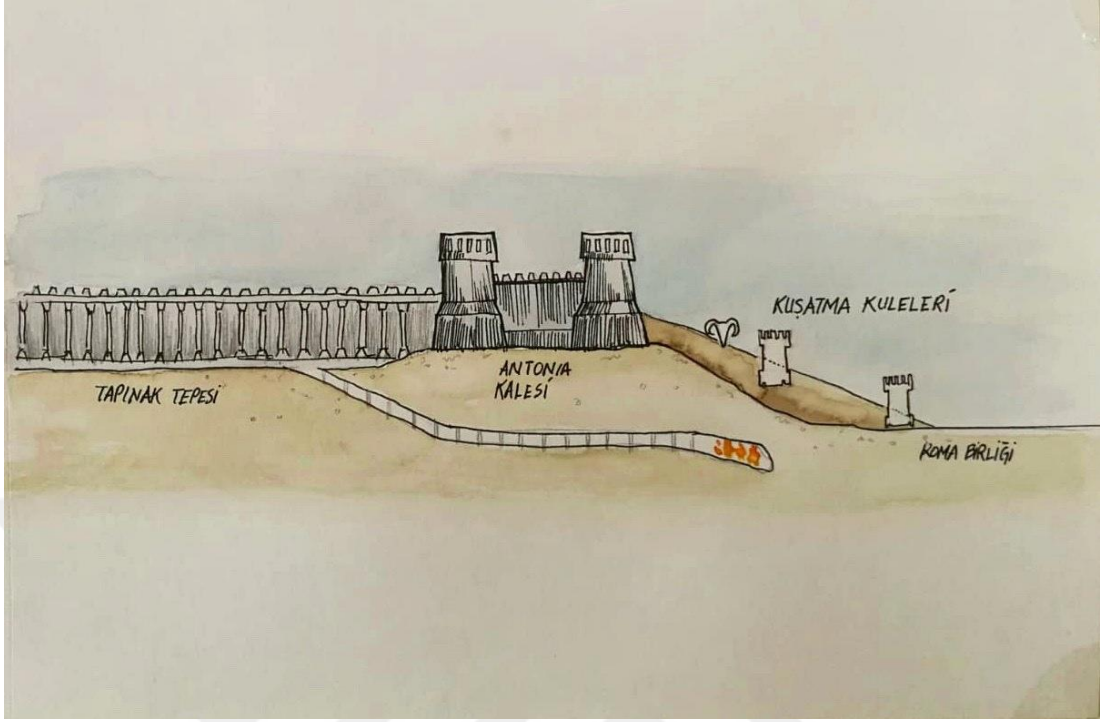
Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

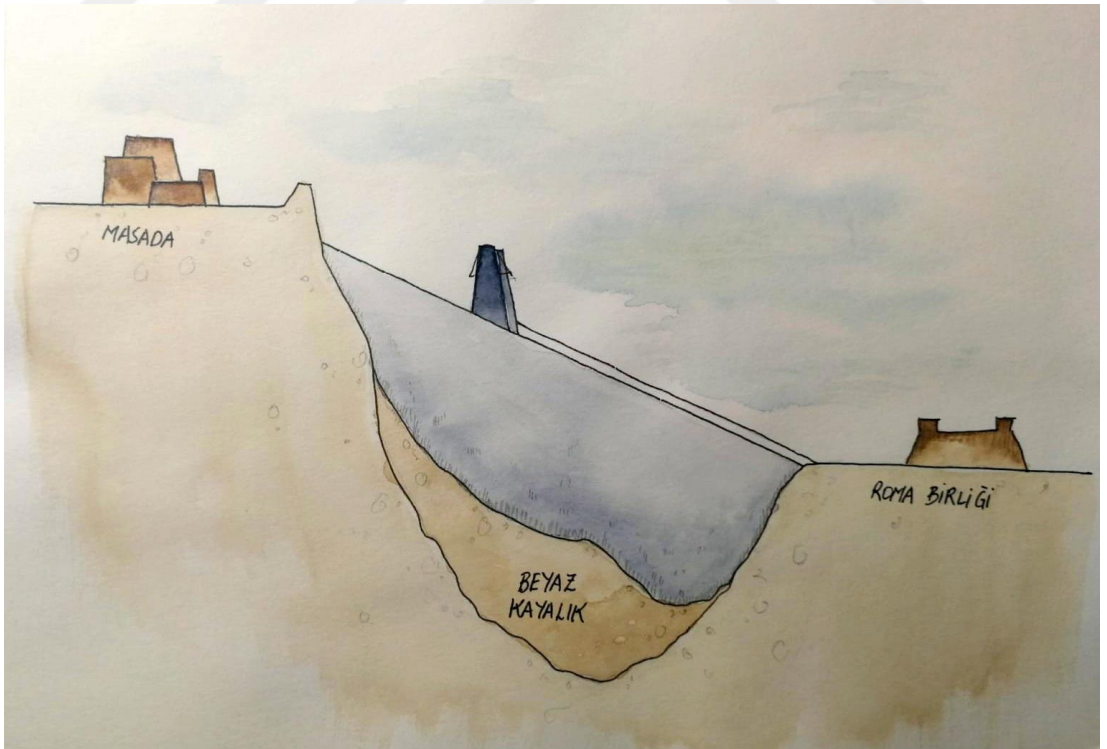
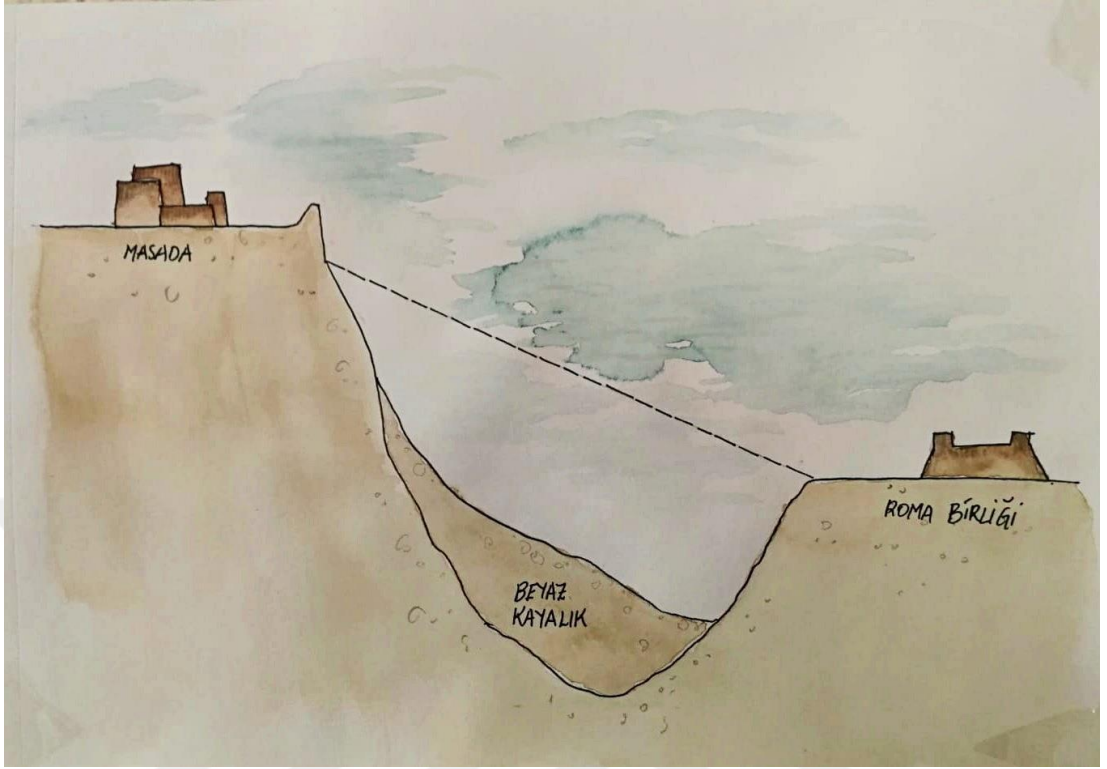
Resim 21

Resim 22

Resim 23

Resim 24

Resim 25

4. LEVHALAR

I

II

III

Levha 1

Levha 2

I

II

III

Levha 3

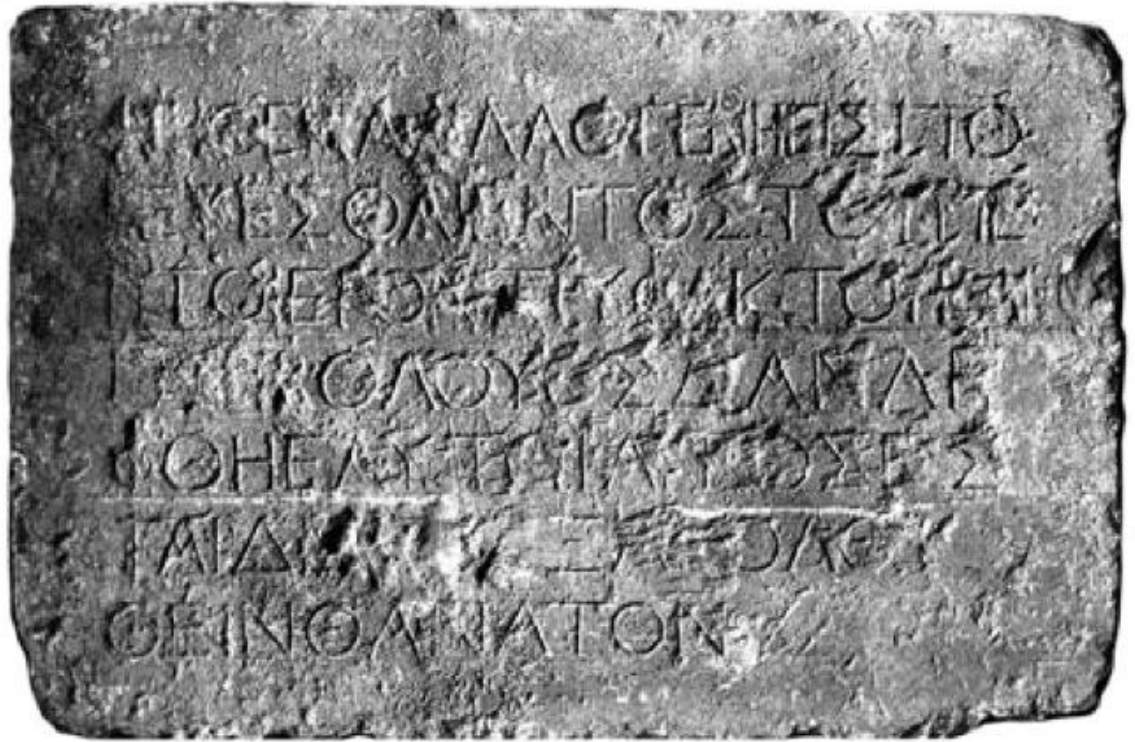

I

II

Levha 4

Levha 5

I

II

Levha 6